

पुनरावेदन अदालतका फैसलाहरूको संगालो

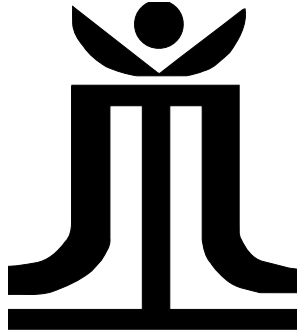
२०६६



NJA - Nepal

प्रकाशक
राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान
रामशाहपथ, काठमाडौं, नेपाल

पुनरावेदन अदालतका फैसलाहरूको संगालो
२०६६



NJA - Nepal

प्रकाशक
राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान
रामशाहपथ, काठमाडौं, नेपाल

सम्पादन

मा.श्री नरिश्चर भण्डारी, जिल्ला न्यायाधीश तथा फ्याकल्टी
श्री नृपध्वज निरौला, रजिष्ट्रार

सम्पादन सहयोग

श्री पारस पौडेल/श्री विष्णुबहादुर बरूवाल
सुश्री समी मोक्तान/सुश्री पुनम लाखे

सर्वाधिकार

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान
आषाढ, २०६६

प्रकाशक

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान
रामशाहपथ, काठमाडौं, नेपाल

मुद्रक

फरम्याट प्रिन्टिङ्ग प्रेस प्रा. लि.



सर्वोच्च अदालत, नेपाल



मीन बहादुर रायमाथी
प्रधान न्यायाधीश

शुभकामना

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठानले यस वर्षदेखि पुनरावेदन अदालतका न्यायाधीशहरूले गरेका फैसलाहरू संकलन एवं छनौट गरी प्रकाशन गर्ने कार्यको शुरुआत गरेकोमा लागेको सुशी लागेको छ ।

न्यायाधीशहरूको क्षमता फैसलामा अभिव्यक्त हुन्छ । विभिन्न तालीम, अन्तर्क्रिया र गोष्ठीहरू मार्फत क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेकोमा तिनको प्रभाव मापन गर्ने तरीकाहरूमध्ये फैसला लेखनको मूल्यांकन पनि एक हो । यसप्रकारको प्रकाशनबाट न्यायाधीशहरूमा हौसला र उत्साह बढ्नुको साथै स्तरीय फैसला लेखनतर्फ गतिशीलता आउने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

यस पुस्तकको प्रकाशनमा संलग्न राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठानका पदाधिकारीहरू, सम्पादक, कर्मचारी लगायत सम्बन्धित सबैमा हार्दिक धन्यवाद दिँदै प्रकाशनको सफलता र निरन्तरताको लागि शुभकामना दिन चाहन्छु । धन्यवाद !

(मीनबहादुर रायमाथी)
प्रधान न्यायाधीश

Ref. No.:-

मन्तव्य

पुनरावेदन अदालतबाट भएका फैसलाहरू बारे पक्ष वा निजको कानून व्यवसायी वा सरोकारवाला व्यक्ति र सर्वोच्च अदालतमा दायर हुने पुनरावेदन वा दोहोऱ्याई पाउं निवेदनको रोहमा मात्र जानकारीमा राखे गरिन्छ। सो बाहेक फैसलाको बारेमा कुनै पनि जानकारी हुने उपयुक्त माध्यमको विकास भएको छैन। भन्नु भन्नु, अनुसन्धानकर्ता एवं कानूनका विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यकतानुसार फैसलाको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्ने अवस्थाको पहुँच हुने कुनै माध्यम नै छैन। त्यसैगरी राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठानले पुनरावेदन अदालतका न्यायाधीशहरूका लागि विभिन्न किसिमका क्षमता अभिवृद्धि हुने तालीम, गोष्ठी, अभिमुखीकरण, अन्तर्क्रियाहरू इत्यादि सञ्चालन गर्दै आएको भएता पनि यस्ता कार्यक्रमहरूलाई नक्षित समूहले के कसरी ग्रहण गरेको र तिनलाई व्यवहारमा के कसरी सदुपयोग गरेको छ भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त हुन सकेको छैन। यही कुरालाई महत्त्व गरी माननीय पुनरावेदन अदालतका न्यायाधीशज्यूहरूबाट भएका फैसलाहरू मध्य वर्षाहरूलाई उत्कृष्ट लागेका कुनै पाँच फैसला ०६३ चैत्र मसान्तसम्म पठाई दिन भनी प्रतिष्ठानले अनुरोध गरेकोमा विभिन्न विषयका गरी ६१ वटा फैसलाहरू प्राप्त भएका थिए।

हामीलाई प्राप्त भएका फैसलाहरू धेरै भन्दा धेरै यस संघालोमा समावेश गर्न खोजेका पनि हो। तर स्रोत र साधनको सीमितताको कारणबाट हामीले सीमित फैसलाहरू मात्र नमूनाको रूपमा प्रकाशन गर्न सकेका छौं। फैसलाहरूको छनौट गर्दा तथ्यको प्रस्तुति, प्रमाणको मूल्याङ्कन, विवेचना एवं खतूनको उचित प्रयोग र व्याख्या, मेहनत, लगन, कल्पनाशीलता, भाषा, शैली र स्तर समेतलाई विज्ञ समूहबाट आधार बनाई छनौट भएबमोजिम यी फैसला प्रकाशन गर्न लागिएको छ। यी फैसलाहरू माथिल्लो तहमा विद्यार्थीहरू रोहका पनि हुन सक्छन्। तसर्थ यसमा प्रकाशित भएकै आधारमा यी फैसलाउपर अन्यथा हुन नसक्ने भन्ने होइन। प्रकाशित फैसलाले लिएका आधारहरू सवै राम्रा छन् भन्ने हाम्रो भनाई होइन, न त यहाँ छनौटमा तपरेका फैसलाहरूस्तरहीन नै छन् भन्ने हो। समस्त फैसलाहरू हाम्रो अभिलेखमा सुरक्षित छन् र आवश्यकता अनुसार न्यायिक शिक्षाको लागि प्रयोग गरिने छ। तसर्थ यस प्रकाशनमा फैसला समावेश हुन नसकेको वा सकेकै कारणले मात्र माननीय न्यायाधीशज्यूहरू हतोत्साही हुने वा अति उत्साही हुने अवस्था हुन नविई आगामी दिनहरूमा अझ बढी दलित तथा जगनशील भई उत्साहपूर्वक अघि बढ्दै जानु हुनेछ भन्ने आशा गर्दछु।

पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशहरूका फैसला जलसमझ न्याउने यो हाम्रो पहिलो प्रयास हो। यसको निरन्तरता आगामी वर्षमा पनि हुने नै छ र धेरै भन्दा धेरै माननीय न्यायाधीशज्यूहरूको सक्रिय सहभागिता, सहयोग, सद्भाव र समर्थन हामीलाई प्राप्त हुनेछ भन्नेमा हामी विश्वस्त छौं। यी प्रतिविधिमूलक फैसलाले हाम्रो पुनरावेदन अदालतले गर्ने निर्णय, त्यसमा निहित कानूनको प्रयोग र व्याख्या, सम्बन्धित न्यायाधीशको तार्किकता, कल्पनाशीलता, मेहनत र लगन समेतलाई प्रतिबिम्बित गरेका तथा हाम्रो आगामी गन्तव्यलाई पनि केही हदसम्म दिशाबोध गरेका छन् भन्ने लागेको छ।

अन्ततमा, यस प्रकाशनलाई शुभकामना प्रदान गर्नु हुने सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझीज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। संकलित फैसलाहरू प्रकाशनका लागि छनौट गरिदिनु हुने विज्ञ समूहप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। प्रतिष्ठानको यस प्रयासमा आफ्ना फैसला पठाई सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूप्रति सन्तुष्टता व्यक्त गर्दछु। यस प्रकाशनको कार्यमा आफ्ना अमूल्य परामर्श चिई हरतरहबाट प्रकाशनयोग्य बनाउने प्रतिष्ठानका फ्याकल्टी डा श्री आनन्दमोहन भट्टराईलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस प्रकाशनको सम्पादन कार्यमा सलग्न रहनु भएका प्रतिष्ठानका रजिष्ट्रार श्री नृपञ्जय निरौला र फ्याकल्टी मान्वा श्री नरिहर बग्डारीले प्रकाशनलाई यस रूपमा ल्याई पुऱ्याउनु गर्नु भएको अप्ठेरो परिश्रमको उच्च मूल्याङ्कन गर्दछु। प्रतिष्ठानका कर्मचारी श्री पारस पीढेल, सुधीन्द्र पुनम लावे, समी मोक्तान तथा श्री विष्णुबहादुर बरुवाल समेत सम्बन्धित सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। अस्तु,

आपाउ, २०६५


टोपबहादुर सिंह
कार्यकारी निर्देशक

हाम्रो भनाई

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठानले यस वर्ष १६ वटै पुनरावेदन अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूहरूलाई आफूले गरेका फैसलाहरू मध्य २०६५ चैत्र मसान्तभित्र वहाँहरूलाई उत्कृष्ट लागेका ५ वटा सम्म फैसला पठाउन अनुरोध गरिएकोमा जम्मा ६१ वटा विभिन्न विषयका फैसला प्राप्त भएका थिए । यसरी प्राप्त फैसलाहरू संकलन गरी संग्रहको रूपमा प्रकाशन गर्न प्रतिष्ठानबाट हामीलाई सम्पादन कार्य गर्ने जिम्मेवारी दिइएको थियो ।

प्राप्त भएका फैसलाहरूलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी विज्ञ समूहबाट ती फैसला अवलोकन र मूल्याङ्कन गराई प्रकाशन योग्य भनी सिफारिश गरिएका फैसलाहरू संगालोको रूपमा प्रकाशन गर्न लागिएको हो । यस प्रतिष्ठानको स्रोत र साधन समेतको सीमितताले २८ वटा फैसला प्रकाशनका लागि छनौट भएका छन् । यसरी प्रकाशन गर्दा विज्ञ समूहको छनौटलाई नै मूल आधार बनाइएको छ । विज्ञ समूहबाट प्रकाशनयोग्य भनी सिफारिश भएका सबै फैसलाहरू प्रकाशन गरिएको छ ।

यसका साथै माननीय न्यायाधीशज्यूहरूले आफ्नो फैसलामा उल्लेख गर्नु भएका विवरणहरू, अंग्रेजीमा उल्लेख भएका कुरामा भएको व्याकरणीय त्रुटी बाहेक अरु जस्ताको तस्तै प्रकाशित भएको छ । यी फैसलाको अन्तरवस्तुमा आँच पुग्ने कुनै कार्य सम्पादक मण्डलबाट गरिएको छैन ।

यस फैसलाको संगालोको प्रकाशन कार्यमा हामीलाई सम्पादनको कार्य गर्ने जिम्मेवारी दिनु भई प्रकाशन कार्यलाई अघि बढाउन हौसला, प्रोत्साहन र निर्देशन दिनु हुने कार्यकारी निर्देशक माननीय श्री टोपबहादुर सिंहज्यूप्रति हामी आभार व्यक्त गर्दछौं । प्रकाशनलाई शुभकामना प्रदान गर्नु भई हामीलाई थप हौसला प्रदान गर्नु हुने सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाभीज्यू, फैसलालाई समयमै छनौट गरिदिनु हुने आदरणीय विज्ञज्यूहरू सबैमा हामी हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं । यसका साथै अनुसन्धानात्मक रूपमा पुनरावेदन अदालतका फैसलाहरू संकलन गरी प्रतिष्ठानबाट दिइएको तालीम, गोष्ठी, अभिमुखीकरण कार्यक्रमको उपादेयताको मूल्याङ्कन गर्ने साधन/माध्यमको रूपमा समेत यी फैसलालाई लिई प्रकाशन गर्न अमूल्य सुभावा र प्रस्ताव राख्नु हुने र संगालो प्रकाशनको यस चरणसम्मका प्रत्येक चरणमा आवश्यक सुभावा, सहयोग र हौसला प्रदान गर्नु हुने यस प्रतिष्ठानका एक्सटेण्डेड फ्याकल्टी तथा मा.न्या.डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराईज्यूप्रति हामी आभारी छौं । प्रेस सम्बन्धी सबै काममा सहयोग गर्ने तथा अघिकृत श्री पारस पौडेल, समयमै कम्प्युटर टाइप गरी संगालोलाई प्रकाशनयोग्य बनाउने प्रतिष्ठानका सहयोगीत्रय सुश्री पुनम लाखे, सुश्री समी मोक्तान र श्री विष्णु बहादुर बरुवाललाई हार्दिक धन्यवाद दिंदै मुद्रण गर्ने फरम्याट प्रेस हाडीगाँउ र त्यहाँका सबै सहयोगी प्रति समेत धन्यवाद दिन चाहान्छौं ।

सम्पादक मण्डल

विषय सूचि

सि.नं.	पक्ष/विपक्ष	न्यायाधीशको नाम	पृष्ठ
भाग - १ : फौजदारी मुद्दा			
कर्तव्य ज्यान			
१.	नेपाल सरकार विरूद्ध दिनेश सम्वाहाम्फे	मा.मु.न्या. श्री पुरूषोत्तम पराजुली मा.न्या. श्री एकराज आचार्य	१
२.	नेपाल सरकार विरूद्ध रामकुमार राउत समेत	मा.मु.न्या. श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की मा.न्या. श्री पोषनाथ शर्मा	९
३.	दिलबहादुर बराइली विरूद्ध नेपाल सरकारी	मा.न्या. श्री ऋषिराज मिश्र मा.न्या. श्री पुरूषोत्तम भण्डारी	१९
४.	नेपाल सरकार विरूद्ध रमेश शोर्पा	मा.न्या. श्री एकराज आचार्य मा.मु.न्या. श्री पुरूषोत्तम भण्डारी	२६
५.	इन्द्रसिंह थकाली समेत विरूद्ध नेपाल सरकार समेत	मा.न्या. श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ मा.न्या. श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा	३६
६.	भूमिराज कार्की विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या. श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ मा.न्या. श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा	५२
जीउ मास्ने बेच्ने, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार			
७.	रतन शर्मा समेत विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.मु.न्या. श्री कृष्णप्रसाद उपाध्याय मा.न्या. श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ	६५
८.	नेपाल सरकार विरूद्ध दावा तामाङ समेत	मा.मु.न्या. श्री पुरूषोत्तम पराजुली मा.न्या. श्री पुरूषोत्तम भण्डारी	७३
९.	गोपाल मिश्र विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या. श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय मा.न्या. श्री राजेन्द्रप्रसाद राजभण्डारी	८०
१०.	तारा तामाङ विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या. श्री गौरीबहादुर कार्की मा.न्या. श्री पोषनाथ शर्मा	८७
रहजनी चोरी			
११.	इन्द्रबहादुर वि.क. विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.मु.न्या. श्री तर्कराज भट्ट मा.न्या. श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ	१०३
विवाह बदर, जन्मदस्ता बदर			
१२.	सुभद्र ठाकुर विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या. श्री राघवलाल वैद्य मा.न्या. श्री शारदाप्रसाद घिमिरे	११६
१३.	रोशनकुमार शाह विरूद्ध शंकर शाह समेत	मा.न्या. श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा मा.न्या. श्री मीरा खड्का	१२१

जबरजस्ती करणी

१४. भद्रलाल खाती विरूद्ध नेपाल सरकार	मा.न्या. श्री पुरूषोत्तम पराजुली	१२६
	मा.न्या. श्री पुरूषोत्तम भण्डारी	

भाग -२ : देवानी मुद्दा

लिखत बदर, निर्णय बदर, मिलापत्र बदर

१५. जिरियादेवी यादव विरूद्ध महेन्द्र राय यादव	मा.मु.न्या. श्री प्रेम शर्मा	१३१
	मा.न्या. श्री शारदाप्रसाद घिमिरे	
१६. किरण सिंह थापा विरूद्ध नेगबहादुर भण्डारी समेत	मा.न्या. श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा	१३५
१७. समृतमान कंसाकार विरूद्ध रूपकमल कंसाकार	मा.न्या.डा.श्री हरिवंश त्रिपाठी	१४०
	मा.न्या. श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ	
१८. सिद्धेश्वर कुमार सिंह विरूद्ध बीमा समिति समेत	मा.न्या. श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा	१४४
	मा.न्या. डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई	
१९. सनम् श्रेष्ठ समेत विरूद्ध सुबोध श्रेष्ठ समेत	मा.न्या. श्री विनोदप्रसाद हुंगेल	१५०
	मा.न्या. श्री केदारप्रसाद चालिसे	
२०. फुल कुमारी मल्ल समेत विरूद्ध हिराकुमारी मल्ल	मा.न्या. श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ	१५७
	मा.न्या. श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा	
२१. समी पुरी विरूद्ध डोल पुरी समेत	मा.न्या. श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ	१६५
	मा.न्या. श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा	

करार, लेनदेन र क्षतिपूर्ति

२२. गोविन्दप्रसाद तिवारी विरूद्ध दिनेशकुमार तिवारी समेत	मा.न्या. श्री जागेश्वर सुवेदी	१७२
	मा.न्या. श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा	
२३. उत्सवजीजंग शाह विरूद्ध नेपाल वायु सेवा निगम	मा.न्या. श्री गोपाल पराजुली	१८०
	मा.न्या. डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई	
२४. ऋषिप्रसाद शर्मा विरूद्ध जिल्ला सरकारी संघ चितवन समेत	मा.न्या. श्री गौरीबहादुर कार्की	१८८
	मा.न्या. श्री पोषनाथ शर्मा	
२५. डा.वज्रकिशोर प्रसाद शाह विरूद्ध इश्वरबहादुर खड्का	मा.न्या.डा.श्री हरिवंश त्रिपाठी	१९५
	मा.न्या.डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई	

भाग -३ : रिट प्रकृतिका निवेदन

बन्दीप्रत्येक्षीकरण

२६. कुलबहादुर थापा विरूद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाँके समेत	मा.न्या. श्री जागेश्वर सुवेदी	२००
	मा.न्या. श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा	

निषेधाज्ञा र परमादेश

२७. खिमराम गिरी विरूद्ध नेपालगञ्ज नगरपालिका समेत	मा.न्या. श्री जागेश्वर सुवेदी	२०५
	मा.न्या. श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ	
२८. ध्रुवकिशोरलाल कर्ण विरूद्ध जि.वि.स.धनुषा समेत	मा.न्या. श्री राघवलाल वैद्य	२१३
	मा.न्या. श्री शारदाप्रसाद घिमिरे	

श्री पुनरावेदन अदालत, इलाम
संयुक्त इजलास
माननीय कायममुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री एकराज आचार्य
फैसला
कोड नं. ०२-०६३-००४३०
सम्बत् २०६४ सालको स.फौ.पु.नं. १८।२११
मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

हर्कमान लिम्बुको जाहेरीले नेपाल सरकार१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला इलाम चुलाचुली गा.वि.स. वडा नं. २ बस्ने दिनेश सम्बाहाम्फे१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरू फैसला गर्ने : माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री विमलप्रसाद ढुंगेल

“न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको परी दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :

मिति २०६१।१।८ गते सदा भै विहान ९.०० बजे स्कूल ड्रेसमा जिल्ला इलाम बाह्रगोठेको जनता नि.मा.वि.मा कक्षा ९ मा अध्ययन गर्न गएको अमृत योडहाडकी छोरी मेरी श्रीमती जानुका योडहाड बेलुकी घरमा नआएकीले खोजतलास गर्दै जाँदा मिति २०६१।१।९ गते लखनपुर -१ स्थित नर्सरी (जंगल) मा मृत अवस्थामा स्कूल ड्रेस मै लाश फेला परेको हुँदा मेरी श्रीमती आफै मरेको नभई कसैले कर्तव्य गरी मारे मराएको हुँदा अनुसन्धान र कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको हर्कमान लिम्बुको मिति २०६१।१।१० को जाहेरी ।

जिल्ला भगापा लखनपुर गा.वि.स.वडा नं. १ स्थित सरकारी नर्सरी जंगलमा पूर्व टाउको, पश्चिम खुट्टा पारी स्कूल ड्रेस सहित उत्तानो अवस्थामा मृतक जानुका योडहाडको लाश रहेका, लाश नजिक निलो भोलाभा किताव कापी रहेको, लाशदेखि २ मी टाढा पश्चिममा मृतकको पेन्टी रहेको, नाकबाट रगत र सिगान मिसाएको जस्तो सेतो फिँज आएको, अनुहार कालो निलो भई सुनिएको, दुवै स्तन वरिपरि निलडाम देखिएको, घाँटीमा तछारिएको जस्तो देखिएको, योनी च्यातिएको जस्तो, मृतकको घाँटी दायाँ बायाँ हल्लाउँदा सजिलै हल्लिने चल्ने भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल तथा लाश जाँच मुचुल्का ।

लाश सडेकोले मृत्युको कारण निक्कै गर्न नसकिएको भन्ने मेची अञ्चल अस्पताल भद्रपुरको मिति २०६१।१।१० को लाश जाँच प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी दिनेश सम्बाहाम्फेले २०६१ सालको जेष्ठ महिनामा गाउँको एउटा विवाहमा लछार पछार पारेको र नमारी छाडिदिन भनी रहेको कुरा देवी आडदेम्बेले प्रत्यक्ष देखेकी, साथै २०६१।१।८ गते दिउँसो २ वटा

साइकलमा ३ जना रतुवा पुलबाट पूर्वतर्फ लागेकोमा ती मध्ये १ जना दिनेश सम्वाहाम्फे नै भएको कुरा हेलेन भन्ने जसहाड फागोले देखेको, फेरी २०६१।१।८ गते बिहान १० बजे म चुलाचुली चौकमा आउँदा दिनेश सम्वाहाम्फे समेत १०।१२ जना केटाहरू रहेकोमा तेरो श्रीमती जानुकालाई निज अपराधी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु समेतले जसरी पनि मारी दिन्छौं भनेकोले निज अपराधी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु समेतले मेरो श्रीमतीलाई कर्तव्य गरी मारे मराएको हुँदा निजलाई पक्राउ गरी अन्यलाई निजबाट खुलाई ज्यान सम्बन्धी महल अनुसार कारवाही गरी पाउँ भन्ने मिति २०६१।७।१ गते हर्कमान लिम्बुले दिएको किटानी जाहेरी ।

मृतक जानुका र मेरो घर एकै ठाउँ हो । उसको विवाह हुनु अघि हाम्रै गाउँमा गोविन्द कुरूडमाडको विवाहमा राती हामी दुवैसँगै बसेको बेला दिनेश सम्वाहाम्फे आई जानुकालाई औँल्याई तलाई नमारी छाड्दिन भन्दै तानेको र धाक दिएको प्रत्यक्ष आँखाले देखेकाले त्यसरी पहिलेदेखिको रिसइवीको कारण दिनेश सम्वाहाम्फेले नै जानुकालाई कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको देवी आडदेम्बेको कागज ।

विमला भन्ने जानुका योडहाडको हर्कमान लिम्बुसँग विवाह हुन अगाडि दिनेश सम्वाहाम्फेले मन पराउँदा जानुका दिनेशका छेउमा नजाने, नबोल्ने कारणले गर्दा दिनेशले रिसइवी राखी नमारी छाड्दिन भनी रहेको कुरा बुझेको थिएँ । मिति २०६१।१।८ गते दिउँसो दमक बजार काम विशेषले जाने क्रममा केर्खाबाट बस चढी अं. २.३० बजे रतुवा पुल नजिक आई पुग्दा साइकल चढी दिनेश सम्वाहाम्फे र अरू २ जना घटनास्थलतर्फ गएको प्रष्ट आँखाले देखेकोले निज दिनेश सम्वाहाम्फे समेतले नै विमला भन्ने जानुका योडहाडलाई कर्तव्य गरी मारे मराएको हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको हेलेन भनने जसहाड लिम्बु (फागो) को कागज ।

मृतक विमला भन्ने जानुका योडहाड मेरो नाता भित्रकी बहिनी हुन् । जाहेरवालालाई म चिन्दिन । निज विमलाको मृत्युपछि जाहेरवाला उनका श्रीमान् रहेछन् भन्ने थाहा पाएको हो । निज मृतक र मेरो घर १ कि.मी.को फरकमा एकै गा.वि.स.भित्र पर्ने भएकोले पहिला पहिला भेटघाट भइरहन्थ्यो । हाल म गाउँ घरमा नबसी केही वर्ष अगाडिदेखि दमक न.पा. १० मा मामाको घरमा बस्दैछु र इलाम क्याम्पसमा पढ्न थालेकोले हाम्रो भेटघाट हुन छाडेको हो । मृतकले २०६१।३।९ गते विवाह गरी श्रीमान् कै घरमा बसी जनता मा.वि. बाह्रगोठेमा कक्षा ९ मा अध्ययन गर्न थालेको र मिति २०६१।१।८ गते बिहान स्कूल गएकोमा २०६१।१।९ गते दिउँसो निजको लाश फेला परेको भन्ने सुनेको हुँ । २०६१।१।८ गते र ९ गते दिउँसो, बिहान तथा राती म मेरो मामा प्रेम नेम्वाङ्गको घर दमक १० मा रहेको र दमक बजार बाहिर कहीं गएको छैन । जाहेरीमा भने अनुसार विवाहमा गएको छैन । विमला भन्ने जानुका योडहाडसँग मेरो कुनै सम्बन्ध भेटघाट समेत छैन । मृतकको मृत्यु भएको मिति २०६१।१।८ र ९ गते हजुरआमाको १३ औँ दिनको कामको निमन्त्रणा चिट्ठी बाड्नको लागि मामा प्रेम नेम्वाङ्गकै मोटरसाइकलमा बसी बाँडेका हौं । उक्त अपराध र वारदात मैले गरेको होइन । अरू कसले गर्‍यो, मलाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष बयान ।

प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे मेरी दिदीको छोरा भान्जा हुन् । आमा विरामी भएदेखि नै उनी मसँग मेरो घर दमक न.पा.१० मा बस्दै आएका छन् । मृतकको मृत्यु भएको मिति २०६१।१।८ र ९ गते हामी मामा भान्जा भई मोटरसाइकलमा आमाको १३ औँ दिनको कामको निमन्त्रणा कार्ड दमक एरियामा बाँडेका हौं । म विमला भन्ने जानुका योडहाडलाई र जाहेरवालालाई पनि चिन्दिन । जाहेरवालाले किन त्यस्तो जाहेरी दिए थाहा भएन । मलाई भान्जा दिनेश सम्वाहाम्फेले नै उक्त अपराध गरे भन्ने कुरामा विश्वास लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रेम नेम्वाङ्गले गरी दिएको कागज ।

मिति २०६१।१।१९ गते दिउँसो जिल्ला भ्रूपा लखनपुर -१ स्थित सरकारी जंगलमा स्कूल ड्रेसमा मृत अवस्थामा फेला परेको विमला भन्ने जानुका योडहाडको लाशको सन्दर्भमा हेर्दा बुझ्दा आफै मरेको नभई कर्तव्यबाट मरे मराएको हो । तर पक्राउ परेको प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले उक्त वारदात अपराध गरे भन्ने कुरामा शंका विश्वास लाग्दैन भन्ने समेत व्यहोराको दलशम्शेर लावती र गंगाराम नेपालले लेखाई दिएको व्यहोरा ।

मिति २०६१।१।२० गते बेलुका जाहेरवालसँग जानुकालाई खोज तलास गर्न जाँदा घटनास्थल भन्दा अन्दाजी २ कि.मी. तल प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेसँग अन्य २ जनालाई देखेको र दिनेशले कहाँ हिडेको भनी मलाई सोधेको तर सो कुरा मैले जाहेरवालालाई भनेको थिइन । तर भोलीपल्ट उक्त घटनास्थलमा त्यस्तो अवस्थाको लाश फेला परेकोले प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे समेतले कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस सोमबहादुर मंग्रातीले लेखाई दिएको व्यहोरा ।

फिटानी जाहेरी दर्खास्त, घटनास्थल लाश जाँच मुचुल्का, लाश जाँच प्रतिवेदन, प्रतिवादीले मृतकलाई मार्ने धम्की दिएको सुन्ने र लछार पछार पारेको देख्ने देवी आडदेम्बेले लेखाई दिएको, निज प्रतिवादी र अन्य नचिनेकालाई साइकलमा घटनास्थलतर्फ जाँदै गरेको देखेको भनी श्रीमती हेलेन भन्ने जसहाड फागोले लेखाई दिएको विवरण तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरू सोमबहादुर मंग्राती समेतको कागजबाट मृतक विमला भन्ने जानुका योडहाड लिम्बुलाई दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु समेतले कर्तव्य गरी मारेकामा विश्वास लाग्छ भनी देखाई दिएको समेतबाट प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु समेतले मृतक जानुका योडहाडलाई सामूहिक जबरजस्ती करण गरी मारेको प्रमाणित भएकोले प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बुलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. र जबरजस्ती करणी महलको १ नं. अनुसारको कसूर अपराधमा मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. अनुसार र मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणी महलको ३(३) नं. अनुसार तथा ऐ.ऐनको ३(क) नं. अनुसार थप सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग दावी ।

म जाहेरवाला तथा मृतक दुवैलाई चिन्दैन । उनीहरूसँग कुनै रिसइवी समेत छैन । मृतक जानुका योडहाडको लाश मैले देखिन । निजलाई बलात्कार गरी कर्तव्य गरी मारेका रहेछन् भन्ने सुनेको हुँ । को कसले मारेका हुन् मलाई थाहा भएन । मिति २०६१।१।२० गते म मेरो मामा प्रेम नेम्वाङ्गको घर दमकमा थिएँ । सो दिन दिनभरी म त्यही बसेको हुँ । किन जाहेरवालाले मलाई पोल गरे, देवी आडदेम्बे, हेलेन भन्ने जसहाङ्ग लिम्बु समेतले किन पोल गरे मलाई थाहा भएन । जसहाङ्गसँग चैं सामानको बारेमा रिसइवी थियो भन्ने समेत व्यहोराको अदालतमा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले गरेको बयान ।

पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल प्रतिवादी सम्वाहाम्फेलाई अ.वं. ११८(२) बमोजिम थुनामा राखी पूर्पक्ष गर्नु भ्रूपा जिल्ला अदालतको २०६१।१।१० को आदेश ।

जाहेरवाला हर्कमान लिम्बु, वादीका साक्षी देवी आडदेम्बे, प्रतिवादीका साक्षी लक्ष्मण चेम्जोङ्ग, दलबहादुर लावती, दिलप्रसाद लावती, वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस पूर्णप्रसाद फागो, गंगाराम नेपाली, दल शम्सेर लावती, तुलबहादुर गुरूङ्ग र प्रहरीमा कागज गर्ने प्रेम नेम्वाङ्ग लिम्बु साथै शव परीक्षण गर्ने चिकित्सक डा.पिताम्बर ठाकुर समेतले गरी दिएको बकपत्र मिलिस सामेल रहेको ।

यसमा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु उपरको अभियोग दावी वादीतर्फबाट वा वस्तुजन्म प्रमाणबाट समेत समर्थित भएको नदेखिएको र प्रतिवादीलाई दोषी भन्न सकिने अरू प्रमाण समेत नहुँदा प्रतिवादी उपरको मृतकलाई जबरजस्ती करणी गरी कर्तव्य गरी मारेको भन्ने अभियोग दावी नपुगी निजले आरोपित कसूरबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने शुरू भ्रूपा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।०१।१९ मा भएको फैसला ।

प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले मृतकलाई बलात्कार गर्छु, माछु भनी धम्की दिएको कुरा उल्लेख गरी किटानी दिएको जाहेरवालाले अदालतमा प्रतिवादीले कर्तव्य गरी मारेको भनी किटानी बकपत्र गरेको, मृतकले आफूसँग विवाह नगरे धर्तीमा जीउँदो हिड्न दिन्न भनी प्रतिवादीले भनेका कुरा मौकामा बुझिएको देवी आडदेम्बेले प्रत्यक्ष सुनेकी भनी घटना विवरण लेखाई दिएको, लाश सडी गली सकेको भनी शव परीक्षण नभए पनि मृतकको फोटो एवं लाश प्रकृति मुचुल्कामा उल्लेखित व्यहोराबाट प्रतिवादीको कर्तव्यबाट नै मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि भई रहेको अवस्थामा शुरू अदालतले दावी नपुग्ने भनी प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी अभियोग दावी बमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरी पाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा अनुसन्धानमा बुझिएका मानिसहरूले अदालतमा आई गरी दिएको बकपत्र समेतका प्रमाणहरूको समुचित मूल्याङ्कन नगरी भएको शुरू भापा जिल्ला अदालतको २०६३।८।११ को फैसला फरक पर्न सक्ने भई विचाराधीन हुँदा छलफलका लागि अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीलाई भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४।२।२५ को तोकिएको मिति २०६४।८।२३ को आदेश ।

प्रत्यर्थी प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे यस अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर भई निजले मिति २०६५।२।२५ को तोकिएको तारेख गुजारी बसेको देखिएको ।

यसमा मौकामा कागज गर्ने हेलेन भन्ने जसहाङ्ग फागो लिम्बु र वस्तुस्थिति मुचुल्काका सोमबहादुर मगराती भन्ने व्यक्तिहरूलाई अ.व. ११५ नं. बमोजिम बुझ्ने आदेश शुरू अदालतबाट भएकोमा निजहरू विदेश गएका र ठेगाना नखुलेको भनी बकपत्र भएको देखिएन । निजहरूले मौकामा कागज गर्दा ठेगाना खुलेकै हुँदा र समयको अन्तरालमा विदेशबाट फर्किनु पनि सक्ने अवस्था समेत हुँदा पूर्व आदेशानुसार निजहरू निजहरू दुवै जनाको अ.व. ११५ नं. बमोजिम बाँकी कार्यविधि पूरा गरी निजहरूलाई बुझी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।२।२५ को आदेश ।

जसहाङ्ग फागो लिम्बुको नाउँको म्याद मिति २०६५।३।११ मा जारी भएकोमा निज हाजिर हुन नआएको र अर्को व्यक्ति सोमबहादुर मगरातीको म्याद वेपत्ते जनिई तामेल भई मिसिल संलग्न रहेको ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्र सहित सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामका विद्वान निमित्त सह-न्यायाधिवक्ता श्री हिमालयकुमार त्रितालले प्रतिवादीले मृतकलाई स्कूलबाट फर्कँदै गर्दा जबरजस्ती करणी गरी मारेको, सो घटना हुनु भन्दा अगाडि निजले मृतकलाई यस धर्तीमा बाँचेर हिड्न नदिने तथा बलात्कार गरी मार्ने भनी धम्की दिएको कुरा देवी आडदेम्बेको कागजबाट र मृतक हराएको दिन बेलुका प्रतिवादी समेत ३ जना घटनास्थलबाट उभो ठाडो बाटो जाँदै गरेको देखेको भनी सोमबहादुर मगरातीको कागजबाट प्रस्तुत घटना भएको पुष्टि भइरहेको हुँदा प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरी भएको शुरू अदालतको फैसला नमिलेकाले निजलाई दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस र प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री धर्मप्रसाद उप्रेतीले प्रस्तुत घटनामा प्रतिवादीलाई आरोप मात्र लगाएको, जाहेरी तथा बकपत्रमा निजको नाम किटानी हुँदैमा आरोप प्रमाणित हुन नसक्ने, वादी पक्षबाट घटनाको पुष्टि हुन नसकेको, वारदात भएको दिन प्रतिवादी निजको मामाको घरमा रहेको र सो

तथ्यबाट मामा प्रेम नेम्वाङ्गले गरेको घटना विवरण कागजबाट पुष्टि गरी रहेको अवस्थामा प्रतिवादी निर्दोष देखिई रहेकोले निजले अभियोग दावीबाट सफाई पाउनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा शुरू भ्रूपा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छु छैन ? र पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिक्तिर पुग्न सक्ने हो होइन ? सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा किटानी जाहेरी दरखास्त, प्रतिवादीले मृतकलाई मार्ने धम्की दिएको सुन्ने र लछार पछार पारेको देख्ने देवी आडुदेम्बेको कागज, निज प्रतिवादी र अन्य नचिनेकालाई घटनास्थलतर्फ जाँदै गरेको देखेको भनी जसहाड फागोले लेखाई दिएको घटना विवरण तथा वस्तुस्थिति मुचुल्कामा मानिस सोमबहादुर मग्नाती समेतको कागजबाट मृतक विमला भन्ने जानुका योडहाड लिम्बुलाई प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु समेत भई सामूहिक जबरजस्ती करणी गरी मारेको प्रमाणित भएकोले दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. र जबरजस्ती करणी महलको १ नं. अनुसारको कसूर अपराधमा मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं र ऐ.ऐन जबरजस्ती करणी महलको ३(३) नं. अनुसार तथा ऐ.ऐनको ३(क) नं. अनुसार थप सजाय समेत गरी पाउँ भनी अभियोगपत्र दायर भएकोमा शुरू भ्रूपा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने ठहर्‍याएको फैसलामा चित्त बुभ्नेन, सो फैसला बदर गरी अभियोग माग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र हुन आएको देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यसमा जनता मा.वि.चुलाचुली इलाममा कक्षा ९ मा अध्ययन गर्ने वर्ष १७ की जाहेरवालाकी श्रीमती जानुका योडहाड लिम्बुको लाश लखनपुर गा.वि.स.वडा नं. १ स्थित जंगलमा भेटिएको भन्ने मिति २०६१।१।१९ को घटनास्थल लाश जाँच मुचुल्काबाट देखिन्छ भने लाशको प्रकृतिबाट घाँटी थिचिएको जस्तो र दुवै स्तनको वरिपरि निलडामहरू देखिएको भन्ने उक्त मुचुल्काबाट खुल्ल आएको देखिन्छ । मृतकको लाश सडेको कारणबाट मृत्युको कारण यकिन निक्कै गर्नु नसकिने (The cause of death can not be ascertained because of decomposed body) भन्ने मिति २०६१।१।१९ को लाश जाँच प्रतिवेदनबाट देखिन्छ, तापनि मिसिलसाथ संलग्न घटनास्थलमा खिचिएको मृतकको फोटोका अवस्था, प्रकृति मुचुल्कामा खुल्ल आएका घाँटी थिचिएको जस्तो निलडाम, दुवै स्तनको वरिपरि निलडामहरू देखिएको भन्ने तथा मृतक लाशको टाउको अगाडि पछाडि दायाँ बायाँ हल्लाउँदा चुलाउँदा सजिलै हल्लने चल्ने र घाँटी टाउको बायाँ बायाँ बटारिई पछाडि घाँटीको स्पाइनल कड खुस्किएको जस्तो देखिएको भन्ने विवरण समेतबाट मृतकको मृत्यु स्वभाविक नभई कसैले कर्तव्यबाटै भएको रहेछ भन्ने देखिन आउँछ ।

अब अभियोग दावी बमोजिम प्रतिवादी समेत भई मृतकलाई जबरजस्ती करणी समेत गरी कर्तव्य गरी मारेको हो वा होइन, निजले नभए कसले कर्तव्य गरी मारेको हो र निजले नै कर्तव्य गरी मारेको हो भने निजलाई अभियोग दावी बमोजिमको सजाय हुने हो, होइन के रहेछ भनी हेर्दा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फे लिम्बु दावीको कसूर गरेमा प्रहरी र अदालतमा आई बयान गर्दा समेत इन्कार रहेका छन् र मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको देख्ने गवाह कोही पनि छैन तापनि जाहेरवालाले मिति २०६१।७।१९ मा दिएको जाहेरी दरखास्तमा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले १०।१२ जना नचिनेको केटा समेत लिई घरमा आई मेरो श्रीमतीलाई बलात्कार गर्छु मार्छु भन्दै बराबर धाक धम्की दिने गरेका हुँदा निजकै कर्तव्यबाट मृतकको ज्यान मरेको हो भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ भने अदालतमा आई बकपत्र गर्दा पनि स.अ.९ मा सोही कुरा खुलाई बयान गरेको देखिन्छ । प्रहरीमा कागज गर्ने देवी आडुदेम्बे (लिम्बु) ले यी प्रतिवादी जानुकासँग बोल्न बस्न चाहान्थे तर जानुका निजको छेउ नै पर्दैनथिन् । दिनेश भन्ने केटाले मलाई नराम्रो गर्छ भनी जानुकाले मलाई सुनाएकी थिइन्, जानुकाको जाहेरवालसँग प्रेम सम्बन्ध हुँदा २०६१।३।९ मा विवाह गरी गएकी र विवाह हुन अघि गोविन्द

कुरुम्वाडको छिमेकीले छोराको विवाहमा निम्तामा जाँदा दिनेश आई जानुकालाई औँल्याई तँलाई म नमारी छाड्दिन भन्दै तानी पर लगी मसँग विवाह गरिनस् भने यो धर्तीमा जिउँदो हिड्न दिन्न भनी गर्न खोजेको प्रत्यक्ष देखेकी हुँ भनी मौकामा लेखाई दिएको छन् भने अदालतमा आई वकपत्र गर्दा पनि स.ज.५ मा मृतकलाई प्रतिवादी दिनेशले जबरजस्ती गर्न खोजेको देखेको हुँदा र अगाडि पनि बारम्बार त्यस्तै कार्य गर्ने गरेको कुरा मृतकले भनेकी हुँदा प्रतिवादीले नै मृतकलाई मारेको हुनुपर्छ भनी २०६१।७।२ मा प्रहरीमा भएको कागजको व्यहोरालाई स्वीकार गरी अर्को स.ज.५ सम्भावित कारण समेत स्पष्ट खुलाई लेखाई दिएको छन् ।

यसप्रकार प्रस्तुत मुद्दामा मृतक जानुकालाई कर्तव्य गरी मार्ने चस्मदिद गवाह कोही देखिँदैन तापनि एकान्त जंगलमा भएको घटना बारे कसैले मौकामा चाल नपाएको हुनु स्वाभाविकै भएको र लाश प्रकृति मुचुल्का समेतबाट मृतकको मृत्यु विभत्स तरिकाले कर्तव्यबाटै भएको भन्ने देखिन आएको तथा प्रतिवादी दिनेश समवाहाम्फेले मृतकलाई मन पराई विवाह गर्न खोजेकोमा मृतकले निजलाई मन नपराई अर्कै केटा जाहेरवालसँग विवाह गरेको कारणबाट मृतकसँग प्रतिवादी ज्यादै रिसाई निजले नै आफू समेत भई मृतकको घाँटी समेत थिची ज्यान मारेको रहेछ भन्ने देखिन खुल्न आए पनि प्रतिवादीलाई दावीको कर्तव्य गर्ने कार्यमा सघाउने अन्य को को थिए भन्ने हालसम्म खुल्न आएको नहुँदा निजले नै कर्तव्य गरी मारेको रहेछ भनी सम्भन्नु पर्ने देखिन आउँछ । निज प्रतिवादी निर्दोष भए जाहेरवाला र देवी आडदेम्बेले निज उपर अधि-अधि निजले मृतक जानुकालसँग प्रतिवादी दिनेश बाहेक अन्य कसैको अरू कुनै कुरामा रीसइवी रहे भएको भन्ने पनि देखिँदैन । प्रतिवादीका बयान के कस्तो रहेछ भनी हेर्दा निज प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारीका समक्ष मौकामा गरेको बयानको स.ज.६ मा जाहेरवालालाई चिन्दैन, मृतक नाता भित्रको बहिनी हुँदा राम्ररी चिन्दछु भनी लेखाई दिएकोमा अदालतमा आई बयान गर्दा स.ज.१३ मा अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान मैले भने बमोजिम नै लेखिएको हो, सो बयानको सम्पूर्ण व्यहोरालाई स्वीकार्दै स.ज.८ मा मृतक जानुकालाई कहिल्यै नदेखेको हुँदा निजलाई र जाहेरवालालाई समेत चिन्दैन भनी एकदमै अपत्यारिलो ढङ्गले बयान गरेका छन् । यदि वास्तवमै निजले जाहेरवाला, देवी आडदेम्बे तथा मृतक समेतलाई नचिनेको भए एकातिर निजको मौकाको र अदालतको बयान फरक पर्नुपर्ने थिएन भने चिन्दै नचिनेका र प्रतिवादीसँग अन्य कुनै रीसइवी समेत नभएका व्यक्तिहरूले निजलाई पोल गर्नुपर्ने अन्य कुनै अवस्था र कारण पनि देखिँदैन ।

जहाँसम्म शव परीक्षण गर्ने चिकित्सकले लाश सडेको कारण मृत्युको कारण यकिन निक्यौल गर्न नसकेको भनी उल्लेख गरेको अवस्था छ । त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा मिति २०६१।१।८ गते छैटौँ घण्टीसम्म कक्षाकोठामा बसी आफ्नो घरतर्फ लागेको भन्ने श्री जनता माध्यमिक विद्यालयको मिति २०६१।६।१८ को पत्रबाट देखिएकी यी मृतक जानुकाको लाश ९ गते फेला परी १० गते नै शव परीक्षण समेत भएकोमा त्यति छोटो अवधिमै मृत्युको कारण नै खुलाउन नसकिने गरी लाश पूरै सडिगली सकेको होला भन्ने कुरा पनि स्वभाविक रूपमा अनुमान गर्न नसकिनुका साथै लाश प्रकृति मुचुल्काबाट पनि त्यस्तो अवस्था नदेखिई केवल अनुहार र घाँटीको छालाको बाहिरी केही भागहरू कमिलाले खाएको भन्नेसम्म देखिँदा शव परीक्षण गर्ने चिकित्सक डा.पीताम्बर ठाकुरले शव परीक्षणको कार्यमा गम्भीर लापरवाही गरी आफ्नो कर्तव्यप्रति उदासिन रही न्याय निस्पादन गर्ने कार्यमा अदालतलाई असहयोग गरेको देखिन आउँछ तापनि केवल शव परीक्षणबाट मृत्युको कारण खुल्न नसकेको भन्ने देखिँदैन । मिसलसाथ संलग्न जाहेरवाला तथा मौकामा कागज गर्ने देवी आडदेम्बेले कारण समेत खुलाई सविस्तार अदालतमा आई गरी दिएको वकपत्रको व्यहोरा, वस्तुस्थिति मुचुल्कामा पूर्णप्रसाद फागोले समेत आधार र कारण समेत खुलाई प्रतिवादी उपर शङ्का व्यक्त गरी गरेको वकपत्र, सो व्यहोरा पुष्टि हुने लाशको अवस्था, प्रतिवादीले मौकामा र अदालतमा आई गरेको परस्पर बाभिएको विवादास्पद बयान लगायतका अन्य प्रमाणबाट कर्तव्य भएकै देखिन आएको र सो कर्तव्य

प्रतिवादीबाट भएको भन्ने परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई दावीको कसूरबाट उन्मुक्ति मिल्न सक्ने अवस्था देखिँदैन ।

कर्तव्य ज्यान जस्तो संगीन अपराधको गाम्भीर्यतालाई विचार गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मौकामा हनुपर्ने लाश प्रकृति मुचुल्का तथा शव परीक्षण नभएकै अवस्थामा पनि अपराध र अपराधीको छानबीन गरी उपलब्ध भएसम्मको प्रमाणबाट न्याय निरूपण हुनुपर्छ भनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको देखिन्छ । (चेतबहादुर रावत समेत विरूद्ध श्री ५ को सरकार ने.का.प.२०४४,पृ.४३०)। यस स्थितिमा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले आफू हाल गाउँ घरमा नबसी केही वर्ष अगाडिदेखि दमक न.पा.वडा नं.१० मा मामाको घरमा बस्ने गरेको हुँदा मैले कर्तव्य गरी मृतकको ज्यान मारेको होइन भनी गरेको बयान र सो कुरालाई समर्थन गरी निजका मामा प्रेम नेम्वाङ्ग निम्बुले गरेको बकपत्रको व्यहोरासँग सन्तुष्ट हुन सकिने अवस्था रहेन । साथै यातायातको सुविधा भएको ठाउँ भ्रामाको दमकबाट कुनै सवारी साधनको प्रयोग गरी घटना भएको देखिएको ठाउँ उक्त जिल्लाकै लखनपुर सरकारी जङ्गल पुगी कर्तव्य गरी पुनः फर्की आउन नसक्ने भन्ने पनि नदेखिँदा प्रतिवादीले कसूर नगरेका होलान् भनी विश्वास गर्न सकिने अवस्था देखिँदैन ।

माथि विवेचित तथ्यहरूको आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले नै मृतक विमला भन्ने जानुका योडहाडलाई स्पाइनल कड नै टुट्ने गरी घाँटी बटारी, थिची कर्तव्य गरी मारेको देखिन आयो । जहाँसम्म प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी समेत गरी मारेको भन्ने अभियोग दावी छ, त्यसतर्फ विचार गर्दा मृतकलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने पुष्टि हुने कुनै आधार प्रमाण मिसिलबाट देखिँदैन भने मृतक विवाहित महिला हुँदा योनी च्यालिएको र कालो निलो डाम जस्तो देखिएको भन्ने लाश जाँच मुचुल्कामा देखिएसम्मकै आधारमा प्रतिवादीले जबरजस्ती करणीको कसूर समेत गरेका रहेछन् भनी सम्झन मिल्ने ।

यसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेले परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेकै देखिँदा निजउपरको अभियोग दावी पुग्ने नसक्ने ठहराई भएको शुरू भ्रामा जिल्ला अदालतको मिति २०६३।१।११ को फैसला मिलेको नहुँदा उक्त फैसला केही उल्टी भई निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं. अनुसार सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहरछ । साथै मृतकलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी समेत गरेको भन्ने तथ्य प्रस्तुत मिसिलबाट खुल्ल आएको नहुँदा सो नठहराएको हदसम्मको शुरूको फैसला सदर कायम रहने समेत ठहरछ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरू भ्रामा जिल्ला अदालतको मिति २०६३।१।११ को फैसलाको केही उल्टि भई प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वश्व सहित जन्मकैद हुने ठहरेकोले निज मिति २०६१।७।१३ मा पक्राउ परी प्रहरी हिरासतमा रही मिति २०६१।१।१० को आदेशले जिल्ला कारागार शाखा चन्द्रगढीमा मिति २०६३।१।१० गतेसम्म थुनामा रही मिति २०६३।१।११ को फैसलाले सफाई पाउने ठहरी सोही मितिदेखि थुनामुक्त भएको देखिँदा निज कैदमा बसेको २ वर्ष २७ दिन कैद कट्टा गरी बाँकी कैद १७ वर्ष ११ महिना ३ दिन निज प्रतिवादी हाल बेरूजु हुँदा लगत कसी असूल गर्नु र सर्वश्वको हकमा निजको अंश रोक्का गरी कानून बमोजिम गर्नु भनी शुरू भ्रामा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु.....१

शव परीक्षण गर्ने चिकित्सक पीताम्बर ठाकुरलाई आइन्दा आफ्नो कर्तव्यप्रति पूर्ण सजग रहन आवश्यक निर्देशन दिनु भनी यो फैसलाको १ प्रति संलग्न राखी सम्बन्धित क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालयमा

लेखी पठाई दिनु २
प्रस्तुत फैसला उपर चित्त नबुझे “न्याय प्रशासन ऐन, २०४८” को दफा ९(१)(ग) अनुसार
“सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९” को दफा २६(१) को म्याद ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा
पुनरावेदन गर्नु भनी फैसलाको एकप्रति प्रतिलिपिसहित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामलाई र
प्रत्यर्थी प्रतिवादी दिनेश सम्वाहाम्फेलाई समेत पुनरावेदनको म्याद दिनु ३
प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल पुनरावेदन परे पुनरावेदन साथ राखी र नपरे साधक जाँचको लागि श्री सर्वोच्च
अदालतमा पठाई दिनु भनी दायरीको लगत कट्टा गरी अभिलेख शाखामा बुभाई दिनु ४

(पुरूषोत्तम पराजुली)
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(एकराज आचार्य)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल मंसीर २ गते रोज २ शुभम् ।

पुनरावेदन अदालत, हेटौँडा
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
फैसला
सम्बत् २०६१ सालको स.फौ.पु.नं. : १३९
रजिष्ट्रेशन नम्बर : ०८-०६१-००५४
निर्णय नम्बर : ४५
मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

जिल्ला पर्सा बहुअर्वा भाठा गा.वि.स.वडा नं. ८ बस्ने बलिराम राउत कुर्मीको जाहेरीले
नेपाल सरकार..... १

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला पर्सा गा.वि.स. बहुअर्वा भाडा वडा नं. ८ बस्ने रामकुमार राउत १
ऐ.ऐ. बस्ने ध्रुव राउत कुर्मी १
ऐ.ऐ. बस्ने रामविनास राउत कुर्मी १
ऐ.ऐ. बस्ने रामाकान्त गोठ १

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरू फैसला गर्ने अदालत : पर्सा जिल्ला अदालत
शुरू फैसला गर्ने न्यायाधीश : श्री कृष्णप्रसाद बास्तोला
शुरू फैसला मिति : २०६१।२।४

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) ले यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको भई दायर हुन
आएको पुनरावेदन सहितको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ ।

मिति २०५८।१०।१५ गते जिल्ला पर्सा गा.वि.स. बहुअर्वा भाठा वडा नं. ८ बस्ने ध्रुव राउत कुर्मी, ऐ.ऐ.
बस्ने रामविलास राउत कुर्मी, ऐ.ऐ. वडा नं. ४ मा बस्ने रामकान्त गोठ, ऐ.ऐ.वडा नं. ७ मा बस्ने राम
नरेश राउत कुर्मी समेतले मेरो बाबु जमुना राउतलाई कुटपिट गरेकोमा निजको सोही कुटपिटबाट मृत्यु
भएकोले लाससमेतको लागि जिम्मा पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको बलिराम राउत कुर्मीको निवेदन ।

मिति २०५८।१०।१४ गते बाबु जमुना राउत कुर्मी विरगंज चिनी मीलमा काम गर्न गएको अवस्थामा
मेरो आमा शारदा देवीलाई ध्रुव राउत कुर्मी र रामविलास राउत कुर्मीले कुटपिट गरेकोमा बुबा घर आएपछि
आमाले सो कुरा भनेकोमा सोही कुरा भोलीपल्ट अर्थात २०५८।१०।१५ गते मेरो श्रीमतीलाई किन कुटपिट
गरेको भनी सोध्दा ध्रुव राउत कुर्मीले हामीलाई कहिले चोर लगाउँछस्, कहिले कुटपिट गरेको आरोप
लगाउँछस् भन्ने आरोप लगाई निहुँ लिई बुबालाई कुटपिट गरी डोरी समेतले बाँध्छाँद गरेकोमा म र आमा
छुट्टयाउन जाँदा आमा र मलाई समेत कुटपिट गरे, सो कुटपिट तथा बाँध्छाँद गर्नमा प्रतिवादी रामकुमार

महतो राउत, धुब राउत कुर्मी, रामविलास राउत कुर्मी, रामकान्त गोठ र रामनरेश राउत कुर्मी समेतको संलग्नता रहेकोमा बुबालाई उपचारको लागि पोखरीया ल्याएकोमा उपचार हुन नसकी विरगंज शिवा अस्पतालमा ल्याई भर्ना गरेकोमा उपचार हुँदा हुँदै बुबा जमुना राउतको सोही पीडाबाट मृत्यु भएकोले प्रतिवादीहरूलाई पक्राउ गरी कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको बसिराम राउत कुर्मीको जाहेरी ।

विरगंज स्थित शिवा अस्पतालको आकस्मिक कोठामा उल्टानो अवस्थामा रहेको मृत जमुना राउत कुर्मीको लाश रहेकोमा आँखा दुवै र मुख अर्ध खुल्ला, नाकको वायाँ प्वालबाट रगत आई सकेको देखिएको दाहिने कन्चटमा नजिकै निधारमा दुई इन्चको छाला खुइलिएको केही सुन्निएको जिब्रो तथा ओठमा रगत लागेको दुवै घुँडाको भाग छाला खुइलिएको देखिएको भन्ने लाश प्रकृति मुचुल्का ।

टाउकोमा चोट लागेको कारणबाट जमुना राउतको मृत्यु भएको हो भन्ने व्यहोराको लाश पोष्टमार्टम रिपोर्ट ।

शारदा राउत कुर्मीको शरीरमा घाउ चोट लागेको देखिन्छ भन्ने घाउ जाँच रिपोर्ट । बलिराम राउत कुर्मीको शरीरमा घाउ चोट लागेको भन्ने घा जाँच रिपोर्ट ।

मिति २०५८।१०।१४ गते धुब राउत र रामविलास राउतले जाहेरवाला बसिराम राउत र शारदा देवीलाई कुटपिट गरेको कुरा भोलीपल्ट अर्थात मिति २०५८।१०।१५ गते जमुना राउतले भेट्न जाँदा म पनि त्यही थिएँ, जमुना र धुब वादविवाद हुँदा रामविलास राउतको घरबाट रामविलास रामकान्त बुभुँ भन्ने राम नरेश समेत तीन जना धुबले कहिले हामीलाई यस्तो चोर लगाउँछस्, कहिले कुटपिट गरेको आरोप लगाउँछस् भनी भ्रगडा गर्न आउँछ, यसलाई ठीक गर्नुपर्छ समात मार भनी धुबले बचन दिँदा रामविलासले जमुनालाई समाति लछारपछार गर्दै घिसार्दै रामविलासको घरमा ल्याएपछि रामकान्त गोठले जमुनाको हात गोडा बाँधेपछि मसमेत भई सबै जनाले लात मुक्का ढुंगासमेतले कुटपिट गर्दा जमुना राउत रोइ कराई गर्दा जाहेरवाला बसिराम राउत तथा निजको आमा आउँदा निजहरूलाई पनि कुटपिट भएको हो । जमुना राउतलाई मसमेतले कुटपिट गरेको पीडाबाट विरगंज शिवा अस्पतालमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकुमार राउतको साबित बयान कागज ।

जमुना राउत कुर्मी सार्वजनिक धारामा नुहाउन जाँदा खुट्टा चिप्लिएर धाराको सिमेन्टीमा टाउको ठोकिँदा घाइते भई विरगंज शिवा अस्पतालमा उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भएको हो भन्ने बुभिएका प्रदिप कुमार कुर्मीको समेत भनाई तथा लेखाई ।

मिति २०५८।१०।१५ दिउँसो ११ बजेको समयमा जमुना राउत कुर्मीलाई धुब राउत, रामविलास राउत, कामकान्त गोठ र बुभुँ भन्ने राम नरेश राउत भन्ने रामविलासको घरमा कुटपिट गरी वेहोस बनाएको भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको भिखारी राउत कुर्मीको कागज ।

मिति २०५८।१०।१५ गते दिउँसो ११ बजेको समयमा जमुना राउत कुर्मीलाई धुब राउत, रामविलास राउत, रामकान्त गोठ, रामनरेश राउत समेतले रामविलासको घरमा कुटपिट गरी घाइते बनाई विहोस अवस्थामा पारेका छन् भनी हल्ला हुँदा सो ठाउँमा जाँदा जमुना राउतलाई वेहोस अवस्थामा पारेका छन् भन्ने हल्ला हुँदा सो ठाउँमा जाँदा जमुना राउतलाई वेहोस अवस्थामा देखेका हुँ भन्ने समेत व्यहोराको रामप्रवेश राउत कुर्मीको कागज ।

मिति २०५८।१०।१४ गते पति जमुना राउत डिउटिमा गएको अवस्था बाटोमा पानी खसालेको निहुँ लिई छोरालाई कुटपिट गरेको कुरो पति घरमा आई भन्दा सोही कुरा ऐ. १५ गते धुब राउतसँग छोरालाई किन कुटपिट गरेको भनी सोध्न जाँदा पनि जमुना राउतलाई धुब राउत, रामविलास राउत, रामकुमार राउत, रामकान्त गोठ र रामनरेश समेत जना ५ भई पति जमुना राउतलाई लछारपछार एवं घिसार्दै रामविलासको

घरमा लगी हात गोडा डोरीले बाधी कुटपिट गरी वेहोस बनाएको कुरा छोरा बसिराम समेतले थाहा पाई म र पतिराम सो ठाउँमा जाँदा मलाई र छोरा बसिरामलाई समेत कुटपिट गरी निजहरू भागी गएकोमा पतिको उपचार गराउन पोखरीया हे.पो.मा ल्याउदा उपचार हुन नसकेको विरगंज शिवा अस्पतालमा ल्याई उपचार गराएकोमा उपचार हुँदाहुँदै पतिको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको शारदा देवीको कागज ।

बुझिएको शारदा देवी कुर्मीको भनाई लेखाई समेतका मिसिल संलग्न कागजातबाट प्रतिवादीहरू धुब राउत कुर्मी रामविलास राउत कुर्मी, रामकान्त गोठ, बुभुँ भन्ने रामनरेश राउत र रामकुमार राउत कुर्मीले जाहेरवालाको बुवा जमुना राउत कुर्मीलाई डोरीले बाँधी लात्ता मुक्का हुंगासमेतबाट कुटपिट गरेकोमा निज जमुना राउत कुर्मीलाई उपचारको लागि सेवा अस्पताल विरगंजमा ल्याई उपचार गराउँदा गराउँदै सोही कुटपिटको चोटको कारण मृत्यु भएको देखिँदा प्रतिवादीहरू धुब राउत कुर्मी रामविलास राउत कुर्मी, रामकान्त गोठ, बुभुँ भन्ने राम नरेश राउत कुर्मी र रामकुमार कुर्मी उपर मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. र १३(३) नम्बर बमोजिम कसूर अपराधमा सोही महलको १३(३) नम्बर बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय, पर्सा अभियोगपत्र ।

मिति २०५८।१०।१४ गतेका दिन म विरगंजमा थिएँ । ऐ. १५ गतेको दिनमा पनि म विरगंजमा नै रहेको थिएँ । अभियोग खण्ड प्रतिवादीहरू कहाँ थिए, थाहा भएन र जमुना राउत कुर्मीसँग मेरो भेटघाट भएको थिएन । जमुना राउत कुर्मी अ. ५०।५५ वर्षका मानिस हुन् । उनी मरेका कुरा गाउँ घरमा सुनेको हुँ । तर केही कसरी मरे सो सम्बन्धमा मलाई थाहा भएन । बलिराम राउत कुर्मीको निवेदन सम्बन्धमा मलाई केही पनि थाहा छैन । मैले जमुना राउतलाई कुटपिट गरेको छैन । अरूहरूले गरेको हुन् वा हैनन् सो थाहा छैन । मैले अभियोग दावी बमोजिमको कसूर अपराध नै गरेको हुनाले सजाय हुनुपर्ने हैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकुमार राउत कुर्मीले शुरू अदालतमा गरेको बयान । मिति २०५८।८।१३ गते देखि २०५८।१०।१३ सम्म म संसदीय क्षेत्र नं. ३ पर्सा गा.वि.स. सुनावर्सामा काजमा मतदान परिचय पत्रको फोटो खिच्ने र वितरण गर्ने कार्यमा थिएँ र २०५८ माघ १३ अ. दिउसो ४.३० तिर आफ्नो कार्य गरी रहेको अवस्थामा एक्कासी मेरो पेटमा दर्द हुन थालेकोले आफ्नो साथी ख. चन्द्रदेव हजरालाई लिएर पोखरीया बजारमा डा.वकील मियाँको क्लिनिकमा आएँ र दर्दको कारणले म त्यही वेहोस अवस्थामा भएकोमा डाक्टरको सल्लाहबमोजिम मेरो छोरी ज्वाइले मलाई भारत मोतीहारीमा उपचार गराउनका लागि डा.वि.पि.वर्मा कहाँ २०५८।१०।१४ गते पुऱ्याई म उपचारको लागि त्यही भर्ना भई उपचार गराई मिति २०५९।३।३१ मा त्यहाँबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्सामा हाजिर भएको हुँदा जमुना राउतको मृत्यु के कसरी भयो मलाई थाहा भएन, मैले अभियोग दावी बमोजिमको कसूर अपराधनै गरेको नहुँदा म निर्दोष व्यक्तिलाई सजाय हुनुपर्ने होइन छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्र. रामविलास राउत कुर्मीले शुरू अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०५६।१०।१८ गते म विदेश भारत डेनिया टोलमा बैनीको पुजामा गएको थिए । तीन चार दिन बसेर म फर्की आए, जाहेरी दरखास्त सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । मृतक जमुना राउतको मृत्यु सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन, भुट्टा व्यहोराको जाहेरी दरखास्त दिएको कुटपिट सम्बन्धमा मेरो संलग्नता छैन, मैले सुने अनुसार चापा कलमा चिप्लेर लडी उपचार गराउँदा गराउँदै मृत्यु भएको हो । मृत्यु भएको सम्बन्धमा मलाई २०५८।१०।१९ गते थाहा भयो र मैले कुनै कसूर अपराध नगरेको अभियोग माग बमोजिम सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोरा धुब राउत कुर्मीले शुरू अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०५८।१।१९ देखि नै म काम गर्ने सिलसिलामा भारतको पन्जाब गएको थिएँ र २०६० सालको दशैमा मात्र म आफ्नो घर फर्की आएको हुँ, मैले सुनेअनुसार मृतक जमुना राउत चापाकालमा चिप्लेर लडेर उपचार गर्दा गर्दै मृत्यु भयो । म दशैमा विदेश भारत पन्जाबबाट फर्केर आउँदा त म समेतलाई प्रतिवादी

बनाई जाहेरी दिएका हुन, जाहेरी दरखास्त सबै भुट्टा हो, म निर्दोष भएकोले मैले अभियोग दावी अनुसार सजाय पाउनु पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्र.रामकान्त गोठले शुरू अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०५९।९।११ मा भएको सहीछाप मेरो हो, व्यहोरा भुट्टा हो । मिति २०५८।१०।१५ गतेमा मेरा बाबु जमुना राउतलाई कसैले कर्तव्य गरी मारेको होइन छैन । मेरो बुवा जमुना राउत धारामा लडी चोटपटक लागेको थियो, सोही कारणबाट मृत्यु भएको हो । २०५७ साल चैत्र महिनामा मेरो घरमा चोरी भएको थियो । सोही कारणबाट प्रतिवादीहगथि भुट्टा जाहेरी दिएको थिएँ, प्रतिवादीहरू राम्रो चालचलनका व्यक्ति हुन् । कसैको ज्यान मार्ने खालका व्यक्ति होइनन् भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला बलिराम राउत कुर्मिले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०५९।९।१८ गतेमा भएको मुचुल्का कागजमा भएको सही छाप मेरो हो जाहेरवालाको बुवा जमुना राउत कुर्मी सार्वजनिक धारामा नुहाउन जाँदा चिप्ली लडी चोटपटक लागी मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराका बुभिएका मानिस सागिर मियाँले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०५९।९।१८ गतेमा भएको मुचुल्कामा सही छाप मेरो हो, व्यहोरा पनि मेरो हो, जाहेरी व्यहोरा भुट्टा हो र निजको श्रीमतीको कागज व्यहोरा पनि भुट्टा हो, मृतक जमुना राउत सार्वजनिक धारामा नुहाउन जाँदा चिप्ली घा चोटपटक लागी निजको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको बुभिएका मानिस बैजनाथ गोठले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्र.रामकुमार राउत समेतले जाहेरवालाको पितालाई कुटपिट गरी ज्यान मारेको होइन छैन निज उपरको जाहेर दरखास्त व्यहोरा भुट्टा हो र प्र.रामकुमार राम्रो चालचलन छ, निज ज्यान मार्ने खालका व्यक्ति होइनन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकुमार राउत कुर्मीको साक्षी शिवबालकप्रसाद साहले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी ध्रुव राउत कुर्मी समेत मिली जाहेरवालाको पितालाई कुटपिट गरी ज्यान मारेको होइन छैन । जाहेरवालाको पिता जमुना राउत कुर्मी सार्वजनिक धारामा नुहाउन जाँदा चिप्ली लडी निजलाई चोट पटक लागी त्यसै कारण निजको मृत्यु हुन गएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्र.ध्रुव राउत कुर्मिले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी रामविलास राउत कुर्मी समेत मिली जाहेरवालाको पितालाई कुटपिट गरी ज्यान मारेको होइन भनी समेत व्यहोराको प्र. रामविलासको साक्षी मनोज राउत कुर्मिले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी रामकान्त गोठ समेतले जाहेरवालाको पिता जमुना राउत कुर्मीलाई कुटपिट गरी ज्यान मारेको होइन छैन, २०५८ साल वैशाख १ गते मसँगै प्र.रामकान्त गोठ विदेश भारत पन्जाबमा काम गर्न गएको थिएँ, त्यसकारण सो २०५८।१०।१५ गते पनि हामी त्यही पन्जाबमै थियौँ । पन्जाबबाट हामी २०६० सालको दशैमा आफ्नै घरमा आएका थियौँ, निज उपरको जाहेरी भुट्टा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्र.रामकान्त गोठको साक्षी विरेन्द्र शाह गोठले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी रामनरेश राउत कुर्मीको हकमा अ. १९० नं. बमोजिम मुलतवी रहने गरी र जाहेरवाला तथा मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिले मृतक धारामा चिप्ली लड्न गई चोट लागी मरेको भनी कागज गरेको, प्रतिवादीहरू अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष आरोपित कसूरमा सावित भएपनि अदालतमा बयान गर्दा इन्कारी रहेको र यिनै प्रतिवादी कै कुटपिट कर्तव्यबाट मृतकको मृत्यु भएको भनी ठोस एवं भरपर्दो सबूद वादी पक्षबाट पेश गर्न सकेको नदेखिँदा प्रतिवादीहरू राजकुमार राउत, ध्रुव राउत, रामविलास राउत कुर्मी, रामकान्त गोठ समेतले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहराई मिति २०६१।२।४ मा शुरू पर्सा जिल्ला अदालतबाट गरेको फैसला ।

प्रतिवादीहरूको कुटपिटको कारण मृतकको मृत्यु भएको भन्ने जाहेरवालाको किटानी जाहेरी जाहेरीलाई पुष्टि गर्ने गरी मृतकको श्रीमतीले गरेको मौकाको कागजमा धारामा चिप्लीएर लागेको चोटबाट मरेको भन्ने भनाई लाश प्रकृति मुचुल्का हेर्दा विश्वास लायक नभएको समेतका आधार प्रमाणसमेत मूल्यांकन गर्दा प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर गरेको भन्ने कुरा देखिँदा देखिँदै प्रमाणहरू मूल्यांकन नै नगरी अभियोग दावीबाट सफाई दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा सो फैसला बदर गरी माग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेतको पुनरावेदक दावी पुनरावेदन जिक्ति ।

शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट मृतकको शरीरको विभिन्न भागमा चोटपटक परेको भन्ने देखिन आई धारामा चिप्लीएर लडी मृत्यु भएको भन्ने जाहेरवाला र मृतककी पत्नी शारदा देवीको बकपत्रको व्यहोरा देखिएको, चोटको प्रकृतिबाट मेल खाएको नदेखिनुका अतिरिक्त स्वयं जाहेरवाला र शारदादेवी समेतलाई चोट परेको भन्ने निजहरूको घा जाँच फारामबाट देखिन आएको स्थितिमा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिई गरेको शुरूको फैसला विचारणीय देखिँदा छलफल निमित्त अ.व. २०२ नं. र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी भिकाई हाजिर भए वा सो अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट आएको आदेश ।

निर्णयात्मक प्रश्नहरूसँग सम्बन्धित नजिरहरूलाई र शव परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धी मेडिकल जुरिस्पुडेन्स सिद्धान्तहरूको व्याख्या र विवरण समेत उल्लेख हुने गरी दुवै पक्षका विद्वान वकीलबाट लिखित बहस नोट पेश गराई नियम अनुसार पेश गर्नु भन्ने आदेश अनुसार दुवै तर्फबाट बहससनोट पेश भएको ।

मृतकको मृत्यु प्रतिवादीको कुटपिटको कारण भएको भनी जाहेरी रहे पनि जाहेरी खण्डन गर्ने गरी प्रतिवादीसँग चोरीको रिसइवी भएको कारण पोल उजुरी दिएको हुँ, मेरो बुबा धारामा लडी लागेको चोटको कारण उपचार गराउँदा गराउँदै मृत्यु भएको हो । प्रतिवादी कुटपिटको कारण होइन भनी अदालतमा बकपत्र गरेका, उक्त कुरालाई पुष्टि गर्ने गरी मृतककी श्रीमती तथा बुभिएका मानिसहरू समेतले बकपत्र गरेको आधार समेतबाट कसूर प्रमाणित भएको अवस्था छैन । सम्मानीत सर्वोच्च अदालत ने.का.प. २०४१ अंक १ नि.नं. १८९० पृ.८२, ८३, ने.का.प.२०४१ अंक १ नि.नं. १८९२ पृ.८९, ने.का.प. २०४६ अंक ५ नि.नं. ४५४०, ४० पृ.४७४, ४७५ मा प्रतिपादित नजिर समेतका आधारमा पर्सा जिल्ला अदालतको फैसलामा कुनै पनि कानून र प्रमाणको त्रुटि नहुँदा शुरू फैसला सदर गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट अधिवक्ता गणेशप्रसाद दाहालले पेश गरेको बहस नोट ।

प्रतिवादीहरूको कुटपिटको कारण उपचार गराउँदा गराउँदै मृतकको मृत्यु भएको भन्ने कुरालाई किटानी जाहेरी र सो कुरालाई पुष्टि गर्ने गरी मृतककी श्रीमतीले मौकामा गरेको कागजले पुष्टि गरेको अवस्था छ । घटनाक्रममा हेर्दा पनि मृतकका छोरा तथा श्रीमतीलाई २०५८।१०।१५ गते कुटपिट र गाली गलौज प्र.मध्येका धुव राउतले गरेका र सोही १५ गते छोरा श्रीमतीलाई कुटपिट गरेको कारण सोधपुछ गर्दा प्रतिवादीहरूद्वारा कुटपिट भएको र सोही दिन उपचारको क्रममा मृत्यु भएको भन्ने कुरा घटनाक्रमले देखाउँछ । पोष्टमार्टम रिपोर्टले समेत मृत्युको कारण जम्बम प्लवगचथ भनी उल्लेख गरेको छ । प्रतिवादीहरू आरोपित कसूरमा इन्कार रहेपनि “इन्कारीको विश्वासयोग्य सबूद गुजानुपर्ने” भन्ने ने.का.प. २०४७ अंक ६ पृ.४६७ को मुद्दामा र “बयानले मात्र शंकारहित प्रमाणको भूमिका निर्वाह गर्न नसक्ने” भन्ने ने.का.प. २०४८ पृ.७२ मा प्रकाशित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिर समेतको प्रस्तुत मुद्दामा प्रासंगिक रहेको देखिन्छ । जाहेरवालाले मैले रिसइविले भुट्टा जाहेरी दिएको हुँ भन्ने बकपत्रको व्यहोराबाट पनि वारदात हुन पछाडि पूर्व रिसइवी प्रमुख कारणका रूपमा रहेको पुष्टि हुन्छ । न्याय भनेको न्यायपालिकाले प्रमाणको मूल्यांकन गरेर दिने विषय हो, फैसलाको रहर वा इच्छामा दिने वा नदिने होइन, जाहेरवालाले भनेकै भरमा दोषी ठहर गर्ने भन्ने

हुँदैन। मेडिकल जुरिस्पुडेन्सको आधारबाट हेर्दा पनि lacerated wound हुँदा “तन्तु र मांसापेशी मात्र च्यातिने होइन त्यस मुनिका हाडहरू पनि भाचिएका हुन्छन्” भनी एकराज आचार्यद्वारा लिखित चिकित्सा विधिशास्त्रको पृष्ठ ४८४ मा उल्लेख छ। मृतकको टाउकोमा चोट देखिन्छ। प्रसिद्ध चिकित्सा विधिशास्त्री मोदीले “टाउकोमा पनि अधिकांश चोटहरू कर्तव्यबाट पर्दछन् र खासगरी त्यस्ता चोटको परिणाम निलडाम, थोप्ला वा च्यातिएका Lacerated wound र काटिएका घाउहरू पर्न जान्छन्” भनेर उल्लेख गरेको पाइन्छन्। यसरी शव परीक्षण प्रतिवेदन समेतबाट मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको पुष्टि भइरहेको अवस्थामा प्रमाणको मूल्यांकन विना आरोपित कसूरमा प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिनु न्याय, कानून, नजिर र मिसिल संलग्न तथ्य समेतको प्रतिकूल देखिँदा शुरू फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेतको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय हेटौँडा सह न्यायाधिवक्ता श्री रमेशकुमार पोखरेलले पेश गर्नु भएको लिखित बहस नोट।

आदेश अनुसार परमादेशको निवेदन नम्बर ३० को निर्णय मिसिल संलग्न रहेको। जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साले मिति २०५८।१०।१९ च.नं. ४५८२ को पत्रबाट नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पताल विरगंजमा जिल्ला पर्सा भैरहवा भाठा गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने जाहेरवाला बलिराम कुर्मी र ऐ.ऐ. बस्ने शारदा देवीको घा जाँच केस फाराम भरी जाँच गराउन पठाउँदा निजहरूले २०५८।१०।१५ गते त्यहाँ अस्पतालको इमर्जेन्सी वडामा औषधि उपचार गराएको रेकर्ड हेरी घा जाँच केश फाराम भरी पठाउन भनी माग गरेकोमा मिसिल संलग्न तायदाती फाराम नम्बर १३ को जि.प्र.का. पर्साको २०५८।१२।२८ को पत्रसाथ उक्त व्यक्तिहरूको घा जाँच गरी माग्ने निवेदन घा जाँच फाराम साथ संलग्न भएको नदेखिँदा उक्त घा जाँच दिएका सक्कल निवेदन र अस्पतालको इमर्जेन्सी वडाको उपचार गराएको रेकर्डको प्रमाणित प्रतिलिपि पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालयमार्फत मगाई फिकाई आएपछि नियम अनुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

अभियोग पत्रको कागजात खण्डको कर्मसंख्या ११ मा ०५८।१०।१९ श्रीमती शारदा देवी र बलिराम राउतको घा जाँच केस फाराम २ भनी उल्लेख गरी घा जाँचको फोटोकपि सहित जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साको च.नं. ५७४५ मिति ०५८।१२।२८ को इलाका प्रहरी कार्यालय पोखरीयालाई संशोधन गरेको पत्रसम्म मिसिलमा देखिन्छ। सो पत्र र घा जाँचका फोटोकपि मिसिलमा संलग्न भएको आधारमा घा जाँच गराउन दिएको निवेदन माग गर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साबाट खोजतलास गर्दा फेला नपरेको भनी लेखिआएको भनी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय हेटौँडाबाट लेखी आएको देखियो। उक्त ०५८।१०।१९ श्रीमती शारदा देवी र बलिराम राउतको घा जाँच गर्ने निवेदन नदिएको भए कसरी र के आधारले उक्त घा जाँच भएको भनी केश फाराम भराई पठाएको हो, सोको स्पष्ट जवाफ जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्साबाट पु.स.व.कार्यालय हेटौँडा मार्फत फिकाउनु, घटनास्थलको प्रकृति मुचुल्का पनि भएको नदेखिएको यस्तो अनुसन्धानबाट दायर भएको मुद्दामा माग भएको कागजात फेला नपरेको भनी जवाफ दिनुले अभियोजन पक्षको दायित्व पूरा भएको देखिन नआएको हुँदा तुरुन्त खोजी पूर्व आदेश अनुसारको सक्कल निवेदन पठाउनु वा निवेदन नै दर्ता नभएको भए सो समेतको स्पष्ट जवाफ दिई पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट भएको आदेश अनुसार कार्य सम्पन्न भएको कुरा मिसिल संलग्न नदेखिएको हो।

यस अदालतको ठहर

नियमानुसार आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय हेटौँडाका शाखा अधिकृत श्री

बालकृष्ण बाग्लेले मृतकको मृत्यु प्रतिवादीहरूको कुटपिटबाट भएको भन्ने कुरालाई किटानी जाहेरी, मृतकको घाउ जाँच केश फाराम तथा मृतकको परिवार र प्रतिवादी धुव राउत बीचको पूर्व रिसइवीले पनि पुष्ट्याई गर्दछ। प्रतिवादीले कसूरमा इन्कार गर्दैमा वारदात नभएको भन्न मिल्ने हुँदैन। प्रतिवादीको उक्त इन्कारी पनि अन्य प्रमाणले पुष्टि भएको हुनु पर्दछ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत गर्नु भयो भने प्रतिवादीहरूको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान अधिवक्ता द्वय श्री गणेशप्रसाद दाहाल र श्री शिवबहादुर कोइरालाले शुरू अदालतबाट फैसला गर्दा प्रमाणको मूल्यांकन भएको छ, जाहेरवालाले प्रतिवादी उपर दिएको किटानी जाहेरी रिसइविको कारण दिएको हुँ बुवाको मृत्यु धारामा चिप्लीएर भएको भनी स्पष्टसँग अदालतमा बकपत्र गरेका छन्। उक्त कुरालाई अन्य बुझिएका मानिस तथा मृतकको श्रीमतीले गरेको कागजबाट समेत समर्थन भइरहेको अवस्था हुँदा शुरूको फैसलामा परिवर्तन गर्नुपर्ने नदेखिँदा सदरै कायम राखी पाउँ भन्ने समेतको सारगर्भित बहस पेश गर्नु भयो।

दुवै पक्षका कानून व्यवसायीहरूले पेश गर्नु भएको बहस नोट एवं बहस तथा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूको अध्ययन अवलोकन गरी मृतकको मृत्यु प्रतिवादीले गरेको कुटपिटको कारणबाट भएकोले प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १३(३) विपरीत हुँदा ऐ.१३(३) बमोजिम सजाय गरी पाउँ समेतको अभियोग मागदावी भएकोमा मागदावी बमोजिम कसूर प्रमाणित हुन नसकेको भनी प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिई उपर चित्त नबुझी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा निम्न प्रश्नको न्यायिक निरोपण गरी निष्कर्षमा पुग्नु पर्ने देखियो :-

१. मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो वा होइन ?
२. घटित वारदातमा ती प्रतिवादीहरूको संलग्नता देखिन्छ वा देखिँदैन ?
३. भगडिया भिकाउने आदेश प्रमाणित हुने अवस्थाको विद्यमानता छ वा छैन ? शुरू फैसला मनासिव देखिने नदेखिने र पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने के हो ?
४. आफु गवाह बनी पोल उजुर गर्ने व्यक्तिले अदालतमा मुद्दा चलिसके पछि सो कुरा भुट्टा हो भनी बकपत्र गरेको अवस्थामा निजलाई सजाय गर्न मनासिव हुने नहुने ?

मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो होइन भन्ने प्रथम प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, मिति २०५८।१०।१४ गते प्रतिवादीहरू र जाहेरवालाको आमा समेत बीचमा भै भगडा कुटपिट भएको कारण सोही १५ गते जाहेरवालाको बाबु मेरो श्रीमती छोरालाई किन कुटपिट गरेको भनी प्रतिवादी धुव राउत कुर्मीको घरमा जाँदा प्रतिवादीले कहिले चोर लगाउने, कहिले बाटोमा पानी हाली लडाई दिने भनी मेरो बाबुलाई प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको कारण उपचार गराउँदा उपचारकै क्रममा सोही दिन मृत्यु भएको भनी जाहेरवालाको जाहेरीमा उल्लेख गरेको देखिन्छ। उल्लेखित कुरालाई प्रतिवादी मध्येका रामकुमार राउतको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको साबिती बयानले थप पुष्टि गर्न खोजे पनि बुझिएका प्रदिपकुमार कुर्मीको कागजमा धारामा नुहाउन जाँदा खुट्टा चिप्लीएर सिमेन्टीमा टाउको ठोकिँदा घाइते भएको भन्ने उल्लेख छ। मृतकको लाश प्रकृति मुचुल्कामा दाहिने कन्चट नजिक निधारमा २ इन्चको छाला खुइलिएको, जिब्रो तथा ओठमा रगत लागेको घँडाको छाला खुइलिएको भन्ने देखिन्छ तर उक्त घाउ धारामा लडेर भएको हो वा प्रतिवादीको कुटाईबाट भएको भन्ने नै प्रस्तुत मुद्दामा निरूपणको मूल प्रश्न देखिन्छ। बुझिएका मानिस भिखारी राउत कुर्मीले प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको भन्ने सुनेको हुँ भनी कागज गरेको पाइन्छ। अदालतमा आई बयान गर्दा आरोपित कसूरमा पूर्ण इन्कार रही प्रतिवादीहरूले बयान गरेका छन् भने आरोपित कसूरमा पूर्ण इन्कार रही अदालत समक्ष प्रतिवादीहरूले गरेको उक्त बयानलाई मृतकको श्रीमती शारदादेवी कुर्मीको बकपत्रले थप

पुष्ट्याई गरेको अवस्था छ। शारदादेवीको आफ्नो बकपत्रमा प्रहरीमा मैले गरेको कागज भुट्टा हो। श्रीमान्को मृत्यु प्रतिवादीको कर्तव्यबाट नभई धारामा लडेर मृत्यु भएको भनी मौकाको कागजलाई खण्डन गरी बकपत्र गरेको देखिन्छ भने प्रतिवादी उपर रिसइवको कारण भुट्टा आरोप लगाई जाहेरी दिएको हुँ, प्रतिवादीको कूटपिटबाट नभई धारामा लागेको चोटको कारण बुबाको मृत्यु भएको हो भनी जाहेरवालाले पनि जाहेरी खण्डन हुने गरी बकपत्र गरेको देखिन्छ। जाहेरवालाको आमाले पनि जाहेरवालाको बकपत्रलाई समर्थन गरी धारामा लडेर चोट लागी मरेको भनी अनुसन्धानमा गरेको कागज खण्डन गरी प्रतिवादीलाई आरोपित कसूरबाट उन्मुक्ति दिने प्रयत्न गरेको देखिन्छ, मृतकको कूटपिटको चोट प्रतिवादीहरूको कुटाईबाट नभई मृतक स्वयं सार्वजनिक धारामा नुहाउन गएको समयमा सिमेन्टीमा लागेको कारणबाट लागेको भन्ने मृतककी श्रीमती, मृतककी आमा र मृतकका छोरा समेतले बकपत्र गरी भनेको व्यहोरा समेतको तथ्यलाई अन्यथा अनुमान गरी संदिग्ध लाश प्रकृतिको आधारले मात्र मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो भन्ने कुरा शंकारहित रूपमा समर्थित र प्रमाणित भएको भन्न मान्न मिल्ने नदेखिँदा प्रतिवादीको कर्तव्य स्थापित गरी कसूर कायम गर्नु न्यायोचित देखिएन।

यसरी मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको भन्ने कुराको पुष्टि वादी पक्षबाट पनि गर्न सकेको नदेखिएको, स्वयं जाहेरवाला र बुभिएका मानिस समेतले प्रतिवादीको संलग्नता नरहेको भनी एक स्वरले बकपत्र गरी दिएरहेको अवस्थामा केवल वादीको प्रतिवादी उपर लगाइएको आरोपको आधारमा मात्र वारदातमा प्रतिवादीहरूको संलग्नता थियो भनी तर्कसंगत रूपमा अनुमान गर्न मिल्ने देखिएन। यसरी प्रतिवादीको कूटपिटबाट मृतकको मृत्यु भएको भन्ने निर्विवाद र शंकारहित रूपबाट सप्रमाण परिपुष्टि हुन सकेको नदेखिएको यस स्थितिमा दोस्रो प्रश्न अनुसारको घटित वारदातको कसूर प्रतिवादीबाट घटेको भन्न मात्र मिल्ने अवस्थाको विद्यमानता देखिएन। किनकी फौजदारी न्यायको मान्य स्थापित सिद्धान्त समेतबाट संदिग्ध, अस्पष्ट र दुविधापूर्ण आरोपको सुविधा प्रतिवादीले पाउने हुन्छ।

अब तेस्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा, भगडिया भिकाउँदा, शब परीक्षण प्रतिवेदनबाट मृतकको शरीरको विभिन्न भागमा चोटपटक परेको भन्ने देखिन आई धारामा चिप्लीएर लडी मृत्यु भएको भन्ने जाहेरवाला र मृतककी श्रीमती शारदादेवीको बकपत्रको व्यहोरा, देखिएको चोटको प्रकृतिबाट मेल खाएको नदेखिनुका अतिरिक्त स्वयं जाहेरवाला र शारदादेवीलाई चोट परेको भन्ने निजको घा जाँच फारामबाट देखिन आएको भनी आधार लिएको तर्फ दृष्टिगत गर्दा शारदादेवी र जाहेरवालाले घाउ जाँच गर्न दिएको निवेदन नदेखिएको र सुक्ष्म रूपले खोजतलास गर्दा पनि फेला नपरेको भन्ने प्रहरी कार्यालयको जवाफबाट देखिँदा प्रहरी कार्यालयमा निजहरूले घा जाँचको लागि निवेदन दिएर घाउँ जाँच गराएको भन्ने कुरा स्थापित हुन सकेन। स्वयं जाहेरवालालाई उक्त वारदातमा तपाई र तपाईको आमालाई प्रतिवादीले कूटपिट गरेको थिए थिएनन् भनी सोधिएको प्रश्नको जवाफमा कूटपिट गरेको थिएनन् भनी बकपत्र गरेको र उक्त कुरालाई जाहेरवालाको आमा शारदादेवीले पनि समर्थन हुने गरी बकपत्र गरेको पाइन्छ। मृतकको शरीरमा लागेको चोट धारामा लडेर हो वा कर्तव्यबाट हो भन्ने कुरा वादी पक्षले एकिन गरी निष्कर्ष निकाली अभियोग लगाउनु पर्नेमा कर्तव्यबाटै मृत्यु भएको भनी अभियोगसम्म लगाई सो कुरा पुष्ट्याई गर्न सकेको देखिँदैन। यहाँसम्म कि कूटपिट गरेको स्थान कुन हो ? र धारामा चिप्लीएर लगेको भनेको स्थान कुन हो ? सो दुवै स्थानको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का सम्म पनि अनुसन्धानले गरेको देखिँदैन। हात खुट्टा बाँधेको भनी अभियोगमा भएपनि हातखुट्टा बाधेको लाश प्रकृतिले देखाउँदैन र बाँधेको भनिएको डोरी समेत अनुसन्धानले देखाउन र पेश गर्न सकेको छैन।

मृतकको लाश प्रकृतिले निधारमा छाला खुइलिएको, जिब्रो ओंठमा रगत लागेको र घँडामा छाला खुइलिएको भन्ने सम्म देखाउँछ। यस्तो प्रकृतिको घाउचोट कसैको कूटपिटको प्रहारबाट पनि हुन सक्छ भने

आफै सिमेन्टमा लड्दा पनि हुन नसक्ने अवस्था देखिंदैन । सिमेन्टमा एक्कासी लड्दा निधार र घँडाको भाग अगाडि परी बढी दबाव पर्न गई ठोक्किदा सोही कारणबाट सो घाउचोट परेको पनि हुन सक्छ । जबसम्म तथ्यगत र वस्तुनिष्ठ प्रमाणले कुटपिटबाट घाउचोट परेको भन्ने परिपुष्टि गर्न सक्दैन तबसम्म लाश प्रकृतिमा देखिएको त्यस्तो घाउचोटको प्रकृतिको भरमा कुटपिटले नै मृतकको मृत्यु भएको हो, लडेर होइन भनी कानूनी आँखाबाट प्रतिवादीको कर्तव्य स्थापित गर्नु पनि उपयुक्त र मनासिब देखिएन । कानूनतः दावी प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षको भएको र प्रस्तुत मुद्दामा निश्चयात्मक, वस्तुनिष्ठ र भरपर्दो प्रमाणबाट कर्तव्यको भार वादीपक्षबाट प्रमाणित गर्न सकेको अवस्था नदेखिँदा विद्यमान कानून, फौजदारी न्यायको स्थापित मान्य सिद्धान्त तथा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतलाई दृष्टिगत गर्दा भ्रगडिया भिकाउँदा भएको आदेशको भरमा शुरू फैसला फरक पर्न सक्ने अवस्था देखिएन । माथिका प्रकरणहग उल्लेखित आधार र कारण सहितको विश्लेषणबाट आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरी गरेको शुरू पर्सा जिल्ला अदालतको मिति २०६१।२।४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सो सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदन नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

अन्तिम प्रश्न तर्फ विचार गर्दा जाहेरवालाले मौकामा जाहेरी दिँदा प्रतिवादीको कुटपिटबाट मेरो बुबाको मृत्यु भएका भनी किटानी जाहेरी दिएको र पछि अदालत आई जाहेरीको सबै व्यहोरा भुट्टा हो, २०५७ सालको चैत्रमा मेरो घरमा चोरी भएको र त्यही रिसइवीको कारण भुट्टा जाहेरी दिएको हुँ, प्रतिवादीहरू राम्रो चाल चलनका व्यक्ति हुन् । मेरो बुबाले कुटपिट गरी मारेका होइनन्, भनी जाहेरी व्यहोरा खण्डन गरी बकपत्र गरेको देखिँदा यी जाहेरवाला बलिराम राउत कुर्मिले भुट्टा पोल उजुर गरेका रहेछन् भन्ने कुरा स्पष्टतः देखिन आयो । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २८(२)(क) मा बनावटी प्रमाण पेश गर्ने वा भुट्टा कुरा लेखिदिने गवाहलाई तीन हजार रूपैयाँ सम्म जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था कायम छ । यस कानूनी पृष्ठभूमि र जाहेरवालाको जाहेरी र बकपत्रलाई विश्लेषण गरी हेर्दा मूलतः जाहेरवाला मृतकका छोरा देखिन्छन्, आफ्नो बाबुलाई यिनै प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरी सोही कुटपिटको कारण मृतक बाबुको मृत्यु भएको भनी किटान गरी चशमदिद गवाहको रूपमा जाहेरी दिन्छन् । सोही जाहेरीको आधारमा अनुसन्धानको क्रम शुरू हुन्छ, अनुसन्धानको पूर्णता पश्चात अदालतमा मुद्दा दायर भएपछि बकपत्र गर्दा प्रतिवादीको कुटपिटको कारण मृतकको मृत्यु भएको होइन, धारामा लडी मृतकको मृत्यु भएको हो भन्दछन् भने यी जाहेरवालाको यस्तो भुट्टा कथनलाई स्वभाविक र सहज रूपमा लिन मिल्ने देखिँदैन । त्यस्तो भुट्टा कथनको अभिव्यक्ति दिने व्यक्तिलाई निरूत्साहित र हतोसाहित गरी न्यायिक मर्यादा कायम गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ ।

जाहेरवालाले त्यस्तो भुट्टा कथनको बकपत्र मुख्यतया दुईवटा अदृश्य तथ्य लुकेको हुनुपर्छ । प्रथमतः शुरूको जाहेरी सत्यतामा आधारित थियो तर यी जाहेरवाला प्रतिवादीको प्रलोभनमा जाहेरीको कुरा फेरि भुट्टा कथनको बकपत्र गरे । दोस्रो कुरा जाहेरी नै गलत थियो तर रिसइवीको कारण भुट्टा जाहेरी गरी पछिको बकपत्रमा सत्य कुरा अभिव्यक्त गरे । जे जुन कारणले गलत जाहेरी दिएको भएता पनि सोही आधारमा अनुसन्धानको क्रिया शुरू भई मुद्दा अदालतमा पेश भए पश्चात् अदालतबाट प्रमाण बुझ्ने क्रियासमेत पूरा गरी शुरू तहबाट मुद्दाको फैसला भएकोमा चित्त नबुझी पक्षको पुनरावेदन गरी पुनरावेदन तहबाट समेत प्रस्तुत फैसला हुन गएको अवस्था छ । भुट्टा जाहेरीको आधारमा अनुसन्धान भई अनुसन्धान गर्ने निकायको मात्र श्रम साधन र समयको दुरुपयोग भएको मात्र नभई तह तह अदालतको समेत श्रम र समयको दुरुपयोग हुन गएको अवस्था त छदैछ । त्यति मात्र नभई भुट्टा जाहेरी दिने क्रियाले निरापराधी अपराधी कायम हुने र अपराधीले कसूरबाट उन्मुक्ति पाउने अवस्थाको श्रृजना पनि हुन सक्ने हुन्छ । तसर्थ भुट्टा जाहेरी दिनु पनि आफैमा एक अपराध भएको, त्यस्तो भुट्टा जाहेरी दिने व्यक्तिलाई सजाय नगर्दा

अरूले पनि भुट्टा जाहेरी गर्न प्रोत्साहन पाउने र भुट्टा जाहेरी गर्नेको संख्या मात्रात्मक अभिवृद्धि हुन जाने वातावरण बन्न जाने हुन्छ। यस पृष्ठभूमिबाट विचार गर्दा भुट्टा जाहेरी दिने व्यक्तिलाई कानून बमोजिम सजाय गरी भुट्टा जाहेरी दिन नहुने र भुट्टा जाहेरी दिएमा सजायको भागिदार बन्नुपर्ने पाठ (Lesson) र सन्देश (Message) समाजमा स्थापित गर्नु पनि अदालतको कर्तव्य हुन आउँछ। अन्यथा वारदात प्रत्यक्ष आफ्नै आँखाले देखी जाहेरी दिएको भएता पनि निज जाहेरवालाले गर्ने अदालतको बकपत्रबाट सो जाहेरी भुट्टा हो भन्ने व्यहोरा लेखाउन सकेको अवस्थामा कसूरबाट फुर्सद पाउने हुन जान्छ। न्यायको मन्दिर मानिने अदालतमा इमान धर्म सम्झी सत्य साँचो व्यहोराको बकपत्र गर्नुपर्नेमा जति भुट्टा बोलेपनि केही हुँदैन, बोल्दा हुन्छ भन्ने मान्यता स्थापित हुन दिनु न्याय र अदालतको अवमूल्यनलाई स्वीकार गर्नु हो, जुन कुरा स्वतन्त्र र सक्षम अदालतको लागि स्वीकार्य हुँदैन। यस्तो सम्बेदनशील र गम्भीर विषयलाई हलुका दृष्टिले हेरी भुट्टा बकपत्र गर्ने जाहेरवालालाई सजायबाट छुट्ट दिन मनासिब देखिँदैन।

अतः शुरू विश्वास दिलाई पोल उजुर गर्ने र पछि होइन भुट्टा हो भनी बकपत्र गर्ने गवाहको सो कार्यबाट राज्य र समाजमा पर्ने दूरगामी प्रभाव र असर समेतका आधारमा कसूर कायम गरी कानूनतः सजाय दिनुपर्ने नै हुन्छ। कर्तव्य ज्यान जस्तो संगिन प्रकृतिको प्रस्तुत मुद्दामा जाहेरवाला बलिराम राउत कुर्मिले आफू गवाह भई नेपाल सरकारका प्रहरी कर्मचारीलाई विश्वास पर्ने किसिमसँग कुरा देखाई पोल उजुर गरेको र अदालतमा मुद्दा चली सकेपछि सो कुरा भुट्टा हो भनी बकपत्र गरेको प्रमाणित भइरहेको यस स्थितिमा त्यस्तो भुट्टा कुरा लेखाई दिने निज गवाहलाई स.मु.स.ऐन, २०४९ को दफा २८(२)(क) अनुसार तजबिजी कैद २(दुई) महिना र रु. २००० (दुई हजार रूपैया) जरिवाना समेत हुने ठहरेछ। अरू तपसिल बमोजिम गर्नु।

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम जाहेरवाला बलिराम राउत कुर्मिलाई भुट्टा पोल उजुर गरे बापत निजलाई २ महिना कैद र दुई हजार रूपैया जरिवाना हुने ठहर्‍याई फैसला भएको र निज जाहेरवाला रूजु नहुँदा निज जाहेरवालाबाट उक्त कैद जरिवाना असूल उपर गर्ने गरी शुरू जिल्ला अदालतलाई लगत दिनु १
उक्त सजायमा चित्त नबुझे श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी जाहेरवालालाई पुनरावेदनको म्याद दिनु..... २
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु..... ३

उक्त रायमा म सहमत छु।

(पोषनाथ शर्मा)
न्यायाधीश

(ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की)
न्यायाधीश

इति सम्बत २०६४ साल आश्विन ६ गते रोज १ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत, इलाम
संयुक्त इजलाश
माननीय का.मु. न्यायाधीश श्री ऋषिराज मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
फैसला
कोड नं. ००२-०६४-०००६६
सम्बत् २०६४ सालको स.फौ.नं.पु.नं.१२०
मुद्दा: कर्तव्य ज्यान ।

जिल्ला भापा खुदुनावारी गा.वि.स.वडा नं. ५ घर भई हाल कारागार शाखा भापामा
कैदमा रहेका साइला भन्ने दिलबहादुर बराइली

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

राजे दुधराज विश्वकर्माको जाहेरीले नेपाल सरकार

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरु फैसला गर्ने: माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री राधाकृष्ण उप्रेती

“न्याय प्रशासन ऐन, २०४८” को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको परी दायर
हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :-

मिति २०६२।११।४ गते साँझको समयमा जिल्ला भापा खुदुनावारी - ५ बस्ने साइला भन्ने दिलबहादुर
विश्वकर्माले मेरो मामा जिल्ला इलाम दानावारी-८ बस्ने तुलाबहादुर बराइलीलाई धारिलो हतियार प्रहार
गरी काटी घटनास्थलमा नै मारेको हुँदा कानून बमोजिम गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको मिति २०६२।११।५
को जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला भापा खुदुनावारी - ५ स्थित शनिश्चरेबाट दानावारी जाने सडक पश्चिम प्रेमबहादुर दुधराजको
घर पूर्व, जीवन चापागाईको घर उत्तर, बाँझो खेत दक्षिण यति ४ किल्ला भित्र रहेको घरको उत्तरतर्फको
कोठामा दक्षिण मोहडा, उत्तर गोडा पारी खाटमा उत्तानो अवस्थामा मृतक तुलाबहादुर बराइलीको लाश रहेको,
सो लाशको दायाँ कान मुनि मुख भागसम्म ६”×३” गहिराई भएको धारिलो हतियारले चोट भएको, बाँसको
जराको बीड सहित १८ इञ्च लम्बाई भएको फलामे दाउ फेला परेको भन्ने समेत बेहोराको घटनास्थल तथा
लाश जाँच मुचुल्का ।

दाहिनेपट्टि घाँटीमा काटिएको कारणबाट रक्तश्राव भएकै कारण मृत्यु भएको हो भन्ने समेत बेहोराको
मृतक तुलाबहादुर बराइलीको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

जिल्ला भापा खुदुनावारी - ५ बस्ने साइला भन्ने दिलबहादुर बराइली (विश्वकर्मा) ले मेरो मामा
तुलाबहादुर बराइलीलाई काटी कर्तव्य गरी मारेको हुँदा कानून बमोजिम गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको राजे
दुधराजले मौकामा गरेको कागज ।

जाहेरवाला राजे दुधराजले मलाई पहिले देखिनै विभिन्न कुराहरूमा दुःख दिने गरेको, मेरो श्रीमतीलाई अनैतिक काम गर्ने, मिति २०६२।११।४ गते जाहेरवालाले अन्याय गरेको हुँदा सारै रीस उठी थाम्नै नसकी मैले दाउ लिई निजलाई काट्न भनी राती जाहेरवालाको घर गई निज सुत्ने गरेको कोठाभित्र गई खाटमा सुती रहेको देखी मैले दाउले काटी मर्छ होला भनी म घर गएँ। भोलीपल्ट बिहान गाउँ घरमा तुलाबहादुर बराईली जाहेरवालाको मामालाई काटी मारेको हल्ला सुनी म छक्क परें, निज जाहेरवालाको मामा आई जाहेरवाला सुत्ने गरेको खाटमा सुतेका रहेछन्। मैले जाहेरवाला भनी हानेको मृतक तुलाबहादुर विश्वकर्मा परेछन्। तुलाबहादुरलाई मेरो मार्ने उद्देश्य थिएन। भुक्किएर मैले हानेको कारणबाट मृत्यु भएको हो भन्ने समेत बेहोराको प्रतिवादी साइला भन्ने दिलबहादुर विश्वकर्माले मौकामा गरेको बयान।

मेरो प्रतिवादी दिलबहादुर बराईली बीच रीसइवी छैन, मृतक तुलाबहादुर बराईली मेरो घरमा पाहुना आउनु भएको र मेरो श्रीमान सुत्ने कोठामा सुताएको थिएँ। प्रतिवादीले हतियार दाउ प्रहार गरी मामालाई कर्तव्य गरी मारेका हुन्। निजको मेरो श्रीमानलाई समेत मार्ने योजना रहेछ भन्ने बेहोराको जाहेरवालाकी कान्छी श्रीमती मिना विश्वकर्माले मौकामा गरेको कागज।

वारदात मिति २०६२।११।४ गते राती म लगायत छोरा, छोरी श्रीमान समेतसंगै सुतेका थियौँ। राती श्रीमान घरबाट उठेर जानु भयो। कतै कामको लागि जानु भएको होला भने, वास्ता गरिन् केही समयपछि आउनु भयो, हो हल्ला सुने, साइला बराईलीलाई ज्यान माऱ्यो भन्ने, श्रीमानलाई सोझा होइन भन्नु भो वास्ता गरिन। मिति २०६२।११।५ गते मात्र मेरो श्रीमान् जाहेरवालाको घरमा पाहुना आएका तुलाबहादुर बराईलीलाई दाउ प्रहार गरी काटी मारेका रहेछन्, पछि माओवादीले लगेका र श्रीमानले पनि मलाई मैले जाहेरवालालाई भनी काटी मारेको जाहेरवालाको मामा रहेछन्। मृतक माओवादीको सेना रहेछन् भनी बताएका हुन्। मृतकलाई मेरो श्रीमानले कर्तव्य गरी मारेकोमा विश्वास लाग्छ, भन्ने समेत बेहोराको दिलकुमारी विश्वकर्माले मौकामा गरेको कागज।

मृतक तुलाबहादुर बराईली मेरो सहोदर भाई हो, जाहेरवाला मेरो भान्जा नाता पर्छन्। मृतकका २ वटी श्रीमती हुन्, जेठी श्रीमती भ्रापा मेचीनगर नगरपालिका -८ मा बसोबास गर्ने हुँदा जेठी श्रीमतीको घरमा आउँदा प्रायः भ्रापा खुदुनावारी -५ स्थित भान्जा जाहेरवालाको घरमा नै बस्ने गर्दथे। यस्तैमा वारदात मिति २०६२।११।४ गते राती मेरो भाई मृतक तुलाबहादुर बराईली जाहेरवालाको घरमा आई सुतेको बेला प्रतिवादी साइला भन्ने दिलबहादुर बराईलीले धारिलो हतियार दाउ प्रहार गरी काटी कर्तव्य गरी मारेको रहेछ। निज उपर हदैसम्मको सजाय गरी पाउँ भन्ने बेहोराको दिलबहादुर बराईलीले मौकामा गरेको कागज।

जिल्ला भ्रापा खुदुनावारी -५ बस्ने साइला भन्ने दिलबहादुर बराईलीले वारदात मिति २०६२।११।४ गते मेरो भान्जा नाता पर्ने जाहेरवालाको घरमा राती सुतेको अवस्थामा धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेका हुन्। जाहेरवाला मेरो श्रीमान र प्रतिवादी बीच रिसइवी थियो थिएन थाहा छैन। जाहेरवालालाई मार्न गएकोमा भुलवस मेरो श्रीमान तुलाबहादुर बराईलीलाई साइला भन्ने दिलबहादुर बराईलीले कर्तव्य गरी मारेका हुँदा कारवाही हुनुपर्छ, भन्ने समेत बेहोराको तारा बराईलीले मौकामा गरेको कागज।

प्रतिवादी साइला भन्ने दिलबहादुर बराइली मेरो बुवा बीच रिसइवी छ, छैन थाहा भएन। के किन हो निजले मेरो बुवा मृतक तुलाबहादुर बराईलीलाई हतियार प्रहार गरी काटी मारेको हुँदा कारवाही हुनुपर्छ भन्ने समेत बेहोराको सुजता बराईलीले मौकामा गरेको कागज।

वारदात मिति २०६२।११।४ गते राती म आफ्नै घरमा थिएँ। जाहेरवाला छिमेकी हुन्। वारदात मितिमा दिलबहादुर विश्वकर्माले ज्यान माऱ्यो भन्ने हल्ला सुनी म जाहेरवालाको घरमा गई हेर्दा जाहेरवालाको मामा नाता पर्ने तुलाबहादुर बराईलीको लाश देखेको हुँ। मृतक जाहेरवालाको घरमा आउने जाने गर्दथे। मृतकलाई

प्रतिवादीले हतियार प्रहार गरी काटी कर्तव्य गरी मारेको हो । वारदात पश्चात् प्रतिवादीलाई माओवादीले लगेको भन्ने सुनेको थिएँ । हाल प्रहरीद्वारा पक्राउ परेछन् । निज उपर कारवाही हुनुपर्छ भन्ने समेत बेहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिसिल संलग्न सबूद प्रमाणबाट साईला भन्ने दिलबहादुर बराईली (वि.क.) ले मृतक समेतलाई मार्ने मनसाय लिई जोखिमी हतियार दाउ लिई सुतिरहेको अवस्थामा मृतक तुलाबहादुर बराईलीलाई घाँटीमा दाउले प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि हुन आएकोले मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३(१) नं. को कसूर अपराधमा सोही १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको अभियोग दावी ।

मलाई यी जाहेरवाला समेतका गाउँका अन्य व्यक्तिहरूलाई पहिला देखि नै दुःख दिँदै आएका र मेरो श्रीमती, छोरा, छोरी समेतलाई निजहरूले आफ्नो पक्षमा पारी एकोहोच्यार्इ थिए र मलाई यी जाहेरवालासंग ज्यादै रिस उठेको थियो । त्यसै कारणले मिति २०६२।१।४ गते राती मेरो घरको बासको विड भएको फलामको दाउ बोकी राजे दुधराज बराईलीलाई काट्न भनी निजका घरमा गएर राजे सुत्ने गरेको ठाउँ ओछ्यानमा हेरेर मानिस सुतिरहेको देखि राजे दुधराज नै सुतेको हुनुपर्छ भनी निजको घाँटी ताकी मच्याएर दाउले प्रहार गरी काटी म त्यहाँबाट भागी घरमा आई सुते । राती १० बजेको समयमा गाउँका मानिस आई मलाई घरबाटै पक्राउ गरी लगी माओवादी पार्टीमा जिम्मा दिए र त्यहाँ ११ महिना जति बसी त्यहाँबाट छुटकारा पाएपछि भारततर्फ जाँदै गर्दा मंसिर महिनामा मलाई पक्राउ गरेका हुन् । मलाई लाश देखाएनन् । पछि सुने अनुसार मैले दाउ प्रहार गरी काटेको व्यक्ति इलाम घर भएका यी जाहेरवालाका पाहुना तुलाबहादुर बराईली रहेछन् । मृतकसंग मेरो चिनजान रिसइवी केही थिएन । मैले यी जाहेरवाला राजे दुधराज सुतेको भन्ने ठानी निजको घाँटी ताकी काटेको हुँ तर त्यहाँ तुलाबहादुर बराईली सुतेका रहेछन् र निजलाई काटेछु । मेरो दाउको प्रहारबाट निजको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत बेहोराको प्रतिवादी दिलबहादुर बराईली विश्वकर्माले अदालतमा गरेको बयान ।

आदेशानुसार वस्तुस्थिति मुचुल्का एवं बुझिएका मानिसहरूको वकपत्र भई मिसिल सामेल रहेको ।

उक्त घटना मेरो घरमा घटेको हो । प्रतिवादीले म जाहेरवाला उपर प्रतिवादीकी श्रीमतीलाई आँखा लगाएको भन्ने भएकाले प्रतिवादीले म जाहेरवाला ओछ्यानमा सुतिरहेको संझी मेरो मामालाई काटी मारेको हो, मामालाई नकाटी मलाई काट्न भनी प्रतिवादी मेरो घरमा आएका थिए । तर म घरमा नभएकाले मेरो मामा काटिएका हुन् भन्ने समेत बेहोराको जाहेरवाला राजे दुधराजले अदालतमा गरेको वकपत्र ।

यसमा प्रतिवादीले मानिस मार्ने मनसायले हतियार लिई रातको समयमा सुतेको मानिसलाई घाँटी ताकी प्रहार गर्दा मृत्यु भएको भन्ने प्रतिवादीको बयान लगायत निज प्रतिवादीले मृतक तुलाबहादुर बराईलीलाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरूका आधारमा पुष्टि भएको देखिंदा प्रतिवादी साइला भन्ने दिलबहादुर बराईली (विश्वकर्मा) लाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत ऐ.को १३ (१) नं. को कसूरमा सोही १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर्छ भन्ने शुरु भापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।२।२० मा भएको फैसला ।

मैले मृतकलाई मार्नु पर्ने सम्मको कुनै पूर्व रिसइवी नभएको, जाहेरवाला संझी हतियार प्रयोग गर्दा मृतक तुलाबहादुर बराईलीको मृत्यु हुन गएको, मैले सावित्री भई बयान गरेकोमा अदालतको सहयोग र प्रतिवादीको अवस्थाको समग्र विश्लेषण र विवेचना नगरी सन्तुलित र स्वच्छ रुपमा मुद्दाको समिक्षा नगरी अभियोजन पक्षलाई मात्र समर्थन गर्दै मलाई सर्वस्व सहित जन्मकैद गर्ने गरी शुरु भापा जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६४।२।२० को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो वदर गरी कम सजाय गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन पत्र ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचिमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनपत्र सहित सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी इन्साफ तर्फ विचार गर्दा शुरु भ्रूपा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।२।२० मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन? र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो, होइन? सोही विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा प्रतिवादी साइला भन्ने दिलबहादुर बराइली विश्वकर्मा मिति २०६२।१।१४ गतेको राती माने मनसाय लिई आफ्नो घरमा भएको जोखिमी हतियार दाउ बोकी जाहेरवालाको घरमा गई खाटमा सुतिरहेको अवस्थामा तुलाबहादुर बराइलीको घाँटीमा दाउले प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको निर्विवाद रुपमा पुष्टि हुन आएकोले मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत ऐ.को १३(१) नं. बमोजिमको कसूर अपराधमा सोही नं. बमोजिम प्रतिवादीलाई सर्वस्व सहित जन्म कैदको सजाय गरी पाउँ भनी अभियोग दावी पेश भएकोमा शुरु भ्रूपा जिल्ला अदालतबाट माग दावी बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहराएको फैसला उपर चित्त नबुभी प्रतिवादीका तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र दायर हुने आएको देखियो ।

यसमा मिति २०६२।१।१४ गते साँझको समयमा प्रतिवादी साइला भन्ने दिलबहादुर बराइलीले तुलाबहादुर बराइलीलाई धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको भन्ने किटानी जाहेरी परेको, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का तथा लाश जाँच मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदनमा दाहिनेपट्टि घाँटीमा काटिई रक्तश्राव भएकै कारणबाट तुलाबहादुरको मृत्यु भएको हो भन्ने उल्लेख भएको, दुधराजले मौकामा गरेको कागज, प्रतिवादीले अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालत समक्ष बयान गर्दा मैले जाहेरवाला दुधराजलाई काट्न भनी राती जाहेरवालाको घर गई निज सुत्ने गरेको कोठभित्र गई खाटमा सुतिरहेको देखि मैले दाउले घाँटीमा काटी मर्छ होला भनी म घर गएँ । भोलीपल्ट जाहेरवालाको मामा तुलाबहादुर बराइली काटी मरेको हल्ला सुनी म छक्क परें । जाहेरवालाको मामा जाहेरवाला सुत्ने गरेको खाटमा सुतेको रहेछन् । मैले जाहेरवाला भनी हानेको मृतक तुलाबहादुर वि.क.परेछन् । तुलाबहादुरलाई माने उद्देश्य थिएन । भुक्किएर पर्न गएको हो भनी आफ्नो कार्य कारणबाट तुलाबहादुरको मृत्यु भएको कुरालाई प्रतिवादीले अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालत समक्ष स्वीकारै गरी यी नै प्रतिवादीले धारिलो हतियार दाउ प्रहार गरी जाहेरवालाको ज्यान माने दुरासय भावनाबाट अभिप्रेरित भई उक्त खराब मनसायलाई कार्यरूपमा परिणत गर्नको लागि हतियारको प्रबन्ध गरी जाहेरवाला सुत्ने गरेको खाट समेतको जानकारी लिई पहिचान गरी पूर्ण तयारीका साथ जाहेरवालाको मामा सुतेको ठाउँमा गई जाहेरवाला सम्झी मार्नु पर्ने मनसायबाट धारिलो हतियार दाउ प्रहार गरेको कारणबाट तुलाबहादुरको मृत्यु भएको कुरामा कुनै विवाद रहेको देखिदैन । आफ्नो उक्त अपराधजन्य कार्यलाई स्वीकारै गरेको कारणबाट शुरु जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदा पुनरावेदक प्रतिवादीले अपराधजन्य कार्य गरेको ठहर गरी मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. तथा १३(१) नं. विपरीत अपराध गरेको ठहर गरी सोही ऐनको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर गरी फैसला भएको देखिन्छ ।

पुनरावेदक प्रतिवादीले उक्त शुरु भ्रूपा जिल्ला अदालतको फैसला उपर पुनरावेदन गर्दा समेत आफूले दाउ हतियार प्रयोग गरेको कारणबाट तुलाबहादुरको मृत्यु भएको कुरालाई स्वीकार गर्दै केवल मृतकलाई मार्नुपर्नेसम्मको कुनै पूर्व रिसइवी नभएको र जाहेरवाला संझी हतियार प्रयोग गर्दा मृतक तुलाबहादुर बराइलीको मृत्यु हुन गएको हो भनी स्वीकार गरी अदालतलाई सहयोग गरेको, मृतकलाई माने मनसाय समेत नभएको अवस्थामा पनि सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने होइन भन्ने पुनरावेदन जिकीर लिएको देखिन्छ ।

प्रतिवादीको कर्तव्यबाट तुलाबहादुरको मृत्यु भएकोमा कुनै विवाद नरहेबाट त्यसतर्फ अरु विचार गरी रहनु परेन ।

अब प्रतिवादीको मृतकलाई मारौं भन्ने नियत, पूर्व रीसड्वी नभएको एकाव्यक्ति भनी संभ्री प्रहार गरेकोमा अर्कै व्यक्तिको मृत्यु भएको देखिंदा पुनरावेदक प्रतिवादीलाई हुन सक्ने सजायमा छुट वा कमी हुन सक्ने हो वा होइन भन्ने तर्फ विचार गर्दा फौजदारी विधिशास्त्रको सर्वमान्य सिद्धान्तहरूलाई विचार गर्नु पर्ने हुन आउँछ ।

कुनै पनि कसूरको सम्बन्धमा कुनै व्यक्तिलाई आपराधिक दायित्व वहन गराउनको लागि निजले गरेको अपराधिक कार्य तथा अपराधिक मनसायलाई विचार गर्नु पर्ने हुन्छ । अपराधिक मनसाय र अपराधिक कार्य भएको अवस्थामा मात्र आपराधिक दायित्व निजले वहननै गर्नु पर्ने हुन्छ । फौजदारी कानून अनुसार अपराधीले खराब मनसाय राखी गरेको कार्यमा निजले लक्षित गरिएको चिज वा वस्तुमा अपराधको परिणाम ननिस्की त्यस्तै अर्को चिज वा वस्तुमा निस्कन गएको हुन्छ । जसलाई फौजदारी कानूनमा सरेको मनसायको सिद्धान्त भनिन्छ । जसमा अपराधीले जुन व्यक्ति वा वस्तुलाई आफ्नो लक्ष्य बनाई इंगित गरी अपराध गर्न खोजेको हो ती व्यक्ति वा वस्तु अपराधको निसानामा नपरी अन्य व्यक्ति वा वस्तु पर्न गएको हुन्छ र अपराधीको निसाना फेल भई चुकेको हुन्छ र अचानक अर्कै व्यक्ति वा वस्तुको उपस्थिति भई चिताएको व्यक्ति वा वस्तुभन्दा फरक व्यक्ति वा वस्तु पीडित हुन गएको हुन्छ । जस अनुसार एक व्यक्ति भनी प्रहार गरेकोमा अर्कै व्यक्ति मर्न पुग्दछ । त्यस्तो अवस्थामा अपराधीको ज्यान मार्ने नियत भई कार्य गरेकोमा कसैको ज्यान मर्न गएको हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा अपराधीको ज्यान मार्ने नियत प्रष्ट रहन गएको र उक्त ज्यान मार्ने नियतलाई कार्यमा परिणत गरी कसैको ज्यान मर्न गएको अवस्थामा अपराधीले गर्न खोजेको अपराध निश्चित भएको अवस्थामा उसले लिएको लक्ष्य उपर नै प्रहार भएको हुनुपर्छ भन्ने आवश्यक हुँदैन । उसले अपराध गर्नु नै आपराधिक दायित्वको लागि पर्याप्त हुन्छ । अपराधिक मनसायबाट गरिएको हत्यालाई आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति दिन सकिने अवस्था रहदैन । पीडितको पहिँचान गर्नमा अपराधीले भूल गरेको कारणबाट अर्कै व्यक्ति पीडित हुन गएको अवस्थामा आपराधिक दायित्वमा कुनै फरक पर्न सक्ने अवस्था फौजदारी विधिशास्त्रमा देखिदैन ।

फौजदारी विधिशास्त्र अनुसार कुनै पनि व्यक्तिले अपराधिक मनसायबाट कुनै अपराध गर्न खोज्दछ र उसको असक्षमताको कारणबाट भवितव्यमा अर्कै व्यक्ति परि सो अपराधको परिणाम निस्केको हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा सरेको मनसायको सिद्धान्त Doctrine of Transferred Malice अन्तर्गत आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्त दिन सकिने अवस्था रहदैन ।

Transferred Intention का सम्बन्धमा सरेको मनसायको सिद्धान्तलाई अदालती अभ्यासमा अंगिकार गरेको पाइन्छ ।

The case of saunders and Archer को केसमा अदालतले निर्णय भनेको छ । "Saunders with intention to destroy his wife, by th advice of one Archer mixed poison in a roasted apple, and gave it to her to eat. She having eaten a small part it gave the remainder to their child. Saunders at this dreadful moment made a faint attempt to save the child; but Conscious of the horrid purpose of his own heart, and unwilling to make his wife a witness of it, desisted; and stood by and saw the infant he dearly loved eat the poison of which it soon afterwards died. It was ruled without much difficulty that Saunders was guilty of murder of the child."

Saunders would have been just as quality (Text book of criminal law ,Second Edition, Page 254).

यसरी बेलायती कानून प्रणालीमा विना हिचकिचाहट अदालतले सरेको मनसायको सिद्धान्तलाई फौजदारी न्यायमा अंगिकार गरेको पाइन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा पनि प्रतिवादी दिलबहादुर बराईलीले जाहेरवाला राजे दुधराज विश्वकर्माको ज्यान मार्ने खराब मनसाय राखी दाउ जस्तो हतियार लिई उक्त खराब मनसायलाई जाहेरवाला नै सुतेको भन्ने संझी तुलाबहादुरलाई नै मार्ने मनसाय प्रतिवादीको नरहेको भए तापनि ज्यान मार्ने मनसाय तथा उद्देश्य राखी हतियार प्रयोग गरेकोमा तथ्यको भूलबाट प्रतिवादीले लक्षित गरेको मानिसको मृत्यु नभए तापनि अर्को व्यक्तिको ज्यान गएको अवस्था देखिन्छ । र प्रतिवादीले ज्यान मार्ने कार्य गरेको देखिन्छ । जुन कार्य गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी अपराध हुन गई निर्दोष व्यक्तिले विनाकारण ज्यान गुमाउनु परेकोछ ।

भारतीय दण्ड संहिताको दफा ३०१ बमोजिम पनि “कुनै व्यक्तिले अपराधिक मनसाय लिई एउटा व्यक्तिलाई मार्न खोजेको छ, तर अर्को व्यक्ति मरेको खण्डमा पनि वात लाग्ने हत्या गरेको ठहर्ने, चाहे मर्ने मानिसलाई मार्ने मनसाय होस् वा नहोस्” भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । जस अनुसार सरेको मनसायको सिद्धान्तलाई फौजदारी न्याय प्रणालीमा अंगिकार गरिदै आएको पाइन्छ ।

जस अनुसार फौजदारी कानूनले अपराध गर्ने मनसाय सर्न सक्ने कारणलाई अंगाल्दै आएको छ । मनसाय सर्न गएको अवस्थामा व्यक्तिलाई अरु अवस्थामा अपराध गरे सरह नै दायित्व बहन गराइनु पर्ने कारणलाई फौजदारी विधिशास्त्रले स्वीकार गरी सकेको अवस्था देखिन्छ । जुन सिद्धान्त अनुसार मनसायपूर्वक फौजदारी कानून उल्लंघन गर्ने कुनै पनि व्यक्तिलाई मरमुलाहिजा राखिदैन र राख्न पनि हुँदैन । आपराधिक कार्य अनुसारको दायित्व बहन गराउनु पर्ने नै हुन्छ ।

अतः प्रस्तुत मुद्दामा पनि पुनरावेदक प्रतिवादीले पनि जाहेरवालालाई मार्ने दुरासययुक्त मनसाय तथा उद्देश्यबाट हतियार प्रयोग गरी मानिस (जाहेरवालालाई मार्न खोजेकोमा परिवन्दवस तुलाबहादुरको मृत्यु भएको देखिन्छ) तुलाबहादुरलाई मार्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको मनसाय नरहे तापनि जाहेरवालालाई मार्ने मनसायबाट हतियार प्रयोग गरी तुलाबहादुरको मृत्यु भएको देखिँदा सरेको मनसायको सिद्धान्त अनुसार पुनरावेदक प्रतिवादीले उक्त आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने वा सजायबाट छुट पाउने अवस्था देखिन आएन । प्रतिवादीले आपराधिक दायित्व बहन गर्नु पर्ने नै हुन आउँछ । जसको फलस्वरूप प्रतिवादीले ज्यान मार्ने मनसाय राखी आपराधिक कार्य गरेको देखिँदा शुरु भापा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीलाई कसूरदार ठहर गरी मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको १३(१) नं. अनुसार सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने ठहर गरी भएको मिति २०६४।२।२० को फैसला कानून संगत भई मिलेकै देखिँदा उक्त फैसला सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने वा छुट पाउनु पर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिर मनासिब पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । अरु तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

यो इन्साफमा चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) अनुसार सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २६(१) को म्याद सत्तरी दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदक प्रतिवादीलाई जिल्ला कारागार शाखा भापा मार्फत पुनरावेदनको म्याद दिनु१

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन परे सो साथै राखी र नपरे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(२) तथा मुलुकी ऐन अ.व. १८६ नं. बमोजिम साधक जाहेरका लागि प्रस्तुत मुद्दाको सक्कल मिसिल श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाउनु २
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ३

पुरुषोत्तम भण्डारी
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु

ऋषिराज मिश्र
का.मु.मु.न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६४ साल चैत्र १२ गते रोज ३ शुभम्..... ।

श्री पुनरावेदन अदालत, इलाम
संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री एकराज आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
फैसला

कोड नम्बर: ०२-०६४-००२४७

सम्बत् २०६४ सालको स.फौ.पु.नं. १०३/२१४

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान ।

जिल्ला इलाम प्याङ्ग गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने दुन्नु शेर्पाको^१ जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला इलाम प्याङ्ग गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने रमेश शेर्पा१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरु फैसला गर्ने: - मा.जि.न्या.श्री लेखनाथ घिमिरे, इलाम जिल्ला अदालत

“न्याय प्रशासन ऐन, २०४८” को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र परी दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ:-

जिल्ला इलाम प्याङ्ग गा.वि.स.वडा नं. १ स्थित उत्तरमा रेन्जी शेर्पाको अलैचीवारी, दक्षिणमा पासाङ्ग शेर्पाको अलैचीवारी, पूर्वमा दुन्नु शेर्पाको अलैचीवारी परिचममा युवा प्रा.वि. प्याङ्ग यति चार किल्ला बीचमा रमेश शेर्पाले धारिलो हतियार खुकुरीले वर्ष १२ की प्रेमलको शेर्पाको शरीरको विभिन्न ठाउँमा काटी घाइते बनाएको अवस्थामा फेलपारी स्थानीय मानिसहरूले उपचारार्थ भापा लगेको भन्ने २०६४।३।२७ गतेको घटनास्थल मुचुल्का ।

मेची अञ्चल अस्पताल भद्रपुरको स्टेचरमा उत्तर टाउको, दक्षिण खुट्टा उत्तानो अवस्थामा रहेको प्रेमलकी शेर्पाको मृतक लाश हेर्दा हातमा ब्याण्डेज गरेको, दाहिने हातको पछाडि ३ टाउँमा काटेको, बुढी र कान्छी औला नभएको बाँया हातको हत्केलाको पछाडि र नाडीमा समेत ४ ठाउँमा काटिएको दाहिने गालाको कानदेखि चिउँडोसम्म ४ इन्च लम्बाई १ इन्च गहिरो काटिएको अवस्था रहेको भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६४।३।२७ गतेको लाश जाँच मुचुल्का ।

^१ पीडितको वास्तविक नाम प्रकाशित गर्न नमिल्ने हुनाले अर्कै नाम राखिएको ।

उत्तरमा नयाँ बजारबाट जमुना जाने मूलबाटो, दक्षिण कर्म शेर्पाको मकैवारी, पूर्वमा छिजिङ्ग शेर्पाको घर, परिश्रममा आफ्नै मकैवारी यति चार किल्लाभित्र कर्म शेर्पाको ढुंगा माटो टिनले छाएको, १ कोठे भान्सा घरमा प्रतिवादी रमेश शेर्पा समेतलाई लगी निजले बताए अनुसार घर खानतलासी गर्दा खटियाको सिरानीमुनी खुकुरीको दाप सहित खुकुरी थान १ एक फेला परेको, दापको भाग -१ फूट ३ सुता भएको, दापको टुप्पोमा पित्तलको कोथीले बाधिएको, फेद पट्टी पित्तलकै कडीले बाधिएको खुकुरी फलामको भाग ११ इन्च ६ सुत र विडको भाग ४ इन्च भएको खुकुरीले प्रतिवादी रमेश शेर्पाले प्रेमलक्की शेर्पालाई प्रहार गरेको भन्ने समेत व्यहोरा २०६४।३।२८ गतेको बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६४।३।२६ गते घरमा कान्छी छोरी वर्ष १२ की प्रेमलक्की शेर्पा बसेकी थिइन् । हामी बाटो खन्न गएका थियौं । सोही दिन साँझ ६ बजे परिवार घरमा आउँदा घरका भ्याल ढोका खुल्ला, रहेकी छोरी नभएकोले घर वरपर खोजी गर्दा अलैचीवारीमा हाल खुट्टा बाँधी छाडि गएको भनी बताएकी हुँदा छिमेकीलाई खबर गरी उपचारका लागि मेची अञ्चल अस्पतालमा लैजादै गर्दा भापा चार आलीमा पुग्दा छोरीको मृत्यु भएकोले अपराधीलाई मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) बमोजिम हद्दै सम्मको दण्ड सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको हुनु शेर्पाको मिति २०६४।३।२८ गतेको जाहेरी दरखास्त ।

रमेश शेर्पाको जन्म मिति २०४८।१।२५ गते भएको प्याङ्ग स्कुलको प्रमाण -पत्र । मैले प्रेमलक्की शेर्पाको दाजु पेम्बा छिरिङ्ग शेर्पालाई रु.१५१- मा पर्स दिएको थिए । २०६४।३।२६ गते अ.१४.२० बजे निजको घरमा जाँदा प्रेमलक्की शेर्पासंग पर्स माग्दा नदिएको । वाद विवाद रिसइवि भएको कारण रीसउठी घरमा आई दाजु कर्म शेर्पाको विस्ताराको सिरानी मुनीबाट खुकुरी लिई आँगनमा उभिएकी प्रेमलक्की शेर्पालाई पछाडिबाट टाउकोमा खुकुरी प्रहार गर्दा पछाडि फर्किएकीले हातमा लाग्यो । त्यसपछि निज भागी अलैचीवारीमा पुग्याई टाउकोमा ३४ पटक घाँटी, गाला र हातमा समेत गरी १५।१६ पटक काँटेको हुँ । निज रोएकी सुनी घटनामा पाल्देन शेर्पा आई पुगेकाले म भागी गएको हुँ । मैले काटेको कारणले निजको मृत्यु भएको हो । खुकुरी हेरे चिने, सनाखत गरी दिएको छु भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रमेश शेर्पाले अधिकारी प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको २०६४।४।२ को बयान ।

मिति २०६४।३।२६ गते म लगायत श्रीमान र छोरा छोरी प्रेमलक्की शेर्पालाई घरमा छाडि काममा गई बेलुका घर फर्की आउँदा छोरी घरमा नभएकोले खोजी गर्ने क्रममा घर भन्दा केही तल शरीरको विभिन्न ठाउँमा काटी हात खुट्टा बाँधी अलैची वारीमा छाडेको अवस्थामा फेला पारी छोरी सामान्य बोल्लै गरेकीले कस्ले काट्या भन्दा रमेश शेर्पाले काटेको बताईन् । मेरो छोरीलाई काटी कर्तव्य गरी मार्ने रमेश शेर्पालाई हद्दैसम्मको सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको याङ्गजी शेर्पाले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६४।३।२६ गते दिउँसो अं.२.३० बजेको समयमा हुनु शेर्पाको घरमा मान्छे रोएको सुनी जाँदा रमेश शेर्पाले अलैचीवारीमा प्रेमलक्की शेर्पालाई खुकुरीले काटी रहेको थिए, हल्ला गरिस भने तँलाई पनि मारिदिन्छु भने, प्रेमलक्की शेर्पाको शरीर हात समेतमा चोट भई रगतपक्ष अवस्थामा थियो रमेश शेर्पाले काटेको कारण प्रेमलक्की शेर्पाको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत बेहोराको पाल्देन शेर्पाले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको कागज ।

पाल्देन शेर्पाले प्रेमलक्की दिदीलाई रमेश शेर्पाले काटेको छ भनी सुनी म घटनास्थलमा पुग्दा प्रेमलक्की शेर्पाको शरीर यत्रतत्र भागमा चोट रगत पक्ष देखि अस्पताल लानु पर्छ भनि नयाँबजारसम्म पुग्याई घर फर्के, सोही दिन उपचारार्थ लाँदा बाटैमा प्रेमलक्की शेर्पाको मृत्यु भएपछि भएछ भन्ने समेत व्यहोराको पासाङ्ग शेर्पाले अनुसन्धान अधिकृत समक्ष गरिदिएको कागज ।

मिति २०६४।३।२६ गते दिउँसो वहिनी प्रेमलक्की शोर्पालाई रमेश शोर्पाले धारिलो हतियार खुकुरीले काटी अलैचीवारीमा हात खुट्टा बाँधी छाडि गएका रहेछन् । सोही चोटबाट वहिनीको मृत्यु भएको हुँदा रमेश शोर्पालाई हदैसम्म सजाय हुनुपर्छ भन्ने व्यहोराको पेम् शोर्पाले अनुसन्धान अधिकृत समक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६४।३।२६ गते म पंचमी बजारमा थिएँ । प्रेमलक्की शोर्पालाई हेल्थपोष्ट लिई जाँदा प्रेमलक्की शोर्पाको शरीरको विभिन्न ठाउँमा काटिएको अवस्थामा देखि कसले काटेको भनि सोद्धा प्रेमलक्की शोर्पाले रमेश शोर्पाले काटेको हो भनि बताएकी हुन् । त्यसपछि मेरो जीप गाडिमा राखी उपचारको लागि मेची अस्पताल पुच्याउँदा निजको मृत्यु भई सकेको कुरा बताए । निज प्रेमलक्की शोर्पालाई शरीरमा धेरै ठाउँमा काटेको कारणबाट मृत्यु भएको हुँदा प्रतिवादी रमेश शोर्पालाई हदै सम्मको सजाय हुनु पर्छ भन्ने समेत व्यहोराको दोर्ची शोर्पाले अनुसन्धान अधिकृत समक्ष गरेको कागज ।

प्रेमलक्कीको मृत्युको कारण Subdural haematoma due to major head injury भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६४।३।२६ गते म कामबाट घाँस लिई घरमा आउँदा दुण्डु शोर्पाको घरमा हल्ला खल्ला हुँदा छोराले प्रेमलक्की दिदीलाई काटेकोले रोएको, मलाई समेत हल्ला गरेमा मारी दिन्छु भनी धम्की दिएका हुन् भनेपछि घटनास्थलमा पुग्दा प्रेमलक्की शोर्पाको शरीरमा काटिएको देखि कसले काट्यो भन्दा रमेशले काटेको कुरा बताएकी हुन् भन्ने समेत व्यहोराको लकी शोर्पाले अनुसन्धान अधिकृत समक्ष गरि दिएको कागज ।

मिति २०६४।३।२६ गते दिउँसो छोरी प्रेमलक्की शोर्पालाई घरमा छाडी जाहेरवालाको परिवार बाटो खन्न गएको अवस्थामा रमेश शोर्पाले धारिलो हतियार खुकुरी बोकी आई प्रेमलक्की शोर्पालाई अलैचीवारीमा पुच्याई अलैचीको सरले हात खुट्टा बाँधी शरीरको विभिन्न ठाउँमा काटी सख्त घाइते बनाएको अवस्थामा उपचारार्थ लाँदालाँदै बाटोमा मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६४।३।२६ गते प्रतिवादी रमेश शोर्पाले धारिलो हतियार खुकुरीले प्रेमलक्की शोर्पालाई शरीरको टाउको लगायत जत्रतत्र भागमा १५।१६ पटक प्रहार गरी घाइते बनाई, सोही चोटका कारण प्रेमलक्की शोर्पाको मृत्यु भएको तथ्य निर्विवाद रूपमा पुष्टि हुन आएकोले प्रतिवादी रमेश शोर्पाले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. अर्न्तगतको कसूर गरेको देखिँदा प्रतिवादी रमेश शोर्पालाई ऐ को १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मैले प्रेमलक्कीको दाजु पेम्बा छिरिङ्गलाई रु.१५।- मा पर्स बेचेको पैसा माग्दा नदिएपछि पर्स नै लैजा भनी घरमा बोलाई जाँदा घरमा पेम्बा थिएनन । एक्कासी सानो हुंगाले मलाई प्रेमलक्कीले हानेकीले घरमा गई दाजुको सिरानी मुनिबाट खुकुरी भिकी पछाडिबाट हान्दा प्रेमलक्की म तर्फ फर्किन खोज्दा हातको औलामा लागि जंगल तर्फ गएपछि खेददै गएँ । अलैचीवारीमा लडेपछि जताततै खुकुरीले हाने । साह्रै रिश उठी काटेको हुँ । त्यही दिन मरिछन् । कानून बमोजिम होस् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रमेश शोर्पाले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणले ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सजायको मागदावी लिएका प्रतिवादीलाई निर्दोष मान्न नमिली अ.वं. ११८ देहाय २ को अवस्था विद्यमान भई पूर्पक्षका लागि थुनामा राख्नु पर्ने अवस्था देखिँदा पछि बुभ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी प्रतिवादीको जन्म मिति २०४८।१२।१५ रही वारदात हुँदाको अवस्थामा निजको उमेर १४ वर्ष नहुँदा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५०(१) बमोजिम सामाजिक संस्था वा बाल सुधार गृहमा राख्नु पठाई दिनु भनी कारागार शाखा इलाममा लेखी पठाई दिनु भन्ने समेत व्यहोराको इलाम जिल्ला अदालतको मिति २०६४।४।२२ को आदेश ।

जाहेरवाला ढुण्डु शेर्पा, बुभिएका मानिस पाल्देन शेर्पा, याङ्जी शेर्पा, वस्तुस्थितिका मानिस लाक्पा शेर्पा समेतको वकपत्र अदालतमा सम्पन्न भई मिसिल सामेल रहेको ।

मिसिल सामेल रहेको प्रतिवादी रमेश शेर्पाको बयान प्रत्यक्षदर्शि पाल्देन शेर्पा समेतको वकपत्र, जाहेरवालाको वकपत्र, समेतबाट मृतकलाई काँटी सोही कारणबाट मृत्यु भएको भन्ने कुरामा कुनै विवाद देखिएन तथापि यी प्रतिवादी वर्ष १५ को भन्ने कुरा चिकित्सक, स्कुलबाट आएको रेकर्डबाट देखिन्छ । यी प्रतिवादी रमेश शेर्पाको व्यक्तिगत विवरण हेर्दा आफु परिपक्व अवस्थामा रहेको देखिन्छ । मिसिलबाट पारिवारिक माया ममता नभएको देखिन्छ । बाबुको पहिलानै मृत्यु भएको, समाज परिवारका मानिसले अपमानित गरेको, घर परिवारले समेत वास्ता नगरेको, अदालतमा बयान गर्दा आमा दाजु, भाई दिदी समेत भेट्न नआएको भन्ने लेखाएको देखिन्छ । आर्थिक पक्ष सामान्य रहेको रमेश शेर्पाले रु.१५१- मा पर्स मृतक प्रेमलक्कीको दाजुले लगेको, सो माग्दा नदिई ढुंगाले हानी रिश उठी खुकुरीले काटेको देखिन्छ । यसबाट बाल विज्याई गर्नु पर्ने मुख्य कारणको रूपमा परिवार तथा समाजबाट टुहुरा भनी हेला होचो गर्नु, माया ममता नपाउनु, आर्थिक कमजोरी रहेको भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६४।१९।१२ को समाज सेवी मदन कुमार खड्काको लिखित राय ।

बाल मनोविज्ञानको अध्ययन क्षेत्रभित्र पर्ने विज्याई गरी कानूनको सम्पर्कमा आएको बालकको घटनाको तत्काल अगाडि र पछाडिको परिस्थिति र स्थिति, शारीरिक, मानसिक तथा संवेगात्मक स्थिति, Mood, Health, Mantain, पारिवारिक पृष्ठभूमि, सामाजिक वातावरण र संस्कृति, साथी संगत, हुर्काईको इतिहास, बालकको इच्छा, चाहना र आर्थिक अवस्था, परिवार र समाजको बालक प्रतिको दृष्टिकोण, घटना क्रमको परिवेश, मिसिल संलग्न मनोवैज्ञानिक पक्षको अध्ययनबाट नाबालक रमेश शेर्पा बुद्धि, विवेक र उमेरले परिपक्व भै नसकेको, शैक्षिक पूर्णता प्राप्त गरी नसकेको, बाबुबाट प्राप्त गर्नु पर्ने बुद्धि, विवेक, अनुशासन, नियन्त्रण, माया ममता नपाएको, रुपैया पैसाको चाहना लिएको, आवेशमा आई सकेपछि चाँडै सामान्य अवस्थामा फर्कन नसक्ने, रिस आक्रोश तिब्र भएको, समाज र प्रशासनको डर राख्ने खुबी भएको बुझिन्छ । नाबालक रमेश शेर्पालाई भविष्यमा समाजमा इमान्दार जिम्मेवार नागरिकको हैसियतमा पूनर्स्थापित गराउन शिक्षा, दिक्षा, मनोविमर्श सेवा, स्वरोजगार तालीम, आय आर्जनको सीप वृद्धि लगायत सुधारात्मक उपचार, नैतिक ज्ञान समेत उपलब्ध गराउनु पर्ने बाल मनोविज्ञ टीकादेवी पौडेल (भारद्वाज) को लिखित राय ।

प्रतिवादी रमेश शेर्पाको कर्तव्यबाट नै प्रेमलक्की शेर्पाको मृत्यु भएको प्रमाणबाट पुष्टि भएकोले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी १३(१) तथा बालवालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. बमोजिम १० वर्ष कैद हुने ठहर्छ भन्ने समेत इलाम जिल्ला अदालतको २०६४।१९।२५ को फैसला ।

प्रतिवादी सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने सजाय गरी बालवालिका सम्बन्धी ऐन बमोजिम आधा सजाय गर्दा आधा अंश समेत सर्वस्व गर्नु पर्नेमा आधा सम्पत्ति सर्वस्व नगरेको हदसम्मको शुरु फैसला नुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म उक्त फैसला वदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग माग दावी बमोजिम नै सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन ।

मेरो पारिवारिक एवं सामाजिक परिवेश र मनोवैज्ञानिक अवस्थालाई मूल्यांकन गरी सोही अनुपातको सजाय तोक्नु पर्नेमा कानूनले निर्दिष्ट गरेको सजाय नै गरेकोले न्यायको औपचारिकता पूरा भएपछि पनि मलाई न्याय भएको छैन । १६ वर्ष पुगेपछि कारागारमा नै पठाउने फैसलाले मेरो सुधार हुने र भविष्यमा जिम्मेवार नागरिकमा आफूलाई स्थापित गराउने अवस्थालाई नै समाप्त पारेको छ । अपराध गर्दाको परिस्थिति, प्रतिवादीको उमेर, विगतको आपराधिक संलग्नता आदि समेतलाई मध्यनजर राखी अ.वं. १८८ नं. बमोजिम

कम सजाय गर्नु पर्नेमा उक्त कुरालाई बेवास्ता गरेको शुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा वदर गरी कम भन्दा कम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत प्रतिवादी रमेश शोर्पाको पुनरावेदन ।

प्रतिवादीलाई भएको सजायमा ज्यान सम्बन्धीको महलको १३(१) नं.को व्याख्यात्मक प्रश्न उपस्थित भएको र शुरुको फैसला उपर प्रतिवादीको समेत पुनरावेदन परेको परिप्रेक्ष्यमा शुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने भई विचारणीय हुँदा छलफलका लागि अ.वं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम दुवै तर्फका परस्परका प्रत्यर्थीहरूलाई भिक्काई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०६५।३।३० को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचिमा चठी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, इलामका विद्वान निमित्त सह न्यायाधिवक्ता श्री टेकेन्द्रप्रसाद सुवेदी र पुनरावेदक प्रतिवादी रमेश शोर्पाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री खगराज कट्टेलले गर्नु भएको वहस समेत सुनी इन्साफ तर्फ विचार गर्दा शुरुको इन्साफ मिलेको छ, छैन? पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामका निमित्त सह न्यायाधिवक्ता श्री टेकेन्द्रप्रसाद सुवेदीले शुरु जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदा प्रतिवादीले अभियोग दावी अनुसार कसूर अपराध गरेको ठहर गरेपछि अभियोग दावी अनुसार आधि सजाय भएकोमा मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको १३(१) अनुसार आधा सजाय भए जस्तै आधा अंश सर्वस्व समेत हुनुपर्ने हो, आधा सर्वस्व नगर्ने गरी ऐनले बन्देज लगाएको छैन । ऐनको व्यवस्थालाई पूर्णतः पालना नगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले प्रतिवादीको अंश मध्ये आधा अंश सर्वस्व हुनुपर्ने हो भन्ने वहस प्रस्तुत गर्नु भयो । प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री खगराज कट्टेलले मेरो पक्ष नाबालक भएको, अपराध हुँदाको परिस्थिति, प्रतिवादी पारिवारिक ममताबाट ज्यादै उपेक्षित भएको अवस्था समेत विचार गरी सजाय गर्दा न्यायिक मन समेत प्रयोग गरी एकैपटक अधिकतम सजाय गर्ने गरेको संवेदनशीलता समेतलाई विचार गरी सजायमा केही छुट हुनुपर्ने र प्रतिवादीले अपराध गर्दाको अवस्था उमेर नपुगेको अवस्थामा अपराध भएकोले उमेर पुगेपछि कारागार नै पठाउने भनी भएको फैसलाबाट प्रतिवादी सुधने मौका तथा भविष्यमा जिम्मेवार नागरिकको रूपमा स्थापित हुन पाउने बाल हकलाई बञ्चित हुने गरी फैसलामा उल्लेख भएको र कलिलो अपराधीलाई पुनः कारागार पठाई दिँदा कारागारमा रहेका अन्य खतरनाक पेशेवार अपराधीहरूको संगतमा परी कलिलो उमेरका निज प्रतिवादी बालकमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न जाने र सोबाट बालकको सुधने मौका समेत समाप्त हुने भएबाट फैसलामा कारागार पठाउने गरी भएको व्यहोरा वदर गरी सुधार गृहमै राख्ने व्यवस्था हुनुपर्ने वहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

उपर्युक्त दुवै तर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूले वहस र पुनरावेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक जिकिर अनुसार हुने हो वा होइन भन्ने कुरामा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा जाहेरवालाको छोरी प्रेमलक्की शोर्पाको मृत्यु भएको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणहरू जाहेरी दरखास्त, लाश जाँच मुचुल्कामा मृतकको हातमा व्याण्डेज, दाहिने हातको पछाडि ३ ठाउँमा काटेको, बुढी औला र कान्छी औला नभएको, बाँया हातको हत्केलाको पछाडि र नाडिमा ४ ठाउँमा काटिएको, दाहिने गालाको कानदेखि जिउको सम्म ४ इन्च लम्बाई र १ इन्च गहिरो काटिएको देखियो । प्रहरीमा कागज

गर्ने याङ्गजी शेर्पा, पाल्देन शेर्पा, पासाङ्ग शेर्पा, पेम् शेर्पा, दोर्ची शेर्पा समेतले कागज गर्दा प्रतिवादी रमेश शेर्पाले खुकुरी प्रहार गरी काटेको कारणबाट प्रेमलक्की शेर्पाको मृत्यु भएको हो भनी लेखाई दिएको र सोही कुरालाई समर्थित हुने गरी अदालतमा वकपत्र गरेको देखिन्छ। प्रतिवादी स्वयं अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष तथा अदालतमा समेत बयान गर्दा आफूले मृतक प्रेमलक्कीको दाजु पेम्वा छिरिङ्ग शेर्पालाई रु.१५१- मा पर्श बेचेको पैसा माग्दा नदिएपछि पर्श नै लैजा भनी घरमा बोलाएकोमा घरमा जाँदा पेम्वा थिएनन, घरमा गएको अवस्थामा सोही विषयमा कुरा हुँदा प्रेमलक्कीले सो हुंगाले मलाई टाउकोमा हानेकीले घरमा आई दाजुको सिरानी मुनिबाट खुकुरी फिकी प्रेमलक्कीलाई पछ्याडिबाट हान्दा निज मतर्फ फर्किन खोज्दा हातको औलामा खुकुरी लागेको हुँदा निज भागै जंगलतर्फ गएपछि लखेट्दै जाँदा अलैचीबारीमा लडेपछि जताततै खुकुरीले हाने साह्रै रीस उठी काटेको हुँ। कानून बमोजिम होस् भनी अदालतमा समेत सावित भएको देखिन्छ। प्रेमलक्कीको मृत्युको कारण Subdural Heaematoma due to major head injury भएको कुरा शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएबाट समेत प्रतिवादीकै कारण कर्तव्यबाट निजको मृत्यु भएको कुरा स्थापित हुन आएको छ। प्रतिवादीकै कार्य कारणबाट प्रेमलक्कीको मृत्यु भएको कुरामा कुनै विवाद देखिदैन। जुन कुरालाई प्रतिवादीले समेत स्वीकार गरेको र मिसिल संलग्न घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का जाहेरी दरखास्त हतियार सहित वरामद भएको वरामदी मुचुल्का, मृतकले आफ्नो मृत्युको कारण गर्नु भन्दा अगावै प्रतिवादीको खुकुरी प्रहारको कारणबाट आफ्नो यो दसा भएको हो भनी भनेको, अवस्थामा सोही कारणबाट उपचार हुँदा हुँदै निजको मृत्यु भएको देखिन्छ। सो समेतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट प्रेमलक्कीको मृत्यु भएको कुरामा कुनै विवाद देखिएन।

प्रतिवादीले अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत आफूले खुकुरी प्रहार गरेको कारणबाट निजको मृत्यु भएको भनी साविती भएकोमा निजले उक्त सावितीलाई अन्यथा भन्न सकेको सकिने अवस्था देखिदैन। अरु कोही कसैलाई बचाउनको लागि निज साविती भएको हुन कि त भन्नलाई पनि उक्त वारदातमा प्रतिवादी बाहेक अरु कोही कसैको संलग्नता रहेको अवस्था देखिदैन। स्वयं पीडिताले मर्नु भन्दा अगाडि आफूलाई खुकुरी प्रहार गर्ने यी प्रतिवादी हुन् भनी लेखाई दिएको र अरु कोही कसैको नाम खुलाएको समेत नदेखिएको र मिसिल संलग्न अन्य कुनै पनि प्रमाणबाट प्रतिवादी बाहेक अरु कोही कसैको संलग्नता नदेखिएबाट कानून बमोजिम आफ्नो अपराधलाई स्वीकार गरी गरेको बयानलाई अन्यथा भन्न सकिने अवस्था देखिदैन। आफूले अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालत समक्ष गरेको बयान स्वइच्छा विरुद्धको बयान हो भनी प्रतिवादीले भन्न सकेको अवस्था समेत नदेखिँदा अरु विचार गरी रहनु पर्ने देखिएन। अतः यी प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट मृतक प्रेमलक्कीको मृत्यु भएको देखिन आयो।

प्रतिवादीकै काम कारणबाट प्रेमलक्कीको मृत्यु भएकोमा प्रतिवादी रमेश शेर्पाको जन्म मिति २०४८।१२।१५ भएको स्कुलको प्रमाणबाट देखिएकोले वारदातको दिन २०६४।३।२६ मा प्रतिवादीको उमेर १५ वर्ष महिनाको भई १६ वर्ष उमेर पुगेको अवस्था देखिदैन। अतः बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुसार “चौध वर्ष वा सो भन्दा माथि र सोह्र वर्ष भन्दा मुनिको बालकले कुनै अपराध गरे निजलाई कानून बमोजिम उमेर पुगेका व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा सजाय हुन्छ” भन्ने विशेष कानूनको कानूनी व्यवस्था अनुसार प्रतिवादीलाई १० वर्ष कैद हुने ठहर्छ।

जहाँसम्म मुलुकी ऐन, अ.व. १८८ नं. अनुसार कम सजाय हुनुपर्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरको मनसाय देखिन्छ। त्यसतर्फ मुलुकी ऐन, अ.व. १८८ नं.को ऐन प्रयोग गरी कायम भएको सजाय कम गर्न मिल्ने हो वा होइन भन्ने तर्फ विचार गर्दा सर्वप्रथम मुलुकी ऐन, अ.व. १८८ नं.को कानूनी व्यवस्थामा, मुद्दाका पक्षहरूले दावी जिकिर लिनुपर्ने कानूनी अधिकारको कानूनी व्यवस्था नभई मुद्दाको निर्णय गर्ने अधिकार प्राप्त

निकायका अधिकारीलाई दिएको तजविजी अधिकार हो। निर्णयकर्ताले उक्त ऐन प्रयोग गर्दाको अवस्था ज्यादै संवेदनशील भई अधिकारीको दुरुपयोग नगरी ज्यादै संयमतापूर्वक तथा विवेकसम्मत रूपले प्रयोग गर्नु पर्ने हुन आउँछ। उक्त ऐनको कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा “ऐनले सर्वस्व सहित जन्म कैद वा जन्मकैद गर्नु पर्ने भएमा मुद्दामा सावित रहे पनि इन्साफ गर्नेको चित्तले भवितव्य हो कि भन हुने सम्मको शङ्काले वा अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा कसूरदालाई ऐन बमोजिमको सजाय दिंदा चर्को हुने भई घटी सजाय हुनुपर्ने चित्तले देखेमा ऐनले गर्नु पर्ने सजाय ठहराई खुलासा राय लेखी जाहेर गर्नु पर्दछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था देखिन्छ, जुन कानूनी व्यवस्था अनुसार सर्वस्व सहित जन्म कैद वा जन्म कैद भएको अवस्थामा मात्र उक्त वारदात भवितव्य हो कि भन्ने संकास्पद स्थिति र अपराध हुँदाका अवस्थाबाट मनसायपूर्वक वारदात नगरी जोखिमी हतियार प्रयोग नगरी कसूरदारको क्रिया गम्भीर प्रकृतिको नभएको अवस्थामा भवितव्य जस्तो देखिएको अवस्थामा मात्र प्रयोग गरिने विशेष प्रकृतिको तजविजी अधिकार हो। जुनकुरा इन्साफ गर्ने हाकिमका चित्तामा लाग्नुपर्ने हुन्छ। तर प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादिले एउटा ऐनको सहूलियत प्राप्त गरी सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने कसूरमा उक्त कसूर अनुसारको सजाय नभई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को सुविधा प्रदान गरी आधा सजाय भै सकेको अवस्था देखिंदा मुलुकी ऐन अ.व. १८८ को कानूनी व्यवस्थालाई प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था विद्यमान देखिएन।

अपराध हुँदाको अवस्था, पीडितले बेहोर्नु परेको क्षती समेत विचार गर्दा ज्यादै क्रुरता र निर्ममतापूर्वक खुकुरी प्रहार गरी लखेट्दै जंगलतर्फ पुऱ्याई खुकुरी जस्तो जोखिमी हतियार प्रयोग गरी नाबालिकालाई मारेको अवस्था देखिन्छ। मृतकको कुनै पनि त्यस्तो क्रिया विद्यमान देखिंदैन, जसको कारणबाट निजले मृत्यु वरण गर्नु परोस्। यस्तो प्रकृतिको मुद्दामा मुलुकी ऐन, अ.व. १८८ नं.को कानूनी व्यवस्थालाई प्रयोग गर्नु भनेको अधिकारको दुरुपयोग (Mis use) पनि हुन जान्छ। अतः मुलुकी ऐन, अ.व. १८८ नं.को सुविधा समेत पाउँ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिक्तिरसंग सहमत हुन सकिएन।

अव, नेपाल सरकारको तर्फबाट पर्न आएको पुनरावेदन जिक्तिरतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीको अंशबाट आधा अंश सर्वस्व हुने हो वा होइन भन्ने वुँदातर्फ विचार गर्दा, मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी १३(१) ने. को कसूरमा सर्वस्व सहित जन्म कैद हुने कानूनी व्यवस्था भएता पनि अपराध गर्ने व्यक्तिको उमेर १६ वर्ष नपुगेकोमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) ले १६ वर्ष मुनिको बालकले कुनै अपराध गरे निजलाई कानून बमोजिम उमेर पुगेका व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा सजाय हुन्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार आधा सजाय हुन्छ, भनेकाले सर्वस्व हुने कसूर भएकोमा आधा सजायको परिभाषाभित्र अंश पनि आधा सर्वस्व हुने हो कि भन्ने आंशका देखिन्छ, तापनि प्रतिवादीको आधा अंश सर्वस्व हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको ७ नं.को कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा ऐनमा सर्वस्व सहित जन्म कैद गर्नु भन्ने लेखिएकोमा जन्म कैद गरी ऐन बमोजिम सर्वस्व गर्नुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीलाई उक्त ज्यान सम्बन्धीको १३(१) बमोजिम कसूर गरेको ठहर भएको छ, तापनि सजायको हकमा दण्ड सजायको ७ नं. आकर्षित हुने नभई १६ वर्ष भन्दा कम उमेरका अपराधीलाई सजाय गर्दाको अवस्थामा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ आकर्षित हुने देखिन्छ। बाल (बिज्याईको) अपराधको कसूरमा अन्य ऐन बमोजिम सजाय नगरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) ले सर्वस्व गर्ने तर्फ कुनै कानूनी व्यवस्था गरेको देखिंदैन। उमेर पुगेका अपराधीलाई जस्तै सजाय गर्न उपयुक्त नहुने भएकोले विद्यायिकाले बालबालिकाको हकहित संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकास गर्न, उनीहरूको भावी जीवन सहजतापूर्वक योग्य नागरिकको रूपमा रमेशण गर्ने सन्दर्भमा प्रस्तुत ऐनले बालबालिकाहरूको सम्बन्धमा विशेष संरक्षण प्रदान गरेको देखिन्छ। भूल

गर्नु मानिसको स्वभाव हो, बालबालिकाहरूले बाल (बिज्याई) अपराध गरेता पनि तिनीहरूको उक्त अपराध गर्दाको अवस्था र परिस्थितिलाई विचार गर्दा बाल अपराध हुने कारणमा निजहरू माया ममताबाट वन्चित हुनु परेको अवस्था, गरिबी, पारिवारिक अपमान, सामाजिक वातावरण, परिवेश समेतका विभिन्न कारणबाट अपराध हुने हुँदा सो समेतका विभिन्न कारणहरूको खोजी गरी भूल गरेकोमा सुधने मौका दिई उनीहरूलाई सुधार गरी भविष्यमा योग्य नागरिक बनाई समाजमा प्रतिस्थापित गराउनु पर्ने राज्यको दायित्व भएको कारणले निजहरूको हक हितमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने भएकोले यो विशेष ऐन आई बालबालिकाको हक अधिकारको संरक्षण प्रति विशेष ध्यान दिएको पाइन्छ र निजहरूलाई सुधार गरी समाजमा योग्य नागरिकको रूपमा विना कुनै कुण्ठा, विना कुनै लघुता प्रतिस्थापित गराउनु पर्ने हुन्छ । तर निजको सम्पत्ति बाल अपराधको कारणबाट हरण गरिदिएको अवस्थामा बालकमा मनोवैज्ञानिक प्रतिकुल असर परी कुण्ठा उत्पन्न भई योग्य नागरिक बन्नबाट विचलित हुन सक्ने हुन्छ । बालकहरूले अपराध गरेकोमा बालबालिका सम्बन्धी ऐनले अपराधिक दायित्व अन्तरगत सजायसम्म गरी पश्चाताप स्वरूप सजाय गर्नु पर्ने हुन्छ तर बालबालिका सम्बन्धी ऐनले आर्थिक दण्डको व्यवस्थालाई अंगिकार गरेको देखिदैन । कानूनले प्रष्टरूपमा आर्थिक दायित्व समेत बहन गर्नु पर्ने गरी व्यवस्था नगरेसम्म आर्थिक दायित्व बहन गराउनु उचित पनि हुँदैन । यो उमेर अवस्थामा बालकहरूमा सम्पूर्ण कुराको उचित अनुचित छुट्याउने विवेकको विकास भई सकेको हुँदैन । आफूले गरेको कामको परिणाम र परिणतीको जानकारी नै नभई गरेको अपराधमा वयस्क सरह जरिवाना समेतको कठोर सजाय गर्नु विवेकसम्मत हुन आउँदैन । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ अनुसार अर्थ दण्डको व्यवस्था नगरी अर्थ दण्डबाट छुट दिएको अवस्था देखिन्छ । अंश सर्वस्व गर्नु पनि अर्थ दण्डकै एउटा रूप हो ।

कुनै पनि नागरिकको जीउ र धनको सुरक्षा गर्नु राज्यको प्रथम दायित्व पनि हो तर नागरिकको सम्पत्ति अपहरण गरी सम्पत्ति सम्बन्धी हकबाट नाबालकलाई वन्चित गर्नु न्यायोचित पनि हुन आउँदैन । यसरी सर्वस्व भएको सम्पत्ति पीडित वा निजका परिवारले क्षतिपूर्ति वापत पाउने व्यवस्थामा समेत देखिदैन । नागरिक पीडित हुने तर राज्यले आर्थिक लाभ प्राप्त गर्नु कुरा न्यायका कुनै पनि सर्वमान्य सिद्धान्तबाट तर्कयुक्त र न्यायोचित देखिन आउँदैन । अतः सर्वस्व हुनुपर्ने भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर तथा निमित्त सह-न्यायाधिवक्ताको बहससंग सहमत हुन सकिएन ।

अव, प्रतिवादीलाई कसूरदार ठहर गरी १० वर्ष कैद हुने ठहर गरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ व्यवस्था बमोजिम बाल सुधार गृह भक्तपुरमा निजको जन्म मिति अनुसार २०६४।१२।१५ बाट १६ वर्ष उमेर पुरा हुने भई बाल सुधार गृह राख्न नमिल्ने भएबाट उमेर पुगेको मितिबाट बाल सुधार गृहबाट कारागार पठाई दिनु भनी फैसलाको तपसिलमा उल्लेख भएको सम्बन्धमा विचार गर्दा बालकहरूले गरेको बाल अपराधको सन्दर्भमा सजाय सम्बन्धी व्यवस्थाको हकमा विचार गर्दा बालकहरूले आफूले गरेको कामको परिणाम र परिणति अर्थात ज्ञानको अभावमा बाल अपराध हुन गएको हुन्छ । यस सन्दर्भलाई विचार गरी बालकहरूलाई सजाय गर्दाको अवस्थामा केही पश्चाताप गराईनु पर्ने भएतापनि कडा सजायको व्यवस्थालाई बालबालिकाको हक हित संरक्षणको सम्बन्धमा ज्यादै संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ । उनीहरूको मानसिकतामा प्रतिकुल प्रभाव नपर्ने गरी निजहरूको चरित्र सुधार गरी समाजमा मर्यादापूर्वक स्थापित हुने गरी राज्यले सोच्नु पर्ने हुन्छ । बालबालिकाको विकास तथा कल्याणको लागि समुदायभित्र आफ्नो जिम्मेवारीपूर्ण रूपले बहन गर्न सक्ने नागरिकको रूपमा स्थापित गराउनको लागि कानूनी संरक्षण लगायत विशेष संरक्षण गर्नु पर्ने हुन्छ । कुनै पनि राज्यले बालबालिकाको हित संरक्षणको लागि सर्वोत्तम हितको दृष्टिकोणबाट हेरिनु पर्ने हुन्छ । बालबालिकाको सर्वोत्तम हितमा प्रतिकुल असर नपर्ने गरी कानूनी प्रावधानहरूको समुचित व्याख्या गर्नु पर्ने हुन्छ । फौजदारी न्यायको सिद्धान्त अन्तरगत अपराध हुँदाको अवस्थामा विद्यमान तत्काल प्रचलित कानून अनुसार

सजायको भागी बनाउन मिल्छ तर कलिलो उमेर नपुगेको अवस्थामा भएको अपराध बाल अपराधको सन्दर्भमा उक्त ऐनले गरेको कानूनी व्यवस्था अनुसार सुविधा पाउने कुरामा विवाद हुन सक्तैन तर सजायको अवधि व्यतित नहुँदै निजको उमेर पुगेको कारणबाट बालबालिका सम्बन्धी ऐनले दिएको सहूलियतलाई प्रतिबन्ध लगाई उमेर पुगेका अपराधी सरह व्यवहार गर्नु कानून संगत देखिदैन र बालबालिका सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धि, १९८९ विपरीत हुन जान्छ ।

वर्तमान फौजदारी न्याय प्रणाली अपराधी प्रति वढी नरमपन अपनाउँदै आएको पाइन्छ । गल्ती गर्नु मानवीय गुण पनि हो तर त्यसलाई सुधार गर्नु पर्छ र सुधने मौका दिनु पर्छ । पेशेवर अपराधी जस्तै बाल विज्याई गर्ने व्यक्ति सजायको लागि उचित खतरनाक हुँदैनन् । बालकद्वारा प्रचलित फौजदारी कानूनको उलंघन गर्नु बाल अपराध हो उमेर पुगेकाले जुन कार्य गर्दा अपराधको परिभाषा भित्र पर्न आउँछ । तर सजाय निर्धारण गर्दा दुवै अपराधलाई समान स्तरमा राखिदैन र एकै प्रकृतिबाट सजाय तोकिदैन पनि । कलिलो बालकलाई सजाय गर्दा वयस्क तथा पेशेवर अपराधीको साथमा राखी दिँदा उसमा सुधार आउने प्रकृत्यामा अवरोध आउन सक्छ । वयस्क अपराधीहरूलाई राखिने वन्दीगृहबाट बालबालिकामा पर्ने नकारात्मक असरलाई विचार गरी छुट्टै बाल अदालत बाल सुधार गृहहरूको रमेशर्ण भएका छन् । यसरी बालकहरूलाई वयस्क वा अन्य अपराधी तथा पेशेवर अपराधीहरबाट टाढा राख्न र उनीहरूलाई सुरक्षा, सुधार पुनर्स्थापित गर्न उपचार गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएका सुधार गृहमा नै राख्नु तर्कसंगत, न्यायोचित तथा बालबालिकाहरूको सम्बन्ध भएका विभिन्न महासन्धी तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को उद्देश्य अनुसार हुन जान्छ ।

बालबालिकाहरूको हित र उनीहरूको संरक्षणका लागि विभिन्न कल्याणकारी उद्देश्य राखी दण्ड भन्दा उपचार र सुधारको माध्यमलाई अपनाउनु श्रेयस्कार हुन्छ । उनीहरूलाई अरु अपराधी सरह राख्नु मानसिक दृष्टिकोण समेतबाट उपयुक्त हुँदैन । बाल अपराधीको सम्बन्धमा विधायिकाले कानून बनाउँदा बालहितलाई मध्य नजर राखी तिनीहरूलाई कारागार नपठाई परीक्षण कालमा राख्ने, बाल सुधार गृहमा पठाउने, प्रमाणित वा अनुमोदित विद्यालयमा पठाउने, सामुदायिक गृहमा राख्ने, संरक्षक संगै राखी शिक्षा र सुधारको उचित व्यवस्थापन गरी राख्ने वर्तमान दण्ड प्रणालीको नविनतम् अवधारणा हो । जुन सकारात्मक र सुधारात्मक कदम मान्न सकिन्छ । उनीहरूलाई मनोवैज्ञानिक उपचार गरी सुधार गरी अपराधको रोकथाम गर्नु पर्ने प्रभावकारी कदम हुन जान्छ । कारागार नपठाउँदा पनि ऐनको मनसाय अनुसार मनोवैज्ञानिक उपचारबाट बाल अपराधीहरूलाई सामाजिकीकरण गर्ने, पढ्ने र संगठित अपराधीको रूपमा विकसित हुन नदिने र भविष्यमा जीवन उपयोगी हुने किसिमका तालीमहरू दिलाई उनीहरूमा सुधार ल्याई भविष्यमा स्वावलम्बी भई बाँच्न सक्ने गरी संरक्षण गर्नु आवश्यक हुने भएकोले कारागार पठाउन न्यायोचित देखिदैन ।

अतः प्रतिवादीले कसूर अपराध गरेको ठहर गरी दश १० वर्ष कैद सजाय हुने गरी निजको आधा अंश सर्वस्व नगर्ने गरी भएको शुरु इलाम जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।२५ को फैसला मिलेकै देखिँदा उक्त फैसला सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीलाई १६ वर्ष उमेर पुगेको मितिबाट कारागार पठाई दिनु भन्ने तपसिल खण्डमा उल्लेख गरेको हदसम्म मिलेको देखिएन । सर्वस्व गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर तथा अ.व. १८८ नं. अनुसार कम सजाय हुनुपर्ने भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । अरु तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

- १) उक्त इन्साफमा चित्त नबुझे ७० दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदक प्रतिवादीलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु ।
- २) १६ वर्ष उमेर पुगेको मितिबाट कारागार पठाई दिनु भनी फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख गरेको हदसम्म शुरुको फैसला मिलेको नदेखिएकोले कैदी पूर्जा संशोधन गरी बाल सुधार गृहमा पठाई दिनु भनी शुरु इलाम जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु ।
- ३) फैसलाको प्रतिलिपि सहितको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामलाई दिनु ।
- ४) प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

पुरुषोत्तम भण्डारी
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

एकराज आचार्य
न्यायाधीश

इजलाश अधिकृत: शा.अ.श्री माधवप्रसाद भट्टराई
कम्प्यूटर गर्ने: टा.ना.सु.श्री हरिकुमार थापा मगर

इति सम्बत् २०६५ साल भाद्र १ गते रोज १ शुभम्

पुनरावेदन अदालत बागलुङ्ग
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
फैसला
संवत् २०६३ सालको स.फौ.पु.नं.२१ (कोड नं.१०-०६३-०००६७)
मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

मुस्ताङ जिल्ला कोबाङ गा.वि.स.वडा नं.७ घर भई हाल कारागार शाखा कास्कीमा थुनामा रहेको इन्द्रसिंह थकाली.....१ पुनरावेदक वादी
गा.वि.स.वडा नं.७ बस्नेमा हाल कारागार शाखा कास्कीमा थुनामा रहेका गुरुङ.....१

विरुद्ध

राजुप्रसाद गौचन समेतको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ प्रत्यर्थी प्रतिवादी

संवत् २०६३ सालको स.फौ.पु.नं.३१ (कोड नं.१०-०६३-०००८२)

मुस्ताङ जिल्ला कोबाङ गा.वि.स.वडा नं.७ घर भई हाल कारागार शाखा कास्की पोखरामा थुनामा रहेका धनबहादुर भन्ने धनप्रसाद तुलाचन.....१ पुनरावेदक प्रतिवादी

विरुद्ध

राजुप्रसाद गौचन समेतको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१ प्रत्यर्थी वादी

संवत् २०६३ सालको साधक स.फौ.नं.०१ (कोड नं.१०-०६३-०००८४)

राजुप्रसाद गौचन समेतको जाहेरीले नेपाल सरकार१ वादी

विरुद्ध

मुस्ताङ जिल्ला कोबाङ गा.वि.स.वडा नं.७ सैरु बस्ने अशोक थकाली समेत.....१ प्रतिवादी

शुरु फैसला गर्ने माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री कैलाश के.सी.; मुस्ताङ जिल्ला अदालत न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :-

मिति २०६२ साल चैत्र ३० गतेका दिन दिउँसो सैर प्रा.वि.मुस्ताङ वार्षिक परीक्षाको नतिजा प्रकाशित गर्ने कार्यक्रम भएको हुँदा मेरो ठूलो बुवा ओमविकास गौचन र ठूली आमा देउकुमारी गौचन लगायत सम्पूर्ण गाउँवासीहरू सोही कार्यक्रममा सहभागी भई साँझ ४ बजे हामी सबै आ-आफ्नो घरतर्फ गर्यौं । मेरो ठूलो बुवा र ठूली आमा घरमा एकलै बस्ने भएकाले त्यसपछि के भयो थाहा भएन । २०६२।१।२३।३१ गते विहान ६:३० बजे ठूलोबुवा र ठूली आमाको हत्या भएको खबर सुनेपछि मेरो घर परिवार लगायत सम्पूर्ण गाउँवासीहरू भेला जम्मा भई घटनास्थलमा गई हेर्दा ठूलो बुवा र ठूली आमालाई सुत्ने कोठाभित्रै लाठी र ढोकाको गजबारले प्रहार गरी हत्या गरेको भेटिएकाले पछि प्रतिवादी खुल्न आएमा किटानी जाहेरी दिने नै छु भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६२।१।२३।३१ को राजुप्रसाद गौचनको जाहेरी सूचना ।

नाक, मुखबाट रगत बगी सुकेको, दुवै आँखा बन्द, दायाँ आँखाको माथिल्लो परेलादेखि ६ इन्च लामो, ३ इन्च गहिरो, २ इन्च फराकिलो काटेको घाउ, घाउबाट रगत बगी अनुहार नचिनिने अवस्थामा रहेको, बाँया आँखामाथि ३ इन्च लामो, १ इन्च गहिरो घाउ रहेको, दाँया हात पेटमाथि, बायाँ हात सिधा तन्केको, हातको पन्जा अर्धमुठि परेको, नङ नीलो, बाँया हातमा घडी लगाएको, दुवै खुट्टा सिधै तन्केको, बाँया गालामा २ इन्च लामो छाला खुइलिएको, घाँटीमा निलो डाम, माथिल्लो ओठ काटेको अवस्थामा रहेको, शरीरमा कुनै डाम नदेखिएको, लिंगबाट तरल पदार्थ निस्केको भन्ने समेतको मृतक ओमविकास गौचनको घटना एवं लाश प्रकृति मुचुल्का । त्यस्तै नाक, मुखबाट केही निस्केको, मुख पूर्ण खुला भई तलको २ वटा दाँत बाहिर निस्केको माथिल्लो ओठ काटेको, टाउको फुटेको, रगत बगी भुइँमा जमेको, आँखामाथि निलो डाम रहेको, शरीरको अगाडिको भाग ददारिएको र निलो डाम रहेको, मलद्वार, योनी सुख्खा रहेको मृतक देउकुमारी गौचनको घटना लाश प्रकृति मुचुल्का । घटनास्थलमा लाठी तथा हाते रुमाल समेत भेटिएको घटना विवरणको कागज ।

मृतक ओमविकास गौचन र देउकुमारी गौचन दुवैको मृत्यू टाउकोमा लागेको चोट Head Injury का कारणले भएको भन्ने मिति २०६३।१।१ को जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मुस्ताङको अलग-अलग शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

जिल्ला मुस्ताङ कोबाङ गा.वि.स.वडा नं.७ बस्ने वर्ष ३२ को इन्द्रसिंह थकाली, ऐ.ऐ.बस्ने धनबहादुर तुलाचन, ऐ.ऐ.बस्ने वर्ष १७ को अशोक थकाली, ओखलढुंगा रुम्जाटार घर भई हाल मुस्ताङ जिल्ला कोबाङ गा.वि.स.वडा नं.७ बस्ने प्रकाश गुरुङ, जिल्ला नुवाकोट डाँडागाउँ वडा नं.७ घर भई हाल जिल्ला मुस्ताङ कोबाङ गा.वि.स.वडा नं.७ बस्ने कृष्ण गुरुङ समेतले इन्द्रसिंहको संलग्नतामा २०६२।१।२३।३० गते राती मेरो दाजु ओमविकास गौचन र भाउजू देउकुमारी गौचनको हत्या गरेका हुन् आवश्यक कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेतको ललितबहादुर गौचनको मिति २०६३।१।५ को किटानी जाहेरी दरखास्त ।

इन्द्रसिंह थकालीले बूढा ओमविकास गौचनलाई, कृष्ण गुरुङले बूढीलाई हानेको हो । बूढा भित्र नै मरिसकेका थिए । बूढी रन्थनिएर बाहिर आउँदा मैले पनि बूढीलाई हानेको हुँ । अशोक थकाली र प्रकाश गुरुङले बूढी कराउँछे कि भनेर लछारपछार पारेका हुन् भन्ने समेतको प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनले मिति २०६३।१।८ गते अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

इन्द्रसिंह थकालीले ढोका फुटायो र इन्द्रसिंह थकाली, प्रकाश गुरुड र धनबहादुर तुलाचन भित्र पसे, को कसले हानेर हो बूढा भित्रै ढले, बूढी भित्रबाट रन्फनिएर बाहिर आउँदा कराउँछेकी भनेर मैले एकचोटी हाने । अध्यारो र रक्सी लागेको कारण कहाँ लाग्यो थाहा भएन, अशोकले पनि एक चोटी हानेको थियो । देउकुमारी गौचन बाहिर नै लडेपछि हामी पाँच जना भई बूढीलाई भित्र लग्यौं र आ-आफ्नो घरतर्फ लाग्यौं भन्ने समेतको २०६३।१।८ गते प्रतिवादी कृष्ण गुरुडले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

मृतक ओमविकास गौचनको स्याउबारीमा पुगेपछि मैले अशोक थकाली, धनबहादुर तुलाचन, कृष्ण गुरुड, प्रकाश गुरुड जम्मा भई आज बूढाबूढीलाई ठीक पार्नुपछि भनेर सबै घर पछाडि गई दाउराको खलियोबाट एक एक वटा लाठी निकाली छत हुँदै पर्खालभित्र ओर्लियो र धनबहादुरले भान्सा कोठाको सिसाको भ्याल फुटायो मैले लात्ताले हानी ढोका फुटाए । त्यसपछि म, कृष्ण गुरुड र धनबहादुर भित्र पस्यौं । मैले लाठीले बूढालाई हान्दा लाठी भाच्चियो र ढोकाको गजवार समाई पुनः हानेकाले बूढाको मृत्यु भयो । बूढीलाई धनेले र कृष्णले हान्दा रन्फनिएर बाहिर निस्कँदा प्रकाश र अशोकले लछारपछार पारेका हुन् र भित्रकै चोटले गर्दा निजको मृत्यु भयो । त्यसपछि सबै जना मिली भित्र लगी बूढासँगै घोप्टो पारी सुताई सबै आ-आफ्नो घरतर्फ गई सुतेका हौं भन्ने समेतको प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले २०६३।१।८ गते अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

ढोका फुटाएपछि इन्द्रसिंहले ओमविकास गौचनलाई हान्यो र कृष्ण गुरुडले बूढी देउकुमारी गौचन बाहिर निस्कँदा हिर्कायो र पुनः धनबहादुर तुलाचनले हान्यो । बूढी बाहिर नै लडेपछि म पनि तल भरे र हामी सबै मिली बूढीलाई उचाली बूढाको लाश नजिक लगी राखी घर तर्फ गई सुतियो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रकाश गुरुडले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

इन्द्रसिंहले लातीले ढोका फुटाली इन्द्रसिंह, धनबहादुर र प्रकाश भित्र पसी को कसले हानेर हो ? ओमविकास गौचन ढलिहाले । बूढीभित्रबाट रन्फनिएर कृष्ण गुरुड र धनेले एक एक पटक हानेका हुन् । देउकुमारी बाहिर नै लडेपछि हामी पाँचै जना भएर बूढीलाई उचाली लगेकोमा म बाहिर नै बसे, चारजनाले बूढीलाई भित्र लगी बूढासँग सुताई आफ्नो घर तर्फ गयो भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी अशोक थकालीको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

ओमविकास गौचन र देउकुमारीको हत्याको सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । कसै उपर शंका पनि लाग्दैन भन्ने समेतको यमप्रसाद बूढाथोकी कागज ।

हत्याका सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । हत्या भएको भन्ने नरप्रसाद हिराचन र कृष्णप्रसाद थकालीसँगबाट सुनेको हुँ भन्ने समेतको बेलबहादुर थापाले गरेको कागज ।

हत्याको सम्बन्धमा राजुप्रसाद गौचनसँगबाट थाहा पाएको हुँ भन्ने समेतको शंखप्रसाद पुन मगरेको कागज ।

गाउँमा हल्ला भएपछि थाहा भएको हो । मेरो दाजु भाउजुको हत्या इन्द्रसिंह थकालीको मिलेमतोमा भएको हो भन्ने विश्वास लाग्छ भन्ने समेतको जगतबहादुर गौचनको कागज ।

इन्द्रसिंह थकाली, अशोक थकाली, धनबहादुर तुलाचन, प्रकाश गुरुड, कृष्ण गुरुड समेत भई मेरो दाजु ओमविकास गौचन र भाउजु देउकुमारी गौचनलाई कुटपिट गरी हत्या गरेका हुन् भनि सरल गौचनले गरेको कागज ।

इन्द्रसिंह थकालीको मिलेमतोमा ओमविकास र देउकुमारी गौचनको हत्या भएको विश्वास लाग्छ भन्ने वसन्त छन्देल, सोमबहादुर तामाड र बुधे तामाडको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै कागज ।

विष केशको किस्ता तिर्नुपर्ने समय नजिक हुँदै आएको कारण इन्द्रसिंह थकालीले नै योजना बनाई ओमविकास गौचन र निजको श्रीमती देउकुमारीको हत्या गरेकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने समेतको हिमालध्वज तुलाचन, कृष्णप्रसाद थकाली, बुद्धिबहादुर गुरुङको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै कागज ।

पूर्णबहादुर मगरको विष केशमा र आगोलागी केशमा दण्ड लिने र पहिलो किस्ता बुझाएको, दोस्रो किस्ता माग्न आयो भने सिरकूडको तालमा कुरेर बस्छु त्यही काटेर गाडी दिन्छु । बूढाबुढीलाई नमारी छाड्दिन भनेको र मेरो श्रीमन्ले जे सुकै गर हामीलाई नसुनाउँ भन्दा उल्टै मेरो श्रीमान् माथि इन्द्रसिंह जाइलाग्यो । त्यसपछि रातको अन्दाजी १२:३० बजे इन्द्रसिंह थकाली, अशोक, धनप्रसाद, कृष्ण हाम्रा घरबाट निस्केका हुन् । म र मेरो श्रीमान् सुत्थौं । ओमविकास गौचन र देउकुमारीको हत्या इन्द्रसिंह थकाली समेतबाट भएकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने समेतको सुकमाया गुरुङको कागज र सोही व्यहोराको सरिला तामाड र भिमकुमारी थकालीको छुट्टाछुट्टै कागज ।

मिति २०६२।१२।३० गते राती आफू समेत जना ५ भई वारदात स्थलमा गई अभियुक्त इन्द्रसिंह थकालीले लाठी, गजवार समेतले मृतक ओमविकास गौचनलाई टाउकोमा प्रहार गरी निजकै चोटबाट मृतकको तत्कालै घटनास्थलमा मृत्यु भएकोले निज अभियुक्त इन्द्रसिंह थकालीले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं.र १३ (३) नं.बमोजिम कसुर गरेको तथ्य प्रमाणित हुन आएकोले निजलाई सोही महलको १३(३) नं.बमोजिम हदैसम्म सर्वस्वसहित जन्मकैद गरी पाउँ भन्ने अभियोग दावी । त्यस्तै अभियुक्त मध्येका धनप्रसाद तुलाचन र कृष्ण गुरुङले इन्द्रसिंह थकालीसँग मिली मत सल्लाहमा पसी वारदात स्थलमा गई आ-आफुले लिएको लाठीले मृतक देउकुमारी गौचनलाई टाउको समेतमा गम्भिर रूपले प्रहार गरी निजहरू दुवै जनाले प्रहार गरेको चोटबाट मृतक देउकुमारी गौचनको तत्कालै मृत्यु भएको तथ्य पुष्टि भएकाले निजहरू कृष्ण गुरुङ र धनप्रसाद तुलाचनले मुलुकी ऐनको ज्यान सम्बन्धी महलको १ र १३(३) नं.बमोजिम कसुर गरेकाले निजहरूलाई सोही महलको १३(३) नं.बमोजिम हदैसम्म सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग दावी र अर्का अभियुक्तहरू अशोक थकाली र प्रकाश गुरुङले मृतक मध्येकी देउकुमारी गौचनलाई लछारपछार गरेको तथा हानेको भनि लेखाएको तथ्य समेतका मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट यी अभियुक्त प्रकाश गुरुङ र अशोक थकाली समेतले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं.र १३(३) नं.बमोजिमको कसुर गरेको देखिन आएकोले निजहरूलाई समेत सोही महलको १३(३) नं.बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेतको अभियोग माग दावी ।

इन्द्रकै चोट प्रहारबाट ओमविकास गौचनको मृत्यु भएको हो । देउकुमारीलाई कृष्ण गुरुङले हानेको चोटप्रहारबाट मृत्यु भएको हो । धनप्रसाद तुलाचनले प्रहार गरेका होइनन् । म र अशोकले पनि प्रहार गरेका होइनौं । बुढी मरेपछि सबै जना मिली बूढासँग लगी सुताइदिएका हौं भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रकाश गुरुङले शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

इन्द्रसिंहले ओमविकासलाई टाउकोमा हान्यो, देउकुमारीलाई कृष्ण गुरुङले हान्यो । देउकुमारी गुहार भनि बाहिर आउँदा पुनः कृष्ण गुरुङ र धनप्रसादले हानी ढलेपछि मृत शरीर कृष्ण, धने, इन्द्र र प्रकाशले उचाली भित्र लगे । मलाई पनि उचाल्न बोलाएको हुँदा ल ! ल भन्दै भित्रसम्म पुगे । मैले लाठी प्रहार पनि गरिन, लाश पनि उचालिन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोक थकालीले शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

मृतकको घरमा पुगी सबैले लाठी समाई म, कृष्ण र धनप्रसादले ढोकामा हान्यौं । ओमविकास को हो भन्दै खोज्दा म, कृष्ण र धनप्रसादले बूढाबुढीलाई हान्यौं । मैले लाठीले हाने । हामी तीनै जनाले हानेका हौं ।

बूढी रन्फनिएर बाहिर निस्कन खोज्दा ढोकानिर बसेको अशोक र प्रकाश समेतले हानेका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

कृष्णले देउकुमारीलाई लाठी प्रहार गरेपछि देउकुमारी रन्फनिदै बाहिर निस्कनै लाग्दा भ्यालका छेउमा मैले पनि प्रहार गरें । सोही समयमा कृष्णले पुनः प्रहार गरेपछि बूढी ढलिन । त्यसपछि सबैजना मिली बूढा सुत्ने कोठामा नै लगी सँगै सुताई आ-आफ्नो घरतर्फ गयौं भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनले शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

इन्द्रसिंहले ओमविकासलाई टाउकोमा हानी भित्रै मारे । देउकुमारीलाई धनप्रसाद र प्रकाशले हानी सोही चोटबाट निज रन्फनिदै बाहिर आउँदा ढोकामा मैले पनि लाठी प्रहार गर्दा सोही चोटले निजको मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी कृष्ण गुरुडले शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, धनप्रसाद तुलाचन, कृष्ण गुरुड, प्रकाश गुरुड र अशोक थकालीलाई पुर्पक्षका निमित्त थुनुवा पूर्ज दिई थुनामा राख्न कारागार शाखा मुस्ताङमा पठाइदिनु साथै बरामद भएका दशौका सामानहरू जिन्सीमा आम्दानी बाँधी माननीय न्यायाधीशज्यूको उपस्थितिमा उपस्थितिमा पुनर्विचारका लागि पेश गर्नु भन्ने समेतको निमित्त जिल्ला न्यायाधीशबाट भएको मिति २०६३।१।२० को थुनछेक आदेश ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट मृतकहरूको मृत्यु प्रतिवादीहरूकै कर्तव्य भएको भन्ने विश्वास गर्ने मनासिव आधारहरू विद्यमान देखिएकाले पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाललाई यी प्रतिवादीहरूलाई अ.व.११८ (२) नं. बमोजिम पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राख्ने गरी श्रेस्तेदारबाट भएको मिति २०६३।१।२०।४ को आदेशमा उल्लेखित अन्य आधार कारणबाट समेत सो आदेश कानून सम्मत देखिदा पुनर्विचार गरिरहन परेन भन्ने समेतको शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको मिति २०६३।४।१९ को आदेश ।

प्रतिवादी चुक्ता भईसकेको देखिएकाले अभियोगपत्रको प्रमाण खण्डमा उल्लेखित जाहेरवालाहरू तथा सरकारी गवाहहरूलाई जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय मार्फत भिकाई बुझी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०६३।४।१९ को शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको आदेश ।

२०६२ साल चैत्र ३० गते रातको करीव १२।१ बजे दाजु ओमविकास गौचन तथा भाउजु देउकुमारी गौचनलाई सौरुको आफ्नो घरमा गजवार र लाठी प्रहार गरी प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकाली, धनप्रसाद तुलाचन, अशोक थकाली, प्रकाश गुरुड र कृष्ण गुरुडले हत्या गरेका हुन् भन्ने समेतको जाहेरवाला ललितबहादुर गौचनको मिति २०६३।५।१८ को बकपत्र ।

मृतकहरूकै घरमा उक्त घटना घटेको हो । मैले सुने अनुसार इन्द्रसिंह, धनप्रसाद, अशोक, प्रकाश र कृष्ण समेतले लाठीले हानी मारेका हुन् भन्ने समेतको मनुजा तुलाचनको मिति २०६३।५।१८ को बकपत्र ।

इन्द्रसिंह थकालीले ओमविकास गौचनलाई, देउकुमारी गौचनलाई धनप्रसादले लाठीले हानेर मारेका हुन् भन्ने कुरा मैले सुनेकी हुँ भन्ने समेतको सुकमाया गुरुडको मिति २०६३।५।१८ को बकपत्र ।

मृतकहरूको मृत्यु आफ्नै घरमा भएको हो । इन्द्रसिंह, धनप्रसाद, अशोक, प्रकाश र कृष्णले लाठीले हानी मारेका हुन् भन्ने कुरा घटना घटेको भोलिपल्ट थाहा पाएको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको मौकामा बुझिएका कृष्णप्रसाद थकाली, भीमकुमारी थकाली, बसन्त छन्त्याल र सरिला तामाङको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

मृतकहरूको मृत्यु के कसरी भयो? मलाई थाहा छैन ? मृत्यु हुँदा म पोखरामा थिएँ भन्ने समेतको हिमालध्वज तुलाचनको बकपत्र ।

मृतक बुवा ओमविकास गौचनले विष मुद्दामा गर्नुभएको जरिवानाको रिसईवीले गर्दा इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुङ समेत पाँच जनाले ओमविकास र निजको श्रीमतीलाई लाठी चार्ज गरी मारेको हुनुपर्छ। वारदात समयमा म थिइन, घटना घटिसकेपछि अर्को दिन हल्ला भयो र सो थाहा पाई म वारदात स्थलमा आएँ। शुरुमा मैले जाहेरी दिए। जाहेरी दिँदा हत्याराहरु थाहा थिएन आवश्यक कारवाही गरी पाउँ भनि प्रतिवादी नखुलाई जाहेरी दिएँ पछि बुभुदै जाँदा उल्लेखित प्रतिवादीहरुले मृतकहरुलाई मारेका हुन् भन्ने कुरा थाहा भयो भन्ने समेतको मौकाको जाहेरवाला राजुप्रसाद गौचनले गरेको बकपत्र।

मृतकहरुको मृत्यु यी प्रतिवादीहरु पाँचै जना मिली गजबार, लाठी समेतका हतियार प्रयोग गरी हानेर पिटेर मारेका हुन् भन्ने समेतको जगतबहादुर गौचनले २०६३।५।१९ मा गरेको बकपत्र।

घटना हुँदा म काठमाडौँ थिएँ। विष मुद्दा र आगलागीको केशको रिसईवीले यी प्रतिवादीहरुले लाठी, गजबारले हानी मृतकलाई मारेका हुन् भन्ने समेतको सरल गौचनले २०६३।५।१९ मा गरेको बकपत्र।

यी प्रतिवादीहरुको मिलेमतोमा पाँचै जना मिली लाठी र गजबार प्रयोग गरी हानी पिटी मृतकहरुको मृत्यु भएको भन्ने सुनेको हुँ भन्ने समेतको बेलबहादुर थापा, बुधे तामाङ, बुद्धिबहादुर गुरुङ र सोमबहादुर तामाङले गरेको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र।

इन्द्रसिंह थकालीले मृतक मध्येका ओमविकास गौचनलाई लाठी तथा ढोकाको गजबारले मार्ने नै उद्देश्यले प्रहार गरेको र सोही चोटका कारण ओमविकास गौचनको तत्काल मृत्यु हुन पुगेको र अर्की मृतक देउकुमारी गौचनलाई प्रतिवादी मध्येका धनप्रसाद गौचन र कृष्ण गुरुङले आ-आफुले लिएको लाठी प्रहारको चोटबाट निजको मृत्यु भएकाले यी तीनै जना प्रतिवादीहरु इन्द्रसिंह थकाली, धनप्रसाद तुलाचन र कृष्ण गुरुङले अभियोग माग दावी बमोजिम कसुर गरेको देखिदा निजहरुलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला।

मिसिल संलग्न प्रमाण परिवन्द तथा प्रतिपादित नजिर समेतका आधारमा प्रकाश गुरुङ तथा प्रतिवादी अशोक थकाली समेतले मृतक मध्येकी देउकुमारीलाई लछार पछार पारेको र चोट समेत हानेको देखिन आएबाट निजहरुले समेत अभियोगपत्र माग दावी बमोजिमको कसुर गरेको देखिन आएकोले ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ भन्ने शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला।

पूर्व नियोजित तरिकाले हत्या गर्ने मनसायले योजना बनाएको भन्ने कुरा पुष्टि भैरहेको अवस्था छैन। रक्सीको मातमा एक्कासी उठेको आवेगले आत्मसंयम गुमाई ज्यान लिएको अवस्थामा भन्ने तथ्य सम्बद्ध प्रमाणहरुले पुष्टि गर्दा गर्दै योजना बनाएर हत्या गरेको भनिएको फैसलाको आधार त्रुटिपूर्ण छ। विष सेवन काण्डमा सोही जरियाबाट मार्नुपर्ने सम्मको योजना बनाएको पुष्टि हुने भन्ने उपरोक्त फैसलाको आधारमा न्याय परेको छैन। अकस्मात आवेगमा भएको घटनामा ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं. बमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा शुरु जिल्ला अदालतबाट ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरेको फैसला नमिलेकाले उल्टी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीहरु इन्द्रसिंह थकाली र कृष्ण गुरुङले कारागार शाखा कास्की मार्फत यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदन पत्र।

इन्द्रसिंहले म धनप्रसाद, कृष्ण गुरुङ, अशोक थकाली, प्रकाश गुरुङ समेतलाई इन्तु न चिन्तु हुने गरी रक्सी खुवाएकोले रक्सीको उत्तेजनामा ओमविकासको स्याउको बगैचामा पुगेपछि ओमविकासका बूढा बूढीलाई ठीक पार्नुपर्छ भनि इन्द्रसिंहले भनेका हुन्। उनले त्यसो भन्दा मैले रक्सीको कारणले कुनै प्रतिक्रिया जनाउन सक्ने अवस्थामा थिइन। इन्द्रसिंहले ओमविकासलाई र कृष्ण गुरुङले देउकुमारीलाई लाठी हानेका हुन्। बूढी देउकुमारी रन्थनिएर बाहिर आउँदा रक्सी आएको बेहोसी अवस्थामा मैले एक चोट हानेको हुँ।

मेरो चोटबाट बूढी ढलेकी होइनन् । मेरो ओमविकास गौचनसँग कुनै रिसईवी, लेनदेन भ्रगडा, मार्नुपर्ने सम्मको कारण समेत केही थिएन । म धनप्रसादको चोटबाट कुनै व्यक्ति मरेको नहुँदा मलाई सर्वस्व सहितको सजाय हुने गरी भएकै फैसला ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं.को प्रतिकूल छ । रक्सी खाई बेसुर अवस्थामा म वारदात स्थलमा रहन पुगेको अवस्था हुँदा ज्यान सम्बन्धी १७(२) नं.बमोजिम ५ वर्ष भन्दा बढी सजाय गर्न नमिल्ने र ने.का.प.२०४५ नि.नं.३१७१ तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी मानबहादुर तामाङ भएको ज्यान मुद्दामा “अत्याधिक मात्रामा जाड रक्सी सेवन गरेको अवस्थामा मार्ने पूर्व योजना नभई अचेतन मनमा उठेको तत्काल परिणाम सोच्न नसक्ने बेलामा मृतकलाई मारेको देखिदा अ.व.१८८ नं.बमोजिम राय जाहेर गरेको मनासिबै देखिने” भन्ने सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा कम भन्दा कम सजाय गर्नुपर्नेमा ज्यान सम्बन्धीको १३(३) नं.बमोजिम सजाय गर्ने गरेको फैसला उल्टी गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनको पुनरावेदन जिक्तिर ।

यसमा प्रतिवादीहरू मध्येका प्रकाश गुरुङ र अशोक थकालीको पुनरावेदन परेको मिसिलबाट नदेखिदा निजहरूको पुनरावेदन परेको छ, छैन ? हेरी बुझी पुनरावेदन परेको भए साथै राखी पेश गर्नु । निजहरूको पुनरावेदन नपरेको भए साधक दायरी लगतमा चढाई साधक जाँचको रोहमा नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४।१।५ को आदेश ।

मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादी मध्ये प्रकाश गुरुङ र अशोक थकालीको मौकामा अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालतमा गरेको बयान र अन्य प्रतिवादीहरूको प्रस्तुत वारदातमा निज प्रतिवादीहरूको संलग्नता बारे खुलाई गरेको बयान समेतलाई विचार गर्दा साथै अन्य प्रतिवादीहरूले न्यायिक कारवाहीलाई सहयोग पुर्याउने गरी गरेको बयान समेतलाई दृष्टिगतगर्दा शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतबाट ठहर भएको सजाय समेत चर्को पर्ने हो कि जस्तो देखिँदा अ.व.२०२ नं.बमोजिम छलफलको लागि पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय बाग्लुङलाई जानकारी दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४।२।१४ को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकाली तथा प्रतिवादी कृष्ण गुरुङको तर्फबाट विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री हरिकृष्ण सुवेदील अकस्मात रक्सी खाएको सुरमा अपराध हुन गएको, मार्ने नियतले पूर्व योजना बनाई हात हतियार लिई गएको नहुँदा मेरो पक्षलाई दावी बमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटीपूर्ण छ भनि बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । पुनरावेदक प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री भूमिश्वर गौतमले रक्सीको नशाको सुरमा मृतकको घरमा पुगेको देखिन्छ, मृतकलाई मार्न पर्ने कुनै रिसईवी छैन, त्यसैले दावी बमोजिम सजाय गरेको शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटीपूर्ण छ भनि बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, बाग्लुङका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री बलराम शर्माले प्रतिवादीहरूले कर्तव्य गरी मारेका हौ भनि अदालतमा समेत साबित भएका, निजहरूलाई कम सजाय हुनुपर्ने कुनै आधार प्रमाण नभएकोले शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनि बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । जाहेरवालाको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री ऋषिराम शर्मा, श्री राजुप्रसाद गौतम

र टंकप्रसाद सुवेदीले रातको समयमा रक्सी सेवन गरी मार्ने मनसायले गएका, मार्ने सल्लाहमा सबैप्रतिवादीको सहमति रहेको, मृतकहरूलाई टाउकोमा लाठी, गजबारले प्रहार गरेको भनि साबिती भएका र ज्यान सम्बन्धीको १४ नं.प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने होइन, नियतवश रातको समयमा मृतक ओमविकासको घरमा प्रवेश गरी ढोका फुटाली मार्ने कार्य भएको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सजाय कम हुनु पर्ने होइन, शुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला कानून सम्मत हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनि बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

पुनरावेदक प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुड र धनप्रसाद तुलाचनलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैद र प्रतिवादीहरू अशोक थकाली, प्रकाश गुरुडलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम जन्मकैदको सजाय हुने ठहरी शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदातबाट मिति २०६३।६।२५ मा फैसला भएको पाइयो । सो फैसलामा चित्त नबुभी प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन जिकिर लिएको यसप्रकार रहेको छ:-

अत्याधिक रक्सीको कारण आकस्मात भएको घटनालाई सुनियोजित भनि अर्थ गरिएको फैसला त्रुटीपूर्ण छ । मादक पदार्थ सेवन गरी भएको तत्काल उठेको आवेगले आत्म संयम गुमाई ज्यान लिइएको अवस्थामा ज्यान सम्बन्धीको १४ नं.बमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा १३(३) नं.बमोजिम सजाय गर्ने गरेको शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी इन्साफ पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली र कृष्ण गुरुडको पुनरावेदन पत्र ।

रिसईवी लिई योजना बनाई मार्ने व्यक्तिलाई र रक्सी सेवन गरी के असल के खराब भनि छुट्याउन नसक्ने परिस्थितिमा पुगी बेहोसीपनमा पुगेको व्यक्ति संयोगवश घटनास्थलमा उपस्थित हुन पुगेको अवस्थाको व्यक्तिलाई एउटै सजाय हुने गरी फैसला गर्नु न्यायिक दृष्टिकोणमा त्रुटीपूर्ण हुँदा कम भन्दा कम सजाय गरी न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भनि प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादी मध्येका प्रकाश गुरुड र अशोक थकालीको पुनरावेदन परेको देखिएन । निजहरूको हकमा साधकको रोहबाट हेरिनु पर्ने देखिन आएको छ ।

दुवै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस तथा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर समेतलाई ध्यान दिई मिसल कागजात अध्ययन गरी शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतले मिति २०६३।६।२५ मा गरेको फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने भएको छ ।

सर्वप्रथम पुनरावेदन गर्ने प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुड र धनप्रसाद तुलाचनको हकमा निर्णयतर्फ विचार गरौ । मृतक ओमविकास गौचनको लाश जाँच मुचुल्कामा दायाँ आँखामा माथिल्लो परेलादेखि ६ इन्च लामो ३ इन्च गहिरो, २ इन्च फराकिलो काटेको घाउ, बाँया आँखा माथि ३ इन्च लामो १ इन्च गहिरो घाउ, बाँया गालामा ३ इन्च लामो छाला खुइलिएको घाउ, घाँटीमा निलो डामहरू रहेको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यस्तै मृतक देउकुमारीको लाश जाँच मुचुल्कामा माथिल्लो ओठ काटेको, टाउको फुटेको, टाउकोबाट रगत बगेको, आँखा माथि निलो डामहरू रहेको, शरीरको अगाडिको भागमा दधारेको (घिसारेको) निलो डामहरू रहेको भन्ने लास जाँच मुचुल्कामा उल्लेख छ । ओम विकास गौचन र देउकुमारी गौचन दुवैको मृत्युको कारण Head Injury भन्ने पोष्टमार्टम रिपोर्टबाट देखिन आएको छ । घटनास्थलमा मृतकहरूको लाश फोटो समेत खिचिएको मिसल संलग्न रहेको छ । लाश जाँच मुचुल्का पोष्टमार्टम रिपोर्ट र घटनास्थलमा मृतकहरूको लाशको खिचिएको फोटो समेतबाट मृतक ओम विकास गौचन र निजकी श्रीमती देउकुमारी गौचनको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको भन्ने कुरामा द्विविधा देखिन आएन ।

मृतकहरु ओमविकास गौचन र देउकुमारीको मृत्यु हामीहरुकै कर्तव्यबाट भएको हो भनि पुनरावेदक प्रतिवादीहरुले अदालत समक्ष साबिती बयान गरेका छन्। निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरुले अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमा गरेका बयानहरुबाट कुन प्रतिवादीको अपराधिक क्रियामा कुन रुपमा संलग्नता रहेको र अन्य तथ्यहरूसँग निजहरुले गरेको बयान कागज पुष्टि हुन्छ हुँदैन भनि हेर्नुपर्ने भएको देखिन्छ। रक्सी सेवनबाट बेहोसीपनको अवस्थामा आकस्मात घटना हुन गएको भनि सजाय कम हुनुपर्ने प्रतिवादीहरुले गरेको पुनरावेदन जिफिकरको सन्दर्भलाई समेत पुनरावेदक प्रतिवादीको बयानबाट खुलेका तथ्यलाई सुक्ष्मरुपमा केलाई विवेचना गर्नु पर्ने भएकाले प्रतिवादीहरुले गरेको बयान कागजको मूलभूत व्यहोरालाई उद्धृत गर्न सान्दर्भिक देखिन आएको छ, जुन यस प्रकार छ :-

पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान : २०६२/१२/३० गते राती प्रकाश गुरुङको घरमा अशोक, धनबहादुर, प्रकाश गुरुङ र म समेत मिली रक्सी खाएको हो। रातको १ बजेतिर हामी माथि जान भनि निस्क्यौं। मृतक ओमविकासको स्याउ बारीमा पुगेपछि अशोक थकाली, धनबहादुर तुलाचन, कृष्ण गुरुङ, प्रकाश गुरुङ र म समेत जम्मा भई आज बूढाबूढीलाई ठीक पार्नुपर्छ भनेर भने, कसैले कुनैप्रतिक्रिया जनाएनन्। मैले पर्खालको ढोका बाहिरबाट चुक्कल लगाएँ। सबै घर पछाडि जाँदा दाउराको खलियाबाट १-१ वटा लाठी निकाली छत हुँदै पर्खालभित्र ओर्लियो। धनबहादुरले भान्छाकोठाको शिशाको भ्यालमा लाठीले हान्यो र फुटायो। मैले ढोकामा लातले हानेँ। ढोका एकै चोटीमा फुट्यो। त्यसपछि म, कृष्ण र धनबहादुर भित्र पस्यौं। मैले लाठीले बुढालाई हान्दा लाठी भाच्चियो र ढोकाको गजबार समाई पुनः हानेको बूढाको मृत्यु भयो। बूढीलाई धनबहादुर र कृष्णले हान्दा रन्किर बाहिर निस्कँदा प्रकाश र अशोकले लछार पछार पारेका र हानेका हुन्। बूढीले लासलाई सबै जना मिली मैले र कृष्णले टाउकोमा अशोक, धनबहादुर र प्रकाश भई पछाडि समाईभित्र लगी बूढाको खुट्टा माथि पारी घोप्टो बनाई छोडेका हो। भाइ विदेश जाँदा लिएको ३०,०००/- मा २० हजार दिई सकेको बाँकी १० हजार र तारो खेल्न लिएको १ हजार, ओमविकासलाई दिन बाँकी छ। पूर्णबहादुर मगरेको विष केशमा गाउँ समाजले मलाई बीस हजार र सरिता तामाङको जंगलको केशमा ७०००/- जरिवाना गरेका सम्पूर्ण पैसा ओमविकासले उठाउने हुँदा रिस उठिरहेको थियो। माने योजना बनाइ रहेको थिएँ सोही समय कुरेर मिति २०६२/१२/३० गते ओम विकास र निजको श्रीमती देउकुमारीको हत्या गरेको हो।

निज प्रतिवादी इन्द्रसिंहले अदालत समक्ष गरेको बयान : प्रकाश गुरुङको घरमा जम्मा भई रक्सी खाएको हो। बयानको १५ नं.को जवाफमा विष मुद्दामा मलाई जरिवाना गरेको र ओमविकासलाई तिर्नुपर्ने रकम तिर्नु पर्ने कारण रिसईवी भई माने योजना बनाई मारेको हुँ। कोठा भित्र म, कृष्ण र धनप्रसाद गएको हो। प्रकाश र अशोक बाहिर बसेका हुन्। अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान राजी खुशीले गरेको हो, गजबारले मैले नै हानेको हुँ भनि उल्लेख गरेको पाइन्छ। बयानको ७ नं.जवाफमा प्रकाश गुरुङले मृतकको घरमा जाउँ भने, वाटोमा गई बूढाबूढीलाई हान्ने सल्लाह भयो। मृतकको घरमा पुगी सबैजनाले लौरो समात्यौं। ढोकामा धनप्रसाद र मैले हान्यौं। ढोका खुल्यो, ओमविकास को हो भन्दै निस्कन खोजेको थिए। म समेतले हानेका हो। बूढालाई हानेर ढलिसकेपछि बूढीलाई समेत हानेको हो। बूढी रन्फनिदै बाहिर निस्कन खोज्दा ढोकानिर बसेका अशोक समेतले हानेका र बूढी लडिन् र हामी पाँचै जनाले बूढीलाई उचालेर बूढानिर लगी सुताई दिएको हो भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ। प्रतिवादी प्रकाश र अशोकले ढोकाको आडमा बसी बूढीलाई प्रहार गरेका हुन् भनि सवाल १६, १७ नं.को जवाफमा खुलाई बयान गरेको पाइन्छ।

पुनरावेदक प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान : मिति २०६२।१२।३० गते प्रकाशको घरमा जम्मा भई रक्सी खान थाल्यौं । १ बजेतिर निस्केपछि इन्द्रसिंहले माथितिर जाउँ भन्यो, इन्द्रसिंह थकाली, अशोक थकाली, कृष्ण गुरुड, प्रकाश गुरुड र म समेत माथि गयौं र ओमविकासको स्याउको बारीमा पुगेपछि इन्द्रसिंहले बूढाबूढीलाई मारन पर्छ भनेपछि हामी सबै घटनास्थल तर्फ गयौं । हामी सबै घर पछाडिबाट घरको छतमा जाँदा घरको पछाडि रहेको दाउराको खलियोवाट १।१ वटा लाठी लिई मैले भान्छाकोठाको शिशामा हानेँ, उक्त शिशा फुट्यो । इन्द्रसिंहले ढोकामा लातले हान्दा ढोका पनि फुट्यो । कृष्ण गुरुड र इन्द्रसिंह भित्र गए । त्यसपछि म पनि भित्र गए । इन्द्रसिंहले बूढालाई हानेको र कृष्ण गुरुडले बूढीलाई हान्दा रन्फनिएर बाहिर आउँदा मैले पनि १ चोटी टाउकोमा हानेको र कराउँछे कि भनेर अशोक थकाली र प्रकाश गुरुडले लछार पछार पारेको र हानेको हो । सबै मिली बूढीलाई उठाई भित्र लगी बूढाको खुट्टामा टाउको पारी घोटो बनाई छाडेका हौं ।

प्रतिवादी धनप्रसादले अदालत समक्ष गरेको बयान : मिति २०६२।१२।३० गते प्रकाशको घरमा रक्सी खाएका हौं । सो अवस्थामा इन्द्रसिंहले विष केशमा पैसा तिराएको कुरा गर्दै गरेको थियो । राती १ बजेतिर ओमविकासको घरमा जाने कुरा गर्‍यो । ओमविकासको घर मुन्तिर स्याउ बारीमा गई सल्लाह गरी मृतकको घरमा गई इन्द्रसिंहले ओम विकासलाई लाठीले प्रहार गरे । ओमविकास ढल्यो । कृष्णले देउकुमारीलाई लाठीले प्रहार गरेपछि देउकुमारी बाहिर निस्कन लाग्दा भ्यालका छेउमा मैले पनि प्रहार गरेको हो । सबै जना मिली उचाली बूढीलाई भित्र कोठामा सुताएका हौं । अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ठीक छ खुशीले बयान गरेको हुँ ।

पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्णबहादुर भन्ने कृष्ण गुरुडले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान : मिति २०६२।१२।३० गते प्रकाश गुरुडको घरमा इन्द्रसिंह, अशोक थकाली, धनबहादुर र म समेत भई रक्सी खाएको हो । अन्दाजी राती १ बजेको समयमा घर जान भनि बाहिर निस्क्यौं र इन्द्रसिंहले माथि तिर जाउँ भनेकाले सबै जना रक्सीले मातेको हुँदा कुनै प्रतिक्रिया नजनाई कोठामा गई ज्याकेट लगाई आएको र मेरै कोठाको पछाडिबाट हामी ५ जना भई माथितिर लाग्यौं । ओमविकास गौचनको स्याउबारीमा पुगेपछि इन्द्रसिंहले बूढाबूढीलाई मारुपर्छ भनेको र पाँचै जनाले दाउराको खलियोमा रहेको लाठी लिई घरको छतबाट तल ओर्लेका हौं । इन्द्रसिंहले ढोका फुटाली भित्र पसी ओमविकासलाई प्रहार गरेको हो । देउकुमारीलाई मैले टाउकोमा प्रहार गरेको हुँ र धनबहादुर तुलाचनले हानेका हुन् । अशोकले पनि बूढीलाई हानेको हो । देउकुमारी बाहिर लडेपछि पाँचै जना भई भित्र लग्यौं । प्रकाश कोठाभित्र पसेको हो । रक्सी सेवन गरे तापनि आफ्नो होशमा नै थिएँ ।

प्रतिवादी कृष्ण गुरुडले अदालत समक्ष गरेको बयान : प्रकाश गुरुडको घरमा रक्सी खाई बसेका थियौं । राती १२ बजेतिर मृतक ओमविकासको घरमा पाँचै जना गई दाउराको खलियोवाट १।१ वटा दाउरा लिई इन्द्रसिंहले ढोका फोडे, इन्द्रसिंह र धनप्रसाद भित्र पसेका देउकुमारी रन्फनिएर बाहिर आउँदा लठीले हिक्राएको हो । सवाल ११ नं.को जवाफमा इन्द्रसिंहले ओमविकासलाई टाउकोमा हानी मारेको, देउकुमारीलाई धनप्रसाद र प्रकाशले हानी रन्फनिएर आउँदा ढोकामा लाठीले मैले प्रहार गरेको हुँ भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धानबाट संकलित सबुद प्रमाण र पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको उक्त बयान कागजलाई विवेचना गरी हेर्दा पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले अदालतमा समेत ओमविकास गौचनसँग

पैसा तिर्ने सम्बन्धी रिसर्चवी रहेको कारण योजना बनाई मारेको हुँ, लाठीले ओमविकासलाई हान्दा लाठी भाँचिएकोले ढोकाको गजबारले पुनः हानी मारेको भनि साविती बयान गरेका छन्। लाश रहेको कोठामा भाँचिएको अवस्थामा धुपीको लाठी रहेको, गजबारमा रगतको डाम रहेका, गजबार फुटेको अवस्थामा रहेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का र मृतकको टाउकोमा चोट लागेको भन्ने लाश जाँच मुचुल्का र Head Injury बाट मृत्यु भएको पोष्टमार्टममा उल्लेख भएका तथ्यहरूले निज पुनरावेदक प्रतिवादीले गरेको उक्त बयान कागजहरू समर्थित र पुष्टि हुन पुगेको छ।

पुनरावेदक प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनले, देउकुमारी रन्फनिएर बाहिर आउँदा १ चोटी टाउकोमा प्रहार गरेको हुँ भनि साविती बयान गरेका छन्। पुनरावेदक कृष्ण गुरुडले पनि देउकुमारीलाई लाठीले टाउकोमा प्रहार गरेको हुँ भनि साविती बयान गरेका छन्। घटनास्थलबाट लाठीहरू बरामद भएको, मृतक देउकुमारीको टाउको फुटेको भन्ने लाश जाँच मुचुल्कामा उल्लेख भएको र जम्बम क्षलवगचथ को कारण मृत्यु भएको भने पोष्टमार्टम रिपोर्टबाट देखिन आएकोले पुनरावेदक प्रतिवादीहरू धनप्रसाद र कृष्ण गुरुडको साविती बयानमा विश्वास गर्न सकिने नै देखिन आयो।

मृतक देउकुमारीलाई प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचन तथा कृष्ण गुरुड समेतले हानेको हो भनि प्रतिवादी इन्द्रसिंहले पोल गरी बयान गरेका छन्। प्रतिवादी कृष्ण गुरुड र धनप्रसादले मृतक ओमविकास गौचनलाई प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले हानेको हो भनि पोल गरी बयान गरेका छन्। त्यस्तै प्रतिवादी कृष्ण गुरुड र धनप्रसादले एक अर्कालाई मृतक देउकुमारीलाई लाठीले टाउकोमा प्रहार गरेका हुन भनि पोल गरी बयान गरेका छन्। अपराध गर्ने कार्यमा कुन प्रतिवादीको कस्तो रूपमा संलग्नता रहेको थियो भनि आफूसमेत साविती भई एक अर्कालाई पोल गरी वास्तविक घटनाक्रमलाई उजागर हुने गरी निज प्रतिवादीहरूले बयान गरेका छन्। सो एक अर्काको पोल बयान निजै प्रतिवादीहरूले गरेको साविती बयानसँग मेल खाएकोबाट सो पोल बयानमा विश्वास गर्न सकिने नै देखिन्छ। प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(१) “मुद्दाका कुनै पक्षले व्यक्त गरेका कुनै कुरा निजका विरुद्ध प्रमाण लिन हुन्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले गरेको उक्त साविती बयानहरू स्वभाविक भएको पुष्टि हुन आएकोले सो साविती बयानलाई अन्यथा हो भनि मान्न सकिने भरपर्दो आधार मिसिलबाट देखिन आएन। वस्तुतः पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले गरेको साविती बयानहरू तथ्यगत रूपमा समेत पुष्टि हुन गएकोले सो साविती बयानहरूलाई प्रमाणमा ग्रहण गर्न मिल्ने नै देखिन आएको छ।

पुनरावेदक इन्द्रसिंह र कृष्ण गुरुडले तत्काल उठेको आवेगमा अकस्मात भएको घटना हुँदा ज्यान सम्बन्धीको १४ नं. बमोजिम सजाय हुन पर्ने भनि पुनरावेदन जिकिर लिएको पाइन्छ। सो तर्फ विचार गर्दा तत्काल उठेको रिस (Sudden Provocation) मा मनसाय तत्व (means rea) को अभाव रहेको हुन्छ। आवेग स्वयं उत्पन्न हुने होइन। अन्य विभिन्न कारण अर्थात् मर्ने व्यक्तिको कारणबाट, तेस्रो व्यक्तिको क्रियाकलापबाट तत्काल अकस्मात उत्पन्न हुने हुन्छ। रिस आवेगमा पुर्याउन उक्सावटको क्रिया हुनुपर्ने र सो कारणबाट व्यक्तिको आत्मसंयम गुम्न गएको (Loss of Self Control) हुनुपर्दछ। प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले मृतक ओमविकाससँग रिसर्चवी रहेको र मार्ने योजना बनाइरहेको थिएँ भनि स्वीकार गरेका छन्। निज प्रतिवादीहरूले ओमविकासको स्याउबारीमा पुगेपछि बूढाबूढीलाई खतम पार्नुपर्छ भनि भनेका र सो कुरालाई अन्य प्रतिवादीहरूले कुनै प्रतिक्रिया नजनाई निजको मार्ने योजनामा सहमति जनाएको र सो कार्यलाई परिणाममा पुऱ्याउन प्रतिवादीहरू मृतकको घर कम्पाउन्डभित्र प्रवेश गरी हात हातमा लाठी लिई मृतकहरूलाई प्रहार गरेको देखिन्छ। रातको १ बजेको समयमा मृतकको घर कम्पाउन्डभित्र प्रवेश गरी सकेपछि ढोका फुटाई कोठाभित्र प्रवेश गरी मृतकसँग कुनै वादविवाद नै नगरी प्रहार गर्ने कार्य हुन आएको भन्ने स्वयं पुनरावेदक

प्रतिवादीहरूले गरेका बयानबाट देखिन आएको छ। मर्ने व्यक्तिसँग कुनै विषयमा सो रातको समयमा वादविवाद भएकै तत्काल रिस उठेको थियो भन्ने कुरा कुनै पनि तथ्यबाट पुष्टि भएको देखिएन।

ओमविकास गौचनको टाउकोमा पहिला लाठीले प्रहार गर्दा लाठी नै भाँचिएको, पुनः ढोकामा लगाउने गजबार जस्तो कडा वस्तुले टाउकोमा प्रहार गरेको र गजबार समेत फुटेको भन्ने मुचुल्काबाट देखिन आएको छ। मृतक देउकुमारीको टाउको फुटेको भन्ने देखिन आएको छ। मृतकहरूलाई टाउको जस्तो संवेदनशील अंगमा लाठी, गजबार जस्तो कडा वस्तुले त्यस प्रकारको चोट छान्ने कार्यबाट निजहरूको मार्ने नै मनसाय लिई कार्य गरेको पुष्टि हुन्छ। “मृतकलाई मार्ने सल्लाह गरी मार्नेको घरमा गई भ्याल ढुंगाले तोडी कुटपिट गरेकोबाट प्रतिवादी अभियुक्तहरूको मार्ने मनसाय थिएन भन्ने मिलेन” भनि ने.का.प.(२०४२, नि.नं.२४११, पृष्ठ ६०७, पुनरावेदक/प्रतिवादी धनबहादुर मुलन तामाङ विपक्षी/वादी शिवप्रसाद तिमिल्सेनाको जाहेरीले श्री ५ को सरकार भएको ज्यान मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा पर्खाल (कम्पाउन्ड) को ढोकाको चुक्कुल बाहिरबाट पुनरावेदक प्रतिवादीले लगाएको, छत हुँदै पर्खालभित्र ओर्लिएको, कसैले भ्याल त कसैले ढोकामा हानी ढोका फोडी भित्र पसी, कसैले ओमविकास गौचनलाई त कसैले देउकुमारीलाई हिकार्एको देखिएकोले उक्त नजिर बमोजिम यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको मार्ने मनसाय रहेको भन्ने पुष्टि भएको छ।

मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं.को कानूनी व्यवस्था हेर्दा “ज्यान मार्नाको मनसाय रहेनछ, ज्यान लिनुपर्ने सम्मको इवी पनि रहेनछ, लुकीचोरी हानेको पनि रहेछन, उसै मौकामा उठेको कुनै कुरामा रिस थाम्न नसकी जोखिमी हतियारले हानेको वा विष खुवाएकोमा बाहेक साधारण लाठा, ढुंगा, लात मुक्का इत्यादिले हान्दा सोही चोट पिरले ऐनका म्यादभित्र ज्यान मरेमा दश वर्ष कैद गर्नुपर्छ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ।

मार्ने नियत लिई मनसायपूर्वक रातको १ बजेको समयमा ५ जनाको समूह भई मृतकहरू ओमविकासको घरमा प्रवेश गरी ढोका फुटाई कुनै वादविवाद नै नभई टाउकोमा लाठी, गजबारले मृतकहरूलाई प्रहार गर्ने कार्य हुन गएकोले उक्त ज्यान सम्बन्धीको १४ नं.को कानूनी व्यवस्था अनुसारको तत्काल उठेको रिसबाट हत्या भएको भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर उक्त कानून व्यवस्था अनुसार दुरुस्त देखिन आएन। वस्तुतः प्रस्तुत मुद्दामा खुलेका तथ्यहरूबाट ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं.को कसुर आकर्षित हुन सक्ने देखिएन।

अत्याधिक रक्सी सेवन गरेको, बेहोसीपनमा पुगेको व्यक्तिहरूबाट संयोगवश घटना हुन गएकोले कम सजाय हुनुपर्ने भनि पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले जिकिर लिएका छन्। यस सम्बन्धमा Intoxication (Drunkenness) को Criminal Liability बारेमा सैद्धान्तिक अवधारणाको बारेमा केही चर्चा गर्नु उपर्युक्त देखिएको छ। Drunkenness हुने कार्य स्वयं आफैले निम्त्याएको (Produced Voluntarily) हुने र उसले नचाहेको बेहोसीपना (Unlike Insanity) नै किन नहोस् त्यस्तो अवस्थामा हुन गएको अपराधजन्य कार्य कानूनी र नैतिक दुवै दृष्टिले गल्ती नै हुने हुँदा Drunkenness को कारणबाट Criminal Liability मा क्षमा दिन मिल्दैन भन्ने पुरानो धारण रहेको पाइन्छ। वर्तमान अवस्थामा Drunkenness को अपराधिक दायित्वको सम्बन्धमा Means rea र Actus rea का सामान्य नियमहरूलाई नै आधार मानी विचार गर्नु पर्ने मान्यता रही आएको छ। Drunkenness स्वेच्छक (Voluntarily) सेवनबाट र इच्छा नभई खराब साथीभाइको संगतमा कपटपूर्ण गलत तरिकाले, (Fraud of malicious companions) बाट सेवन गराएको जसलाई अनैच्छक (Involuntary) सेवन भनिन्छ, बाट भएको पनि हुनसक्छ। स्वेच्छक सेवन (Voluntary) बाट भएको Drunkenness को अवस्थामा हुन गएको अपराधिक कार्य स्वइच्छाले आफै Risk लिई निम्त्याउने हुँदा यस

प्रकारको Drunkeness को आधारमा क्षमा दिन मिल्दैन, अपराधिक दायित्व बहन गर्ने पर्ने हुन्छ भन्ने मान्यता रहेको छ। अत्याधिक मदिरा सेवनले व्यक्ति अचेत अवस्थामा (गलअयलकअप्यगकलभकक) पुगोको र कुनै अपराध कार्य गर्ने मनसाय निर्माण गर्न र क्रिया गर्न सक्ने अवस्था नै नरहेको भन्ने कुरा प्रमाणित हुनुपर्दछ। "Regarding a man as not intoxicated unless the same legs which carry him into the house cannot bring him out again elg intoxication को बारेमा भन्ने गरिन्छ। (Kenny's Outline of Criminal Law 19th Edition pages 62-65)

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले स्वइच्छाले मादक पदार्थ (रक्सी) सेवन गरेको तथ्य खुल्न आएको छ। रक्सी सेवन गरी अचेत अवस्थामा पुगेको भए पुनरावेदक प्रतिवादीहरू हिडेरे मृतकको घर पुग्न सक्ने नै थिएनन्। मृतकहरूलाई घरबाट बाहिर जान अवरोध सिर्जना गर्ने उद्देश्यले पर्खाल (कम्पाउन्ड) को ढोकामा बाहिरबाट चुक्कुल लगाउने कार्य हुन सक्दैन। लाठी लिई प्रहार गर्न सक्ने अवस्था नै रहदैन। लाठी भाँचिएपछि गजबार खोजी प्रहार गर्ने कार्य हुन सक्दैन। मृतक ओमविकास र निजकी श्रीमती देउकुमारीलाई कर्तव्य गरी मार्नको लागि जुन योजना र तयारीका साथ निज पुनरावेदक प्रतिवादी घटनास्थलमा पुग्दछन् र सो कार्यलाई अन्जाम दिने कार्य गर्दा भएको क्रियाकलापबाट निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरू रक्सी सेवन गरी अचेत अवस्थामा पुगेको भनि मान्न सकिने आधार पाउन सकिएन। रक्सीको नशाले बेहोसीपनमा पुगेको अवस्थामा संयोगवश घटना हुन गएकाले कम सजाय हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको जिकिर पनि उक्त सैद्धान्तिक अवधारणा समेतबाट मनासिव देखिन आएन। वस्तुतः : ज्यान सम्बन्धी महलको १४ नं.बमोजिम सजाय हुनुपर्ने र रक्सी सेवनबाट बेहोसीपनमा भएको अपराध हुँदा कम सजाय हुनुपर्ने भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदक जिकिर तथा निज तर्फका कानूनी व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहससँग सहमत हुन सकिएन।

प्रतिवादी धनप्रसाद तुलाचनले आफ्नो पुनरावेदनमा वादी तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी मानबहादुर तामाङ रहेको ज्यान मुद्दामा "अत्याधिक मात्रामा जाँड रक्सी सेवन गरेको अवस्थामा मार्ने पूर्व योजना नभई अचेतन मनमा उठेको तत्काल परिणाम सोचन नसक्ने बेलामा मृतकलाई मारेको देखिदा अ.व.१८८ नं.बमोजिम राय जाहेर गरेको मनासिवै देखिने" भनि सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिर (ने.का.प.२०४५, नि.नं.३३७१, पृष्ठ १६२) उल्लेख गरेको पाइयो। पुनरावेदकले उल्लेख गरेको उक्त नजिरको मुद्दामा मार्ने पूर्व योजना नभएको भन्ने तथ्यहरू देखिन आएको छ। प्रस्तुत मुद्दामा रातको समयमा ५ जनाको समूह भई मार्ने योजनामा सहमती जनाई घरका ढोका फुटाई कहाली लाग्दो भयावह स्थिति सिर्जना गरी निर्मम तवरले पटक-पटक टाउकोमा लाठी, गजबारले प्रहार गरी कर्तव्य गरी दुई जना व्यक्तिलाई मारेको भन्ने तथ्यहरू देखिन आएकोले उक्त नजिरको तथ्यहरूसँग यो मुद्दाको तथ्यहरू मिल्न आएको देखिएन। अतः सो नजिर अनुसार कम सजाय हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुने आधार देखिएन।

तसर्थ, उक्त आधार प्रमाणहरूबाट पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले मृतक ओमविकासलाई टाउकोमा लाठी, गजबार समेतले प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको ठहर्छ। प्रतिवादीहरू कृष्ण गुरुड, धनप्रसाद तुलाचन समेतले मृतक देउकुमारीको टाउकोमा लाठीले प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको ठहर्छ। निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुड र धनप्रसाद तुलाचनलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याएको शुरु मुस्ताङ जिल्ला अदालतको मिति २०६३।६।२५ को फैसला मिलेकै देखिदाँ सदर हुने ठहर्छ। निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

अब प्रतिवादीहरु प्रकाश गुरुङ र अशोक थकालीको हकमा साधकको रोहबाट विचार गरी हेर्दा अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष प्रतिवादी प्रकाश गुरुङले गरेको बयानमा मिति २०६२।१।३० गते राती धनप्रसाद तुलाचन, इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुङ, अशोक थकाली मेरो घरमा आई रक्सी खान थाल्यौं । राती १ बजेतिर ओमविकास गौचनको घरमा रक्सी खान जाऔं भनि इन्द्रसिंहले भनेकाले हामी पाँचौ जना माथि उक्लियौं । ओमविकासको स्याउबारीमा पुगेपछि इन्द्रसिंहले आज बूढाबूढीलाई खत्तम पार्नुपर्छ भन्यो, त्यसमा कुनै प्रतिक्रिया नजनाई हामी माथि उक्ली घर पछाडिको दाउरोका खलियाबाट एक एक वटा लाठी समाई गयौं । इन्द्रसिंहले ढोका फुटाल्यो, ओम विकासलाई हान्यो, कृष्ण गुरुङले बूढी देउकुमारीलाई हिकार्यो र पुनः धनबहादुर तुलाचनले हान्यो । बूढी बाहिर लडी हामी सबै मिली बूढीलाई उचाली बूढाको लाश नजिक राख्यौं भनि बयान कागज गरेको पाइन्छ ।

त्यस्तै अदालतमा निज प्रतिवादी प्रकाश गुरुङले मिति २०६२।१।३० गते राती अन्य प्रतिवादीहरूसँग मिली रक्सी खाएको हो । राती १२:४५ बजेतिर ओम विकासको घरमा रक्सी खान जाउँ भनि इन्द्रसिंहले भनेकाले गएका हौं । स्याउबारीमा पुगेपछि बूढाबूढीलाई ठीक पार्नुपर्छ भनि भनेका हुन् । हामी सबैले दाउराको खलियाबाट एक एक वटा लाठी समाएका हौ । इन्द्रले ढोका फोडी मृतक ओमविकास को हो भनि निस्कन लाग्दा इन्द्रले लाठीले हानेको हो । बूढीलाई कृष्णले हानेको हो । म र अशोक बाहिर मान्छे आउँछन् कि नी हेर्न बस्यौं । धनप्रसादले प्रहार गरेको होइन । बूढी ढलेपछि सबै जना मिली भित्र कोठामा लगी सुताई दिएका हौं भनि बयान गरेका छन् ।

प्रतिवादी अशोक थकालीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयानमा प्रकाश गुरुङको घरमा रक्सी खाई बसेका हौ । इन्द्रसिंहले ओम विकासको घरमा जाऔं भनेकाले पाँचै जना प्रतिवादीहरु गयौं । स्याउबारीमा पुगेपछि इन्द्रसिंहले आज ओमविकासको बूढाबूढीलाई मारुपर्छ भनेकाले घर पछाडिको दाउरा राख्ने खलियाबाट पाँचै जनाले एक एक वटा लाठी लियौं । इन्द्रसिंहले ढोका फुटाली इन्द्रसिंह, धनप्रसाद र प्रकाश गुरुङ भित्र पसेका हुन् । बूढी रन्फनिएर बाहिर आउँदा कृष्ण गुरुङले एक पटक हानेका हुन् । सवाल १२ नं. को जवाफमा इन्द्रसिंहले ढोका फुटाले । इन्द्रसिंहले र कृष्ण गुरुङ भित्र पसे, प्रकाश र म ढोकामा नै बसेका हौं भनि बयान कागज गरेको देखिन्छ ।

निज प्रतिवादी अशोक थकालीले अदालतमा आई मिति २०६२।१।३० गते रातको १२:४५ बजे प्रकाशको घरबाट निस्की पाँचै जना ओम विकासको घरतर्फ गएका हौ । स्याउबारीमा पुगेपछि आज बूढा बूढीलाई ठीक पार्नुपर्छ भनि इन्द्रसिंहले भनेका, हामी सबैले लाठी लियौं । इन्द्रसिंहले ढोका फोडी ओमविकासलाई हान्यो देउकुमारीलाई कृष्ण गुरुङले र धनप्रसादले हान्यो कोही मान्छे आउँछ कि भनेर बाहिर बसेको हुँ । बूढीको लाश उचाल्न बोलाएका हुन । ल ! ल भन्दै ढोकासम्म पुगे, मैले लाठी प्रहार पनि गरिन, लाश पनि उचालिन भनि बयान गरेको पाइन्छ ।

प्रतिवादीहरु अशोक थकाली र प्रकाश गुरुङ अन्य प्रतिवादीहरु साथ राती ओमविकासको घरतर्फ गएका र स्याबारीमा पुगेपछि प्रतिवादी इन्द्रसिंह थकालीले आज बूढा बुढीलाई मारुपर्छ भनि भनेकोमा मृतक ओमविकासको घर कम्पाउन्डभित्र प्रवेश गरी हातमा लाठी समेत लिएको भन्ने कुरा निजहरुले गरेको उक्त बयानबाट देखिन आएको छ । रातको १ बजे मृतकको घर तर्फ गएका र बूढाबूढीलाई मारुपर्छ भनि सहअभियुक्त इन्द्रसिंहले भनेको कुरामा अन्य प्रतिवादीहरुले कुनै प्रतिक्रिया नजनाई मार्ने कार्यमा सहमति जनाई परिणामतर्फ लान तयारीको क्रममा हातमा लाठी समेत लिएको तथ्य निजहरुले स्वीकार गरेकै पाइयो ।

आँगन अगाडिको पर्खालको ढोकामा रगतको थोपा रहेका, कोठाबाट बाहिर निस्कने ढोका नजिक गाह्रोमा रगत सुकेको र सो सुकेका रगतमा महिलाको कपाल समेत टाँसिएको अवस्थामा रहेको, कोठाको ढोकाबाट २ फिट बाहिर सिटिजन क्वार्ज लेडिज घडी रहेको, घडीदेखि २ फिटको दुरीमा अर्को १ वटा टप रहेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिन्छ । कोठाको ढोकाबाट बाहिर अर्थात कोठाबाट बाहिर देउकुमारीले लगाएको घडी कानका टपहरू फेला परेका छन् । प्रतिवादीहरू कृष्ण गुरुड र धनप्रसादले कोठाभित्र देउकुमारीलाई प्रहार गरेको भनि साबिती छन् । कोठाको बाहिर लाठी लिई बसेको भनि प्रतिवादीहरू प्रकाश र अशोक साबित नै छन् । देउकुमारीको लास कोठा बाहिरबाट भित्र सबैले उचाली लगेको भन्ने कुरा देखिन आएको छ । सो तथ्यहरूबाट मृतक देउकुमारी कोठाबाट बाहिर आएको र सोही ठाउँमा ढलेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन आएको पाइन्छ ।

मृतक देउकुमारीलाई कोठा भित्र लाठीले प्रहार भएपछि रन्फनिदै बाहिर निस्कन लाग्दा अशोक थकाली र प्रकाश गुरुडले लछारपछार पारी हानेका हुन् भनि सहअभियुक्त इन्द्रसिंह थकाली, धनप्रसाद तुलाचन, कृष्ण गुरुड समेतले पोली बयान गरेका छन् । कोठा बाहिर मृतकले लगाएका घडी, सुनका टपहरू फेला परेको, आँगन अगाडिको पर्खालको ढोकामा रगतको थोपा देखिएको र कोठाबाट बाहिर निस्कने ढोका नजिक गाह्रोमा सुकेको रगतमा महिलाको कपाल समेत टाँसिने गरी रहेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्काबाट सहअभियुक्त इन्द्रसिंह थकाली, धनप्रसाद समेतले गरेको पोल बयान पुष्टि हुन पुगेको छ । “वारदातमा आफू साबित भई पोल गर्ने सहअभियुक्तको बयानमा विश्वास गर्नु नपर्ने कुनै कारण देखिदैन” भनि (ने.का.प.२०४२ नि.नं.२२६६, अंक २, पृष्ठ १४४ मा पुनरावेदक प्रतिवादी विष्णुबहादुर गिरी समेत विपक्षी वादी वेदकुमारीको जाहेरीले श्री ५ को सरकार भएको खुन डाँका मुद्दामा) सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । सहअभियुक्तहरूले कसुरमा आफू समेत साबिती भई पोल गरेको कुरा घटनास्थल मुचुल्का समेतमा उल्लेखित व्यहोरा समेतबाट पुष्टि हुन आएकोले र उक्त प्रतिपादित नजिर समेतबाट निज सहअभियुक्तहरूको पोल बयानलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने नै देखिन्छ ।

मृतक देउकुमारीको लाश जाँच मुचुल्कामा शरीरको अगाडिको भाग ददारको घिसारेको, टाउको फुटेको, आँखामाथि निलो डामहरू रहेको भन्ने उल्लेखित व्यहोराबाट पनि निज उपर सामूहिक रूपमा आक्रमण हुन पुगेको कुरा पुष्टि हुन्छ । निज मृतक देउकुमारीको लगाएको घडी, कानका टपहरू ढोकाबाहिर फेला परेका छन् । त्यस अवस्थामा बाहिर लाठी लिई बसेका प्रतिवादी प्रकाश गुरुड र अशोक थकालीले निज मृतकलाई केही नगरी हेरी बसेका थिए भनि मान्न सकिने अवस्था देखिदैन । कपाल समेत गाह्रोमा टाँसिने गरी देउकुमारीलाई टाउकोमा प्रहार भएको देखिन्छ ।

अतः मृतक देउकुमारीलाई प्रतिवादी अशोक थकाली र प्रकाश गुरुडले समेत लछारपछार र हानेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन गएको, निजहरूको सो जघन्य कार्य समेतको समष्टिगत परिणामबाट मृतक देउकुमारीको हत्या हुन गएको प्रमाणित हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरू अशोक थकाली र प्रकाश गुरुडलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं.बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्‍याएको मिति २०६३।६।२५ को मुस्ताङ जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिदा सदर हुने ठहर्‍याई अ.व.१८६ नं.बमेजिम जाहेरी फैसला गरी दियो ।

तपसिल

- १) माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुड र धनप्रसाद तुलाचनलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी मलहको १३(३) नं.बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहरेकाले यस इन्साफमा चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ९(१) (ख) बमोजिम श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनि स.मु.स ऐन २०४९ को दफा २६(१) बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, कृष्ण गुरुड र धनप्रसाद तुलाचनलाई ७० (सत्तरी) दिने पुनरावेदनको म्याद दिनु साथै, प्रतिवादीहरू अशोक थकाली र प्रकाश गुरुडलाई फैसलाको जानकारी दिनु।
- २) प्रतिवादीहरू अशोक थकाली र प्रकाश गुरुडको हकमा साधक जाँचको लागि र अन्य प्रतिवादीहरू इन्द्रसिंह थकाली, धनप्रसाद तुलाचन र कृष्ण गुरुडको हकमा पुनरावेदन परे पुनरावेदन साथ र नपरे साधक जाँचको लागि प्रस्तुत मिसिल श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाइदिनु ।
- ३) सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल सारी सराई दिनु ।
- ४) यो मिसिलको दायरी लगत कट्टा गर मिसिल नियमानुसार बुझाईदिनु ।

(विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

(ईश्वरप्रसाद खतिवडा)
न्यायाधीश

फैसला तयार गर्ने : शा.अ.हर्कवहादुर क्षेत्री

इति सम्बत् २०६४ साल आषाढ २५ गते रोज २ शुभम्..... ।

पुनरावेदन अदालत, बागलुङ्ग
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
फैसला
सम्बन्ध २०६४ सालको स.फौ.पु.नं. (कोड नं. १०-०६३-०००८५)
मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

बागलुङ्ग जिल्ला हटिया गा.वि.स. वडा नं. २ घर भई हाल कारागार शाखा धुलिखेलमा
थुनामा रहेको भूमिराज कार्की

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

ढालेन्द्रबहादुर कार्कीको जाहेरीले नेपाल सरकार

विपक्षी
वादी

शुरू फैसला गर्ने: माननीय जिल्ला न्यायाधीश : श्री भोलानाथ चौलागाई, बागलुङ्ग जिल्ला अदालत ।
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत
मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :

म जाहेरवालाको जेठो दाजु देवबहादुर कार्की भारतको दिल्लीमा रोजगार गरी बस्नु भएको छ । घरमा
मृतक भाउजु ओमकुमारी कार्की, बुहारी भुमकुमारी र ३ नाती नातिनीहरू मात्र घरमा बसिआएका थिए ।
यस्तैमा यही २०६२ साल चैत्र १ गतेका दिन दिउँसो २.१५ बजेको समयमा भूमिराज कार्कीले हातमा
बञ्चरो लिई काट्छु मार्छु भनी बञ्चरो लिई चलाएको थिए । निजले नामालुम के कुन रिसइवीले हो, ५३ वर्षीय
ओमकुमारी कार्कीलाई बागलुङ्ग जिल्ला हटिया गा.वि.स. वडा नं २ उपल्लो लमाई गैराबारी तम्मनबहादुर
कार्कीको घरको पश्चिम पट्टीको ठाउँमा टाउको पछाडि पट्टीबाट बन्चरोले प्रहार गरेकोले घटनास्थलमा नै
ढल्ल पुगी कर्तव्य गरी मारेकाले विपक्षीलाई कानून बमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको
जाहेरी दरखास्त ।

बाँया कान नजिक घूच्चुकमा ४ इन्च लम्बाई, १ इन्च चौडाई, ४ इन्च गहिराईको धारिलो हतियारले
काटिएको रगत बगेको चोट भएको भन्ने समेत व्यहोराको लाशजाँच मुचुल्का ।

बागलुङ्ग हटिया गा.वि.स. वडा नं. २ उपल्लो लमाईस्थित तमनबहादुर कार्कीको घरमा बाहिर पाली र
ट्वाईलेटको बीच भागमा घोप्टो अवस्थामा मरेको लाश रहेको । लम्बाई २५ इन्च गोलाई ४ इन्च रहेको
फलामको बन्चरोको भाग, सात इन्च लम्बाई २ इन्च चौडाई फलामको धारिलो भागको लम्बाई ४.५ इन्च
रहेकोमा उक्त विँड सहितको बन्चरो घटनास्थलबाट बरामद गरेको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल तथा
बरामदी मुचुल्का ।

टाउकोमा धारिलो हतियारको गहिरो चोट लागेको कारण मृत्यु भएको (Severe head injury due to sharp cutting instrument injury) भन्ने मृतक ओमकुमारी कार्कीको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६२/१२/१ गते दिउँसो १४.०० बजे खरबारीमा दाउरा काट्न भनी काठको विँड सहितको फलामको बन्चरो लिई गएकोमा बाटोमा जाँदै गर्दा भाउजु नाताकी ओमकुमारी कार्कीलाई देखे । निजलाई मैले भूत जस्तो देखेकोले मलाई केही समय पहिला देखी भूत लागेको जस्तो विरामी भइरहने गरेकोमा निजै भाउजु भूत लागेको सोची मैले लिई गएको बन्चरोले प्रहार गर्न खोज्दा भाउजु दगुरी भागेपछि केही पर पुगी उपल्लो लमाई गैराबारी तम्मनबहादुरको घर छेउमा लड्नासाथ टाउकोमा बन्चरोले प्रहार गरेकोमा सोही चोटको कारणबाट भाउजुको घटनास्थलमा नै मृत्यु हुन गएको हो भन्ने समेत व्यहोराको अभियुक्त भूमिराज कार्कीको अधिकार प्राप्त अधिकार समक्षको बयान ।

मेरो बुबा भूमिराज कार्कीले ठूलीआमा नाता पर्ने ओमकुमारीलाई २०६२/१२/१ गते बन्चरोले टाउकोमा प्रहार गरी सोही बन्चरोले प्रहार गरेको चोट पीडाबाट घटनास्थलमै मृत्यु भएको हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी भूमिराज कार्कीको छोरा कृष्ण कार्कीले अनुसन्धानका क्रममा गरेको कागज । सोही व्यहोराको करीब एकै मिलानको रामबहादुर बोहरा, भूमबहादुर खत्री, टेकबहादुर बोहरा, गणेशबहादुर बोहरा समेतले गरिदिएको छुट्टा-छुट्टै कागज ।

मेरो कान्छा बुबा भूमिराज कार्कीले मेरै घरमा रहेको बन्चरो काम विशेषले केही समय अगाडि घरमा लिई गएकोमा सोही बन्चरोले मिति २०६२/१२/१ गते दिउँसोको समयमा ठूलीआमा नाताकी ओमकुमारीलाई टाउकोमा हानी घटनास्थलमा मृत्यु हुन गएको हो । बन्चरो मेरै हो, घटनास्थलमा रगत बगी जमेको, अन्य स्थानमा समेत दाग देखिएको, रगत बगेको ठाउँदेखि ५० फिट उत्तरमा काठको विँड सहितको फलामको बन्चरो रहेको थियो भनी बन्चरो समेत सनाखत गरिदिएको जीवन कार्कीको अनुसन्धान तहकिकातका क्रममा भएको कागज ।

ओमकुमारीको मृत्यु भएको थाहा पाई घटनास्थलमा गई हेर्दा बाँया कान मुनि घूचुकमा गहिरो घाउ देखेको थिएँ । सो घाउँबाट रगत बगी भुँईमा रगत जमेको थियो । घटनास्थलमा बन्चरो देखेको थिएँ भन्ने समेतको तुलबहादुर बोहरा, रामबहादुर खत्री, जितबहादुर कार्की समेतले अनुसन्धानका सिलसिलामा गरेको संयुक्त कागज ।

अभियुक्त भूमिराज कार्कीले मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धीको महलको १ नं. को विपरीत धार भएको जोखिमी हतियार फलामको बन्चरोले टाउको जस्तो संवेदनशील अङ्गमा प्रहार गरी ओमकुमारी कार्कीलाई घटनास्थलमा नै कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कुरा देखिन आएकोले निज अभियुक्तलाई सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मिति २०६२/१२/१ का दिन विहान ५.०० बजे उठी सँधैँ जसो गर्ने नित्य कर्म गरी विहानको नास्ता खाई औषधि मैले सँधैँ प्रयोग गर्ने मेन्टल सम्बन्धी र प्रेसर सम्बन्धी औषधि खाएँ । त्यसपछि गाईवस्तुलाई कुँढो खुवाई करेसाबारीमा लगाएको सागपातमा पानी राखी सरसफाई गरेँ । त्यस अवस्थामा २.०० बजेको समयमा मैले भाउजुलाई आफूले बन्चरो लिई दाउरा लिन जाँदै गर्दा बाटोमा पर्ने तमनबहादुर मेरो दाजुको घर नजिकै केही वर भाउजुले मलाई देखी भाउजु ओमकुमारी कार्की हत्तारिएर तमनबहादुरको घरतर्फ दौड्दा त्यही नेर भाउजु लटपटिएर पल्टिइन् म पनि भाउजु दगुरेको देखी मेरो मनमा भूतप्रेत हो भनी एकपटक कान चन्नी निर उक्त बन्चरोले हानेको हुँ । त्यसपछि उक्त बन्चरो आफ्नो घर वा अन्त कतै फालेँ मलाई थाहा भएन । त्यसपछि सरासर घरतर्फ आएँ । मैले एक्कासी के सोचेँ भने अव म सैनिक क्याम्पमा गएँ भने सुरक्षा पाउँछु भन्दै हिंडदैको अवस्थामा कुलबहादुरले मलाई भेटी गाउँलेसँग यसलाई कुटपिट नगरौँ सैनिक क्याम्पमा

लगेपछि सबै कुरा सुरक्षाकर्मीबाट हुन्छ हामीले यसलाई केही नगरौं भनी सेनामा बुझाए । मिति एकीन भएन, केही दिन पछाडि मलाई मैले पैला सेवन गर्ने औषधि दिएपछि होसमा आएँ र पछाडि केही दिनमा प्रहरी कार्यालय बागलुङ्गमा बुझाइएको अवस्थामा जिल्ला सरकारी वकील मार्फत बयान गर्न यस अदालतमा आएको हुँ । मैले भाउजुको मृत्यु गराउनुपर्ने पूर्व रिसइवी केही पनि थिएन एककासी आएको रिसमा बन्चरोले मैले भाउजुलाई हानी मारेको हुँ । अनुसन्धान अधिकारी समक्ष गरेको बयान र सही छाप व्यहोरा मेरो हो । अभियोग दावी बमोजिम मैले कसूर गरेको कुरा स्वीकारी सकेको हुँदा कानूनले जे सजाय हुने हो, होस् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले शुरू बागलुङ्ग जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी भूमिराजले ओमकुमारीलाई बन्चरोले हानी मारेका हुन् भनी प्रहरीमा कागज गर्ने रामबहादुर बोहरा, जीवन कार्की, टेकबहादुर खत्री, कुलबहादुर बोहरा, गणेशबहादुर बोहरा, भुमबहादुर खत्रीले गरेको बकपत्र । प्रतिवादीका साक्षी रत्नबहादुर मल्ल, योगराज कार्कीले भूमिराज मानसिक असन्तुलन भएको मानिस हो भनी गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेछ ।

प्रतिवादी भूमिराजका तर्फबाट निजका कानून व्यवसायी अधिवक्ता श्री पद्मनाथ शर्मा मिति २०६२/१२/१५ मा निवेदन साथ प्रतिवादी भूमिराजले मानसिक रोगको औषधि प्रयोग गर्दै आएको प्रमाणहरू प्रस्तुत गरेका कागजहरू मिसिल सामेल रहेछन् ।

मानसिक अस्पताल लगनखेल, ललितपुरको मिति २०६३/५/२७ को कारागार शाखा काभ्रेलाई लेखिएको “निज भूमिराज कार्कीको पहिलेको उपचार रेकर्ड अध्ययन गर्दा निजलाई कडा खालको मानसिक रोग लागी पहिलो पटक Central Institute of Psychiatry राँची भारतमा १७-१०-२००३ इ.सं. मा उपचार गराइएको र त्यसपछि पटक-पटक त्यहाँ तथा मणिपाल शिक्षण अस्पताल पोखरामा उपचार गराइएको देखिन्छ । साथै निजलाई उच्च रक्तचाप र मधुमेह रोगको उपचार गराइएको देखिन्छ । मानसिक रोगका लागि हाल निजले नियमित रूपमा Lithosun (300mg) नामक औषधि खाइराखेको र हाल सो औषधिको सेवनले गर्दा निजको मानसिक रोग (chronic psychosis) मा सुधार आएको व्यहोरा अनुरोध छ भनी डाक्टर श्री कृष्ण गौतमले राय दिनुभएको” भन्ने व्यहोराको सक्कलै पत्र कारागार शाखा काभ्रेको मिति २०६३/५/२८ को पत्र साथ बागलुङ्ग जिल्ला अदालतमा प्राप्त भई मिसिल सामेल गरिएको रहेछ ।

वारदात हुँदाको अवस्थामा पूर्णरूपमा मानसिक अवस्था गुमाएकाको हकमा मात्र दण्ड सजायको १ नं. आकर्षित हुने हो । वारदात हुँदाको अवस्थामा यी प्रतिवादीको आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी पूर्ण रूपमा मानसिक सन्तुलन गुमेको अवस्था थियो भन्ने स्वयं प्रतिवादीको बयानबाट देखिँदैन । प्रतिवादीको बयानमा भाउजुलाई भूत जस्तो देखेको हुँदा बन्चरोले प्रहार गरेको भन्ने सम्मको आधारबाट वारदात हुँदाको अवस्थामा प्रतिवादीको मानसिक अवस्था पूर्णतः अनियन्त्रित एवं गुमेको रहेछ भनी प्रतिवादीलाई सजायबाट उन्मुक्ति दिन सकिने अवस्था देखिएन । प्रतिवादीले अभियोग मागदावी बमोजिम आरोपित कसूर गरेको ठहर्छ र निजलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं. अनुसार सर्वश्व सहित जन्मकैदको सजाय हुन्छ भन्ने ठहर सहित अ.व. १८८ नं. बमोजिम ७ वर्ष कैद गर्ने राय व्यक्त गरेको शुरू बागलुङ्ग जिल्ला अदालतको मिति २०६३/१०/२९ को फैसला ।

मेरो मृतकलाई मार्नुपर्ने सम्मको कुनै रिसइवी छैन, जाहेरवाला एवं मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूलाई मृतक र मेरोबीच कुनै रिसइवी थिएन भन्ने प्रष्ट भइरहेको छ । म वर्षौं अधिदेखि मानसिक रोगको उपचार गरिरहेको र जुन अवस्थामा घटना घट्यो त्यो अवस्थामा खरीद गर्न नपाई औषधि छुट्न गएको भन्ने कुरा मिसिलबाट देखिएको छ । मौकामा कागज गर्ने सरकारी गवाह समेत साक्षी प्रमाण सबैबाट म रोगले होस् ठेगानमा नभएको व्यक्ति भएको कुरा खुलेको छ । भाउजुलाई होइन, भूतप्रेत भएको देखी भूतप्रेतलाई भगाउन

हातमा जे थियो त्यसै बन्चरो प्रहार गर्न पुगेको भन्ने कुरा अनुसन्धानकर्ता समक्ष समेत भएको बयानमा खुलेको छ। यसैले रोगले होस् ठेगानमा नभएको अवस्थामा आफूले गरेको कामको परिणाम थाहा पाउन नसक्ने मबाट भएको अपराधका लागि दण्ड सजायका १ नं. समेतले सजाय गर्न नमिल्नेमा सजाय गर्ने गरी भएको फैसला प्रत्यक्षतः कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी भूमिराज कार्कीको पुनरावेदन जिक्तिर ।

पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई मानसिक रोग सम्बन्धी उपचार गरिएको भन्ने मिसिल संलग्न पेश भएका विभिन्न प्रेस्क्रिप्सन समेतबाट देखिन आएको सन्दर्भमा निज प्रतिवादीलाई ज्यान सम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने गरी भएको शुरू बागलुङ्ग जिल्ला अदालतको फैसला विचारणीय हुँदा अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी नेपाल सरकार (पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, बागलुङ्ग) लाई छलफलमा भिकाउन सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४/२/३०/४ को आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री पद्मनाथ शर्मा पौडेलले यी पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीको मृतक ओमकुमारी कार्कीलाई मार्नुपर्ने सम्मको कुनै रिसइवी छैन। जाहेरवाला एवं मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले मृतक र यी पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्की बीच कुनै रिसइवी थियो भन्न सकेका छैनन्। पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्की वर्षौं देखि मानसिक रोगको उपचार गरिरहेको भन्ने कुरा मिसिलबाट देखिएको छ। प्रतिवादी भूमिराज कार्कीको अदालतको बयानमा मेन्टल सम्बन्धी र प्रेसर सम्बन्धी औषधि नियमित प्रयोग गर्ने गरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेखित छ। निज मानसिक असन्तुलन भई गाउँ-गाउँमा अमानवीय व्यवहार गरी हिडेको र ४/५ पटक चेक गराउनको लागि राँची गएको पनि मलाई थाहा छ भनी प्रतिवादीका साक्षी रत्नबहादुर मल्लले अदालतमा वकपत्र गरेका छन्। उनी पागल भएको सन्देह हो भनी प्रतिवादीका साक्षी जीवन कार्कीले अदालतमा बयान गरेका छन्। यसर्थ रोगले होस् ठेगानमा नभएको अवस्थामा आफूले गरेको कामको परिणाम थाहा पाउन नसक्ने अवस्थामा भएको अपराधका लागि दण्ड सजायका १ नं. समेतले सजाय गर्न नमिल्नेमा सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो। प्रत्यर्थी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित शाखा अधिकृत श्री कृष्णराज पन्तले प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले आफ्नी भाउजु नाता पर्ने ओमकुमारी कार्कीलाई बन्चरोले टाउको पछाडि पट्टीबाट प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेकोले सजाय गरी पाउँ भन्ने किटानी जाहेरी छ। प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले भाउजु ओमकुमारी कार्कीको मृत्यु आफूले प्रहार गरेको बन्चरोबाट भएको हो भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष र अदालतमा समेत साबित भई बयान गरेका छन्। मृतक ओमकुमारी कार्कीले मलाई भुत लगाई विरामी पारेको भन्ने कारणले बन्चरोले प्रहार गरेको हुँ भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको बयानमा स्वीकार गरेका छन्। पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्की आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज विग्रेको वा बौलाएको भन्ने मिसिल संलग्न कागजबाट देखिँदैन। आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज विग्रेको भन्ने नदेखिएको अवस्थामा मानसिक रोगी भएको र मानसिक औषधिको प्रयोग गर्ने गरेको भन्ने आधारमा मात्र फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति प्राप्त गर्न सक्ने होइन। प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले बन्चरोले प्रहार गरी मृतक ओमकुमारी कार्कीलाई कर्तव्य गरी मारेकोले

निज प्रतिवादीलाई ज्यान सम्बन्धी १३(१) नं बमोजिम सर्वश्व सहित जन्मकैदको सजाय गर्ने गरेको शुरू बागलुङ्ग जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भनी भएको बहस समेत सुनियो ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले भाउजु नाता पर्ने ओमकुमारी कार्कीलाई बन्चरोले प्रहार गरेको कारणबाट ओमकुमारीको मृत्यु भएको तथ्यमा कुनै विवाद छैन । सुरू जाहेरी दर्खास्त, घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादी भूमिराजले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान, अनुसन्धान तहकिकातका सिलसिलामा बुझिएका तुलबहादुर बोहरा थापा समेतका मानिसहरूको कथनबाट प्रतिवादी भूमिराजले बन्चरोले कन्चटमा प्रहार गरेकै कारणबाट ओमकुमारीको मृत्यु भएको तथ्य पुष्टि भएको छ । यसका अतिरिक्त प्रतिवादी भूमिराजले अदालतमा बयान गर्दा समेत आफूले बन्चरोले कन्चटमा प्रहार गरेको कारणबाट ओमकुमारीको मृत्यु भएको हो भनी आरोपित कसूरमा सावित भई बयान गरेको पाइयो । सो तथ्य अदालतमा आई वकपत्र गर्ने मुमबहादुर खत्री, गणेशबहादुर बोहरा, टेकबहादुर खत्री, रामबहादुर बोहराका अतिरिक्त स्वयं प्रतिवादीका साक्षीहरू जीवन कार्की, योजराज कार्की, रत्नबहादुर मल्ल समेतले प्रतिवादी भूमिराजले गरेको बन्चरो प्रहारबाट ओमकुमारीको मृत्यु भएको व्यहोरा समर्थन भएको छ । बन्चरो प्रहार गरी ओमकुमारीलाई मारेको तथ्य पुनरावेदन पत्रमा पनि स्वीकार गरेको देखिन्छ । तसर्थ पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले ओमकुमारीलाई बन्चरो प्रहार गरी मारेको तथ्य शंकारहित तवरबाट प्रमाणित हुन आएको पाइयो ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी भूमिराज कार्कीको मानसिक असन्तुलनको स्थितिमा उक्त वारदात भएकोले दण्ड सजायका महलको १ नं. अनुसार सजायमा छूट हुनुपर्छ भनी पुनरावेदनपत्र जिकिर लिइएको र विद्वान अधिवक्ता श्री पद्मनाथ शर्माले पनि सोही व्यहोराको बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नु भएको हुँदा यसमा प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले मानसिक रोग लागेको कारणबाट आरोपित कसूरको फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने हो वा होइन ? भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिएको छ ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, सर्वप्रथम मुलुकी ऐन, दण्ड सजायका महलको १ नं. ले गरेको व्यवस्था उद्धृत गर्नु सान्दर्भिक छ । दण्ड सजायका १ नं. अनुसार “कानून बमोजिम अपराध ठहरिने कुनै काम गर्ने व्यक्ति सो काम गर्दा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बौलाएको रहेछ भने निजलाई खतवात लाग्न वा कुनै प्रकारको सजाय हुन सक्दैन ।” यो प्रावधानले मानसिक असन्तुलनको कस्तो स्थितिमा सजाय नहुने हो भन्ने सम्बन्धमा मार्गदर्शन गरेको पाइन्छ । गरिएको अपराधजन्य कार्यका लागि हुने सजायमा उन्मुक्ति पाउनका लागि मानसिक रोग लागेको छ भन्ने देखाउनु मात्र पर्याप्त हुँदैन, त्यस्तो रोग लागेको कारणबाट “आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बैलाएको” हुन अनिवार्य छ । कसैलाई मानसिक रोग लागेको हुन सक्दछ, तर हरेक मानसिक रोग लागेको व्यक्ति “आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने” हुन्छन् भन्ने वस्तुवादी दृष्टिकोण हुँदैन । मानसिक रोग लागेका तथा मनोवैज्ञानिक उपचार (psycho-treatment) गराई रहेका मानिसहरूबाट पनि महत्वपूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह हुने गरेको एउटा व्यवहारिक सत्य हो । मानसिक रोग लाग्नु स्वयंमा फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने आधार बन्न सक्दैन । जबसम्म गरिएको कार्यको प्रकृतिको र परिणाम थाहा पाउने अवस्था कायम रहन्छ, त्यस अवस्था सम्ममा कुनै प्रकारको मानसिक रोग लागेकै व्यक्तिले कुनै फौजदारी कसूर गरेमा पनि दायित्व व्यहोर्नु पर्ने वा सजाय भोग्नुपर्ने हुन्छ । गरिएको कार्यको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने अवस्था रहेछ भने मात्र उन्मुक्ति पाउने हो । माथि उद्धृत दण्ड सजायका महलको १ नं. ले गरेको व्यवस्थाले यही कुरालाई अंगिकार गरेको पाइन्छ ।

पागलपनको वर्गीकरण गरी सजाय निर्धारण गर्ने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था र व्यवहारिक प्रचलन हामी कहाँ खासै उल्लेखनीय रूपमा रहेको पाइदैन। वास्तवमा पागलपनको पनि वर्गीकरण गरी गम्भीरता अनुसार श्रेणी कायम गर्ने वा नामाकरण गर्ने आवश्यकता रहन्छ। Kenny यस विषयमा आफ्नो धारणा यसरी व्यक्त गर्दछन्। Moreover, there are many persons, who, whilst not so insane as to be exempt from criminal responsibility, or perhaps even to require restraint, are nevertheless mentally abnormal.^२ बेलायती Mental Health Act, 1959 को दफा ४ ले Mental disorder", "severe subnormality" sub-normality", "psychopathic disorder" भनी पागलपनको वर्गीकरण गरी परिभाषित गरेको पाइन्छ।

पागलपनका आधारमा फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने सैद्धान्तिक मापदण्डको निर्धारण र विकास उन्नाइसौं शताब्दीदेखि नै बेलायतमा भएको पाइन्छ। Common law system अपनाएका मुलुकहरूका लागि मात्र नभएर Continental System अन्तर्गतको कानूनी पद्धति अपनाएका देशहरूका लागि पनि समयसम्म मार्गदर्शक सिद्धान्तको रूपमा स्वीकार गरिएको **M'Naghten Answers** नामले परिचित सिद्धान्तका केही बुँदा उद्धृत गर्नु यहाँ प्रासंगिक हुनेछ। House of Lords लाई सन् १८४३ मा न्यायाधीशहरूले पठाएको जवाफको निम्न अंश कालान्तरमा मान्य सिद्धान्तको रूपमा स्थापित हुन पुगेको छ :-

- a. Every man is presumed to be sane, and to possess a sufficient degree of reason to be responsible for his crimes, until the contrary is proved.
- b. To establish a defense on the ground of insanity, it must be clearly proved that, at the time of committing the act, party accused was labouring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing, or if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong.
- c. If the accused was conscious that the act one which he ought not to do and if that act was at the same time contrary to the law of the land, he is punishable.^३

M' Naghten सिद्धान्तलाई पछि १९१६ मा बेलायतको Court या Criminal Appeal ले **R v. Coderre** को Case मा स्वीकार गर्दै भनिएको छ : " The standard to be applied is whether according to the ordinary standard adopted by reasonable man the act was right or wrong ... Once it is clear that the appellant knew that the act was wrong in law, then he was conscious punishable by law; assuming therefor that he knew the nature and quality of the act, he was guilty of murder." Codere को विवादमा अपनाइएको सिद्धान्तलाई नै अनुशरण गर्दै बेलायती अदालत (Queen's Bench) ले सन् १९५२ मा **R v. Windle** को विवादमा यसरी व्याख्या गरेको छ : "A man may be suffering from defect या reason, but, if he knows that what he is doing is wrong - and by "wrong" is meant contrary to law- he is responsible ... Courts of law can only distinguish between that which is in accordance with law and that law that which is contrary to law".

^२ Kenny's Outlines of Criminal Law, 19th ed., Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd. 1966 (Second Indian Reprint 2004) page-93

^३ Ibid, Kenny's Outline of Criminal Law, pages 82-83

M'Naghten rule लाई भारतमा पनि अनुशरण गरिएको पाइन्छ । Indian Penal Code को दफा ८४ मा भनिएको छ : "nothing is an offence which is done by a person who, at the time of doing it, is by reason of unsoundness of mind, incapable of knowing the nature of the act, or that he is doing what is either wrong or contrary to law."

सन् १९५४ मा District of Columbia Circuit Court of Appeals ले Monte Durham को विवादमा अपनाएको सिद्धान्त M'Naghten rule भन्दा अझ व्यापक छ । तथापि यसले पनि पालगपनको अवस्था वर्गीकरण गर्ने कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । पछि सन् १९६१ मा **United States V. Currens** को मुद्दामा "an accused person will not be criminally responsible, if at he time of committing the act, he did not have the capacity to regulate his conduct to the requirements of law, as a result of mental disease or defect" भनी व्याख्या गरियो । यसबाट अपराध हुँदाको अवस्थामा अभियुक्तको मानसिक अवस्था कस्तो थियो भन्ने कुरा नै न्याय निरोपणका लागि सर्वाधिक विचारणीय पक्ष हुँदो रहेछ भन्ने देखिन्छ ।

अव प्रस्तुत सन्दर्भमा यस मुद्दाका पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्की मानसिक रोगी हुन् वा होइनन् ? भन्ने पक्षमा विचार गर्दा अभियोगपत्र दायर गर्दाको अवस्थासम्म निजको मानसिक रोगका सम्बन्धमा कतैबाट कुनै व्यहोरा खुलाइएको वा खुल्न आएको पाइएन । प्रतिवादी भूमिराज पक्राउ परेपछि २०६२/१२/७ मा डा. तरूण पौडेलले गरेको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा "मानसिक अवस्था: सामान्य" भनी उल्लेख गरेको पाइयो भने सोही प्रतिवेदनको प्रकरण (ग) मा "थुनामुक्त हुँदाको अवस्थामा थुनुवाको स्वास्थ्य अवस्था" शीर्षक अन्तर्गत डा. सागर राजभण्डारीले ०६२/१२/१० मा पनि प्रतिवादी भूमिराजको "मानसिक अवस्था सामान्य" भनी उल्लेख गरेको देखियो । प्रहरी समक्ष गराइएको प्रतिवादी भूमिराजको कार्कीको बयानको स.ज. २ मा "मेरो शारीरिक, मानसिक अवस्था ठीक छ, सोधिएका प्रश्नहरूको जवाफ दिन सक्छु" भनी उल्लेख भएको देखियो । प्रहरी अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका मानिसहरूको कागज व्यहोराबाट पनि प्रतिवादी भूमिराजको मानसिक रोग सम्बन्धी कुनै व्यहोरा खुल्न नआएको स्थिति छ । प्रहरी अनुसन्धानका क्रममा तयार भएका कागजमा भर पर्ने हो भने प्रतिवादी भूमिराज कार्की मानसिक रोगी हुन् भनी मान्न सकिने अवस्था छैन । तर अदालतमा भएको बयान लगायतका अन्य लिखत प्रमाणबाट स्थिति फरक प्रकारको देखापर्दछ ।

प्रतिवादी भूमिराजले अदालतमा गरेको बयानको स.ज. ४ मा सधैं प्रयोग गर्ने "मेन्टल सम्बन्धी" औषधि वारदातको मिति २०६२/१२/१ गते खाएको भनी आफू मानसिक रोगी भएको केही तथ्य खुलाएको देखिन्छ । यसपछि प्रतिवादी भूमिराजका कानून व्यवसायी विद्वान अधिवक्ता श्री पद्मनाथ शर्माले पेश गर्नु भएको ०६२/१२/१५ को निवेदनसाथ संलग्न कागजबाट मानसिक रोगको उपचार गरेको विवरण खुल्न आएको पाइयो । यसरी पेश हुन आएका लिखत, कागजहरूबाट प्रतिवादी भूमिराजले Central Institute of Psychiatry, राँची भारतमा Manipal Teaching Hospital पोखरामा उपचार गराएको देखिन आयो । पटक-पटक उपचार गराएको र विविध प्रकारका Pathological test आदि investigation भएको तथ्य उल्लेखित कागजातबाट खुलेको छ । यसै क्रममा बागलुङ्ग जिल्ला अदालतको ०६२/१२/१५ को आदेश बमोजिम बागलुङ्ग अस्पतालबाट स्वास्थ्य परीक्षण भएको र चिकित्सकले Refer तय Higher Center भनी

* आश्चर्यको विषय के देखिन्छ भने पक्राउ परेको मितिदेखि आज पर्यन्त प्रतिवादी भूमिराज कार्की थुनामा नै रहेको देखिन्छ । तर प्रहरीले "थुनामुक्त हुँदाको अवस्थामा थुनुवाको स्वास्थ्य अवस्था" भनी चिकित्सकबाट प्रमाणित गराई अभिलेख तयार गर्ने काम गरेको पाइन्छ ।

उल्लेख गरेको, सोही आधारमा कारागार स्थानान्तरणका लागि अदालतको सहमति माग गरेको र मानसिक रोगको उपचारका लागि पायक पर्ने स्थान भनी धुलिखेल कारागार पठाएको देखिन्छ। मानसिक अस्पताल, ललितपुरका डा. कपिलदेव उपाध्यायले ०६३/५/२७ मा कारागार शाखा काभ्रेपलान्चोकलाई लेखेको मिसिल संलग्न पत्रमा प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई “उच्च रक्तचाप र मधुमेह रोगको उपचार गराइएको देखिन्छ। मानसिक रोगका लागि हाल निजले नियमित रूपमापित्तजयकगल (300mg) नामक औषधि खाइरहेको र हाल सो औषधिको सेवनले गर्दा निजको मानसिक रोग (Chronic Psychosis) मा सुधार आएको व्यहोरा अनुरोध छ, भनी डा.श्रीकृष्ण गौतमले राय दिनु भएको” भनी उल्लेख भएको पाइयो। यसका अतिरिक्त अदालतमा बकपत्र गर्ने वादी तथा प्रतिवादी दुवै तर्फका साक्षीहरूले पनि प्रतिवादी भूमिराज कार्की मानसिक रोग लागेका व्यक्ति हुन् भनी बकपत्र गरेको देखिन आयो। यी तथ्यहरूको सन्दर्भमा विचार गर्दा प्रतिवादी भूमिराज मानसिक रोगी रहेछन् भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिने नै अवस्था देखियो। प्रतिवादी भूमिराजको यो अवस्था तर्फ अनुसन्धानकर्ताको कुनै दृष्टि नपुग्नु आश्चर्यको विषय बनेको छ। अथवा, यस्ता तथ्य थाहा पाएर पनि अनुसन्धानकर्ता प्रहरीले यदि लोप गराएको हो भने अनुसन्धान तहकिकातको कार्य पूर्वाग्रहबाट ग्रसित भएको र Fair Trial को आधारभूत मान्यताको अनुसन्धानको क्रममा उपेक्षा गरिएको भन्नुपर्ने हुन्छ।

प्रतिवादी भूमिराज कार्की मानसिक रोगी हुन् भने निजले भाउजु नाताकी ओमकुमारी कार्कीको हत्या गरेको कुरामा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायका महत्को १ नं. बमोजिम उन्मुक्ति पाउने हुन् वा होइनन् ? भन्ने प्रश्नमा विवेचना हुन अब सान्दर्भिक र आवश्यक देखिन्छ। दण्ड सजायका १ नं. बमोजिम उन्मुक्ति पाउनका लागि मानसिक रोग लाग्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन भन्ने प्रसंग माथि नै विवेचना भइसकेको छ। यस परिप्रेक्ष्यमा आरोपित कसूर गर्दाको अवस्थामा प्रतिवादी भूमिराजको मानसिक परिणाम थाहा पाउने अवस्थाको थियो वा थिएन भन्ने कुरा नै मुख्य विचारणीय विषय बनेको छ। प्रहरीले अनुसन्धान तहकिकात त्रुटिरहित नहुँदा नहुँदै पनि अनुसन्धानका क्रममा तयार भएका लिखतमा उल्लेख भएका व्यहोराबाट प्रतिवादी भूमिराजको मानसिक अवस्था पहिल्याउनु पर्ने स्थिति छ। यी प्रतिवादी गरिएको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मानसिक सन्तुलन गुमाएका व्यक्ति भएको स्थिति हुन्थ्यो भने मुद्दा अनुसन्धान तहकिकातको क्रममा सो तथ्य कुनै न कुनै रूपमा खुल्न आउने नै थियो। त्यस्तो व्यहोरा जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख हुन सक्दथ्यो, स्वास्थ्य परीक्षण गर्नेले त्यो कुरा खुलाएको हुन सक्दथ्यो, बुझिएका मानिस मध्ये कसै न कसैले त्यस्तो तथ्य उल्लेख गर्ने थिए, अदालत स्वयंले पनि हिरासतमा राख्ने म्याद थपका क्रममा ती कुराहरू जानकारीमा (notice) लिन सक्दथ्यो। स्वयं प्रतिवादी भूमिराजको बयान सिलसिलाबद्ध व्यहोराको नहुन पनि सक्दथ्यो। यस्ता विविध सम्भावनाहरू थिए। तर कुनै रूपबाट मानसिक असन्तुलनको व्यहोरा खुल्न आएको देखिएन। त्यसबाट स्वभाविक रूपमा के निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ भने अनुसन्धान तहकिकातको अवस्था (अवधि) मा प्रतिवादी भूमिराज कार्की आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मराज बिग्रेको वा बौलाएको अवस्थामा थिएनन्।

प्रतिवादी भूमिराजले प्रहरी समक्ष गरेको बयान व्यहोराबाट पनि वारदातका अवस्थामा गरिएको कार्यको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने स्थितिमा यी प्रतिवादी थिएनन्, प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन सक्ने अवस्था थिए भन्ने निचोड (inference) निकाल्न सकिन्छ। निजले घटनाक्रम सिलसिलाबद्ध रूपमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ। बन्चरो बोकेको, ०६२/१२/१ गते १४.०० बजे घरबाट निस्की खरबारीमा दाउरा काट्न हिंडेको, बाटामा ओमकुमारी भेटिएकी, भूत भन्ने लागेको, निजलाई बन्चरो प्रहार गर्न खोज्दा भागेको, लखेट्दै गई बन्चरोले प्रहार गरेको, अनि बन्चरो फाली अन्य मानिसले कुटपिट गर्छन् कि भन्ने सोची भागेको भनी बयान व्यहोरा लेखाएको देखिन्छ। घटनास्थलमा फेला परेको बन्चरो सनाखत समेत गरेको छ। यसरी गरेको

बयान व्यहोरा ठीक छ भनी अदालतमा बयान गर्दा स.ज. ५ मा उल्लेख गरेको देखिएबाट पनि प्रहरी समक्ष बयान गर्दा उल्लेख गरेको तथ्यलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिदैन। बयान गर्दा उल्लेख गरेका तथ्यहरूबाट प्रतिवादी भूमिराज वारदातको अवस्थामा आफूले गरेको कार्यको परिणाम र प्रकृति थाहा पाउने नै अवस्थामा थिए भन्ने तथ्य पुष्टि हुन्छ।

अदालतसमक्ष प्रतिवादी भूमिराजले गरेको बयान व्यहोराबाट पनि निजको मानसिक अवस्था पहिल्याउन सहयोग पुग्ने देखिन्छ। संक्षेपमा भन्नु पर्दा उल्लेखित बयान व्यहोरा एउटा स्वस्थ र पूर्ण सचेत मानिसले गरेको क्रमिक सिलसिलावद्ध किसिमको देखिन्छ। मिति २०६२/१२/१ गते विहान ५.०० बजे उठेपछिका क्रमिक दिनचर्या विवरण उल्लेख गर्दै भाउजु ओमकुमारीलाई देखेपछि भूतप्रेत जस्तो लागेकोले बन्चरोले कञ्चटमा हानी मारेको, त्यसपछि गाउँलेहरू लखेट्दै आएको, सैनिक क्याम्पमा गए सुरक्षा पाउँछु भन्ने सोचेको र जाँदै गर्दा कुलबहादुर भेट भएका, क्याम्पमा बुझाएको भन्ने समेतका तथ्य उल्लेख गरी स.ज. ४ मा लेखिएको कुराले त्यसवेला यी प्रतिवादी गरिएको कामको प्रकृति थाहा पाउन सक्ने स्थितिमा थिए भन्ने नै प्रमाणित हुन्छ। गरिएको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने स्थिति भएको भए ओमकुमारीलाई बन्चरोले प्रहार गरेपछि भाग्ने, लुक्ने र सुरक्षित ठाउँ खोज्ने अवस्था नै हुने थिएन। विहानदेखिको दिनचर्याले पनि यही कुरा दर्शाउँछ। प्रहरी अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका मानिसहरूको भनाई र अदालतमा वकपत्र गर्ने साक्षीहरूको कथनबाट पनि २०६२/१२/१ का दिन यी प्रतिवादी आफूले गरेको कार्यको परिणाम नै थाहा नपाउने गरी मानसिक असन्तुलनको अवस्थामा थिए भन्ने देखिन आएन। त्यसैले वारदातका समयमा प्रतिवादी भूमिराज गरिएको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बौलाएको अवस्थामा थिएनन् भन्ने निष्कर्ष स्वाभाविक रूपमा निकाल्न सकिन्छ।

अपराधिक कार्य पश्चात्को अभियुक्तको क्रियाकलापले उसको मानसिक अवस्था पहिल्याउन महत्वपूर्ण आधार प्रदान गर्दछ भन्ने कुरा भारतीय अदालतहरूले पनि स्वीकार गरेका छन्। **K.E. v. Ghungar Mal Ghania Lal** को मुद्दामा सन् १९३९ मा नै **Lahore High Court** ले “हत्या गरेपछि बालुवामा रगडेर हात पुछेको, अरू मानिसले पक्रन खोज्दा भागेको र पक्राउ पर्नबाट जोगिन कोठामा लुगेको” कुरालाई लिएर अभियुक्तले मानिस मार्ने काम गलत कार्य हो भन्ने बुझेको निष्कर्ष निकाल्दै कसूरदार ठहर गरेको पाइन्छ। यस मुद्दाका अभियुक्त पनि मानसिक अवस्था ठीक नभएको व्यक्ति भनी प्रमाणित गरिएको र **Punjab Mental Hospital** मा नै भर्ना भई उपचार गराएका व्यक्ति थिए।

प्रतिवादीको मानसिक असन्तुलन सम्बन्धी प्रश्नमा विवेचना गरी सम्मानीय सर्वोच्च अदालतले केही सिद्धान्त कायम गरेको पाइन्छ। ठाकुरप्रसाद गिरी विरूद्ध श्री ५ को सरकार^४ भएको मुद्दामा “प्रतिवादीको वारदात हुँदाको अवस्थामा मानसिक असन्तुलन थियो भन्न सकिने स्थिति वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट समर्थन हुन नआएको, आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बहुलाएको नदेखिएको, त्यस्तो व्यहोरा स्वयं गाउँ घरका प्रतिवादीका निकट नजिकका व्यक्तिले भन्न नसकेको, कहिलेकाही सन्कने भन्ने सम्म मात्र देखिएको” भन्ने आधारहरू ग्रहण गरी दण्ड सजायको १ नं. आकर्षित नहुने भनी व्याख्या भएको छ। वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी बलबहादुर दमाई भएको मुद्दामा^५ पनि सर्वोच्च अदालतले व्याख्या गर्दा वारदात हुनुभन्दा पहिले मानसिक असन्तुलन भएको कारणले जिल्ला प्रशासन कार्यालयले थुनामा राखेको (अर्थात् अभियुक्तको स्वभाव आक्रमक भएको), घटनाको तत्काल अगाडि रक्सी

^४ सर्वोच्च अदालत, बुलेटिन वर्ष ११, अंक ४ ज्येष्ठ २०५९ पूर्णाङ्क २३८

^५ नि.नं. ७०६३ ने.का.प. २०५९, पृष्ठ ८५, आगलागी मुद्दा।

खाएको जस्ता कुरालाई हेरेर वारदातका समयमा गरिएको कार्यको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने स्थितिमा पुगेको निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ। गौरी पुन मगर्नी विरूद्ध श्री ५ को सरकार^१ भएको मुद्दामा “मानसिक असन्तुलन बराबर रही नरहने, कुनै बेला विरामी पूर्णतया मानसिक रूपमा स्वस्थ पनि हुन सक्ने भन्ने आधारमा दण्ड सजायका महलको १ नं. आकर्षित हुँदैन भन्ने व्याख्या भएको छ। मनबहादुर नेपाली विरूद्ध श्री ५ को सरकार^२ भएको ज्यान मुद्दामा पनि सम्मानित सर्वोच्च अदालतले मानसिक स्थिति सन्तुलन सम्बन्धी तथ्यलाई घटनाक्रम विवरणको सापेक्षतामा मूल्याङ्कन गरी न्याय निरोपण गरेको देखिन आयो। वास्तवमा सर्वोच्च अदालतबाट पागलपनको विषयमा अपनाइएको दृष्टिकोण माथि उल्लेख भएका M naghten Rules तथा Codere and Windle को विवादमा बेलायती अदालतले अपनाएको दृष्टिकोण तथा अमेरिकी अदालतले Monte Duham तथा Currens को मुद्दामा गरेको व्याख्या भन्दा खासै पृथक देखा पर्दैन। यद्यपि सैद्धान्तिक पक्ष वा पहलुहरूका विविध पक्षलाई समेटेर व्याख्या वा विवेचना गरी स्पष्ट मार्गदर्शन हुने गरी विधिशास्त्रको विकास गर्ने आवश्यकता भने पूरा हुन अझ पनि बाँकी नै रहेको देखिन्छ।

भूतप्रेतको प्रसँगमा केही उल्लेख गर्न आवश्यक छ। भूतप्रेतको अस्तित्व विज्ञानद्वारा मानिएको र वैज्ञानिक आधारमा प्रमाणित भएको विषय होइन। यो एक मिथ्या, भ्रम अथवा Illusion हो। यस्ता काल्पनिक मिथ्यकको आडमा फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति दिइयो भने अविवेकपूर्ण खतरा न्याय पद्धतिमा भित्रिने सम्भावना रहन्छ। प्रतिवादी स्वयंको “भाउजु देखे, भूतप्रेत जस्तो लाग्यो” भन्ने कथनले मानिसको र भूतको छुट्टा-छुट्टै अस्तित्वबोध गरेको भन्ने पनि देखिदैन। भाउजु ओमकुमारी भन्ने जान्दा जान्दै बन्चरो प्रहार गरेको पाइन्छ। यस्तो अवस्थामा भूतप्रेत भनि जोडिएको मिथ्या वा काल्पनिक प्रसँगका आधारमा ज्यान मारेको जस्तो गम्भीर कसूरबाट उन्मुक्ति दिनु तार्किक निष्कर्ष हुन सक्दैन। सन् १८०४ मा बेलायतमा एक जना मानिस सेतो कपडा लगाएर रातीको समयमा बाटोमा हिडेको अवस्थामा उसलाई भूत भनेर गोली हानी मारेकोमा त्यहाँको अदालतले गोली हान्ने व्यक्तिलाई ज्यान मारेको कसूरदार ठहर गरेको इतिहास पनि छ।^३ उन्नाइसौं शताब्दीको सुरुवातमा नै भूतप्रेतको कुरालाई अदालतले अस्वीकार गरेको अवस्थामा अहिले २०० वर्षपछि एक्काइसौं शताब्दीमा आएर भूत ठानेर मारेको भनी फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति दिनु विवेकसंगत र विज्ञानको नियम सापेक्ष पनि हुँदैन।

प्रतिवादी भूमिराजले भाउजु नाताकी ओमकुमारीको ज्यान मार्नुपर्ने सम्मको पूर्व रिसइवी रहेको तथ्य खुल्न आएको देखिँदैन। प्रहरीमा बयान गर्दा (स.अ.५मा) “मलाई केही समय पहिलादेखि भूत लाग्ने जस्तो विरामी भई रहने गरेकोमा निज भाउजुकै भूत लागेको सोची निजलाई मैले लिई गएको बन्चरोले प्रहर” गरेका भनी उल्लेख भएको पाइन्छ। अदालतमा गरेको बयान (स.अ.४) मा पनि “पूर्व रिसइवी केही पनि थिएन, एक्कासी आएको रिसमा बन्चरोले मैले भाउजुलाई हानी मारेको हुँ” भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। यसबाट पूर्व रिसइवी रहेको नदेखिए तापनि “तत्काल रीस उठेको” थियो र सोही रिसका कारणबाट हत्या गरेको हो भन्ने प्रष्ट हुन्छ। प्रतिवादी भूमिराजले उल्लेख गरेको रीसको यो प्रसँगले ज्यान मार्दाको अवस्थामा गरिएको कार्यको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउने अवस्थामा यी प्रतिवादी थिए भन्ने पनि देखाउँदछ। माथिका प्रकरणहग उल्लेख गरिएको बेलायती तथा अमेरिकी अदालतहरूले अपराधिक दायित्व निर्धारण गर्न अपनाउने गरेको मापदण्डको विद्यमानता प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा पनि रहेको कुरा रिसको कारणले मारेको भन्ने यस प्रसँगबाट पनि समर्थित हुन आएको पाइयो।

^१ ने.का.प. २०४५ पृ. २९३

^२ ने.का.प. २०४५ पृ. ५१५

^३ R v. Scully (1824), Kenny's Outlines of Criminal Law, 19th ed. 1996, p. -142

बेलायती न्याय प्रणालीमा Insanity को विषयलाई अहिले Diminished responsibility को विषय अन्तर्गत हेरिन्छ, र यसको उदाहरण निम्नानुसार दिइएको पाइन्छ । "A man who, after killing his child, goes forthwith to the police station to surrender himself, and gives a lucid account of what he has done, would certainly seem to know the nature and quality of the act committed, and to know that in doing it he did wrong. Yet if he had previously shown some symptoms of madness, and had killed his child with no discoverable motive and no attempt at concealment, a judge on the modern practice might encourage a jury to regard these facts as evidence of his labouring under such insanity as would render him irresponsible. The mere fact that a crime has been committed without any apparent motive is, of course, not sufficient of itself to establish any similar immunity."¹⁰

पागलपन सम्बन्धी प्रमाणको भार सम्बन्धमा बेलायती Homicide Act, 1957 को दफा २ मा नै "on a charge of murder, it shall be for the defence to prove that the person charged is by virtue of this section not liable to be convicted of murder" भनी उल्लेख भएको छ । तथापि प्रतिवादी उपर रहेको यो प्रमाणको भार यदि संकलित प्रमाणको रोहमा "balance of probabilities" अभियुक्तको पक्षमा देखिन्छ, भने प्रतिवादीले प्रमाणको भार निर्वाह गरेको मानिन्छ भनी **R.v. Dunbar** को विवादमा सन् १९५७ मा व्याख्या भएको पाइन्छ । नेपालको प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७(१) बमोजिम कुनै कसूर वा अपराधिक कार्यको दायित्वबाट कमी, छुट वा उन्मुक्ति दावी गर्ने पक्षले नै सो कुराको प्रमाण पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । प्रतिवादी भूमिराज कार्की आरोपित कसूर गर्दाको अवस्थामा गरिएको कार्यको परिणाम थाहा नपाउने गरी मानसिक असन्तुलनको स्थितिमा थिए भनी प्रतिवादीले प्रमाण पुऱ्याउन सकेको पाइएन । अपितु प्रतिवादीले आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा पाएको अवस्थामा ज्यान मार्ने कार्य गरेको तथ्य नै प्रमाणित हुन पुगेको छ ।

अतः माथि विवेचना गरिएका आधार, कारण र प्रमाणहरूबाट ओमकुमारी कार्कीलाई प्रतिवादी भूमिराज कार्कीले नै बन्चरोले प्रहार गरी मारेको तथ्य प्रमाणित भएको र कसूर गर्दाको अवस्थामा यी प्रतिवादी आफूले गरेको कार्यको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन नसक्ने गरी मगज बिग्रेको वा बौलाएका थिए भन्ने तथ्य प्रमाणित नभएको एवं सो तथ्यमा विश्वास गर्न सकिने मनासिब आधार र कारण पनि नदेखिएको हुँदा प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई अभियोगपत्र मागदावी अनुसार ज्यान सम्बन्धी महलको १३ (१) नं. बमोजिम सर्वस्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ । सोही बमोजिम कसूरदार ठहर गरेको सुरु बागलुङ्ग जिल्ला अदालतको ०६३१०।२९ को फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

अ.वं. १८८ नं. बमोजिमको राय

प्रस्तुत मुद्दामा सुरु बागलुङ्ग जिल्ला अदालतले प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई ७ (सात) वर्ष मात्र कैदको सजाय गर्ने भनी अ.वं. १८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त गरेको देखियो ।

¹⁰ Kenny's Outlines of Criminal Law, p. - 89

कुनै व्यक्तिमा रहेको मानसिक रोग फौजदारी दायित्वबाट उन्मुक्ति दिने तहसम्मको छैन भने पनि त्यस्तो कुरालाई सजाय निर्धारणका क्रममा विचार गरिन्छ। Kenney's Outlines of Criminal Law मा लेखिएको छ M "In the Unites States, in France and in Scotland a degree of mental affliction that is too slight to confer complete exemption from responsibility has been recognized as a circumstance that may mitigate the offender's punishment."¹¹ हरेक प्रकारका मानसिक रोग वा पागलपनले व्यक्तिलाई आत्मनियन्त्रण (self control) गर्ने कुरामा केही न केही कमजोर तुल्याउने भएको तथा यस्ता कारणहरूबाट अभियुक्तको नैतिक दायित्व (moral guilt) पनि समानुपातिक रूपमा कम हुँदै जाने भएको कारणबाट मानसिक रोग सामान्य प्रकारकै भए पनि यसलाई सजाय निर्धारण गर्दाको mitigating आधारको रूपमा स्वीकार गरिएको पाइन्छ। मानसिक रोग सामान्य अवस्थाको भए पनि यो diminished responsibility को विषय हो भनी Modi's Medical Jurisprudence and Toxicology¹² मा अनेकौं उदाहरणहरू उल्लेख गरिएका छन्।

प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी भूमिराज कार्की मानसिक रोगी भएको र त्यसको उपचार गराउँदै आएको तथ्यहरू माथि विवेचना भइसकेको छ। निजले औषधि सेवन गर्ने गरी आएको व्यहोरा मानसिक अस्पताल, ललितपुरको मिसिल संलग्न २०६३।१।२७ को पत्रबाट देखिएको छ। निःसन्देश यो diminished responsibility को एक प्रमुख कारणको रूपमा रहेको छ। यस बाहेक प्रतिवादी भूमिराज उच्च रक्तचाप र मधुमेहको रोगी हुन् भन्ने पनि अस्पतालको पत्रमा उल्लेख छ। प्रतिवादी भूमिराजले ओम कुमारीलाई मारुनुपर्ने कुनै प्रकारको पुरानो भगडा, रिसइवी वा मनसाय रहेको देखिँदैन। ज्यान मार्ने पूर्व तयारी गरेको अवस्था पनि छैन। दाउरा काट्न भनी बन्चरो बोकी गएको अवस्थामा संयोगवश ओमकुमारी बाटोमा भेटिएपछि रीस उठेको र मार्ने कार्य गरेको देखिन्छ। रूढीवादी अन्धविश्वासको दुर्भाग्यबाट मुक्ति नपाएको नेपाली समाजको यथार्थ हो। भूतप्रेतको अस्तित्व नै छैन, हुँदैन भनी हाम्रो समाजमा विश्वास दिलाउन अझ कति समय लाग्ने हो ??? यही रूढीवादी अन्धविश्वासको कारणबाट प्रतिवादी भूमिराजमा भ्रम पैदा भएको र त्यही भ्रमको परिणामस्वरूप भवितव्य पर्न गयो कि भन्ने आकंका पनि पैदा भएको छ। तसर्थ प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई सर्वश्व सहित जन्मकैदको सजाय गर्दा सजाय ज्यादै चर्को पर्ने देखियो। निजलाई ३ (तीन) वर्ष मात्र कैदको सजाय गर्नु पर्याप्त र मनासिब हुने चित्तमा लागेकाले सोही बमोजिम तीन वर्ष मात्र सजाय तोक्नु पर्ने एकिन राय ठहर अ.वं. १८८ नं. बमोजिम व्यक्त गरी साधक सदरका लागि श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाईए दिने समेत ठहर्छ।

तपसील

१. माथि इन्साफ लेखिए बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहरेकाले यस इन्साफमा चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) (ख) बमोजिम श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी स.मु.स.ऐन, २०४९ को दफा २६(१) बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादी भूमिराज कार्कीलाई ७० (सत्तरी) दिने पुनरावेदनको म्याद दिनु।

¹¹ Ibid, p. 94

¹² 21st ed. 1986, p- 486-498

२. पुनरावेदन परे पुनरावेदन साथै नपरे साधक जाँचको लागि प्रस्तुत मिसिल श्री सर्वोच्च अदालतमा पठाई दिनु ।
३. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल सारी सराई दिनु ।
४. यो मिसिलको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

(इश्वर प्रसाद खतिवडा)
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

(विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

फैसला तयार गर्ने : आ.अ. हर्कबहादुर क्षेत्री
इति सम्बत् २०६४ साल आषाढ १८ गते रोज २ शुभम्

पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्ज

संयुक्त इजलास

माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री कृष्णप्रसाद उपाध्याय

माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

फैसला

सम्बत् २०६२ सालको स.फौ.पु.नं./र.नं. १५५/१३-०६२-००४१७

मुद्दा : जीउ मास्ने बेच्ने ।

जिल्ला बाँके नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं १४ घर भई कारागार कार्यालय बाँकेमा थुनामा बस्ने रतन शर्मा	१
जिल्ला बाँके नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ डेरा भई ऐ.ऐ.मा थुनामा बस्ने मीना भन्ने नाजमा हासमी	१
जिल्ला बाँके नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ घर भई हाल ऐ.ऐ. थुनामा बस्ने तेजराज मौर्य	१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

ग सुनार ^{१३} को जाहेरीले नेपाल सरकार	१
---	---

प्रत्यर्थी
वादी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) अनुसार यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने भई प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

आज भन्दा एक/डेढ महिना पहिले मिना भन्ने नाजमा हामीसँग नेपालगञ्जमा भेट भई निजले मलाई भाडा माफ्ने काम भनी नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ स्थित इदगाह रोड स्थित थाहा नभएको रेष्टुरेण्टमा मासिक रू. ६०००/- दिने भनी लगाएकी थिएन । रतन शर्मा समेतले भाडामा घर लिई सञ्चालन गरेको नाम नभएको रेष्टुरेण्टमा थियो । मैले रेष्टुरेण्टमा भाडा माफ्ने र सरसफाईको काम गर्दै गर्दा सो रेष्टुरेण्टमा काम गर्ने तेजराम मौर्यले २ जना भारतीय केटालाई ल्याई रतन शर्मा र नाजमाले निजहरूसँग भा.रू. २०००/- लिएर रू. १०००/- मलाई दिए र बाँकी रू. १०००/- तीन जनाले बाडेर लिए । त्यसपछि रक्सी मासु मगाई खान दिई म भएको ठाउँमा गई नाजमा र रतन शर्माले मलाई निज भारतीय व्यक्तिहरूसँग यौन सम्पर्क गर्न भने, मैले मानिन, नमानेमा प्रहरीमा पक्राउ दिन्छौं भनी धाक, धम्की दिएकाले बाध्य भई सो दिन यौन सम्पर्क गरे । त्यसपछि भाग्ने कोशिस गर्दा घर बाहिर आउन नदिने, गेट बन्द गर्ने, सुनका गहना कपडा किनि दिन्छौं भनी फकाउने गर्दथे । आज मात्र निजहरू बाहिर गएको मौका पारी आफ्नो लत्ता कपडा

^{१३} पीडितको वास्तविक नाम प्रकाशन गर्न नमिल्ने हुँदा वास्तविक नामको सट्टा अर्कै नाम राखिएको ।

र पैसा समेत छोडी भागेर आएकी हुँ । मलाई यौन पेशा गराउने मीना भन्ने नाजमा हासमी, रतन शर्मा र तेजराम मौर्यलाई पक्राउ गरी जीउ मास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, बमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्ने पीडित ग सुनारको जाहेरी दर्खास्त ।

म आज भन्दा एक डेढ महिना अगाडि आफ्नै काम विशेषले नेपालगञ्ज आएका बखत मीना भन्ने नाजमा हासमीसँग भेट भयो । निजले रेष्टुरेण्टमा काम गर्न बस्, महिनाको रू. ६०००/- तलब दिन्छु भनी नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ इदगाह रोडमा नाम थाहा नभएको रतन शर्माले र निज हासमीले घर भाडामा लिई होटल सञ्चालन गरेको ठाउँमा लगी केही दिन रेष्टुरेण्टको काम गराए । त्यसपछि होटल बन्द भयो, खाने सामान केही थिएन । त्यसपछि आज भन्दा अं. १५/२० दिन पहिला काम गर्ने केटो तेजराम मौर्यले के कताबाट २ जना भारतीय नागरिकलाई ल्याई आयो । सो होटलमा रक्सी मासु नभएकोले मीना भन्ने नाजमा हासमीले तेजराम मौर्यलाई रूपैया दिई अर्को होटलबाट मासु वियर लिन पठाई खाए । त्यसपछि निज मीना भन्ने नाजमा हासमी र रतन शर्मा म बसेको ठाउँमा आई तिमी यी केटाहरूसँग यौन सम्पर्क राख्, धेरै रूपैया कमाउछेस् एकैछिन त हो नि भनी फकाउँदा मैले नमाने पछि तिमीलाई गहना हाली दिउँला भनी फकाएँ । त्यसपछि नमानेपछि पुलिस बोलाएर पक्राउ गर्न लगाई थुनाई दिन्छु भनी धम्की दिएका कारण बाध्य भई यौन सम्पर्क राखे । दुई जनाले पालै-पालो गरे । निजहरूले रू. २०००/- भा.रू. दिएका थिए सो मध्ये रू. १०००/- मलाई दिए बाँकी तिन जनाले बाँडेर खाए, त्यसपछि सो पेशामा संलग्न भएँ । दिनमा १ देखि २ जनासम्म ग्राहक आउँथे कहिले आउँदैनथे । त्यसपछि रेष्टुरेण्टमा मालिकहरूले मलाई रू. १०००/-, कहिले रू. २०००/- दिने गर्न थाले । म पनि लोभ लालचमा परेर यौन सम्पर्क गर्न लागेपछि भाग्छु भन्दा रेष्टुरेण्टको गेट बन्द गरी आफू बाहिर जाने आउँदा मात्र खोल्ने भएकाले भाग्न सकेन । मिति २०६१/४/११ गते कोही नभएको मौका पारी ट्वाइलेट भएको ठाउँबाट हाम फालेर भागेर उजुर गर्न यस कार्यालयमा आएकी हुँ भन्ने व्यहोराले पीडित ग सुनारले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान कागज ।

जिल्ला बाँके नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ स्थित पूर्व असलम जसगढको घर, पश्चिम अब्दुल रहफ राइनको दुई तले पक्की घर, उत्तर इदगाहा रोड, दक्षिण भगौती अग्रवालको खाली जग्गा, यति चार किल्लाभित्र रहेको हसन महमदको दुई तले पक्की घर, सो घरको उत्तर तर्फ फर्केको मूल ढोका, सो ढोकामासँग जोडिएको पूर्व तर्फ रेण्टुरेण्ट रहेको, सोही ठाउँबाट अन्दाजी २५ फिट दक्षिण तर्फ रहेको कोलियामा पश्चिम ढोका भएको कोठा, सो कोठा १२/१२ फिट रहेको सो कोठामा पूर्वतिर रातो रङ्गको स्टिल दराज, पश्चिम तर्फ पेप्सी कोला राखेको फ्रिज, पश्चिम तर्फ सेता कलरको १७ इञ्चको सादा टि.भि., पूर्व सिरान पश्चिम गोड्यान गरी राखेको डबल बेडको खाट, सो खाटमा रातो तन्ना खुम्चिएको अवस्थामा रहेको भुँईमा रातो प्लाष्टिकको कार्पेट ओच्छाएको सो कार्पेटमा महिलाको कुर्ता र पुरुषले लगाउने पेन्ट फालिएको अवस्थामा रहेको अन्य सबूद प्रमाण लाग्ने चिज वस्तु फेला नपरेको र फ्रिज माथि इङ्गलिसमा एनिभल्स लेखेको सि.डि. चक्का फेला परेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का ठीक छ भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

रतन शर्माले जिल्ला बाँके नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ इदगाह रोड स्थित रहेको हसन अलि खानको घर भाडामा लिई नाम नराखी एउटा रेण्टुरेण्ट चलाउँदै आएका थिए । म पनि सोही होटलमा बसी मलाई स्वास्नी भै बनाई राखेका थिए । निज र म घुम्दै जाँदा आज भन्दा एक डेढ महिना अगाडि ग सुनारलाई नेपालगञ्ज बजारमा अलपत्र अवस्थामा देखि होटलमा काम गर्ने भनी सोधेपछि गर्छु भनेपछि मैले र रतन शर्माले निज ग सुनारलाई उक्त होटलमा ल्याई खान लाउन दिई महिनाको रू. ६०००/- दिने शर्तमा काम गर्न राख्यौं, करीब एक महिना पछाडि होटल चल्न छोड्यो । त्यसपछि कसरी रूपैया कमाउने भनी सोची आफूहरूसँग काम गर्न बसेकी यही जाहेरवाली समेतलाई यौन पेशामा संलग्न गराएपछि आमदानी हुन्छ,

त्यसैबाट खर्च चलाउनु पर्‍यो भन्ने सोची ग्राहक खोज्न काम गर्ने तेजराम मौर्यलाई आज भन्दा १५/२० दिन अगाडि पठाउँ। निजले साँभ २ जना भारतीय नागरिकहरूलाई ल्याई आयो। हाम्रो रेण्टुरेण्टमा रक्सी मासु नभएकाले ग्राहकहरूले भा.रू. २०००/- दिएपछि तेजराम मौर्यले मासु र रक्सी ल्यायो र सो सेवन गरे, त्यसपछि रतन शर्मा र म निज ग सुनार बसेको ठाउँमा गई निजलाई फकाई धम्काई निजहरूसँग यौन पेशामा संलग्न गराइयो। निजहरूले प्रति व्यक्ति भा.रू. १०००/- का दरले जम्मा भा.रू. २०००/- दिएका थिए। सो मध्ये रू. १०००/- पीडित ग सुनारलाई दिई २ जोड कुर्ता सुरुवाल किनी दियौं बाँकी भा.रू. १०००/- हामी तिन जनाले बाँडी लियौं। त्यसपछि साहु रतन शर्मा र काम गर्ने तेजराम मौर्यहरू ग्राहक खोजी ल्याउने गर्दथे। प्रायः भारतीय नागरिक आउँथे र रू. ५००/- सम्म दिन्थे। पछि पीडितलाई कहिले रू. ५०/- र रू. १००/- दिन थालियो। निजलाई हालसम्म मासिक पारिश्रमिक सम्म पनि दिइएको छैन भनी प्रतिवादी मीना भन्ने नाजमा हासमीले गरेको बयान।

म आजभन्दा २ महिना अगाडिबाट रतन शर्माको रेण्टुरेण्टमा खाना नास्ता बनाउने कारिगरको रूपमा मासिक रू. १०००/- तलब पाउने गरी बस्दै आएको थिए। सो होटलमा नर्गिस भन्ने अर्की केटी र ग सुनार नाम गरेकी केटीहरू पनि काम गर्न बसेकी थिइन्। केही समयपछि होटल विस्तारै कम चल्दै गई बन्द हुन पुग्यो। होटल बन्द भई सकेपछि मैले बाहिर कतै काम पाएको थिएन। पछि निज रतन शर्मा र निजले श्रीमती जस्तै गराई सोही रेण्टुरेण्टमा राखेकी मीना भन्ने नाजमा हासमीले अब कसरी बाँच्ने तिमीले बाहिरबाट ग्राहक खोजेर ल्याएर आउ यी काम गर्ने केटीहरूलाई यौन पेशामा लगाउ धेरै रूपैया कमाई हुन्छ। त्यसबाट आएको रूपैया तिमीलाई पनि दिउँला भनेपछि आफ्नो पेट पाल्नलाई भएपनि म दिनभरी बजारमा घुम्ने भारतीय व्यक्तिहरूलाई ल्याई आउने ग्राहकले मासु रक्सी खाने इच्छा व्यक्त गरेमा निजहरूबाट रूपैया लिई अर्को होटलबाट रक्सी, मासु ल्याई दिन्थे, ग्राहकहरूले मासु, रक्सी खाएपछि मोलतोल साहु रतन शर्मा र नाजमा हासमीसँग हुन्थ्यो। के कति रूपैया लिन्थे मलाई थाहा भएन, मलाई उक्त काम गरे वापत महिनाको रू १०००/- रूपैया दिने शर्त थियो। कहिले काही सय, पचास रूपैया खर्च गर्न भनी दिने गर्दथे। पहिला दुवै जना केटीहरूसँग यौन पेशा गराउँथे। पछि नर्गिस भन्ने केटी भागी गईन्, त्यसपछि ग सुनार एकलै थिइन्। उक्त कार्य सबै मिली गरेको भन्ने प्रतिवादी तेजराम मौर्यको बयान कागज।

जिल्ला बाँके नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ बस्ने हसन अलि खानको घरमा रतन शर्मा समेतले घर भाडामा लिई रेण्टुरेण्टको नाम समेत नराखी गोप्य रूपमा विभिन्न केटीहरूलाई घरभित्र राखी यौन पेशामा संलग्न गराउने गर्दथे। यसमा संलग्न व्यक्तिहरू रतन शर्मा, मीना भन्ने नाजमा हासमी र उक्त रेण्टुरेण्टमा काम गर्ने तेजराम मौर्य समेतको मिलोमतोमा गोप्य रूपबाट वेश्यावृत्ति सञ्चालन गर्दै आएका थिए। उक्त रेण्टुरेण्टमा बस्ने तथा वेश्या पेशा लगाउने ग समेतका केटीहरू हुन्। प्रति ग्राहक रू. ५००/- देखि रू. १०००/- सम्म रूपैया लिने गर्दथे भन्ने व्यहोराको बुझिएका घटनास्थल आसपासका रियाज अहमद राई समेतले गरी दिएको एक मिलान व्यहोराको घटना विवरण कागज।

यसमा प्रतिवादीहरूको सो कार्य जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) बमोजिमको कसूर अपराध भएको हुँदा निज प्रतिवादीहरू रतन शर्मा, मीना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यलाई सोही ऐनको दफा ८(३) बमोजिम सजाय गरी पाउन माग दावी लिइएको छ। फरार प्रतिवादी रतन शर्मालाई अदालतबाट वारेण्ट जारी गरी पाउन अनुरोध गर्दै पक्राउमा परेका प्रतिवादीहरू मीना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यलाई यसै अभियोग-पत्र साथ पेश गरिएको भन्ने अभियोग माग दावी।

मैले काम गर्ने गरेको रतन शर्माको होटलमा ग्राहकलाई वियर दिने, भाडा धुने, आदि काम गरी बसेकी थिए। उक्त होटलमा जाहेरवाली ग सुनार तेजराम मौर्य र म मीना भन्ने नाजमा हासमीले काम गर्दथियौं।

२०६१/४/१९ गतेका दिन होटलमा हामी काम गर्ने ३ जना बसी रहेको अवस्थामा बाहिरबाट ढोका ढक-ढकको आवाज आएको हुनाले म दिशा गर्न लेटरिनमा गएँ, तेजराम र ग कोठामै थिए । सोही बखत प्रहरीहरूले म मीना भन्ने नाजमा हासमी, तेजराम र ग सुनारलाई जिपमा राखी प्रहरी कार्यालयमा ल्याएका हुन् । रतनले करीब १ महिना देखि उक्त होटल छाडी सकेको थिए । रतनसँग उक्त घरको १ कोठा भाडामा लिई बसेकी हुँ । मसँग ग सुनारको भ्रगडा थियो । त्यसैले मैले वेश्यावृत्तिमा लगाएको भनी बयान दिएको हुँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी मीना भन्ने नाजमा हासमीले शुरू बाँके जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

२०६१/४/१९ मा म होटलमा काम गरी रहेको अवस्थामा प्रहरीले एक्कासी पक्राउ गरेको हुन् । मैले काम गर्ने होटलको नाम छैन । नेपालगञ्ज स्थित वडा नं १४ मा पर्छ, होटल मालिकको नाम थाहा छैन । प्रतिवादी मध्येका हाल फरार रहेका रतन शर्माले नेपालगञ्ज नगरपालिका स्थित वडा नं. १४ मा नाम नभएको रेष्टुरेण्ट खोलेका थिए । उक्त रेष्टुरेण्ट एक जना मुसलमानको घरमा थियो । म त्यहीं कारीगरी काम गर्दथेँ । त्यस होटलमा करीब दुई महिना जति काम गरेको हुँ । जाहेरीमा उल्लेख भए अनुसार लगभग एक महिनापछि होटल चलेन । उक्त होटलमा म र ग सुनारले मात्र काम गर्दथियौँ । ग सुनारलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउनमा मैले कुनै काम गरेको हैन । मैले ग्राहक खोज्ने काम गरेको हैन । ग सुनारलाई प्रतिवादी मध्येका रतन शर्मा र मिना भन्ने नाजमा हासमीले डर, धाक, धम्की दिई वेश्यावृत्तिमा लगाएको हैन । पीडित ग सुनार र म बीच खानाको बारेमा भ्रगडा भएको थियो । त्यसकारण पीडितले जाहेरी दिएको हुन् भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी तेजराम मौर्यले शुरू बाँके जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवालालाई यौन सम्पर्कमा लगाएको छैन । नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यलाई म चिन्दिन । रेष्टुरेण्ट खोलेको बाहेक अन्य जाहेरी व्यहोरा भुट्टा हो । पीडित ग सुनारले दिएको जाहेरी र बयान गलत हो । मेरो रेष्टुरेण्ट खुलेको अवस्थामा एक दिन यी जाहेरवाली काम गर्न आएकी थिइन । मैले काममा राखिन, आरोप गलत हो । काममा नराखेकोले रिसाई मलाई फसाउन खोजेकी हुन् । मिना भन्ने नाजमा हासमीले प्रहरीमा गरेको बयान भुट्टा हो । निजलाई स्वास्नी बनाएर राखेको भन्ने गलत हो । तेजराम मौर्यले प्रहरीमा गरेको बयान गलत हो । किन मलाई पोल गरे म भन्न सक्दिन । घटना विवरणका मानिसले कहिले काही मेरो रेष्टुरेण्टमा नास्ता गर्न आउँदा पैसा माग्दा भनाभन भै-भ्रगडा गर्थे, सोही कारणले मलाई फसाउन खोजेको हो । मैले २०६१ साल आषाढको २८ वा २९ गतेदेखि रेष्टुरेण्ट खोलेको थिए । श्रावणको ८ गते बन्द भएको हो । मामाको घरमा गई बसी यही गएको आइतबार घरमा आई बसेको हुँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी रतन शर्माले शुरू बाँके जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी रतन शर्माले २०६१ साल आषाढ महिनाको अन्तिम हप्तामा रेष्टुरेण्ट खोलेका हुँदा र १० दिन पश्चात होटल नचलेकोले बन्द गरी दिएका हुन् । होटल बन्द भएपछि रतन शर्मा भारतको बनारसमा रहेको आफ्नो मामा घर गएका थिए । त्यहाँबाट रतन शर्मा १३ गते आइतबार आएका हुन् । होटलमा काम नदिएको कारणले मुद्दा दिएको हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी रतन शर्माको साक्षी राम किशुन चौधरीले शुरू बाँके जिल्ला अदालतमा गरेको वकपत्र ।

प्रतिवादी रतन शर्माको होटलमा काम गर्दै थिएँ । मलाई यौन व्यवसायमा लगाएका थिएनन् । होटलमा भाडा माग्ने रहेको बेला प्रहरी आई जबरजस्ती समाती लगी जाहेरी दिन लगाएका हुन भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाली पीडित ग सुनारले शुरू बाँके जिल्ला अदालतमा गरेको वकपत्र ।

जाहेरवाली ग सुनारले अदालतमा आई वकपत्र गर्दा प्रहरी र होटलवालाको बीचमा रिसइवि भएकाले मलाई जबरजस्ती ल्याई जाहेरी र बयान आफै लेखी मलाई सही गराएका हुन र अदालतमा गएपछि पनि यसै व्यहोरा लेखाउनु भनी धम्काएका कारण मात्र सो व्यहोरा लेखाएकी हुँ । मलाई जबरजस्ती यौन पेशामा

लगाएका होइनन् भनी लेखाए तापनि सो कुराहरू तथ्ययुक्त, भरपर्दो व्यहोरा खुलाई लेखाउन सकेको पाइदैन। पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण भेरी अञ्चल अस्पतालका ३ जना चिकित्सकहरूबाट भएको छ। साथै जाहेरवालीको अदालतमा गरेको इन्कारी वकपत्र तथ्यमा आधारित नभएको र प्रतिवादीहरू उपर भुट्टा उजुर गर्नुपर्ने तथ्य र कारण समेत दिन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादी मध्येको रतन शर्मा र मीना भन्ने नाजमा हासमीको हकमा अख्तियार प्राप्त अधिकारी समक्ष र अदालतमा समेत रतन शर्मालाई पोल गरी बयान गरेकी र रतन शर्माले अदालतमा आई इन्कारी बयान गरेता पनि प्रमाण पुऱ्याउने भार प्रतिवादीहरूमै रहेको, सो पुऱ्याउन सकेको देखिदैन। यस्तो अवस्थामा जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) अनुसारको कसूर यी प्रतिवादीहरूबाट भए गरेको देखिँदा ऐ.द(३) बमोजिम रतन शर्मा र मीना भन्ने नाजमा हासमीलाई जनही कैद वर्ष १२ (बाह्र) हुन्छ। अर्का प्रतिवादी तेजराम मौर्यको हकमा वेश्यावृत्ति लगाउने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने कार्य गरेको देखिँदा निजलाई ऐ. दफा ८(४) बमोजिम ३ वर्ष ६ महिना कैद सजाय हुने ठहर्छ भन्ने शुरू बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६२/६/४ को फैसला।

मिति २०६१/४/१९ मा लेखी ऐ. २० गते जाहेरी दर्ता गरिएको छ भने हामीलाई २०६१/४/१९ मै पक्राउ गरिएको व्यहोरा सोभै पुर्वाग्रहबाट भएको भन्ने कुरा देखिन्छ। साथै पीडित जाहेरवाली ग सुनारले अदालतमा आई मलाई करकापले जाहेरी दिन लगाई सोही बमोजिमको बयान गर्नु भन्ने धम्की प्रहरीले दिएकाले सो व्यहोरा लेखाएकी हुँ। मलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउने काम भएको होइन भनी वकपत्र गरेबाट पनि हामी निर्दोष भएको प्रमाणित छ भन्ने नाजमा हासमीको जिकिर। प्रहरीमा भएको करकापको बयानलाई प्रमाणमा लिई मलाई ३ वर्ष ६ महिना कैद गर्ने गरेको निर्णय मिलेको छैन भन्ने तेजराम मौर्यको जिकिर र म घरमा नभएको समयमा भएको घटनालाई मेरा विरुद्धमा लगाई मलाई सजाय गरेको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रतन शर्माको पुनरावेदन जिकिर भएको।

यसरी हामीहरूको उपर लगाइएका आरोपहरूको वस्तुनिष्ठ आधारहरूको अभाव र सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल हुने गरी प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरी गरिएको शुरू फैसला प्रत्यक्षतः त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्ने मीना भन्ने नाजमा हासमी, रतन शर्मा र तेजराम मौर्यको संयुक्त पुनरावेदन पत्र।

यसमा प्रतिवादीहरू आरोपित कसूर गरेको इन्कारी भई अदालतमा बयान गरेको र जाहेरवाली पीडित ग सुनारले पनि प्रतिवादीहरूले मलाई कुनै प्रकारको यौन व्यवसायमा लगाएका थिएनन्। प्रहरीहरू आई जबरजस्ती समाती लगी जाहेरी दिन लगाएका हुन भनी अदालतमा उपस्थित भई वकपत्र गरी दिएको परिप्रेक्ष्यमा शुरू बाँके जिल्ला अदालतको इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिँदा प्रत्यर्थीलाई पेशीको जानकारी दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने आदेश।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक रतन शर्मा र मीना भन्ने नाजमा हासमीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री लोकबहादुर शाहले मेरो पक्ष मीना भन्ने नाजमा हासमीलाई २०६१/४/१९ गते पक्राउ गर्नु र ऐ. २० गते मात्र जाहेरी दर्ता गर्नु पनि सरासर पुर्वाग्रहबाट ग्रसित भई गरिएको हो भन्ने प्रमाणित हुन्छ भने अर्का पुनरावेदक रतन शर्मा अदालतमा हाजिर भई घटना भएको भनिएको मितिमा आफू नेपालगञ्जमा नभई भारत तर्फ गएकोले म दोष मुक्त छु भनी बयान गरेको तथा जाहेरवाली पीडित ग सुनारले अदालतमा वकपत्र गर्दा मलाई यौन व्यवसायमा लगाएका होइनन्, मलाई प्रहरीले जबरजस्ती ल्याई जाहेरी दिन लगाएको र सोही बमोजिम बयान गर्नु भनी धम्क्याएका कारणले मात्र बयान गरेकी

थिए । रेष्टुरेण्ट सञ्चालन र प्रहरी बीचको रिसइविका कारण यसो गराएका हुन भनी पूर्णतः इन्कारी बकपत्र गरेकीले पनि मेरा पक्ष पुनरावेदकहरू निर्दोष छन् भन्ने प्रष्ट रूपमा देखिँदा देखिँदै प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नगरी गरेको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी मेरो पक्षलाई सफाई दिलाई पाउँ भनी गर्नु भएको बहस र प्रत्यर्था वादीका तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय नेपालगञ्जका निमित्त सह-न्यायाधिवक्ता श्री गोपाल प्रसाद रिजालले यी पुनरावेदकहरू उपर किटानी जाहेरी दर्खास्त परेको, घटना विवरण कागजका मानिसहरूले लेखाएको व्यहोरा समेतबाट पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले जाहेरवालीलाई यौन व्यवसायमा लगाएको कुरा प्रष्ट देखिन्छ । जाहेरवालीले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा इन्कारी रहेको व्यहोरा सत्यमा आधारित नरहेको र सो कुरालाई पुष्ट्याई गर्ने अन्य खम्बिर व्यहोरा कहिकतैबाट खुलु नआउने हुँदा सो बकपत्र प्रतिवादीको पक्षमा प्रमाणमा लाने नभई उक्त बकपत्र कतैबाट निर्देशित भएको भन्ने देखिँदा र जीउ मास्ने बेच्ने गम्भीर सामाजिक अपराध जस्तो मुद्दामा विना आधार प्रमाणको बकपत्रलाई पत्यार गरी पुनरावेदकहरूलाई सफाई दिन मिल्ने अवस्था नहुँदा शुरूको सदर कायम गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरू रतन शर्मा, मिना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्य समेतले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) को कसूर अपराध गरेको हुँदा सोही ऐनको दफा ८(३) बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग माग दावी भएकोमा शुरू बाँके जिल्ला अदालतबाट अभियोग पत्र माग दावी बमोजिम जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) को कसूरमा सोही ऐनको दफा ८(३) बमोजिम प्रतिवादी रतन शर्मा र मीना भन्ने नाजमा हासमीलाई जनही १२ (बाह्र) वर्ष कैद र प्रतिवादी तेजराम मौर्यको हकमा बेश्यावृत्तिमा लगाउने कार्यमा सहयोग सम्म पुऱ्याएको भनी उक्त ऐनको दफा ८(४) बमोजिम ३ वर्ष ६ महिना कैद हुने गरी फैसला भए उपर यी प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन पर्न आएको देखिन्छ । प्रतिवादी मध्येका तेजराम मौर्यको हकमा अभियोग माग दावी बमोजिम सजाय नगरी दफा ८(४) बमोजिम सजाय गरे उपर वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन नपरेबाट निजलाई घटी सजाय गरेकोमा विचार गरिरहनु परेन ।

अब पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर बमोजिम शुरू बाँके जिल्ला अदालतको फैसला मिले नमिलेको के हो भन्ने तर्फ विचार गर्दा, यस मुद्दाको अनुसन्धान पीडित ग सुनारको मिति २०६१/४/२० को जाहेरी दर्खास्तबाट नभई सहारा समूहको मिति २०६१/४/१९ को पत्रबाट भई सोही पत्रको आधारमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरू मिना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यलाई मिति २०६१/४/१९ मा पक्राउ गरेको देखिन आएबाट हामीलाई जाहेरी दर्खास्त पर्नु अधि नै पक्राउ गरेकोले मुद्दाको शुरूबाट पूर्वाग्रही भएको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी तेजराम मौर्य समेतको पुनरावेदन जिकिर मनासिब देखिएन ।

मुलुकी ऐन अ.व. २४ नं. मा (स्रोह) वर्ष नपुगेको नाबालकको हकमा कागज गराउँदा संरक्षक वा हकवाला रोहबरमा राखी कागज गराउनु पर्ने देखिन्छ । जाहेरी दर्खास्त भन्ने कुरा अड्डाले कागज गराएको नभई स्वयं पीडितले दिइने दर्खास्त भएको र सोमा हकवाला वा संरक्षकलाई रोहबरमा राख्नुपर्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिँदै न । यसर्थ जाहेरी दर्खास्त दर्ता गर्दा संरक्षक वा हकवालालाई रोहबरमा नराखेको कारणबाट जाहेरी दर्खास्त कानूनको रित पूर्वकको नभएको भन्ने पुनरावेदन जिकिर सित सहमत हुन सकिएन । जहाँसम्म प्रमाणित बयानको कुरा छ । तत्कालको अवस्थामा पीडितको संरक्षण भए रहेका माइती नेपाली जस्तो प्रतिष्ठित संस्थाको प्रतिनिधिलाई रोहबरमा राखी उक्त बयान भई अदालतबाट प्रमाणित भएको निज पीडितले हाजिर गराई बकपत्र गरी पाउँ भनी शुरू बाँके जिल्ला अदालत समक्ष मिति २०६१/१०/१९ गते दिएको निवेदनमा निजको उमेर १८ वर्ष भनी उल्लेख गरेबाट समेत मुलुकी ऐन अ.व. २४ नं. बमोजिम हकवाला वा संरक्षक राखी बयान गराउन पर्ने भन्ने देखिन आएन ।

शुरू जिल्ला अदालतले हामी पुनरावेदक मिना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको साबिती बयानलाई प्रमाणमा लिई गरेको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) को (१)(२) विपरीतको भई हाम्रो विरुद्ध प्रमाणमा लिन नमिल्ने भनी लिएको पुनरावेदकहरूको जिकिरको सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) मा फौजदारी मुद्दामा कुनै अभियुक्तले निजलाई लगाइएको अभियोगको सम्बन्धमा अदालत बाहेक अन्यत्र व्यक्त गरेको कुरा अदालतले देहाय बमोजिम ठहर्‍याएमा प्रमाणमा लिन हुन्छ” भन्ने व्यवस्था भएकोमा पुनरावेदक मिना भन्ने नाजमा हासमी समेतले आफूलाई अधिकार प्राप्त अधिकारीले निजहरूलाई वाध्य गरी यातना दिई धम्की दिई इच्छा विरुद्ध कसूरमा साबित हुने गरी बयान दिलाएको भन्ने कुराको प्रमाण पेश गर्न नसकेबाट समेत प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) को (१)(२) विपरीत भएको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्षको साबिती बयान प्रमाणमा ग्रहण गर्न नमिल्ने भन्ने जिकिर मुनासिब देखिएन ।

जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ को (ग) मा कुनै स्वास्थ्य मानिसलाई ललाई फकाई वा कुनै प्रलोभन दिई वा भुक्त्याई वा डर, त्रास वा दबाबमा पारी वा अन्य कुनै तरिकाले वेश्यावृत्तिमा लगाउन भन्ने उल्लेख भई त्यस्तो कार्य गरेमा दफा ४ बमोजिम जीउ मास्ने बेच्ने मानिने कार्य हुने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था भएको, त्यस्तो कार्य गर्न विदेशमा नै लैजान पर्ने हुन्छ भन्ने नभई नेपालभित्र समेत त्यस्तो कार्य भएमा जीउ मास्ने बेच्ने नियन्त्रण ऐन, २०४३ आकर्षित हुने हुँदा जीउ मास्ने बेच्ने कसूर हुनको लागि पीडितलाई विदेशमा नै लगेको हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदक जिकिर आधारहीन देखिन आयो ।

अब जहाँसम्म नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दामा दावी प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा रहने भन्ने पुनरावेदन जिकिर छ, त्यसतर्फ विचार गर्दा निश्चय नै नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दाहग सामान्यतया दावी प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा रहने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन । तर प्रस्तुत जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा अत्यन्त संवेदनशील र राष्ट्रिय समस्याको रूपमा पहिचान भएको कारणले यस अन्तर्गतको अपराधको नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले यस ऐनमा केही विशेष व्यवस्थाहरू गरेको पाइन्छ । सोही अनुरूप जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ५ मा उजुर गर्ने र दफा ६(१) मा दफा ५ बमोजिम उजुर गर्ने व्यक्ति वेश्यावृत्तिमा लगाइएको व्यक्ति भएमा त्यस्तो व्यक्तिको बयान प्रमाणित गराउनको लागि जिल्ला अदालतमा लाने व्यवस्था गरिएको छ भने सोही ऐनको दफा ६(२) मा सो बयान सम्बन्धित न्यायाधीशले प्रमाणित गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसरी अदालतद्वारा प्रमाणित बयानमा उल्लेखित कुरा भुट्टा हो भन्ने प्रमाण अभियुक्तले पुर्‍याउनु पर्ने भनी जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ७(२) ले गरेको पाइन्छ । जसबाट प्रस्तुत मुद्दामा नेपाल सरकार वादी हुने अन्य मुद्दामा जस्तो दावी प्रमाणित गर्ने भार वादीमा रहने नै भई केही विषयमा प्रमाण पुर्‍याउने भार प्रतिवादीमा रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

अब प्रस्तुत मुद्दामा शुरू जिल्ला अदालतले गरेको फैसला मिले नमिलेको के हो भन्ने तर्फ हेर्दा, पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू मध्ये मीना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कसूरमा साबित रही बयान गरेकोमा अदालत समक्ष इनकार रही बयान गरेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी अर्का प्रतिवादी रतन शर्मा अनुसन्धानको क्रममा फरार रही पछि पक्राउ भई अदालतमा बयान गर्दा कसूरमा पूर्णतया इन्कार रही मौकामा आफू भारतको बनारसमा गएको र अन्य सहअभियुक्तलाई नचिनेको र पीडितले होटलमा काम मारदा नदिएको कारणले रिसइवी लिई भुट्टा जाहेरी दिएको भन्ने कुराको जिकिर लिएको देखिन्छ । पीडित ग सुनारले जाहेरी दर्खास्त दिँदा प्रतिवादीहरू सबै मिली आफूलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको भनी किटानी जाहेरी दिई सोही अनुरूप अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष दिएको बयान जिल्ला न्यायाधीशबाट समेत प्रमाणित भइरहेको देखिन्छ । अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष साबित हुने प्रतिवादीहरू मीना भन्ने

नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यले आफ्नो इच्छा विरुद्ध बयान गराएको भन्ने जिकिर लिए पनि सो कुराको पुष्टि हुने गरी प्रमाण दिई पेश गर्न सकेको देखिँदैन । त्यस्तै गरी सबै प्रतिवादीहरूले पीडितको जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ६(२) बमोजिम प्रमाणित बयानमा उल्लेखित कुरा भुट्टा हो भन्ने प्रमाण सोही ऐनको दफा ७(२) बमोजिम प्रमाणित गर्न सकेको देखिएन । अब जहाँसम्म प्रतिवादी रतन शर्माले आफूले सह-अभियुक्तहरूलाई चिनेको छैन भनी बयान गरेता पनि ती सह अभियुक्तहरूले अदालत समक्षको बयान आफूहरू र पीडित समेत रतन शर्माको रेष्टुरेण्टमा काम गर्ने गरेको भनी उल्लेख गरेको छ भने सोही अनुरूप प्रतिवादी मीना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यलाई प्रतिवादी रतन शर्माको रेष्टुरेण्टबाट नै पक्राउ गरेको देखिन्छ । जसबाट प्रतिवादी रतन शर्माले सह-अभियुक्त अपरिचित रहेको र पीडितले निजको होटेलमा काम नगरेको भन्ने बयान विश्वसनीय देखिन आएन । प्रतिवादीहरू मध्ये मीना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यले आफ्नो इन्कारी बयान पुष्टि गर्न कुनै साक्षी समेत उपस्थित गराउन सकेको देखिएन भने प्रतिवादी रतन शर्माको एक मात्र साक्षी राम किसुन चौधरीले निजले बयानमा उल्लेख गरे अनुरूप निज भारतको बनारसमा मामाको घरमा गएको भनी बकपत्र गरेता पनि निजले के कसरी सो कुराको जानकारी कसरी प्राप्त भएको हो एकीन तवरले खुलाई बकपत्र गर्न नसकेबाट निज साक्षीको भनाई विश्वसनीय देखिन आएन । अब जहाँसम्म पीडित ग सुनारले यी प्रतिवादीहरूले निजलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको हैन भनी बकपत्र गरेतर्फ विचार गर्दा अपराध अनुसन्धानको क्रममा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ६(२) बमोजिम पीडित ग सुनारलाई सम्बन्धित न्यायाधीशले पढी बाँची सुनाई निजले भने बमोजिम लेखिएको व्यहोरा समेत उल्लेख गरी बयान प्रमाणित गरेकोमा पछि आएर सो बयानमा उल्लेखित कुरा हैन भनी अदालत समक्ष गरेको निजको बकपत्र प्रमाणमा ग्रहण गर्न मिलेन । यसर्थ पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ६(२) बमोजिम पीडित पक्षको अदालतद्वारा प्रमाणित बयानमा उल्लेखित कुरा भुट्टा हो भनी उल्लेखित ऐनको दफा ७(२) बमोजिम खण्डन गर्न तथा पीडितलाई वेश्यावृत्तिमा लगाएको होइन भनी प्रमाण पुऱ्याउन नसकेबाट माथि उल्लेखित प्रमाण तथा विवेचनाहरूको आधारमा शुरू बाँके जिल्ला अदालतले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ग) को कसूर कायम गरी पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू मध्ये रतन शर्मा र मीना भन्ने नाजमा हासमीलाई सोही ऐनको दफा ८(३) बमोजिम १२(बाह्र) वर्ष कैद र प्रतिवादी तेजराम मौर्यलाई उक्त ऐनको दफा ८(४) बमोजिम ३ (तीन) वर्ष ६ महिना कैद गर्ने रहेको मिति २०६२/६/४/३ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । यस इन्साफमा चित्त नबुझे ऐनका म्याद ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदकहरू रतन शर्मा, मीना भन्ने नाजमा हासमी र तेजराम मौर्यलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु र दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(कृष्णप्रसाद उपाध्याय)
मुख्य न्यायाधीश

(देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६४ साल मंसिर २३ गते रोज १ शुभम्..... ।

श्री पुनरावेदन अदालत, इलाम
संयुक्त बन्द इजलास
माननीय कायममुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
फैसला
कोड नं.०२-०६४-००२२३
सम्बत् २०६५ सालको स.फौ.पु.नं.९४/२०३
मुद्दा : जीउ मास्ने बेच्ने ।

माइती नेपाल काकडभिट्टाको जाहेरी पत्र र प्र.ह.ब्रह्मनारायण चौधरी समेतको प्रतिवेदनले
नेपाल सरकार..... १

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

कान्छा लामाको छोरा जिल्ला नुवाकोट घ्याङफेदी गा.वि.स.वडा.नं.५ विकाङ्ग गाउँ बस्ने
वर्ष ३५ को दावा तामाङ्ग..... १
जितबहादुर तामाङ्गको छोरा ऐ.ऐ.वडा नं.७ बोटुङ गाउँ बस्ने वर्ष २३ को राजेश लामा भन्ने
आइत तामाङ्ग..... १

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरु फैसला गर्ने : माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री विमलप्रसाद दुङ्गेल

“न्याय प्रशासन ऐन, २०४८” को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको परी दायर
हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यसप्रकार छ :-

मिति २०६३३१९४ गते दिउँसो १३:०० बजेको समयमा भारतको पानीटंकी स्थित बस स्टेण्डमा २ जना
केटाले १ जना बालिकालाई काठमाडौं घुम्ने भनि ल्याई राखेका छन् भनि रिक्सावालाहरुले बताएकोले तत्काल
रचना सुनुवार, जानकी वाइवालाई साथ लिई खोज्दै जाँदा जिल्ला नुवाकोट घ्याङफेदी-५ बस्ने दावा तामाङ्ग
र ऐ.वा.नं.५ बस्ने राजेश लामाले लिई आएका सानुमा तामाङ्गलाई फेला पारी दाखिला गरेको छौं भन्ने समेत
बेहोराको प्रहरी हवलदार ब्रह्मनारायण चौधरी समेतको मिति २०६३३१९४ गतेको प्रतिवेदन ।

मिति २०६३३१९४ गते भारतको पानीटंकी स्थित बस स्टेण्डमा २ जना केटाले १ जना बालिकालाई
काठमाडौं घुम्ने भनि ल्याएको छ भनि रिक्सावालाहरुले सुराक दिएका र प्रहरी कर्मचारीसँग सहयोग मागी
दावा तामाङ्ग, राजेश लामा, सानुमा तामाङ्गलाई संस्थामा ल्याई सोधपुछ गर्दा काठमाडौंमा पैसा कमाउन पाइने

^{११} पीडितको वास्तविक नाम प्रकाशित गर्न नमिल्ने हुनाले अर्कै नाम राखिएको ।

र जागिर लगाई दिन्छु भनि दावा तामाङ्ग नक्कली बाबा, राजेश लामा नक्कली काका बनेर सानुमा तामाङ्ग जिउ मास्ने बेच्ने कार्य गरेकोले कारवाही गरी पाँउ भन्ने समेत बेहोराको माइती नेपाल आवधिक गृह काँकडाभिट्टा भापाको च.नं.२४६ मिति २०६३३१५ गतेको पत्र ।

मलाई दावा तामाङ्ग र च्याङ्गवा तामाङ्गले काठमाडौं घुम्न जाँउ भनि फकाएको र भाँडा सफा गर्ने काममा लगाई दिन्छु भनेकोले मिति २०६३३१९ गते विहानै दावा तामाङ्ग र राजेश लामाले बाबु आमालाई नभनि भाग्नु भनेकोले यिनीहरूसँग काठमाडौं आएकी हुँ । पानीटकी आई पुगेको अहिले थाहा भयो । बाटोमा दावा तामाङ्गले मलाई बाबु भन्नु नाम सोधेमा सीतामाया तामाङ्ग भन्नु भनि सिकाउँदै ल्याएका हुन् । राजेश लामाले नयाँ रातो कुर्ता सुरुवाल र चुरा समेत ल्याई दियो भन्ने समेत व्यहोराको पीडिता सानुमा वाईवा तामाङ्गले गरेको बयान भापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३३१५ गते प्रमाणित भएको समेत रहेछ ।

सानुमा तामाङ्गलाई म र दावा तामाङ्गले काठमाडौं लगेर पैसा कमाई हुने काममा लगाई दिउँला भनेर उसका बाबु र आमा समेत कसैलाई नसोधी भुक्थ्याएर भारतको जयगाउँमा दावा तामाङ्गको जेठानलाई जिम्मा दिन लिएर आएका हो । दावा तामाङ्ग र उसका जेठानबीचमा केटी ल्याउने भनेर बात भएको रहेछ । सानुमा तामाङ्गलाई दावा तामाङ्गले फकाएको हो, मैले फकाएको होइन । मैले १ जोर कुर्था सुरुवाल र चुरा किनी दिएको हो भन्ने समेत व्यहोराको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष प्रतिवादी राजेश भन्ने आइ तामाङ्गले गरेको बयान ।

सानुमा वाइवा तामाङ्गलाई म र राजेश लामाले राम्रो काम काठमाडौंमा लगाई दिन्छौं भनि फकाएर भारतको जयगाउँ भन्ने ठाउँमा टेकबहादुर तामाङ्गको जिम्मा बुझाउन भनि लिएर आएका हो । उसका बाबु, आमालाई माग्दा नदिने भएकोले मिति २०६३३१९ गते भगाएर ल्याएका हो । पुरानो लुगा फेरेर नयाँ कुर्था र सुरुवाल, चुरा, टीका लगाएर ११ गते डेराबाट हिंडी बसमा चढेर १४ गते काँकडाभिट्टामा ल्याई रिक्सा चढेर इण्डिया पानीटकी बस स्टेण्डमा बस चढ्न लाग्दा नेपालबाट प्रहरीले पक्रेर ल्याएको हो भन्ने समेत व्यहोराको अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष प्रतिवादी दावा तामाङ्गले गरेको बयान ।

विभिन्न लोभ प्रलोभन देखाई काठमाडौं घुमाउने र काठमाडौंमा नै काम लगाउने भनेर प्रतिवादी दावा तामाङ्ग र राजेश लामा भन्ने आइत तामाङ्गले सानुमा वाइवाललाई बेचन भारतमा लगेकोमा विश्वास लाग्यो भन्ने समेत व्यहोराको रचना सुनुवारको घटना विवरण कागज ।

प्रतिवादीहरूले काठमाडौं घुम्ने भनेर काँकडाभिट्टा हुँदै भारतको पानीटकीमा पुर्याई त्यहाँबाट काठमाडौं पुगिन्छु भनेको र २ जोडी कुर्था सुरुवाल किनेर दिई फकाएको सानुमा वाइवाबाट बुझिएकोले निजलाई जयगाउँ बस्ने टेकबहादुर तामाङ्गलाई बेचन लगेको प्रतिवादीहरूले बताएका हुँदा बेचनकै लागि पीडितालाई लगेका सो फरक पर्दैन, प्रतिवादीहरूलाई कडा कानूनी कारवाही होस् भन्ने समेत व्यहोराको जानकी वाइवाले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६३३१५ गते दिउँसो १ बजेतिर रिक्सा चालकहरू आएर १ जना नेपाली केटीलाई भारतको पानीटकी पुर्याएका छन् भनेकाले म र जानकी वाइवा, प्रहरी हवलदार ब्रह्मनारायण चौधरी तथा प्रहरी जवान दीपक पौडेल समेत भई पानीटकी बस स्टेण्डमा पुग्दा २ जना पुरुष र १ जना बालिकालाई भेटियो । सोधपुछ गर्दा तामाङ्ग र राजेश लामाले सानुमा वाइवाललाई काठमाडौंमा काम लगाई दिने भनि भुक्थ्याएर भारतको जयगाउँमा बस्ने टेकबहादुर तामाङ्गलाई बेचन ल्याएको हो भनि बताएकोले प्रतिवादीहरू दावा तामाङ्ग र राजेश लामाले सानुमा वाइवा तामाङ्गलाई बेचन भारतमा लगेकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको सारथी राजवंशी समेतले लेखाई दिएको मिति २०६३३३० गतेको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादीहरू दावा तामाङ्ग राजेश भन्ने आइत तामाङ्ग र च्याङ्गवा तामाङ्गले १४ वर्षकी सानुमा वाईवा तामाङ्गलाई बेचनको लागि भारतको पानीटकीमा लगेको संकलित प्रमाणद्वारा पुष्टि भएकोले निज प्रतिवादीहरू दावा तामाङ्ग, राजेश भन्ने आइत तामाङ्ग समेतले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ को देहाय (क) कसूर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही ऐनको दफा ८ को देहाय १ बमोजिम र प्रतिवादी मध्येका च्याङ्गवा तामाङ्गले जीउ मास्ने बेच्ने परिपन्च मिलाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ को देहाय (घ) को कसूर गरेको हुँदा निज च्याङ्गवा तामाङ्गलाई सोही ऐनको दफा ८ को देहाय ४ अनुसार सजाय गरी पाउँ । एवं फरार प्रतिवादी च्याङ्गवा तामाङ्गको नाममा अदालतबाटै वारेण्ट सहितको म्यादी पूर्जि जारी हुन र टेकबहादुर तामाङ्ग भारतीय हुँदा पक्राउ परेका वखत कानून बमोजिम गरिने भन्ने समेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मिति २०६३३७ गते म एकलैले सानुमा तामाङ्गलाई लिई काठमाडौँ आई राजेश तामाङ्गको डेरामा एकरात बसी राजेश, म र सानुमा समेत मेरो जेठान भारतको जयगाउँ बस्ने भएकोले त्यहाँ सिलिगुडी जयगाउँमा जान २०६३३१३ गते काँकडभिट्टा पुगेका हौ । काँकडभिट्टा गेटमा प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । मेरा जेठानको छोरालाई विवाह गरी दिन भनि देखाउन ल्याएको हो, बेचन भनेर ल्याएको होइन । अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको बयान सुने, मलाई नपढी नसुनाई सही छाप गराएका हुन् । म पानीटकीमा होइन नेपालको काँकडभिट्टामा पक्राउ परेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी दावा तामाङ्गले अदालतमा गरेको बयान ।

म ५ वर्ष देखि होटलमा वेटरको काम गरी बसेको छु । मिति २०६३३११ गते दावा तामाङ्ग र सानुमा तामाङ्ग मेरो डेरामा बसेका रहेछन् । मिति २०६३३१३ गते भापाको काँकडभिट्टाको विहान ९ बजे तिर आई पुगियो । हामी तिनै जनालाई काँकडभिट्टामा प्रहरीले पक्राउ गरेका हुन् । मैले भतिजीलाई कुर्ता सुरुवाल किनी दिएको हो । बेचविखन गर्न भनि दावा तामाङ्गसँग आएको होइन, म आफ्नो दाजु भारतको कलकत्तामा हुँदा भेट्न गएको हुँ, अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको बयान सुने, मलाई नपढी नसुनाई सही छाप गराएका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी राजेश भन्ने आइत तामाङ्गले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी दावा तामाङ्ग र राजेश भन्ने आइत तामाङ्गलाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा १० बमोजिम थुनामा राखी कारवाही गर्नु भन्ने समेत शुरु अदालतबाट भएकै मिति २०६३४११ गतेको आदेश ।

वर्ष १४ की सानुमा तामाङ्गलाई बाबु रामसिंह तामाङ्गले हाजिर जमानीमा बुझी लिएको मिति २०६३४१८ गतेको भरपाई जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय, भापाको च.नं.१०२ मिति २०६४११९ को पत्रसाथ प्राप्त भई मिसिल सामेल रहेको छ ।

प्रतिवादी च्याङ्गवा तामाङ्गको नाममा मिति २०६३४१८ गते ७० दिने म्यादी पूर्जी तामेल भएकोमो हाजिर नभई शुरु म्यादै गुजारी बसेको रहेछ ।

राजेश भन्ने आइत तामाङ्गलाई म छिमेकीको नाताले सानै देखि चिन्दछु । राम्रो चालचलनको मानिस हो । उ निर्दोष छ सफाई पाउनु पर्छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी राजेश भन्ने आइत तामाङ्गको साक्षी नरेश तामाङ्गले गरेको बकपत्र ।

अनुसन्धानको क्रममा यो यसले बेचविखन गरेको वा यो कसले किन्ने भन्ने कुरा नखुलेको, पटक पटक मौका दिँदा समेत वादीतर्फबाट कुनै साक्षी उपस्थित गराउन नसकेको, पीडिता १४ वर्षकी सानुमा तामाङ्गलाई काका नातका दावा तामाङ्गले प्रभावमा पारी संरक्षकको मन्जुरी बेगर संरक्षकत्वबाट छुटाई आफूसँग ल्याई विदेश भारत जयगाँउ लान भनि दावा तामाङ्ग र सानुमासँग सहयात्री भै हिडेको कुरामा मुख

मिलेकै हुँदा प्राप्त आधार र प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी दावा तामाङ्ग र राजेश भन्ने आइत तामाङ्गले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण ऐन, २०४३ को दफा ४ को देहाय (क) को अपराध गरेको नदेखिई मुलुकी ऐन, जीउ मास्ने बेच्नेको महलको २ नं.को कसूरको अपराध गरेको पुष्ट भएको हुँदा जनही ११९ वर्ष कैद हुने ठहर्छ भन्ने भापा जिल्ला अदालतको २०६४।७।१२ को फैसला ।

पीडितालाई विवाह गर्न भनि लगिएकोमा सो कुरा विहे गर्ने भन्ने केटालाई थाहा नभएको, पीडितालाई लैजादा निजको बाबु आमालाई नै थाहा नदिई लगेको अवस्थाले विक्री गर्न नै लगेको देखिएको पुष्ट भईरहेको एवं वादी पक्षका गवाहालाई उपस्थित गराउने भन्दा भन्दै गम्भिर प्रकृतिको मुद्दामा अ.व.११५ नं.को कानूनी व्यवस्थालाई समेत प्रयोग नगरी प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरी भएको फैसला न्यायोचित नहुँदा शुरु फैसला बदर गरी प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ बमोजिमको माग दावी भएकोमा विशेष ऐनको माग दावीलाई परिवर्तन गरी साधारण ऐन अर्थात् मुलुकी ऐन अनुसारको कसूर भनि कसूर नै परिवर्तन गरी गरेको शुरुको फैसला कानूनी व्याख्यात्मक प्रश्न विद्यमान देखिएको सन्दर्भमा शुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने भई विचारणीय भएकोले मुलुकी ऐन, अ.व.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ अनुसार छलफलको लागि कानून बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।५।१९ को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचिमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दको पुनरावेदनपत्र सहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादीतर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामका विद्वान् निमित्त सह-न्यायाधिवक्ता श्री अभिकेश्वर पोखरेलले अ.व.११५ नं.को व्यवस्थालाई प्रयोग नै नगरी, जसको विवाह हुने हो भनिएको सो पुरुषलाई थाहै नदिई विदेश लगेको अवस्थाको विशेष ऐनको माग दावीलाई साधारण मुलुकी ऐनको कसूरमा परिवर्तन गरी भापा जिल्ला अदालतबाट भएकोफैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा प्रतिवादीलाई अभियोग मागदावी अनुसार सजाय हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनि इन्साफतर्फ विचार गर्दा भापा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ, र पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो होइन ? त्यसतर्फ निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन, जीउमास्ने बेच्नेको महलको २ नं. अनुसारको कसूर अपराध गरेको ठहर गरी सोही अनुसार प्रतिवादीहरूलाई जनही एक/एक वर्ष कैद गर्ने गरी भएको फैसला उपर प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन समेत नगरी उक्त फैसला अनुसारको सजाय भुक्तान गरी सकेको देखिदा त्यसतर्फ अरु विचार गरीरहनु परेन ।

यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा पीडिता १४ वर्षकी सानुमा वाइवालाई निजको घरबाट काठमाडौं ल्याई पैसा कमाई हुने काममा लगाई दिने प्रलोभन देखाई संरक्षकहरूबाट छुटाई संरक्षकहरूसँग छुटाई संरक्षकहरूसँग कुनै पनि प्रकारको सरसल्लाह नगरी मन्जुरी समेत नलिई ललाईफकाई प्रलोभनमा पारी भुक्त्याई पीडिताको घर नुवाकोटबाट काठमाडौं हुँदै लामो सफर तय गरी भापा काँकडभिट्टा सिमाना समेत पार गरी गराई पीडितालाई भारतको पानीटकीस्थित वसस्टेण्ड पुर्याएको अवस्था देखिन्छ जुन कुरालाई प्रतिवादीहरूले अधिकार प्राप्त अधिकारी तथा अदालत समक्ष समेत स्वीकारै गरेको अवस्था देखिन्छ । जुन कुरालाई पीडिताको

मौकामा गरी दिएको प्रमाणित बयान समेतबाट पुष्टि हुन आएको देखिन्छ। पीडिताले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष कागज गर्दाको अवस्था आफ्नो घरमा कोही नहुँदाको बेलामा दावा तामाङ्गले काठमाडौँमा घुम्न जाँउ भनेर फकाएको थियो, निजले आफूलाई एक महिना अगाडि देखि फकाउदै आएको थियो, पछि काठमाडौँमा काम लगाई दिन्छु, खाना बस्न राम्रोसँग पाइन्छ, पैसा पनि टन्न कमाइन्छ, भनेको जस्तो कपडा समेत लगाउन पाइन्छ, राम्रै भएर बस्न पाइन्छ भन्ने जस्ता प्रलोभन समेत देखाई सो कारणबाट दावा तामाङ्ग र राजेश लामासँग काठमाडौँसम्म आएकोमा काठमाडौँ जाने भनि भुक्त्याई नेपाल सिमाना कटाई मेची पुल पारी पानीटंकी भन्ने ठाउँमा आइ पुगेको रहेछौं, अहिले थाहा भयो। शहर बजार कहिल्यै देखेको थिएन भनि प्रष्टरूपबाट घटनाक्रमलाई कमबढ रूपले मालाकार कडीबाट समर्थित हुने गरी कागज गरी दिएको देखिन्छ। पीडिताले गरी दिएको उक्त कागज जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ६(२) अनुसार अदालतबाट प्रमाणित समेत भएको देखिन्छ र पीडितालाई काठमाडौँमा ल्याई काम लगाई दिने प्रलोभनमा पारी विदेश भारतमा पुर्याएको कुरा मिसिल संलग्न तथ्यगत वस्तुनिष्ठ आधारबाट प्रमाणित भएको अवस्था देखिन्छ। प्रतिवादीहरुले अदालतमा बयान गरेभै निजहरु नेपाल सरहद भित्र काँकडभिट्टा मै पक्राउ परेको भनि मान्ने हो भने पनि सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट श्री ५ को सरकार विरुद्ध गोपालप्रसाद दाहाल समेतको मुद्दामा मानिस विदेश पुर्याउनु भन्दा अघि बेच विखन गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरहदकै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा मानिस लिई जान्छ भने सो पुर्याउने क्रियाबाटै जीउ मास्ने बेच्ने कसूरको वारदात शुरु हुन्छ। बेच्ने उद्देश्यले मानिस विदेश नै पुर्याएको हुनुपर्छ भन्ने कुरा ऐनको प्रतिकूल देखिन्छ भनि सिद्धान्त समेत कायम भै सकेको छ। (स.अ.वुलेटिन २०५४, पूर्णाङ्क १२९, पृष्ठ ८)।

जीउ मास्ने बेच्ने कार्यलाई ज्यादै जघन्य अपराधको रूपमा विधायिकाले स्वीकार गरी यस्तो अपराधमा कुनै स्वास्नी मानिसलाई निजको अभिभावक वा निजको नातेदार बाहेक अन्य कसैले विदेश लैजाना लागेकोमा बेचविखन गर्ने वा वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले लगेको होइन भन्ने कुराको प्रमाण अभियुक्तले पुर्याउनु पर्छ भनि प्रमाणको भार जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ७ अनुसार प्रतिवादीहरुको रहेकोमा आफूहरुले पीडितालाई विभिन्न प्रलोभन देखाई उमेर नपुगेकी बालिकालाई काठमाडौँसम्म जाने भनि भुक्त्याई भारत पुर्याएको अवस्थामा त्यसरी भुक्त्याउने प्रतिवादीहरुको नियत बेच्ने र वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यबाट नभई विवाह गराइ दिन लिई गएको रहेछ भनि भन्न सकिने अवस्था देखिदैन। प्रतिवादीहरु र पीडिताबीचको कुनै नाता सम्बन्ध पनि नरहेको र अभिभावकको मन्जुरी समेत नलिई एक ठाउँ लैजाने भनि विदेश भारत पुर्याउने प्रतिवादीहरुको नियत सफा रहेको अवस्था देखिदैन भने आफूहरुले यो यस कारणबाट त्यस्तो बेचविखन गर्ने उद्देश्य थिएन भनि ऐनको दफा ७ अनुसार प्रमाण पेश गरी कसूरबाट सफाई लिन सकेको अवस्था समेत देखिदैन।

अब प्रतिवादीहरुले के कस्तो अपराध गरेको रहेछन्, सो सम्बन्धमा के कस्तो कानूनी व्यवस्था रहेछ र निजहरुको अपराध जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ “क” अनुसारको हो वा होइन ? निजहरुले उक्त ऐनले व्यवस्था गरे अनुसार के कस्तो अपराध गरेका रहेछन् त भनि जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा दफा (४) का जीउ मास्ने बेच्ने कार्यहरु अन्तर्गत कसैले देहायको कुनै कार्य गरेमा निजले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य गरेको मानिने छ :-

क. कुनैपनि उद्देश्यले मानिस बेचविखन गर्न,

ख. बेचविखन गर्ने उद्देश्यले कुनै मानिसलाई विदेशमा लैजान,

ग. कुनै स्वास्नी मानिसलाई ललाईफकाई वा कुनै प्रलोभन दिइ वा भुक्त्याई वा डर

त्रास वा दवावमा पारी अन्य कुनै तरिकाले वेश्यावृत्तिमा लगाउन,

घ. माथि खण्डहरूमा लेखिएका कुनै कार्य गर्नका लागि परिपन्च मिलाउने वा त्यस्तो कार्य गर्नमा सहयोग पुर्याउने वा त्यस्तो कार्यमा लाग्न कसैलाई दुरुत्साहन गर्न वा त्यस्तो कार्य गर्ने उद्योग गर्ने भनि अपराधको परिभाषा तथा वर्गीकरण गरेको देखिन्छ ।

उक्त वर्गीकरण गरिए अनुसार ४(क) अनुसारको कसूर स्थापित हुनलाई मानिस बेचबिखन गरी सकेको हुनुपर्छ । जसमा किन्ने मानिसले रकम समेत दिई बेच्नेबाट मानिस प्राप्त गरी सकेको अवस्था अर्थात् बेच्ने किन्ने कार्य क्रिया भै सकेको अवस्थामा मात्र उक्त ऐनको दफा ४ को क. अनुसारको कसूर स्थापित हुन आउने हो तर प्रतिवादीहरूले बेचबिखन गर्ने उद्देश्य लिएको भएता पनि बेचबिखन गर्ने कार्यको प्रक्रिया पुरा भै सकेको अवस्था नभै बेच्ने उद्देश्यले विदेश लगेको पुर्याएको अवस्थासम्म देखिदा अभियोग दावी अनुसार जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ क. अनुसारको अपराध भएको अवस्था नदेखिदा अभियोग दावी अनुसार हुनुपर्ने भन्ने पुरावेदन जिकिर मनासिव देखिएन ।

अभियोजन पक्षले अभियोग दावी लिँदाको अवस्थामा जुन अपराध भएको हो, कानूनी व्यवस्थालाई पूर्णरूपले दृष्टिगत गरी यथार्थ रूपबाट जे जस्तो अपराध भएको छ सोही अनुसार अभियोग दावी लिनु पर्नेमा कानूनी व्यवस्थातर्फ उचित ध्यान नै नदिई हचुवाको रूपबाट ठूलो सजायको माग दावी लिनु उपयुक्त हुन आउदैन र कानूनतः युक्ति संगत समेत देखिदैन । बेचबिखन गर्ने कार्य भै नसकेको अवस्थामा बेचबिखन गरेको कसूरमा बलपूर्वक परिभाषित गरी भई नसकेको कार्यको आरोप लगाई सजाय गर्नु न्यायोचित हुदैन ।

प्रतिवादीहरूले पीडितालाई माथि विवेचना गरे अनुसार बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले विदेश भारत पुर्याएकोसम्म देखिन्छ । यसरी बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले कुनै मानिसलाई विदेशमा लैजाने, पुर्याउने कार्य जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ ख. अनुसारको कसूर हुन आउँछ । फौजदारी न्यायको सिद्धान्त अनुसार जसले जे जुन अपराध गरेको हो उसलाई सो अपराध अनुसारको कसूर कायम गरी सजाय गर्नु युक्तिसंगत तथा न्यायोचित हुन जान्छ । कसूर अपराध अनुसारको सजायको भागीदार बनाई दायित्व बहन गराउनु तर्कसंगत तथा कानूनतः मिल्ने हुन्छ । अतः प्रतिवादीहरूको कसूर माथि विवेचना गरे अनुसार जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन २०४३ को दफा ४ ख अनुसारको देखिन आयो ।

जीउ मास्ने बेच्ने कार्य नियन्त्रण गर्नको लागि विधायिकाले विशेष ऐन बनाई समाजमा अपराध नियन्त्रण गरी देशमा सुशासन कायम गर्नको लागि तथा सर्वसाधारण जनताको हित संरक्षण गर्ने र सदाचार कायम राख्न जीउ मास्ने बेच्ने कार्यमा रोक लगाउन वान्छनीय भएको कारणबाट छुट्टै प्रकारको विशेष ऐन जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ ल्याएको देखिन्छ । यो विशेष ऐन पनि हो । विशेष कार्य (नियन्त्रण) गर्नको लागि विशेष एनेले व्यवस्थित गरी रहेको अवस्थामा बलजफ्ती मुलुकी ऐन जस्तो साधारण ऐन प्रयोग गरी ऐनको अपव्याख्या समेत हुन जाने गरी विशेष ऐनको प्रष्ट व्यवस्थालाई उल्लंघन हुने र विशेष ऐनको उद्देश्यमा प्रत्यक्ष प्रतिकूल असर पर्ने गरी लाग्ने नसक्ने ऐन प्रयोग गर्नु कुनै पनि न्यायिक दृष्टिकोणबाट उचित हुन आउदैन ।

यसर्थ प्रतिवादीहरूलाई लाग्ने नसक्ने साधारण ऐन प्रयोग गरी दावी भन्दा बाहिर गई मुलुकी ऐन जीउ मास्ने बेच्नेको महलको २.नं को अपराध कायम गर्ने गरेको शुरु भापा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।७।१२ को फैसला कानूनतः त्रुतिपूर्ण देखिएकोले उक्त फैसला केही उल्टी भै प्रतिवादीहरूको कसूर अपराध जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ ख अनुसारको कसूर देखिन आएकोले सोही ऐनको दफा ८ को देहाय दफा (२) अनुसार निजहरूलाई जनही ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । अरुमा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथी ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरु भापा जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी भै प्रतिवादीहरुलाई जीउ मास्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ८(२) अनुसार जनही ५ (पाँच) वर्ष कैद हुने ठहरेकोले निज प्रतिवादीहरु मिति २०६३।३।१५ गते पक्राउ परी प्रहरी हिरासतमा रही अदालतका आदेशले पूर्पक्ष निमित्त थुनामा बसी मिति २०६४।७।१२ गतेको शुरु फैसलाले लागेको कैद भुक्तान गरी थुनाबाट छुटी गएकाले निजहरुलाई यस अदालतबाट ठहर भएको जनही कैद वर्ष ५ मध्ये थुनामा बसेको १ वर्ष ३ महिना २६ दिन जनही कट्टा गरी बाँकी ३ वर्ष ८ महिना ४ दिन निज प्रतिवादीहरु दावा तामाङ्ग र राजेश लामा भन्ने आइत तामाङ्ग हाल वेरुजु हुँदा लगत कसी असूल गर्नु भनि शुरु भापा जिल्ला अदालतमा लगत दिनु.....१

यो इन्साफ उपर चित्त नबुझे “न्याय प्रशासन ऐन, २०४८” को दफा ९ (१) (ग) अनुसार सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २६(१) को म्याद ७० दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनि प्रतिवादीहरुलाई र फैसलाको प्रतिलिपि समेत साथै राखी पुनरावेदन सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २६(१) को म्याद ७० दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनि प्रतिवादीहरुलाई र फैसलाको प्रतिलिपि समेत साथै राखी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, इलामलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु.....२ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख फाँटमा बुभाई दिनु.....३

उक्त रायमा म सहमत छु ।

पुरुषोत्तम भण्डारी
न्यायाधीश

(पुरुषोत्तम पराजुली)
का.मु.मुख्य न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल माघ १३ गते रोज २ शुभम्..... ।

पुनरावेदन अदालत, बुटवल रूपन्देही
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्र प्रसाद राजभण्डारी
फैसला
मुद्दा नं. ११-०६५-००४१ नि. नं. ७८
मुद्दा : मानव ओसारपसार तथा बेचबिखन ।

जिल्ला नवलपरासी पाल्ही गा.वि.स. वडा नं. ९ बस्ने गोपाल मिश्र१ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

नन्दराम हरिजनको जाहेरीले नेपाल सरकार१ प्रत्यर्थी
वादी

मुद्दा नं. : ११-०६५-००८८ नि. नं. ७९

नन्दराम हरिजनको जाहेरीले नेपाल सरकार१ पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला नवलपरासी पाल्ही गा.वि.स. वडा नं. ९ बस्ने गोपाल मिश्र१ प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरू फैसला गर्ने माननीय न्यायाधीश : श्री बालचन्द्र शर्मा ।

नवलपरासी जिल्ला अदालतको फैसलामा चित्त नबुझाई न्याय प्रशासन ऐन प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :-

मिति २०६४/९/२३ गतेका दिन प्रतिवादी गोपाल मिश्रले मेरो छोरा वर्ष १२ को शिवभोला हरिजनलाई ललाई फकाई गरी भारतमा लगी काम लगाई दिन्छु भनी लिई गएकोमा हालसम्म पनि निजको कुनै सम्पर्क नभएको र निजसँग सोधपुछ गर्दा समेत भारतमा लगी काम लगाई दिएको हुँ । अन्य मलाई थाहा छैन भन्ने कुरा गरेकाले निज प्रतिवादीले घरबाट ललाई फकाई लिई गएको र हालसम्म बेपत्ता भएकोले निजले मेरो छोरालाई कहाँ लगी कति मूल्यमा बिक्री गरी आएका हुन्, निजउपर आवश्यक कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६४/९/२३ गतेका दिन जाहेरवालाको छोरा शिवभोला हरिजनलाई काम काज लगाउन भनी भारतका चिनेका मान्छे जितन पाण्डेका आफन्तले लगेका भन्ने सुनेको हुँ, निज शिवभोला हरिजन त्यहाँबाट आफूखुस घर छाडी हिडेका रहेछन् । मलाई दुःख दिनका लागि बेचबिखनको आरोप लगाएका हुन्, मैले बेचबिखन गरेको छैन । शिवभोलाका आमा बाबुको सहमतिमा भारत पठाएका हुन् । मैले बेचबिखन गरेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपाल मिश्रले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

वारदात मिति र समयमा प्रतिवादी गोपाल मिश्रले जाहेरवालाको छोरा शिवभोला हरिजनलाई भारतमा लगी काम लगाई दिन्छु भनी भारतमा लगी हालसम्म बेपत्ता भएकोले निजले भारतमा लगी बेचबिखन गरेकोमा विश्वास लाग्छ, निजले यस भन्दा पहिले पनि भारतमा त्यसरी नै केटा केटीहरूलाई काम लगाई दिन्छु भनी लैजाने गर्दथे, निज जाहेरवालाको छोरालाई जाहेरवाला समेतले खोज तलास गर्दा हालसम्म पनि फेला नपरेकाले निज प्रतिवादी गोपाल मिश्रले बेचबिखन गरेको हुनुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मदनप्रसाद हरिजन, जितबहादुर थारू समेतका मानिसहरूले गरेको कागज ।

प्रतिवादी गोपाल मिश्रले मेरो घरमा आई मेरो छोरालाई ललाई फकाई गरी भारतमा लगी राम्रो काममा लगाई दिन्छु भनी मिति २०६४/९/२३ गते लिई गएकोमा हालसम्म पनि मेरो छोरा घरमा सम्पर्कमा नआएको र निज प्रतिवादीलाई पटक पटक घर ल्याई देउ भन्दा कहिले हरायो, कहिले ल्याई दिन्छु भन्ने, कहिले आफू नै सम्पर्कमा नआउने गरेकाले निज प्रतिवादीले मेरो छोरा भारतमा लगी बेचेको हो भन्नेमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । निजउपर कारवाही होस् भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवालाकी श्रीमती फुलादेवी चमारको कागज ।

मिति २०६४/९/२३ गते प्रतिवादी गोपाल मिश्रले जाहेरवालाको वर्ष १२ को शिवभोला हरिजनलाई भारतमा आफूले चिनेको मान्छेको घरमा काममा लगाई दिन्छु भनी बाबुआमालाई समेत भुक्त्याई प्रलोभनमा पारी लगी विक्री गरी मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(क) (ख) विपरीतको कसूरमा निज प्रतिवादी गोपाल मिश्रलाई ऐ.ऐनको दफा १५(१)(ड)(१) अनुसार सजाय हुन र दफा १७(१) र (२) अनुसार क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोरा अभियोग मागदावी ।

जाहेरवालाको छोरालाई मैले बेचबिखन गरेको छैन । निज कहाँ छन् मलाई थाहा भएन, मलाई फसाउन भुट्टा जाहेरी दिएका हुने भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपाल मिश्रले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

मेरो छोरा शिवभोला हरिजनलाई प्रतिवादीले आफ्नो नातापाता कहाँ काममा लगाई दिन भनी भारत महाराजगंजमा लगेका हुन् । त्यसपछि, कहाँ लगे थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला नन्दराम हरिजनले गरेको वकपत्र ।

प्रतिवादीका साक्षी छेदी कोइरी र वादीका साक्षी मदन प्रसाद हरिजन तथा वादी पक्षको साक्षी पीडित आमा फुलादेवी हरिजनको वकपत्र भई मिसिल सामेल रहेको ।

वादी नेपाल सरकारको प्रतिवादी गोपाल मिश्र उपर मानव बेचबिखन (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(क)(ख) को कसूरमा ऐ.१५(१)(ड)(१) को सजाय माग दावी भएकोमा निज प्रतिवादीले जाहेरवाला छोरालाई बेचबिखन वा वेश्यावृत्तिमा लगाउनका लागि विदेश लगेको नभई शोषण गर्ने उद्देश्यले विदेश लगेको तथ्य मिसिलबाट स्थापित भएको देखिँदा निजलाई ऐ.ऐनको दफा १५(च) बमोजिम वर्ष तीन कैद सजाय हुन्छ र क्षतिपूर्ति तर्फको मागदावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने शुरू नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६५/४/२१ को फैसला ।

अभियोग पत्रमा नै माग दावी नभएको दफा प्रयोग गरी मलाई सजाय गरिएको फैसलामा कानूनी त्रुटी रहेको छ । आमा बाबुको सहमतिबाट विदेश लगेको भन्ने फुलादेवीले वकपत्रमा लेखाएकी छन् । आफ्नो

छोरा कहाँ छ भनी खोजतलास जाहेरवालाले गर्नुपर्नेमा सो गरेको पनि छैनन् । जाहेरवालाले बकपत्र गर्दा पनि बेचबिखन गर्न लगेको भनी भन्न सकेका छैनन् । जाहेरवालाले सल्लाहबाट काम गर्न पठाएको भनी उल्लेख गरेबाट पनि बेचन नलगेको प्रष्ट हुन्छ । अर्को तर्फ मैले भारतमा लगेको वा काम लगाई दिन्छु भनी पठाएको पनि होइन । लेनदेनको विषयमा भएको रिसइवीले मलाई फसाइएको हो । केवल शंकाको भरमा मलाई दोषी ठहर गर्न नमिल्ने हुँदा शुरू फैसला उल्टी गरी मलाई अभियोग दावीबाट फर्सद दिलाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी गोपाल मिश्रको पुनरावेदन पत्र ।

कसूर गरेको होइनन् भन्ने प्रमाण प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले नै पेश गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा प्रतिवादीले सोको प्रमाण पेश गर्न नसकेको र पीडित बालक यहाँ यस्तो अवस्थामा छ भन्ने अस्तित्व स्थापित नभएपछि प्रतिवादी कसूरदार भएको प्रष्ट छ । यस्तो अवस्थामा शोषण तर्फ सजाय गर्न मिल्दैन । प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा भारतमा काम गर्नका लागि पठाएको स्वीकार गरेका छन् । फुलादेवी लगायतका व्यक्तिले बकपत्र गर्दा प्रतिवादीले काम लगाई दिन्छु भनी भारतमा लगेको भनी लेखाएबाट पनि यी प्रतिवादीले बालकलाई भारतमा पठाएको स्पष्ट भएको र पीडित बालकको अस्तित्व यी प्रतिवादीले देखाउन नसकेको अवस्थामा अभियोग दावी बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा नगरी कम सजाय गरेको शुरूको फैसला सो हदसम्म उल्टी गरी अभियोग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम पेशसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी गोपाल मिश्रका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री केशवराज पोखरेलले मेरो पक्ष गोपाल मिश्रले जाहेरवालाका छोरोलाई बेचबिखन गर्नका लागि भारत लगेका पनि होइनन् र आरोपित कसूर गरेको पनि छैनन् । आफूले कसूर नगरेको कुरा अनुसन्धानको क्रममा र अदालतमा समेत बताएका छन् । केवल शंकाको भरमा मात्र मेरो पक्षलाई थुनामा राखिएको छ । सावित्री नभएको अवस्थामा सावित्री भएको भनी मनगढन्ते कुरा उल्लेख भई अभियोग पत्र तयार गरिएको छ । लेनदेन व्यवहारको पुरानो रिसइवीका कारण प्रतिवादीलाई जाहेरवालाले फसाएका हुन् । आफ्नो छोरा कहाँ छ, खोजी गर्ने दायित्व जाहेरवालाको पनि हो । मिसिल संलग्न प्रमाणबाट प्रतिवादी निर्दोष देखिएको स्थितिमा निजलाई सजाय गर्ने गरी भएको शुरूको त्रुटीपूर्ण फैसला बदर गरी प्रतिवादीले आरोपित कसूरबाट सफाई पाउनुपर्छ भनी तथा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय बुटवलका विद्वान उप-न्यायाधिवक्ता श्री भुवनेश्वर पौडेलले जाहेरवालाका छोरा विदेश भारत लगेको तथ्य मिसिलमा स्थापित भएको छ । प्रतिवादीको संलग्नता किटानी जाहेरी, जाहेरवालाको बकपत्र, जाहेरवालाकी पत्नीको बकपत्रबाट पुष्टि भएको छ । मावन बेचबिखन तथा ओसारपसार ऐन विशेष ऐन भएकोले कसूर गरेको होइन भनी निर्दोषता प्रमाणित गर्ने दायित्व प्रतिवादीमा रहन्छ । निजले सो दायित्व पूरा गर्न सकेका छैनन् । तसर्थ प्रतिवादीलाई अभियोग दावी बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा कम सजाय भएको शुरूको फैसला सो हदसम्म उल्टी गरी अभियोग दावी बमोजिम सजाय हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

यसमा शुरूको फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदन जिकिर बमोजिम हुने नहुने के हो सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिई सो तर्फ विचार गर्दा, यस मुद्दामा वादी दावी फौजदारी न्याय र कानून अनुकूल प्रष्ट

र किटानी छ छैन, सो दावी अनुकूलका प्रमाणहरू छन् छैनन्, मानव बेचबिखन ऐनद्वारा परिभाषित कसूर अनुसारका तथ्य स्थापित भएका छन् छैनन् र मिसिलबाट देखिएका तथ्य प्रमाण बमोजिम सबै कसूरलाई प्रतिवादी बनाइएको छ छैन, यी कुराहरू विचार गरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

पुनरावेदक गोपाल मिश्रले शिव भोला हरिजनलाई बेपत्ता बनाई मानव ओसारपसार तथा बेचबिखन गरेको वारदात पुष्ट भएकोले बाबु आमालाई समेत भुक्त्याई, प्रलोभनमा पारी लगी बिक्री वितरण गरी मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(क)(ख) विपरीतको कसूर गरेकाले सो कसूरमा निजलाई दफा १५(१)(ड)(१) अनुसार सजाय हुन र दफा १७(१) र (२) अनुसार निजलाई क्षतिपूर्ति दिलाई भराई दिन भनी अभियोग दावी लिइएको देखिन्छ ।

उक्त दावीमा उल्लेख भए बमोजिम शिव भोलाको बाबु आमालाई यी प्र.ले.भुक्त्याई प्रलोभनमा पारेको हो होइन भन्ने जिकिर तर्फ विचार गर्दा जाहेरवाला बाबु नन्दराम हरिजनले दिएको दरखास्तमा आफूलाई भुक्त्याएको तथा प्रलोभनमा पारेको कुरा उल्लेख भएको देखिँदैन । शिव भोलाका आमा जाहेरवालाका पत्नी फुलादेवीले गरेको कागजमा भारतमा राम्रो काम लगाई दिन्छु भनी प्र.ले ललाई फकाई छोरालाई लिई गएको भन्ने सम्म उल्लेख भएको तर सो फकाउने काम छोरालाई गरेको वा निज फुलालाई गरेको हो सो प्रष्ट हुन सकेको देखिँदैन । जाहेरवाला नन्दराम हरिजनले अदालतमा गरेको वकपत्रमा प्रतिवादीबाट ललाउने, फकाउने र प्रलोभन पार्ने काम भएको भनी एक शब्द उच्चारण भएको पाइँदैन । उता फुलादेवी हरिजनले गरेको वकपत्रको सवाल ६ को जवाफमा हामी गरीब भएकाले कमाउन भनी छोरालाई पठाएकी हुँ भनी तथा सवाल १० को जवाफमा सहमति भएरै पण्डितले लगेका हुन् भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । यस स्थितिमा मिसिलमा हुँदै नभएको ललाई फकाई र प्रलोभनमा पारेको कुरालाई टेकी दायर भएको अभियोगपत्रमा वादीको घोर लापरवाही देखिन्छ । वादीले आफ्नो काम कर्तव्य सावधानीपूर्वक र जिम्मेवार ढङ्गले पूरा गरेको पाइँदैन ।

शिव भोलाको बाबु जाहेरवाला नन्दराम र आमा फुलादेवीको कागज र वकपत्रबाट प्रतिवादीले शिव भोलालाई सहमतिबाट लगेको अवस्थाबाट श्रृजित वारदात यदि मानव बेचबिखन ऐनको कसूर ठहर्छ भने यो कसूर गर्ने व्यक्तिहरू शिवभोलाका आमा बाबु र गोपाल मिश्र देखिन आउछन् । यस स्थितिमा सिर्फ जाहेर दिएको कारणले जाहेरवाला नन्दराम र आमा भएको कारणले फुलादेवीलाई प्रतिवादी बनाउन नपर्ने कुनै कानूनी छेकवार रहेको देखिँदैन । निजहरूलाई यस परिदृश्यबाट अलग गर्ने वित्तिकै मुद्दाको मूल जग नै समाप्त हुन जान्छ । निजहरूलाई प्रतिवादी नबनाई गोपाल मिश्रलाई मात्र प्रतिवादी बनाएको वादीको यो कार्य पनि लापरवाहीपूर्ण देखिन्छ ।

यस मुद्दामा वादीले प्रतिवादी उपर मानव बेचबिखन ऐनको दफा ३ र ४(२)(क)(ख) को कसूरको दावी लिएको देखिन्छ । सो ऐनको दफा २(ड) मा “शोषण” भन्नाले दास तुल्याउने, बाँधा बनाउने कार्य सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानून बमोजिम बाहेक मानिसको अङ्ग भिक्ने कार्य समेतलाई जनाउँछ भन्ने भनी उल्लेख भएको, त्यस्तै दफा ३ मा कसैले पनि मानव बेचबिखन र ओसारपसार गर्न गराउन हुँदैन भनिएको, ऐ.दफा ४(२)(क) मा किन्ने वा बेच्ने उद्देश्यले मानिसलाई विदेशमा लैजाने र ऐ.(ख) मा वेश्यावृत्तिमा लगाउने वा शोषण गर्ने उद्देश्यले कुनै प्रकारले ललाई फकाई प्रलोभनमा पारी भुक्त्याई जालसाज गरी, प्रपञ्च मिलाई जबरजस्ती गरी करकापमा पारी, अपहरण गरी, शरीर बन्धक राखी, नाजुक स्थितिको फाइदा लिई वेहोस् पारी, पद वा शक्तिको दुरुपयोग गरी, अभिभावक वा संरक्षकलाई प्रलोभनमा पारी डर, त्रास, धाक, धम्की दिई वा करकापमा पारी कसैलाई बसिरहेका घर, स्थान वा व्यक्तिबाट छुटाई लाने वा नेपालभित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा वा विदेशमा लैजाने वा अरू कसैलाई दिने भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

ऐ. ऐनको दफा ३ ले कसूरको परिभाषा गरेका नभई सिर्फ कसैले पनि मानव बेचबिखन र ओसारपसार गर्नु गराउनु हुँदैन, गरेमा यस ऐनको कसूर गरेको मानिन्छ भनी निषेधात्मक सामान्य व्यवस्था गरेको देखिन्छ। ऐ. ऐनको दफा ४(१) ले भने मानव बेचबिखनको र देहाय (२) ले मानव ओसारपसार कसूरको परिभाषा गरेको देखिन्छ। अतः मानव बेचबिखनको दावीका लागि दफा ४(१) को दावी लिनै पर्ने अवस्था रहेकोमा सो दफा ४(१) को दावी लिन नसकेकोले दफा ३ मा रहेको मानव बेचबिखनको वारदात तर्फ ठहर निर्णय गर्नु आवश्यक भएन। ऐ. ऐनको दफा ४(२) बमोजिम मानव ओसारपसारको दावी तर्फ विचार गर्दा, जाहेरी दर्खास्तमा छोरालाई प्रतिवादीले भारतमा पुऱ्याई बिक्री गरेको भनी बिक्रीकै जिकिर लिएको र आमा फुलादेवीले पनि छोरालाई बिक्री गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने जिकिर लिएको एवं अभियोग दावीमा पनि बाबु आमालाई समेत भुक्त्याई प्रलोभनमा पारी लगी बिक्री वितरण गरी भनी बिक्री वितरणकै जिकिर लिएको अवस्थामा सम्बन्धित दफा ४(१) को माग दावी नगरी बिना कुनै प्रसंग एक्कासी दफा ४(२)(क)(ख) को दावी लिएको पनि मिलेको देखिन्छ। जुन दफाको दावी लिइन्छ सो दफासँग प्रासंगिक कुराहरू सिलसिलेवार ढङ्गले व्यक्त हुनैपर्छ। मानव बेचबिखन ऐन अत्यन्त व्यापाक (धम्मभ) ऐन हो। यसैले दफा ४(१) मा खण्ड (क) देखि (घ) सम्मका ४ अवस्था र ४(२) मा खण्ड (क) र (ख) गरी २ अवस्था रहेको र (ख) मा पनि वेश्यावृत्तिमा लगाउने वा शोषण गर्ने उद्देश्यले भनी २ अवस्था उल्लेख गर्दै ती २ अवस्था पूरा गर्ने सन्दर्भमा ललाई फकाई समेतका १८ प्रकारका काम कुराको वर्णन भएको देखिन्छ। ऐनको यो अवस्था व्यापक रहेको र कतिपय अवस्थाहरूले अर्को अवस्थालाई बाहेक गरेको अर्थात् एउटा अवस्था ठहरे अर्को अवस्था ठहर्न नसक्ने अर्थात् सबै अवस्था सँगसँगै जान नसक्ने स्थिति रहेकोले यी प्रतिवादीले (क) र (ख) मध्ये कुन काम गरेको हो ? दुवै काम गरेको भए वेश्यावृत्ति वा शोषण समेतका कुराहरू खुलाई सोको प्रमाण समेत संलग्न गरी दावी गर्नुपर्नेमा वेश्यावृत्ति वा शोषणतर्फ कुनै तथ्य प्रमाण पेश गर्न सकेको देखिँदैन। यसबाट वादीले केवल विधि पुऱ्याउनका लागि मात्र मुद्दा दायर गरेको र मुद्दामा न्याय इन्साफ भई अपराधीले सजाय पाउन भन्ने तर्फ कुनै ध्यान नपुऱ्याएको स्पष्ट हुन्छ। अभियोग दावी किटानी नभएमा प्रतिवादीले प्रतिवाद गर्न नपाउने र यसबाट प्राकृतिक न्याय हनन् हुने र प्रमाणको भार सम्बन्धी व्यवस्थाको पनि पालन हुन नसक्ने हुँदा यस्तो संगोलको हचुवा दावीको भरमा प्रतिवादीलाई कसूरदार कायम गर्नु न्यायसंगत हुन्न।

आरोपित कसूर गरेमा प्रतिवादी गोपाल मिश्र मौकामा र अदालतमा समेत इन्कार रहेको देखिन्छ। सवाल ११ को जवाफमा अजय चौधरी कामका लागि भारतका जितन पाण्डेका घरमा जाने बेलामा जाहेरवालाको छोरा शिव भोलालाई पनि काममा लगाई देउ भनी आफूलाई भन्न आएको तर आफूले नसकेको र सोको ८-१० दिनपछि आफू खेतमा काम गरी राखेको अवस्थामा शिव भोलालाई जितन पाण्डेका छोराहरूले लगेका भन्ने सुनी थाहा पाएको भनी उल्लेख गरेको कुरालाई कदापि साबिती ठहऱ्याउन मिल्दैन। प्रतिवादी नरहेको अवस्थामा छोरालाई जितन पाण्डे कहाँ पठाउने क्रिया गर्ने जाहेरवाला र निजका पत्नीले गरेको काम कारवाहीको प्रतिवादी गोपाल मिश्रले फल पाउनु कदापि न्याय संगत हुँदैन। गरीब भएकोले छोरालाई पठाएको भन्ने कुरालाई शिव भोलाकी आमाले स्वीकार गरेकी र प्रतिवादी गोपाल मिश्रले के कुन रिसइवी साधन यस्तो घृणित काम गरेका हुन अथवा के कति रकममा बिक्री गरी फाइदा लिएको हुन्, सो कुनै कुरा खुल्न खुलाउन सकेको देखिँदैन। पूरै मुद्दा शंका र अनुमानमा आधारित छ। भारत र नेपाल २ अलग अलग देश भएतापनि व्यवहारमा नेपालका मानिसले भारत महाराजगञ्जमा गई जितन पाण्डेलाई पत्ता लगाई छोरा फेला पार्न सक्ने र सो बमोजिम खुल्न आएका कुराहरू खुलाउन सकिने अवस्था रहँदा रहँदै जाहेरवालाले सो बमोजिम भारतमा गई जाहेरी दरखास्त दिने समेतको आफूले गर्नुपर्ने यथोचित काम कारवाही गर्न सकेको देखिँदैन। अर्कोतिर

नेपाल र भारतसँग सम्बन्धित अपराधको निवारणका लागि नेपाल र भारतका प्रहरी बीच पनि सहकार्य हुँदै आएको कुरालाई पंजाबका मुख्य मन्त्री प्रताप सिंह कैरोको हत्यामा संलग्न भएका सुच्चा सिंहलाई र हालसालै मानव अङ्ग मृगौला भिकने भनिएका डा. अमित कुमारलाई नेपाल सरकारले भारत सरकारलाई सुपुर्दगी गरेको उदाहरणहरू रहेको पाइन्छ। यस अवस्थामा भारतको प्रहरी र प्रशासन यन्त्रसँग सम्पर्क गरी अपराधी भनिएका भारतीय जितन पाण्डे समेतको पत्ता लगाई प्रभावकारी अनुसन्धान गर्नुपर्नेमा वादीबाट सो केही नगरी सिर्फ भ्रारा टार्ने उद्देश्यले हचुवा भरमा प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको देखिन्छ।

प्रतिवादी गोपाल मिश्रको अभियोग दावी निर्विवाद र शंका रहित तबरबाट मात्र होइन की सामान्य प्रमाणबाट पनि प्रमाणित हुन सकेको देखिँदैन। अनुमान, शंका र विश्वासले प्रमाणको स्थान लिन सक्दैन। शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउने कुरा फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त हो। मानव बेचबिखन तथा ओसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ९ मा आफूले कसूर गरेको छैन भन्ने कुराको प्रमाण प्रतिवादीले पुऱ्याउनुपर्ने व्यवस्था रहेको र प्रतिवादीले सो भारपूरा गर्न नसकेकोले शुरू सदर हुनुपर्छ भन्ने तर्फको हकमा दफा ९ मा कसूर उल्लेख भएको र कसूरका तत्वहरू actus reus / mens rea भएका र actus reus पनि प्रतिवादीले प्रमाणित गर्नुपर्ने भनी मान्नु फौजदारी न्यायको सिद्धान्त अनुकूल हुन्न। सो दफा ९ को प्रावधानबाट अदालतलाई सन्तोषजनक र विवाद रहित प्रमाणहरू प्रस्तुत गर्नुपर्ने न्यूनतम दायित्वबाट वादीले उन्मुक्ति पाएको अर्थ गर्न मिल्दैन। सो दफाले सिर्फ निर्विवाद र शंकारहित प्रमाणको भारको सट्टामा वादी उपर सन्तोषजनक प्रमाणको भार राखेको र सो खण्डन गर्ने दायित्व प्रतिवादीको रहने भन्ने सम्मको मनासिब अर्थ गर्नु फौजदारी न्याय सिद्धान्तसँग मेलखाने देखिन्छ। यो दफाले वादीलाई प्रतिवादीको actus reus प्रमाणित गर्नुपर्ने भारमा कुनै छुट दिएको देखिँदैन। वादीले प्रतिवादी गोपाल मिश्रको कुनै संलग्नता र कार्य प्रमाणित गर्न नसकेको अवस्थामा दफा ९ लाग्ने अवस्था रहँदैन। कमसेकम प्रतिवादीले यो यस्तो कार्य गरेको भनी वादीले देखाएको र प्रमाणित गरेको अवस्थामा मात्र सो कसूर आफूले गरेको होइन भनी प्रतिवादी उपर दफा ९ को प्रमाणको भार रहन्छ। एकछिनलाई उक्त व्याख्या यथास्थानमा राखी दफा ९ को बिलकूल हास्यास्पद शाब्दिक गर्ने हो भने पनि माथि उल्लेख भए बमोजिम यी प्रतिवादीको मौका र अदालतको इन्कारी बयान र जाहेरवाला तथा निजकी श्रीमतीको अदालतमा भएको वकपत्र र प्रतिवादीको साक्षीको वकपत्र समेतबाट आफूले कसूर नगरेको यथेष्ट प्रमाण प्रतिवादीले पुऱ्याएकोमा शंका गर्ने गुञ्जायश देखिन्न।

तसर्थ प्रतिवादी गोपाल मिश्रले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(ख) को कसूर गरेको ठहराई निजलाई ऐ.को दफा १५(च) बमोजिम कैद वर्ष ३ गरेको शुरू नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६५/४/२१ का फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई पुनरावेदक प्रतिवादी गोपाल मिश्रले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहर्छ। प्रतिवादी गोपाल मिश्रले सफाई पाउने ठहरेकोले प्रतिवादीलाई हदैसम्मको सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारले गरेको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। अग तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

शुरू फैसला उल्टी भई प्रतिवादी गोपाल मिश्रले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहरेकाले निज हाल थुनामा हुँदा प्रस्तुत मुद्दाका हकमा तत्काल थुनामुक्त गर्नु भनी कारागार कार्यालय नवलपरासीमा लेखी पठाउनु
.....१

प्रस्तुत फैसलामा चित्त नबुझे ७० दिनभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी फैसलाको जानकारी सहित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय बुटवललाई पुनरावेदनको म्याद दिनु२
प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु३

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(गोविन्दकुमार उपाध्याय)
न्यायाधीश

(राजेन्द्रप्रसाद राजभण्डारी)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल पौष २१ गते रोज २ मा शुभम्।

पुनरावेदन अदालत, हेटौँडा
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गौरीबहादुर कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
फैसला सम्बन्ध २०६५ सालको फौ.पु.नं. ४४३
निर्णय नम्बर : १०६
र.नं. ४९-०६३-००५९०
मुद्दा : जीउ मास्ने बच्चे ।

जिल्ला चितवन, लोथर गा.वि.स.वडा नं १ घर भई हाल मकवानपुर मनहरि १ लोथर
बजार माइतिघर बस्ने भीमबहादुर तामाङ्को श्रीमती नीता भन्ने तारा तामाङ्ग१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

हानोक तामाङ्गको जाहेरी नेपाल सरकार१

प्रत्यर्थी
वादी

सम्बन्ध २०६५ सालको फौ.पु.नं. ४४४
निर्णय नं. १०७
र.नं. ४९-०६३-००५९०

जिल्ला रूपन्देही गा.वि.स. केरपानी वडा नं. ४ पातली चोक घर भई हाल जिल्ला प्रशासन
कार्यालय कारागार चितवनमा थुनामा रहेका बम बहादुर तामाङ्ग१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

हानोक तामाङ्गको जाहेरी नेपाल सरकार१

प्रत्यर्थी
वादी

शुरू फैसला गर्ने न्यायाधीश : श्री हरिकुमार पोखरेल
शुरू फैसला गर्ने अदालत : श्री चितवन जिल्ला अदालत
शुरू फैसला मिति : २०६४।९।८

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य
एवं ठहर यस प्रकार छ ।

म जाहेरवालाको दिदी वर्ष २७ कि ख तामाङ्ग^{१५} लाई काकी नाता पर्ने नीता भन्ने तारा लामाले
कुवेतमा काम लगाई दिन्छु भनी २०६० चैत्र १८ गते घरबाट लिई गएकोमा दिदीको हालसम्म अत्तो पत्तो

^{१५} पीडितको वास्तविक नाम प्रकाशन गर्न नमिल्ने हुँदा वास्तविक नामको सट्टा अर्कै नाम राखिएको ।

नभएको, निज तारा लामाले भारत बम्बईमा लगी विक्री गरेको हुँदा पक्राउ गरी कानूनी कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको हानोक तामाङ्ग जाहेरी दरखास्त ।

म वैदेशिक रोजगारको सिलसिलामा इ.स. २००१ मा ओमनमा बमबहादुर तामाङ्ग मार्फत दुई वर्ष बसी सन् २००३ मा फर्की नेपाल आएकी थिएँ । पुनः विदेश जान तयारी भइरहेको अवस्थामा मेरो जेठानी दिदी ख तामाङ्गलाई लैजानु भनी निजको घर परिवारका मानिसहरूले भनेका, निजसमेत जान मन्जुरी भई बमबहादुर तामाङ्ग मार्फत ०६० चैत्र १८ गते निज खलाई म र बमबहादुर समेत भारत बम्बईमा गई सोही महिनामा पहिला खलाई कुवेतमा उडायो भनी बमबहादुरले भनेका र त्यसपछि मलाई कुवेतमा उडाएको हो, म १८ महिना पछि घरमा फर्किदा जाहेरवालाको घर परिवारको मानिसहरूले खको चिठी फोन केही आएन, तिमीले बेचेको हुनुपर्छ भनी उजुरी दिएको हो । मैले निजलाई बेचेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नीता भन्ने तारा लामाले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष गरेको बयान कागज ।

जाहेरवाला हानोक तामाङ्गको दिदी ख तामाङ्गलाई पक्राउमा परेकी नीता भन्ने तारा लामा समेतले कुवेत राम्रो काममा लगाई दिन्छु भनी प्रलोभनमा पारी २०६० चैत्र १८ गते घरबाट भारत बम्बईमा लगी निजका चिनजानका बमबहादुर तामाङ्ग समेत भई विक्री गरेकामा शंका लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिसहरूले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाको दिदी ख तामाङ्गलाई विदेश कुवेतमा राम्रो काममा लगाई दिने प्रलोभनमा पारी २०६०।१२।१८ गतेका दिन घरबाटै भारत बम्बईमा लगी विक्री गरेको तथ्य स्पष्ट रूपमा प्रमाणित हुन आएकोले प्रतिवादीहरूको कार्य जीउ मास्ने बेच्ने (कार्य नियन्त्रण) ऐन २०४३, को दफा ४ (क) को कसूर अपराध भएकाले प्रतिवादीहरू नीता भन्ने तारा तामाङ्ग र बमबहादुर तामाङ्गलाई सोही ऐनको दफा ८(१) बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोगपत्र माग दावी ।

म स्वयं आफू वैदेशिक रोजगारको लागि ओमन भन्ने देशमा करीब २०५७ सालतिर गई दुई वर्ष जति बसी नेपाल फर्किएर घरमा नै बसिरहेकी थिएँ । मेरा जेठाजु नाता पर्ने ज्ञानबहादुर तामाङ्गले मेरो छोरी ख तामाङ्गलाई समेत विदेश पठाउनु पऱ्यो म पनि कुवेत भन्ने ठाउँमा जान्छु भने र निज जेठाजुले खलाई पनि सँगै लान पऱ्यो । तिमीले चिनेको एजेन्ड कहाँ छ सँगै लैजाऔँ भनी भनेकाले निज ख र म भई मलाई कुवेत लाने बमबहादुर तामाङ्गको घरमा गई एक रात बसी भोलीपल्ट हामी दुवैजनालाई एजेन्ट बमबहादुरले सँगै भारतको बम्बै भन्ने ठाउँमा लगेका हुन् । हामी दुवैलाई चार दिनसँगै राखेका थिए । दुवै जनालाई मेडिकल गर्न लग्यो र पहिला खको टिकट र भिसा तयार भयो । खलाई कुवेत उडाउँछु अनी तिमीलाई उडाउँछु भनी बमबहादुरले भने खलाई विहान ६ बजेको फ्याइट छ भनी मसँगबाट विहान ४ बजे उठाएर लगेका हुन् र मलाई एयरपोर्टसम्म सँगै जाउँ भनेनन् र म पनि गइन । ख उडी सकी भनी मलाई तीन दिनपछि कुवेत भन्ने ठाउँमा जाने भनी टिकट समेत दिई बमबहादुर सँगै एयरपोर्टमा छाडेका म विहान ६.४७ मिनेटको फ्लाईटमा कुवेत गएकी हुँ । १८ महिना कुवेतमा बसी घर फर्केकी हुँ । म नेपालमा आई माइतीघरमा बसेको अवस्था जेठाजु ज्ञानबहादुरले छोरी खको कुनै खबर छैन । तपाई आउनु भयो । खलाई त उतै भारततिर बेचेर आउनु भयो कि क्याहो भन्नु भयो । मैले खलाई विक्री गरेको हैन, जाहेरी व्यहोरा भुटुटा हो । म निर्दोष हुँदा सजाय हुनुपर्ने होइन सफाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नीता भन्ने तारा तामाङ्गले शुरू अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गका नाउँमा शुरू अदालतबाट जारी भएको सत्तरी दिन म्यादी पूर्वी मिति २०६३।१०।१४।१ मा वेपत्ते तामेल भई आएको देखिएको ।

प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्का नामको म्याद वेपत्ते तामेल भई आएकोले निज प्रतिवादीको अर्को स्पष्ट वतन छ, छैन ? खुलाई पठाई दिन जि.स.व.का. चितवनमा लेखी पठाउनु भन्ने शुरू अदालतबाट मिति २०६४।२।१०।५ मा भएको आदेश ।

प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्ग अभियोग पत्रमा उल्लेखित ठेगाना जि.रूपन्देही केरपानी गा.वि.स.वडा नं. ४ बाहेक अर्को वतन नभएको भन्ने जि.स.व.का.चितवनको च.नं. ७८९ मिति २०६४।२।२९ को पत्र ।

अभियोगपत्रको सबूद प्रमाण खण्डमा उल्लेखित जाहेरवाला, मौकामा बुझिएका मानिस तथा प्रतिवादीका साक्षी बुझी नियमाअनुसार गरी पेश गर्नु भन्ने शुरू अदालतबाट मिति २०६४।३।२७ मा भएको आदेश ।

मेरो दिदी ख तामाङ्गलाई मेरो काकी नाता पर्ने नीता भन्ने तारा तामाङ्गले वैदेशिक रोजगारमा काममा लगाई दिन्छु भनी विदेश कुवेतको नाम लिई बमबहादुर तामाङ्गसँग लगी विदेशी भारतस्थित बम्बईमा लगी बेचेको हो । बमबहादुर एजेन्ट हो भनी ताराले चिनाई बमबहादुर समेतले बेचेको हो । ख तामाङ्ग हालसम्म कहाँ छिन् थाहा छैन । तारा तामाङ्ग र बमबहादुरले के कति मूल्यमा बेचे त्यो थाहा छैन । ख तामाङ्ग अनपढ सोभी मान्छे हुन् । तारा तामाङ्गले ख तामाङ्ग भिसा सकिएपछि आउँछिन् भनेकी र भिसाको म्याद दुई वर्ष सकिँदा पनि दिदी नआएकीले पुनः तारा तामाङ्गसँग सोध्दा तेरो दिदीको मेरो मतलब छैन जे गर्न सक्छ गर भनेर जवाफ दिएकी थिइन भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला हानोक तामाङ्गले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

तारा तामाङ्गले विदेशमा रोजगारको लागि खलाई लगेका हुन् फर्केर नआएपछि बेचेको हो । २०६० साल चैत्र महिना १८ गते विहान खलाई लगेको हो । खलाई लाँदा बमबहादुर साथमा थिएनन् । कुनै ठाउँमा लगी कतिमा बेचे भन्ने थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको घटना विवरणमा कागज गर्ने विरबहादुर तामाङ्गले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

ख तामाङ्गलाई तारा तामाङ्गले २०६४ सालमा घरबाट लिएर गएको देखेको हुँ कहाँ लगी विक्री गर्‍यो त्यो थाहा छैन । विदेश लान भनी बेचनै लागेको हो । ख घर नआएपछि विक्री गर्‍यो होला भनी भनेको हो । खलाई तारा तामाङ्गले लगेको कुरा साँचो हो, बमबहादुरले लगेको भन्ने कुरा मलाई थाहा छैन । कति रूपैयाँमा बेचे मलाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिस फूलमाया तामाङ्गले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

ख तामाङ्गलाई विदेश लैजान्छु भनेर २०६० सालमा तारा तामाङ्गले लिएर गएको रहेछ । ख कहाँ छिन् कसरी बसेकी छिन् थाहा छैन । हालसम्म ख सम्पर्कमा नआएको हुँदा निजलाई बेचेको कुरा विश्वास लाग्छ । ख तामाङ्गलाई तारा तामाङ्गले लगेको हो । कुन ठाउँमा र कतिमा बेच्यो भन्ने मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको बुझिएका मानिस रमेश तामाङ्गले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

खलाई तारा तामाङ्गले विदेशमा लगी विक्री गरेको होइन अभियोग दावी भुट्टा हो बमबहादुर र ख लुथरमा तारा तामाङ्गको घरमा आई ख र बमबहादुरले तारा तामाङ्गलाई लिएर गएको हो । तारा तामाङ्गलाई विदेश बम्बई पुऱ्याई बमबहादुरले कुवेतमा पठाउँछन् १८ महिनापछि तारा तामाङ्ग घर फिर्ता आएकी हुन् । पहिला पनि तारा तामाङ्ग दुई वर्ष ओमन विदेशमा बसेर आएकी हुन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नीता भन्ने तारा तामाङ्ग साक्षी कुवेरसिंह मोक्तानले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

नीता भन्ने तारा तामाङ्गले ख तामाङ्गलाई भारत बम्बईमा लगी बेचेको होइन, बमबहादुर तामाङ्गले ख र नीता भन्ने तारा तामाङ्गलाई घरमै आएर बोलाएर सँगै लिएर गएको हो । तारा तामाङ्ग राम्रो चालचलन भएकी मान्छे हुन् । ख तामाङ्ग हाल कहाँ छिन्, त्यो मलाई थाहा छैन । तारा तामाङ्गले गल्ली नगरेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दाबाट सफाई पाउनु पर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नीता भन्ने तारा तामाङ्गको साक्षी कान्छामान मोक्तानले शुरू अदालतमा गरेको बकपत्र ।

फाराममा रहेका प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्ग पक्राउमा परी आएकोले निज प्रतिवादीलाई यसै पत्रसाथ उपस्थित गराइएको छ भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवनको च.नं. ७२८ मिति २०६४।७।११ को पत्र ।

मैले खलाई विदेश भारत लगी बेचबिखन गरेको र रूपैयासमेत खाएको छैन । प्रतिवादी तारा तामाङ्ग र जोहरवालीको दिदी ख तामाङ्ग विदेश भारतको बम्बईबाट कुवेतमा घर काम गर्न भनी हवाईजहाजमा चढी गएका हुन् । कुवेतमा पहिला ख गएकी र प्रतिवादी तारा तामाङ्ग टाउको दुखेको भनिकीले औषधी खाई ख गएको तीन दिन पछि मात्र तारा तामाङ्ग कुवेतमा गएको हो । मैले भारतको जुविता मेनपावर कम्पनीमा चौकीदार काम गरी बसेको थिएँ । मिति याद भएन । नीता भन्ने तारा तामाङ्ग र ख तामाङ्ग दुवै दिदी बहिनी बिहान ५ बजेतिर कुवेत जान आएको भनी मकहाँ पुगी र मैले आफ्नो काम गरेको अफिसबाट भिसा निकसेपछि सो अफिसबाटै निजहरू दुवैजनालाई कुवेत पठाएको हो । नीता तामाङ्ग र ख पहिला र म पछि गोरखपुर पुगेको हो । त्यहाँबाट बम्बईसँगै गएको हो । मैले खलाई बेचेको होइन । प्रतिवादी तारा तामाङ्गले पनि खलाई बेचेको होइन । ख कुवेतमा नै छन् । केही दिन अगाडि फोन गर्दा ख बसेको घर साउनीले फोनमा कन्याट गर्न दिएन । केही दिन पछि मसँग फोन गर्छु भनेकी थिइन । निज ख तामाङ्ग डेढ महिना भित्र घर आउँछ भन्ने कुरा मेनपावरले भन्दा थाहा पाएको हुँ । मैले अभियोग दावी अनुसारको कसूर नगरेको हुँदा मलाई सजाय हुनु पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोरा प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गले शुरू अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गका साक्षी बुझी नियम अनुसार गरी पेश गर्नु भन्ने शुरू अदालतबाट मिति २०६४।७।११ मा भएको आदेश ।

प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गले पीडित ख तामाङ्गलाई भारतको बम्बईमा लगेर विक्री गरेको होइन । निज बमबहादुरको गाउँ घरमा चालचलन राम्रो छ । निजमाथि दुष्मनी लगेर भुट्टा जाहेर दिएका हुन् । प्रतिवादी बमबहादुरले प्रस्तुत मुद्दाको अभियोग दावीबाट सफाई पाउनु पर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गको साक्षी जीतबहादुर मोक्तानले शुरू अदालतमा बकेको बकपत्र ।

प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गले पीडित ख तामाङ्गलाई बम्बईमा लगेर विक्री गर्नु भएको छैन । प्रतिवादी बमबहादुर गाउँ घरमा राम्रो चालचलन भएका व्यक्ति हुन् । कसैसँग भैँभगडा गर्नु हुन्न । चेलीवेटी बेचबिखन गर्नु भन्ने काम त भन गर्नु नै हुन्न । प्रतिवादी बमबहादुर उपरको अभियोग दावी भुट्टा हो । निजले प्रस्तुत मुद्दाको अभियोग दावीबाट सफाई पाउनु पर्ने हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गको साक्षी कान्छी गुरुङ्गले शुरू अदालतमा बकेको बकपत्र ।

मिसिल संलग्न रहेका तथ्यगत कुराहरूको विवेचना पश्चात कानूनी रूपमा विवेचना गर्दा जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को कानूनी व्यवस्था तर्फ यस इजलासको ध्यानाकर्षण भएको छ । उक्त ऐनको दफा ७(१) “कुनै स्वास्नी मानिसलाई निजको अविभावक वा निजको नातेदार बाहेक अन्य कसैले विदेश लैजान लागेकोमा बेचबिखन गर्ने वा वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले लगेको होइन भन्ने कुराको प्रमाण अभियुक्तले पुर्याउनुपर्नेछ” भन्ने उल्लेख भएको छ । पीडितलाई बेचबिखन गर्न वा वेश्यावृत्तिमा लगाउनु लगेको होइन भनी प्रतिवादीहरूले भरपर्दो प्रमाण गुजारेको मिसिलबाट देखिँदैन । माथि विभिन्न प्रकरणमा गरिएको विवेचनाबाट प्रतिवादीद्वयले रोजगार लगाई दिने प्रलोभनमा पारेर पीडितलाई बम्बई पुर्याएको ठहर इजलासले निकाली सकेको छ । पीडितलाई विक्री गरेकोमा सम्म दुवै प्रतिवादी इन्कार गरे पनि पीडितको हालसम्म अज्ञात रहेको र आफ्ना निकटतम नातेदारसँग सम्पर्कमा आएकी समेत नदेखिएको र माथि उल्लेख गरिएबमोजिम प्रतिवादीहरूले विक्री होइन भन्ने भरपर्दो प्रमाण गुजार्न नसकेको समेतको माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीय नीता भन्ने तारा तामाङ्ग र

बमबहादुर तामाङ्ग आरोपित कसूर गरेको ठहर छ । सो ठहर्नाले निज प्रतिवादीद्वयलाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ८(१) बमोजिम जनही १० वर्ष कैद ठहर्छ भनी शुरू चितवन जिल्ला अदालतको मिति २०६४।९।८ गतेको फैसला ।

मैले खलाई बेचबिखन गर्ने र वेश्यावृत्तिमा लगाएको भन्ने तथ्य मिसिल संलग्न कुनै पनि प्रमाणबाट पुष्टि नहुँदा नहुँदै पनि जीउ मास्ने बेच्ने जस्तो गम्भीर फौजदारी अपराधमा मलाई अनुमान एवं शंकाको भरमा १० वर्ष कैद समेत गर्ने गरी भएको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ४५ नं. समेतका प्रतिकूल छ । खलाई रोजगार लगाई दिने प्रलोभनमा पारेर बम्बई पुऱ्याएको होइन । नेपालबाट तेस्रो मुलुकमा वैदेशिक रोजगारको सिलसिलामा जाने महिला कामदारहरू भारतको बम्बई हुँदै, कुवेत लगायतका देशमा जाने भएकाले म पहिला पनि ओमन भन्ने देशमा भारतको जुविता मेनपावर कम्पनीबाट पुनः जान लाग्दा जेठाजुको यी पीडित भनिएकी ख समेत उनको परिवार बाबु आमा समेतको सल्लाहबमोजिम काम गर्नको लागि पठाएको हुँदा हामी दुवै जना गई सोही जुविता मेनपावर कम्पनीबाट कुवेतमा गएको कुरा विद्यमान छ । शुग बम्बईमा पुऱ्याएको कुरालाई आधार लिएको छ । निज ख तामाङ्ग बम्बईबाट कुवेत गई सकेको अवस्था छ । कसूर हुनका लागि मानिसलाई विदेश जानु मात्र पर्याप्त हुँदैन । बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले लगेको देखिनुपर्छ । विदेशमा कामका लागि महिलाहरू लैजाने नहुने हो भने विदेशमा महिलाहरू पठाउने कानूनबमोजिम नेपाल सरकारले स्वीकृति दिएको सबै म्यानपावर कम्पनीलाई जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा लाग्ने हुन्छ । ख अनैतिक कामका लागि विदेश गएको होइन । कुवेतबाट उनको नाममा सन् २००४।२।२८ मा जारी भई सन् २००४।५।२७ सम्म म्याद भएको भिसाको आधारमा बम्बईबाट कुवेत जाने एल्ज त्कती दृ प घण्ट ह नं. को हवाईजवाफबाट कुवेतमा काम गर्नका लागि जुविता म्यानपावर कम्पनी मार्फत गएकी हुन् भन्ने कुरा भिसा र संलग्न टिकटबाट स्पष्ट देखिन्छ । तसर्थ, शुरू फैसला बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नीता भन्ने तारा लामाको पुनरावेदन ।

शुरू फैसलामा चित्त बुझेन । प्रतिवादी बनाएको मध्ये नीता भन्ने तारा तामाङ्ग म रोजगारीको सिलसिलामा भारतको बम्बईस्थित रहेको जुविता म्यानपावर कम्पनीमा चौकीदार काम गरी बसेको अवस्थामा सोही कम्पनीबाट पहिला पनि ओमन भन्ने देशमा गएकी पछि पुनः कुवेतमा जाने क्रममा निज नीता भन्ने तारा तामाङ्ग र ख तामाङ्गलाई म पनि घरबाट आफू कार्यरत रहेको कम्पनीमा जाने क्रममा संयोगवश भारतको गोरखपुरमा भेट भएको हो । त्यहाँबाट संगै गएकोमा मैले काम गर्ने म्यानपावर कम्पनीबाटै नीता तामाङ्ग र ख तामाङ्गको कुवेतबाट भिसा आएकोले तीन दिन अघि ख र तीन दिन पछि नीता भन्ने तारा तामाङ्ग दुवै जना दिल्लीबाट कुवेत जाने हवाईजहाजमा चढी गएको हो भन्ने कुरा कुवेतबाट ख तामाङ्गको नाममा सन् २००४।२।२८ मा जारी भई सन् २००४।५।२७ सम्म म्याद भएको भिसाको आधारमा बम्बईबाट कुवेत जाने एलचज त्कती दृ प घण्ट ह नं. को हवाईजहाजबाट कुवेतमा काम गर्नका लागि म पुनरावेदक कार्यरत रहेको जुविता म्यानपावर कम्पनी मार्फत गएकी हुँ भन्ने कुरा भिसा र प्लेन टिकटबाट देखिन्छ । मैले बेचबिखन गर्न र वेश्यावृत्तिमा लगाएको भन्ने तथ्य मिसिल संलग्न कुनै पनि प्रणामबाट पुष्टि नहुँदा नहुँदै पनि जीउ मास्ने बेच्ने जस्तो गम्भीर र फौजदारी अपराधमा अनुमान र शंकाकै भरमा १० वर्ष कैद समेत गर्ने शुरू फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ४५ नम्बर समेत प्रतिकूल छ । जाहेरी दरखास्तमा मेरो नाम उल्लेख छैन । घटना विवरण कागज गर्ने विरबहादुर र मौकामा बुभिएका फूलमाया तामाङ्गको बकपत्रबाट समेत मैले खलाई रोजगारी लगाई दिने प्रलोभनमा पारेर लगेको होइन भन्ने प्रमाणित छ । खसँग नेपालमा भेटी चिनजान छैन । कानून सम्मत् म्यानपावर कम्पनीबाट विदेश पठाउने कार्यलाई जीउ मास्ने बेच्ने अपराध अन्तर्गत राखी मुद्दा चलाउन कदापि मिल्दैन । ख बम्बईबाट कुवेत गई सकेको अवस्था छ । कसूर हुनको लागि विदेशमा

मानिस लाग्नु पर्याप्त हुँदैन, बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले लगेको देखिनु पर्छ। तसर्थ, शुरू फैसला बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गको पुनरावेदन।

पीडित भनिएकी ख तामाङ्ग वैदेशिक रोजगारीको निमित्त कुवेत गएको भनी गएको स्थान, पठाउने म्यानपावर एजेन्सी र टिकट भिसासमेतको छायाप्रति सहित प्रतिवादीहरूले इन्कारी बयान गरेको अवस्थसँग विदेश गएको भन्ने आधार देखाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ८(१) बमोजिम सजाय हुने चितवन जिल्ला अदालतको फैसला नेपाल सरकार विरूद्ध हवितमिया भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दामा (ने.का.प. २०४९ पृ.५३४) प्रतिपादन भएको सिद्धान्तको सन्दर्भबाट फरक पर्न सक्ने भएकाले छलफलको निमित्त अ.व. २०२ नं. बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालयलाई पेशी सूचना दिई नियमअनुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०६५।१।२३ गतेको यस अदालतको आदेश।

यस अदालतको ठहर

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी आज इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत पुनरावेदन सहितको शुरू मिसिल कागजात अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फका विद्वान अधिवक्ता श्री अमृतकुमार लामाले पीडित भनिएकी ख बम्बई हुँदै कुवेत पुगेको अवस्था भिसा र टिकटबाट देखिरहेको, प्रतिवादी मध्येकै तारा तामाङ्ग पनि वैदेशिक रोजगारीकै लागि कुवेत गएको अवस्था, अर्का प्रतिवादी सोही म्यानपावर कम्पनीका कामदार रहेको स्थिति अवस्थामा मनोगत आधारमा प्रमाण कागजको अभावमा जीउ मास्ने बेच्ने कसूरमा सजाय गर्ने गरेको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकाले उल्टी गरी सफाई दिनुपर्छ भनी र प्रत्यर्थीवादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधिवक्ता श्री विनोद पोखरेलले पीडितलाई प्रतिवादीहरूले विदेश लगेको कुरामा स्वीकार रहेको प्रमाण भार प्रतिवादीमा रहेको हुँदा बेचबिखन नगरेको भनी पुष्टि गर्न नसकेको हुँदा शुरू इन्साफ सदर पर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनी शुरू अदालतको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ र पुनरावेदन जिकिर बमोजिम हुनु पर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो।

निर्णय तर्फ विचार गर्दा शुरूले प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाकी दिदी ख तामाङ्गलाई बम्बईमा विक्री गरेको ठहराएको इन्साफ मिलेको छ, छैन भनी हेर्दा प्रतिवादी नीता भन्ने तारा तामाङ्ग सहित जाहेरवालाकी ख तामाङ्ग समेत २०६० चैत्र १८ गते घरबाट प्रस्थान गरी भारतको बम्बईमा पुगेकीमा विवाद भएन।

खाडी मुलुक कुवेतमा काम गर्न जाने क्रममा प्रतिवादी बमबहादुर तामाङ्गले आफू काम गर्ने कम्पनी जुविता म्यानपावर कम्पनीमा भिसा आएको खबर गरेपछि जाहेरवालाकी दिदी सहित प्रतिवादी तारा समेत बम्बई पुगेको देखिन्छ। बम्बई पुगेपछि पीडित खलाई उडाएको तीन दिन पछि प्र.तारा तामाङ्ग आफूपनि उडेको भन्ने देखिन आयो।

पहिले पनि अरबमा काम गरी फर्किएकीमा भतिजी खलाई रोजगारमा लैजान परिवारको आग्रह बमोजिम प्र.ताराले बमबहादुरको सहयोगमा कुवेत लैजान लागेको भन्ने देखिन्छ। पीडित खलाई उडाएको तीन दिनपछि आफूपनि कुवेत तर्फ उडी १८ पछि घर फर्केकी देखिन्छ।

वैदेशिक रोजगारमा अरव मुलुकतिर जानको लागि नेपालमा पासपोर्टसमेत लिएको देखिन्छ। बम्बईबाट जान हवाईजहाजको टिकट लिएको फोटो कपिबाट देखिन्छ। त्यस्तै कुवेतको भिसा प्राप्त भएपछि जुविता म्यानपावर कम्पनीको गाई रहेको प्रतिवादी बमबहादुरको सूचना अनुसार नै बम्बई गएको भन्ने भिसाको फोटोकपि पनि पेश गरेको देखिन्छ। यद्यपि भिसा, प्लेनको टिकटको अधिकारिकता तर्फ अनुसन्धानकर्ताले शुरूमै तहकिकात गर्न तत्परता देखाइएको पाइएन। मिति २०६३।१।१४ मा भएको शुरू बयानमै प्रतिवादी

ताराले पीडित भनिएकी खको मृत्यु भएको, कुवेत उडाएको टिकटको फोटो कपि र भिसाको फोटोकपि आफूसँग घरमा छ भनी बयान गरेपछि सो प्रमाण लिखत दाखिल गराई अनुसन्धान तहकिकात अगाडि बढाउनु पर्थ्यो। निज प्रतिवादीहरूको घरमै तुरुन्त खानतलासी लिनु पर्थ्यो। हाम्रो तहकिकातकर्ता ती बुँदामा अनुसन्धान गर्ने तिर लागेका पाइन्न्।

प्रतिवादीहरूले कसूर गरेको देखिने के के प्रमाण मिसिलमा रहेछन् भनी हेर्दा खलाई वैदेशिक रोजगारीमा अरब लैजान भिसा प्राप्त भएको खबर आएपछि प्रतिवादी ताराको साथ बम्बई पठाएको भन्नेमा विवाद छैन। यसपछि के के घटना घटे भन्ने देख्ने कोही साक्षी प्रमाण मिसिलमा रहेको पाइदैन। नेपालबाट प्रस्थान गरेपछि देख्ने साक्षी कोही रहेको पाइदैन। भारत बम्बईमा पुऱ्याएकोमा त्यसपछिको दायित्व प्रतिवादीको भन्ने अभियोग लगाई मानव बेचबिखन र वेश्यावृत्तिको कसूर ठहर गर्दा कुनै तथ्ययुक्त प्रमाणको भर नगरी अन्तर्राष्ट्रिय कन्भेन्सनको सैद्धान्तिक आधारमा भावनात्मक रूपमा कसूरदार ठहराएको पाइन्छ।

कुनै व्यक्तिउपरको फौजदारी जघन्य अपराध ठहर हुन अभियोग जस्तै प्रमाण पनि ठोस, विवादरहित, अकाट्य हुनुपर्ने तिर आँखा चिम्लन मिल्दैन। प्रतिवादीहरूले बम्बई पुऱ्याएको बाहेक अन्य प्रमाणले मालाकार रूपमा समर्थन गरेको पाइदैन। सिर्फ आशंका मात्र गरिएको छ।

आफ्नी दिदी खलाई बम्बईमा विक्री गरेको भन्ने जाहेरीमा उल्लेख सम्म गरेको देखिन्छ। कसरी विक्री गरे, आदि थप कुनै कुरा खुलाउन सकेको पाइदैन। नुवाकोट र रसुवा लगायतबाट बम्बईमा बेश्यवृत्ति गराउन विक्री गरे जस्तो स्थित यो मुद्दामा देखिँदैन। आफै बम्बई हुँदै कुवेतमा वैदेशिक रोजगारीमा जान लागेकी प्रतिवादी ताराले जाहेरीवालाकी दिदीलाई के कसरी बेचिन्। कसरी परिपञ्च मिलाई भन्ने भल्को सम्म पनि मिसिलमा देखिँदैन। विक्री गरे गराएको कुनै भरपर्दो प्रमाण मिसिलमा रहेको पाइदैन। कहाँ कसलाई कुन काम गराउन कतिमा विक्री गरेको भन्ने अभियोग लगाउन सकेको पनि पाइदैन।

आफ्नी दिदी प्रतिवादी तारासँग अरब मुलुक गएकीमा कुनै खबर नआएकोमा दुई वर्षसम्म जाहेरवालाले कुनै खोजखबर गरेको भन्ने देखिन आएन। प्र.ताराले विक्री गरेकी भए सो तथ्य प्रमाण प्रतिवादी बमबहादुरको सम्बन्धमा पनि तथ्य प्रमाण मौकामै जाहेरी दिन पर्ने थियो। सो दिएको देखिँदैन। प्र.तारा विदेशबाट फर्केर आएपछि मात्र जाहेरवालाले दिदीको खोजी गरेको देखिन्छ। प्रतिवादी ताराले विक्री गरेकी भन्ने अभियोगलाई कुनै प्रमाणले पनि समर्थन गरेको पाइएन।

अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतको बयानमै पनि खलाई बम्बई लगेपछि कुवेत उडाएको, उडाउन बिहान बमबहादुरले विमानस्थल लगेको, आफू टाउको दुखेको कारण त्यस दिन विमानस्थल जान नसकेको र तीन दिन पछि आफू उडेकी भनेकी छन् जुन तथ्यलाई प्रतिवादी बमबहादुरको बयानबाट पनि समर्थन गर्छ भने अधिकारिकता नभए तापनि प्रतिवादी ताराले पेश गरेको खको पासपोर्ट प्लेन टिकट र भिसाको फोटोकपिबाट पनि बारदात समयमा बम्बई पुगी कुवेत उडाएको भन्ने देखिन्छ। अरब मुलुकमा काम गर्न जानेहरूको सम्बन्धमा बेलाबेलामा विजोकको खबर सञ्चार माध्यमा आईरहेको पाइन्छ। एउटा देशमा काम गर्न भनी लगी अर्को देश र प्रतिवन्धित इराकमा कैयौं नेपाली अलपत्र परेको देखिन आएको पाइन्छ। एउटा काम भनी अर्को काममा लगाइको पनि पाइन्छ।

नेपालबाट रोजगारीको लागि अरब जान लागेकोमा कुन म्यानपावर कम्पनीले पठाउन लागेको भन्ने नखुलेकोमा काठमाडौं एयरपोर्टमा हिजो (८ मंसीर, २०६५) मात्र सयौं जना युवा युथ फोर्सले रोकेको समाचार आएको छ। नेपालबाट कुवेत वा कुनै देशमा रोजगारी गराउन भनी लिएको कयौं युवा इराकमा अलपत्र परेका समाचार बरोबर आइपरेका छन्।

भन्नु महिला कामदारको सम्बन्धमा तथा यौन शोषण समेत भई आत्माहत्याका खबर समेत सञ्चार माध्यममा आइपरेका छन् । नेपालको बाटो नगई भारतीय बाटो र भारतीय रोजगार कम्पनीमार्फत गएबाट पनि नेपालमा बढी जानकारी हुन सक्ने अवस्था भएन ।

प्रतिवादी तारा रोजगारदाता वा म्यानपावर कम्पनीको संचालिका पनि नभई आफू समेत वैदेशिक रोजगारीमा गई फर्की पुन जान लागेकी बेरोजगार महिला भएकीले जाहेरवालाकी दिदीको सम्पूर्ण जिम्मा निजले लिएर गएको पनि होइन र लिन सक्ने स्थिति पनि देखिँदैन । प्रतिवादी ताराले पहिले पनि मानिस विक्री गर्ने गरेको भन्ने कुनै जाहेरी परेको देखिन आएको छैन । बेश्यावृत्तिको लागि तरूनी आपूर्तिकर्ता भन्ने कुनै प्रमाण देखिन आएको छैन ।

शुरूले महिला बेचबिखन बेश्यावृत्ति सम्बन्धमा जेनेभा कन्भेन्सन र सार्क कन्भेन्सन उल्लेख गरेको देखियो ।

महिला बेचबिखन गर्नु, बेश्यावृत्तिमा लाग्नु भनेको मानवता विरुद्ध जघन्य घृणापूर्ण अपराध (Heinous crime) हो भन्नेमा कुरो अदालतको तर्कसँग सहमतीमै छ । सैद्धान्तिक रूपमा त्यस्तो अपराध गर्ने कसूरको भागी बनाउनु पर्छ । सजायबाट छुटकरा हुनुहुँदैन भन्नेमा मेरो पनि सहमती छ तर यस मुद्दामा प्रतिवादीहरूलाई कसूरदार ठहराउन पुग्ने प्रमाण छ कि छैन भन्ने हेर्नुपर्ने हुन आउँछ । मानवता विरुद्धको कसूर भनी भावनामा बगेर कुनै निर्दोष व्यक्तिलाई सजाय गर्ने कानूनको मकसद होइन भनिन्छ नै बरू ९ जना अपराधी छुटुन् १ जना निर्दोष सजायको भागी नहोस् । वैदेशिक रोजगारमा जानको लागि आफ्नै भजितीलाई प्र.ताराले संगै बम्बई लगेपछि कहाँ कसरी कसलाई विक्री गरेकी, विक्री गरेर के फाइदा पाई भन्ने मिसिलमा कुनै संकेतसम्म पनि पाइँदैन । विदेश लैजानु मात्रले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन २०४३ को दफा ४(ख) को कसूर नहुने, बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले लगेको पनि देखिनु अनिवार्य हुने भनी निजामुदिन मियाँको जाहेरीले श्री ५ को सरकार विरुद्ध हविव मियाँ भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा श्री सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त (ने.का.प.२०४९ अंक ६ नि.नं. ४५५३ पृ.५३४) प्रतिपादन भएको देखिन आयो । हविव मियाँले दिल्लीमा राम्रो काम पाइन्छ भनी पीडितहरूलाई तैयवपुरसम्म पुऱ्याएको थियो, दिल्लीमा पुऱ्याएको र बेच्ने कार्यमा निज संलग्न भएको थिएन । यस विवादमा प्रतिवादी तारा समेतले जाहेरवालाकी दिदी खलाई बम्बई पुऱ्याएता पनि त्यसपछि त्यस मुद्दामा गुलेरूनलाई भै बेचेको भनी कुनै प्रमाणबाट देखिन आएको छैन । यस प्रतिपादित सिद्धान्त अनुसार यस मुद्दामा पनि प्रतिवादीहरूले मानिस बेचबिखन गरेको भन्न मिलेन । बरू वैदेशिक रोजगारमा लैजाने क्रममा अनियमितता भएमा वैदेशिक रोजगारी ऐन, २०६४ को अपराध कायम भई सोही ऐन आकर्षित हुने देखिन्छ । वैदेशिक रोजगारमा पठाउने म्यानपावर कम्पनी पनि भारतीय भएको र भारतबाट गएकोले पनि त्यतातिर अनुसन्धान तहकिकात हुन सक्ने अवस्था नभएकाले जाहेरवाला र तहकिकातकर्ता त्यतातिर निष्क्रिय रहेको देखिन आयो ।

अपराध हुनु र कसूरदार कायम गर्नु अलग-अलग कुरा हुन् । यस मुद्दामा त अभियोग लगाएको मानिस बेच्ने अपराध यो यसरी भयो भनी तथ्ययुक्त प्रमाणले वादी पक्षले पुष्टि गराउनु नै सकेको छैन । बम्बईसँगै संगै लैजादैमा विक्री गरेको भन्न मिल्दैन । बम्बई लैजाने उद्देश्य वैदेशिक रोजगार भएको र राहदानी, प्लेनको टिकट, भिसा लगायत र प्रतिवादी तारा नै अरब देश कुवेत गई फर्केकी समेतको प्रमाण स्थितिलाई हेर्दा प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाकी दिदी खलाई विक्री गरेको भन्ने देखिन आएन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ अनुसार पनि अभियोग प्रमाणित गराउने प्रमाणको भार वादी नेपाल सरकारमा रहेकामा अभियोग प्रमाणित हुन सकेको पाइँदैन ।

केटी विक्री गरेको भन्ने अभियोग मात्र लगाएर नहुने तथ्य युक्त र शंकारहित प्रमाणले अभियोग पुष्टि हुनु पर्दछ। यस मुद्दामा दुवै प्रतिवादीहरूको सम्बन्धमा त्यस्तो प्रमाणले अभियोग पुष्टि सकेको पाइएन, सिर्फ बम्बईमा पुऱ्याइएकोमा शंकाको भरमा अभियोग लगाइएको पाइयो। शंकाको सुविधा अभियोगीले पाउने भनी विधिशास्त्रको सर्वमान्य सिद्धान्त रहेकाले पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिनुपर्ने कसूरदार ठहऱ्याएको शुरूको इन्साफ मिलेको देखिन आएन।

अतः यस्तो अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई शंकाको सुविधा समेतको आधारमा सफाई दिनुपर्नेमा कसूरदार ठहऱ्याएको चितवन जिल्ला अदालतको मिति २०६४।९।८।१ को फैसला नमिलेकोले उल्टी भई पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले सफाई पाउने ठहर्छ।

गौरीबहादुर कार्की
न्यायाधीश

माननीय श्री पोषनाथ शर्माको फरक राय :

प्रतिवादीहरूले सफाई पाउने गरी सो इन्साफ उल्टी गरेको माननीय श्री गौरीबहादुर कार्कीको रायसँग सहमत हुन नसकी निम्न आधार कारण सहित आफ्नो छुट्टै राय प्रस्तुत गरेको छु :

प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरू नीता भन्ने तारा तामाङ्ग र बमबहादुर तामाङ्गउपर जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४ (क) को कसूरमा सोही ऐनको दफा ८(१) अनुसारको सजायको माग गरी अभियोग पेश भएको देखिन्छ। ऐनको दफा ४(क) ले कुनै पनि उद्देश्यले मानिसलाई बेचबिखन गरेमा जीउ मास्ने बेच्ने कार्य गरेको मानिने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ भन्ने यस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई १० वर्षदेखि २० वर्षसम्म कैद हुने भन्ने व्यवस्था छ। अब यी प्रतिवादीहरूबाट कानूनले निर्दिष्ट गरेको त्यस्तो कसूर कायम हुन सक्ने नसक्ने विषयमा उक्त दुवै जना प्रतिवादीहरूको स्वेच्छाको बयान व्यहोराले भनेका कुराको तथ्यवद्ध गरी पीडितहरूको विषयमा दुई जना प्रतिवादीहरूको बयानबाट देखिएको पृथक-पृथक तथ्यगत पक्षहरू, त्यस्तो फरक फरक व्यहोरा अभिव्यक्त गर्नुपर्नाको कारण, पेश भएका प्रमाणको वैधानिक अस्तित्व, दावी र दावीका कानूनको सैद्धान्तिक पक्ष, प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर तथा दुवै पक्षका कानून व्यवसायीको बहस, तर्क र भ्र. भ्नी.को आदेशले बोलेका कुरा समेतको विश्लेषणात्मक अध्ययन र मूल्यांकनबाट शुरू फैसला मिलेको छ छैन? पुनरावेदन जिकिर पुग्ने सक्ने नसक्ने के हो ? भन्ने विषयमा न्यायिक निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने देखिन्छ।

प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा सैद्धान्तिक पक्ष तर्फ विचार गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय कानून समेतले मानव बेचबिखन खासगरी वेश्यावृत्तिको लागि मानव बेचबिखन मानवता विरुद्धको जघन्य, उच्च घृणित र अत्यन्त निन्दनीय अपराधको रूपमा स्वीकार गरेको छ। यस्तो जघन्य अपराध नियन्त्रण गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघले पनि तत्परता देखाई Convention for suppression of the trafficking in persons and of exploitation of the prostitution of the other, 1949 नामका दस्तावेज तयार गरी त्यसतर्फ सदस्य राष्ट्रहरूलाई सजक रहन आग्रह गरे अनुरूप २७ डिसेम्बर १९९५ मा नेपालले पनि हस्ताक्षर गरी नेपाल कानून सरह मान्ने प्रतिज्ञा गरिसकेको छ भने नेपाल समेत सदस्य राष्ट्र भएको SAARC संस्थाले पनि यस्तो प्रकृतिको अपराध नियन्त्रण गर्न अझ जागरूक र सचेत भई लागी पर्नुपर्ने गरी SAARC Convection on

Prevention and Combating Trafficking in the Women and Children for Prostitution, 2002 नामका दस्तावेज तयार गरी सो अपराध रोकथाम मार्फत सदस्य राष्ट्रहरूको गम्भीर ध्यानाकर्षण गराएको छ । नेपाल कानूनको रूपमा लागू गरिएको जीउ मान्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ७(१) पनि स्वास्नी मानिसलाई विदेश लैजान लागेकोमा बेचबिखन गर्ने वा वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले लगेको होइन भन्ने कुराको प्रमाण अभियुक्त स्वयंले पुऱ्याउनु पर्ने गरी ज्यान, डाका जस्त फौजदारी मुद्दामा शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउने स्थापित मान्य सिद्धान्तको अपराधको रूपमा दोषी छैन, निर्दोष छु भनी अभियुक्तले भन्छ भने सो इन्कारी तथ्यगत सबूद प्रमाण पनि अभियुक्तले नै पुऱ्याउनु पर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था गरेको देखिँदा अन्य फौजदारी मुद्दामा प्रमाण मूल्यांकन गरेजस्तो समान किसिमले यस प्रकृतिको मुद्दामा प्रमाणको मूल्यांकन गर्न नमिली त्यही विशेष कानूनले निर्देशित गरेको पृष्ठभूमिको सन्दर्भबाट हेरी तथ्य र प्रमाणको मूल्यांकन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

पीडित खलाई प्रतिवादीहरूले २०६० सालमा नै बम्बई पुऱ्याएको र बम्बई पुऱ्याए पछि २०६० साल देखि नै पीडितको अवस्था अज्ञात रहन गएकोले पीडितको भनाई प्रस्तुत मुद्दामा उपलब्ध छैन ।

वैदेशिक रोजगार दिलाई दिने प्रलोभन देखाई प्रतिवादी मध्येकी निता भन्ने तारा तामाङ्गले २०६०/१२/१८ मा २२/२३ वर्षकी पीडितलाई घरबाट लगेकी र कुवेत गएकी छ भिसाको म्याद दुई वर्ष पछि घर आउँछिन भनी भनिएकामा हालसम्म दिदी नआएकी र कुनै अत्तो पत्तो नभएको र बम्बई सम्म लगेर गएको, त्यसपछि मलाई थाहा छैन भनिएकाले बम्बईमा लगी निज ताराले बेचबिखन गरेको भन्ने व्यहोराको पीडितका भाई हनोक तामाङ्गको २०६५/१५/१९ को जाहेरीबाट यस मुद्दाको उठान भई प्र.निता भन्ने तारा तामाङ्गको बयान भएको देखिन्छ । प्र.निता भन्ने तारा तामाङ्गको बयानले प्रस्तुत मुद्दामा प्राथमिक र निर्णायक भूमिका खेलेको छ ।

प्र.निता भन्ने तारा तामाङ्गले पीडितलाई घरबाटै लगी अर्को प्रतिवादी बमबहादुरको साथमा बम्बई पुऱ्याई बम्बईमा बमबहादुरको साथ चार दिन राखेकी र सोको भोलीपल्ट विहान ४ बजे खलाई उठाएर बमबहादुर कुवेत पठाउछु भनी लागेका, पीडितलाई लिएर जाने बेला मलाई जाउँ भनी बमबहादुरले नभनेकाले आफू पनि नगएको व्यहोरा खुलाई प्र.निता भन्ने ताराले अदालतमा बयान गरेको देखिन्छ भने निजले मौकाको बयानमा नेपालबाट बमबहादुर सहित पीडितलाई आफूसमेतले बम्बईमा पुऱ्याई बमबहादुरले आफूसमेत पीडितलाई लजमा राखेर तिमी लजमा बस्नु मैले खलाई कुवेत उडाएर आउँछु भन्ने भनी खुलाएको स्थिति छ । मौका र अदालतको प्र.निता भन्ने तारा तामाङ्गको बयानबाट के स्पष्ट हुन्छ भन्ने पीडितलाई वैदेशिक रोजगारमा लगाई दिने जिम्मा लिई लगेकी प्र.निता भन्ने ताराले बम बहादुर सहित बम्बईमा पुगेपछि बम्बईबाट साच्चिकै पीडितलाई कुवेत पठाएको स्थिति भएमा कुन विमानको टिकट हो, कुन मितिको हो, कहिले टिकट भयो, कुन संस्थामा काम गर्न पठाएको हो, पठाएको ठाउँमा पुगिन पुगिन नजस्ता विषयमा प्र.निता भने ताराले थाहा जानकारी लिनुपर्ने र हुनुपर्ने थियो । सोको जानकारी उनलाई छैन । प्र.बमबहादुरले बम्बईबाट कुवेत उडाउछु भनी लगेको तर आफूलाई सो सम्बन्धी सामान्य जानकारी भएको भन्ने निजको बयानबाट नदेखिनु र जिम्मा लिई घरबाट लाने मुख्य व्यक्ति यी प्रतिवादीले निज पीडितलाई पुऱ्याउन एयरपोर्टसम्म नजानु पर्ने स्थिति थिएन । पीडित एयरपोर्ट जान भनी लगेर जाने बमबहादुरले पनि तिमी लजमा नै बस, मैले पुऱ्याएर आउँछु भन्नु र प्र.ताराले पनि आफ्नो जिम्मेवारी बोध नगरी जाने इच्छा जाहेर नगर्नुबाट यी दुवै प्रतिवादीहरूको एउटा उद्देश्यको लागि भनी लगी अर्को उद्देश्य देखाउने षडयन्त्रमूलक दुषित मनसाय लुगेको भन्ने कुरा प्र.निता भन्ने ताराको उक्त बयानले देखाउँछ । पीडितका भाई जाहेरी व्यहोरा र जाहेरी मिलानको वकपत्र सत्य र यथार्थको धरातलमा टेकेर परेको रहेछ भन्ने कुरा प्र.निता भन्ने ताराको मौका र अदालतको बयान व्यहोराले प्रमाणित गरेको देखिन्छ । प्र.निता भन्ने ताराको बयानको बोली,

व्यवहार र क्रियाकलापबाट आरोपित कसूरमा प्र.बमबहादुरसँगको मिलेमतो र संलग्नताबाट प्र.तारासमेतले पीडितलाई बम्बईबाट वेपत्ता पारेको भन्नेनै देखाउँछ ।

एकातिर प्र.नीता भन्ने ताराले मौकाको बयान (स.ज.१५) भारतको बम्बईमा छुटेपछि ख र मेरो सम्पर्क नभएको हुँदा हाल कहाँ छिन् मलाई थाहा छैन भन्छिन् भने सोही बयान (स.ज.१७) मा मैले निजको खोजी गर्ने पहल गरिन पनि भन्छिन् । त्यसै गरी बमबहादुरले आफूले काम गर्ने म्यानपावर मार्फत खलाई कुवेत पठाएको भनेका छन् (स.ज.१९) भन्ने समेतका निजको बयान व्यहोराबाट पनि बम्बईमा पुगेपछि बम्बईबाटै निज प्र.नीता भन्ने ताराले पीडितलाई बमबहादुरको जिम्मा लगाई आफ्नो उत्तरदायित्वबाट विमुख बनेको भन्ने प्रष्ट हुन्छ । अर्कोतिर निज ताराले अदालतको बयानमा बमबहादुरले आफ्नो म्यानपावरमार्फत बुझ्दा दिलमायाको कुवेतमा मृत्यु भएको भन्ने जानकारी भई उक्त म्यानपावरमार्फत मृत्यु भएको डकुमेन्ट समेत पेश गरेकी छु भनी टिकट, भिसा र खको मृत्यु भएको भन्ने समेत व्यहोराको सुगम ट्रावल कर्पोरेशन बम्बईको छायाँप्रति पत्रसमेत मिसिल सामेल देखिन्छ । तर अर्को प्रतिवादी बमबहादुर जसमार्फत पीडित कुवेत पठाएको र जसले काम गर्ने म्यानपावर मार्फत पीडितको मृत्यु भएको भनी जानकारी हुन आएको प्र.ताराले भन्छिन् । डकुमेन्ट समेत पेश गर्छिन् । तर उ स्वयं म्यानपावरमा काम गर्ने प्र.बमबहादुरले पीडित खलाई कुवेतमा छिन् डेढ महिना पछि घर आउँछ भन्ने कुरा म्यानपावरले भन्दा थाहा पाएको हुँ भनी आफ्नो बयान (स.ज.७) मा भन्छन् तर स्वयं प्र.बमबहादुरका साक्षी कान्छी गुरुङ्गले पीडित खको अवस्थाबारेमा केही सुनेकी छैन भनी बकपत्र गर्छिन् । बुझिएका व्यक्ति विरबहादुर तामाङ्गले प्रतिवादीहरू पीडितलाई रोजगारीको लागि विदेश लैजान्छु भनी लागेका तर फर्केर नआएकोले बेचेके हो भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ भने स्वयं प्रतिवादी नीता भन्ने ताराका साक्षी कुवेर सिं मुक्तान र कान्छामान मुक्तान पनि प्रतिवादीले घरमा आएर बोलाएर पीडितलाई सँगै लिएर गएको हुन् भनी पीडितको अवस्था हालसम्म अज्ञात रहेको भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ । पीडितलाई कुवेत उडाएको भन्ने प्रतिवादीको भनाई निजहरूको साक्षीले प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । निजहरूको बकपत्रले पनि पीडित मरिसकेको भनेको छैन । यसबाट पनि पीडित कुवेत गएको वा नगएको र जिउँदो वा मरिसकेको के हो स्पष्ट भएको देखिँदैन । प्रतिवादीको भनाई आफैले राखेको आफ्ना साक्षी मार्फत प्रमाणित गराउन सकेको अवस्था छैन ।

जहाँ प्र.ताराले पीडित कुवेतमा मरिसकेकी भन्ने कथित पत्र पेश गरेको सन्दर्भ छ । त्यसको कानूनी मान्यता पाउन सक्ने वा नसक्ने विषयमा कानूनी कसीबाट परीक्षण गर्नुपर्ने उजुरी देखिन्छ । प्र.बमबहादुरले आफ्नो बयानमा आफूले काम गर्ने कम्पनीको नाम जुविता म्यानपावर कम्पनी भएको र सोही कम्पनीमार्फत पीडितलाई कुवेत पठाएको भनेका छन् तर सो कम्पनीको कुनै डकुमेन्ट प्रमाण स्वरूप प्रस्तुत भएको छैन । प्रमाणको लागि प्र.ताराले बयान साथ पेश गरेको डकुमेन्ट सुगम ट्रावल एजेन्सीको देखिन्छ भन्ने बयानमा जुविता म्यानपावर कम्पनी भनिएको छ । बयानमा जुविता म्यानपावर कम्पनी भनी सुगम कर्पोरेशन पत्र पेश गर्नुले प्र.ताराको बयान साथ पेश भएको उक्त कथित प्रमाण कुनै अर्थ र महत्व राख्दैन । बयान समर्थित हुँदैन ।

यसमा अभ महत्वपूर्ण कुरा त के छ भने सो असान्दर्भिक कर्पोरेशनको पत्रमा पीडित मर्नो भनी स्पोन्सरले भन्यो भनी सम्म व्यहोरा लेखी मरेको डकुमेन्ट पीडितको बाबुलाई स्पोन्सरले पठाएको भन्ने व्यहोरा समेत उल्लेख भएको देखिन्छ । यसै प्र.ताराले पीडित कुवेतमा मरिसकेकी भन्ने बयान गर्छिन र सुगम ट्राभल एजेन्सीको पत्र प्रमाण भनी पेश गर्छिन् भनी म्यानपावर मार्फत कुवेत पठाउने भनिएको प्र.बमबहादुरले डेढ महिना पछि पीडित आउछिन भनी स्पोन्सरले भनेको भनी बयान गर्दछन् । यसबाट यी प्रतिवादीहरूको एक आपसको परस्पर बाभेको सो बयानले पीडितलाई बम्बईबाट नै वेपत्ता पारी कुवेत

उडाएको भन्ने काल्पनिक व्यहोराको रचना गर्न प्रयास भएको तर सो सत्य नहुँदा सिलसिला र सन्दर्भ नमिलेको भन्ने प्रष्ट देखिन्छ। न्याय खोजेले तथ्य लुकाउनु हुँदैन। भनिन्छ (On who comes in equity must come clear hands) तर प्रस्तुत मुद्दाका यी प्रतिवादीहरूको बयानमा शुद्धता र सफा हात नभएको सत्य लुकाउन र ढाक छोप गर्न असत्यको चक्रव्यूह बुनेको तर सफल हुन आफ्नै बयानबाट हुन नसकेको प्रमाणित हुन्छ।

प्र.नीता भन्ने ताराले बयान साथ पेश गरेको तथा कथित पीडित मरेको भन्ने समेत व्यहोराको सही विनाको सुगम ट्रावल एजेन्सीको पत्र, ख कुवेत गएको भनिएको अप्रमाणित टिकट र भिसाको फोटोकपिको जहाँ सम्म सन्दर्भ छ सो तर्फ हेर्दा, सो फोटोकपि टिकट र भिसा खकै हो भन्ने प्रमाणिक आधार देखिँदैन। अरूको नामको टिकट भिसामा सो नाम छोपी खको लेखी फोटोकपि बनाउन पनि नसकिने हुँदैन। भनिन्छ - प्रमाणको सही मूल्यांकनबाट मात्र न्यायको सही व्यवस्थापन हुन सक्छ। न्यायको सफल व्यवस्थापन भनेको प्रमाण तथ्य र कानूनको विधि सम्मत मूल्यांकन हो। प्रमाण शंकामुक्त र विवादरहित हुनुपर्छ। यस पृष्ठभूमिबाट प्रमाण भनी पेश भएको अप्रमाणित छाया प्रतिले कानूनको रोहमा ग्राह्यया प्रमाणको स्थान ग्रहण गर्न नसक्ने हुँदा यस्ता प्रमाणबाट पीडितबाट कुवेत उडाएको र निजको कुवेतमा मृत्यु भइसकेको भन्ने प्रमाणित आधार बन्न सक्दैन। पीडित कुवेत गएको र त्यही मरिसकेकी भन्ने प्रतिवादी ताराको भनाई साँचो हो भने मृतकको क्षतिपूर्ति दिलाउने तर्फ कारवाही चलाएको वा दिलाएको भन्ने देखिनुपर्नेमा सो केही बयानमा खुलाउन सकेको देखिँदैन। अझ रहस्यमय महत्वपूर्ण कुरा त के छ भने पीडितलाई आफूसँगै बम्बई लैजाने एक जना प्रतिवादी ताराले पीडित कुवेतमा मरिसकेकी भनी प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने फोटोकपि पेश गरी प्रमाण लगाई पाउँ भन्छिन्। अर्का प्रतिवादी बमबहादुरले पीडित कुवेतमा नै छिन् भनी बयान गर्छन्। पीडितलाई आफूलाई सँगै लिएर बम्बई जाने यी प्रतिवादीहरूको परस्पर विरोधी यस्तो बयानबाट पनि सो प्रमाण भनी पेश भएका अप्रमाणित टिकट, भिसाको फोटोकपि सक्कली होइन भनी आफैमा स्पष्ट छ। पीडित कुवेत पठाएकी पनि छैन। पीडितको अवस्था बारेमा लुकाउने छिपाउने र अज्ञात राख्ने भरमग्दुर प्रयास प्रतिवादीबाट भएको देखिँदा पीडितलाई प्रतिवादीहरूले बम्बईबाट नै वेपत्ता पारिएको हो भन्ने अर्थ बोध हुन्छ। पीडितको भाई स्वयंले पीडितको बारेमा कुनै जानकारी नभएको भनी बकपत्र गरिएको स्थितिमा प्रतिवादीहरूको परस्पर विरोधी उक्त भनाई वास्तविकतामा आधारित रहेको भन्न सकिने अवस्था देखिँएन। हचुवा र अपारदर्शी व्यहोरा र अग्राह्य प्रमाणका आधारमा पीडितलाई प्रतिवादीले कुवेत पठाएको भन्ने तथ्य नै स्थापित हुन सकेको छैन।

प्रतिवादी तर्फका कानून व्यवसायीले बहसको क्रममा प्र.नीता भन्ने तारा बम्बईको वासस्थानबाट पीडितलाई बमबहादुरले लिएर जाँदा एयरपोर्टसम्म जान नसक्नुको कारण निजको टाउको दुखी विरामी परेकोले भनी जिकिर लिनु भएको जहाँसम्म सन्दर्भ छ त्यसतर्फ विचार गर्दा, सो प्र.नीता भन्ने तारा तामाङ्गले अदालत तथा मौकाको बयानमा आफू विरामी परी अन्य कुनै परिस्थितिवंश जान नसकेको भनी भनेकी छैनन्। उनले त स्पष्ट रूपमा आफूले बमबहादुरले जाउँ नभनेका र आफू पनि नगएको भनी खुलाई बयान गरेकिछन्। यस स्थितिमा आफ्नो जिम्मा लिई गएको महिलालाई लाने प्रतिवादीले आफ्नो बचाउ गर्न र आफूले उन्मुक्ति लिन नसकेको कुरा अर्को अभियुक्त बमबहादुर आफ्नो बयानमा टाउको दुखी नगएकी भनेको भन्ने भरमा निज प्र.ताराको हकमा सो व्यहोराले उन्मुक्तिको लागि ग्राह्य प्रमाण हुन नसक्ने हुँदा प्रतिवादी तर्फका कानून व्यवसायीको सो तर्फसँग सहमत हुन सकिएन।

जाहेरीमा प्र.नीता भन्ने ताराको सम्म नाम भएको तर जाहेरीमा नाम नभएको प्र. बमबहादुर तामाङ्गलाई अनुसन्धानका आधारमा अभियोग लगाई सजाय गरेको शुरू फैसला त्रुटिपूर्ण छ भन्ने निजतर्फका कानून व्यवसायीको बहस तर्फ सम्बन्धमा विचार गर्दा जाहेरीमा नाम नहुनुबाट कसूरबाट उन्मुक्ति पाउने,

जाहेरीमा नाम भएको कारण कसूर कायम हुने भन्ने होइन । कसूर कायम हुने नहुने भन्ने विषय तथ्य र प्रमाणको समायोजन र मूल्यांकनको न्यायिक विश्लेषणबाट निस्कने सार हो । जाहेरीमा जाहेरवालाले प्र. बमबहादुरको नाम उल्लेख गरेका छैनन् तर त्यस्तो हुनु स्वभाविक छ किन कि पीडितलाई घरबाट लैजाँदा वैदेशिक रोजगारमा लगाई दिने प्रलोभनमा प्र.नीता भन्ने तारा तामाङ्गले मात्र लगेकी छन् । सो कुरा प्र. ताराको बयान र जाहेरी तथा जाहेरवालाको बकपत्र समेतले पुष्टि गर्छ । प्र.ताराको बयान अनुसार पीडितलाई घरबाट लिएर हिडिसकेपछि आफूले नेपालस्थित बमबहादुरको घरमा पुऱ्याई बमबहादुर र आफूसमेत भई पीडितलाई बम्बई पुऱ्याएको भन्ने देखिन्छ भने प्र.बमबहादुरले आफ्नो बयानमा गोरखपुरमा मात्र प्र.तारा र पीडित खलाई भेटी त्यहाँबाट मात्र बम्बईसँग साथ गएको भन्ने उल्लेख गरेका छन् । घरबाटै सँगै गएको होस् वा गोरखपुरबाट सँगै गई पीडितलाई बम्बई पुऱ्याएको होस् । बम्बई लैजाने क्रियामा प्र.बमबहादुरको पनि मिलेमतो र संलग्नता भएको भन्ने कुरामा प्र.बमबहादुर, प्र.ताराको बयानमा तादाम्यता देखिन्छ । बम्बई पुऱ्याएपछि केही दिन बम्बई कै लजमा राखी लजबाट प्र.ताराको उपस्थितिमा प्र.बमबहादुरले पीडितलाई कुवेत उडाउन भनी विहानको ४ बजे उठाई एकलै लगेको भन्ने विषयमा पनि प्र.तारा र प्र.बमबहादुरको बयान व्यहोरामा परस्पर एकरूपता र समानता देखिन्छ । कुवेत उडेको र कुवेतमा पीडित रहेको भन्ने कुनै भरपर्दो, आधिकारिक तथ्य र प्रमाण देखिँदैन । डेढ महिना पछि पीडित घरमा आउछिन्, कुवेतमा छिन् प्र.बमबहादुर भन्छन् भने खको अवस्थाको बारेमा केही सुनेकी छैनन् भनी स्वयं बमबहादुरका साक्षी कान्छी गुरुङ्गले बकपत्र गर्दछन् । पीडित कुवेतमा मरिसकेकी भन्ने बयान गरी तथा कथित अप्रमाणित टिकट, भिसा र मरिसकेको भन्ने संस्थाको व्यक्तिको सही नभएको छाया प्रतिलेटर प्र.ताराले प्रमाण पेश गर्दछिन् । अनि प्र. बमबहादुरले डेढ महिनामा पीडित कुवेतबाट आउछिन् भनी स्पेन्सरले भन्यो भन्छन् । गोरखपुरबाट मात्र पीडित, प्र.तारा र आफू बम्बई पुगेको भनी प्र.बमबहादुरले बयान गर्छन् भने प्र.तारा र निजका साक्षी कुवेर सिं मुक्तानले प्र.बमबहादुर ताराको घरमा आई पीडित ख र प्र.तारा र प्र.बमबहादुरले लिई गएका हुन् भनी बकपत्र गरेको स्थिति छ । पीडित मरिसकेकी भन्ने प्र.ताराको व्यहोरालाई निजको साक्षीले प्रमाणित गरेको अवस्था छैन भन्ने ख कुवेतबाट डेढ महिनापछि आउदैछिन् भनी त्यहाँको स्पेन्सरले भनेको भन्ने प्र.बमबहादुरको बयानमा निजका साक्षीले खको अवस्था बारे केही सुनेको छैन भन्नुबाट निज प्रतिवादीको सो हदसम्मको बयान व्यहोरा कसूरबाट बचन रचना गरिएको, काल्पनिक, बनावट र कपोल्कल्पित रहेछ भन्ने प्रष्ट छ । बम्बईसम्म पीडितलाई पुऱ्याएकोमा बमबहादुर आफ्नो बयानमा सावित छन् भने बम्बईकै वासस्थानबाट पीडितलाई आफूले एकलै लिएर हिडेको कुरामा पनि सावित छन् । निजको सो हदसम्मको अदालतको सावित समर्थन हुने गरी सह अभियुक्त नीता भन्ने ताराले पनि बयान गरेको अवस्थामा कुवेत उडेको भन्ने प्रमाणको अवस्था आफूले लिएर हिडेकी पीडितको कि लाश कि त सास देखाउनु दायित्व प्र.बमबहादुरको पनि भएकोले जाहेरीमा नाम नभएको व्यक्तिलाई कसूर कायम गरी सजाय गरेको मिलेन भन्ने प्र.बमबहादुर तर्फका कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

जाहेरी समयमा नपरेको भन्ने प्रतिवादी तर्फका कानूनी व्यवसायीको अर्को बहस तर्क सम्बन्धमा हेर्दा समयमा जाहेरीमा परेको भन्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । यो समयमा कारण परेकोमा यो समयमा पर्नुपर्ने जाहेरी यो समयमा नपरेको भनी वस्तुनिष्ठ रूपमा समय देखाउन र देखिन सक्नुपर्छ । सो देखाउन र देखिन सकेको छैन । जबकि प्रस्तुत मुद्दामा वैदेशिक रोजगार दिलाई दिने प्रलोभनमा प्र.नीता भन्ने ताराले २०६०।१२।१८ पीडितलाई घरबाट गाएकी र आफू घर फर्की आएपछि दुई वर्षको भिसा म्याद सकेपछि ख घरमा आउछिन् भनी पीडितका अविभावकलाई विश्वास पारेकीले सोही विश्वासमा परी पीडित घरमा आउने प्रतीक्षामा बसेका र दुई वर्ष वितिसकेपछि दिन हेर्दै जाँदा पीडित घरमा नआएकी र अतोपत्तो समेत नभएको भन्ने आधारमा

२०६३।५।११ मा जाहेरीलाई समयमा जाहेरी नपरेको भन्ने तर्क गर्न मिल्दैन। समय भनेको कारण परेको मितिले कायम अवधि हो। जब कारण परेको तब जाहेरी परेको भन्ने समयमा जाहेरी नपरेको भन्ने तथ्यहीन तर्कले कुनै अर्थ र महत्व राख्ने देखिएन।

प्रस्तुत मुद्दा फ.भी.आदेश गर्दा लिइएको आधार तर्फ पनि दृष्टि दिनु वाञ्छनीय देखिन्छ। फ.भी.आदेश गर्दा मुख्यतः निम्न दुई आधारमा लिएको छ।

(१) पीडित भनिएको ख तामाङ्ग वैदेशिक रोजगारको निमित्त कुवेत गएको भनी गएको स्थान पठाउने म्यानपावर एजेन्सी। टिकट भिसा सहित प्रतिवादी इन्कार रहेको, र

(२) नेपाल सरकार विरुद्ध हविव मियाँ भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दा (ने.का.प.२०४९, पृ.५३४) मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको सन्दर्भबाट शुरू फैसला फरक पर्न सक्ने।

उक्त पहिलो प्रश्नतर्फ दृष्टिगत गर्दा, पीडितलाई कुवेत पठाउने भनिएको कथित म्यानपावर कम्पनी जुविता म्यानपावर कम्पनी भएको भन्ने कुरा प्र.बमबहादुर प्र.नीता भन्ने ताराको बयानबाट देखिन्छ। तर सो जुविता कम्पनी मार्फत पीडितलाई कुवेत पठाएको भन्ने कुनै आधार प्रमाण प्रतिवादीबाट पेश भएको देखिँदैन। प्रतिवादीबाट पेश भएको तथा कथित इस्यू गर्नेको हस्ताक्षर नभएको अप्रमाणित फोटोकॉपी पनि सुगम ट्राभल एजेन्सीको देखिन्छ। जुन प्रमाण प्रतिवादीकै बयान अनुसारनै सान्दर्भिक छैन। यस्तै असान्दर्भिक, कानूनी मूल्य र अस्तित्व नभएको एजेन्सीको पत्रलाई आधार लिएको सो फ.भी.तथ्यपरक देखिँएन। अब जहाँसम्म टिकट भिसा र प्रतिवादीको इन्कारीको प्रश्न छ, सो सम्बन्धमा विचार गर्दा वैदेशिक रोजगार दिलाउने भनी दुवै जना प्रतिवादीहरूले पीडितलाई बम्बैसम्म पुऱ्याएकोमा दुवैको संलग्नता देखाई एक आपसमा पोल गरी अदालतमा समेत दुवै जना आ-आफ्नो बयानमा सावित छन्। बम्बैबाट कुवेत उडाएको भन्ने कुरा प्र.नीता भन्ने तारा तामाङ्ग एयरपोर्ट नगएकोले देखेकी छैनन्। प्र.बमबहादुरले भनेकोले थाहा पाएकी भनेकी छन् भने कुवेत उडाएको हुँ भन्ने प्र.बमबहादुरले पनि कुवेत उडाएको भरपर्दो, निश्चयात्मक र तथ्यगत प्रमाण पेश गर्न नसकेकोमा विक्री गरेको होइन भन्ने इन्कारी बनाईले मात्र कसूरको इन्कारी पुष्टि गरेको भन्न मिल्ने देखिँदैन। जुन कुरा माथिको प्रकरणमा पनि विस्तृत विवेचना गरिएकोले यहाँ थप विवेचना गरिरहनु परेन।

फ.भी.आदेश गर्दा लिएको दोस्रो प्रश्न नेपाल सरकार विरुद्ध हविव मियाँ भएको जीउ मास्ने बेच्ने मुद्दाको (ने.का.प.२०५९, पृ.५३४) मा प्रतिपादित सिद्धान्तको जहाँसम्म सन्दर्भ छ। सो तर्फ हेर्दा त्यसमा जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ४(ख) को कसूर हुनको लागि मानिसलाई विदेशमा लानु पर्याप्त हुँदैन, बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले लगेको पनि देखिनु अनिवार्य हुन्छ भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ। बेचबिखन गर्ने उद्देश्य प्रतिवादीहरूको क्रियाकलाप र व्यवहारबाट प्रदर्शित हुने भन्दै उक्त मुद्दाका प्रतिवादी परमेश्वरी तत्मालाई जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ८(१) बमोजिम १० वर्ष कैद र प्र.हविव मियाँलाई सोही ऐनको दफा ८(४) बमोजिम एक वर्ष कैद गर्ने गरी भएको शुरू भ्रूपा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको मेची अञ्चल अदालत र पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको इन्साफ नै सर्वोच्च अदालतबाट सदर भएको अवस्था छ। यस मुद्दामा पनि प्रतिवादीहरूले पीडितलाई विदेश भारतको बम्बैसम्म लगेको भन्ने विषयमा विवादरहित रूपमा दुवै प्रतिवादी सावित छन् भने बम्बै लगेपछि कहाँ लगेको भन्ने कुरा सप्रमाण पुष्टि नहुँदा यस तथ्यभित्र बेचबिखनको उद्देश्य लुकेको देखिन्छ। पीडितको अवस्था अज्ञात देखिँदा यी प्रतिवादीहरूको विदेश लैजानुको उद्देश्य यिनीहरूकै क्रियाकलाप र व्यवहारबाट बेचबिखन गर्ने होइन, थिएन भनी तर्कसंगत रूपमा अनुमान गर्दा मिल्ने नदेखिँदा फ.भी.गर्दा आधार लिएको सो सिद्धान्तबाट नै प्रतिवादीलाई कसूर कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ। प्रतिवादीहरूले कसूरबाट उन्मुक्ति पाउने सक्ने अवस्था देखिँदैन।

प्रतिवादी दुवै जनाको बयान आधोपान्त अध्ययन गर्दा दुवैले ठाउँ ठाउँमा तथ्य फरक पारी बयान गरेको देखिन्छ। यसबाट सही तथ्य भन्न नखोजी लुकाउन खोजेको र बनावटी तथ्य सिर्जित गर्न खोजेको भन्ने प्रष्ट उदाहरणको लागि प्र.नीता भन्ने ताराले नेपालबाट नै बम्बैसम्म प्र.बमबहादुर र आफूसमेतले पीडितलाई लिएर सँगै गएको भन्छिन् भन्ने प्र.बमबहादुरले गोरखपुरबाट मात्र आफू निजहरुसँगसँगै गएको भन्छिन् तर एक्कासी गोरखापुरमा कसरी कुन परिस्थिति सल्लाह र योजना अनुसार पीडितसमेत सँग भेट भयो सो कुरा खुलाउँदैनन्। प्र.ताराले पीडितलाई बमबहादुरले एयरपोर्ट छोड्न जाँदा बमबहादुरले आफूलाई जाउ नभनेको र आफूपनि गइन् भन्छिन् तर बमबहादुरले स्वयं ताराले आफ्नो विषयमा निजले नभनेको थप कुरा तारा विरामी परेकोले गइन् भन्छिन्। प्र.ताराले पीडित कुवेतमा मरिसकि भनी बयान गरी मरेका प्रमाण लगाई पाउँ भनी तथा कथित प्रमाण पेश गर्दछिन् तर प्र.बमबहादुरले पीडित कुवेतमा नै छिन्। डेढ महिना पछि कुवेतबाट आउँछिन् भन्छिन्। त्यसैले यिनीहरूले आफ्नो बयानमा पीडितलाई कुवेत पठाएको भन्ने भुट्टो तथ्य बनाउन खोजेको तर बयान मिलाउन नसकेकोले दुवैको बयान एक आपसमा बाभि विरोधाभासपूर्ण र बनावटी व्यवहारको श्रृंखला बन्न पुगी त्यसको दूरी बढाएको प्रष्ट छ।

त्यतिमात्र होइन प्रतिवादीको अदालतको बयान व्यहोरा र पुनरावेदनपत्रमा लिइएको जिकिरलाई संश्लेषण गरी हेर्दा प्र.नीता भन्ने तारा तामाङ्गले आफ्नो अदालतको बयानमा पीडित कुवेतमा मरी सकेकी भनी बयान गरी मरेको भनिएको असान्दर्भिक पत्रको तथा कथित अप्रमाणित फोटोकपि प्रमाण लगाई पाउँ भनी पेश गरेकी छिन्। निज प्र.नीता भन्ने ताराले नै आफ्नो पुनरावेदन जिकिरको २(ग) मा पीडित ख कुवेतमा छिन्। जुनसुकै समयमा पनि आफ्नो देशमा फर्कन सक्ने अवस्था बाँकी नै भएकोले शुरू फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउन माग गरेको देखिन्छ। आफैले शुरू अदालतमा स्वेच्छाले गरेको बयान व्यहोराको प्रतिकूल हुने गरी फरक पुनरावेदन जिकिर लिनुले यी प्रतिवादी आफूले गरेको कसूरबाट फुत्कन नसकिने हो कि भनी विचलित र त्रसित बनी मानसिक सन्तुलन कायम गर्न नसकेको भन्ने निजकै अभिव्यक्तिबाट देखिरहेको अवस्था छ।

यसरी एक थोक भनी बयान दिने र अर्को थोक भनी न्याय मागको पुनरावेदन गर्ने प्रतिवादीको यस्तो अपवित्र र अस्वस्थशैलीको व्यवहार र आचरण हेर्दा आफैमा स्पष्ट हुन्छ कि पीडितलाई प्रतिवादीहरूले सारमा बम्बैबाट नै वेपत्ता पारेका हुन्। कुवेत पठाएको भन्ने आधारहीन बयान बनावटी व्यहोरा मञ्चन गरेको नाटक रूपसम्म हो। प्रतिवादीको बयान र पुनरावेदन जिकिरको त्यस्तो फरक फरक तथ्यको प्रस्तुतीकरण र विरोधाभासपूर्ण अभिव्यक्तिले प्रतिवादी स्वयंलाई आरोपित कसूर इन्कारीको चुनौती बनेको छ र एकपछि अर्को जटिलता थपेको छ। प्रतिवादी धेरै ठाउँ र पक्षमा चुकेकोले कुन बोली ठीक हो कुन बोली ठीक होइन भन्ने विरोधाभास उत्पन्न भएबाट पीडितलाई विक्री नगरेको भन्ने कोरा इन्कारीको मूल्यमा आफैमा निस्तेज र समाप्त भएको छ। प्रतिवादीको आफ्नै बोली र व्यवहारले आफै अन्यौल बनेका र संकटमाथि संकट थपि विवादको घेरामा तानिएको अवस्था छ।

प्र.बमबहादुर तामाङ्ग पीडितसँग कुनै नाता सम्बन्ध पर्ने भन्ने देखिँदैन। तर प्र.मध्येकी तारा तामाङ्ग पीडित काकी नाताको व्यक्ति भएकीले निजको ताराको हकमा सम्म जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ को दफा ७(१) लागू हुँदैन भनी प्र.नीता भन्ने तारा तामाङ्गका तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीले पेश गर्नु भएको बहस तर्क सम्बन्धमा विचार गर्दा दुवै जना प्रतिवादीले अनुसन्धानको शुरू अवस्थादेखि पुनरावेदन गर्दा सम्मको अवस्थामा पीडितको बारे फरक फरक तथ्य प्रस्तुत गरेबाट निजको व्यहोराले नै पीडितलाई बम्बैबाट वेपत्ता पार्न दुवैजना प्रतिवादीको आपसी संलग्नता र मिलोमतो भएको पुष्टि भईरहेको अवस्थामा प्र.तारा पीडितका काकी नाताकी पर्ने भएकै अवस्थामा पनि आफन्तले गर्नुपर्ने व्यवहार

नगरी निजले पीडितप्रति गरेको दुषित व्यवहार, आचरण र क्रियाकलापबाट निजले कसूरबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने भन्ने अवस्था देखिँदैन । किनकि पीडितको काकी नातापर्ने नातेदार हुँ भन्ने नातेदारको उत्तरदायित्व र जिम्मेवार पूरा गरेको हुनुपर्दछ र गरे जस्तो देखिनु पनि पर्छ । पीडितको अवस्थाबारे शुरू अदालतको बयानमा आफैले मरिसकेको भनी तथ्य र पेश गरेको प्रमाण खण्डन पुनरावेदन पत्रमा अर्को ठीक विपरीत तथ्य बाचेकी छ भनी नितान्त जम्मेवारी अभिव्यक्ति दिइरहेकी यी प्रतिवादी उपर पीडितको निजको नातेदार आफ्नो भाईले यीनै प्रतिवादीले विक्री गरी वेपत्ता पारेको भनी जाहेरी दिएको अवस्था निजको नातेदारको हैसियतले प्राप्त हुने सुविधा भाई भन्दा टाढा काकी नाता पर्ने भनिएकी यी पुनरावेदकलाई प्राप्त हुन नसक्ने हुँदा निजतर्फका कानूनी व्यवसायीको सो बहस तर्फसँग पनि सहमत हुन सकिएन ।

पीडितलाई कहाँ विक्री गरे, कसलाई विक्री गरे, कहिले विक्री गरे भन्ने कुरा वादी पक्षले देखाउन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादीले सफाई पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीतर्फका कानून व्यवसायीको अर्को बहसतर्फ सम्बन्धमा हेर्दा, पीडितको नेपाल घरबाट भारतको बम्बैसम्म पुऱ्याउने प्रतिवादीले पीडित यो प्रयोजनको लागि यहाँ रहेबसेकी छन् भन्ने तथ्यगत र भरपर्दो प्रमाण पुऱ्याई पीडितको अवस्था सार्वजनिक गर्ने दायित्व प्रतिवादी पक्षको नै हो । आफूले लिएर जाने, वेपत्ता पार्ने अनि वादी पक्षले प्रमाण पाउन सक्ने भन्ने नैतिक र कानूनी अधिकार प्रतिवादीमा रहँदैन । बम्बै सम्म पुऱ्याउने प्रतिवादीले बम्बैबाट कहाँ पुऱ्याइयो, पीडितको अवस्था पाँच वर्षसम्म किन अज्ञात रह्यो, पीडित कहाँ छन्, त्यसको युक्तियुक्त, भरपर्दो र प्रमाणपरक जवाफ दिने काम वादी पक्षको होइन । पीडितलाई बम्बै पुऱ्याउने प्रतिवादी पक्षकोनै हो जुन कुरा दफा ७(१) ले पनि स्पष्ट गरेको छ । यस स्थितिमा प्रतिवादीतर्फका कानून व्यवसायीको सो बहसतर्फ पनि कानून सम्मत नदेखिँदा सहमत हुन सकिएन ।

प्र.नीता भन्ने तारा तामाङ्गको २०६५।२।१२ मा दर्ता भएको मिसिल संलग्न पाँच पेजको पुनरावेदन पत्रको कुनै पनि पेजको सिर, बन्द तथा पुच्छारमा निज कारणी पुनरावेदिकाको सही छाप भएको देखिँदैन । यसबाट सो पुनरावेदन पत्र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम १६(ग) ले निदृष्ट गरेबमोजिमको कानूनी रोह रीत नपुगी दर्ता भएको अवस्था देखियो ।

तथापि त्यस्तो पुनरावेदन पत्र समेतलाई अस्वीकार नगरी तथ्यभिन्न प्रवेश गरी हेर्दा पनि उपर्युक्त प्रकरणहरूमा गरिएको व्याख्या र विश्लेषणका आधारमा बम्बैसम्म पीडितलाई लगेकोमा एक आपसमा पोल गरी साबित बनेका प्रतिवादीहरूले आफूले विक्री गर्ने उद्देश्यले बम्बै नलगेको भन्ने र विक्री नगरेको भन्ने औचित्य सप्रमाणित गर्न नसक्ने यस स्थितिमा प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर गरेको नै देखियो ।

अतः जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन २०४३ को दफा ४(क) को कसूरमा सोही ऐनको दफा ८(१) बमोजिम बीस वर्ष सम्म कैद हुन सक्नेमा प्रतिवादी द्वय नीता भन्ने तारा तामाङ्ग र बमबहादुर तामाङ्गलाई तजविजि न्यूनतम् जनही १० वर्ष कैद गर्ने ठहर गरी गरेको शुरू चितवन जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।१८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

प्रस्तुत मुद्दाको रोहमा दुई न्यायाधीशको रायमा मतैक्यता नहुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(४) बमोजिम तेस्रो न्यायाधीश समक्ष पेश गर्नु ।

(पोषनाथ शर्मा)

न्यायाधीश

पुनरावेदन अदालत, बागलुङ्ग
संयुक्त इजलास
माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
फैसला
सम्बन्ध २०६५ सालको स.फौं. ५० (कोड नं. १०-०६४-०००७३)
मुद्दा: रहजनी चोरी

पर्वत जिल्ला मुडिकुवा गा.वि.स. वडा नं. ५ घर भई हाल कारागार कार्यालय पर्वतमा
थुनामा रहेको इन्द्रबहादुर वि.क. १ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

बागलुङ्ग जिल्ला विनामारे गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने पार्वती शर्माको जाहेरीले नेपाल
सरकार १ विपक्षी
वादी

सम्बन्ध २०६५ सालको स.फौं.नं. ५१ (कोड नं. १०-०६४-०००७४)

पार्वती शर्माको जाहेरीले नेपाल सरकार १ पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

पर्वत जिल्ला मुडिकुवा गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने कृष्णबहादुर सार्की १ प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

शुरू फैसला गर्ने माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री करूणनिधि शर्मा, पर्वत जिल्ला अदालत ।
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत
मुद्दाका संक्षिप्त तथ्य यसप्रकार छ :-

मिति २०६४।४।२९ गते अन्दाजी ११.३० बजेको समयमा मेरो बुहारी पार्वती शर्मा कोचिङ क्लास लिई
घर फर्कदा गर्दा पर्वत जिल्लाको देविस्थान गा.वि.स. वडा नं. ८ मा पर्ने माभी गाउँ चौरको डिलदेखि तल
दासको बनको ओरालोमा मुडिकुवा -५ बस्ने इन्द्रबहादुर वि.क.ले कुटपिट लछार पछार गरी मरणाशन्त
अवस्थामा पुऱ्याई उनले लगाएको सिक्री, रिड र टुकी समेतका गहना जबरजस्ती भिक्की, लुटी चोरी गरेको
रहेछ । पछि निज पीडित बुहारी गुहार भनी चिच्याएकी कराएकी सुनी पारी ज्यामिरे घाटका मानिसहरू आई
हेर्दा अर्धचेतन अवस्थामा रहेकी रहिछिन् । सो घटनामा सहयोग गर्न कोही मानिस आउँदा भनिदिन पर्वत

जिल्ला मुडिकुवा -५ बस्ने कृष्ण नेपाली चौरको डिलमा बसेको खुल्ल आएको छ। यसरी उक्त घटनामा परी घाइते भएकीले निजलाई घा-जाँच केश फाराम भरी भराई उपचार गराई पाउँ भन्ने व्यहोराको थानेश्वर पौडेलको निवेदन।

मिति २०६४।४।२९ गते कोचिङ क्लास सकी घर फर्कने क्रममा घटनास्थल भन्दा माथि रहेको माभी गाउँ चौरमा रहेका प्रा.वि. स्कुलको वरण्डामा ओत बसे जस्तो गरी दुई जना अभियुक्त बसिरहेका थिए। म मेरो बाटो सरासर गएँ। उनीहरू मेरो पिछा गरेका रहेछन्। सो घटनास्थलमा पुग्दा अभियुक्त मध्येकै इन्द्रबहादुरले मलाई पछाडिबाट घच्चायो। त्यसपछि, घाँटीमा समाती पछायो। घुँडाले मेरो पेटमा टेकी कन्चटमा हान्यो। मलाई पल्टाई मार्छु भनी घाँटीमा अँठायो, उसँग प्रतिकार गर्न सक्ने मेरो सामर्थ्य थिएन। सोही अवस्थामा उसले मलाई लछार पछार गर्दै खोल्सातिर हिँड भन्यो। मैले मलाई छाडि दिनुहोस् भन्दा भन्दै मैले घाँटीमा लगाएको डेढ तोलाको सिक्री थान १, कानमा लगाउने रिड ५५ लालको १ जोडी र नाकमा लगाउने ५ लालको टुकी एक थान गरी जम्मा दुई तोला १० लाल सुन लुटी खोसी कसैलाई नभन्नु भनेमा मारी दिन्छु भनी त्यहाँबाट हिँड्यो। सो अवस्थामा कृष्णबहादुर सार्की माथि बसी रहेको थियो। सो ठाउँमा अन्य कोही मान्छे आएमा सूचना दिनका लागि बसेको रहेछ। हाल यी अभियुक्तहरूलाई खोजतलास गर्दा फेला पारी यसै साथ पेश गरेका छौं। कानून बमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको पार्वती शर्माको जाहेरी दरखास्त।

जिल्ला पर्वत शिवालय गा.वि.स. वडा नं. ९ चिलाउने चौतारा स्थित जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्वतको कम्पाउण्ड स्थित पूर्वमा मूलगेट तथा भगवती मन्दिर, पश्चिममा सन्ट्रीपोष्ट, उत्तरमा खाली मैदान तथा व्यारेक, दक्षिणमा ऐ. कम्पाउण्डको तार तथा भूपि शेरचन राजमार्ग, यति चार किल्ला भित्र रहेको खरका छाना भएको प्रतीक्षालयभित्र जाहेरी दरखास्त साथ पक्राउ परी दाखिला हुन आएका जिल्ला पर्वत मुडिकुवा -५ बस्ने वर्ष ३४ को इन्द्रबहादुर वि.क. र ऐ. बस्ने वर्ष १९ को कृष्णबहादुर सार्कीको जीउ खानतलासी लैदा प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले लगाएको निलो रङको जिन्स पाइन्टको बाँया खल्लीबाट एक जोडी सुनको रिड कुच्चिएको अवस्थामा रहेको, सो बाहेक निजको साथबाट अन्य कुनै पनि दशीको सामान बरामद नभएको, सो एक जोडी सुनको रिड प्रहरीद्वारा बरामद गरेको भन्ने व्यहोराको बरामदी खानतलासी मुचुल्का।

जिल्ला पर्वत देविस्थान गा.वि.स वडा नं. ८ माभीचौरको डिलदेखि तल भर्ने दासको बनको ओरालो स्थित पूर्वमा देविस्थान रहाले तर्फ जाने बाटो, पश्चिममा बागलुङ्ग जिल्लाको कुश्मिसेरा तर्फ जाने बाटो तथा कालीगण्डकी नदीको भोलुङ्गे पुल, उत्तरमा ऐ. मा पर्ने पाखो जंगल, दक्षिणमा काजी पौवाको शिव मन्दिर, यति चार किल्लाभित्र पर्वत देविस्थानबाट बागलुङ्गको कुश्मीसेरा तर्फ जाने बाटोमा जिल्ला पर्वत मुडिकुवा -५ बस्ने वर्ष ३४ को इन्द्रबहादुर वि.क., ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष १९ को कृष्णबहादुर सार्कीले जिल्ला बागलुङ्ग विनामारे -१ बस्ने वर्ष २० की पार्वती शर्मालाई घर तर्फ फर्कने क्रममा मिति २०६४।४।२९ गतेका दिन अन्दाजी ११.३० बजेको समयमा पीछा गरी समाई लछार पछार गरी जबरजस्ती घाँटीमा लगाएको डेढ तोलाको सुनका सिक्री १, कानमा लगाएको ५५ रतीको रिड १ जोडी, नाकमा लगाएको ५ रतीको टुकी थान १ समेत जम्मा २ तोला १० रती सुनका गहना लुटी खोसी लगेको साथै उक्त घटना हुँदा घटनास्थलमा भुईँमा लछार पछार गर्दा घसारिएको मडारिएको अवस्थामा देखिएको भन्ने व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का।

मिति २०६४।४।२९ गते विहानको खाना खाई छिस्ती तर्फ जाने भनेर आँटेको अवस्थामा सोही पर्वत मुडिकुवा ५ बस्ने बलबहादुर नेपालीको छोरा कृष्णबहादुर नेपाली सार्की मेरो घरमा आई पर्वत देविस्थान ८ दाशको बनमा जो आइमाई आए पनि लुट्ने भन्ने सल्लाह गरी गयौं। मैले रक्सी खाएको थिएँ। घरबाट सँगै गई माभीचौरको स्कुलमा गई बस्यौं। सो समयमा मसिनो पानी परिरहेको थियो। अन्दाजी ११.३० बजेको

समयको आसपासमा निज जाहेरवाली पार्वती शर्मा हामी बसेको ठाउँको बाटो हुँदै सरासर ओरालो लागेकाले निज गएको देखेपछि हामी दुवै जना बसेको ठाउँबाट अन्दाजी १५।२० मिटर तल ओरालोसम्म गई निज कृष्णबहादुर सार्की सोही डिलमा बस्यो । म दौडदै गएर निज जाहेरवालालाई पछाडिबाट घुच्याएँ । ऊ भूइमा लडी । मैले एक थप्पड हानेँ । ऊ चिप्नेर तलसम्म लडी । मैले तल भरि समाती कानका रिड निकालेँ । सिक्री आधा हातमा आएको थियो । खल्टीमा राख्दा कता खस्यो थाहा भएन । टुकी कहाँ भन्थ्यो थाहा भएन । ठाउँ एकान्त भए पनि मान्छे आउँछन् भन्ने डरले त्यहाँहरू भागेको हुँ । चौरमा बसेको कृष्णबहादुर नेपाली सोही ठाउँबाट भागेको हो । पछि कुशमा बजारमा दुवै जनालाई पक्राउ गरेका हुन् । लुटेको ठाउँबाट केही माथि गएर हेर्दा रिड मात्र थिए । अन्य सिक्री र टुकी कहाँ खस्यो थाहा भएन । घटनास्थलबाट तलमाथि १५।२० मिनेटको दूरीमा घरबाट पर्दछन् । बरामदी मुचुल्का साथ बरामद भएका रिडहरू देखे, चिने मैले लुटेका हुन् हामी दुई बाहेक अन्य कसैको संलग्नता छैन । अन्य केही कही बेचेको छैन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.को बयान कागज ।

मिति २०६४।४।२९ गते बिहान ९ बजेतिर उठी खेतमा पानी लगाई पर्वत मुडिकुवा ५ बस्ने इन्द्रबहादुर वि.क.सँग भेटे । घरमा आई खाना खाएर पुन दिशा गर्न गई इन्द्रबहादुर वि.क.को घर गएँ । निज छिस्ती जान लागेका रहेछन् । दुवैजनासँग घरबाट निस्की देविस्थान ८ दासको बन तर्फ गयौँ । जाँदा बाटोमा जो आईमाई आउछन् तिनीहरूको गहना लुटी भारततर्फ भाग्ने भन्ने सल्लाह गरी माभीको चौरको स्कुलको बरण्डामा बस्यौ । इन्द्रबहादुर वि.क.ले रक्सी खाएका थिए । अन्दाजी ११.३० बजेको समयमा निज पार्वती शर्मा माथिबाट ज्यामिरे घाटतर्फ भर्दै थिइन । हामी बसेको ठाउँबाट तल भरेपछि निजलाई लुटौं भनी त्यहाँबाट हामी पनि गयौँ । इन्द्रबहादुर वि.क. अगाडि म पछाडि थियौँ । १५।२० मिटर तल गएपछि म सोही डिलमा बसे, इन्द्रबहादुर अगाडि दौडेर गए घुच्याई पल्टाई उनीका रिड निकाल्न लागे । म फर्केर घरतिर आएपछि के के भयो थाहा भएन । लुट्ने सल्लाह दुवै जनाले गरेका हो पछि निज इन्द्रबहादुरसँग भेटघाट भएन । पछि गाउँमा हल्ला भएपछि म कुशमा तर्फ भागे पछि गाउँलेले कुशमा समाते, लुट्ने समयमा पार्वती शर्मा रुने कराउने गरेकी थिइन । घटनास्थल एकान्त ठाउँमा भएकाले हार गुहार पाइनु, मैले पनि हार गुहार दिइन । के के लुटे थाहा छैन मान्छे आउलान् भनेर डिलमा बसेको हुँ । मैले कुनै हिस्सा लिएको छैन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली सार्कीको बयान कागज पत्र ।

प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली सार्कीको जन्ममिति खुलाई पठाई दिन भनी गा.वि.स. कार्यालय मुडिकुवा र देविस्थान प्रा.वि.लाई लेखिएको पत्र ।

जिल्ला पर्वत मुडिकुवा ५ बस्ने बलबहादुर नेपालीको छोरा कृष्णबहादुर नेपाली (सार्की) को यस कार्यालयमा रहेको जन्मदर्ता किताबमा जन्मदर्ता नभएको भन्ने व्यहोराको गा.वि.स.कार्यालय मुडिकुवाको पत्र ।

जिल्ला पर्वत मुडिकुवा ५ बस्ने बलबहादुर नेपालीको छोरा कृष्णबहादुर नेपालीको जन्ममिति यस विद्यालयको विद्यार्थी रजिष्टर अनुसार २०५०।५।३ गते भएको देखिन्छ भन्ने व्यहोराको श्री देविस्थान प्राथमिक विद्यालय फलेवास पर्वतको पत्र ।

मूल्य एकिन गरी पठाइ दिनु हुन भनी सुन चाँदी व्यवसायीको संघ पर्वतलाई लेखिएको पत्र ।

मिति २०६४।४।२९ गते विहान अन्दाजी साँढे १० बजेसम्म कोचिड क्लास पढी घरतर्फ जाने क्रममा मसिनो पानी परिरहेको थियो । पर्वत देविस्थान ८ दासको बन भन्दा माथि रहेको माभी गाउँ चौरमा निज इन्द्रबहादुर वि.क. र कृष्णबहादुर सार्की स्कुलको बरण्डामा ओत बस्ने जस्तो गरी बसेका थिए । म सरासर आफ्नो बाटो गएँ । उल्लेखित दासको बनमा पुग्दा निज इन्द्रबहादुर वि.क.ले मलाई पछाडिबाट घुच्यायो म

लडे । लडेपछि मेरो घाँटी अंठयायो । मैले फुत्क्याएर भाग्न लाग्दा कपालमा समाती हातले हान्यो । पछि मुड्कीले हान्यो, भूइमा लडेपछि घुँडाले पेटमा टेकी कुटपिट, लछारपछार गर्दै तलतिर लडाईं भकारी मेरो कानमा लगाएको ५५ लालको रिड एक जोर, डेढ तोलाका सिक्री र ५ लाल नाकको टुकी लुट्यो । घटनास्थल एकान्त सुनसान थियो । मलाई बोल्न कराउन दिएन । मार्ने धम्की दियो । पछि निजले मलाई घिसाउँदा गर्दा म फुत्किएर तलतिर भरे, हार गुहार मागे । म कराएपछि उसले गहना लगेर भाग्यो । कृष्णबहादुर सार्कीमाथि डिलमा बसी मानिस आउछन् कि भनी हेरेर बसेका थिए । निजले कुनै हार गुहार दिएनन् । निज इन्द्रबहादुर वि.क.ले मेरो उल्लेखित छापावाला सुनका गहना लुटेका हुन् । उक्त गहनाको मूल्या रू. अन्दाजी ३५।३६ हजार बराबर पर्ने हुन् । सो कुटपिटबाट सख्त घाइते भएकी थिएँ । हाल स्वास्थ्य स्थिति ठीक भएको छ । निज प्रतिवादीहरूले एकान्त सुनसान ठाउँ पारी मलाई कुटपिट लछार पछार गरी लुटेका गहना विगो र औषधि उपचार समेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने व्यहोराको पार्वती शर्माले गरेको कागज ।

मिति २०६४।४।२९ गते अन्दाजी ११.३० बजे पछि पर्वत देविस्थान ८ दासको बनबाट एकजना छोरी मान्छे कराई आउनुहोस् भनी रोए कराएको सुनी पसलबाट निस्की श्रीमती, छिमेकी प्रेम चापागाईं भई दौडदै उक्त स्थानतर्फ आउला कालीगण्डकी पुलमाथि आइपुग्दा एकजना लोग्ने मानिस जंगलतर्फ लाग्यो हामी घटनास्थल पुग्दा जाहेरवाली पार्वती शर्मा घाइते भई हिलैहिलो भएकी थिइन् । घाइते अवस्थामा देखि के भयो भनी सोधपुछ गर्दा निज प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले उक्त घटनास्थलमा आइपुग्दा अचानक पछाडिबाट घुच्याई लडाईं कुटपिट गरी जाहेरीमा उल्लेखित गरगहना लुटेको भनी बताएकी हुन् । निज कृष्णबहादुर सार्की माथि डिलमा बसी मानिस आउँछन् की भनी हेरेर बसेको र तल लुटपाट गरी इन्द्रबहादुर वि.क. भागेपछि निज कृष्णबहादुर सार्की समेत भागेका रहेछन् । निज जाहेरवाली घाइते देखी म लगायतका अन्य मानिस भई उपचारको लागि पर्वत जिल्ला अस्पतालमा ल्याएका हौं । पछि निज प्रतिवादी दुवैजना कुशमामा पक्राउ परेका हुन् । यसमा निज कृष्णबहादुर सार्कीले माथि डिलमा बसी मानिस हेर्ने र इन्द्रबहादुर वि.क.ले लुटपाट गर्ने गरेका हुन् । निज प्रतिवादीहरूले पूर्व योजना बनाई एकान्त सुनसान जंगलको वीचमा हार गुहार नसक्ने ठाउँ खोजी कुटपिट लछारपछार गरी जाहेरीमा उल्लेखित परिमाणका गरगहना चोरी गरी ल्याएका हुन् भन्ने व्यहोराको गोविन्द चापागाईं शर्माले गरेको कागज ।

मिति २०६४/४/२९ गते अन्दाजी ११:३० बजेपछि पर्वत देविस्थान ८ स्थित दाशको बनमा एकजना छोरीमान्छे रोए कराएको सुनी चिप्लो बाटो भएका कारण कोही लडेछन् कि भनी म छिमेकी गोविन्द चापागाईं समेत भई दौडदै घटनास्थलतर्फ लागें । कालीगण्डकीको पुलमा आइपुग्दा सो महिला कराएको ठाउँबाट एक जना लोग्ने मानिस जंगलतिर दौड्यो । घटनास्थलमा पुग्दा निज पार्वती शर्मा घाइते अवस्थामा थिइन् । कपडा पूरै हिलैहिलो भएका थिए । घाइते भएको देखी के भयो भनी सोधपुछ गर्दा प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीमाथि डिलमा मानिस हेरी बसेको र इन्द्रबहादुर वि.क.ले जाहेरवाली घरतर्फ गइरहेको वखत उक्त घटनास्थलमा पुग्दा अचानक पछाडिबाट घुच्याइ भुईंमा लडाईं कुटपिट गरी कानमा लगाएका एक जोडी रीड, घाँटीको सिक्री, नाकको टुकी समेत लुटी चोरी भागेको र मार्ने समेत धम्की दिएको भनी बताएकी हुन् । पुलबाट देखेको भाग्ने मानिस निज इन्द्रबहादुर वि.क.रहेछन् । निज घाइते भएकीले म लगाएतका मानिसले उपचारका लागि पर्वत जिल्ला अस्पतालमा ल्याएका हौं । निज अपराधीहरू खोज तलास गर्दा कुशमामा फेला परेका हुन् । निज प्रतिवादीहरूले एकान्त सुनसान, हारगुहार दिन नसक्ने ठाउँ हेरी पूर्वयोजना बनाई निज जाहेरवालीलाई बाटोघाटो जंगलमा हुकी लुटी चोरी गरेका हुन भन्ने व्यहोराको प्रेम चापागाईंले गरेको कागजपत्र ।

मिति २०६४/४/२९ गते अन्दाजी ११:३० बजेपछि पर्वत देविस्थान ८ स्थित दासको वनमा एकजाना छोरी मान्छे रोए कराएको आवाज आयो । माथि पाखातिर पनि मानिस कराएको आवाज सुनी मेरो श्रीमान् लगायतका मानिस उक्त ठाउतर्फ दौड्दै गर्दा कालिगण्डकी पुलमा आइपुग्दा एक जना लोने मानिस जंगलतिर दौड्यो । हामीमाथि आईपुग्दा निज पार्वति शर्मा घाईते देखी के भयो भनि सोद्धा निज कृष्णबहादुर सार्कीले माथि डिलबाट मानिस आएको हेर्न र इन्द्रबहादुर वि.क.ले उक्त स्थानमा पुग्दा एक्कासी पछाडिबाट घुच्याई भुईमा लडाइ कुटपिट गरी मार्ने धम्की दिई रीड, सिक्री, टुकी लुटी लग्यो भनी बताएकी हुन् । निज प्रतिवादीहरु त्यहाँबाट भागेका र पछि पक्राउ परेका रहेछन् । बरामदी मुचुल्काका साथ बरामद् भएका रिड, देखाउंदा देखे, चिने, ती रिड जाहेरवालीका हुन् । यसमा निज प्रतिवादी दुवै जनाले पूर्व योजना बनाई बाटोघाटो जंगलमा कुरी बसी एकलै महिला जंगलको बाटो गइरहेको अवस्थामा हार गुहार गर्न समेत नदिई जाहेरीमा उल्लेखित परिमाणका छापावला सुनका गहना लुटि चोरी लागेका हुन् भन्ने व्यहोराको शुशिला चापागाँइले गरेको कागज ।

मिति २०६४/४/२९ गते नेपाल सुनचादि व्यवसायि संघ पर्वत शाखाले सुनको मूल्य निर्धारण गरे अनुसार डेढ तोलाको सुनको सिक्री थान १ को मूल्य रु चौविस हजार नौ सय सैतिस रुपैया पचास पैसा, पचपन्न लालको सुनको कानमा लगाउने रिड जोडि एकको मूल्य रु. नौ हजार एक सय त्रिचालिस रुपैया पचहत्तर पैसा र पाँच लालको नाकको टुकी थान १ को मूल्य रु आठ सय एकतीस रुपैया पचिस पैसा रहेको भन्ने व्यहोराको नेपाल सुन चाँदी व्यवसायी संघ पर्वत शाखाको पत्र ।

Swelling of rt. perorbital region, difficult to swallowing G.C. fair, conscious, oriented to TPP. chest, tenderness Rt. side P/A. soft, No दयियम present in Urine, Not fatal भन्ने व्यहोराको पार्वती शर्माको घाउ जाँच केश फाराम रिपोर्ट ।

मिति २०६४/४/२९ गते अन्दाजी ११:३० बजे मेरो घर पारी पर्वत देविस्थान ८ माथि गाउँको चौरदेखि तल दसको वनमा निज प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई कुटपिट लछारपछार गर्ने मानिस भागिसकेका थिए । जाहेरीवाली मेरो नातामा छोरी पछिन् । उक्त स्थानमा आई छोरीलाई के भयो भनी सोद्धा घरतर्फ आउदै गर्दा निज प्रतिवादी दुवैले पहिला देखिनै बाटोमा आई कुरि बसि जंगलमा पुगेपछि पछाडिबाट एक्कासी कुटपीट गरि लछार पछार गरी लगाएका सिक्री, रिड, टुकी समेत लुटी चोरी लगेको बताइन् । सो समयमा जाहेरवाली हिलैहिलो र रगताम्य भएकी थिइन् । घरबाट कुटपिट लछारपछार गरेको प्रत्यक्ष देखेको हुँ । निजका गहना सबै लगेको थियो घाईते भएकाले उपचारका लागी पठाई उक्त लुटपट गर्नेलाई खोजतलास गर्दा कुशममा फेला परेका हुन् । सो चोरि निज प्रतिवादी इन्द्रबाहदुर वि.क र कृष्णबहादुर नेपालीले दुवैमिलि गरेका हुन् । कृष्णबहादुर नेपालीले मानिस हेर्न बसेको र इन्द्रबहादुर वि.क.ले कुटपिट लछारपछार गरी गहना चोरी लगेका हुन् । अवला महिला नारीलाई जंगल बाटो घाटो कुरी चोरी गर्ने निज प्रतिवादी दुवैलाई कानून बमोजिम कारवाही गरी क्षतिपूर्ति र औषधि उपचार दिलाई भरई दिनु पदछ भन्ने एकै मिलान व्यहोराको जिल्ला बागलुङ बिनामारे १ बस्ने रमेश पौडेल, जिल्ला पर्वत देविस्थान ८ बस्ने ख्यामराज गौडेल र ए.ए.बस्ने भोलानाथ भुपालले गरिदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रस्तुत मुद्दामा हालसम्म अनुसन्धान भई प्रतिवादीहरु उपरको किटानी जाहेरी दरखास्त, दरखास्तमा उल्लेखित ५५ लालको सुनको एक जोडी रिड बरमद भएको बरमदी मुचुल्का । प्रतिवादी

इन्द्रबहादुर वि.क. ले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा जाहेरीमा उल्लेखित सुन समेतका गहना चोरी गरेको भनी साबित भई बयान गरेको एवं अर्का प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली सार्कीले चोरी गर्नमा सल्लाह गरी घटनास्थलमा गई मानिस हेर्न बसेको कुरामा साबित भई बयान गरेको पाएको एवं मौकामा

कागज गर्ने गोविन्द चापागाई समेतका मानिस तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका रमेश शर्मा पौडेल समेतले स्पष्ट रूपमा निज प्रतिवादी हरूले जाहेरीमा लेखीय बमोजिम जाहेरवालाको गहना चोरी गरेका हुन भनी लेखाई दिएको पाइदा प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.र कृष्णबहादुर नेपाली सार्कीले जाहेरिवाली पार्वती शर्माको गहना चोरी गर्ने मत सल्लाह गरी मिति २०६४/४/२९ गते अन्दाजी ११:३० बजेको समयमा जाहेरीवालाको घाँटिमा लगाएको डेढ तोलाको सुनको सिक्री, थान १, कानमा लगाउने रिड, ५५ लालको एक जोडी र नाकामा लगाउने ५ लालको टुकी थान १ समेत गरी जम्मा २ तोला १० लाल सुन लुटी जम्मा रु ३४,९१२।५० बराबरको धनमाल चोरि गरी मुलुकी ऐन चोरीको महलको १ नं.र ५ अन्तर्गतको कसूर गरेको स्पष्ट हुन आएकोले प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.लाई सोही चोरीको महलको १४ (३) नं. अनुसार सजाय हुन र प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपालीको उमेर देविस्थान प्राथमिक विद्यालयको पत्रले १४ वर्ष १ महिना २४ दिन भएको देखिँदा निजलाई ऐ. मुलुकी ऐन चोरीको महलको १४ (३) तथा बालवालीका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ (३) बमोजिम सजाय गरी बरामद भएको एक जोडि सुनको रिड ऐ. चोरीको महलको महलको २१ नं. बमोजिम जाहेरवालालाई दिलाई बाँकी रहेको बिगो ऐ. चोरीको महलको १० नं. बमोजिम प्रतिवादीहरुबाट जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाऊँ भन्ने अभियोग पत्र ।

मलाई भारत जानको लागि भाडाको अति आवश्यक परेको हुँदा केही लुटन पाइयो भने भाडा भइहाल्छ भन्ने कृष्णबहादुर र म घरबाट सँगै माफि चौरको स्कुलमा गई बस्यौं । सो समयमा हल्का पानी परिरहेको थियो । अन्दाजी ११ बजेको समयतिर पार्वती शर्मा हामी बसेको बाटो हुँदै सरासर ओरालो लागी त्यसपछि म केही समयपछि निजको पछिपछि लागें । कृष्णबहादुर नेपाली कोही आउँछन् भनी मानिस हेर्न माथिनै बसे । त्यसपछि मैले जाहेरवालीलाई भेटी पछाडिबाट घर्च्याई उ भूईंमा लडी मैले एक थप्पर गालामा हाने, उ चिप्लेर तलसम्म लडी । मैले तल भरी समाती कानका रिड निकाले । सिक्री आधा हातमा आएको थियो । खल्तीमा राख्दा कता खस्यो थाहा भएन । लुटने कार्यमा म बाहेक अरू समावेश थिएन । लुटेको ठाउँ एकान्त थियो । लुटिसकेपछि कसैलाई नभन्नु भनी निजलाई त्यही छाडी भागेका हौं । तर जाहेरीमा लेखिए अनुसार कसैलाई मारी दिन्छु भनी भनेको हैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले गरेको बयान ।

मलाई कानूनी परिणामको बारेमा केही थाहा नभएको घर परिवारको कुनै सदस्यबाट समेत चोरी गर्ने कार्यमा उत्साही गराएका होइनन् । म आफ्नै विचारले प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.को सल्लाहमा लागेर पर्वत देविस्थान गा.वि.स.को माफि गाउँको चौरको डिलमा पार्वती शर्मालाई निजका गरगहना लुट्ने अवस्थामा कसैले देख्छन् की भन्ने कारणबाट सूचना दिनका लागि बसिरहेको थिए । मैले जाहेरवालालाई हात हाली गहना लुट्छु चोरी गर्छु तलाई आधा दिउँला भनेकाले निजको सल्लाहबमोजिम सो उल्लेखित चौरको डिलमा बसी कोही मानिसहरू आउछन् कि भनेर सूचना दिने प्रयोजनका लागि हेरेर बसेको हुँ । नजानि नजानि यस्तो कार्य गरेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराबाट प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की (नेपाली) ले गरेको बयान ।

मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातबाट प्रतिवादीहरूको साबिती बयान समर्थित भइरहेकाले प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले जबरजस्ती चोरी गरेका र अर्का प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली चोरीको धन बाँडी खाने सल्लाहमा बसेको देखिन आएकोले पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.बाट अ.व. ११८ नम्बरको देहाय ५ र १० बमोजिम रु. ५०,०००/- रूपैया नगद वा सो बराबरको जेथा जमानत दिए लिई पूर्षका लागि तारेखमा राख्ने र अर्का प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपालीको हकमा निजले चोरी ल्याएको धनमाल बाँडी खाने नियतले मत सल्लाहमा बसेको भन्ने देखिएको तर यो यति रकम बाँडी खाएको भन्ने एकीन नहुनको साथै निज १४ वर्ष भन्दा माथि १६ वर्ष मुनिको नाबालक समेत देखिँदा अ.व. ४७ नं. बमोजिम तारेखमा राख्ने भनी मिति २०६४।५।२४ गते भएको आदेश अनुसार प्रतिवादी मध्यका इन्द्रबहादुर

वि.क.ले आदेशअनुसारको धरौटी दाखिल गर्न नसकी पूर्पक्षका लागि थुनामा रहेको र अर्का प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली आदेश अनुसार तारेखमा रहेको ।

मिति २०६४।१।१७ गते भएको आदेश अनुसार वादी तर्फका साक्षीहरू बकपत्रको लागि उपस्थित नगराइएको ।

प्रतिवादी मध्येका कृष्णबहादुर नेपालीलाई मिति २०६४।७।१९ बकपत्रको लागि साक्षी लिई आउनु होला भनी तारेख तोकिएको निजले उक्त साक्षीहरू उपस्थित नगराई आफूले तारेख समेत गुजारी बसेको ।

प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले अभियोग मागदावी बमोजिम रहजनी चोरी कसूर गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले निजलाई चोरीको १२ र १४(३) बमोजिम २ महिना कैद तथा चोरीको विगो रू.३४९१२।५० को दोब्बरले हुने रू. ६९८२५।- जरिवाना हुनाका साथै जरिवाना वापत समेत कैद सजाय हुने ठहर्छ । अर्का प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली १४ वर्षको नाबालक देखिएको निजले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष तथा अदालतमा बयान गर्दा समेत प्रस्तुत वारदातको तथ्यमा साबित देखिएता पनि वारदातस्थलमा नै उपस्थित भई जाहेरवालीलाई समाई हातपात गरेको भन्ने निजको बयान तथा अभियोग दावी पनि नभएको, चोरीको माल बाडी खाने मतियार बाहेक अन्य मतियारलाई सजाय हुन सक्ने एकीन कानूनी व्यवस्था पनि नदेखिँदा निजउपरको अभियोग दावी पुग्न नसकि आरोपित कसूरबाट सफाई पाउने ठहर्छ । सो ठहर्नाले जाहेरवालाको बरामद हुन नसकेको बाँकी विगो चोरीको २१ बमोजिम जाहेरवालाले प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.बाट भराई लिन पाउने समेत ठहर्छ भन्ने शुरू पर्वत जिल्ला अदालतको फैसला ।

प्रमाण लिन नमिल्ने कागजहरू आधार बनाई चोरी भएको गहनाको एकीन परिणाम र त्यसको मूल्य ठहर नगरी गरिएको फैसला मुलुकी ऐन चोरी महलको १० मा रहेको चोरीको मुद्दामा विगो जसमा जति खाएको ठहर्छ उसबाट उति असूल गरी लिनुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था प्रतिकूल भई कानून संगत र न्यायसंगत समेत नभएको हुनाले बदर भागी छ । बदर गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.को पुनरावेदन जिक्ति ।

प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीलाई अभियोग माग दावीबमोजिम कसूर ठहर नगरी सफाई दिने गरी भएको शुरू पर्वत जिल्ला अदालतको फैसला बदर गरी शुरू मागदावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिक्ति ।

यसमा प्रत्यर्थी प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपालीले प्रहरी तथा अदालतमा बयान गर्दा समेत चोरी गर्ने कुरामा सह अभियुक्त इन्द्रबहादुर वि.क.सँग मत सल्लाहमा पसेको र इन्द्रबहादुरले जाहेरवालीको गहना चोरी गरी लिँदा डाँडामा बसी कोही मानिस आउँछन् की भनी हेर्न बसेको तथ्य स्वीकार गरी व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइयो । यस अवस्थामा प्रतिवादी आरोपित कसूरमा सफाई दिने गरी भएको पर्वत जिल्ला अदालतको २०६४।१।०।२९ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिन आएकोले छलफलका लागि प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की (नेपाली) लाई प्रतिवादी इन्द्रबहादुरको पुनरावेदन परेको सन्दर्भमा पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, बागलुङ्ग समेतलाई अ.व.२०२ तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम भिकार्ई नियम अनुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।३।१७ को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चठी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन सहितको शुरू मिसिल अध्ययन भयो । यसमा पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.को तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता

श्री बाबुराम अधिकारीले जाहेरवाली अदालतमा उपस्थित भई जाहेरी अनुसारको विगो चोरी भएको भनी बकपत्र गर्न नसकेको र जाहेरवालीको घाटीमा लगाएको सिक्री सुनको भन्ने परीक्षण हुन सकेको छैन । चोरी भएको विगोको परिमाण एकीन नै हुन नसकेको स्थितिमा दावी अनुसार चोरीको विगो ठहर गरेको शुरू पर्वत जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको नहुँदा बढर गरी पाउँ भनी, पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान पुनरावेदन सरकारी कार्यालय, बागलुङ्का विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री हरिप्रसाद रेग्मीले प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीले चोरी गर्ने सरसल्लाह गरी एकान्त स्थानमा कोही मानिस आउँछ की भनी हेर्न बसी चोरी गर्ने कार्यमा संलग्न रहेको भनी अदालतमा समेत स्वीकार गरी बयान गरेका छन् । नाबालक हुँदा अपराधबाट छुटकारा पाउन मिल्ने होइन अतः निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर सफाई दिने गरी शुरू पर्वत जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला बढर गरी अभियोग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी र नाबालक प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीतर्फबाट विद्वान वैतनिक अधिवक्ता श्री टंकप्रसाद सुवेदीले नाबालक प्रतिवादी कृष्ण नेपाली चोरीमा प्रत्यक्ष संलग्न रहेको देखिदैन । चोरी सामान बाँडी खाएको पनि छैन । अतः शुरू जिल्ला अदालतले प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिएको फैसला मिलेकै हुँदा सदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले अभियोग माग दावी बमोजिम रहजनी चोरीको कसूर गरेको ठहर्नाले निज प्रतिवादीलाई चोरीको १२ र १४(३) बमोजिम २ महिनामा कैद तथा चोरीको विगो रू. ३४९१२।५० को दोब्बरले हुने रू. ६९८२५।- जरिवाना हुनाका साथै जरिवाना बापत समेत कैद सजाय भई बरामद हुन नसकेको बाँकी विगो चोरीको २१ नं. बमोजिम जाहेरवालाले प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.बाट भराई पाउने ठहर्छ । प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली १४ वर्षको नाबालक देखिएको, जाहेरवालीलाई समातेर हातपात नगरेको, चोरीको अपराधमा चोरीको माल बाडी लिने मतियार बाहेक अन्य मतियारलाई सजाय हुन सक्ने एकीन कानूनी व्यवस्था पनि नदेखिँदा प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की नेपालीले आरोपित कसूरबाट सफाई पाउने ठहर्छ भनी शुरू पर्वत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१०।२९ मा फैसला भएको देखिन्छ ।

चोरी भएको एकीन परिमाण र त्यसको मूल्य ठहर नगरी गरिएको फैसला मुलुकी ऐन चोरीका १० को कानूनी व्यवस्था प्रतिकूल भएको हुँदा बढर गरी न्याय दिलाई पाउँ भनी प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.को तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीले अदालतमा समेत अपराध स्वीकार गरी बयान गरेको र किटानी जाहेरी पारेको समेतको सत्य तथ्यको मूल्यांकन नगरी निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीलाई सफाई दिने गरी भएको सुरू जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बढर गरी अभियोग माग अनुसार सजाय गरी पाउँ भनी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको देखिन आयो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस तथा उक्त तथ्यहरू समेतलाई विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नहरू बारेमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आएको छ ।

१. प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले जाहेरवालीको अभियोग दावी अनुसारको सुनका गहना बराबरको धनमाल चोरी गरेको हो होइन र अभियोग दावी अनुसार धनमालको विगो कायम हुने गरी निज प्रतिवादीलाई सजाय गर्ने गरेको शुरू पर्वत जिल्ला अदालतबाट आएको फैसला मिलेको छ, छैन ?
२. प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की (नेपाली) ले अभियोग दावी अनुसार कसूर गरेको हो होइन र निज प्रतिवादीलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरी भएको पर्वत जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन ?

पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, मिति २०६४।४।२९ गते विहान कोचिङ क्लास सकी घर फर्कन लागदा दाशको बनको ओरालोमा इन्द्रबहादुरले घुँडाले पेटमा टेकी माछु भनी कुटपिट गरी मैले घाटीमा लगाएको सिक्री (डेढ तोलाको), कानमा लगाएको रिड (५५ लालको जोडी), नाकमा लगाउने टुकी (५ रतिको) गरी जम्मा दुई तोला १० रतिको सुनका गहना खोसी लगेका सो अवसरमा चौरको डिलमा कृष्णबहादुर सार्की अन्य कोही मान्छे आएमा थाहा सूचना दिनका लागि हेरिरहेको थियो भनी जाहेरवाली पार्वती शर्मा पौडेलले जाहेरी दिएको पाइन्छ। निज जाहेरवाली पार्वती शर्मा पौडेलको घा जाँच भएकोमा Swelling of RT Periorbital region, difficult to swallowing / chest tenderness(RT) side भनी उल्लेख भएको पाइयो। घटनास्थलको भूईँमा लछारपछार गर्दा घसासिएको, मडारिएको अवस्था देखिएको भन्ने घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिन आएको छ। प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले लगाएको जिन्स पाइन्टको बाँयापट्टिको खल्लीबाट १ जोडी सुनको रिड कागजमा पोको पारेका अवस्थामा फेला परेको र सुनको रिड दुवै कुच्चिएको अवस्थामा रहेका, सो बरामद भएका सामान “दशी” को विवरणमा ५५ लालका सुनको एक जोडी रिड भनी बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएको पाइन्छ। दाशको बनमा जाहेरवालीलाई पछारीबाट घुच्याई गालामा थप्पड हान्दा जाहेरवाली लडी कानका रिड निकाले, सिक्री आधा हातमा आएको थियो। खल्लीमा राख्दा कता खस्यो, टुकी कता खस्यो। लुटेको ठाउँ एकान्त थियो। जाहेरवालाको रिड मबाट बरामद भएको हो भनी अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालतमा समेत प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले अपराध स्वीकार बयान गरेको पाइन्छ।

जाहेरवाला पार्वती शर्मा पौडेल विवाहित महिला भएकी देखिन आएको छ। १० कक्षामा अध्ययनरत निज जाहेरवाली विहान कोचिङ क्लास सकी घर फर्कने क्रममा दाशको बनको ओरालो एकान्त स्थानमा वारदात घटना भएको देखिन्छ। निज प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई कुटपिट लछारपछार गरेको भन्ने कुरा जाहेरवाली घा जाँच केश फाराम र घटनास्थल मुचुल्काबाट समेत पुष्टि हुन गएको छ। जाहेरीमा कानमा लगाएको रिड ५५ लाल लुछि चोरी भएको भनी उल्लेख गरेको अनुसार नै प्रतिवादी इन्द्रबहादुरको खल्लीबाट १ जोडी रिड बरामद भएको देखिन्छ। जाहेरवालीले घाटीमा लगाएको सिक्री आधा हातमा आएको थियो। खल्लीमा राख्दा कता खस्या, टुकी कता खस्यो भनी प्रतिवादी इन्द्रबहादुरले जाहेरवालीले घाटीमा लगाएको सुनको सिक्री, नाकमा लगाएको सुनको टुकी समेत चोरी गरेको भनी स्वीकारी अदालतमा समेत बयान गरेको देखिन्छ। जाहेरवालीलाई निल्ल कठिन (difficult to swallowing) परिरहेको भनी निजको घा केश फारामबाट देखिन आएको छ। घाटीमा लगाएको सिक्री टुटाई लैजाने कार्य हुन गएको भन्ने कुरा सो घा केश फारामको व्यहोराबाट समर्थित भएको पाइन्छ। निज प्रतिवादीले चोरी गर्ने अपराधिक मनासाय लिई एकान्त स्थान बनमा टुकी बसी जाहेरवाली उपर कुटपिट लछारपछार गरी जाहेरवालीले लगाएका सुनका गहना फुकाई टुटाई चोरी गरेको घटनाक्रमबाट देखिन आउँछ। जाहेरवालीले घाँटीमा लगाएको सिक्री सुनको हो वा होइन भनी परीक्षण भएको छैन भनी निज प्रतिवादी तर्फका विद्वान अधिवक्ताले बहसमा तर्क लिनु भएको छ। सो तर्फ विचार गर्दा जाहेरवालीले लगाएका सुनका रिड एक जोडी प्रतिवादीबाट बरामद भएको घाँटीमा लगाएको सुनको सिक्री र नाकमा लगाएको सुनको टुकी प्रतिवादीले लुटी चोरी लगेको भनी जाहेरीमा उल्लेख छ। आधा सिक्री आफ्नो हातमा आएको भनी प्रतिवादीले अदालतमा समेत स्वीकार गरेकै छन्। प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई कुटपिट लछार पछार एकान्त स्थान जंगलमा गरेका छन्। जाहेरवालीले लगाएका गहनाहरू टुटाई फुस्कन गई जाहेरवालीको अंगबाट प्रतिवादीले लुछी लिएको र तत्काल बरामद हुन नसकेको यस स्थितिमा सिक्री सुनको हो वा होइन परीक्षण हुन सक्ने अवस्था देखिदैन। यस्तो भन्दै जाहेरवालीले लगाएको सिक्री सुनको होइन भनी निष्कर्ष निकाल्न मिल्ने पनि होइन। कतिपय अवस्थामा चोरी भएका सामानहरू बरामद हुन अर्थात् फैला पार्न नसकिने अवस्था पनि हुन सक्छ। कानमा लगाएको रिड सुनको भन्ने पुष्टि

भएको र विवाहित महिला जाहेरवालीले आफ्नो घाटीमा र नाकमा सुनको गहना लगाएको भनी उल्लेख गरेको तथ्य स्वभाविक नै देखिन आउछ। जाहेरवालीले लगाएका सुनका गहनाहरू होइनन् भनी शुरू अदालतमा मुद्दाको कारवाही प्रक्रियाको अवस्थामा कही कतैबाट प्रश्न उठाएको पाइँदैन। जाहेरीअनुसारको सुनको गहना चोरी गरेको होइन भनी प्रतिवादीले इन्कार गर्न नसकी जाहेरवालीको विगो रू. ३४९९२।५० बराबरको धनमाल चोरी गरेको समेत दावी सुनाउदा गल्ती गरेको हुँदा कानूनबमोजिम सजाय भोग्न तयार छु भनी अदालतमा बयान गरेका छन्। प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले शुरू अदालतको बयानमा चोरीको विगोको सम्बन्धमा कुनै प्रश्न नउठाई अभियोग दावीमा उल्लेखित चोरीको विगोलाई स्वीकार गरेका छन्। प्रतिवादीले शुरू अदालतमा नै चोरीको विगोको तथ्य उपर प्रश्न पठाउन नसक्ने र प्रमाण ऐन २०३१ को दफा २७ (१) बमोजिम सजायमा कमी छुट हुने सजायबाट रिहाई पाउने कुनै कुराको जिकिर प्रतिवादीले लिएमा सो कुराको प्रमाण पुऱ्याउने भार प्रतिवादीको हुनेमा प्रतिवादीले शुग नै सो कुराको प्रमाण सहित जिकिर लिन समेत नसकेको स्थितिमा ठोस सबूद प्रमाण आधार विना पुनरावेदन पत्रमा सो बारेमा जिकिर लिन मिल्ने नदेखिँदा प्रतिवादीका विद्वान कानूनी व्यवसायीको बहस र पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

वस्तुतः उपरोक्त आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.ले अभियोग मागदावी बमोजिमको विगो अनुसारकै धनमाल चोरी गरेका पुष्टि हुन आयो। अतः अभियोग दावी अनुसार निज प्रतिवादीलाई रहजनी चोरीको कसूर गरेको ठहऱ्याई निज पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.लाई चोरी १२ र १४(३) बमोजिम २ महिना कैद तथा चोरीको विगो रू. ३४९९२।५० को दोब्बरले हुने रू. ६९८२५।- जरिवाना हुनका साथै जरिवाना बापत समेत कैद सजाय र जाहेरवालीको बरामद हुन नसकेको दावीको विगो चोरीको २१ नं. बमोजिम जोहेरवालीले निज प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.बाट भराई लिन पाउने ठहऱ्याएको शुरू पर्वत जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१०।२९को फैसला मिलेकै देखिँदा सो हदसम्म सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.को पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपालीको उमेर १४ वर्ष १ महिना १४ दिन भएको देखिँदा निजलाई मुलुकी ऐन चोरीको १३(३) तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ (३) बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग दावी भएको पाइन्छ।

श्री देविस्थान प्राथमिक फलेबास, पर्वतको मिति २०६४।१।७ को पत्रमा प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली जन्म मिति २०५०।३।५ उल्लेख भएको देखिँदा वारदात मिति २०६४।४।२९ मा निजको उमेर १४ वर्ष पुगी सकेको देखिन आयो। निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की (नेपाली) ले अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालत समेतमा आई इन्द्रबहादुर वि.क.ले जाहेरवाली पार्वतीको गहना लुट्छु, चोरी गर्छु तलाई आधा दिउला भनी भनेकाले निजको सल्लाह बमोजिम चौरेको डिलमा बसी लुट्ने अवस्थामा कोही मानिस आउछ कि देख्छु कि भनी सूचना दिने प्रयोजनका लागि हेरेर बसेको हुँ भनी बयान गरेको पाइन्छ। चोरी गर्ने सरसल्लाह गरी चोरी गर्ने मनसायले जंगल जस्तो एकान्त स्थानमा जाहेरीवालीलाई कुटपिट लछारपछार गरी जाहेरवालीले लगाएका गहनाहरू चोरी गर्ने कार्य हुनु गएको प्रमाणित भइसकेको छ। प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की वारदात हुँदा चौरेको डिलमा हेरी बसी रहेको थियो भनी जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख छ। सह अभियुक्त इन्द्रबहादुर वि.क.ले अनुसन्धानको सिलसिलामा अधिकार प्राप्त अधिकारी अदालतमा समेत प्रतिवादी कृष्णबहादुरसँग चोरी गर्ने बारेमा सरसल्लाह गरी वारदातस्थलमा गएका र जाहेरवालीलाई कुटपिट गरी निजको गहना चोर्न लाग्दा प्रतिवादी कृष्णबहादुर कोही मानिस आउछ कि भनी हेर्न डिलमा बसेका हुन् भनी पोल गरी बयान गरेका छन्। जाहेरवालीको गहना चोर्ने मनसाय लिई चोरेको सम्पत्ति बाडेर लिने भन्ने मत सल्लाह पसी वारदात स्थलमा उपस्थित रही चोर्ने कार्यलाई सहज रूपमा अन्जाममा पुऱ्याउन प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की समेतको संलग्नता रहेको पुष्टि हुन आएको देखियो।

शुरू जिल्ला अदालतले प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीलाई सफाई दिने गरी गरेको फैसलामा लिएको आधार मध्ये १४ वर्ष उमेरको बालक भएको भनी उल्लेख छ। बाल अधिकार महासन्धि (convention on the rights of the child), १९८९ को Article 3 (i) मा “बालबालिकासँग सम्बन्धित हरेक कार्यक्रममा बालबालिकाहरूको सर्वोत्तमसिद्धि हित (Best interest of the child)” को बारेमा अदालतले समेत विचार गर्नपर्दछ। तर बालबालिकाले अपराधनै गर्दैन र निजहरूले गरेको अपराधिक कार्यलाई सर्वथा उन्मुक्ति दिन पर्ने भन्ने हैन। बालबालिकाले गरेको अपराधिक कार्यको लागि हिरासत, थुनामा राख्न परेमा अनिवार्य रूपमा अवलम्बन गर्नपर्ने प्रावधानहरूको बारेमा उक्त महासन्धिको Articles 37 मा व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। त्यस्तै बालबालिकाले गरेको अपराधिक कार्यको सिलसिलामा अनुसन्धानको क्रमदेखि अदालतबाट सुनुवाई भई फैसला गरी कार्यान्वयन तहसम्म पक्ष राष्ट्रहरूले अवलम्बन गर्नुपर्ने नियमहरूको प्रावधानहरूको बारेमा United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing rule) -1985 को नियम १०, १३ समेत तथा UN rules for the protection of juveniles deprived of theirliberty (JDL rules) 1990 को नियम १७, १८ समेतमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। उक्त बाल अधिकार महासन्धि लगायत संयुक्त राष्ट्रसंघबाट पारित भएको Juvenile justice को क्रममा अवलम्बन गर्नुपर्ने नियमहरूले बालबालिकाहरूबाट हुन गएको अपराधमा “अपराधिक दायित्व” बहन गर्न नपर्ने भनी देखिन आउदैन।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) मा “१४ वर्ष वा सो भन्दा माथि र १६ वर्ष मुनिका बालकले कुनै अपराध गरे निजलाई कानून बमोजिम उमेर पुगेका व्यक्तिहरूलाई हुने सजायको आधा सजाय हुन्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था छ। यस प्रकार नेपाल समेत पक्ष भएको उक्त महासन्धिहरूको प्रावधानहरूबाट बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को कानूनी व्यवस्थाहरूबाट समेत बालबालिकाले पनि अपराधिक दायित्व बहन गर्न पर्ने देखिन आउँछ। वस्तुतः प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की १४ वर्षको बालक हुँदा निजले गरेको अपराधबाट निजलाई उन्मुक्ति दिनुपर्छ भन्ने तर्क कानून सम्मत देखिन आएन।

प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की मतियार सम्म देखिएको चोरिएको रकम बाँडी खाएको नदेखिएको र चोरीको अपराधमा चोरिएको माल बाँडी लिने मतियार बाहेक अन्य मतियारलाई सजाय हुन सक्ने एकीन कानूनी व्यवस्था नदेखिँदा प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीलाई सफाई दिने भनी शुरू जिल्ला अदालतको फैसलामा उल्लेख छ। चोरीको अपराधमा मतियारको व्यवस्था नै रहेको भन्ने कानूनी प्रश्नको बारेमा विवेचना हुनुपर्ने देखिन आयो। अपराध हुन दिन वा घटाउनका निमित्त सहायता गर्ने व्यक्तिलाई मातियार भनिन्छ। अपराध गर्ने मनसाय तहदेखि कार्यान्वयन गर्ने तहसम्म अपराधपूर्ण गराउन सहयोग गर्ने मद्दत गर्ने व्यक्ति र मुख्य अभियुक्तले बहन गर्नुपर्ने अपराधिक दायित्वको बारेमा फौजदारी कानूनमा व्यवस्था गरिएको हुन्छ। कतिपय अवस्थामा मनसाय नभएका व्यक्तिहरूलाई डर, धाक, त्रासमा परी र नाबालकको माध्यमबाट अपराध गराउने कार्य हुन गएकोमा वारदात स्थलमा उपस्थित भई प्रत्यक्ष अपराध गर्ने व्यक्ति नभएपनि त्यस्ता पर्दा पछाडिका अपराधीहरूको अपराधिक दायित्व मतियारको रूपमा मात्र सीमित रहन सक्दैन। अपराधमा मतियारको सहभागिता सम्बन्धमा वारदात अधिको मतियार, वारदातसँगैको मतियार र वारदात पछिको मतियारको रूपमा फौजदारी कानूनमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ।

मुलुकी ऐन चोरीको महलको दफा २० “चोर्न जाँदा सँग नभएको भएपनि चोरी ल्याएको माल बाडी लिने मतियारलाई जति पटक जति बाँडी लिएको छ। सो विगो भराई विगो बमोजिम जरिवाना गरी चोरीको पटकको कैद बमोजिम कैद समेत गर्नपर्दछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। सो बाहेक चोरीको महलमा अन्य मतियारको सजायको व्यवस्था गरेको पाइँदैन। चोरीको अपराध गरी ल्याएको सम्पत्ति हो भनी जानी

जानी बाँडी चुडी लिने खाने व्यक्ति वा वारदात पछिको मतिथार (accessory after the fact) को रूपमा रहेको हुन्छ। चोरीको महलको २० नम्बरमा “चोरी गर्न नगएको तर चोरी ल्याएको माल बाँडी खाने मतिथारलाई” पनि चोरी गर्न गएको व्यक्ति सरहनै चोरीको पटकको कैद बमोजिम कैदको सजाय गर्ने कठोर सजायको व्यवस्था गरेको पाइन्छ। उक्त चोरीको दफा २० मा “चोर्न जाँदा सँग नगएको” भन्ने उल्लेखनले चोरी गर्ने सरसल्लाह गरी मिली चोर्न जाने सबै व्यक्तिहरूलाई एक स्थानमा राखेको देखिन्छ। चोरीको अपराध गर्न मत सल्लाहमा फसी चोरी गर्न वारदात स्थलमा गएका सबै व्यक्तिहरूले “अपराधिक दायित्व” समान रूपमा बहन गर्न पर्ने भएर नै चोरीको महलमा अन्य मतिथारको बारेमा सजायको छुट्टै कानूनी व्यवस्था रहेको पाइदैन। कानूनले नै “चोर्न जाँदा सँगै गएको” सबै व्यक्तिहरूलाई समान रूपमा अपराधिक दायित्वको कोटीमा राखेको स्थिति देखिन्छ। अतः चोरीको योजना बनाई चोर्न गएका अभियुक्तहरूले वारदातस्थलमा चोर्ने अपराध गर्दा कसले के कस्तो अपराधिक भूमिका अवलम्बन गरेका छन् भनी मतिथारको संज्ञा दिई र त्यस सम्बन्धमा मतिथारलाई सजाय गर्ने एकीन कानूनी व्यवस्था छैन भनी अल्मलिनु चोरीको महलको कानूनी व्यवस्थाबाट नै वान्छनीय देखिन आउदैन। वस्तुतः मुलुकी ऐन चोरीको महलमा “चोर्न जाँदा सँग गएको” अर्थात् वारदात स्थलमा पुगेका सबै अभियुक्तहरूको “अपराधिक दायित्व” समान रूपमा रहने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन आयो।

सामान्यतया: चोरीको रकम बाँडी खाने मनसायले नै चोरीको अपराध गर्न गएका हुन्छन्। तर चोर्न गएका सबै अभियुक्तहरूले चोरीको रकम बाँडी लिन पाइसकेको अवस्था नहुन पनि सक्छ। अर्थात् चोरीको विगो खान पाएको नहुन पनि सक्छ। चोरीको महलको १०(३) मा “विगो जसले जति खाएको ठहर्छ उसबाट उतिउति असूल गरिदिनुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। यस कानूनी व्यवस्थाबाट पनि चोरीको विगो चोरी गर्न गएका सबै अभियुक्तहरूले खाई पाई सकेको हुनैपर्ने देखिन आएन। चोरीको विगो बाँडी नखाएको भन्ने आधारबाट चोरिएको अपराधबाट उन्मुक्ति दिन मिल्ने पनि देखिँदैन।

प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीले जाहेरवालीको गहना चोर्ने सल्लाह गरी वारदातस्थलमा कोही मानिस आउँछ कि भनी चौरका डिलमा बसेको र सह अभियुक्त इन्द्रबहादुर वि.क.ले जाहेरवालीलाई कुटपिट गरी भयावह स्थिति सिर्जना गरी गहना चोरी गर्ने मत सल्लाह गरी डिलमा मानिस हेर्न बसेको भन्ने निज प्रतिवादीले अदालतमा गरेको साबिती बयानबाट समेत देखिन आएको छ। प्रमाण ऐन २०३१ को दफा ९(१) मा “मुद्दाका कुनै पक्षले व्यक्त गरेका कुनै कुरा निजका विरुद्ध प्रमाण लिन हुन्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था अनुसार उक्त प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीले गरेको साबिती बयानलाई प्रमाण ग्रहण गर्नै मिल्ने देखिन्छ। सह अभियुक्त इन्द्रबहादुर वि.क.ले पनि आफू कसूरमा साबिती भई प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की पनि जाहेरवालीको गहना चोरी गर्ने मत सल्लाहमा पसी वारदात स्थलमा कोही मानिस आउँछ कि भन्ने हेरिबसेको भनी चोरीको कसूरमा संलग्न रहेको भनी पोलि बयान गरेको पाइन्छ। “वारदातमा आफू साबित भई पोल गर्ने सह अभियुक्तहरूको बयानमा विश्वास गर्नु नपर्ने कुनै कारण देखिँदैन” भनी पुनरावेदक दावी श्री ५ को सरकार विरुद्ध विष्णुबहादुर गिरीसमेत प्रतिवादी भएको खुन डाँका मुद्दामा (ने.का.प.२०४२ निर्णय नम्बर २२६६ पृ.१४५) सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ। सो नजिरबाट समेत सह अभियुक्तको पोल बयान प्रमाणमा लिन मिल्ने नै देखिन्छ।

वस्तुतः प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की जाहेरवालीको गहना चोरी गर्ने अपराधमा संलग्न रहेको स्पष्ट प्रमाणित हुन आएकोले अभियोग माग दावी बमोजिम प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्कीले चोरीको महलको १ नं. र ५ नं. अन्तर्गत कसूर गरेको ठहर्छ। प्रतिवादी १४ वर्ष माथि १६ भन्दा मुनिको नाबालक देखिँदा निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की (नेपाली) लाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. बमोजिम

उमेर पुगेका सह अभियुक्त इन्द्रबहादुर वि.क.लाई हुने सजायको आधा सजाय हुने ठहर्छ। प्रतिवादी कृष्णबहादुर सार्की (नेपाली) लाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरी पर्वत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१०।२९ मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म बदर भई केही उल्टी हुन्छ। अरू तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

१. माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम चोरीको १२ र १४(३) नं. बमोजिम उमेर पुगेका प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.लाई २ महिना कैद तथा चोरीको विगो रू. ३४९१२।५० को दोब्बरले हुने रू. ६९८२५।- जरिवाना हुनाका साथै जरिवाना वापत समेत कैद सजाय हुने ठहरी फैसला भएकाले जरिवाना वापत कैद गर्दा दिन १ को कानूनबमोजिम रू. २५ का दरले जरिवाना ६९८२५।- को सात वर्ष सात महिना २४ दिन कैद हुनेमा दण्ड सजायको ३८ नं.को देहाय एक अनुसार जरिवाना वापत अधिकतम चार वर्ष मात्र कैद हुने देखिँदा सो समेत गरी चार वर्ष दुई महिना कैद हुनेमा निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली १४ वर्ष माथि १६ वर्षमुनीको नाबालक देखिन आएकाले बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. बमोजिम उमेर पुगेकालाई हुने सजायको आधा सजाय अर्थात दुई वर्ष एक महिना कैद सजाय हुनेमा निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली (सार्की) २०६४।४।३२ देखि २०६४।५।२४ गते सम्म २४ दिन हिरासतमा बसेको देखिँदा सो कट्टा गरी हुन आउने बाँकी दुई वर्ष ६ दिनको कैद निज वेरूजु हुँदा लगत कसी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(ख) समेतलाई मध्येनजर राखी कानून बमोजिम कैद असूल गर्नु भनी शुरू पर्वत जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु।
२. यस इन्साफमा चित्त नबुझे ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी प्रतिवादी कृष्णबहादुर नेपाली (सार्की) लाई पुनरावेदनको म्याद दिनु।
३. यो फैसला भएको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, बागलुङ्ग र थुनामा रहेका पुनरावेदक प्रतिवादी इन्द्रबहादुर वि.क.लाई दिनु।
४. नक्कल माग्ने सरोकारवालालाई लाग्ने दस्तुर लिई नक्कली सारी सराई दिनु।
५. यो मिसिलको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमनुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

(विश्वम्भर प्रसाद श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

(तर्कराज भट्ट)
मुख्य न्यायाधीश

फैसला तयार गर्ने : शा.अ.श्री हर्क बहादुर क्षेत्री
इति सम्बत् २०६५ साल मंसिर १७ गते रोज ३ शुभम्

पुनरावेदन अदालत जनकपुर
संयुक्त ईजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री राघवलाल वैद्य
माननीय न्यायाधीश श्री शारदा प्रसाद घिमिरे
फैसला
सम्बत् २०६२ सालको फौ.पु.नं.२२८
नि.नं.१०१
मुद्दा : जन्मदर्ताको प्रमाणपत्र रद्द गर्ने बारे ।

विदेश भारत विहार राज्य जिल्ला सितामढी नरहा ग्राम पंचायत घर भएका गंगाधर भाकाको छोरा हाल जि.ध.जनकपुर न.पा.वा.नं.८ मा ८ बस्ने भनी फैसला एवम उजुरीमा उल्लेख भए तापनि वास्तविक जि.धनुषा जनकपुर न.पा.वा.नं.८ मा बस्ने स्वं.वामदेव ठाकुरको छोरा सुभद्र ठाकुर.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

जि.धनुषा जनकपुर न.पा.वा.नं.८ बस्ने जयमंगल देवी उजुरीमा वतन उल्लेख गरेकी वास्तविक जिल्ला रौतहट मत्सरी गा.वि.स.वा.नं.१ मा बस्ने गणेशभाकाको पत्नी जयमंगल देवीको जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी
वादी

शुरु फैसला गर्ने अधिकारी का.मु.प्रमुख जिल्ला अधिकारी श्री प्रहलाद पोखरेल न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्रको भै दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार रहेको छ ।

विपक्षी सोनु भन्ने सुभद्र ठाकुरले आफ्नो मावली पट्टीको हजुर बुवालालाई पिता बनाई २०४६।१२।५ गते जालसाज गरी जन्म दर्ता गराई नागरिकता प्रमाण पत्र बनाउन जन्मदर्ताको प्रमाण पत्र लिएकोले कारवाही गरी गाउँ भनि जयमंगल देवीले दिएको किटानी निवेदन पत्र ।

मेरो पिताको नाम वामदेव ठाकुर हो । मेरो नाम सुभद्र ठाकुर हो । मेरो घर जि.ध.जनकपुर न.पा.वडा नं.८ मा पर्छ । मेरो जन्म मिति ०४४।११।१५ गते जि.ध.जनकपुर न.पा.वडा नं.८ मा भएको हो । मेरो पिताको नाम वामदेव ठाकुर हो । आमाको नाम अभिराम देवी हो । गंगाधर भालालाई चिन्दछु । निज मेरो भिनाजु नातामा पर्नु हुन्छ । हामी एक भाई र दिदी जयमंगल देवी, महारूप देवी, महालक्ष्मी देवी, म उपर दिएको उजुरी भुठो हो । मेरो पिता २०५५ सालमा आमा २०५३ सालमा स्वर्गवास भै सकेको छन् भन्ने समेत व्यहोराको प्र.सुभद्र ठाकुरले मिति ०६।११।०२।२९ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गरेको बयान ।

स्व.वामदेव ठाकुरको ३ जना छोरी मात्र भएको भनी २०५५।२।१९ गते जग्गा बाँडफाँड गरेको घरायसी कागज ।

स्व.वामदेव ठाकुर र अभिराम देवीको छोरा नभई हक अपुताली खाने ३ जना छोरीमात्र भएकोले जेठी छोरी जयमंगल देवीको विवाह गणेश भासँग भएको, माइली छोरी महारूप देवीको विवाह भारत बस्ने प्रेमकान्त भासँग भएको कान्छो छोरी महालक्ष्मी देवीको विवाह गंगाधर भासँग भएको भनि जिल्ला रौतहट मत्सरी गा.वि.स.कार्यालयबाट ०६११२१२ गते भएको सर्जमिन मुचुल्का ।

सो मुचुल्का बमोजिमको व्यहोरा ठिक छ भनी गा.वि.स.को कार्यालय मत्सरी रौतहटले प्रमाणित गरि दिएको चं.नं.१९८ मिति ०६११२१२ को पत्र ।

सुभद्र ठाकुरको बाबु गंगाधरको नाम र निजको आमाको नाम मतदाता सुची जनकपुर न.पा.वडा नं.८ को २०५९ सालको मतदाता सुचीमा नाम भएको ।

स्व.वामदेव ठाकुरको छोरा नभै छोरी ३ मात्र भएको, सुभद्र ठाकुर वामदेवको छोरा होइन भनि जनकपुर न.पा.वडा कार्यालय, वडा नं.८ को चं.नं. ५६८ मिति ०६२११२३ गतेको पत्र साथ प्राप्त हुन आएको सर्जमिन मुचुल्का । ज.न.पा.कार्यालयको चं.नं.५८५७ मिति ०६२११२९ को पत्र ।

वामदेव ठाकुरको छोरा सुभद्र ठाकुर हो भनि जिल्ला स्तरीय परीक्षा समिति धनुषाको प्रमाण पत्र । स्कुल लिभिड र चारित्रिक प्रमाण पत्रमा समेत वामदेवको छोरा सुभद्र ठाकुर हो भनि लेखेको कागज स्व.वामदेव ठाकुरको छोरा सुभद्र ठाकुर र जयमंगल देवी बीच मिति ०५५।५।१ गते भएको करारनामाको कागज ।

वामदेव ठाकुरको छोरा सुभद्र ठाकुरको हकमा निजको आमा अभिराम ठाकुर र वामदेव ठाकुर बीच मिति ०५३।३।९ गते श्री धनुषा जिल्ला अदालतबाट भएको मिलापत्र ।

भुठो उजुरीबाट कानूनी उन्मुक्ति दिलाई वंशजको नाताले नागरिकता प्रमाण पत्र पाउन भनि सुभद्र ठाकुरले अञ्चल प्रशासन कार्यालय, जनकपुरमा दिएको निवेदन सो कार्यालयको चं.नं.२२ मिति ०६२११२२ को पत्र साथ निवेदन प्राप्त भएको ।

निवेदिका जयमंगल देवी ब्राह्मणीले सुभद्र ठाकुर उपर श्री धनुषा जिल्ला अदालतमा जालसाजी मुद्दा दायर गरेको ।

जयमंगल देवीले फौ.नं.३४६ को जालसाजी मुद्दा दायर गरेकोले मुद्दा मुलतवीमा राखी पाउँ भनि सुभद्र ठाकुरले यस कार्यालयमा दिएको द.नं.१५११५ मिति ०६२११११ को निवेदन ।

सोनु भन्ने सुभद्र ठाकुर मेरो भाई होइन । मेरो बहिनीको छोरा हो । जन्म दर्ताको प्रमाण पत्र वदर गरी पाउँ भनि जयमंगल देवीले मिति ०६२१२२३ गते गरेको वकपत्र ।

स्व.वामदेव ठाकुरको छोरा सुभद्र ठाकुर हो भन्ने समेत व्यहोराको शिव कुमार उपाध्याय, लक्ष्मीनारायण पाठक, सञ्जय कुमार सिंह, लला तिवारी, उतिम राउत कुर्मी, सुरेन्द्र शर्माले २०६२।२।२९ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गरेको कागज ।

स्व.वामदेव ठाकुरको छोरा सुभद्र ठाकुर हो भनी श्यामलाल पाठकले २०६२।३।३ गते यस कार्यालयमा गरेको कागज ।

स्व.वामदेव ठाकुरको छोरा छैन, छोरी ३ मात्र छन् । सोनु भन्ने सुभद्र ठाकुर भारतिय नागरिक गंगाधर भाको छोरा हो । निजले मामली पट्टीको हजुर बुवालाई पिता बनाई जन्म दर्ताको प्रमाण पत्र बनाएका हुन भनि पवन कुमार मिश्रले मिति ०६२।३।५ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गरेको कागज ।

मिति ०५५।५।१ गतेको करारनामाको कागजमा लागेको ल्याप्चे छाप र हस्ताक्षर सही मैरै हो । आँखा कमजोर भएकोमा मलाई भुक्त्याई सही छाप गराई लिएका हुन भनि निवेदिका जयमंगल देवीले मिति ०६२।३।३ गते यस कार्यालयमा आइ गरेको सनाखत कागज ।

यसमा स्व.वामदेव ठाकुर र स्व.अभिराम देवीको ३ छोरी मात्र रहेको कुरा जि.रौतहट भत्सरी गा.वि.स.को कार्यालयको चं.नं.१९७ मिति ०६१।१२।१२ को पत्र, जनकपुर न.पा.को चं.नं.५८५७ मिति ०६२।१।२९ को पत्र तथा सरजमिन मुचुल्का एवं अभिराम देवीले नागरिकता प्रमाण पत्र पाउन भरेको ३ नं.अनुसूची फाराममा छोराको नाम नभएको, मिति २०५३।१।२८ गतेमा भएको नाता प्रमाणितको कागजमा छोराको नाम नभएको, अभिराम देवीको जन्म १९९० सालमा र शुभद्र ठाकुरको जन्म २०४४।१।१५ मा भएकोमा अभिरामको उमेर ५४ वर्षको उमेरमा बच्चा पाउने भनेको कुरा समेत पत्यार लायक नदेखिदाँ वामदेव ठाकुरले भरेको सुचकको हैसियतले दर्ता गराएको सुचना फारम भुठो सूचना फारम भरी दर्ता गराई मिति ०४६।१।२।१५ दर्ता नं.५५१ को जन्मदर्ताको प्रमाण पत्र व्यक्तिगत लाभ गर्ने नियतले भुठो व्यक्तिगत घटनाको सूचना दिएको प्रमाणित हुन आएकोले सो सुभद्र ठाकुरले लिएको जन्म दर्ता प्रमाण पत्र रद्द गर्ने र निजलाई रु.१००।- जरिवाना हुने ठहर्छ भन्ने समेतको जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषाबाट भएको फैसला ।

जिल्ला प्राशासन कार्यालय धनुषाले मलाई रु.१०० जरिवाना गरि जन्म दर्ता प्रमाण पत्र रद्द गर्ने गरी गरेको फैसलामा लिएका आधारहरू वस्तुनिष्ठ नभै आत्मनिष्ठ रहेको छ । नकी जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषामा मैले इन्कारी बयान गरेको छु भन्ने शिव कुमार उपाध्याय समेतले गरेको कागजलाई आधार नलिई एकतर्फी ठहर्‍याउने कागजलाई आधार लिइ गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । त्यस्तै म वामदेवको छोरा छु भन्ने कुरा मेरो शैक्षिक प्रमाण पत्र एवं वामदेव र गुठी संग चलेको २०५३ सालको दे.नं.१६४० को मुद्दामा मैले छोराको नाताले सकार गरेको छु त्यसबाट प्रमाणित भएको छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयले जयमंगल देवीको उजुरीबाट वादी नेपाल सरकार भनि चलाएकोमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३१ को विपरित मुद्दा चलाएको र निर्णय गरेकोले वदर गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेतको पुरावेदन पत्र ।

यसमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३१ मा व्यवस्था भए बमोजिम कार्यविधि पुरा नगरी कारवाही भएको र वामदेव ठाकुरले यी पुनरावेदकलाई छोरा भनि सुचकको हैसियतले दर्ता गराएको सूचना फारम समेतका आधारबाट पुनरावेदकले जन्मदर्ता प्रमाण पत्र पाएको परिप्रेक्ष्यमा शुरुको निर्णय फरक पर्ने देखिदा अ.वं.२०२ नं.तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय जनकपुरलाई सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भनि यस अदालतबाट ०६३।४।३० मा भएको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचिमा चढी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनपत्र र सो साथ संलग्न शुरु कार्यवाहीको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री अच्युतम आचार्यले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३१ को विपरीत सूचक रामदेव ठाकुरले दिएको सूचना त्रुटिपूर्ण छ, उजुरकर्ता उजुर गर्न विवन्धित हुनुहुन्छ । तसर्थ स.मु.स.ऐन २०४९ को दफा ३१ विपरीतको सूचनाका आधारमा चलाएको र निर्णय गरेको कार्य वदरभागी हुँदा वदर गरी पाउँ भनि तथा प्रत्यर्थी तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय जनकपुरका विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री मुकुन्द प्रसाद अधिकारीले शुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट भएको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा सदर हुनु पर्दछ भनि गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

मिसिल अध्ययन गर्दा, विपक्षी विदेश भारत, विहार राज्य जिल्ला सीतामढी नरहाग्राम पञ्चायत घर भएका गंगाधर भाको छोरा सोनु भन्ने सुभद्र ठाकुरले आफ्नो मावली पट्टीको हजुर वुवा स्व.वामदेव

ठाकुरलाई पिता बनाई ०४६१२११५ गते जन्मदर्ताको प्रमाणपत्र लिएको कार्य जालसाजीपूर्ण हुँदा उक्त जन्मदर्ता प्रमाणपत्र बदर गरि पाउँ भनि निवेदक जयमंगल देवीको निवेदन परी कारवाही हुँदा जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषाबाट ०४६१२११५ मा दर्ता नं.५५१ को जन्मदर्ताको प्रमाण पत्र रद्द गर्ने र प्रतिवादीलाई रु.१००/- जरिवाना हुने ठहरी फैसला भएकोमा सोही फैसला उपर यी प्रतिवादीको प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र दायर हुन आएको रहेछ ।

अव शुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषाबाट भएको निर्णय मिलेको छ छैन भनि हेर्दा, प्रतिवादी सुभद्र ठाकुरले मावली पट्टीको हजुरबुवालाई बाबु बनाई ०४६१२११५ मा जालसाज गरि जन्म दर्ता गराएकोले बदर गरि पाउँ भनि निवेदन परेको देखियो । सो निवेदनमा अनुसन्धान गरी अभियोगपत्र विना प्रमाण पत्र बदर गरी प्रतिवादीलाई जरिवाना गरेको देखिन्छ । जन्म मृत्यु दर्ता सम्बन्धी कुनै विषयका सम्बन्धमा उजुर परेपछि अनुसन्धान गरी अनुसन्धानबाट प्रमाणित हुन सक्ने कसुरका विषयमा आफुले प्रमाण बुझी आफैले निर्णय गर्ने गरेको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको काम कार्य वस्तुतः प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत भएको देखिन्छ, नै । प्रस्तुत मुद्दाको उठान निवेदक जयमंगल देवीले दिएको निवेदनको आधारमा कारवाही गरेको देखियो । प्रस्तुत मुद्दा जन्म मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ को दफा १५ ले प्रस्तुत मुद्दाको कारवाही विशेष अदालत ऐन, २०३१ बमोजिम हुने भनि स्पष्ट व्यवस्था गरेको र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३१ ले सोही अनुसूची १ वा २ मा लेखिएको बाहेकका मुद्दाका सम्बन्धमा सरकारको तर्फबाट चलाइने अन्य मुद्दाका सम्बन्धमा सम्बन्धित कानूनमा वा सरकारले मुद्दा चलाउने वा सवुद प्रमाण संकलन गर्ने कुनै अधिकारी तोकिएको भए त्यस्तो अधिकारीबाट र त्यस्तो अधिकारी नतोकिएकोमा सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखले सवुद प्रमाण संकलन गरी अभियोगपत्र वा फिरादपत्र दायर गर्न म्याद ननाघ्ने गरी आफ्नो राय सहित मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णयको लागि सम्बन्धित सरकारी वकिल समक्ष मिसिल एवं सवुद प्रमाण पेश गर्नुपर्ने छ भनि स्पष्ट कार्यविधि उल्लेख गरेकोमा सो कार्यविधि र सो दफा ३१ को भावना र अक्षर विपरीत निवेदन पत्रलाई आधार मानि ठाडो कारवाही र किनारा गरेको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको विवादित काम कार्य निर्णयलाई कानून बमोजिम भए गरेको मान्न पनि मिलेन ।

अर्को तर्फ यी प्रतिवादी अवोध बालक रहदा कै अवस्थामा निजको बाबु वामदेव ठाकुरले निजको जन्म ०४४११११५ गते भएको भनि ०४६१२११५ मा जन्मदर्ताको प्रमाण पत्र दर्ता गरेको देखिन्छ । सो जन्म दर्ता गराउने कार्य उपर कुनै कारवाही गरेको देखिदैन । निवेदिकाको शुरु निवेदन हेर्दा उक्त प्रमाण पत्र बदर गरी पाउँ भनि निवेदन दिएकोमा सो जन्म दर्ताको प्रमाण पत्र बदर गर्दा नाताको विषयमा अनाधिकार आफैले प्रमाण बुझी इन्साफ बोली बदर गरेको देखिन्छ । निवेदिकाका बाबुले प्रतिवादी सुभद्रा ठाकुर अवोध बालक छर्दा जन्मदर्ता गराई दिएको, जन्म दर्तामा प्रतिवादी छोरा होइनन् भनि नाता बदरतर्फ सरोकारवालाले मुद्दा चलाई प्रमाणित गर्न सकेको पनि छैन । नातातर्फ बोल्ने अधिकार जिल्ला प्रशासन कार्यालयका प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कुनै कानूनले प्रदान गरेको पनि देखिदैन । मिसिल संलग्न रहेको वादी अभिराम देवी ठाकुर विरुद्ध वामदेव ठाकुर भएको ०५३३१९१ को अंश मुद्दामा वामदेव ठाकुर र आमा अभिराम देवी ठाकुरको हकमा मिलापत्र गरेको समेतका आधार र प्रमाणबाट ०४६१२११५ मा जन्मदर्ताको प्रमाणपत्र व्यक्तिगत लाभ गर्ने नियतले झुठा व्यक्तिगत घटना दिएको प्रमाणित हुन आएको भन्दै प्रमाणपत्र रद्द गर्ने गरी र पुनरावेदकलाई जरिवाना गर्ने गरी भएको फैसला कानून अनुरूपको भन्न मिलेन ।

सरोकारवालाले नाताको विषयमा प्रमाण स्वरूप समेत देखिने सो मिति ०५३३१९ को मिलापत्र बदर तर्फ समेत कुनै कारवाही चलाउन सकेको पाइदैन । करिव १७, १८ वर्ष अघि पुनरावेदकको कुनै प्रत्यक्ष संलग्नता वेगै परलोक भै सकेका वामदेव ठाकुरले गराएको जन्मदर्ता पश्चात् अंश मुद्दा र शैक्षिक रेकर्डमा

समेत नाता देखिने प्रमाणहरूको विकसित स्थितिलाई समेत इन्कार गर्न पाउने गरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई जन्म, मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ को दफा १५ ले कुनै अधिकार प्रदान गरेको पनि पाइदैन यसरी वदर नभै रहेको मिलापत्र समेतबाट र २०४६ सालमै उजुरवालीकै आफ्नै बाबुले छोरा भनि जन्मदर्ता गराएकोबाट वामदेवको छोरा देखिएको पुनरावेदकलाई निजको छोरा हैन भन्ने जस्तो निष्कर्षमा कानूनको अख्तियारी वेगर गरेको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको निर्णय जन्म, मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ को सो दफा १५ ले दिएको अख्तियारीकै विपरीत समेत हुन गएको प्रष्ट छ । सो दफाले निर्णयकर्तालाई नातातर्फ असर पुग्ने गरी प्रमाण बुझी ठहर निर्णयमा पुग्ने अधिकार प्रदान गरेको देखिदैन । विशुद्ध भ्रुटा घटनाको विवरण दिएमा सम्म सजाय गर्न सक्ने गरी दिएको अधिकारलाई गलत रूपमा प्रयोग गरी २०४६ साल पछि विकसित नाता प्रमाणहरूका बारेमा समेत बोली नातातर्फको समेत इन्साफमा प्रवेश गरी सो तर्फ बोली जन्म दर्ता प्रमाण पत्र वदर गरी जरिवाना गर्ने गरेको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको मिति ०६२।३।२१ को निर्णय माथि विवेचित कानूनी व्यवस्था र कानूनी सिद्धान्त समेतको विपरीत देखियो ।

तसर्थ निवेदन पत्रलाई आधार मानी ठाडो कारवाही र किनारा गरेको प्रमुख जिल्ला अधिकारीको विवादित काम कार्य निर्णयलाई कानून बमोजिम भए गरेको मान्न नमिली शुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषाबाट मिति ०६२।३।३१ मा भएको फैसला वदर हुन्छ । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. माथि इन्साफ खण्डमा शुरुको फैसला वदर हुने ठहरेबाट शुरुले प्रतिवादीका नाममा राखेको जरिवानाको लगत कट्टा गर्नु भनि शुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनुषामा लेखि पठाई दिनु ।
२. यस इन्साफमा चित्त नबुझे श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय जनकपुरलाई पुनरावेदनको म्याद जारी गर्नु ।
३. फैसला जनाउ पुनरावेदकलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा पठाई दिनु ।

(शारदाप्रसाद घिमिरे)
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

(राघवलाल वैद्य)
न्यायाधीश

ईति सम्बत् २०६३ साल कार्तिक २२ गते रोज ४ मा शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत, पाटन
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ठाकुर प्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री मीरा खड्का
बाट भएको फैसला
सम्बत् २०६५ सालको दु.फौ.पु.नं. .६०३
नि.नं. : १४५

जि.महोत्तरी गौशाला गा.वि.स.वडा नं. १ मा जन्म भई हाल का.जि.का.म.न.पा.वडा १४
कुलेश्वर आवास क्षेत्र कृष्ण मन्दिर सडक घर नं. ५० मा बस्ने रोशनकुमार शाह१

पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला सर्लाही त्रिभुवन नगर गा.वि.स.वडा नं. २ घर भई हाल का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.
१८ घर नं. ८१२ क्षेत्रपाटी बस्ने शंकर शाह१
ऐ.ऐ.बस्ने रेखा गुप्ता१

प्रत्यर्थी
प्रतिवादी

मुद्दा : विवाह बदर ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) ले यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको भई पुनरावेदन पर्न
आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त टिपोट तथा ठहर यसप्रकार छ :

विपक्षी प्रतिवादी शंकर शाह तथा मेरो घर परिवार पिताराम शाह समेत बीच कुराकानी भई निजका
छोरी रेखा गुप्ताको शारीरिक एवं मानसिक स्वस्थ सद्दे भएको भनी विश्वास दिलाई मिति २०६२/११/१६ मा
विवाह सम्पन्न भएको, विवाह अघि रेखा गुप्तासँग प्रत्यक्ष भेटघाट कुराकानी नभएको, विवाह भएको
प्रारम्भदेखि विपक्षी रेखाको व्यवहार, बोलीबचन, अस्वभाविक, असामान्य, अनुमान गर्न नसकिने, हिंसात्मक
भएको, निजको असामान्य व्यवहारले मेरो जीउ ज्यान खतरामा रहेको एवं मानसिक कष्ट समेत भएको
भएपनि नयाँ ठाउँमा विस्तारै समस्या हुन्छ केही दिन आफैसँग राख्छु भनी २०६२ जेष्ठ मध्येतिर लिएर गई दशै
अधिसम्म माइत बसेको, दशैमा घर ल्याए पश्चात पनि केही दिन व्यवहार ठीक भएको, पछि अस्वभाविक
व्यवहार देखाउन थालेको, एक्कासी बिना कारण रिसाउने, सामान तोडफोड गर्ने, परिवारका मानिसहरूसँग
घुलमिल हुन नचाहने, अधिकांश समय माइतमा बस्ने, मध्येरातमा ओछ्यान छाडी भुईँमा गई सुत्ने, बिना
कारण कुटपिट गर्ने गरी आएको, २०६३/११/३ गते माइतबाट लिई आएकोमा फागुन ५ गते भान्छा कोठामा
भएको बेला एक्कासी तरकारी काट्ने छुराले काटिदिउ भनी प्रहार गर्न खोज्दा निजको हातमा समाती आफूलाई
बचाएको र त्यसपछि आफै मर्छु भनी पुनः छुरा लिई हातको नसा काट्ने प्रयास गरेको, फागुन ९ गते राती

ढिला गरी घर पुग्दा फलामको डन्डी प्रहार गर्न खोज्दा सोबाट आफूलाई बचाएको, त्यस्तै १० गते राती सुतिरहेको अवस्थामा एक्कासी घाँटी थिचन थाल्दा मुस्किलले नियन्त्रणमा लिएको समेत व्यहोरा शंकरशाहलाई सुनाउँदा विस्तारै ठीक हुन्छ । डाक्टरलाई देखाउन पर्छ भनी सल्लाह गर्दा जाँच गराउन परे आफैँ लग्छु भनी लिएर गएको र १२ गते सम्पर्क गर्दा डाक्टरकहाँ लानु पर्दैन । तपाईंहरूले गलत व्यवहार गर्नु भयो होला भनी भुट्टो आरोप लगाएबाट निज शंकरशाहले आफ्नै छोरी बौलाएकी भनी थाहा हुँदा हुँदै भुक्त्याई विवाह गराएको एकीन भएकाले विहावारी ५ नं. बमोजिम विवाह बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई हदैसम्मको सजाय गरिपाउँ भनी समेत व्यहोराको रोशन कुमार शाहको फिराद पत्र ।

फिराद दावी पूर्ण भुटा हो । रेखा गुप्ता सानै देखि जेहेनदार विद्यार्थी भई ०५८ सालमा ७६ प्रतिशत अंक ल्याई SLC पास गरेको, १०२ मा २०६१ सालमा ६४.१० प्रतिशतले पास गरी एम.वि.वि.एस.को परीक्षा समेत दिएको अवस्थामा छोरीको मामा नाता पर्ने जगदिश प्रसाद विपक्षीसँग विवाहको प्रस्ताव राख्दा विपक्षमा आमा बुबा दाजुसमेतले छोरी र निजले शैक्षिक प्रमाण समेत हेरी एम.वि.वि.एस. पढाउने जिम्मासमेत लिई विवाहको लागि सहमत गराई केटीले समेत एक अर्कालाई हेरि २०६१ माघ अन्तिम सप्ताह छेका भएपश्चात विवाह अधिनै भेटघाट गर्ने गरेका र २०६१/१/१६ विवाह गरी पठाएको । विवाहपछि विपक्षको आमाले पढाइमा नलाग्न अवरोध गरेपछि इन्जिनियरिङ्ग कलेजमा भर्ना गराई दिई पढ्न थालेकोमा विपक्षी आमा तथा बहिनीले घरको सम्पूर्ण काम गर्न बाध्य पारेकोले पढाई पूरा गर्न नसकेपछि वायोकेमेष्ट्रि पढ्न थालेको । भुटा कुरा लगाई कूटपिट गराउने, सम्बन्धविच्छेद गरी विपक्षको अर्को विवाह गरी दिने भनी शारीरिक र मानसिक पीडा समेत दिएबाट विरामी परी औषधी उपचार गरी निको भएपछि दशैमा ज्वाई आई घर जानुपर्छ भनी गएको, ज्वाई घर गएपछि निजको आमाले कुरा लगाई लिन पठाएको हो, छोरीलाई हेरी भेटी विवाह गरेको हुँदा विवाह अधिनै सबै स्वभाव थाहा पाएको छोरीको शारीरिक र मानसिक अवस्था सद्दे भएकाले ठाटी विवाह गराएको हैन । विवाह भएको २ वर्ष पछि बौलाएको थाहा भएको भन्ने फिराद खारेज भागी छ भन्ने समेत प्रतिवादी शंकर शाह तथा सोही व्यहोराको प्रतिवादी रेखा गुप्ताको प्रतिवादी जिकिर ।

वादीको साथीहरू सविता कौशल, महेश्वरप्रसाद गुप्ता, कैलाश गुप्ता, रामकैशास गुप्ता, लक्ष्मण नेपाली, राकेश कुमार गुप्ता, विजय गुप्ता र प्रतिवादीका साक्षीहरू विरमणी बज्रचार्य, उद्धवप्रसाद पन्त, रामएकवाल शाहले अदालतमा गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

वि.एण्ड.वि अस्पतालबाट दिएको रेखा गुप्ताका नामको २०६३/८/२२ को कार्ड थान -१, रेखा गुप्ताको सेप्टेम्बर २७-२००६ को सिटिस्क्यान थान -१, मेडिकेयर नेसनल अस्पतालको मिति २०६३/१/२२, २०६३/१/२३, २०६३/१/२३ को रेखा गुप्ताको कार्ड थान ३ गरी थान ६ भिडियो एक्सरे मिसिल सामेल रहेको ।

विवाह हुँदाको अवस्थामा प्र.रेखा गुप्ता बौलाएकी थिइन भन्ने यकीन गर्न वादी तर्फबाट दावी पुष्टिको लागि पेश भएको मौखिक प्रमाण ठोस र स्पष्ट हुन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादी रेखा गुप्ता बौलाएकी थिइन भन्ने यकिन गर्न सकिने अवस्था नहुँदा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०६५/३/२५ को फैसला ।

विवाह अधि नै बौलाएकी छोरी प्र.रेखा गुप्तालाई सद्दे भएको भनी विश्वास दिलाई प्रतिवादीले विवाह गराएको हुँदा बौलाएकी केटीसँग जीवनयापन गर्न सधैँ खतरा उत्पन्न भई मानसिक कष्ट हुने भएको हुँदा मानसिक रोग विशेषज्ञबाट रेखा गुप्ताको मानसिक अवस्था परीक्षण नै नगराई दावी पुग्न नसक्ने ठहर्न्याई शुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पूर्ण न्याय पाउँ भनी पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर ।

यस अदालतको ठहर

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक तर्कबाट उपस्थित हुनु भएको विद्वान अधिवक्ता श्री सुरेन्द्र महत्तो प्रतिवादी रेखा गुप्ताको व्यवहार, बोलीबचन अस्वभाविक र असामान्य रहेको कुरा निजका पिता प्रतिवादी शंकर शाहलाई जानकारी हुँदाहुँदै पुनरावेदक रोशन कुमार शाहसँग छोरीको विवाह गरिदिएको कुरा साक्षीहरूको बकपत्रबाट पुष्टि भइरहेको छ । निज रेखा गुप्ताको मानसिक अवस्था परीक्षण नै नगराई शुरू अदालतले वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको शुरू फैसला उल्टी गरी दावी बमोजिम वादी र प्रतिवादी रेखा गुप्ता बीच भएको विवाह बदर हुनु पर्छ भनी आफ्नो बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

पुनरावेदक तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको उपरोक्त बहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा शुरू काठमाडौं अदालतले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विवाह भएको प्रारम्भदेखि विपक्ष रेखा गुप्ताको बोलिबचन व्यवहार असामान्य, अस्वभाविक, अनुमान गर्न नसकिने हिंसात्मक भएको, त्यसमा कुनै सुधार नभएको हुँदा आफ्नो छोरी रेखा गुप्ता विवाह पूर्वदेखिनै बौलाएकी हुन भन्ने विपक्षी शंकर शाहलाई थाहा हुँदा हुँदै म वादीसँग विवाह गरिदिएकोले मुलुकी ऐन विहावारीको महलको ५ नं. बमोजिम वादी र प्रतिवादी रेखा गुप्ताबीच भएको विवाह बदर गरी पाउँ भन्ने वादीको मूल फिराद दावी रहेको देखिन्छ । वादीले आधार लिएको मुलुकी ऐन विहावारी महलको ५ नं. हेर्दा “वाक्क लाटी, महारोगी, लुली, कुजी, दुवै आँखाकी अन्धी, यौनीहिन भएकी, हातगोडा भाँची वेकम्मा भएकी, बौलाएकी वा छारेरोग भएकी स्वास्ती मानिसलाई सद्दे छ भनी ढाँटी विवाह भएकोमा लोग्ने मानिसले मन्जुर नगरे विवाह बदर हुन्छ” भन्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा विहावारीको महलको ५ नं. आकर्षित हुनको लागि निम्न कुराहरू वादीले प्रमाण गर्न सकेको छ, छैन भन्ने नै हेर्नुपर्ने देखिन आयो ।

(क) वादीको प्रतिवादी रेखा गुप्तासँग मिति २०६२।१।१६ मा विवाह हुँदाको अवस्थामा निज रेखा गुप्ता बौलाएकी थिइन भन्ने कुरा,

(ख) त्यस्ती बौलाएकी रेखा गुप्तालाई सद्दे छ भनी वादीसँग विवाह गरिदिएको कुरा ।

यसमा उपरोक्त विषयका सम्बन्धमा हेर्दा वादीले प्रतिवादी रेखा गुप्ता विवाह पूर्वनै बौलाएकी थिइन भनी लिएको दावी पुष्टिका लागि विवाह पछि रेखा गुप्ताले प्रदर्शन गरेको विभिन्न अस्वभाविक व्यवहार बारेमा फिराद पत्रमा वर्णन गर्दै यी वर्णनहरूलाई साक्षीहरूको भनाईबाट प्रमाणित गर्न खोजेको देखिन्छ । तर यी वादीले प्रतिवादी रेखा गुप्ता विवाह पूर्व बौलाएकी थिइन भन्ने कुरा पुष्टि हुने सम्बन्धित विशेषज्ञ (चिकित्सक) वा नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त चिकित्सालयबाट प्रमाणित गरी दिएको कुनै अधिकारीक लिखत, प्रमाणहरू फिरादपत्र साथ पेश गर्न सकेको देखिदैन । रेखा गुप्ता विवाह पूर्व बौलाएकी थिइन भन्ने कुरा प्रमाणित गर्नको लागि मानसिक रोग विशेषज्ञबाट रेखा गुप्ताको मानसिक स्थिति परीक्षण गराई पाउँ भन्ने मिति २०६३।१।२९ को फिराद पत्रमा दावी लिएको र प्रस्तुत पुनरावेदन पत्रमा पनि सोही कुराको जिकिर लिएको देखिँदा मुलुकी ऐन विहावारीको महलको ५ नं. ले गरेको कानूनी व्यवस्था विवेचना गरिनु प्रासाङ्गिक देखिन आयो ।

विहावारीको महल ५ नं. ले बदर गर्न सकिने विवाहबारेमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। यस नं.मा वर्णित शारीरिक र मानसिक अस्वस्थ भएकी स्वास्थ्यी मानिस विवाहको निम्ती अयोग्य पात्र भनी घोषणा गरिएकोले त्यस्तो स्वास्थ्यी मानिसलाई सद्दे छ भनी ढाँटी विवाह सम्पन्न भएको अवस्थामा त्यस्तो विवाहलाई मन्जुरी गर्ने नगर्ने अधिकार विवाह गर्ने लोग्ने मानिसमा निहित रहन जान्छ। लोग्ने मानिसले त्यस्तो विवाह स्वीकार नगरे सो विवाह बदर हुन सक्छ। विवाहका पक्षको मानसिक अस्वस्थाका सम्बन्धमा The Hindu Marriage Act, 1955 ले गरेको निम्न व्यवस्था यस सम्बन्धमा प्रासाङ्गिक देखिन्छ।

At the time of marriage neither party;

- a. is incapable of giving valid consent to it in consequence of unsoundness of mind, or
- b. Though capable of giving valid consent as been suffering from mental disorder of such a kind or to such extent as to be unfit for marriage.
- c. Has been subject to recurrent attacks of insanity or epilepsy

If a party to the marriage is not free from all of three legal disabilities a marriage if solemnized is voidable.

उपरोक्त उल्लेखित अवस्थाहरूलाई विश्लेषण गरी हेर्दा Unsoundness of mind, mental disorder and recurrent attacks of insania लाई Hindu marriage Act ले विवाहको लागि अयोग्य हुने अवस्थाहरू भनी उल्लेख गर्दै ती अवस्थाका व्यक्तिहरू बीच विवाह सम्पन्न भइसकेको रहेछ भने त्यस्तो विवाह बदरयोग्य विवाहको कोटीमा राखेको पाइन्छ। उल्लेखित कानूनद्वारा निर्धारित तीन शर्तहरू उल्लंघन हुन गई सम्पन्न भएको विवाहलाई बदर घोषणा गराई माग्ने आउने प्रक्रिया र प्रमाण प्रस्तुतीको सम्बन्धमा HWV Cox को Medical Jurisprudence and Toxicology मा यस प्रकार भनिएको छ,

"Violation of any three conditions makes the marriage voidable at the option of either party and the burden rests upon the party seeking annulment to proof the violation of any of these conditions at the time of marriage. And to discharge of the burden medical evidence is produced. As regard the question whether the ailing spouse can be compelled to undergo medical examination, the answer is no."

यस परिप्रेक्ष्यमा विहावारीको महलको नं. ले गरेको व्यवस्थालाई तुलना गरी हेर्दा यस नम्बरले अन्य शारीरिक अयोग्यताका बारेमा उल्लेख गर्दै बौलाएकी स्वास्थ्यी मानिसलाई पनि विवाहको लागि अयोग्य भनी तोकेको पाइन्छ। बौलाएको अवस्था माथि उल्लेखित तीन अवस्थाहरूको तुलनामा मात्रात्मक रूपबाट अभै गम्भीर अवस्था भएकाले त्यस्तो अवस्थाका सम्बन्धमा आनी बानी व्यवहार हेरे देखेको वा भोगेको भन्ने मौखिक भनाईका आधारमा त्यस्ती व्यक्ति बौलाएकी भनी निष्कर्षमा पुग्न सकिदैन। यसको लागि विवाह हुँदाका अवस्थामा वा सो भन्दा अधि देखिनै बौलाएकी भनिएकी स्वास्थ्यी मानिसलाई सम्बन्धित विशेषज्ञद्वारा गरिएको स्वास्थ्य परीक्षण र उक्त परीक्षणको आधारमा अवलम्बन गरिएको औषधी उपचारको प्रक्रिया जस्ता प्रमाणहरूले मात्र ग्राह्यता पाउन सक्दछ।

प्रत्येक व्यक्ति अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म स्वस्थ मानसिक अवस्था भएको व्यक्ति हो भनी कानूनले अनुमान गर्ने भएकोले अन्यथा प्रमाणित गर्ने दायित्व पनि सो कुराको जिकिर लिने पक्ष उपर नै हुन्छ। विहावारीको महलको ५ नम्बरको आधारमा विवाह बदर गरी माग्न दावी लिई आउने पक्षले विवाहको बेलामा स्वास्थ्यी मानिस बौलाईसकेको अवस्थामा रहेको कुरा शंका रहित रूपले प्रमाणित हुन सक्ने विश्वसनीय प्रमाण

प्रस्तुत गर्न सक्नु पर्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी रेखा गुप्ता विवाहको अवस्थामा बौलाएकी थिइन् भन्ने कुरा प्रमाणित गर्ने भरपर्दो प्रमाण वादी पक्षबाट प्रस्तुत हुन सकेको पाइदैन । अदालतद्वारा अहिले प्रतिवादी रेखा गुप्ताको मानसिक अवस्था परीक्षण गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदक वादीको जिकिर प्रस्तुत मुद्दाको विषय वस्तु र वादी पक्षको दायित्वको परिप्रेक्ष्यमा प्रासाङ्गिक देखिदैन । मुद्दा परिसके पछि अदालतद्वारा प्रमाण संकलन गर्नुपर्ने प्रकृतिको प्रस्तुत विवाद नभई प्रतिवादी रेखा गुप्ता विवाहको अवस्थामा बौलाएकी थिइन् भन्ने स्थापित तथ्यलाई प्रस्तुत गरेर विवाह बदरको घोषणा गराई माग्न आउने विषय भएकोले “तिमी विवाह हुँदाको अवस्थामा बौलाएकी थिएनौ सद्दे थियौ भनी प्रमाणित गर” भनी अदालतले प्रतिवादीलाई आदेश दिने विषय होइन । तसर्थ प्रतिवादी रेखा गुप्ताको मानसिक स्थिति अदालतद्वारा परीक्षण गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदक तर्फका विद्वान अधिवक्ताको जिकिर मनासिब देखिन आएन ।

अतः मुलुकी ऐन विहावरीको महलको ५ नम्बरले बदरयोग्य विवाहको बारेमा गरेको कानूनी व्यवस्था अंगाली विवाह बदर गराई माग्न दावी लिई आउने पक्ष उपर नै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले दावी प्रमाणित गर्ने दायित्व सुम्पेको तथा सो दायित्व निर्वाहको कार्य अदालतको नभई वादी स्वयंको भएकोमा प्रतिवादी रेखा गुप्ता विवाह हुँदाको अवस्थामा बौलाएकी थिइन् र सो कुरा निजको पिता प्रतिवादी शंकर शाहलाई जानकारी हुँदा हुँदै ढाँटी वादीसँग विवाह गरी दिएको भन्ने तथ्य स्थापित भएको देखिने भरपर्दो प्रमाण वादी पक्षबाट प्रस्तुत हुन सकेको नदेखिँदा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।३।१२।५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

(मीरा खड्का)
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

(ठाकुर प्रसाद शर्मा)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६६ साल वैशाख १७ गते रोज ५ शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत, इलाम
संयुक्त बन्द इजलास
माननीय कायममुकायम मुख्य न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
फैसला
कोड नं.०२-०६४-००२५३
सम्बत् २०६५ सालको स.फौ.पु.नं.१०७/२१८
मुद्दा : जवर्जस्ती करणी ।

जिल्ला भ्नापा बाहुनडाँगी गा.वि.स.वडा नं.३ घर भई हाल कारागार शाखा भ्नापामा कैदमा रहेका भद्रलाल खाती.....१

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

रीता चौधरीको^{१५} जाहेरीले नेपाल सरकार.....१

प्रत्यर्थी
वादी

शुरु फैसला गर्ने :- माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री विमलप्रसाद हुगेल

“न्याय प्रशासन ऐन, २०४८” को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको परी दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :-

मेरो सहोदर बाबुलाई छोडी मेरी आमा फूलमाया खातीले मलाई काखमा लिएर नै भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीसँग विवाह गर्नु भयो । म ठूलो भएपछि मेरो जवानी अवस्था देखेर मेरो भड्केलो बुबा भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले २०६३ सालको असार महिनामा जवर्जस्ती करणी गर्ने प्रयास गरे । म कराएर चिच्याएर निजको पञ्जाबाट भाग्न सफल भएँ । सो कुरा आमालाई सुनाएँ । आमाले भड्केलो बुबालाई कराउनु भयो । गाउँलेहरूले पक्रन खोज्दा भागेर भारततर्फ गएका थिए । मिति २०६३।१२।२९ गते भड्केलो बुबा भद्रे भन्ने भद्रलाल खाती घरमा आई सँगै बस्दै गरेको अवस्थामा मिति २०६४।१।१९ गते राति एकै लाइनमा भाइहरूको बीचमा सुतेको अवस्थामा १२ बजे राति म सुती रहेको स्थानमा मैले लगाएको फरक (मिडी) र पेन्टी समेत जवर्जस्ती खोली निजको लिङ्ग मेरो योनीमा छिराई मलाई जवर्जस्ती गर्‍यो । कसैलाई भनेमा बच्चरोले हानी मारी दिन्छु भनि धम्की समेत दिएकोले कारवाही गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६४।१।२५ गतेको जाहेरी दर्खास्त ।

जिल्ला भ्नापा बाहुनडाँगी गा.वि.स.वडा नं.३ स्थित पूर्वमा बाबुराम मगरको खेत, पश्चिममा बाटो, उत्तरमा बलमपाकी मगरको खेत, दक्षिणमा गोपी राईको घर यति ४ किल्लाभित्र जाहेरवालीका भड्केलो बाबुको घरभित्र पश्चिम टाउको पूर्व खुट्टा गरी ओछ्यान लगाएको भड्केलो बाबु उत्तरपट्टि सुतेको दक्षिण

^{१५} पीडितको वास्तविक नाम प्रकाशित गर्न नमिल्ने हुनाले अर्कै नाम राखिएको ।

छेउमा भड्केलो भाइ सुताई सोभन्दा उत्तर आफू सुतेको सोही सुतेको स्थानमा भड्केलो बाबु भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले मिति २०६४।१।१९ गते राति १२ बजेको समयमा भड्केलो छोरी वर्ष १६ की रीता चौधरीलाई जवर्जस्ती करणी गरेको भन्ने समेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

जाहेरवाली सानै छुदा निजकी आमालाई विवाह गरी ल्याएको हो । जाहेरवाली ठूली भएपछि कृदृष्टि पर्न गई २०६३ साल पौषमा करणी गर्न नदिएमा बन्चरोले हानी दिन्छु भनि तर्साई जवर्जस्ती करणी गरे । मिति २०६४।१।१९ गते रातको १२ बजेको समयमा जाहेरवाली सुती रहेको अवस्थामा जवर्जस्ती करणी गर्दा कराउन लाग्दा मुख थुनी जवर्जस्ती करणी गरेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष गरेको बयान ।

छोरी रीता चौधरी सानो हुँदा मेरो पहिलाको पतिले छोडेपछि छोरीलाई काखमै लिई भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीसँग प्रेम विवाह गरी ३ छोराहरु जन्मिएका छन् । २०६३ सालमा छोरी रीता चौधरीलाई प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले जवर्जस्ती करणी गर्ने प्रयास गरेछन् । छोरी रीता चौधरीले मलाई सुनाएपछि समाज भेला हुँदा भागेका थिए । अब यस्तो व्यवहार देखाउँदैन होला भनि घरमा बस्न दिएँ । मिति २०६४।१।१९ गते राति १२ बजेको समयमा छोरी रीता चौधरीलाई जवर्जस्ती करणी गरेछ । छोरी चिच्याउँदै रुदै बाहिर निस्केकीमा म निन्द्रमा थिएँ । ब्यूँभिक्ष छोरीलाई सोध्दा भड्केलो बुबाले जवर्जस्ती करणी गर्‍यो भनेकीले हेर्दा योनीको छेउछाउ वीर्य थियो भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवालीकी आमा फूलमाया विश्वकर्मा ले गरेको घटना विवरण कागज ।

रीता चौधरीको योनीको अवस्था सामान्य छ । योनीमा कुनै घाउ चोटपटक छैन । योनीको फिल्ली फाँटेको फाटेको छ (पुरानो) रगत बेगेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र धुलाबारीका चिकित्सकको प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले रीता चौधरीलाई पहिलेदेखि नै जवर्जस्ती करणी गर्दा रहेछन्, निज प्रतिवादीले मार्लान भनि जाहेरवालीले कसैलाई भन्दिन रहिछन् । मिति २०६४।१।१९ गते राति १२ बजे जाहेरवाली सुतेका मौका पारी आफ्नै भड्केलो छोरी रीता चौधरीलाई निज प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले जवर्जस्ती करणी गरेकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको चन्द्रकुमार दास समेतले लेखाईदिएको बस्तु स्थिति मुचुल्का ।

वर्ष १६ की भड्केलो छोरी जाहेरवाली रीता चौधरीलाई प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले जोरजुलुस गरी जवर्जस्ती करणी गरेको स-प्रमाण पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीलाई मुलुकी ऐन, जवर्जस्ती करणीको महलको दफा १ नं.र ३ को देहाय ४ नं.बमोजिमको कसूरमा सोही ऐनको दफा ३ का देहाय ४ नं.बमोजिम सजाय गरी ऐनको १० नं.बमोजिम पीडितालाई क्षतिपूर्ति समेत भराई पाउँ तथा आफ्नै श्रीमतीका अर्कीपट्टिका छोरी (भड्केलो छोरी) लाई जवर्जस्ती करणी गरेको देखिदाँ निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, हाडनाता करणीका महलको २ नं.को कसूरमा सोही ऐनको दफा ५ नं.बमोजिम थप सजाय समेत गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मिति २०६४।१।१९ गते मैले केही रक्सी खाएको थिए । नशामा केही बेर निदाएछु । राति १२ बजे ब्यूँभिक्षर पिसाव गरेर आएपछि मलाई करणी गर्न मन लागेकोले भड्केलो छोरी यी जाहेरवाली भए ठाउँमा गई हेर्दा मस्त निन्द्रामा भएकीले निजलाई उत्तानो पारी निजले लगाएको कट्टु विस्तारै खोली करणी गर्न थाले । निज ब्यूँभिक्ष कराउन खोजेकीले मैले मुख थुन्न खोजे । तर निज चिच्याएर कराएकीले सो आवाज सुनी श्रीमती ब्यूँभिक्षन् । त्यतिबेला वीर्य भरि सकेको थियो । मैले जाहेरवालीलाई जवर्जस्ती करणी गरेको हुँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीलाई थुनामा राखी कारवाही गर्ने भन्ने मिति २०६४।२।२३ गतेको आदेश ।

जाहेरवाला समेतका मानिसहरूलाई उपस्थित गराउन भनि लेखिएकोमा फेला नपरेको भन्ने समेत व्यहोराको इलाका प्रहरी कार्यालय काँकरभिट्टा भापाको मुचुल्का ।

प्रतिवादीले पीडितालाई जवर्जस्ती करणी गरेको ठहर्छ । निजले झुक्केली छोरीलाई जवर्जस्ती करणी गरेको देखिदाँ जवर्जस्ती करणीको महलको ३(४) नं.ले आठ वर्ष कैद र हाडनाता करणीको २,५ नं.ले थप १ वर्ष कैद समेत हुने तथा पीडितालाई प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्ति स्वरूप (जवर्जस्ती करणीको महलको १० नं.) रु.३५,०००।- भराई दिनुपर्ने समेत ठहर्छ भन्ने शुरु भापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१।१९ मा भएको फैसला ।

शुरु भापा जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा लिएको प्रमुख आधार किटानी जाहेरी मात्र जवर्जस्ती करणी जस्तो गम्भिर अपराधमा सजाय गर्न योग्य पर्याप्त प्रमाण होइन । वादी पक्षले जाहेरवाला र सरजमिनका मानिसहरूलाई अदालतमा उपस्थित गराई बकपत्र नगरेसम्म प्रहरीमा गरेको प्रमाणलाई मात्र प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्दैन भनि प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ मा उल्लेख भएको पाइन्छ । मेडिकल रिपोर्टमा जाहेरवाली रीता चौधरीको योनी सामान्य रहेको, रगत नबगेको, कुनै चोटपटक नलागेको, योनीको फिल्ली पुरानो फाटेको भनिएको छ । यसैले शुरु भापा जिल्ला अदालतले गरेको फैसलामा गम्भिर त्रुटी हुँदा सो फैसला बदर गरी सफाई दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले कारागार शाखा भापा मार्फत गरेको पुनरावेदन जिकीर ।

यसमा झुक्केली छोरी जाहेरवाली रीता चौधरीलाई जवर्जस्ती करणी गरेको ठहराई हाडनातामा करणी गर्नेको ५ नं.ले थप सजाय गरेको सम्बन्धमा व्याख्यात्मक प्रश्न भएकोले छलफलको निमित्त अ.व.२०२ नं.र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारलाई भिकाई नियम अनुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६५।८।१९ मा भएको आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनपत्र सहितको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरू अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित वैतनिक कानून व्यवसायी अधिवक्ता श्री दुर्गाबहादुर राईले शुरु भापा जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा प्रमुख आधार किटानी जाहेरीलाई लिएको छ । किटानी जाहेरी मात्र जवर्जस्ती करणी जस्तो गम्भिर अपराधमा सजाय गर्न पर्याप्त प्रमाण होइन, वादी पक्षले जाहेरवाला र सरजमिनका मानिसहरूलाई अदालतमा ल्याई बकपत्र नगराएसम्म सो प्रमाणलाई स्वतन्त्र प्रमाणबाट गम्भिर मान्न सकिदैन । साथै मेडिकल रिपोर्टमा जाहेरवालीको योनी सामान्य रहेको, कुनै घाउ चोटपटक नलागेको योनीको फिल्ली पुरानो फाटेको भनिएको छ । यसैले मेरो पक्षको निर्दोषिताको प्रमाणित गरी रहेको हुँदा पुनरावेदक प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीले सफाई पाउनु पर्दछ भनि र प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामका विद्वान् निमित्त सह-न्यायाधिवक्ता श्री बद्रीप्रसाद ओलीले प्रतिवादी भद्रे भन्ने भद्रलाल खातीउपर किटानी जाहेरी साथै बस्तुस्थिति मुलुचल्काका व्यक्तिले समेत किटानी पोल गरी लेखाएको र निज स्वयंले अधिकार प्राप्त अधिकारी र अदालत समक्ष समेतमा कसूर गरेमा सावित भै बयान गरेको हुँदा शुरु अदालतबाट भएको फैसला मुनासिव हुँदा सोही इन्साफ सदर हुनुपर्दछ भनि गर्नु भएको बहस समेत सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा

शुरु भापा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।१९ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिक्ती पुन सक्ने हो, होइन ? सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादी अभियोग दावी अनुसार वर्ष १६ की पीडिता रीता चौधरीलाई निजको मञ्जुरी बेगर जवर्जस्ती करणी गरेमा मौकामा बयान गर्दा र अदालतमा आई बयान गर्दा समेत सावित रहेका छन् भने पीडितको शारीरिक परीक्षणबाट पनि निजको योनीको भिल्ली फाटेका भन्ने देखिएकोमा सो फाँटेको भिल्ली पुरानो भन्ने देखिए पनि पीडितालाई प्रतिवादी बाहेक अरुले करणी गरेको भन्ने खुल्न आएको देखिदैन । साथै पुनरावेदकले मौकामा र अदालतमा बयान गर्दा समेत पीडितालाई ३ वर्ष अगाडिदेखि नै राति निदाएको मौका पारी वा डरत्रासमा पारी जवर्जस्ती करणी गर्ने गरेको थिएँ भनि लेखाइदिएको देखिदा पीडिताको फाँटेको भिल्ली पुरानो देखिनु स्वाभाविक देखिन्छ । जहाँसम्म जाहेरवाला र सर्जमिनका व्यक्तिलाई वादी पक्षले अदालतमा ल्याई बकपत्र गराउन नसकेको अवस्थामा मेरो निर्दोषिता प्रमाणित भैरहेको छ भन्ने पुनरावेदन जिक्ती छ, त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पीडिता स्वयंको जाहेरी परेको र मुद्दाको संवेदनशीलतातर्फ हेरिएमा भड्केलो बाबुले भड्केली छोरी उपर जवर्जस्ती करणी गरेको जस्तो घिनलाग्दो अपराधको विषयलाई लिएर जाहेरवाली र निजकी आमा समेतका मौकामा प्रहरीमा कागज गर्ने व्यक्तिहरुले पटक पटक घटना सार्वजनिक गर्दै हिंड्न हाम्रो सामाजिक परिवेशले गर्दा समेत ज्यादै लज्जास्पद भै नसुहाउने हुँदा निजहरुले लोक लज्जाको कारणबाट समेत अदालतमा आई बकपत्र नगरेको हुनु अस्वाभाविक देखिदैन भने प्रतिवादी उपरको कसूर प्रमाणित गर्नसम्म प्रमाण ऐनले त्यस्तो साक्षीको बकपत्रको महत्व हुने व्यवस्था गरेको भए पनि स्वयं प्रतिवादीले नै अदालतमा समेत आफ्नो स्वेच्छाले कसूरमा सावित भै बयान गरेको देखिएको र त्यस्तो बयान अन्यथा हो भनि अदालतले अनुमानसम्म पनि गरिरहनु पर्ने नदेखिएको अवस्थामा साक्षीले अदालतमा आई बकपत्र नगरेको भन्ने सम्मकै आधारमा पुनरावेदक प्रतिवादीको जवर्जस्ती करणीको कसूरको दावीबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था देखिएन । अदालतमा साविती बयान नदिए प्रहरीले पुनः ल्याई पिट्ने डरलेसम्म अदालतमा कसूर स्वीकार गरेको भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिक्ती भए पनि निजको सो भनाई पुष्टि हुने कुनै आधार नदेखिएको र निजले अदालतमा गरेको बयानको स.ज.९ मा अनुसन्धान अधिकारी समक्षको बयान मैले भने बमोजिमको नै लेखिएको हो भनि स्पष्टसँग लेखाइदिएको देखिदा निजले पीडिता रीता चौधरीलाई निजको सहमति बेगर जवर्जस्ती करणी गरकै देखिन आयो ।

अब हाडनाता करणीतर्फको अभियोगतर्फ विचार गर्दा शुरुले पुनरावेदकलाई हाडनाताकरण गर्नेको ५ नं.बमोजिम थप कैद समेत गरेको देखिन्छ, तापनि उक्त ५ नं.मा उल्लेख भएको “एका लोग्नेबाट जन्मेका छोराको र उसै स्वास्नीले अर्का लोग्नेबाट जन्माएकी छोरीको जानीजानी करणी भएमा सो करणी गर्ने लोग्ने मानिसलाई बढीमा १ वर्षसम्म कैद हुनेछ,” भन्ने कानूनी व्यवस्था बमोजिम प्रस्तुत मुद्दामा एक लोग्नेबाट जन्मेको छोराको र अर्को लोग्नेबाट जन्मेकी छोरी अर्थात् आमा एकैजना र बाबु दुईजनाबाट जन्मेका छोरा छोरीबीचको करणी नभई भड्केला बाबु छोरीको बीचको करणी देखिदा उक्त ५ नं.प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुन सक्ने देखिएन । हाडनातामा करणी गर्नेको महलको कुनै पनि नं.मा भड्केली छोरीलाई हाडनाताभिन्न पर्ने भनि व्यवस्था गरिएको पनि पाइएन । यस स्थितिमा अभियोग दावी बमोजिम प्रतिवादीलाई हाडनाता करणीतर्फ थप कैद वर्ष १ गर्ने गरेको शुरुको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण देखिन आयो ।

यसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा अभियोग दावी बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीलाई जवर्जस्ती करणीको १ नं.को कसूरमा ऐ.को ३(४) नं.बमोजिम कैद वर्ष ८ को सजाय भै पीडितालाई ऐ.को १० नं.बमोजिम रु.३५,०००/- प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्ति भराई दिने गरी भएको हदसम्मको शुरु भापा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।१९ को फैसला मुनासिवै हुँदा सदर हुने र हाडनातामा करणी गर्नेको २,५ नं.ले थप १ वर्ष कैद समेत हुने ठहराई

गरेको हदसम्मको उक्त फैसला नमिलेकाले सो हदसम्म केही उल्टी हुने ठहर्छ । अभियोग दावीबाट पुरै सफाई पाउनु पर्ने भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरु भ्नापा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।९।१ को फैसला केही उल्टी भई प्रतिवादीलाई हाडनातामा करणी गर्नेको महलको २,५ नं.बमोजिमले हुने थप १ (एक) वर्ष कैद सजायमा दावी नपुगी सो सजाय नहुने ठहरेकाले फौ.ल.नं.११३ मा कसेको लगतमध्ये उक्त बमोजिम हाडनाता तर्फको कैद सजाय वर्ष १ को लगत कट्टा गरी अरु सजाय यथावत् कायम राख्नु भनि शुरु भ्नापा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु.....१

यो इन्साफ उपर चित्त नबुझे न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) (ग) बमोजिम “सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९” को दफा २६(१) को म्याद ७० दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनि जिल्ला कारागार शाखा चन्द्रगढी भ्नापामार्फत प्रतिवादीलाई र फैसलाको प्रतिलिपि समेत राखी पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय इलामलाई पुनरावेदनको म्याद

दिनु..... २
प्रस्तुत मुद्दाको फैसलाको जनाउ पीडिता रीता चौधरीलाई दिनु..... ३
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कुट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुभाई दिनु..... ४

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(पुरुषोत्तम पराजुली)
का.मु.मुख्य न्यायाधीश

(पुरुषोत्तम भण्डारी)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल माघ २६ गते रोज १ शुभम्.....।

श्री पुनरावेदन अदालत जनकपुर
संयुक्त इजलाश
माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री प्रेम शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री शारदाप्रसाद घिमिरे
फैसला
सम्बत् २०६० सालको दे.पु.नं.१५०१
नि.नं.११२
मुद्दा: मिलापत्र वदर दर्ता वदर अपुताली हक कायम ।

जि.महोत्तरी खैरवनी गा.वि.स.वा.नं. २ बस्ने जिरीया देवी यादव १ पुनरावेदक
ऐ.ऐ.बस्ने जोगेन्द्र राय यादव १ प्रतिवादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ.बस्ने नाबालक भोला रायको हकमा अनुमति लिई महेन्द्र राय यादव १ प्रत्यर्थी
वादी

शुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश:- कमलचन्द्र नेपाल ।

न्याय प्रशासन ऐन? २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेको छ:-

मेरो स्वर्गिय काका विरेन्द्र यादव निसन्तान भएका र निजलाई अरु कसैले हेर विचार नगरेका र मैले हेरविचार स्याहार सुसार औषधि उपचार र अन्तिम संस्कार समेत पुरा गरेको हुँदा अपुतालीको ११ नं. ले निजको आधि अचल सम्पत्ति मैले पाउनेमा विपक्षीहरूले आपसमा मुद्दा गरी स्व.काका विरेन्द्रका आधा आधा सम्पत्ति आपसमा लिई दिई मिलापत्र गरी मेरो हक अधिकारमा आघात पुऱ्याएको हुँदा निजहरू बीच भएको मिति २०५९।३।१२ को मिलापत्र वदर गरी सो मिलापत्रमा उल्लेखित सम्पत्तिको आधा हिस्सा अपुतालीको ११ नं. बमोजिम मलाई दिलाई सोमा मेरो दर्ता गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद दावी ।

फिरादी स्वयं नाबालक हुँदा मृतकको स्याहार सुसार गरेको भन्ने भुठा हो, यी वादी मृतकका विवादतर्फका दाजुको छोरा हुँदा अपुतालीको १२ नं. ले मृतको अपुतालीमा दावी गर्न पाउने होइन । कानूनी मान्यता नपाउने रजिष्ट्रेशन नभएको धर्मपुत्रको लिखतबाट वादीको हक स्थापित हुन सक्दैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

मिति ०५.०४.१५ मा विरेन्द्र राय यादवले गा.वि.स.अध्यक्षको रोहवरमा गरी दिएको कागज देखे उक्त धर्मपुत्रको कागज घरसारको जवसम्म मा.पो.कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन हुँदैन उक्त कागजले कुनै मान्यता प्रदान गर्दैन साथै उक्त कागजमा लागेको विरेन्द्र यादवको छापसंग यसै मुद्दाको प्रमाण स्वरुप रहेको ०५१ सालको दे.नं. १६५७ को जग्गा दर्ता मुद्दामा फिराद दर्ता गर्न र द.नं.१२७४ को अंशको अंश एकलौटी मुद्दामा रहेको वारेसनामा थान दुई संग जाँच गराई एकिन गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्र.वा.स.जोगिन्दार राय यादवको अदालत समक्ष मिति ०६.०१।१५ को बयान ।

देखाइएको कागज श्री ५ को सरकार मा.पो.कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन नगराएकोले कुनै मान्यता छैन । उक्त कागजमा लागेको छाप विरेन्द्र यादवको हो । विरेन्द्र यादवमा भुक्त्याई जालसाजी व्यहोरा लेखि सहिछाप गराएको हुन भन्ने समेत व्यहोरको प्र.वा.स.जोगिन्दार राय यादवको अदालत समक्ष मिति ०६०।२।१५ को बयान ।

मैले पेश गरेको मिति ०५।१।१५ को कागज सद्दे हो, जालसाजी होइन । प्र.वा.स.को बयान व्यहोरा भुठो हो । घरसारको कपाली तमसुकको कानूनी मान्यता हुन्छ भने मैले पेश गरेको कागजको पनि कानूनी मान्यता हुन्छ जालसाजी भन्ने प्रतिवादीलाई कुनै सजाय गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी महेन्द्र राय यादवले अदालत समक्ष गरेको बयान ।

यी प्रतिवादी बीच ०४।७।०४ सालतिर अंशवण्डा भएको हो, गते महिना थाहा छैन । मृतक बिरामी पर्दा वादी महेन्द्र यादवले सहयोग गरेका थिए, औषधि उपचार खर्च पनि वादीले नै गरेको थिए । यिनी भोला रायले नै सेवा स्याहार र भोज भण्डारा गरेका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको वादीका साक्षी विन्दु राय यादवले अदालत समक्ष वकेको वकपत्र ।

यी फिरादीलाई कुनै हिस्सा नै नछुट्याई मृतकको सम्पूर्ण सम्पत्ति प्रतिवादीहरूले आपसमा अपुताली हक कायम मुद्दा चलाई आधा आधा सम्पत्ति हिस्सा लिई मिलापत्र गरेको देखिंदा सो मिलापत्रबाट यी फिरादीको अपुतालीको ११ नं. ले प्राप्त हुने मृतक विरेन्द्रको सम्पत्ति माथिको अधिकार हनन हुने भएको सो मिति ०५।१।१२ को प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरू जिरिया देवी यादव र जोगिन्द्र राय यादव बीच भएको अपुताली हक कायम मुद्दाको मिलापत्र वदर भई सो मिलापत्रमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्येमा आधि हिस्सा फिरादीका हक कायम हुने समेत ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति ०६।०।१७ को फैसला ।

धर्मपुत्रको लिखतमा कानूनले तोकेको अत्यावश्यक तत्वको विद्यमानता रहेको हुन्छ जुन उक्त लिखतमा विद्यमानता छैन । साथै उक्त लिखतमा निज भोला रायले स्याहार सम्हार गर्दै आएको बोली समेत केही परेको छैन । उक्त लिखत मुलुकी ऐन रजिष्ट्रेशनको १ नं. ले पारित नभएकोले उक्त लिखतको कानूनी मान्यता शून्य हुन्छ । साथै मुलुकी ऐन अ.व. ८६ नं. ले हाम्रो मिलापत्र वदर हुनलाई सर्वप्रथम निज वादीको उक्त हक हनन हुने कुरै आउँदैन । अतः अ.व. ८२ नं. बमोजिम हामी माथि नालेश गर्ने हक वादीमा नरहेकोले फिराद दावी खारेज गर्नु पर्नेमा सो नगरी हामीलाई हराई भएको शुरु जि.अ.को फैसला कानून विपरीत रहेकोले वदर गरी हाम्रो प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा म वादीबाट पेश भै राखेको २०५।१।१५ को लिखत जालसाजी भन्ने २०६।०।२।१५ मा बयान गरी राखेकोमा त्यसतर्फ फैसलामा केही नबोली दावी बमोजिम मिलापत्र वदर हुने ठहर्‍याई भएको शुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिंदा अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई हाजिर हुन आए वा म्याद गुजारी बसे नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६।१।६।११ को आदेश ।

यस अदालतको ठहर

नियमानुसार आजको दैनिक पेशी सुचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाश समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामजी प्रसाद मैनाली र विद्वान अधिवक्ता श्री अजयशंकर भाले फिराद दायर भएको समयको क्रियाशिल सारवान कानून शंसोधन भएमा साविक कै कानूनी

प्रावधानलाई ग्रहण गर्ने पर्ने मान्यता विपरीत हाल शंसोधन कानूनलाई आधार मानी भएको शुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा वदर गरी पाउँ भनी तथा विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री युगल किशोर लाल र विद्वान अधिवक्ता श्री नेवल चौधरीले हाम्रो पक्षले स्व.विरेन्द्र यादवलाई स्याहार सुसार गरेको लिखतबाट प्रमाणित भै राखेको साथै विपक्षी पुनरावेदक समेतले सो तथ्यलाई अन्यथा हो भनी भन्न नसकेको अवस्थामा शुरु अदालतले फैसला गर्दा लिएका आधार प्रमाण कानूनसंगत र तथ्यसंगत हुँदा सदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

दुवै पक्षका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको वहस समेत सुनी मिसिल अध्ययन गर्दा स्व. काका विरेन्द्र यादव सिन्तान भएको र मैले स्याहार सुसार, औषधी उपचार र अन्तिम संस्कार समेत पुरा गरेको हुँदा अपुतालीको ११ नं.ले निजको आधी अचल सम्पत्ति मैले पाउनेमा विपक्षीहरू आपसमा मुद्दा गरी स्व.काकाको आधा आधा सम्पत्ति आपसमा लिई दिई मिलापत्र गरी मेरो हक अधिकारमा आघात पुऱ्याएको हुँदा उक्त मिलापत्र वदर गरी आधा सम्पत्ति दिलाई पाउँ भन्ने समेत फिराद दावी र वादी मृतकका विमातृपट्टिका दाजुका छोरा हुँदा अपुतालीको १२ नं. ले मृतकको अपुतालीमा दावी गर्न पाउने अधिकार नभएको साथै कानूनी मान्यता नपाउने रजिष्ट्रेशन नभएको धर्मपुत्रको लिखतबाट वादीको हक स्थापित हुन सक्दैन भन्ने समेतको प्रतिउत्तर जिकिर रहेकोमा मिलापत्रमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्येमा आधि हिस्सा फिरादीको हक कायम हुने ठहर्छ भनी शुरु अदालतबाट फैसला भए उपर प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ । अव शुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन? तथा पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो होइन? सो सम्बन्धमा नै निर्णय दिनु पर्ने दाखिल आयो ।

इन्साफ तर्फ विचार गर्दा स्वर्गिय काका विरेन्द्र यादव निसन्तान भएको र निजलाई कसैको हेर विचार नगरेको र मैले हेरविचार गरेको हुँदामा म धर्मपुत्र कायम नभएपनि ०५.०४.१५ मा गरिदिएको कागजबाट वहाँको हेरविचार स्याहार सुसार सदगत समेत मैले गरेको हुँदा स्व.विरेन्द्र यादवको नाउँमा दर्ता रहेको सम्पत्ति मध्ये मेरो आधा सम्पत्तिमा अपुताली हक कायम गरी पाउँ भनी तत्कालीन अपुतालीको ११ नं. बमोजिम ०५.१५.१२.०६ मा फिराद परेको देखिन्छ । उक्त ११ नं. मा “छोराछोरीले संभार नगर्दा हकवाला वा दाजु भाईले स्याहार संभार गरेको रहेछ भने त्यो मरी अपुताली पऱ्यो भने त्यो अपुतालीको चलमा सबै र अचलमा आधा सो स्याहार संभार गर्ने हकवाला दाजु भाईले र आधा ऐन बमोजिमका हकवालाले पाउँछ” भन्ने व्यवस्था गरको पाइन्छ । यी वादीलाई मृतक विरेन्द्रले आफुलाई ०५.०४.१५ मा स्याहार सुसार गरेको भनी कागज गरिदिएको मृतकको अपुताली आफुले पाउने भनी उल्लेख गरेतर्फ हेर्दा मृतक विरेन्द्रले यी वादी भोला रायलाई गरिदिएको उक्त कागज रजिष्ट्रेशनको १ नं. बमोजिम पारित भएको नदेखिएको र त्यस्ता लिखतको कानूनी मान्यता सुन्य हुने भनी ०५.६ सालको फौ.पु.नं. २०४० नाता वदर नाता कायम मुद्दामा ०६.०१.२१ मा सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलाशबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको हुँदा उक्त लिखत कानूनी मान्यता विहिन देखिन आयो ।

अव जहाँसम्म वादीले हेरविचार स्याहार संभार गरेको भन्ने भनाइ छ सो तर्फ हेर्दा यी पुनरावेदकहरू र वादीका बाबु महेन्द्र राय वीच अंश मुद्दा चली तत्कालीन मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत समेतबाट ०४.७.११.२ मा फैसला भई आ-आफ्नो अंश छुट्याई लिएको देखिन्छ । उक्त अंश मुद्दा मृतक विरेन्द्र राय समेतले दायर गरेको र निजको समेत अंश लाग्ने गरी फैसला भई आफ्नो अंश छुट्याई लिएको देखिन्छ । यसरी मुद्दामा आफ्नो विपक्षी बनाएका महेन्द्र रायको छोरा भोला रायको छोरोले मृतकलाई हेर विचार गरे होलान भनी मान्न मिल्ने अवस्था समेत हुँदैन । वास्तविकतामा मृतक र भोला रायको बाबु महेन्द्र विमातृक पट्टिका दाजु भाई देखिन्छन् । मृतकका आफू पट्टिका आमा जिरीया देवी दाजु जागेन्द्र छदाछदै निजलाई यी पहिले अंश मुद्दा गरेको व्यक्ति महेन्द्र रायको

छोराले हेरविचार स्याहार संभार गरे भनी अनुमान वा विश्वास गर्न मिल्ने देखिएन । मृतकको आफ्नो हाँगातर्फका नजिकका हकवाला हुँदा हुँदै वादीले स्याहार संभार गरेको हुन् भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाणको अभावमा उल्लेखित आधारबाट मिल्ने देखिएन ।

अर्कातर्फ अपुतालीको १२ नं.ले कुनै भाई अंश लिई भिन्न बसेको र कुनै भाईसंग बसेकोमा संग बसेको भाई मरी अपुताली पत्न्यो भने भिन्न भएका भाइले पाउदैन । विमातृक भएपनि संसंग बसेकाले मात्र पाउँछ भन्ने कानूनी व्यवस्थातर्फ हेर्दा यी वादी विमातृक पट्टी रहेका र यिनका बाबु र विरेन्द्र रायले अंश मुद्दाबाट आ-आफ्नो अंश भाग छुट्ट्याई लिएको देखिएबाट पनि विरेन्द्र रायको सम्पत्ति निज मरी परेको अपुतालीमा यी वादीको हक रहेको भनी भन्न समेत मिल्ने देखिएन ।

फिराद दायर गर्दाको अवस्थाको कायम रहेको अपुतालीको महलको ११ नं. का कानूनी व्यवस्था र फैसला गर्दा उक्त दफामा परिवर्तन भई सकेको अवस्थामा फिराद दायर गर्दाको अवस्थाको क्रियाशिल कानून नै आकर्षित हुने सारवान कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्त हुँदा तथा मृतकलाई वादीले स्याहार गरेको मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणहरूबाट समेत भएको नदेखिएको अवस्थामा वादी दावी बमोजिम शुरु अदालतले गरेको इन्साफ सदर गरी पाउँ भनी जिकिर लिने विपक्षीतर्फका कानून व्यवसायीहरूको वहस जिकिरसंग सहमत हुन सकिने ।

तसर्थ मृतक विरेन्द्र भोला रायले गरिदिएको ०५.०४.१९५ को धर्मपुत्रको लिखत रजिष्ट्रेशन पास भई कानूनी मान्यता प्राप्त नगरेको स्थितिमा सो लिखतलाई आधार बनाई यी वादीले दावी अनुरूप स्याहार सुसार गरेको देखिएको भनी मृतकको नजिकको हकदारहरू आमा जिरीया देवी र जोगेन्द्र राय यादव बीच भएको अपुताली हक कायम मुद्दाको मिलापत्र वदर भई सो मिलापत्रमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्येमा आधी हिस्सा फिरादीको हक कायम हुने ठहर्‍याई महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति ०६.०५.१९७ मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भै वादी दावी पुग्न नसक्ने हुँदा उल्टी हुने ठहर्छ । अरुपमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

- १) माथि राय खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरु फैसला उल्टी हुने ठहरेको हुँदा शुरु फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेखित लगत राख्न नपर्ने हुँदा उक्त लगत कट्टा गर्नु भनी शुरुमा लेखी पठाई दिनु ।
- २) यस इन्साफमा चित्त नबुझे ३५ दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी प्रत्यर्थी वादीका नाउँमा पुनरावेदनको म्याद जारी गर्नु ।
- ३) सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए ऐन कानूनको रित पुर्‍याई नियमानुसार नक्कल दिनु ।
- ४) प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

शारदा प्रसाद घिमिरे
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्रेम शर्मा
मुख्य न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६३ साल पौष ११ गते राज ३ मा शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत, नेपालगंज
एक न्यायाधीशको इजलाश
माननीय श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा
फैसला

सम्बन्ध २०६४ सालको देवानी नं./र.नं. १/१३-०६३-००२७४
मुद्दा: कानून विपरीत पारित लिखत बदर गरी पाउँ ।

जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं.१२ बस्ने किरण सिंह थापा१ पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं. १२ बस्ने नेगबहादुर भण्डारी१ प्रत्यर्थी
ऐ.ऐ.वडा नं. ११ बस्ने हविव अहमद सिद्दिकी१ प्रतिवादी
मालपोत कार्यालय, बाँके नेपालगंज१
मालपोत कार्यालय, बाँकेका पूर्व ना.सु.जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा
नं. २ बस्ने वासुदेव उपाध्याय१
ऐ.कार्यालयका फाँटवाला खरिदार अय्याज अहमद खाँ१
ऐ.कार्यालय पूर्व फाँटवाला खजुरा वडा नं. २ बस्ने पदम बहादुर के.सी.१
जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं. १२ बस्ने मीना भण्डारी१
जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं. १२ बस्ने नेत्रमणी भण्डारी१

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छः-

भुमिसुधार कार्यालय, दाङ्गले आफ्नो बचत रकम हिनामिना गर्ने विपक्षी नेग बहादुर भण्डारीलाई सो सम्बन्धमा बुझी कानून बमोजिम कार्यवाही अगाडि बढाई असूल उपर गर्नु पर्ने रकम असुली नहुँदासम्मको लागि निजका नाउँमा दर्ता श्रेस्ता कायम रहेको जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं. ११ साविक वडा नं. ७ 'क' क्रि.नं. १३० को ज.वि.०-४-१६ र सोमा बनेको घरहरु र कम्पाउण्डवाल समेत मालपोत कार्यालय बाँकेको रोक्का श्रेस्तामा रोक्का रहेको र मिति २०४१।६।१४ को हालै देखिको वकसपत्र पारित हुँदाका मितिसम्म पनि रोक्का नै रहेको र सो रोक्का रहेको कुरा हालैदेखिको वकसपत्र गरी दिने विपक्षी नेग बहादुर भण्डारीलाई भुमि सुधार कार्यालय, दाङ्गले पहिले नै बुझि कार्यवाही गरी निर्णय समेत गरिसकेको हुँदा पूर्व जानकारी भएको र हालै देखिको वकसपत्र गरी लिने विपक्षी हविव अहमद सिद्दिकी र अन्य विपक्षीहरु मालपोत

कार्यालयका तत्कालीन कर्मचारीहरू समेतलाई थाहा जानकारी भएको अवस्थामा जानी-जानी गैर कानूनी ढङ्गबाट मिलोमतो गरी मुलुकी ऐन जग्गा मिच्नेको ९ नं. विपरीत उक्त मिति २०४१।६।१४ को हालै देखिको वकसपत्र पारित गरी गराई लिने दिने गरी हक हस्तान्तरण गरेको हुँदा उक्त कानून विपरीत पारित लिखत वदर गराउन जग्गा मिच्नेको १८ नं तथा अ.वं. ३६ नं.ले जहिले सुकै उजुर दावी गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था भएको हुनाले वादी सरस्वती भण्डारी प्रतिवादी हविव अहमद सिद्दिकी भएको सम्बत् २०५७ सालको देवानी नं.१ को मुद्दा सम्मानित पुनरावेदन अदालतमा चलिरहेको कुरा टोल छिमेकीबाट थाहा पाई सम्मानित अदालतबाट र मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट सम्बन्धित कागज प्रमाणको नक्कल लिई थाहा पाएको हुँदा सरकारी अडडाबाट भएको कानून सम्मत रोक्का भएको जग्गा जमिन अचल सम्पत्ति कानून विपरीत गैर कानूनी ढङ्गले लिखत पारित गराई हक हस्तान्तरण गरेकोमा सो लिखत वदर गराउने विषय सार्वजनिक चाँसो र सरोकारको विषय भएको हुँदा अ.वं. १० नं. बमोजिम अनुमति लिई म फिरादी यो फिराद लिई सम्मानित अदालतको शरणमा आएको छु। विपक्षीहरूलाई सम्मानित अदालतबाट तलव गरी श्री ५ को सरकारले आफ्नो सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्ने उद्देश्यले रोक्का राखेको जग्गा फुकुवा नहुँदै हालै देखिको वकसपत्र पारित गर्न कोही कसैलाई अधिकार नभएको अवस्थामा कानून विपरीत भएको कार्यलाई वदर गरी गैर कानूनी लिखत पारित गर्ने गराउने विपक्षी/प्रतिवादीहरूलाई दण्ड सजायको १२ नं बमोजिम हदैसम्मको सजाय समेत गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद पत्र।

वादी सरस्वती योगी भण्डारी प्रतिवादी मालपोत कार्यालय, बाँके र म प्रतिवादी समेत भएको २०५७ सालको देवानी १/१ को जग्गा मिच्नेको ९ नं. विरुद्ध पारित लिखत वदर गरी पाउँ भन्ने मुद्दा यसै सम्मानित अदालतबाट इन्साफ हुँदा वादी दावी खारेज हुने ठहरी मिति २०५९।७।२५ मा फैसला भै सकेको छ। हाल पनि निज नेग बहादुर भण्डारी उपर सम्बन्धमा पारित भएको सम्पत्ति रोक्का रहेको छैन। फिराद दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अय्याज अहमद खाँको प्रतिउत्तर पत्र।

वादीले माग दावी लिएको नेग बहादुर भण्डारीको नाममा दर्ता रहेको जिल्ला बाँके नेपालगंज नगरपालिका वडा नं. ७ 'क' कि.नं १३० को ज.वि.०-४-१६ जग्गा नेग बहादुर भण्डारीले हविव अहमद सिद्दिकीलाई घरसारमा हालै देखिको वकसपत्रको लिखत खडा गरी पारितको लागि मालपोत कार्यालय, बाँकेमा पेश गरेकोमा उल्लेखित घरजग्गाहरू रोक्का छैन भनी मोठ फाँटबाट लेखि आएपछि पारितको लागि कार्यालय समक्ष पेश गरेको हुँ। मैले कुनै किसिमको गैर कानूनी कार्य गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी पदम बहादुर धितालको प्रतिउत्तर पत्र।

वादीले माग दावी लिएको नेग बहादुर भण्डारीको नाममा दर्ता श्रेस्ता भएको नेपालगंज नगरपालिका वडा नं. ४ 'क' कि.नं.१३० को ज.वि.०-४-१६ जग्गा नेग बहादुर भण्डारीले हविव अहमद सिद्दिकीलाई परसपरमा हालै देखिको वकसपत्रको लिखत खडा गरी पारितको लागि यस कार्यालयमा पेश गर्दा उक्त जग्गा रोक्का अभिलेखमा रोक्का नदेखिँदा लिने दिनेले मन्जुरी सनाखत समेत गरेकाले उक्त घर जग्गा पारित भएको देखिन्छ। गैर कानूनी तरिकाले पारित भएको छैन। रोक्का फुकुवा भनी जनिएको देखिएकोले फुकुवा भै सकेको जग्गा पारित भै गएको देखिँदा भुठा आरोप खारेज भागी हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट पेश हुन आएको प्रतिउत्तर पत्र।

वादी दावी अनुसार रोक्का रहेको घरजग्गा लिए दिएको होइन, सो कुरा मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट मिति २०४१।६।१४ गते पारित वकसपत्र लिखत तथा मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट वादी सरस्वती योगी (भण्डारी) प्रतिवादी म समेत भएको यसै विषयको जग्गा मिच्नेको ९ नं. विपरीत लिखत वदर गरी पाउँ भन्ने मुद्दामा सम्मानित अदालतलाई मिति २०५८।१२।१३ मा पठाएको पत्र तथा रोक्का श्रेस्ताबाट पुष्टी भएको

छ। साथै वादीको कथित फिराद दावी अनुसार वचत हिनामिना कार्यवाही सिलसिलामा रोक्का रहेको घरजग्गा लिए दिएको भए रोक्का राख्ने निकाय भूमि सुधार कार्यालय, दाङ्गले सो बमोजिम कुनै कारवाही नै नचलाई एकै विषयमा पटक पटक मेरो माथि मुद्दा परी सम्मानीत अदालतबाट तह-तह फैसला भई अन्तिम भै रहेको विषयमा वादीको सार्वजनिक हित र सरोकारको विषय होइन। दावी घरजग्गा मैले दाताबाट मिति २०४१।६।१४ मा हालै देखिको वकसपत्र पारित गराई लिंदा रोक्का श्रेस्ता अनुसार उक्त घरजग्गामा रोक्का रहेको देखिएको स्पष्ट छ। भूमि सुधार कार्यालय, दाङ्गमा बुझाउनु पर्ने वचत रकम समेत मिति २०५१।२।१५ मा दाखिल भै सकेको भन्ने फिराद लेखले पुष्टी गरेको उक्त आधार प्रमाण तथा माथि लिइएको जिकिर प्रमाणबाट समेतको आधारमा वादी दावी खारेज भागी हुँदा खारेज गरी फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी हविव अहमद सिद्दिकीको प्रतिउत्तर पत्र।

प्रतिवादी मध्येका नेग बहादुर भण्डारी,वासुदेव उपाध्याय, नेत्रमणी भण्डारी, मीना भण्डारी समेतले यस अदालतबाट जारी भएको म्याद बुझि लिई म्याद भित्र प्रतिवाद नै नगरी म्याद गुजारी बसेका।

यसमा प्रतिवादी हविव अहमद सिद्दिकीको प्रतिउत्तर पत्रको प्रमाणको खण्डमा उल्लेख गरेको दे.नं.९८१ को लिखत वदर, दु.फौ.नं.२७३ को जालसाज मुद्दा र दे.नं.१/१ को जग्गा मिच्नेको ९ नं विपरीत पारित लिखत वदर गरी पाउँ भन्ने मुद्दाको मिसिल भिकाई आएपछि, नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश।

यसमा प्रतिवादी हविव अहमद सिद्दिकीको प्रतिउत्तरपत्रको प्रमाण खण्डमा उल्लेख गरेको दे.नं. ९८१ को लिखत वदर, दु.फौ.२७३ को जालसाज मुद्दा र दे.न.१/१ को जग्गा मिच्नेको ९ नं. विपरीत पारित लिखत वदर गरी पाउँ भन्ने मुद्दाको मिसिल भिकाई आएपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६०।७।८।३ मा आदेश भएकोमा उल्लेखित मिसिल समेत दे.पु.नं १/१ को मुद्दाको साथमा च.न.४१४८ मिति २०६०।१।१० मा श्री सर्वोच्च अदालतमा गएको भन्ने यस अदालतको अभिलेख शाखाबाट लेखि आएको देखिंदा उल्लेखित प्रमाण मिसिल श्री सर्वोच्च अदालतबाट फिर्ता भै आएपछि जगाउने गरी हाल प्रस्तुत मुद्दा अ.वं.१२ नं.बमोजिम मुलतवीमा राखी दिएको छ। तारेखमा रहेका पक्षहरूलाई मुद्दा मुलतवीमा रहेको जानकारी गराई तारेख टँटाई दिनु। दायरीबाट लगत कट्टा गरी मिसिल मुलतवी दायरीमा दर्ता गरी कानून बमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६० साल फाल्गुण ४ गते भएको आदेश।

यस अदालतको मिति २०६०।१।४ मा मुलतवी आदेश बमोजिम दे.नं.९८१ को लिखत वदर, दु.फौ.नं.२७३ को जालसाज मुद्दा र दे.नं. १/१ को जग्गा मिच्नेको ९ नं. विपरीत पारित लिखत वदर गरी पाउँ भन्ने मुद्दाको मिसिलहरू सर्वोच्च अदालतबाट फिर्ता भै आएपछि जगाउने गरी यस अदालतबाट अ.वं. १२ नं. बमोजिम मुलतवी रहेकोमा माथि उल्लेखित लिखत वदर मुद्दा श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६३।१।११ मा फैसला भएको, उक्त फैसलाको प्रतिलिपि समेत श्री अदालतको च.नं.५१/८३५७ मिति २०६४।१।५ को पत्र साथ प्राप्त हुन आएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जगाई दिएको छ। मुलतवी दायरीको लगत कट्टा गरी दुनियावदी देवानी दायरीमा दर्ता गरी मुलतवी रहँदाका वखत तारेखमा रहेका पक्षहरूलाई म्याद जारी गरी उपस्थित भए वा हुने म्याद नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश।

यसमा मिति २०५१।२।१५ मा विवादित जग्गा फुकुवा भए पश्चात मिति २०५१।१।२।१२ मा प्रस्तुत मुद्दा जग्गा मिच्नेको ९/१८ समेतको वादी लिई दायर भएको देखिंदा वादीको कि.नं. १३० को ज.वि.०-४-१६ जग्गाको अध्यावधिक दर्ता श्रेस्ता मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट भिकाई आएपछि, नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश।

अदालतको ठहर

यसमा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ५२ बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचिमा चढेर पेश हुन आएको प्रस्तुत देवानी नं. १ को मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा विपक्षी नेग बहादुर भण्डारीले सरकारी नीति अनुसार उठेको अनिवार्य बचतको रकम मासेर नतिरेको, निजका नाममा रहेको सम्पूर्ण जग्गा भूमि सुधारका कार्यालय, दाङ्गको पत्रबाट रोक्का नै रहेको अवस्थामा विपक्षीहरू मिली सो रोक्का रहेको कि.नं. १३० को घरजग्गा बकस दिने, बकस लिने र बकसपत्र पारित गर्ने काम गरे। सो जग्गा मिच्नेको ९ नं. बमोजिम रोक्का रहेको जग्गा हस्तान्तरण गर्ने गरी भएको लिखत तथा रजिष्ट्रेशन वदर गरी पाउँ भनी अ.वं. १० नं बमोजिमको अनुमति लिई वादी किरण सिंह थापाले दिनु भएको फिराद दावी भएकाले सो फिरादको दावी बमोजिम गर्नु पर्ने के हो? निर्णय गर्नु परेको छ।

वादीको दावी भुटा हो। वादी सरस्वती योगी भण्डारी प्रतिवादी मालपोत कार्यालय, बाँके समेत भएको २०५७ सालको दे.नं. १/१ को मुद्दा यसै अदालतबाट खारेज भएर फैसला भएको छ। जुन विषयमा पहिला मुद्दा परेर फैसला भयो त्यसै विषयमा पुनः परेको मुद्दा खारेज हुनु पर्ने हो भन्ने समेत प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरूको पृथक पृथक प्रतिउत्तर रहेछ।

वादीको दावी प्रतिवादीको जिकिरलाई ध्यानमा राखी प्रस्तुत मुद्दाका दुई पक्ष तर्फबाट बहसका लागि उपस्थित हुनु भएका विद्वान वकीलहरूको बहस जिकिर तर्फ हेर्दा, वादी तर्फबाट बहस गर्नु हुँदै विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री तेज कुमार धिताल र श्री भोलासिंह हमालले आफ्नो बहसमा हाम्रो पक्षले दावी जिकिरमा लिएको कि.नं. १३० को घरजग्गा मिति २०४१।६।१४ सम्म पनि रोक्का रहेको भन्ने मालपोत कार्यालय, बाँकेको पत्रबाट देखिन आएको छ। रोक्का रहेको अवस्था रोक्का रहेको जमिन बकस दिने लिने गरी भएको काम जग्गा मिच्नेका ९ नं विरुद्धको होइन भन्न मिल्दैन। सो ऐन विरुद्ध दिएको लिखत वदर हुने हो। मिति २०५९।७।२५ मा यसै अदालतबाट भएको खारेजी फैसला हुँदा अनुमति नलिई नालिस दिएको भनिएको छ। प्रस्तुत मुद्दाको विवाद सार्वजनिक हित र महत्वको छ। प्रचलित कानूनको परिपालन हुनु नहुनु सार्वजनिक महत्वको विषय हो भनी जिकिर लिनु भएको छ।

प्रतिवादीहरू तर्फबाट बहस गर्नु हुँदै विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री सुनिल कुमार श्रेष्ठ र श्री सकिल अहमद सिद्दिकीले आफ्नो बहसमा मिति २०४१।६।१४ मा भएको लिखत पारितको काम सार्वजनिक महत्वको भनी २०४३ सालमा आएको अ.वं. १० नं. को व्यवस्था अंगाली अदालतको अनुमति, सो ऐन बमोजिम लिएर मिति २०५९।१२।१२ मा प्रस्तुत मुद्दाको फिराद दावी दिएका छन्। सार्वजनिक हित र महत्व नभएको विषय पनि अ.वं. १० नं. बमोजिम अनुमति लिएर नालिस दिँदैंमा स्वतः सार्वजनिक हित र महत्वको हुने होइन। सार्वजनिक हित र महत्वको विषय प्रस्तुत मुद्दाको विवादको विषय होइन। यस भन्दा अगाडि पटक-पटक प्रस्तुत मुद्दाको विवादको विषयलाई लिएर परेका मुद्दाहरूमा वादी दावी नपुग्ने गरी फैसला भएका छन्। यसकारण प्रस्तुत मुद्दा समेत खारेज हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनु भएको छ।

प्रस्तुत मुद्दामा वादीको दावी बमोजिम गर्नु पर्ने हो की भनी सर्वप्रथम वादीले अदालती वन्दोबस्तको १० नं.को अनुमति लिई प्रस्तुत मुद्दाको फिराद परेको देखिन आएकाले प्रस्तुत मुद्दाको विवादको विषय सार्वजनिक हित र सरोकारको विषय हो होइन भन्ने तर्फ हेर्दा सरकारी बाँकी रकम असूल गर्ने प्रयोजनका लागि रोक्का रहेको घरजग्गा फुकुवा नहुँदैको अवस्थामा बकस दिने लिने काम गरे भन्ने वादीको भनाई भएको। सार्वजनिक हित र महत्वको विषय भन्नाले यो ऊ भन्ने नभै जुनसुकै व्यक्ति वा व्यक्तिको हित र अहित जोडिएको त्यस्तो व्यक्तिले बिना रोकटोक सार्वजनिक रूपमा उपभोग गर्न पाउने विषयवस्तु भन्ने स्पष्ट

हुन्छ र त्यस्तो वस्तुको उपभोगको रोकटोकमा सबै व्यक्तिको भलाई र हानी जस्तो महत्वपूर्ण तत्व समावेश भएको हुनु पर्छ। त्यस्तै सार्वजनिक हित र महत्वको विषयले राज्यको आय व्यय र स्वामित्वमा समेत अनुकुल वा प्रतिकूल असर पारेको हुनु पर्छ। प्रस्तुत मुद्दाको विवादको विषयले रोक्का रहेको समयमा दिए लिएको घरजग्गाको लिखत वदर वा सदर भएमा जग्गा दिने र लिने पाउनेको सो विवादको घरजग्गाको स्वामित्वमा सम्म फरक पर्न सक्ने हो त्यस्तो कामले आमजनता तथा सर्वसाधारणको हक र हितमा असर पार्ने काम गर्दैन।

प्रस्तुत मुद्दाको विवादको विषयलाई लिएर नै सो हालै देखिको वकसपत्रको लिखत जग्गा मिच्नेको ९ नं बमोजिम वदर गरी पाउँ भनी ज्ञानु भण्डारीले हविव अहमद सिद्दिकी समेत उपर दिएको दे.नं. ९८१ को लिखत वदर मुद्दा र वादी सरस्वती योगी भण्डारी प्रतिवादी मालपोत कार्यालय, बाँके समेत भएको जग्गा मिच्नेको ९ नं. विरुद्ध पारित लिखत वदर गरी पाउँ भन्ने मुद्दा अ.वं. १८० नं.बमोजिम खारेज हुने ठहरी क्रमशः नेपालगंज पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०५४।१।७ मा र सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६३।५।११ मा फैसला भएका भन्ने ती मुद्दाका प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न प्रमाणका मिसिलहरुबाट देखिन आएको छ। ती मुद्दाका विवादको तथ्य र निर्णय गर्नु पर्ने विषय र प्रस्तुत मुद्दाको विवादको तथ्य र निर्णयको विषय एउटै भएको पाईयो। उही भगडिया उपर बेगल-बेगल मानिसले पटक-पटक एउटै तथ्य र निर्णयको विषयलाई लिएर मुद्दा गर्न पाउने हो भन्ने विवादको अन्त्य कहिल्यै पनि समाप्त हुँदैन। अदालती बन्दोबस्तका महलको ८५ नं. ले सो कामलाई पूर्ण रुपमा प्रतिबन्ध लगाएको छ, यसकारण समेतबाट प्रस्तुत मुद्दाको फिराद दावी तर्फ ध्यान दिई रहन परेन।

अ.वं. ८५ नं.प्रतिकूल परेको फिराद सुनी इन्साफ तर्फ विचार गर्नु परेन। प्रस्तुत मुद्दा अ.वं. १८० नं.बमोजिम खारेज हुन्छ। अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथी इन्साफ खण्डमा उल्लेख भए बमोजिम वादी दावी खारेज हुने ठहरेकाले वादीलाई सजाय गर्नु पर्छकी भन्नाले वादीले रु.१००।- कोर्टफि राखी फिराद दायर गरेकाले केही गर्नु परेन१
यस अदालतको इन्साफमा चित्त नबुझे अ.वं. १९३ नं.का म्याद ३५ दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी वादीलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु २
प्रस्तुत मिसिलको दायरीबाट लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ३
नक्कल माग्ने सरोकारवाला नियमले लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल दिनु ४

फणिन्द्रदत्त शर्मा
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल भाद्र १५ गते रोज १ शुभम् ।

श्री पुनरावेदन अदालत पाटन, ललितपुर
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा.हरिवंश त्रिपाठी
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भर प्रसाद श्रेष्ठ
बाट भएको फैसला
सम्बन्ध २०६५ सालको दे.पु.नं.२१६८
मुद्दा : शेष पछिको बकसपत्र बदर ।

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १५ विजेश्वरी बस्ने समुत्तमान कंसाकार

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ.वडा नं. २७ बस्ने रूपकमल कंसाकार

प्रत्यर्थी
वादी

शुरू फैसला गर्ने अदालत : श्री काठमाडौं जिल्ला अदालत
शुरू फैसला गर्ने : मा.जि.न्या.श्री रामकृष्ण खनाल
शुरू फैसला मिति : २०६४।१।३०

न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्र भित्र परी दायर हुन
आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :

हामीहरूको सन्तान नभएकोले म र मेरा पति स्व.दयामान जिवित छँदै २०५९।७।८ मा विपक्षी
भतिजालाई हाम्रो पालन पोषण र मृत्युपछि दागवती समेत गर्ने २ वटा शर्त राखी उक्त शर्त पूरा भएपछि
हामीहरूका नामको सम्पत्ति शेषपछि खान पाउने गरी शे.व.लिखत पास गरी दिएकोमा २०६२।९।८ मा मेरा
पतिको परलोक पछि निज विपक्षीले गर्नु पर्ने दागवती कागज क्रिया पिण्ड पानी समेत नगरेबाट म आफैले
आजसम्म गरिआएको छु । शे.व.पछि विपक्षीलाई हामीहरूको कपडा पसल समेतको सम्पत्ति जिम्मा दिएकोमा
हामीहरूको पालन पोषण मात्र नगरेको नभई जिम्मा दिएको पसल समेतको सामान अरूलाई बिक्री गरी बिसौं
लाख नगद हात पारी पसलै बन्द गरी नाजायज फाइदा उठाएकोले उक्त मा.पो.का.काठमाडौंमा निवेदन
दिएकोमा उक्त कार्यालयले यस कार्यालयको क्षेत्राधिकार भित्र नपर्ने भनी उल्लेख गरी अदालतमा नालेस गर्नु
भनी जानकारी भएबाट यो नालेस गर्न आएको छु । विपक्षले शु.व.लिखतको शर्तहरू पालना नगरेका मात्र
नभई मलाई मुद्दामाथि मुद्दाहरू दिँदै दुःख हैरान दिएको हुँदा शे.व. लिखत बदर गरी न्याय पाउँ भन्ने समेतको
वादीको फिराद दावी ।

फिरादी तथा दयामान कंसाकारको आफ्नो सन्तान नभएबाट जीवित छुउन्जेल हेर विचार, टहल
चाकरी गर्ने र परलोक भएपछि दागवती काज क्रिया, पिण्ड पानी गरी दाताको हक भोगको सम्पूर्ण चल अचल

अष्टलोह म भतिजा नाताको समुत्तमान कंसाकारले पाउने गरी मलाई २०५९।७।८ मा शे.व.लिखित पारित गरी दिएकोमा काकाको जीवन काल सम्म मैले उहाँको सद्विचार र लिखतको भावना अनुरूप सेवा गरेको र मृत्यु पश्चात पनि धर्म अनुरूपको सम्पूर्ण काम गरेको सत्य हो । काकाको मृत्युपछि पनि काकीको सेवा गर्दा गर्दै पनि काकीले अरूको गलत कुराहरूलाई पत्याई शे.व. लिखत बदर गरी पाउँ भनी निवेदन गर्नु भएको र मैले बदर हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवाद गरी मा.पो.का.बाट निर्णय भएकोमा सो उपर जिल्ला अदालतमा फिराद लाग्न सकेन । एक पटक आफू समेतबाट रितपूर्वक पारित भएको लिखत बदर गरी पाउँ भन्न मिल्दैन । मिथ्यापूर्ण कुरा लेखी दायर भएको फिराद खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको प्रतिउत्तर पत्र ।

प्रस्तुत विवादमा यी वादी र उनका पतिले संयुक्त रूपमा मिति २०५९।७।८ प्रतिवादीलाई शेषपछिको बकसपत्र पारित गरी दिएकोमा पतिको ०६१।९।८ मा परलोक भएको र पतिको हकदार बकसपत्र प्राप्त गर्ने व्यक्ति नभई यी वादी नै देखिन आउने र दान बकसको २ नं. अनुसार दिनेको चित्त नबुझी बदर गर्छु भन्ने जहिले सुकै बदर गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था र प्रतिवादीले बकसपत्रमा उल्लेखित शर्तहरू सबै पूरा गरेको छु भन्न नसकेको र लगाउमा पेश हुन आएका शेयर नामसारी बदर हक कायम समेतका मुद्दाहरूबाट यी प्रतिवादीले वादीलाई मुद्दा समेत दिएको देखिँदा वादी दावी बमोजिम शेषपछिको लिखत बदर हुने ठहर्छ भन्ने समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतको ०६४।९।३० को फैसला ।

शुरूको फैसलामा चित्त बुझेन । शेष पछिको बकसपत्र बदर गराउने शुरू क्षेत्राधिकार मालपोत कार्यालयलाई हो । शेष पछिको बकसपत्र दिने २ जना मध्ये दयाराम कंसाकारको मृत्यु हुनासाथ बकसपत्र क्रियाशील भई मृतक दाताको हक जती बदर हुन नसक्नेमा शुरूको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी मेरो प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम गरी पाउँ भन्ने समेत प्रतिवादीको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितका सम्पूर्ण मिसिल कागज अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री लोकभक्त राणाले सिद्धान्ततः दाताको मृत्यु पश्चात् शेष पछिको बकसपत्र क्रियाशील हुन्छ । यस्तै विषयमा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएकाछन् भन्ने शेष पछिको बकसपत्र बदर गराउने शुरू क्षेत्राधिकारबाट मुलुकी ऐन दान बकसको २ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था अनुसार सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा भएको र दाताहरू दुई जना मध्ये एक जनाको परलोक भइसकेको हुँदा आधी शेषपछिको बकसपत्र क्रियाशील भई मृतकको दाताको हक जति बदर हुन सक्तैन र शेषपछिको बकसपत्रमा उल्लेखित शर्तहरूको मेरो पक्षले पूर्ण रूपमा पालन गरिरहेको हुँदा सुरू अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम गरी पाउँ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

यसमा फिरादी रूपकमल कंसाकार र निजका पति दयामानले भतिजा नाताका विपक्षी समुत्तमान कंसाकारलाई निजहरूको पालनपोषण गर्ने र मृत्यु भएपछि दागवती कागज क्रियासमेत दुई वटा शर्त राखी मिति २०५९।७।८ मा अष्टलोहशेषपछिको बकसपत्र पारित गरिदिएकोमा फिरादीका पति दयामानको २०६१।९।८ मा मृत्यु भएपछि प्रतिवादीले दागवती कागज क्रिया नगरी दिएको र फिरादीलाई पालनपोषण समेत नगरेकोले ०५९।७।८ को उल्लेखित शेषपछिको बकसपत्र बदर गरी पाउँ भनी फिराद दावी भएकोमा वादी दावी बमोजिम उक्त शेषपछिको बकसपत्रको लिखत बदर हुने ठहर्‍याई काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०६४।९।३०

मा गरेको फैसलामा पुनरावेदक प्रतिवादीको चित्त नबुझी प्रस्तुत पुनरावेदन परेकोमा शुरू अदालतले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन ? सोही बारे निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

इन्साफ तर्फ विचार गर्दा, वादी/प्रतिवादीले प्रमाण दिएको २०५९।७८ को शेषपछिको पारित बकसपत्रको छाया प्रति हेर्दा फिरादी रूपकमल निजका पति दयामानले पति पत्नी जिवित रहनुजेल निजहरूको हेरविचार र सेवा टहल चाकरी र निजहरू दुवै जना परलोक भएपछि दागवती काज क्रिया, पिण्ड, पानी समेत गरिसकेपछि मात्र निजहरूको भोगचलनको श्री सम्पत्तिमा बकसपत्र प्राप्त गर्ने (विपक्षी) समृतमान कंसाकारले हक भोग चलन गर्न पाउने भन्ने शर्तहरू उल्लेख रहे भएको देखिन्छ । शेषपछिका बकसपत्रको पहिलो शर्तअनुसार संयुक्त बकसपत्र दाता मध्येका प्रत्यर्थी रूपकमलका पति दयामानको मृत्यु भएपछि निजको दागवती कागज क्रिया पुनरावेदक समृतमान कंसाकारले नगरी दिएको कारणले पत्नी रूपकमलले नै उक्त कर्तव्य पूरा गर्नु पर्ने बाध्यता खडा भएको फिराद जिकिर रहेकोमा काठमाडौं महानगर पालिकाका कार्यालयले मिति २०६१।१२।२२ मा स्थलगत सर्जमीन समेतको आधारमा प्रदान गरेको सिफारिश समेतबाट उक्त कुराको पुष्टि भएको पाइन्छ । शेषपछिको बकसपत्रको लिखित मैले नै मृतक दयामानको दागवती कागज क्रिया गरेको हुँ भनी पुनरावेदक/प्रतिवादी समृतमान कंसाकारले जिकिर लिएको भएपनि उक्त जिकिरको सम्बन्धमा कुनै पनि प्रमाण पेश गर्न सकेको नदेखिँदा उक्त जिकिर प्रतितलायकको मान्न मिल्ने देखिँदैन ।

संयुक्त रूपमा शेषपछिको बकसपत्र पारित गरिदिने मध्येका एकजना दाता दयामानको मृत्यु भइसकेपछि उपरोक्त शेषपछिको बकसपत्र प्राप्त गर्ने यी पुनरावेदक/प्रतिवादी समृतमान कंसाकारको हकमा आंशिक रूपमा क्रियाशील भई सकेकोले संयुक्त दातामध्येका अर्का दाता यी प्रत्यर्थी/फिरादी रूपकमललाई उक्त बकसपत्र बदर गराउन हकद्वैया प्राप्त हुन सक्दैन भन्ने पुनरावेदन जिकिर बारे विचार गर्दा उक्त बकसपत्रको शर्तहरू हेर्दा “हामीहरू दुवैजना परलोक भएपछि दागवती काज क्रिया, पिण्ड पानी समेत गरी सकेपछि मात्र” उक्त बकसपत्र अनुसार दाता पति पत्नीको चल अचल श्री सम्पत्तिमा बकसपत्र प्राप्त गर्ने समृतमानको एकलौटी हक कायम हुने भन्ने शर्त बन्देज रहेभएको पाइन्छ । अर्थात् उक्त शेषपछिको बकसपत्रको लिखित परिपक्व (Mature) हुन बकसपत्र दाता दुवैजना पति पत्नीको मृत्यु भइसकेको हुनुपर्ने, निजहरू दुवै जनाको दागवती, क्रिया, पिण्डा पानी दिने कर्तव्य समेत बकसपत्र प्राप्तकर्ताले पूरा गरेको हुनुपर्ने अनिवार्यता उपरोक्त बकसपत्रले नै निर्धारित गरिदिएको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा उक्त संयुक्त बकसपत्र दाता मध्येका कुनै पनि एक व्यक्ति जिवित रहेको अवस्थामा उक्त बकसपत्र क्रियाशील हुन सक्ने अवस्था रहेको मान्न मिल्दैन ।

शेषपछिको बकसपत्रलाई बदर गर्ने निर्णय सम्बन्धी सुरू क्षेत्राधिकार दानबकसको २ नं.मा भएको कानूनी व्यवस्था अनुसार सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा रहेकोमा यस्तो विषयमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा नालेश गर्न जानु भनी मालपोत कार्यालयले सुनाएको नमिलेको हुँदा अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि समेत भएको भन्ने बारे पुनरावेदक पक्षले उठाएको अर्को जिकिर बारे विचार गर्दा विवादित शेषपछिको बकसपत्र सामान्य शेषपछिको बकसपत्र भन्दा फरक प्रकृतिको र उक्त बकसपत्र बदर गरी माग्ने उजुरीको अवस्था र परिवेश समेत फरक प्रकारको रहेको देखिन आउँछ । दानबकसको २ नं. मा शेषपछिको बकसपत्र लिखित गरी दिनेको चित्त नबुझी बदर गर्नु भनी जहिले सुकै पनि बदर गरी माग्ने सम्बन्धित रजिष्ट्रेशन अड्डामा उजुरी गरी बदर गराउन सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । तर प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा विचार गर्दा मिति २०५९।७८ को शेषपछिको बकसपत्र २ जना पति पत्नीले तोकिएको शर्तहरू सहित संयुक्त रूपमा पारित गरेको अवस्था देखिनुका साथै बकसपत्र दाता मध्येका पतिका देहावसान पछि निजको जीवित पत्नीले उक्त बकसपत्रमा लेखिएका शर्त बन्देज अनुसारको कर्तव्य बकसपत्रकर्ताले पूरा नगरेको कारण देखाई उक्त बकसपत्र बदर गरी पाउँ भन्ने विषयमा उजुरी गरेको देखिन्छ । उक्त बकस पत्रमा उल्लेख भए अनुसारको शर्तको उल्लंघन

भएको छ छैन ? बकसपत्र प्राप्त गर्नेले तोकिए बमोजिमको कर्तव्य दायित्व पूरा गरेको छ छैन ? उक्त बकसपत्र आंशिक मात्र बदर हुनु पर्ने वा बकसपत्र परिपक्व (Mature) भई नसकेको कारणले सम्पूर्ण बकसपत्र बदरयोग्य छ ? भन्ने यावत कानूनी प्रश्नको विवेचना गरी सो सम्बन्धमा प्रमाण समेत बुझी विवादित बकसपत्र बदर गर्ने मिल्ने हो होइन भन्ने बारे निर्णय गर्नु पर्ने अवस्थाको विद्यमानता रहेको प्रस्तुत विवाद रजिष्ट्रेशन अड्डाले नै दान बकसको २ नं. अन्तर्गत बकसपत्र बदर गर्ने सम्बन्धमा गरिने प्रशासनिक निर्णय भन्दा नितान्त फरक प्रकृतिको रहे भएको देखिन्छ । यस्तो विवाद निराकरण प्रशासनिक निर्णयबाट नभई न्यायिक निर्णयबाट मात्र गर्न न्यायोचित हुन्छ । अतः न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ अन्तर्गत यस्तो विवादमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतले अधिकार क्षेत्र ग्रहण गरी इन्साफ गर्न मिल्ने नै देखिँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतले गरेको निर्णयमा अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि रहेको भन्ने पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

तसर्थ पुनरावेदक/प्रतिवादी समृतमान कंसाकारले २०५७।७।८ को विवादित शेषपछिको बकसपत्रमा उल्लेखित शर्तहरूको परिपालन गरेको नदेखिँदा हालसम्म परिपक्व (Mature) भई नसकेको उक्त २०५९।७।८ को विवादित शेषपछिको बकसपत्रलाई फिरादी दावी बमोजिम बदर हुने ठहर्‍याई काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०६४।९।३० गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ । पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत काटी मिसिल नियमअनुसार गरी अभिलेख फाँटमा बुझाई दिनु

(डा.हरिवंश त्रिपाठी)
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(विश्वम्भर प्रसाद श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल चैत्र १७ गते रोज २ शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुर
संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायधीश श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
बाट भएको फैसला
सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं..... २६१।२९२५
मुद्दा: निर्णय वदर ।

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. २ लाजिम्पाटमा प्रधान कार्यालय रही संचालन भई आएको नेशनल लाईफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनी लि.को तर्फ बाट ऐ.को अधिकार प्राप्त कार्यकारिणी अध्यक्ष तथा प्रबन्ध संचालक का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. ४ बस्ने सिद्धेश्वर कुमार सिंह

पुनरावेदक

१

विरुद्ध

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. ३१ स्थित बीमा समिति.....१
जि.मोरङ्ग विराटनगर उप म.न.पा.वडा नं. ५ घर भई हाल का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. २ लाजिम्पाट बस्ने दामोदर पौडेल

विपक्षी

१

शुरु निर्णय गर्ने कार्यालय:- श्री बीमा समिति
शुरु निर्णय गर्ने अधिकारी:- श्री लवप्रसाद शर्मा समेत
शुरु निर्णय मिति:- २०५६।१।३१।५

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) ले यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

विपक्षी विमक कम्पनीद्वारा जारी गरिएको जीवन बीमा लेख संख्या २७०७ की बीमात म निवेदककी पत्नी श्रीमती गीता पौडेलको मिति २०५०।७।२४ मा कालगतीले मृत्यु भए पछि बीमातले इच्छाइएको व्यक्ति मैले बीमा नियमावली, २०४९ को नियम ३१(३) अनुसार म निवेदकले मिति ०५।०।१०।२४ मा विपक्षी समक्ष आवश्यक कागजात समेत समावेश गरी निज स्वर्गिय बीमातको जीवन बीमाको बोनस सहितको विमाङ्क रु. ११,२०,०००।- भुक्तानी गर्न हुन भनी म निवेदकद्वारा लिखित मिति २०५५।१।१९, ०५५।१।२९, ०५५।१।१९, ०५५।१।०१३, ०५५।१।०२४, ०५५।१।२०८, ०५५।१।२२५ र ०५६।१।२४ का निवेदनहरू पेश गरेकोमा भुक्तानी नदिंदा रिट परी सर्वोच्च अदालतको मिति २०५५।१।१२ को रिट आदेश विपरीत विपक्षीबाट पत्राचार गरेको मृतक गीता पौडेलको अस्वाभाविक मृत्यु भएको भन्ने सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा कर्तव्य ज्यान मुद्दा चल्दै गरेकोमा अनुसन्धान कार्य भएको उक्त मुद्दाको अन्तिम निर्णयले दावी भुक्तानी सम्बन्धमा समेत असर पार्न सक्ने भन्ने निष्कर्षमा विपक्षी पुगी मैले सक्षम एवं अधिकार प्राप्त समिति समक्ष उजूरी दायर

गरेको र मृतकको मृत्यु कालगती उल्लेख गरिएको र सर्वोच्च अदालतको अन्तिम आदेश समेत भै सकेकोमा ०५२।७।१५ मा गैर कानूनी निर्णय गरी बीमा दावी भुक्तानी गर्नु नपर्ने गरी ०५२।६।२० मा निर्णय गरियो । विपक्षी र मेरो तर्फबाट सर्वोच्च अदालतमा परेका रिटहरूमा ०५१।१०।११ को निर्णय अनुसार गर्नु र ०५२।१०।७ को सूचना आदेशलाई समेत कार्यान्वीत गर्नु भन्दा भन्दै र मैले आवश्यक कागजातहरू पेश गर्दा गर्दै ०५५।१२।३० को पत्र आफैमा ०५१।१०।११ र ०५२।१०।७ को समितिको आदेश र निर्णय विपरीत छ । मृतक गीता पौडेलको मृत्यु कालगतीद्वारा भएको देखिएको समेत अवस्था हुँदा १५ दिन भित्र दायित्व निर्धारण गरी दावी भुक्तानी गर्नु भन्ने त्यस समितिको ०५१।१०।११ को अन्तिम निर्णय आदेशका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतको रिट नं. २७२३ र २६६० रिटहरूका आदेश समिति, विमक र म बीचमा लागु हुने छन् अन्यत्र चियो चर्चो गरी रहन नपर्ने हो । मृतक गीताको मृत्यु सम्बन्धीको ज्यान मुद्दामा विपक्षी कुनै पक्ष विपक्ष हुनुहुन्न । बीमा नियमावली, २०४९ को नियम ३३(२) अन्तर्गत बीमा समितिबाट दावी भुक्तानी गर भनी निर्णय हुनुको अर्थ विमकले ऐ.को नियम ३१(४) अनुसार दायित्व निर्धारण गरी दावी भुक्तानी गर्नु पर्नेमा नगरेको र कानूनी अधिकार प्रदत्त आदेशको अवहेलना तथा विमकको कर्तव्य पुरा नगरेको स्पष्ट हुन्छ । तसर्थ विपक्षीले ०५५।१२।३० को पत्रबाट कथित जानकारी लगायत म निवेदक समक्ष माग गर्नु भएको हुँदा निजको कार्यले समितिको आदेश अवज्ञा भएको र ०५१।१०।११ को आदेशले थप जाँचबुझ अनुसन्धान लगायतको काम गर्न वन्देज लागेको छ । तसर्थ: विमालेख संख्या २७०७ का सन्दर्भमा उठेको दायित्व निर्धारण तथा दावी भुक्तानी सम्बन्धी विवाद सम्मानीत श्री सर्वोच्च अदालतबाट बीमा समितिको मिति ०५१।१०।११ को १५ दिन भित्र दायित्व निर्धारण गरी दावी भुक्तानी गर्नु भन्ने निर्णय आदेश र मिति ०५२।१०।७ र ०५१।१०।११ को निर्णय बमोजिम गर्नु भन्ने सूचना पत्रनै अन्तिम रूपमा कानून सरह लागु हुने र दायित्वको रकम पुनः निर्णयको माध्यमद्वारा निश्चित गरिनु पर्ने भनी अन्तिम रूपमा किनारा भएको भुक्तानीको लागि सम्पर्क राखेकोमा भुक्तानी नदिई उल्टै मेरा ती निवेदनहरूकोवेवास्ता गरी सर्वोच्च अदालतको आदेश समेतलाई अवहेलना गर्दै पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा मृतक गीताको मृत्युको विषयमा कर्तव्य ज्यान मुद्दा परेको र सोको अन्तिम निर्णयले प्रस्तुत बीमा दावीमा समेत असर पर्न सक्ने भन्ने लगायतका कथित तर्कहरू प्रस्तुत गर्दै कथित जानकारी एवं प्रमाण माग गर्ने गरेको हुँदा ती पत्रहरू वदर गरी विपक्षीद्वारा जारी गरिएको बीमा लेख संख्या २७०७ को वोनस सहितको विमाङ्क रु.११,२०,०००।- म निवेदकको नाममा नेपाल बैंक लिमिटेड उप-शाखा कार्यालय महेन्द्रनगर सुनसरीमा रहेको वचत हिसाब खाता नं. ६७३ मा त्यस समितिको कार्यालयबाटै तत्कालै जम्मा हुने गरी विपक्षीबाट म निवेदकलाई दिलाई भराई चलन चलाई दिई पाउँ भन्ने समेत दामोदर पौडेलले दिएको निवेदन ।

विमक नेशनल लाइफ एण्ड जनरल इन्सोरेन्स कम्पनी लि.बाट जारी गरिएको जीवन बीमा लेख नं.२७०७ विमित स्व.गीता पौडेलका पती श्री दामोदर पौडेलको मिति २०५६।२।२३ को निवेदनको साथै तत्सम्बन्धमा समितिमा प्राप्त मिति ०५६।४।२१ को अन्तिम पटकको ताकेता गरेको निवेदन समेतको बारेमा छलफल हुँदा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको रिट नं. २६६० र २७२३ को निर्णयमा यस समितिको ०५१।१०।११ निर्णयको व्यहोरा उल्लेख गर्दै विपक्षी कम्पनी र बीमा समिति बीच ०५२।७।१५ को निर्णय र ०५५।११।२७ को निर्णयबाट निज निवेदकको मिति ०५५।१।९ को दावी गरेको विमाङ्कको रकम भुक्तानी पाउँ विषयको निवेदन र संलग्न कागजातहरूबाट उक्त विमक समक्ष पठाई सकिएकोमा हाल सम्म सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको उल्लेखित निर्णय र समितिको मिति ०५१।१०।११ को निर्णय बमोजिम दावी भुक्तानी मात्र नपाएको होइन, विपक्षी कम्पनीको मिति ०५५।१२।३० को पत्र समेत खारेज गरी विपक्षीलाई बीमा ऐन, २०४९ को दफा १३(१) (ग) र (च) तथा दफा १६ बमोजिमको कारवाही गरी समितिमा कायम रहेको विमकको दर्ता खारेज

गरी जीवन बीमा लेख नं. २७०७ को बोनस सहितको विमाङ्क रकम पाउँ भनी निवेदन पर्न आएको बारे सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट जारी भएको रिट नं. २७२३ को आदेशमा निवेदकको बीमा रकम दावी सम्बन्धमा छिटो पुनः निर्णय गरी दिनु भनी परमादेशको आदेश भएको र उक्त रिट अन्तर्गत यस समिति समेत विपक्षी भएकोले सम्मानीत अदालतको आदेशानुसार उक्त जीवन बीमा लेख नं. २७०७ को बीमा दावी सम्बन्धमा अविलम्ब दावी भुक्तानी गरी सोको जानकारी समितिमा दिन विमक नेशनल लाइफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडलाई आदेश दिने भन्ने ०५६।१।३१ को बीमा समितिको निर्णय ।

स्व.गीता पौडेलको पती विपक्षी दामोदर पौडेल स्वयम्ले निज गीता पौडेलको हत्या गरेको भन्ने कर्तव्य ज्यान मुद्दा चलिरहेको समेत तथ्य दृष्टिगत ०५२।८।२० मा पुनरावेदकबाट विपक्षी दामोदर पौडेलको दावी बमोजिम भुक्तानी गर्नु नपर्ने ठहर्‍याई निर्णय गरिएको थियो । सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट छिटो पुनः निर्णय गरी दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी भएकोमा विमकलाई भुक्तानी गर्ने निर्णय भै मृतक गीता पौडेलको स्वाभाविक मृत्यु नभएको विपक्षी दामोदर पौडेल उपर मुद्दा चलिरहेको निजले कर्तव्य गरी मारेको ठहर भै कसूरदार सिद्ध भएमा निज गीता पौडेलको बीमा रकम पाउँ नसक्ने हुँदा बीमा नियमावली, २०४९ को नियम ३१(५) बमोजिम दावी भुक्तानी प्रदान गर्न इन्कार गर्ने अधिकार पनि पुनरावेदनकलाई प्राप्त भै रहेकोले बीमा समितिबाट भएको मिति ०५६।१।३१ को निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकोले वदर गरी पाउँ भन्ने समेत नेशनल लाइफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनी लि.को पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

गीता पौडेललाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कसूरमा चलेको ज्यान मुद्दा पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा बीमा लेख नं. २७०७ को बीमा सम्बन्धमा अविलम्ब भुक्तानी गरी सोको जानकारी समितिमा दिनु भनी मिति २०५६।१।३१ मा बीमा समितिले गरेको निर्णय फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलका लागि अ.व. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई पेश गर्नु भन्ने समेत यस अदालतको मिति ०५७।१।७ को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी दामोदर पौडेल समेत उपर पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा कर्तव्य ज्यान मुद्दा चलि हालसम्म कारवाहीमा रहेको भन्ने उक्त अदालतबाट ०५७।८।२८ को पत्रबाट जानकारी समेत प्राप्त भएको र उक्त मुद्दा किनारा नभै प्रस्तुत मुद्दा कारवाही किनारा गर्न नमिल्ने हुँदा उक्त कर्तव्य ज्यान मुद्दा किनारा भै अप्पछि प्रस्तुत मुद्दा जगाई कारवाही किनारा गर्ने गरी अ.व. १२ नं. बमोजिम मुलतवीमा राखी दिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०५७।१०।२० को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दाका प्र.दामोदर पौडेल समेत उपर चलेको कर्तव्य ज्यान मुद्दा निर्णय भए पछि जगाउने गरी मिति ०५७।१०।२० मा मुलतवीमा रहेकोमा उक्त कर्तव्य ज्यान मुद्दा श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२।१।२९ मा फैसला भईसकेको सर्वोच्च अदालतबाट प्राप्त फैसलाको प्रतिलिपि मिसिल सामेल रहेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जगाई दिएको छ । सम्बन्धित दायरीमा दर्ता गरी मुलतवी रहँदाका बखत उपस्थित पक्ष विपक्षहरूलाई ७ दिने म्याद जारी गरी हाजिर भए वा अवधि नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको ०६४।२।९ को आदेश ।

ठहर

आज निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल कागज अध्ययन पश्चात पुनरावेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री राजकुमार अर्याल तथा विपक्षी राष्ट्रिय बीमा समितिको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री अर्जुन खड्काले गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

यसमा निर्णयतर्फ हेर्दा पुनरावेदक नेसनल लाईफ एण्ड जनरल इन्सुरेन्स कम्पनी लि. बाट जारी गरिएको बीमा लेख नं. २७०७ विमित स्व.गीता पौडेलका पति दामोदर पौडेलको ०५६।२।२३ को निवेदनको सन्दर्भमा बीमा समितिको बैठक नं. ४१६ मिति २०५६।५।३१ को निर्णयद्वारा उक्त जीवन बीमा लेख नं २७०७ को बीमा दावी सम्बन्धमा अविलम्ब भुक्तानी गरी सो को जानकारी दिनु भनी गरिएको निर्णय उपर बीमा ऐन, २०४९ को दफा ३७ अन्तरगत प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र दायर हुन आएको रहेछ । पुनरावेदनमा मूख्यतः विमित गीता पौडेलको मृत्यु स्वाभाविक नभै हत्याबाट भएको र सो हत्या निजको पति निवेदक दामोदर पौडेल स्वयंले गरेको हुँदा दावी बमोजिम भुक्तानी दिनु नपर्ने भन्ने पुनरावेदकको संक्षेपमा जिकिर देखियो । बीमा समितिको निर्णय र पुनरावेदकको जिकिर समेतको सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दामा देहायका तथ्यहरु पुनः उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ ।

गीता पौडेलले मिति २०५०।५।६ (Aug 22, 1993) मा पोलीसी नं. २७०७ बाट रु.७००,०००।- को बीमा गराएको र सोमा इच्छाइएको व्यक्तिको नाममा दामोदर पौडेल (पति) भन्ने उल्लेख भएको र सोही मितिमा पोलीसी नं. २७०८ बाट दामोदर पौडेलले त्यति नै रकमको बीमा गराएको पनि रहेछ । बीमा गरेको केही महिना पछि नै मिति २०५०।७।२४ मा गीता पौडेलको मृत्यु भएको र सो पश्चात मिति २०५०।९।६ र २०५०।१०।५ मा बीमाको रकम पाउँ भनी प्रत्यर्थी दामोदर पौडेलको पुनरावेदक कम्पनीमा र त्यसपछि पटक पटक कम्पनीमा र बीमा समितिमा निवेदन परेको देखिन आयो । दामोदर पौडेलको निवेदन पश्चात कम्पनीले निवेदनमा कारवाई गर्ने सन्दर्भमा बुझ्दै जाँदा :भमध्वर्वा व्ततभलमबलतुक ऋभचतषध्वतभ नआएको भन्दै रकम नदिए पछि बीमा समितिले २०५१।१०।११ मा १५ दिन भित्र दायित्व भुक्तानी गर्ने भनी आदेश दिएकोमा सो सन्दर्भमा कारवाई गर्दा जि.प्र.का.इनरुवामा गीताको मृत्यु अस्वाभाविक भै अनुसन्धान कारवाई भै रहेको र निज दामोदर पौडेल उपर कर्तव्य ज्यान मुद्दा चलेको भन्ने आधारमा ०५।२।२० मा दावी भुक्तानी गर्नु नपर्ने भनी कम्पनीबाट निर्णय भएको र सो कुरा समितिलाई जानकारी गराउँदा पुनः आफ्नो ०५।१।१०।११ को निर्णय बमोजिम गर्नु भनी बीमा समितिबाट लेखि आएपछि कम्पनी श्री सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन लिएर गएको २०५२ सालको रिट नं. २८८०) र त्यस्तै गरी कम्पनीको मिति २०५२।२।२० को निर्णय उपर दामोदर पौडेलले पनि श्री सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर गरेको (२०५२ साल रिट नं. २७५३) मा दुवै रिट निवेदनहरु एकैसाथ सुनुवाई गरी श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५५।५।१२।६ मा कम्पनीको रिट निवेदन खारेज हुने र दामोदर पौडेलको निवेदनमा कम्पनीको २०५२।२।२० को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा वदर गरी कानून बमोजिम छिटो पुनः निर्णय गर्नु भन्ने समेत परमादेशको आदेश भएको रहेछ । त्यसपछि बीमा समितिबाट २०५६।५।३१ मा अविलम्ब भुक्तानी गरी सोको जानकारी समितिमा दिनु पर्ने निर्णय गरेकोमा सो विरुद्ध मिति २०५६।७।९ मा यस अदालतमा पुनरावेदन परेको र कर्तव्य ज्यान मुद्दाको अन्तिम किनारा भएपछि जगाउने गरी मिति ०५।७।२० को आदेशले मुलतवी रहेकोमा ज्यान मुद्दामा श्री सर्वोच्च अदालतबाट ०६।२।२।१९ मा निर्णय भए पश्चात २०६४।२।१९ को आदेशले यो मुद्दा मुलतवीबाट जागेको रहेछ ।

अव पुनरावेदन जिकिरको सन्दर्भमा हेर्दा राष्ट्रिय बीमा समितिको निर्णय बमोजिम प्र.दामोदर पौडेललाई बीमाको रकम भुक्तानी दिनु पर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा बीमा सम्बन्धी सर्त एवं बीमा सम्बन्धी कानूनलाई श्री सर्वोच्च अदालतबाट फैसलाको सन्दर्भमा समेत हेरी निर्णय निष्कर्षमा पुगनु पर्ने हुन आएको छ ।

यस सन्दर्भमा हेर्दा बोधराज नेपालको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार वि.दामोदर पौडेल समेत भै चलेको कर्तव्य ज्यान मुद्दा (२०६० सालको फौ.पु.नं. ३१४६) मा श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२।१।२।९ मा निर्णय हुँदा गीता पौडेलको इन्सुरेन्स गरिएको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै मृतकलाई मर्नु पर्ने सम्मको कडा रोग

नलागेको अवस्थामा निज गीता पौडेलको उपचार हुँदा मृत्यु भएको देखाउन चार महिना अगाडि बीमा गराएको रकम रु. ७,००,०००/- हात पार्ने उद्देश्यले डाक्टर र अस्पतालको सल्लाहले औषधी खुवाउँदा डाक्टरको सिफारिश भन्दा बढी मात्रा खुवाएवाट निज गीता कमजोर हुँदै गएको भनी निजले मिति २०५३।१।२५ मा प्रहरी उपरीक्षकलाई लेखेको पत्रमा उल्लेख गरेको आदि कुरा उल्लेख गर्दै प्रतिवादीले मृतक श्रीमती गीता पौडेलको आफ्नो हैसियतले नथाम्ने रु. ७००,०००/- को बीमा गराउनु नै प्रस्तुत अपराधको जड भएको र सोही आधारमा श्रीमान् र श्रीमती बीच कटुता उत्पन्न भै गीता पौडेलको मृत्यु प्रतिवादी दामोदर पौडेलको कर्तव्यबाट भएको देखिँदा परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट कसूरलाई पुष्टी गरेकोले निजलाई ज्यान सम्बन्धीको १३(३) बमोजिम सजाय गर्ने पुनरावेदन अदालत विराटनगरको निर्णय सदर हुने ठहर्‍याएको पाइयो। यसरी विमित गीता पौडेलको मृत्यु प्र.दामोदर पौडेलको कर्तव्यबाट भएको भन्ने श्री सर्वोच्च अदालतको निर्णय समेतबाट स्थापित भैरहेकोले त्यसरी बीमाको रकम हात पार्न नै श्रीमतीको हत्या गरिएको अवस्थामा यो तथ्यलाई नजर अन्दाज गर्दै बीमाको रकम प्र.दामोदरलाई दिन मिल्छ वा मिल्दैन भन्ने प्रश्न यहाँ उत्पन्न भएको छ।

गीता पौडेलले बीमा गर्दा इच्छाइएको व्यक्तिमा पति दामोदर पौडेलको नाम उल्लेख भएकोले बीमाको सर्त बमोजिम सामान्य अवस्थामा बीमाको रकम प्रतिवादीले पाउनु पर्ने हो। तर यहाँ बीमाको रकम पाउने इच्छाइएको व्यक्ति (Beneficiary) स्वयंले विमितको हत्या गरेको सन्दर्भ रहेकोले सो बारे हेर्दा बीमाको सर्त नं ८ यहाँ आकर्षित हुने देखियो। सो सर्त अनुसार विमितको मृत्यु प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा निम्न लिखित जुनसुकै कारणबाट भए पनि विमाङ्क बमोजिम नभए विमालेखको समर्पण मुल्य रहेछ भने सो मूल्य मात्र हुनेछ भन्ने उल्लेख भै देहाय (ग) मा “नागरिक वा जंगी ऐन भङ्ग गरेमा” भन्ने उल्लेख भएको पाइयो। सो व्यवस्थाको सामान्य अर्थ गर्दा विमितले नागरिक वा जंगी कानून उल्लंघन गरी सो कारणले निजको मृत्यु हुन गएमा निजले बीमाको रकम पाउँदैन। यसरी बीमाको सर्त नै विमितलाई नागरिक र जंगी कानूनको पालना गर्नु पर्ने दायित्व सुम्पेकोले जुन दायित्व विमित (Insured) ले बहन गर्नु पर्ने हुन्छ। सो दायित्व इच्छाइएको व्यक्ति (Beneficiary) उपर पनि रहन्छ। अर्थात विमितले जंगी एवं निजामती कानूनको उल्लंघन गरेमा बीमाको रकम पाउने स्थिति पनि हुँदैन भने त्यस्तो कार्य इच्छाइएको व्यक्तिले पनि बीमा रकम प्राप्त गर्नको लागि गर्नु हुँदैन। त्यस्तो गर्न पाउँछ भन्नु अपराधलाई प्रश्रय दिनु हुन जान्छ। यो कुरालाई आफ्नो अपराधको फाइदा अपराधीले लिन सक्दैन। (The criminal cannot take the benefit of his own crime) भन्ने न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्तले पनि पुष्टी गर्ने र न्यायका मान्य सिद्धान्त समेत अनुरूप न्याय सम्पादन गर्नु यस अदालतको संवैधानिक दायित्व रहेको परिप्रेक्ष्यमा विमितको हत्या गर्ने प्र. दामोदर पौडेलले बीमाको रकम पाउँछ भन्न मिल्ने देखिएन। तर बीमाको भुक्तानी बीमायोग्य स्वार्थ (Insurable Interest) हुने व्यक्तिले पाउने हुँदा बीमायोग्य स्वार्थ हुने एक जना व्यक्तिले नपाउँदैमा अन्य व्यक्तिले पाउँदैन भन्न मिल्दैन। बीमा ऐन, २०४९ को दफा ३८ मा इच्छाइएको व्यक्ति नभएमा वा अघि नै मृत्यु भएमा छोरा, छोरी, बाबु, आमा, दाजु, भाई, दिदी, बहिनीले बीमाको रकम पाउन सक्ने व्यवस्था रहेको र बीमाको रकम पाउने सन्दर्भमा प्र.दामोदर पौडेलको स्थिति इच्छाइएको व्यक्ति नभए सरह मान्नु पर्ने भएकोले उक्त कानून अनुसार अन्य व्यक्तिले दावी गर्न पाउने नै हुँदा दामोदर पौडेलले नपाए पछि, कसैले पनि पाउँदैन भन्ने इन्सुरेन्स कम्पनी तर्फका विद्वान अधिवक्ताको वृहत् जिकिरसंग भने सहमत हुन सकिएन।

अतः उपर्युक्त कारणहरूबाट मृतक गीता पौडेलको बीमाको रकम भुक्तानी पाउँ भनी मृतकका पति दामोदर पौडेलले नेशनल लाइफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनीमा दावी गरेको देखिएको, विमित गीता पौडेललाई मारेको अभियोगमा निजलाई कसूर ठहर भै सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट समेत फैसला भै

सकेको अवस्थामा दावी कर्ता मृतकका पति दामोदर पौडेललाई बीमा रकम भुक्तानी दिनु भनी बीमा समितिले गरेको २०५६।५।३१ को निर्णय मिलेको नदेखिंदा पुनरावेदकको दावी बमोजिम उक्त निर्णय वदर गरी दिएको छ । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा उल्लेख भए बमोजिम बीमा समितिको २०५६।५।३१ को निर्णय उल्टी हुने ठहरेकोले यस इन्साफमा चित्त नबुझे ऐनमा म्याद ३५ दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी प्रत्यर्थाहरुलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु १
दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु २

डा.आनन्द मोहन भट्टराई
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु

ठाकुर प्रसाद शर्मा
न्यायाधीश

इति सम्वत् २०६५ साल चैत्र १० गते रोज २ शुभम्

पुनरावेदन अदालत विराटनगर
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विनोदप्रसाद ढुंगेल
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
फैसला
दे.पु.नं.- ०४-०६३-०१३८०
निर्णय नं.६२

जि.मोरगं विराटनगर उप(महानगरपालिका वडा नं.२२ रानी बस्ने सनम श्रेष्ठ.....	१	पुनरावेदक वादी
ऐ.ऐ.बस्ने शुभम श्रेष्ठ.....	१	
ऐ.ऐ.बस्ने साक्षी श्रेष्ठ.....	१	
समेत ३ जनाको हकमा संरक्षक भै आफ्ना हकमा समेत ऐ.ऐ.बस्ने मनुकुमारी श्रेष्ठ.....	१	

विरुद्ध

जि.मोरगं विराटनगर उप(महानगरपालिका वडा नं.१२ बस्ने विन्दुदेवी श्रेष्ठ.....	१	प्रत्यर्थी प्रतिवादी
ऐ.ऐ.बस्ने सुबोध श्रेष्ठ.....	१	
ऐ.ऐ.बस्ने संजीव श्रेष्ठ.....	१	
ऐ.ऐ.बस्ने सुमित श्रेष्ठ.....	१	

तथा

दे.पु.नं.०४-०६३-०१३८१
निर्णय नं.-६३

जि.मोरगं विराटनगर उप(महानगरपालिका वडा नं.१२ बस्ने विन्दुदेवी श्रेष्ठ.....	१	पुनरावेदक प्रतिवादी
ऐ.ऐ.बस्ने संजीव श्रेष्ठ.....	१	
ऐ.ऐ.बस्ने सुमित श्रेष्ठ.....	१	

विरुद्ध

जि.मोरगं विराटनगर उप(महानगरपालिका वडा नं.२२ रानी बस्ने सनम श्रेष्ठ.....	१	प्रत्यर्थी वादी
ऐ.ऐ.बस्ने शुभम श्रेष्ठ.....	१	
ऐ.ऐ.बस्ने साक्षी श्रेष्ठ.....	१	
समेत ३ जनाको हकमा संरक्षक भै आफ्ना हकमा समेत ऐ.ऐ.बस्ने मनुकुमारी श्रेष्ठ.....	१	

मुद्दा : अंश, मिलापत्र, लिखत बदर ।
अधि छिन्ने न्यायाधीश : श्री महेशप्रसाद पुडासैनी
मोरंग जिल्ला अदालत ।

न्यायप्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) अनुसार यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ ।

टिपोट खण्ड

स्व.बालकृष्ण र विपक्षी विन्दु देवीका ३ भाई छोराहरूमा जेठा हाम्रो पति विपक्षी सुबोध श्रेष्ठ, माहिलो विपक्षी संजिव श्रेष्ठ र कान्छो विपक्षी सुमित श्रेष्ठ हुन् । ससुरा हजुरबुवा बालकृष्णको मिति २०५१।२।२२ मा देहान्त भएको थियो । म मनुकुमारी र विपक्षी सुबोधका बीच २०४६ सालमा अन्तरजातीय प्रेम विवाह भएकोले विपक्षी सासु देवरहरूले हेला होचो गरी चुलो मानु सम्म गर्न दिएनन् । पति सुबोधको के कहिले देखि लागु औषध सेवन गर्ने आदत बसेको रहेछ । उहाँको कुनै रोजगारी नभएको र घरको सम्पूर्ण व्यवहार तथा व्यवसायिक फर्म समेत विपक्षी सासु देवरहरूले चलाई आएकोले आर्थिक अभाव नै थियो । छोरी सनम र छोरा शुभमको जाय जन्म भएपछि पनि सासु देवरहरूले हेला होचो गरी स्कुलको फि नतिर्ने तथा लुगाफाटो समेत नकिन्ने गर्नु हुन्थ्यो । मिति २०५९।९।२२ मा कान्छी छोरी साक्षीको जन्म हुँदा पनि विपक्षीहरूले कुनै हेरविचार उपचार समेत नगरी मिति २०५९।९।२५ मा सुत्केरी अवस्थामै घरबाट निकाला गरेकाले छोराछोरी समेत माइतीमा शरण लिन पुग्यो । विपक्षी सुबोधले पनि लागु औषध सेवन गर्दै बारम्बार रकम माग्ने गरेपछि मिति २०५९।१२।१५ मा विपक्षी सासु देवरहरूले घरबाट निकाला गरेपछि निज सुबोधले विपक्षी सासु देवरहरू उपर यसै अदालतमा दे.नं.१४९६ को अंश मुद्दा गरी मूल ४ अंशियार भै हामीलाई नदेखाई विपक्षी आमा छोराहरू मात्र अंशियार देखाई मुद्दा दायर गरेको रहेछ । सो मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा मिति २०६०।७।३० गते र.नं.(ख) १०४१ मा मालपोत कार्यालय विराटनगरबाट विपक्षीहरू मिली जम्मा सम्पत्ति रु.२०लाख देखाई ४ भागको १ भाग रु.५ लाख नगद अंश वापत पति पिता सुबोधले बुझिलिएको भनि रुपैया लेनादेना नै नगरी सुबोध समेतलाई सही गराई हाम्रो अंश हक मार्ने गरी अंश भरपाई लेखत पास गरी सोही लेखतलाई सिरानी हाली वादी दावी र प्रतिउत्तर जिकिर छाडी छोडाई मिति २०६०।८।१९ मा विपक्षीहरूले अंश मुद्दा मिलापत्र गरेकाले सो अंश भरपाई लिखत र अंश मुद्दाको मिलापत्र बदर गरी विपक्षीहरू समेतबाट तायदाती फाँटवारी लिई विपक्षीहरू समेत मूल ४ अंशियार हुँदा ४ भागको १ भाग विपक्षी सुबोधको भागमा पर्ने हुँदा सो १ भागलाई ५ भाग लगाई ४ भाग हामी फिरादीहरूलाई अंश दिलाई चलन समेत चलाई पाउँ भन्ने मनुकुमारी श्रेष्ठ समेतको फिराद पत्र ।

यी विपक्षीहरूले म प्रतिवादीबाट अंश पाउने हुँदा मैले अंश वापत नगद रु.५,००,०००।- लिई अंश छोडपत्र गरीसकेको र सो रकम विपक्षीले आफ्नो जिम्मामा लिई सकेको हुँदा म सँग कुनै रकम नभएकोले मैले अंश दिनु पर्ने होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी सुबोध श्रेष्ठको प्रतिउत्तर पत्र ।

हामी प्रतिउत्तरकर्ताहरू ३ जना आमा छोरा हौ, अर्का प्रतिवादी सुबोध श्रेष्ठ हाम्रा दाजु तथा जेठो छोरा हुन् । विपक्षीहरू निज जेठो छोरा दाजुका श्रीमति छोरा छोरी हुन् । निज सुबोध श्रेष्ठले हामी उपर दे.नं.१४९६ को अंश मुद्दा गरेपछि हाम्रो जम्मा सम्पत्तिलाई रु.२०,००,०००।- मूल्यांकन गरी हामी जम्मा ४ अंशियार हुँदा सो ४ भागको १ भागको हुने रु.५,००,०००।- अंश वापत नगद निज सुबोध श्रेष्ठले बुझि लिई २०६०।७।३० गते र.नं.१०४१ (ख) मा अंश भरपाई लिखत पारीत गरी २०६०।८।१९ मा उक्त दे.नं.१४९६ को

अंश मुद्दा मिलापत्र गरेको हुँदा यी वादीका पति पिताले हामीबाट पाउने अंश नगदै लिई छँटि भिन्न भै सकेका हुँदा र यी वादी निज सुवोधको एकासगोलका अंशियार हुँदा वादीको दावी अनुसार हामीले अंश दिनु पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी विन्दुदेवी श्रेष्ठ, संजिव श्रेष्ठ र सुमित श्रेष्ठको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र।

वादी मनुकुमारी र प्रतिवादी सुवोधका २ छोरी र १ छोरा छन् । प्रतिवादी सुवोधले आमा विन्दु देवीबाट अंश भरपाई बमोजिमको नगद लिएको छैन । वादीले पनि अंश पाएको छैन भनि वादीका साक्षी राधा खड्काले गरेको वकपत्र ।

प्रतिवादी सुवोधले आफ्नो अंश हक वापत रु.५,००,०००/- बुझि लिईसकेका छन् । त्यसैबाट वादीलाई अंश दिनु पर्ने हो भनि प्रतिवादी सुवोधका साक्षी कान्ता भगतले गरेको वकपत्र तथा वदीका पति पिताले मिलापत्र गरी अंश बुझिसकेका हुँदा वादीले मिलापत्र लेखत बदर गरी अंश पाउने होइन भनि प्रतिवादी सुमित श्रेष्ठ समेतका साक्षी रोशन धौवडेल र निलम राइले गरेको वकपत्र ।

प्रतिवादी विन्दुदेवी नाम दर्ताको कि.नं.१४५, प्रतिवादी सुमित श्रेष्ठको नाउँ दर्ताको कि.नं.५७ तथा कि.नं.७१ मध्ये कित्ता काट भै कायम भएको कि.नं.१२३ बाहेक तायदातीमा उल्लेखित अन्य सम्पत्ति मध्ये दर्ता श्रेष्ठा समेतबाट दर्ता रहेको देखिन आएको सम्पत्तिबाट बैंकको ऋण व्यहोरा रोकका फुकुवा भएपछि चार भागको एक भागलाई पुनः पाँच भाग लगाई सो को पाँच भागको चार भाग वादीहरूले अंश पाउने ठहर्छ । वण्डा लाने सम्पत्तिबाट वादीहरूले अंश पाउने ठहर भएको र प्रतिवादीहरू बीच पारित अंश भरपाईको लिखत तथा मिलापत्रबाट वादीहरूको हक गएको हकमा असर परेको अवस्था नहुँदा अंश भरपाई तथा मिलापत्र बदर गरी रहनु पर्ने अवस्था नहुँदा बदर गरी रहनु नपर्ने ठहर्छ भन्ने शुरु मोरगं जिल्ला अदालतको मिति २०६२।११।२८ को फैसला ।

शुरुको फैसलामा चित्त बुझेन । प्रत्यर्थीहरू र ससुरा हजुर बुबा स्व.बालकृष्णको सम्पूर्ण सम्पत्ति भाग नलगाई भएको फैसला सो हदसम्म उल्ट्याई सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिबाट अंश पाउने, ऋण व्यहोर्नु नपर्ने र विवादित अंश भरपाई एवं मिलापत्र बदर हुने निर्णय गरी मुद्दा परेपछि बैंकलाई लेखी दिएको धितो फुकुवा नहुञ्जेल सम्म प्रतिक्षा गर्नु पर्ने हुँदा फुकुवा भएपछि मात्र अंश छँट्याउने भनि भएको निर्णय मिलेको छैन । बैंक समेत बुझि पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीहरूको पुनरावेदन जिकिर ।

वादीहरूका पति पिताले हामीबाट पहिलेनै अंश लिई भिन्न भै अंश मिलापत्र समेत गरी उक्त मिलापत्र यथास्थितिमा रही रहेको अवस्थामा यी वादीहरूले निजहरूको पति पिताको अंश हकबाट मात्र अंश पाउने हुँदा हाम्रो अंशियार नै हुन नसक्ने वादीहरूले लिएको दावी नपुग्ने गरी खारेजी फैसला गर्नुपर्नेमा सो नगरी दावी पुग्ने गरी भएको फैसला अ.व.१८४ (क) नं.तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ विपरित भएकोले शुरुको फैसला उल्टी हुने गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा पुनरावेदक वादी मनुकुमारी श्रेष्ठको र प्रत्यर्थी प्रतिवादी विन्दु कुमारी श्रेष्ठ समेत भएको अंश मिलापत्र लिखत बदर मुद्दामा दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको देखिदा दुवै पक्षलाई पुनरावेदनको जानकारी गराई पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

ठहर खण्ड

नियम बमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री राजेन्द्रप्रसाद भट्टराईले प्रतिवादीहरूले वादीहरूको अंश हक माने नियतबाट वादीका पति पिता सुवोध श्रेष्ठले केही नलिई वण्डा भरपाई पास गर्ने र अंश मुद्दा मिलापत्र

गरेको व्यहोराबाटै स्पष्ट हुन्छ । प्रतिवादी विन्दुदेवीको नाउको कि.नं.१४५ र प्रतिवादी सुमित श्रेष्ठको नाउँको कि.नं.५७ र १२३ को जग्गा समेत सगोलको वण्डा लाने जग्गा हो । २०३१ सालमा राजिनामाबाट हक प्राप्त भएको जग्गा निजी कायम गर्न मिल्ने होइन । प्रमाणको गोपाल बहादुर समेत वादी भएको अंश मुद्दामा लिखत वदरमा नालिस गरी वदर गराउनु नसकेको भन्ने आधारमा वण्डा नलाग्ने ठहराएको छ । आमाको नाउँमा राजिनामाबाट २०३१ सालमा प्राप्त भएको जग्गा छोरा बुहारीलाई अंश नलाग्ने अवस्था हुँदैन । तसर्थ वण्डा नलाग्ने ठहर गरेको उक्त जग्गा समेत वण्डा हुनुपर्छ भन्ने समेत र पुनरावेदक प्रतिवादी पक्षबाट उपस्थित विद्वान अविक्ताद्वय श्री भोजराज श्रेष्ठ तथा श्री प्रकाशबाबु पन्तले वादीका पति पिताले अंश मुद्दा गरी अंश वापत नगद ५ लाख बुझि अंश भरपाई गरी सोही आधारमा अंश मुद्दा मिलापत्र गरी सकेपछि वादीका पति पिता बाहेकका पुनरावेदक प्रतिवादीहरू उपर वादीहरूले नालिस गर्न पाउने हकद्वैया नै छैन । अंशमा चित्त नबुझे ऐनले निर्दिष्ट गरेको म्यादाभिन्न वादीका पति पिताले सम्म दावी लिन सक्नेमा हकद्वैया नै नपुग्ने वादीहरूको दावीबाट अ.व.७२ नं.प्रतिकूल दर्ता भएको फिरोद पत्रबाट वादीहरूलाई अंश दिलाई दिने गरेको शुरुको फैसला मिलेको छैन । एकातिर वादीले वदरमा दावी लिएको मिलापत्र र अंश भरपाई वदर नुहने र अर्कोतर्फ वादीहरूलाई अंश दिलाउने गरेको फैसला नमिलेकोले पुनरावेदक प्रतिवादीहरूबाट अंश दिलाई दिने गरेको हदसम्म शुरुको फैसला उल्टी हुनुपर्छ भनि गर्नु भएको बहस सुनियो ।

यसमा हाम्रो अंश हक मार्ने गरी अंश भरपाई लिखत पास गरी सोही लिखतलाई सिरानी हाली वादी दावी र प्रतिउत्तर जिकिर छाडी छोडाई मिति २०६०।८।१ मा विपक्षीहरूले अंश मुद्दा मिलापत्र गरेकाले सो अंश भरपाई लिखत र अंश मुद्दाको मिलापत्र वदर गरी विपक्षीहरू समेतबाट तायदाती फाँटवारी लिई विपक्षीहरू समेत मूल ४ अंशियार हुँदा ४ भागको १ भाग विपक्षी सुवोधको भागमा पर्ने हुँदा सो १ भागलाई ५ भाग लगाई ४ भाग हामी फिरोदीहरूलाई अंश दिलाई चलन समेत चलाई पाउँ भन्ने वादीको दावी तथा विपक्षीहरूले म प्रतिवादीबाट अंश पाउने हुँदा मैले अंश वापत नगदै लिई अंश छाडपत्र गरी सकेको भन्ने प्रतिवादी सुवोध श्रेष्ठको प्रतिउत्तर जिकिर र यी वादीका पति पिताले हामीबाट पाउने अंश नगदै लिई छँटि भिन्न भैसकेको हुँदा र यी वादी निज सुवोधको एकासगोलका अंशियार हुँदा वादीको दावी अनुसार हामीले अंश दिनुपर्ने होइन भन्ने विन्दुदेवी श्रेष्ठ समेतको प्रतिउत्तर जिकिर भएको प्रस्तुत मुद्दामा कि.नं.१२३ बाहेक तायदातीमा उल्लेखित अन्य सम्पत्ति मध्ये दर्ता श्रेष्ठा समेतबाट दर्ता देखिन आएको सम्पत्तिबाट बैकको ऋण व्यहोरा रोकका फुकुवा भएपछि चार भागको एक भागलाई पुनः पाँच भाग लगाई सो को पाँच भागको चार भाग वादीहरूले अंश पाउने ठहर्छ । अंश भरपाई तथा मिलापत्र वदर गरी रहनु पर्ने अवस्था नहुँदा वदर गरी रहनु नपर्ने ठहराई शुरु अदालतबाट भएको फैसलामा चित्त नबुझाई वादी प्रतिवादी दुवै पक्षका तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदन परेको देखिन आयो ।

उल्लेखित तथ्य एवं विद्वान कानून व्यवसायीहरूको वहश बुँदा समेतलाई मध्यनजर राखी विचार गर्दा प्रस्तुत विवादमा निम्न कुराको निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो :

- १) दावी गर्ने हकद्वैया वादीहरूमा छ, छैन ?
- २) वादी दावी अ.व.७२ नं.प्रतिकूल दर्ता भएको हो होइन ?
- ३) वादीहरूले अंश पाउने हो होइन ?
- ४) वादीहरूले अंश पाउने भए कुन कुन सम्पत्तिबाट पाउने हो ?
- ५) दावीको मिलापत्र र अंश भरपाई वदर हुने हो होइन ? र
- ६) मोरगं जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन ?

सर्वप्रथम प्रतिवादी पक्षबाट वादीका पति पिताले अंश मुद्दा दर्ता गरी नगद ५ लाख बुझि अंश भरपाई पारित गरी दिई मुद्दामा दावी छाडी मिलापत्र गरी सकेकोले वादीहरूले आफ्नो पति पिता बाहेक पुनरावेदक प्रतिवादीहरू उपर अंशमा दावी गर्ने हक वादीहरूमा छैन भन्ने कानूनी प्रश्न उठाएको देखिन्छ। पत्नी र छोराहरूले पति पिताको अंश हकबाट अंश पाउने हो। मुलुकी ऐन अंशवण्डाको महलको ३,४ र ५ नं.को व्यवस्थाले पनि सोही व्यहोरा पुष्टी गर्दछ। यदि पति पिताको पाउने अंश सोरत्र हिसाबले लिए पाएको छ भने पत्नी र छोरा छोरीले पति पिताकै अंशबाट आफ्नो अंश लिनुपर्ने हुन्छ। तर पति पिताले पाउनुपर्ने अंश नलिई कानूनी रुपमा अंश छोडपत्र गर्ने वा नलिएको लिखतबाट अंश लिए पाए भनि अंश भरपाई गर्नेका पत्नी छोरा छोरीले आफूहरूले पाउनुपर्ने अंश पति पिता बाहेकको सगोलका अंशियार उपर दावी गर्न नसक्ने अवस्था न्याय सम्मत हुदैन।

प्रस्तुत विवादमा वादीका पति पिता सुबोध श्रेष्ठले रु.५ लाख अंश वापत बुझेको भन्ने देखिन्छ तर सो ५ लाख रुपैयाँको अस्तित्व प्रतिवादी पक्षले स्थापित गर्न सकेको पाइन्न। तायदाती फाँटवारी हेर्दा प्रतिवादीहरू जिम्मामा अचल घर जग्गाहरू रहेको देखिन्छ। वादीको फिराद लेखबाट वादी मनुकुमारी र सुबोध श्रेष्ठका बीच अन्तर जातीय विवाह भएको र पारिवारिक सामन्जस्यता नभएको भन्ने देखिन आएको स्थितिमा वादीका पति पिताले कानून बमोजिम पाउनु पर्ने अंश हक हिस्सा लिए पाएको स्थापित हुन नसकेको अवस्थामा सगोलको सम्पत्तिमा आफ्नो अंशमा दावी लिने हक वादीहरूमा सुरक्षित नै हुँदा यी पुनरावेदक प्रतिवादी उपर अंशमा दावी लिने हकद्वैया नरहेको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी पक्षको जिकिर एवं बहस तर्कसँग सहमत हुन सकिएन।

पुनरावेदक प्रतिवादी पक्षले फिराद दावी अ.व.७२ नं.को विपरित रहेको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ। फिरादपत्रमा वादीहरूले प्रतिवादी सुबोध श्रेष्ठ र विन्दुदेवीका बीच भएको अंश भरपाई र प्रतिवादीहरूका बीच भएको अंश मुद्दाको मिलापत्र वदर गरी अंश दिलाई पाउँ भन्ने दावी लिएको देखिन्छ। दावीका उक्त तीनवटै विषय प्रतिवादीहरूसँग सम्बद्ध रहेको देखिन्छ। दावीको विषय पनि वादीहरूको अंश हकसँग सम्बन्धित देखिएका छन्। मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको ७२ नं.मा देवानी र फौजदारी मुद्दाको छुट्टाछुट्टै फिराद दिनुपर्ने सो बाहेक एउटै मानिसले एउटै मानिस उपर जतिसुकै भ्रगडाको विषयमा पनि फिराद दिन सक्ने व्यवस्था भएकोले वादीहरूले अंशमा दावी लिदा अंशमा असर पार्ने गरी प्रतिवादीहरूले आपसमा गरेको अंश मुद्दाको मिलापत्र तथा अंश भरपाई वदरमा समेत दावी लिएको विषय उक्त अ.व.७२ नं.को कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल दर्ता भएको भन्ने देखिन आएन।

अव वादीहरूले अंश पाउने हो होइन भन्ने तर्फ विचार गर्दा, वादीका पिता पतिले वास्तविक रुपमा अंश लिए पाएको अवस्था नभएको र वण्डा हुने सम्पत्ति वादीका पति पिताको जिम्मामा नभई यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरू जिम्मा रहेको देखिएकोले वादीहरूले पाउने अंश पुनरावेदक प्रतिवादीहरू समेतबाट पाउने देखिन आयो।

वादीहरूले कुन कुन सम्पत्तिबाट अंश पाउने भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा शुरु जिल्ला अदालतको फैसलामा विन्दुदेवी दर्ताको कि.नं.२४२ र ६७ तथा स्व.बालकृष्ण श्रेष्ठको नाउँ दर्ताको कि.नं.३२६ को जग्गा वण्डा हुने ठहर गरेको मिलेकै देखिन्छ। वण्डा नहुने ठहर गरेको विन्दुदेवीको नाम दर्ताको कि.नं.१४५ र सुमित श्रेष्ठको नाउँको कि.नं.५७ र १२३ को जग्गा निजै विन्दुदेवीबाट २०५६ सालमा बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको भन्ने देखिन्छ। विन्दुदेवीले आफ्नो ससुराबाट २०३१ सालमा राजीनामाबाट खरीद गरी लिएको जग्गा तत्काल बहाल रहेको अंशवण्डाको ३० नं.ले निजी आर्जन ठहर्ने अवस्था नभएको र बाबु आमाले जुनसुकै व्यहोराबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति छोरा बुहारी अर्थात् तल्लो पिढीका हकदारको लागि पैत्रिक सम्पत्ति मान्न पर्ने हुन्छ।

एकासगोलको अंशीयार जुनसुकै व्यक्तिका नाउँमा दर्ता रहे भएको सम्पत्ति अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सगोलको सम्पत्ति मान्नु पर्ने व्यवस्था प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) ले गरेको र सगोलका अंशियारका बीचमा जुनसुकै व्यहोराले जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण भएपनि सो सम्पत्तिमा अन्य अंशियारको अंश हक समाप्त हुन नसक्ने हुनाले प्रतिवादी विन्दुदेवीको नाउको र सुमित श्रेष्ठको नाउको उक्त कि.नं.१४५, ५७ र १२३ को जग्गा समेत वण्डा हुने ठहर्छ ।

त्यसैगरी तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख भएका सुनसरी चाँदवेला १ ख कि.नं.४५४ को ०-५-६ जग्गा स्व.बालकृष्ण श्रेष्ठको नाउँको नामसारी हुन बाँकी भन्ने उल्लेख भएपनि दर्ता श्रेस्ता सम्बन्धी मालपोत कार्यालय, सुनसरीको ०६२।८।६ को पत्रबाट सो जग्गा जीतबहादुर श्रेष्ठको नाउँमा रहेको भन्ने देखिएको र जीतबहादुर यिनै प्रतिवादी विन्दुदेवीका ससुरा देखिएकोले सो जग्गा समेतबाट वादीहरूले अंश पाउने ठहर्छ ।

शुरुले प्रतिवादीले देखाएका राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको ऋण मानु छँटिनु भन्दा अधिको देखिएकोले सो को दायित्व वादीहरूले समेत व्यहोर्नु पर्ने ठहराएको तर्फ हेर्दा प्रस्तुत फिराद पत्र ०६०।९।१० मा दर्ता भएको र मानु छँटिएको मिति फिराद पत्र परेको अघिल्लो दिनलाई कायम गरेको देखिन्छ । शुरु मिसिल संलग्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक शाखा कार्यालय, विराटनगरको ०६२।१०।२५ को पत्रमा ०५।८।८।३ को दृष्टिबन्धक धितोलाई फुकुवा गरी पुनः मिति ०६०।१०।११मा धितो बन्धक पारित भएको भन्ने देखिएकोले फिराद पत्र परि मानु छँटिएको मिति कायम भएको मिति पश्चात्को ऋणको दायित्व वादीहरूले व्यहोर्नु पर्ने अवस्था नभएकोले शुरुले उक्त बैंकको ऋणको दायित्व वादीहरूले समेत व्यहोर्नु पर्ने ठहराएको मिलेको देखिएन ।

वादीले फिराद पत्रमा प्रतिवादीहरूका बीच भएको अंश भरपाई र अंश मुद्दाको मिलापत्र बदरमा लिएको दावी पुग्ने नपुग्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा वादीका पति पिताले सम्पत्ति नै नलिई अंश मुद्दामा दावी छाडी मिलापत्र गरेको र अंश भरपाई पारित गरेको देखिएकोले वादीहरूले प्रतिवादीहरुबाट पाउने अंश भाग हिस्साको हदसम्म दावीको वण्डा भरपाई र अंश मुद्दाको मिलापत्र बदर हुने ठहर्छ ।

अतः शुरु मोरगं जिल्ला अदालतले पुनरावेदक प्रतिवादी विन्दुदेवी श्रेष्ठको नाउँको कि.नं.१४५, पुनरावेदक प्रतिवादी सुमित श्रेष्ठको नाउँको कि.नं.५७ र १२३, स्व.जीतबहादुरको नाउँको कि.नं.४५४ को जग्गा समेतबाट ४ भागको १ भागमा पर्ने श्री सम्पत्तिबाट नाबालक वादीहरूको विवाह खर्च पर सारी बाँकीलाई ५ भाग गरी सो बाट विवाह खर्च सहित ४ भाग वादीहरूले अंश पाउने उल्लेखित दावीको वण्डा भरपाई र अंश मिलापत्र बदर हुने र बैंकको ऋणको दायित्व वादीहरूले तिर्नु नपर्ने भनि ठहर गर्नुपर्नेमा अन्यथा गरेको हदसम्म नमिलेकोले सो हदसम्म शुरुको फैसला उल्टी हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरुपमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल खण्ड

माथी ठहर खण्डमा लेखिए अनुसार शुरुको फैसला केहि उल्टी भै वादीहरूले प्रतिवादीहरुबाट पाउने अंश भाग हिस्साको हदसम्म दावीको वण्डा भरपाई र अंश मुद्दाको मिलापत्र बदर हुने समेत ठहरी शुरुले वण्डा गर्नु नपर्ने भनि उल्लेख गरेको प्रतिवादी विन्दुदेवी श्रेष्ठ नाउँ दर्ताको कि.नं.१४५ र प्रतिवादी सुमित श्रेष्ठका नाउँको कि.नं.५७ र कि.नं.१२३ को जग्गा तथा स्व.जीतबहादुरको नाउँको कि.नं.४५४ को जग्गा समेतबाट ४ भागको १ भागमा पर्ने श्री सम्पत्तिबाट नाबालक वादीहरूको विवाह खर्च पर सारी बाँकीलाई ५ भाग गरी सोबाट विवाह खर्च सहित ४ भाग वादीहरूले अंश पाउने र बैंकको ऋणको दायित्व वादीहरूले तिर्नु व्यहोर्नु नपर्ने समेत ठहरेकाले यो फैसला अन्तिम भएपछि शुरुबाट वण्डा गर्नु नपर्ने भनि उल्लेख गरेका उपरोक्त

जग्गाहरू समेतलाई उल्लेखित भए बमोजिम वण्डा गरीपाउँ भनि कानून बमोजिम वादीहरूको दरखास्त परे वण्डा छँट्याई दिनु भनि शुरुमा लेखी पठाउनु.....१
फिराद दायर गर्दा वादीले राखेको कोर्ट फी रु.४००।- र पुनरावेदन गर्दा राखेको कोर्ट फी रु.११६५।५० समेत जम्मा रु.१५६५।५० पुनरावेदक वादीले प्रतिवादीबाट भराई पाउने हुँदा यो फैसला अन्तिम भएपछि भराई पाउँ भनि प्रतिवादीको यसै सरहदको जेथा देखाई वादीहरूको दरखास्त परे कानून बमोजिम गरी भराई दिनु भनि शुरुमा लेखी पठाउनु.....२
प्रतिवादीले पुनरावेदन गर्दा राखेको धरौटी रु.७७७०।- यस अदालतको र नं.७००२ बाट मिति ०६३।४।३ मा धरौटी रहेको देखिदाँ सो रकम वादीहरूले फिर्ता पाउनु पर्ने भएता पनि शुरुमा कोर्ट फी राख्न नसकी सुविधा लिएको देखिनाले सो धरौटी रहेको कोर्ट फी वादीहरूले फिर्ता नपाउने हुँदा सदर स्याहा गर्नु भनि लेखा शाखामा लेखी पठाउनु.....३
यो इन्साफ चित्त नबुझे ३५ दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालत, काठमाडौंमा पुनरावेदन गर्नु भनि प्रतिवादीहरूलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु.....४
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु.....५

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(केदार प्रसाद चालिसे)
न्यायाधीश

(विनोद प्रसाद हुंगेल)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल मार्ग ११ गते रोज ४ शुभम्.....।

पुनरावेदन अदालत बाग्लुङ्ग
संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री इश्वरप्रसाद खतिवडा
फैसला
सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं.१९ (कोड नं. १०-०६४-०००३७)
मुद्दा: अंश

बाग्लुङ्ग जिल्ला भकुण्डे गा.वि.स. वडा नं. ९ बस्ने फुलकुमारी मल्ल १ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ.घर भई हाल पर्वत जिल्ला शिवालय गा.वि.स. वडा नं. ४ बस्ने हिराकुमारी मल्ल
..... १ प्रत्यर्थी
वादी

सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं.२२ (कोड नं. १०-०६४-०००४०)

बाग्लुङ्ग जिल्ला भकुण्डे गा.वि.स.वडा नं.६ घर भई हाल ऐ. वडा नं. ९ बस्ने जनकुमारी
मल्ल १ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ. बस्ने हिराकुमारी मल्ल १ प्रत्यर्थी
वादी

सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं. २५ (कोड नं. १०-०६४-०००४५)

बाग्लुङ्ग जिल्ला भकुण्डे गा.वि.स.वडा नं. ९ गलुवा बस्ने टेकबहादुर मल्ल..... १ पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ. बस्ने हिराकुमारी मल्ल १ प्रत्यर्थी
वादी

शुरु फैसला गर्ने माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री भोलानाथ चौलागाई, बागलुङ्ग जिल्ला अदालत ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाका संक्षिप्त तथ्य यसप्रकार छः-

विपक्षी टेकबहादुर मेरा पिता, फूलकुमारी र जनकुमारी मेरा सौतेनी आमाहरु हुनुहुन्छ। विपक्षी टेकबहादुरका ३ वटा श्रीमती भएकोमा मेरो आमा मिनाकुमारी जेठी र विपक्षीहरु जनकुमारी र फूलकुमारी क्रमशः माइली र कान्छी श्रीमती हुनुपर्दछ। मेरो आमा मिनाबाट म फिरादीको मात्र जन्म भएको र मेरो आमाले आफूले पाउने अंश मात्र लिई सकी हाल पोइल गई सक्नु भएको छ। विपक्षी पिताले मलाई खान, लाउन, बस्न नदिनु भएकोले यसै अदालतमा मिति ०५१।४।१३ मा मानाचामल मुद्दा दिएकीमा मैले मानाचामल खर्च पाउने ठहरी यस अदालत समेतबाट फैसला भईसकेको थियो।

विपक्षीहरुलाई मैले पाउने अंश समेत दिनुहोस् भन्दा अंश दिन इन्कार गरेकोले अंशवण्डाका १×२×१०×३५ नं. बमोजिम यो फिराद लिई आएको छ। हाम्रो एकासगोलमा फूलकुमारीका ३ नाबालक छोराछोरी, विपक्षी जनकुमारीको छोरी १, विपक्षी पिता १, विपक्षी सौतेनी आमा २ र म फिरादी १ गरी ८ जना मूल अंशियार छौं। विवाह खर्च ५ जनाको पर सार्नु पर्ने छ। तसर्थ विपक्षीहरुबाट अंशवण्डाको २०×२१×२२×२३ नं. बमोजिम फिराद परेको अधिल्लो दिन सम्मको वण्डा गर्नु पर्नेको सम्पत्तिको फाँटवारी लिई ५ जनाको विवाह खर्च पर सारी ८ भागको १ भाग अंश पाउँ भन्ने समेतको फिराद पत्र।

फिराद दावी भुट्टा हो। विपक्षीको आमा मिनाकुमारीले यसै अदालतमा चलेको अंश मुद्दामा मिति २०४०।४।३१ मा भएको मिलापत्रबाट विपक्षीको अंश तथा विवाह खर्च बुझि लिई निज आमा जिम्मामा नै भएकोले प्रतिवादी म बाबु भएकै कारणले मात्र विपक्षीले अंश तथा विवाह खर्च पाउने होइनन्। म टेकबहादुर र मेरो श्रीमती जनकुमारी तथा फूलकुमारी बीच २०५३।४।२८ गते अंशवण्डा गरी छोट्टि भिन्न भएको छ। तसर्थ विपक्षीले हाल आएर अंश पाउँ भन्दैमा अंश पाउने होइनन्। प्रतिवादी म भन्दा बढी धनी विपक्षी वादी छन्। तसर्थ कथित व्यहोरा दर्शाई अंश पाउँ भन्न सुहाउने कुरा होइन। तसर्थ भुट्टा फिराद दावीबाट फुसद दिलाई कोर्टफि जफत गरी पाउँ भन्ने समेतको प्रतिवादी टेकबहादुर मल्लको प्रतिउत्तरपत्र।

प्रतिवादी म जनकुमारी, पति टेकबहादुर र सौता फूलकुमारीबीच २०५३।४।२८ मा वण्डापत्र भईसकेको हुँदा विपक्षीले मेरा पति टेकबहादुर संगबाट मात्र अंश पाउने हुन्। म संगबाट अंश पाउने होइनन् भन्ने समेतको प्रतिवादी जनकुमारी मल्लको प्रतिउत्तरपत्र।

म मिति २०५३।४।२८ मा मालपोत कार्यालय बागलुङ्गबाट त्यस बखतका अंशियारसंग अंश लिई छोट्टि भिन्न भईसकेको हुँदा म समेतका उपर विपक्षीको वादी दावी लाग्नै नसक्ने हुँदा प्रस्तुत दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको प्रतिवादी फूलकुमारी मल्लको प्रतिउत्तरपत्र।

वादीका साक्षी माया क्षेत्री, मिनाकुमारी के.सी. र सीता भण्डारीले र प्रतिवादीहरु टेकबहादुर मल्ल र फूलकुमारी मल्लका साक्षी कलाधर पौडेल, विरबहादुर के.सी., जितबहादुर शाहीले तथा प्रतिवादी जनकुमारीका साक्षी तिलकबहादुर मल्ल, हर्कबहादुर जि.सी., तारकबहादुर के.सी.ले गरेको वकपत्र मिसिल संलग्न रहेछ।

८ भागको १ भाग अंश मैले पनि पाउनु पर्दछ भनी अ.व. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी पार्वती मल्लले गरेको बयान मिसिल संलग्न रहेछ।

फिरादीले ८ अंशियार भने तापनि ६ जना अंशियार छौं। आमा फूलकुमारी र सौतेनी आमा जनकुमारीले अंश बुझिलिई सेकेका हुँदा हामी नाबालकहरुले पनि अंश पाउनु पर्दछ भनी अ.व. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी नाबालक छोरीहरु विपस्ना र विपना मल्ल तथा नाबालक छोरा विवश मल्ल समेत जना ३ को संरक्षक फूलकुमारी मल्लले गरेको बयान।

आदेशानुसार वादी प्रतिवादीले पेश गरेको तायदाती फाँटवारीको दरखास्त मिसिल संलग्न रहेछ । प्रतिवादी टेकबहादुर, फूलकुमारी र जनकुमारी बीच २०५३ सालमा भएको वण्डापत्रको कागजले यी वादीको अंश हकमा कुनै प्रतिकुल असर पारेको र सो वण्डापत्र यी वादीको हकमा समेत लागू हुने भनी भन्न मान्न नमिल्ने भएवाट फिराद माग दावी बमोजिम वादी प्रतिवादी संगोलका अंशियार मान्नु पर्ने भई वादी प्रतिवादीले पेश गरेको तायदातीमा उल्लेखित सम्पत्ति मध्ये प्रतिवादी फूलकुमारीको नाम दर्ताको जिल्ला रौतहट टॅमरिया गा.वि.स.वडा नं.कि.नं. ७५ को जग्गाको पारित लिखतको प्रकृतिबाट सो जग्गा निज फूलकुमारीको स्वआर्जनको देखिएको, त्यस्तै वादी हिराकुमारीको नाम दर्ताको कि.नं. १३५७ को जग्गा वादीले अन्यत्रबाट हा.व.गरी लिएको देखिदा उक्त दुवै कित्ता जग्गा वादी प्रतिवादीबीच वण्डा लाग्ने अवस्थाको देखिएन । सो बाहेक तायदातीमा देखाएको सम्पत्तिबाट यी वादी तथा अ.व.१३९ नं.बमोजिम भिकाई प्रतिवादी कायम भएका पार्वती, विपना, विपना तथा विवश अविवाहित भन्ने देखिदा निजहरूको विवाह खर्च अंशवण्डाको १७ नं. बमोजिम पर सारी बाँकी सम्पत्तिलाई ८(आठ) भाग गरी सोको १ (एक) भाग अंश वादीले प्रतिवादीहरूबाट पाउने ठहर्छ । तायदाती फाँटवारीमा उल्लेखित ऋणको हकमा साहुको नालेश परेमा उसै वखत कानून बमोजिम हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको सुरु बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।३०।४ को फैसला ।

२०५३ सालको वण्डापत्र पारित हुँदाको अवस्था वादी हिराकुमारी अंशियार कायम हुने कानूनी व्यवस्था थिएन । त्यस वखतको कानूनी व्यवस्था अनुसार म फूलकुमारी समेत पति प्रतिवादी टेकबहादुरसंग अंशवण्डा गरी बसेको हुँदा मुलुकी ऐन अंशवण्डाको ११ नं. मुताबिक समेत मैले वादी हिराकुमारीलाई अंश दिनुपर्ने होइन । २०५३ सालको अंशवण्डा कुनै कानूनले अमान्य नहुँदा र सो वदर गरी पाउँ भन्ने वादी दावी समेत नहुँदा सो अंशवण्डा अनुसार अंशवण्डा लिई बसेकीलाई समेत सगोलको अंशियारा मान्नु पर्ने भन्ने निष्कर्ष कानून संगत छैन । वादी हिराकुमारी प्रतिवादी टेकबहादुरसंग सगोलमै भएको र २०५९ सालको मुलुकी ऐन अंशवण्डाको संशोधन पछि वादी हिराकुमारी प्रतिवादी टेकबहादुरको सगोलको अंशियार भएको देखिन आएको छ । अंशवण्डाको ११ नं. मा “पछि ल्याए जन्मकाले अघि अंश लिई पर सरेकोसंग अंशमा दैया गर्न पाउदैन” भन्ने व्यवस्था छ । वादी हिरा पछि अंशियारा भएकी हुँदा अघि अंश लिई पर सरेकोसंग अंशमा दैया गर्न नपाउनेमा वादी हिराकुमारीले मसंग समेत अंश पाउने ठहर गरेको फैसला वदर गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी फूलकुमारी मल्लको पुनरावेदन जिकिर ।

वादी हिराकुमारीको आमाले अंश वापत २०४० सालमा नगद रु. ८,०००/- बुझि लिएकीमा वादीको त्यसतर्फ अंशमा दावी नभएको । साविकको अंशियारबाट पनि अंश लिने हो भने म जनकुमारी सरह अंश लिने वादीकी आमा उपर वादीको दावी हुनुपर्ने हो । २०५३ सालमा प्रचलित कानून अनुसार वादी हिराकुमारी अंशियार थिइनन् । त्यसैले २०५३ सालको अंशवण्डाको कागजले वादी हिराकुमारीको अंशवण्डा नछँट्याइएको हो । सो अंशवण्डा कुनै कानूनले अमान्य नहुँदा र सो वदर गरी पाउँ भन्ने वादी दावी समेत छैन । वादी हिराकुमारी प्रतिवादी टेकबहादुरसंग संगोलमै भएको र २०५९ सालको मुलुकी ऐन अंशवण्डाको महलको संशोधन पछि वादी हिराकुमारी प्रतिवादी टेकबहादुरको संगोलको अंशियारा भएको र २०५३ सालको अंशवण्डा भई सकेपछि हिराकुमारी पछि अंशियार हुन आएकीले अंशवण्डाको ११ नं. ले प्रतिवादी टेकबहादुरसंग मात्र अंश पाउनेमा म समेतबाट वादी हिराकुमारीले अंश पाउने ठहराएको सुरु फैसला वदर गरी पाउँ भन्ने जनकुमारी मल्लको पुनरावेदन जिकिर ।

वादीले २०५९ साल पछि नै अंशमा दावी गरेकी छिन् । मिति २०५३।४।२८ को पारित अंश वण्डापत्र वदर तर्फ कुनै उजुरी हाल सम्म छैन । वण्डापत्र सदर कायम छ । वण्डापत्र सदर कायम रहेको अवस्थामा पछि जन्मेका तथा कायम भएका अंशियाराहरूले अंशवण्डाको ११ नं. बमोजिम लाग्ने वा बाबुको अंश जिउनी सबै

खान पाउँछन् भन्ने समेत कानूनी व्यवस्था भएकोमा अपब्याख्या गरी बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतले गरेको फैसला प्रत्यक्ष त्रुटिपूर्ण भई वदर भागी छ, भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी टेकबहादुर मल्लको पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादी टेकबहादुर मल्ल विपक्षी वादीका पिता र प्रतिवादीहरू फूलकुमारी मल्ल र जनकुमारी मल्ल विपक्षी वादीका सौतेनी आमा भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन । पुनरावेदक प्रतिवादीहरू टेकबहादुर मल्ल, फूलकुमारी मल्ल र जनकुमारी मल्ल समेतको बीचमा मिति २०५३।४।२८ मा मालपोत कार्यालय, बाग्लुङ्गबाट वण्डापत्रको लिखत पारित भएको देखिन्छ । २०५३ सालमा वण्डापत्र लिखतबाट छँट्टि भिन्न भएका निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरू फूलकुमारी मल्ल, जनकुमारी मल्ल समेतबाट अंश पाउँ भनी विपक्षी वादी हिराकुमारी मल्लले मिति २०६१।६।२८ मा फिराद दिएको देखिन्छ । २०५३ सालमा नै लोग्नेबाट छँट्टि भिन्न भई बसेका निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरू फूलकुमारी र जनकुमारी समेतको सम्पत्तिबाट विपक्षी वादी हिराकुमारिले अंश पाउने गरी सुरु बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला कानूनी व्याख्या सम्बन्धी प्रश्न उपस्थित भई विचारणीय देखिन आएकोले अ.व.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी वादीलाई छलफलको लागि भिकाई आए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।१।१८ को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चठी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री हरिप्रसाद शर्मा र भूमिश्वर गौतमले २०५३।४।२८ मा प्रतिवादीहरूले वण्डापत्र पारित गरी छुट्टि भिन्न भएकाले अधि छँट्टि भिन्न भएका प्रतिवादीसंग वादीले अंश पाउन अंशवण्डाको ११ नं. ले मिल्दैन । वादी हिराकुमारिले मानाचामल मुद्दामा जनकुमारीलाई प्रतिवादी नै नबनाएका र प्रतिवादी फूलकुमारीलाई पुनरावेदन अदालत बाग्लुङ्गको फैसलाबाट समेत उन्मुक्ति दिइसकेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूबाट वादीले अंश पाउने होइन । प्रतिवादी टेकबहादुरले भाई मरी अपुतालीबाट पाएको जग्गा निजी आर्जनको हुनेमा वण्डा लगाउन मिल्ने होइन । वादीको नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. १३५७ को जग्गा वकसपत्रमा प्राप्त गरेपनि सगोलको अवस्थामा प्राप्त गरेकाले सो सम्पत्ति वण्डा लगाउनु पर्ने हो । सुरु बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा वदर गरी पुनरावेदन जिकिर अनुसार गरी पाउँ भनी गर्नु भएको तर्कपूर्ण वहस सुनियो ।

जग्गा स्वआर्जनको देखिएकोले वण्डा नलाग्ने सम्पत्ति बाहेक तायदातीमा देखाएको सम्पत्तिबाट विवाह नभएका अंशियारहरूको विवाह खर्च पर सारी वादी हिराकुमारिले ८ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर्छ भनी सुरु बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६४।१।३० को फैसला । सो फैसला उपर प्रतिवादीहरू जनकुमारी मल्ल, फूलकुमारी मल्ल र टेकबहादुर मल्लको छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

प्रस्तुत मुद्दामा विवाद रहित रूपमा निम्न बमोजिम तथ्यहरू रहेको कुरा उदधृत गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ:-

- क) प्रतिवादी टेकबहादुर मल्ल र मिनाकुमारीको बीचमा विवाह भई वादी हिराकुमारी मल्लको जन्म भएको, मिनाकुमारिले लोग्ने टेकबहादुर उपर अंश मुद्दा दायर गरी मिति २०४०।४।३१ मा रु.८०००/- बुझि मिलापत्र भएको र २०४० सालमा नै वादी हिराकुमारी मल्लकी आमा मिनाकुमारी अर्को व्यक्तिसंग पोइल गइसकेकी । मिनाकुमारी पोइल जाँदाको अवस्थामा वादी हिराकुमारी मल्ल करिव ८ वर्षकी नाबालक रहेको भन्ने देखिन आएको छ ।

- ख) प्रतिवादी टेकबहादुर मल्लको प्रतिवादीहरू जनकुमारी र फूलकुमारी दुई जना श्रीमतीहरू हाल रहेको, निज श्रीमतीहरू र प्रतिवादी टेकबहादुरको बीचमा मालपोत कार्यालय, बाग्लुङ्गमा मिति २०५३।४।२८ मा र.नं.१६४ बाट अंशवण्डाको लिखत पारित भएको ।
- ग) वादी हिराकुमारी मल्लले प्रतिवादीहरू टेकबहादुर मल्ल र फूलकुमारी मल्ल उपर मानाचामल मुद्दा मिति २०५१।४।१३ मा दायर गरेको । सो मुद्दामा ०५३ सालको अंशवण्डाको लिखतले प्रतिवादी फूलकुमारीले वादी दावीबाट उन्मुक्ति पाउने र प्रतिवादी टेकबहादुर मल्लबाट मासिक रु.११००/- मानाचामल भराई पाउने ठहरी यसै पुनरावेदन अदालत बाग्लुङ्गबाट मिति २०६१।३।२० मा फैसला भएको ।
- घ) सौतेनी आमा फूलकुमारीको ३ जना नाबालक छोराछोरी र जनकुमारीको छोरी १ र सौतेनी २ आमा, विपक्षी पिता र फिरादी आफू समेत गरी ८ अंशियार भएकोले विवाह खर्च र ८ भागको १ भाग अंश समेत प्रतिवादीहरूबाट दिलाई भराई पाउँ भनी मिति २०६१।६।२३ मा प्रस्तुत अंश मुद्दा विपक्षी वादी हिराकुमारी मल्लले दायर गरेको ।

उक्त तथ्यहरू तथा पुनरावेदन जिकिरहरू र पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर समेतलाई मध्यनजर राख्दै प्रस्तुत मुद्दामा मुलभूत रूपमा निम्न प्रश्नहरूको निरोपण गर्नु पर्ने देखिन आएको छ ।

- १) मिति २०५३।४।२८ मा छुट्टी भिन्न भई बसेको सौतेनी आमाहरू जनकुमारी, फूलकुमारी मल्ल समेतबाट वादी हिराकुमारी मल्लले अंश पाउने हो वा होइन?
- २) मानाचामल मुद्दामा जनकुमारीलाई प्रतिवादी नबनाएको र पुनरावेदन अदालत बाग्लुङ्गको फैसलाबाट फूलकुमारी मल्लले मानाचामल मुद्दामा उन्मुक्ति पाएकी हुँदा सो मानाचामल मुद्दाको कारणले निज प्रतिवादीहरू उपर वादीको अंशमा माग दावी गर्न मिल्ने हो वा होइन?
- ३) बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।३० को फैसला मिलेको छ वा छैन? पहिलो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा मिति २०५३।४।२८ मा प्रतिवादीहरू टेकबहादुर र निजका दुईवटी श्रीमती जनकुमारी र फूलकुमारीको बीचमा मालपोत कार्यालय बाग्लुङ्गबाट अंश वण्डाको लिखत पारित भएको देखिन आएको छ । सो अंशवण्डामा कि.नं.९६६ को ०-१-०-० घर जग्गा र जग्गा मध्य जनकुमारीलाई ०-०-२-० र फूलकुमारीलाई ०-०-२-० घर जग्गा र जग्गा जमिनहरू मात्र टेकबहादुरको अंशभागमा पर्ने गरी वण्डा भएको देखिन आएको छ । उक्त पारित अंशवण्डाको पेटबोलीमा “उमेर पुगेकी छोरी हिराकुमारीको विवाह दान हामी ३ बाबु आमाले संगोलबाट गर्ने” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

उक्त २०५३ सालमा पारित अंशवण्डा हुँदाको अवस्थामा मुलुकी ऐन तत्कालीन अंशवण्डाको महलमा छोरीले जन्मनासाथ अंशमा हक प्राप्त गर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइदैन । “पैतिस (३५) वर्ष उमेर पुगेकी विवाह नभएकी छोरीले छोरा सरह अंश पाउँछ” भन्ने तत्कालीन अंशवण्डाको महलको १६ नं.मा कानूनी व्यवस्था रहेको थियो । ३५ वर्ष उमेर पुगेर विवाह नभएको अवस्थामा भने छोरीले अंश हक प्राप्त गर्ने व्यवस्था रहेको थियो । २०५३ सालमा प्रतिवादीहरूको बीचमा वण्डापत्र पारित हुँदा तत्कालीन कानूनी व्यवस्था मुताबिक वादी हिराकुमारीले अंश हक प्राप्त गर्न सक्ने शर्तहरू पूरा गरेको देखिन नआए तापनि निजको अंश हक तत्कालीन कानूनी व्यवस्था मुताबिक पनि सुसुप्त अवस्थामा रहेकै देखिन आउँछ ।

मुलुकी ऐन (एघारौँ संशोधन), २०५८ बाट संशोधित मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १ नं मा छोरीको पनि अंशमा हक रहने गरी मिति २०५९।६।१० देखि लागू हुने कानूनी व्यवस्था प्रचलनमा आएको पाइन्छ । सो कानूनी व्यवस्थाबाट वादी हिराकुमारी नैसर्गिक अधिकारको रूपमा अंश हक प्राप्त गर्ने कुरामा विवाद देखिदैन । २०५३ सालमा अंशवण्डा

पारित गर्दा वादी हिराकुमारीको विवाह खर्च प्रतिवादीहरू तीनै जनाले संगोलबाट गर्ने भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेका छन् । वादी हिराकुमारीको हालसम्म विवाह भएको देखिन आएको छैन ।

२०५३ सालमा वण्डापत्र हुँदा प्रतिवादीहरू तीनजना मात्र कानूनी रूपमा अंशियार थिए । वादी हिराकुमारीले सो वखत अंशियारको हैसियत प्राप्त गरी सकेको थिएन । निज वादीले विवाह खर्च सम्म पाउने कानूनी व्यवस्था रहेको थियो । निज वादी हिराकुमारीको विवाह खर्च प्रतिवादी तीनै जनाले संगोलबाट गर्ने भन्ने वण्डापत्रमा उल्लेख भएवाट यी वादी हिराकुमारी उपरको विवाह खर्चको आर्थिक दायित्व उस वखत वण्डापत्र गर्ने तीनैजना अंशियारले समान रूपमा लिएको भन्ने स्पष्ट हुन्छ । अर्थात् उस वखत प्रतिवादी तीनै जनासंग वादी हिराकुमारी संगोलमै रहेको कुरा स्थापित हुन गएको देखिन आएको छ । वस्तुतः वादी हिराकुमारी प्रतिवादीहरू तीनै जनासंग संगोलको अंशियारको रूपमा रहेको देखिन आउँछ ।

प्रतिवादी टेकबहादुर मल्लले आफ्ना नाउँमा दर्ता रहेका जग्गाहरू २०५३ सालमा वण्डा भए पछि कान्छी श्रीमती फूलकुमारीलाई हस्तान्तरण गरेको तथ्य पनि देखिन आएको छ । पैत्रिक सम्पत्तिमा छोरीको समेत अंश हक रहने गरी २०५१/६/१० देखि कानून संशोधन भई लागू भएपछि वादी हिराकुमारीले आफ्नो अंश हक २०५३ सालमा वण्डापत्र गरी छुट्टी भिन्न भएका तीनैजना अंशियार प्रतिवादीहरूबाट समान रूपमा दावी गरी लिन पाउने कुरा नै न्यायोचित हुन्छ । अन्यथा कानूनले अंशहकको अधिकार स्थापित गरे पनि वादी हिराकुमारीले वास्तविक रूपमा सो अधिकारको उपभोग गर्नबाट वञ्चित हुनु पर्ने देखिन्छ । अघि २०५३ सालमा अंशवण्डा भएको भनी सामान्य रूपमा अर्थ गरी संगोलमा रहेका वादी हिराकुमारीलाई प्रतिवादीहरू जनकुमारी, फूलकुमारी समेतबाट प्राप्त गर्ने अंश हक प्रदान गर्न इन्कार गरिनु न्यायको रोहमा मनासिब र विवेकसम्मत देखिन आउँदैन ।

अंशवण्डाको ११ नं को कानूनी व्यवस्था अनुसार वादीले अघि छँट्टि भिन्न भएका अंशियारसंग अंशमा दावा गर्न पाइदैन भनी प्रतिवादी तर्फका विद्वान कानूनी व्यवसायीको तर्क रहेको छ । सो तर्फ विचार गर्दा अंशवण्डाको ११ नं. मा “अंश लिई बेग्लै भएपछि आफ्नो र कोही स्वास्नी छोराको अंश समेत मिसाई संगै राखेको रहेछ भने पछि अरु स्वास्नी ल्यायो वा छोरा छोरी जन्मे भने संगै बसेकाहरूको अंश जिउनी जम्मा गरी बसेका र पछि ल्याए जन्मेका स्वास्नी छोरालाई ऐन बमोजिम अंश गरिदिनु पर्छ । आफ्नो अंश लिई बेग्लै भएपछि अर्को स्वास्नी ल्यायो वा छोराछोरी जन्मे भने पछि ल्याए जन्मेकोले लोग्ने वा बाबुको अंश जिउनी सबै खान पाउँछन् । पछि ल्याए जन्मेकाले अघि अंश लिई पर सरेकोसंग अंशमा दैया गर्न पाउदैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । अंशवण्डा भएपछि जन्मिएका सन्तानले लोग्ने वा बाबुको अंश बाहेक अघि अंशवण्डा भई छँट्टि सकेका अंशियारहरूको अंशमा दावा गर्न नपाइने भन्ने उक्त कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन आएको छ । वादी हिराकुमारी २०५३ सालमा प्रतिवादीहरूको बीचमा अंशवण्डा हुँदा २० वर्ष उमेरकी भईसकेको हुँदा उक्त अंशवण्डा हुँदा वादी हिराकुमारीको जन्म भईसकेको भन्ने देखिन्छ । अर्थात् वण्डा भईसकेपछि जन्मेको सन्तान वादी हिराकुमारी होइनन् । तसर्थ अंशवण्डाको ११ नं. को कानूनी व्यवस्था प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुन सक्ने देखिएन ।

२०५३ सालमा प्रतिवादीहरूको बीचमा अंशवण्डा पारित हुँदाको अवस्थामा तत्कालीन कानूनी व्यवस्थाबाट वादी हिराकुमारीको अंशहकमा असर पर्ने स्थिति नै सिर्जना भएको देखिदैन । वादी हिराकुमारी प्रतिवादीहरूसंग संगोलमा रहेको देखिन्छ । वस्तुतः २०५३ सालको प्रतिवादीहरू बीचमा भएको वण्डापत्रलाई वादीले वदर गर्न दावी लिन पर्ने औचित्य नै देखिन आउँदैन । सो २०५३ सालको वण्डापत्र जीवित नै रहँदा पनि वादीले प्राप्त गर्ने अंशहकमा कुनै फरक पर्ने देखिन आउँदैन । अतः सो वण्डापत्र वदरमा दावी छैन भन्ने प्रतिवादी तर्फका कानून व्यवसायीको जिकिरसंग सहमत हुन सकिदैन ।

२०५३ सालको वण्डापत्रको आधारबाट वादी हिराकुमारीलाई अंश हक दिन नपर्ने भनी प्रतिवादीहरू जनकुमारी, फूलकुमारीको जिकिर उक्त आधार प्रमाणबाट न्यायोचित र कानून सम्मत देखिन आउँदैन । अन्यथा प्रमाणित भएमा बाहेक तीनैजना प्रतिवादीहरूको सम्पत्तिमा संगोलमा रहेका अंशियार वादी हिराकुमारी मल्लको अंश हक समान रूपमा रहेको मान्नु पर्ने स्थिति छ । अतः प्रतिवादीहरू जनकुमारी, फूलकुमारी समेतको सम्पत्तिमा समेत अंशियार वादी हिराकुमारीको अंश हक रहेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरू समेतबाट वादी हिराकुमारीले अंश पाउने नै देखिन आयो ।

अब दोश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, इज्जत आमद अनुसार खान लाउन मानाचामल दिई पाउँ भन्ने मुद्दाको विषय तत्कालीन अवस्थामा जीविकोपार्जनको लागि न्यूनतम आवश्यकता पूरा गर्ने सम्मको कुरामा सीमित रहेको देखिन्छ । छोराछोरीको जीवनयापनको लागि अभिभावकले व्यवस्था गरिदिन पर्ने कर्तव्यको रूपमा यसलाई हेर्न सकिन्छ । सो कर्तव्य पुरा नगरेमा अंश दिन पर्ने भन्ने मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १० नं. मा उल्लेख भएको देखिन्छ । अंश प्राप्त गरिसकेपछि मानाचामल भराउन पर्दैन । अतः मानाचामल सम्बन्धी विषय अंश प्राप्त नभएसम्मको लागि क्रियाशिल हुने गरेको देखिन्छ । मानाचामलको मुद्दाले अंशियारहरूको एकिन गरी अंशियार कायम गर्ने होइन । साथै पैत्रिक तथा संगोलको सम्पत्तिको बाँडफाँड गरिदिने कार्य पनि गर्ने होइन । बाबु आमाले छोराछोरी समेतलाई पालनतालन शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गरिदिनु पर्ने जिम्मेवारीलाई इंगित गरेको सम्मको अवस्था मानाचामलको विषय बन्दछ ।

अंश सम्बन्धी हक व्यक्तिको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा रहने र अंशियार एकिन गरी अंशियारहरूलाई सम्पत्ति नै बाँडफाँड गरी दिलाई दिने कार्य गर्ने हुनाले मानाचामल र अंश मुद्दा सैद्धान्तिक रूपमै फरक विषयवस्तु हो ।

तत्कालको अवस्थामा वादी हिराकुमारीको जीवनयापनको लागि आवश्यक खर्चको प्रबन्ध गरिदिन पर्ने दायित्व र कर्तव्य बाबु टेकबहादुर कै बढी रहन जाने कुरा स्वाभाविक नै मान्न सकिन्छ । वादी हिराकुमारीको अंशहकको प्रयोजनको लागि प्रतिवादीहरू फूलकुमारी, जनकुमारी, टेकबहादुर तीनै जनासंग वादी संगोलमा रहेको अवस्था विद्यमान रहेको देखिएको छ । मानाचामल मुद्दाको फैसलाले तीनै जना प्रतिवादीहरूसंग वादी हिराकुमारीको अंशहक रहेको विषयवस्तुलाई कुण्ठित गरेको मान्न मिल्ने देखिन आउँदैन । बेग्लै विषय र प्रकृतिको मानाचामल मुद्दामा पुनरावेदीका जनकुमारीलाई प्रतिवादी नबनाएको र पुनरावेदीका फूलकुमारीले मानाचामल भराई दिन नपर्ने गरी उन्मुक्ति दिई मानाचामल मुद्दामा फैसला भएको आधारबाट वादी हिराकुमारीले प्रतिवादीहरूका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको वृहत्संग सहमत हुन सकिएन । वस्तुतः प्रस्तुत अंश मुद्दामा प्रतिवादीहरू जनकुमारी र फूलकुमारीसंग वादीले अंश माग दावी गर्न र निज प्रतिवादीहरूबाट अंश पाउन सक्ने नै देखिन आयो ।

अब तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, पुनरावेदक प्रतिवादी टेकबहादुर मल्ल आफ्नै भाई जंगबहादुर मरी निजको जग्गाहरू नामसारी गरेको देखिन आएको छ । सो नामसारी गरेका जग्गाहरू पैत्रिक भएको भन्ने कुरामा विवाद देखिएको छैन । निज प्रतिवादी टेकबहादुरले प्राप्त गरेको पैत्रिक जग्गाहरूमा दोश्रो पुस्ताकी निजकी छोरी वादी हिराकुमारीले अंश पाउने नै देखिन्छ । पुनरावेदक प्रतिवादी फूलकुमारीको नाउँमा दर्ता रहेको रौतहट जिल्ला टँमरिया गा.वि.स.अन्तरगतको जग्गा स्वआर्जनको ठहरी वण्डा नलाग्ने भनी सुरु जिल्ला अदालतबाट फैसला भएकोमा सो उपर वादी हिराकुमारी मल्लले पुनरावेदन नै नगरी चित्त बुझाई बसेको देखिदा सो तर्फ केही बोलिरहन परेन । प्रतिवादी फूलकुमारीको स्वआर्जन निजी ठहरीए बाहेक अन्य सम्पत्ति निजको स्वआर्जन हो भनी प्रमाण पुऱ्याउन सकेको देखिदैन । लोग्ने प्रतिवादी टेकबहादुरबाट निज प्रतिवादी फूलकुमारीले केही जग्गा प्राप्त गरेको देखिन्छ । संगोलमा रहेका अंशियारका नाउँमा रहेको सम्पत्ति अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सबै अंशियारहरूको समान अंश हक रहन जाने भएबाट २०५३ सालको वण्डापत्रको लिखत भएपछि लिखत गरी लिएको भन्ने सम्मको आधारमा वण्डा नलाग्ने सम्पत्ति रहेछ भन्ने मान्न मिल्ने ।

वादी हिराकुमारी मल्लको नाउँमा दर्ता रहेको पर्वत जिल्ला शिवालय गा.वि.स.वडा नं ४ को कि.नं.१३५७ को जग्गा निज वादीले मानाचामल मुद्दा दायर गरी सकेपछि मिति २०६०/१०/१९ मा हालैको बक्सपत्रबाट प्राप्त गरेको देखिन आयो । “बक्स पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफू खुशी गर्न पाउँछ, वण्डा गर्न कर लाग्दैन” भनी अंश वण्डाको १८ नं. मा कानूनी व्यवस्था भएको पनि देखिन्छ । “बक्सपत्रको सम्पत्ति निजी आर्जनको अचल सम्पत्ति हुँदा अंशवण्डाको १८ नं. बमोजिम आफूखुशी गर्न पाउने” भनी सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट (पुनरावेदक प्रतिवादी ब्रह्मनारायण शाह कानून विपक्षी वादी यशोदा देवी रौनियार मुद्दा लिखत वदर ने.का.प.२०४० निर्णय नं. १८५० अंश १२ पृष्ठ ८७८ सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । त्यसै गरी “मिति २०३४/१२/२७ मा भएको सातौं संशोधन पछिको मुलुकी ऐनको अंशवण्डाको १८ नं. मा भएको व्यवस्थाबाट कसैले निजी तवरबाट पाएको सम्पत्ति निजी हुने र वण्डा गर्न कर नलाग्ने स्पष्ट देखिन्छ । त्यसमा पनि उल्लेखित लिखतको व्यहोरामा नै हेरविचार र खुशी तुल्याए वापत भन्ने स्पष्ट उल्लेख भएबाट पनि उक्त जग्गा वादीले निजी तवरबाट प्राप्त गरेको रहेछ भन्ने स्पष्ट हुन आउँछ भने सो व्यहोरा सत्य नभई अन्यथा हो भनी मान्न तथा प्रतिवादीले नै थैली हाली खरिद गरेको भनी लिएको जिकिर समेत कानून संगत नदेखिने” भनी सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट (ने.का.प.२०५३ अंक ९ पृष्ठ ७०६ निर्णय नं. ६२६५ मुद्दा अंश पिताम्बर शर्मा विरुद्ध लालमाया शर्मा) सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । वस्तुतः विपक्षी वादीले बक्सबाट प्राप्त गरेको कि.नं. १३५७ को जग्गा निजको स्वआर्जनको देखिन आएकोले वण्डा लाग्ने देखिन आएन ।

उक्त आधार प्रमाणहरूबाट स्वआर्जनको ठहरिएको जग्गा बाहेक तायदाती फाँटवारीमा पेश भएको श्रीसम्पत्तिबाट वादीले अंश पाउने नै देखियो । वादी हिराकुमारी मल्ल र पुनरावेदक प्रतिवादीहरू तथा अ.व.१३९ नं. बमोजिम बुझिई प्रतिवादी कायम गरिएका पार्वती, विपस्ना, विपना तथा विवश समेत गरी ८ जना अंशियार रहेको देखिन आयो । वादीले अंश लिई पाई सकेको कुनै प्रमाण देखिन आएको छैन । अतः निजी आर्जनको ठहरिएको जग्गा बाहेक तायदाती फाँटवारीमा उल्लेखित सम्पत्तिबाट अविवाहित अंशियारहरूको विवाह खर्च परसारी बाँकी सम्पत्तिबाट वादीले ८ भागको १ भाग प्रतिवादीहरूबाट अंश पाउने र ऋणको हकमा साहुको नालेस परेका वखत कानून बमोजिम हुने गरी मिति २०६४/११/३० मा बाग्लुङ्ग जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मनासिब नै देखिदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरू टेकबहादुर मल्ल, जनकुमारी र फूलकुमारी मल्लको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । यो मिसिलको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

इश्वरप्रसाद खतिवडा
न्यायाधीश

फैसला गर्ने शा.अ.श्री हर्कबहादुर क्षेत्री

इति सम्बत् २०६५ साल आषाढ १७ गते रोज ३ शुभम्

पुनरावेदन अदालत बागलुङ्ग

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ

माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा

फैसला

सम्बत् २०६३ सालको द.दे.नं.१८ (कोड नं.१०-०६३-०००४५)

मुद्दा : अंश नाता कायम ।

म्याग्दी जिल्ला घतान गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने डोलपुरीको श्रीमती वर्ष ३६ की समी^{१९}
पुरी..... १ पुनरावेदक
वादी

विरुद्ध

ऐ.ऐ.बस्ने ओमपुरीको छोरा ४१ को डोल पुरी..... १ प्रत्यर्थी
ऐ.ऐ. बस्ने डोल पुरीकी श्रीमती मनकुमारी पुरी..... १ प्रतिवादी

शुरु फैसला गर्ने अदालत र न्यायाधीश : म्याग्दी जिल्ला अदालतका माननीय जिल्ला न्यायाधीश श्री रामचन्द्र राई ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :-

साविक मेरो लोग्ने गुप्त पुरी विदेश गएका बखत मिति २०५७/११/१२ गते राती ८:३० बजेको समयमा म उम्कने प्रयास गर्दा मलाई विवश बनाई गोरु बाँधेको छाप्रोमा लगी डोलपुरीले करणी गर्नु भएको र २०५७ चैत्र महिनामा मेरै घरको ओछ्यानमा करणी गर्नु भएको, सो करणीबाट गर्भ रहन गई जातक जन्मी मारी प्रहरीबाट पक्राउ परी बयान गर्दा समेत म सँग डोल पुरीको करणी भएको कुरा स्वीकार गरेबाट म विपक्षी डोल पुरीको श्रीमती भएकोमा विवाद छैन । म फिरादीका विवाहित लोग्ने गुप्त पुरी हुन् तापनि म विपक्षी डोलपुरीसँग करणी सहवास गरी गर्भ रही जातक जन्मेपछि घटना घटेको हुनाले सो मुद्दामा म समी पुरी र डोल पुरीले करणी भएको तथ्यमा स्वीकार गरेपछि मुलुकी ऐन अंशवण्डाको ५ नं.बमोजिम तथा लोग्ने स्वास्नीको २ नं.बमोजिम मेरो साविकका लोग्ने गुप्त पुरीसँग मेरो स्वतः सम्बन्ध विच्छेद भएको र गुप्त पुरीको सत्य डगाएकी हुनाले निजसँग अंश हकमा दावी कानून बमोजिम लिन नमिल्ने हुँदा मैले कानूनत : डोलपुरीसँगबाट अंशहक र नागरिकताको हक अधिकार पाउनेमा कुनै विवाद छैन । तसर्थ विपक्षीलाई यस अदालतबाट फिकाई साक्षी प्रमाण जो जे बुभ्नुपछि बुझी अंश वण्डाका महलका २०,२१,२२,२३ नं.बमोजिम

^{१९} पीडितको वास्तविक नाम प्रकाशित गर्न नमिल्ने हुनाले अर्कै नाम राखिएको ।

विपक्षीबाट अंशको तायदाती फाँटवारी दाखिला गर्न लगाई मूल अंशियार विपक्षी डोलपुरी १, जेठी श्रीमती मनकुमारी पुरी १, छोरा सञ्जय पुरी १, छोरा सागर पुरी र म फिरादी समी पुरी समेत जना ५ भएको हुँदा ५ भागको १ भाग अंश र फिराद दायर गर्दा राखको कोर्ट फि र अन्य दस्तुर समेत विपक्षीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्ने फिराद पत्र माग दावी ।

प्रतिवादीका नाउँमा सुरु अदालतबाट जारी भएको म्याद मिति २०६१।१०।१२ मा रितपूर्वक तामेल भई उक्त म्यादभित्र निज प्रतिवादीले प्रतिउत्तर समेत नफिराई सुरु म्यादै गुजारी बसेको रहेछ ।

विपक्षी डोल पुरीले मेरो विवाहित लोग्ने गुप्त पुरी विदेश गएका बखत मलाई करणी लिनदिनुमा फसाई निजकै करणी वीर्यबाट गर्भ रहन गई जातक बच्चालाई कर्तव्य गरी मारी सोही अपराधमा हामी दुवै पक्राउ परी मलाई लागेको कैद समेत भुक्तान गरी बसेको अवस्थामा मेरो पूर्व विवाहिता लोग्नेसँग रहे भएको सम्बन्ध स्वतः विच्छेद हुने हुँदा कानूनतः डोल पुरीसँग लोग्ने नाता कायम भई निजसँगबाट नै अंश पाउनु पर्दछ भनि वादी समी पुरीले ०६.२।३२७ मा मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको ८० नं.बमोजिम शुरु म्यादी जिल्ला अदालतमा गरेको नाता तर्फको बयान ।

यी वादी समी पुरी गुप्त पुरीकी श्रीमती हुन् । फिराद दावी अनुसार डोल पुरीसँगबाट अंश पाउने होइनन् । मेरो लोग्ने डोल पुरी र यी वादी बीच अवैध करणी लेनदेन हुँदा अंश दिनु पर्ने होइन । यदि अंश पाउनु पर्ने भए मेरो नाउमा भएको पाइदैन । डोल पुरीको नाउँमा भएको अंशबाट छोरा सञ्जय पुरी र सागर पुरी १ समेत जम्मा ५ अंशियार हुँदा डोल पुरीका नाउँमा भएको जग्गाबाट वादीले अंश पाउनु पर्ने हो भनि मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको १३९ नं.बमोजिम बुझिएकी मनकुमारी पुरीले शुरु म्यादी जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

समी पुरीले कुन आधारमा अंशमा दावी लिई फिराद दर्ता गराएकी हुन् मलाई थाहा छैन । किनभने डोल पुरीले समी पुरीलाई श्रीमतीको रुपमा घरमा लगी भित्राएका छैनन् । यी वादी समी पुरी र डोल पुरी बीच अवैध करणी लेनदेन गरी नवजात शिशु जन्माई कर्तव्य गरी मारी सजाय पाए तापनि हाडनाता करणीमा सजाय पाएका छैनन् । यी वादीले डोल पुरीसँगबाट अंश पाउनु पर्ने होइन भनि १३९ नं.बमोजिम बुझिएकी मनकुमारी पुरीका साक्षी खड्गबहादुर बस्नेतले शुरु म्यादी जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यी वादी समी पुरी आफ्नो श्रीमान् गुप्त पुरी विदेश गएका बखत आफ्ना विवाहिता लोग्नेको सत्त्व डगाई डोल पुरीसँग अवैध करणी लेनदेन गरी जातक जन्माई कर्तव्य गरी मारी पक्राउ परी सजाय समेत पाई सकेको हुँदा आफ्नो विवाहित लोग्ने गुप्त पुरीसँग रहे भएको सम्बन्ध स्वतः विच्छेद हुने हुँदा डोल पुरीसँग नाता कायम भई अंश पाउनु पर्दछ भनि वादीका साक्षी रुपा चोखालले सुरु म्यादी जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

हाडनाता करणीको महलले सजाय हुने नाताभित्र कुनै पनि प्रकारले पति पत्नीको नाता कायम भई सम्बन्ध स्थापना हुन सक्दैन । वादी समी पुरी र प्रतिवादी डोल पुरीको बीच पति पत्नीको नाता सम्बन्ध कायम गरी पाउँ भन्ने वादी समी पुरीको बयान दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ । पति पत्नीको नाता सम्बन्ध कायम गरी पाउँ भन्ने वादीको बयान दावी पुग्न नसक्ने ठहर भएकाले त्यस्तो आफ्नो पति नै कायम हुन नसकेका प्रतिवादी डोल पुरीबाट अंश हक लगायतका अन्य हक अधिकार समेत वादीले पाउन सक्ने देखिन नआएको हुँदा प्रतिवादी डोल पुरीबाट फाँटवारी दाखिला गराई सो सम्पत्तिबाट पाँच वण्डा लगाई एक वण्डा मेरो भाग अंश वापत मलाई दिलाई भराई पाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको म्यादी जिल्ला अदालतको मिति २०६३।३।११ को फैसला ।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । मलाई श्रीमती स्वीकार गरी डोल पुरीले प्रतिवाद नगरेका, मनकुमारी पुरीले प्रतिवादी डोल पुरीबाट अंश पाउनुपर्ने भनि जिक्ति गरेकी, मेरा साक्षीले प्रतिवादी डोल पुरीबाटै अंश

पाउनु पर्छ भन्ने बकपत्र गरेको अवस्था हुँदा मलाई अंश नपाउने भन्ने तर्क न्याय संगत नहुँदा म र विपक्षी डोल पुरीबीच लोग्ने स्वास्नीको नाता कायम गरी मुलुकी ऐन अंश वण्डाको २०, २१, २२ र २३ नं.बमोजिम विपक्षीबाट फाँटवारी दाखिला गर्न लगाई फिराद दावी बमोजिम ५ भागको १ भाग अंश दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी समी पुरीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा विहावारीको १ नं.मा विहावारी भएकोमा हाडनाता पर्न गएको रहेछ भने ती लोग्ने स्वास्नीलाई छुट्याई दिनुपर्छ भन्नेसम्म उल्लेख भएको, अंश नपाउने भन्ने कानूनमा कही उल्लेख भएको नदेखिएको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४६ र मुलुकी ऐन अ.व.२०२ नं.अनुसार प्रत्यर्थी भिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६३।७।१५ को आदेश ।

प्रत्यर्थीका नाउँमा यस अदालतबाट जारी भएको सूचना म्याद रितपूर्वक तामेल भई प्रत्यर्थी डोल पुरीको एकाघरकी श्रीमती मनकुमारी पुरीले अ.व.८३ नं.बमोजिमको सुविधा लिई मुद्दामा हाजिर रही पूर्पक्ष गरी आएको अवस्था रहेछ ।

यसमा अंशवण्डाको महलको २०,२१,२२,२३ नं.समेतका कानून बमोजिम वादी प्रतिवादीबाट अंशको तायदाती फाँटवारी पेश गर्न लगाउने भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको संयुक्त इजलासको २०६४।१।४।३ को आदेश ।

उक्त आदेश बेरितको हुँदा वदर गरी पाउँ भनि प्रतिवादी मनकुमारको तर्फबाट अ.व.१७ नं.बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा निवेदन परेको । मिति २०६४।१।४ मा भएको आदेश परिवर्तन गरि रहन परेन भन्ने समेत व्यहोराको २०६४।४।१५ मा सर्वोच्च अदालतबाट भएको आदेश ।

वादी समी पुरीको वारेस भूमिराज गैरेबाट मिति २०६४।८।७ मा कूल मूल्य रु.१,५७,०००/- बराबरको सम्पत्ति देखाई अंशको तायदाती फाँटवारी पेश भएको रहेछ ।

विपक्षीले फाँटवारीमा उल्लेख गरेको मेरा पतिको जग्गा बाहेक मेरो नामको जग्गा मेरो आफ्नो नीजी आर्जनको जग्गा हो । म निवेदिका मनकुमारीका नाममा भएको म्याग्दी जिल्ला घटान गा.वि.स.वडा नं.७ क कि.नं.७० को क्षेत्रफल २-३-२-१ सिमखेत पुरै कित्ता जग्गा रु.३५,०००/- मा र ऐ.ऐ.को कि.नं.१२३ क्षेत्रफल ०-१५-३-० सिमखेत पुरै म्याग्दी घतान गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने यामबहादुर थापासँगबाट मेरो नीजि आर्जनबाट मिति २०६३।९।१८ मा मालपोत कार्यालय म्याग्दीबाट राजिनामा गरी लिई मेरो हक हुन आएको मेरो एकलौटी हक लाग्ने जग्गा हो । त्यस्तै गरी म्याग्दी जिल्ला घ्रता गा.वि.स.वडा नं.७ क को कि.नं.५ क्षेत्रफल ५-६-०-३ को सिम खेत गोठ समेत पूरा कित्ता जग्गा मेरो पति डोल पुरीबाट मिति २०६१।९।१ मा मालपोत कार्यालय, म्याग्दीबाट हालैको बकसपत्र पारित गरी लिएको नीजि आर्जनको हुँदा अरु कसैको हक नलाग्ने जग्गा हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी डोल पुरीको हकमा संरक्षक भई आफ्नो हकमा समेत मनकुमारी सन्यासीले जाहेरी निवेदन गरेको रहेछ ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी आज यस इजलास समक्ष निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुरावेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदिका वादी समी पुरीको तर्फबाट उपस्थित निःशुल्क कानूनी सेवा महिला शाखा, बागलुङ्गा विदुषी अधिवक्ता श्री सरीता के.सी.ले सम्बन्ध विच्छेद हुँदा पनि अंश दिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था हाम्रो कानूनमा छ । मेरो पक्ष समी पुरीको पहिलो लोग्नेबाट स्वतः सम्बन्ध विच्छेद भएको अवस्थामा पछिल्लो लोग्नेसँग सम्बन्ध कायम भएकोले अंश पाउनु पर्ने हो भनी प्रस्तुत

गर्नुभएको बहस सुनियो । साथै, प्रत्यर्थी प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद शर्माले वादीको नाता डोल पुरीसँग कायम भए पनि मनकुमारी पुरीको नीजि आर्जनको सम्पत्तिबाट निजले अंश पाउने अवस्था छैन । नीजि आर्जनको सम्पत्ति फाँटवारीमा देखाउन नमिल्ने भन्ने मेरो पक्षको भनाई हो भनि गर्नु भएको बहस जिकिर समेत सुनियो ।

अब सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतले वादीको प्रतिवादीसँग जेठाजु बुहारी नाता पर्ने भएको कारणबाट लोग्ने स्वास्नीको नाता कायम नहुने र अंश पाउन नसक्ने ठहर गरेको फैसला मिले, नमिलेको के रहेछ ? वादी समी पुरीले डोल पुरी समेतबाट अंश पाउने हो, होइन ? भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

मिसिल संलग्न प्रमाणका रोहमा इन्साफ तर्फ विचार गर्दा, पुनरावेदिका वादी समी पुरी र प्रतिवादी डोल पुरीका बीच २०५७ सालमा भएको करणी लेनदेनको परिणाम स्वरूप २०५८।७।१३ मा जातकको जन्म भएको र सो जातकलाई मारी फालेको भन्ने समेतका तथ्य क्षेत्र पुरीको जाहेरीले नेपाल सरकार वादी समी पुरी तथा डोलपुरी प्रतिवादी भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको २०६२।१।२२ को फैसला सहितको प्रमाण मिसिलबाट देखिन आयो । उल्लेखित कर्तव्य ज्यान मुद्दाको मिसिल एवं प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल प्रमाणबाट यी पुनरावेदिका वादी समी पुरी र डोल पुरीका विच पटक-पटक करणी लेनदेन भएको, सो बाट गर्भ भई जातक पैदा भएको तथ्य प्रमाणित अवस्थामा रहेको देखिन आयो । दुई विपरीत लिंगीय मानिसहरु बीच करणी लिनु दिनु भई गर्भ रही जातक पैदा भएको अवस्थामा त्यस्ता मानिसहरुका बीच लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध कायम भएको रहेछ भनि मान्नु नै युक्तिसंगत हुन्छ । यो दाम्पत्य सम्बन्धको स्वाभाविक परिणती हो र यो नै न्यायोचित निष्कर्ष हुन सक्दछ ।

समी पुरी र डोल पुरी जेठाजु बुहारी नाताका मानिस भएकाले विवाहवारीको महलको १ नं.मा उल्लेख भएको “छुट्याई दिनुपर्छ” भन्ने कानूनी प्रावधानका कारणबाट अंश दिनुपर्ने होइन भन्ने तर्कका आधारमा म्याग्दी जिल्ला अदालतले २०६३।३।११ मा फैसला गरेको पाइयो । तसर्थ प्रस्तुत प्रसंगमा कानूनी स्थितिको विवेचना हुनु आवश्यक देखिन्छ । विवाहवारीको १ नं.मा “विवाहवारी भएकोमा हाडनातामा पर्न गएको रहेछ भने ती लोग्ने स्वास्नीलाई छुट्याई दिनुपर्छ” भन्ने उल्लेख भएको पाइयो । हाडनातामा विवाह भएको रहेछ भने त्यस्तो विवाह स्वतः वदर हुने वा अमान्य नै हुने व्यवस्था कानूनले गरेको पाइदैन । उल्लेखित विवाहवारीको १ नं.मा प्रयुक्त “ती लोग्ने स्वास्नीलाई” भन्ने वाक्यांशले विवाहको कारणबाट कायम हुने “लोग्ने स्वास्नी” को नाता सम्बन्ध हाडनातामा पर्न गएको सम्मको कारणबाट समाप्त भएको भनि जनाएको मान्न सकिने देखिदैन । यदि हाडनाता भित्रको त्यस प्रकारको विवाहलाई विधायिकाले अमान्य वा वदर घोषित गर्न चाहेको हुन्थ्यो भने मुलुकी ऐन विवाहवारकै महलको २,४,५,७,८ नं.मा उल्लेख भए जस्तै “वदर ”भन्ने शब्द प्रयुक्त हुने थियो । तर प्रस्तुत प्रसंगमा त्यस्तो लोग्ने स्वास्नीको नाता सम्बन्ध नै समाप्त भएको (dissolve भएको) जनिने शब्द प्रयोग भएको देखिन आएन । विवाहवारीको १ नं.ले हाडनातामा पर्न गएको कारणबाट “छुट्याईदिनुपर्छ” भन्ने सम्मको कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । अर्को शब्दमा भन्दा यो “छुट्याई दिनुपर्छ” भन्ने वाक्यांशले “Separation” गर्ने क्रियासम्मलाई इकित गरेको देखिन्छ । केवल separation हुँदा विवाह नै अमान्य र वदर भयो भन्ने अर्थ गर्नु युक्तिसंगत हुदैन । वैवाहिक सम्बन्धमा “separation” हुनु र वैवाहिक सम्बन्ध Dissolve हुनु दुई भिन्न अवस्था हुन् । Dissolve हुँदा सम्बन्ध कायम रहदैन । Separation हुँदा सम्बन्ध कायम नै रहन्छ । विवाहवारीको १ नं.मा उल्लेख भएको “ती लोग्ने स्वास्नीलाई छुट्याईदिनुपर्छ” भन्ने वाक्यांशले वैवाहिक नाता सम्बन्धको अन्त भएको कुरालाई जनाउने नभई हाडनाता पर्ने दम्पती बीचको शारीरिक समिप्यतासम्म नराख्ने, अलग वा पृथक पृथक राख्ने सम्मको कुरालाई जनाउने भएबाट केवल यति कारणले मात्र नाता कायम हुदैन भन्नु न्यायोचित र विवकेसंगत देखिदैन ।

प्रस्तुत प्रसंगमा हाडनातामा विवाह भएको अवस्थाका “लोग्ने स्वास्नीलाई छुट्याईदिनुपर्छ” भन्ने व्यवस्था विधायिकाले गर्नुको कारण वा तात्पर्य तर्फ विचार गर्नु सान्दर्भिक छ। यसरी छुट्याई दिनुपर्छ भनि व्यवस्था गर्नुको मुख्य २ वटा कारण हुन सक्दछन् भन्ने हामीलाई लागेको छ। ती कारण हुन् १) साँस्कृतिक कारण र २) जैविक (Biological) कारण। परापूर्वकालदेखि समाजमा चलि आएको रीतिरिवाज र परम्परा अनुसार जेठाजु र भाइ बुहारी बीचको शारीरिक सम्बन्ध समाजद्वारा स्वीकृत विषय मानिंदैन। यसलाई धर्मसँग पनि जोडेर हेर्ने गरिएको छ। पारिवारिक सम्बन्धलाई एउटा वाञ्छित सिमाभित्र कायम राख्ने र शारीरिक सम्बन्ध राख्ने कुरामा अनुशासन कायम गर्ने जस्तो अभिप्रायले लोकसंस्कृतिको रूपमा आत्मसात गरिदै आएको यो रीतिरिवाजलाई कानूनी मान्यता प्रदान गरिएको परिणामस्वरूप खास खास हाडनाता सम्बन्ध भएका मानिसहरूको बीच विवाह गर्न नहुने र कथमकदाचित् त्यस्तो विवाह भईसकेको रहेछ भने “छुट्याई दिने” कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ। यस अर्थमा हेर्दा पनि यसरी छुट्याई दिनुको तात्पर्य लोग्ने स्वास्नी नाता सम्बन्धको नै अन्त गर्ने नभएर शारीरिक सम्पर्क गर्ने स्थितिको अन्त गर्ने सम्म रहेको देखा पर्छ। उमेर पुगेका महिला र पुरुषबीच निजहरूको सहमति र मञ्जुरीले भएको वैवाहिक सम्बन्ध जीवन पर्यान्त कायम रहन्छ भन्ने मान्यताको दृष्टिबाट विश्लेषण गर्दा पनि हाडनाता भित्रकै भए पनि कानूनले तोकेका अन्य शर्त पुरा गरी विवाह भएको स्थितिमा त्यस्तो सम्बन्धले निरन्तरता कायम राख्ने, सम्बन्ध नै समाप्त भई नहाल्ने व्यवस्था विधायिकाले गरेको भनि स्वभाविक रूपमा निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ।

जीव विज्ञान सम्बन्धी नियमका कारणले पनि निजिको नाता सम्बन्धका मानिसहरूका बीच शारीरिक सम्बन्ध राख्न उचित नहुन सक्दछ। यद्यपि जीव विज्ञानले गर्ने परिभाषाको सिमा सम्बन्धमा फरक दृष्टिकोण पनि अगाडि सार्न सकिन्छ। कुनै जातिमा काकाकी छोरी, कुनै जातिमा मामाकी छोरी विवाह गर्ने प्रचलन रहेको उदाहरण दिएर जीव विज्ञान सम्बन्धी कारणमा असहमत हुने तर्क पनि दिन सकिएला। तथापि वंशाणुगत विकास सम्बन्धी नियम अनुसार फरक फरक जैविक विशेषता भएका मानिसहरू बीचको सहवासबाट पैदा भएका सन्तान नै मानव विकास प्रक्रियामा उपयुक्त हुन्छ भन्ने दृष्टिकोण पनि रही आएको पाइन्छ। फरक वंश वा नाता सम्बन्ध नै नपर्ने मानिसहरूका बीच विवाह हुन सक्ने पर्याप्त अवसर र सम्भावना रहेको अवस्था हुँदा जैविक दृष्टिले पनि सम्भावित रूपमा उपयुक्त हुने नदेखिएको नाता सम्बन्धका मानिसहरू बीचको शारीरिक सम्बन्ध निषेध गर्नमा कुनै खराबी देखिंदैन। त्यसैले पनि विहावारीको महलको १ नं.ले लोग्ने स्वास्नीका बीच शारीरिक पृथकीकरण (physical separation)सम्म को व्यवस्था गरेको हो। त्यस्तो अवस्थामा नाता सम्बन्ध नै समाप्त हुने व्यवस्था भएको देखिंदैन।

यी वादीले अंश पाउने अर्को कारण पनि छ। निजको विवाह भईसकेको स्थिति हुँदा माइती तर्फबाट अंशमा दावी गर्ने अवस्था देखिंदैन। आफ्नी स्वास्नीले दाजुसँगको शारीरिक सम्पर्कबाट जातक पैदा गरी मार्ने तहसम्मको कार्य गरेको स्थितिमा गुप्त पुरीले निजलाई स्वास्नी मान्ने र अंश दिने अवस्था पनि भएन। वस्तुतः यी वादीले आफूलाई पहिलेको लोग्ने गुप्त पुरीको पत्नी नभई प्रतिवादी मध्येका डोल पुरीलाई लोग्ने भन्ने स्वीकार गरी अंशमा दावी गरेको अवस्था हुँदा पनि प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यको सन्दर्भले वादी समी पुरीको लोग्ने प्रतिवादी डोल पुरी हुन् भन्ने देखिएको छ। प्रतिवादी डोल पुरीले वादी समी पुरीलाई आफ्नो पत्नी होइनन् भनेको अवस्था पनि छैन। यस अवस्थामा यी वादीले प्रतिवादी डोल पुरीबाट अंश नपाउने भन्ने निष्कर्ष निकालियो भने निज वादीले कोही कसैबाट अंश नै नपाउने स्थिति प्रकारान्तरले सिर्जना हुन जाने देखिन्छ। त्यस्तो स्थिति भनेको अन्यायपूर्ण स्थिति हुन्छ। कानूनी बनौटको सामान्य अस्पष्टता वा द्विविधा देखाएर यी वादी समी पुरीमा अन्तर्निहित सम्पत्ति माथिको अधिकारमा अनुचित तवरबाट वन्देज लाग्न जाने परिणाम आउने गरी नकारात्मक धरातलबाट कानूनको रौ चिरा अर्थ गर्नु विवकेपूर्ण हुदैन।

अतः माथि विवेचना गरिएका आधार र कारणबाट पुनरावेदिका वादी समी पुरी र प्रतिवादी डोल पुरीका बीच लोने स्वास्नीको नाता सम्बन्ध कायम हुने र पुनरावेदिका वादी समी पुरीले डोल पुरी समेतबाट अंश पाउने ठहर गर्नु नै न्यायपूर्ण हुने देखिन आयो । तसर्थ वादी समी पुरी, प्रतिवादी डोल पुरी, डोल पुरीकी जेठी पत्नी प्र.मनकुमारी पुरी सन्यासी तथा डोल पुरी र मनकुमारी पुरीबाट जन्मिएका २ छोरा सञ्जय पुरी र सागर पुरी समेत कूल पाँच जना अंशियार देखिन आएको हुँदा जम्मा ५ जना अंशियार संख्या कायम भई वादीले ५ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर्छ ।

अब अंशवण्डा लाग्ने सम्पत्तिका सम्बन्धमा विचार गर्दा, वादी समी पुरीले पेश गरेको तायदाती फाँटवारीमा डोल पुरीका नाउँ दर्ताको कि.नं.७१ को जग्गा तथा मनकुमारीका नाउँ दर्ताको कि.नं.५, ७० र १२३ गरी ३ कित्ता जग्गा वण्डा लाग्ने सम्पत्ति भनि उल्लेख गरेको देखियो । प्रतिवादी मध्येकी मनकुमारी सन्यासीले २०६४।९।१५ मा पेश गरेको निवेदनमा निजका नाउँमा उल्लेख भएको उल्लेखित ३ कित्ता जग्गा वण्डा लाग्ने होइन भनि जिकिर गरेको पाइयो । डोल पुरीका नाउँ दर्ताको कि.नं.७१ को जग्गा वण्डा गर्ने विषयमा विवाद रहेको देखिएन । मनकुमारीका नाउँको जग्गा वण्डा लाग्ने हो वा होइन ? भन्ने प्रश्न सम्बन्धमा विचार गर्दा कि.नं.५ को ५-६-०-३ जग्गा (गोठ समेत) निजले प्रतिवादी मध्यकै डोल पुरीबाट २०६१।९।१५ मा बकसपत्रको माध्यमबाट आफ्नो नाममा दर्ता गरेको देखिन आयो । यसै गरी कि.नं.७० र १२३ को जग्गा २०६३।९।१५ मा यामबहादुर थापाबाट राजिनामा लिखतको माध्यमबाट लिएको भन्ने उल्लेख गरेको पाइयो । यी जग्गा वास्तवमा मनकुमारीको निजी आर्जनको हो वा होइन भन्ने प्रश्न निरोपण गर्न विवादको पृष्ठभूमि तर्फ विचार गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दाकी वादी समी पुरी र प्रतिवादी डोल पुरीका बीच भएको शारीरिक सम्बन्धको परिणामस्वरूप २०५८ कार्तिकमा जातक पैदा भई मारेको सम्बन्धमा उजुरी परी २०५९।११।२७ मा म्याग्दी जिल्ला अदालतबाट, २०६१।८।२९ मा पुनरावेदन अदालत, बागलुङ्गबाट र २०६२।९।२२ मा सर्वोच्च अदालतबाट ज्यान मुद्दामा समी पुरी र डोल पुरीलाई कसुरदार ठहर गरी फैसला भएको देखिन आयो । बकसपत्रको लिखत २०६१।९।१५ मा पारित भएको देखिन्छ । ज्यान मुद्दामा कैद सजाय हुने ठहर दुई तह अदालतबाट भईसकेको स्थितिमा लिखत पारित गर्ने कार्य भएको देखिदा सो लिखत गर्ने कार्य कुनै “बकस” प्रयोजनका लागि नभएर सम्पत्ति लुकाउने, सम्भावित सर्वस्व हुनबाट जोगाउने अभिप्रायले गरिएको अनुमान स्वभाविक रूपमा गर्न सकिने स्थिति देखियो । निजी आर्जनबाट खरिद गरेको भनि जिकिर गरिएका कि.नं.७० र १२३ को जग्गा पनि के कस्तो कुन श्रोतबाट आर्जेको रकमबाट खरिद गरेको भन्ने तथ्य प्रतिवादी मनकुमारीले खुलाउन सकेको पाइएन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) बमोजिम “एकाघर सँगका अंशियारहरू मध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनि अदालतले अनुमान गर्ने” भएबाट तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख भएका सबै सम्पत्ति एकाघर सगोलका अंशियारका नाउँमा रहेको हुँदा वण्डा लाग्ने सम्पत्ति हो भनि मान्नु पर्ने देखिन आयो । अदालतले गरेको यस प्रकारको अनुमान खण्डन गर्ने प्रमाणको भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २९ बमोजिम सोही खण्डन गर्न चाहने पक्षमा रहन्छ । तर प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी मनकुमारीले त्यस प्रकारको कुनै प्रमाण प्रस्तुत गर्न सकेको देखिएन । केवल शाब्दिक जिकिर गरेकै आधारमा मनकुमारीका नाउँमा रहेको सम्पत्ति अंशवण्डा लाग्ने सम्पत्ति होइन भन्ने मान्न मिलेन ।

अतः माथि विवेचना गरिएका आधार, कारण र प्रमाणबाट तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख भएका सम्पूर्ण सम्पत्ति (कि.नं.७१,५,७०, १२३ गरी ४ कित्ता सबै) अंशवण्डा लाग्ने सगोलको सम्पत्ति देखिदा सो सबै सम्पत्तिबाट ५ भागको १ भाग अंश यी पुनरावेदिका वादी समी पुरीले दिलाई भराई पाउने ठहर्छ । अंशवण्डा गरी दिँदा विवाह नभएका अंशियारहरू सञ्जय पुरी र सागर पुरी गरी २ जना नाबालकको विवाह खर्च अंशवण्डाका महलको १७

नं.बमोजिम पर सारी दिने समेत ठहर्छ। वादी समी पुरीले अंश नपाउने ठहर गरेको सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतको २०६३।३।११ को फैसला त्रुटीपूर्ण देखिदा उल्टी हुन्छ। अरु तपसिल बमोजिम गर्नु।

तपसिल

१. पुनरावेदीका वादी समी पुरी के, माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरु फैसला उल्टी भई प्रतिवादी डोल पुरीसँग लोग्ने स्वास्नीको नाता सम्बन्ध कायम हुने र निज वादीबाट पेश भएको फाँटवारीबाट विवाह नभएका नाबालक छोराहरुको विवाह खर्च पर सारी बाँकी सम्पत्ति मध्ये ५ भागको १ भाग अंश पाउने हुँदा अढाई दस्तुर लिई फैसला बमोजिम देहायको सम्पत्तिबाट वण्डा छुट्याईदिनु भनि सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतमा लगत दिनु।
 - क) प्रत्यर्थी प्रतिवादी डोल पुरीका नाउँ दर्ताको म्याग्दी जिल्ला घतान गा.वि.स.वडा नं.७ क कि.नं.७१ मूल्य रु.३५,०००।- पर्ने आवादी पूरा सिमखेत क्षेत्रफल २-६-०-१ को कित्ता।
 - ख) प्रत्यर्थी प्रतिवादी डोलपुरीको जेठी श्रीमती मनकुमारी पुरी (सन्ध्यासी) का नाउँ दर्ताको म्याग्दी जिल्ला घतान गा.वि.स.वडा.नं.७ क कि.नं.५ मूल्य रु.७८,०००।- पर्ने आवादी पूरा सिमखेत क्षेत्रफल ५-६-०-३ कित्ता।
 - ग) ऐ.ऐ.मनकुमारीका नाउँको कि.नं.७० मूल्य रु.३०,०००।- पर्ने आवादी पूरा सिमखेत क्षेत्रफल २-३-२-१ को कित्ता।
 - घ) ऐ.ऐ. मनकुमारीका नाउँ दर्ताको घतान गा.वि.स.वडा.नं.७ ख कि.नं.१२३ मूल्य रु.१४,०००।- पर्ने आवादी पूरा सिमखेत क्षेत्रफल ०-१५-३-० को कित्ता।
२. माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम पुनरावेदीका वादी समी पुरीले अंश पाउने ठहरेकाले निजले मिति २०६४।८।२७ मा यस अदालतमा राखेको कोर्ट फि रु.११९७।- र मिति २०६३।५।८ मा राखेको कोर्ट फि रु.१५ गरी जम्मा कोर्ट फि रु.१२९२।- प्रत्यर्थी प्रतिवादी डोल पुरीबाट भराई लिन पाउने हुँदा कोर्ट फि भराई पाउँ भनि ऐनका म्यादभिन्न कानूनको रित पुर्याई प्रतिवादीको जेथा देखाई दरखास्त दिए केही दस्तुर नलिई कोर्ट फि भराई दिनु भनि सुरु म्याग्दी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु।
३. माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरुको फैसला उल्टी भई प्रतिवादीसँग वादीको नाता कायम भई अंश पाउने ठहरेकाले यो इन्साफमा चित्त नबुझे ३५ (पैतिस) दिनभित्र सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनि अ.व.१३९ नं.बमोजिम बुझिएकी र प्रतिवादी कायम गरिएकी मनकुमारी पुरी (सन्ध्यासी) लाई अ.व.१९३ नं.बमोजिम पुनरावेदनको म्याद दिनु। सुरु म्याद नै गुजारी बसेका प्रतिवादी डोल पुरीलाई पुनरावेदनको म्याद दिई रहनु परेन।
४. सरोकारवालाले नक्कल माग गरे लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल दिनु।
५. दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

(ईश्वरप्रसाद खतिवडा)

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

(विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ)

न्यायाधीश

फैसला तयार गर्ने : शा.अ.विनोद र खाल

इति सम्बत् २०६४ साल माघ ७ गते रोज २ शुभम्.....।

पुनरावेदन अदालत, नेपालगंज
संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश श्री जागेश्वर सुवेदी
माननीय न्यायाधीश श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा
बाट भएको फैसला
सम्बन्ध २०६४ सालको दे.पु.नं./र.नं.

.....२९०/१३/०६१/००१९२/१५२/१३/०६२/००२३८
१५३ /१३/०६२/००२३९
मुद्दा: लेनदेन ।

स्व.रामवली तिवारीको छोरा जिल्ला बाँके वनकट्टी गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने गोविन्द प्रसाद तिवारी १ पुनरावेदक प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला बाँके वनकट्टी वडा नं. ६ बस्ने दिनेश कुमार तिवारी १ प्रत्यर्थी वादी

स्व.रामवली तिवारीको छोरा जिल्ला बाँके वनकट्टी गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारी १ पुनरावेदक प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला बाँके वनकट्टी वडा नं. ६ बस्ने दिनेश कुमार तिवारी १ प्रत्यर्थी वादी

जिल्ला बाँके वनकट्टी गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने मुन्गा तिवारी १ पुनरावेदक प्रतिवादी

विरुद्ध

जिल्ला बाँके वनकट्टी वडा नं. ६ बस्ने दिनेश कुमार तिवारी १ प्रत्यर्थी वादी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छः-

विपक्षी प्रतिवादीको बाबु स्व. रामवली तिवारीले मिति २०५४।३।१९ गतेका दिन म फिरादी संगवाट घर खर्च गर्न वापत नगद रु. १,२०,०००।- (एक लाख बिस हजार रुपैया) नगदै घरसारमा बुझि लिई सो रुपैया वापत स्व.रामवली तिवारीका नाममा दर्ता रहेको जिल्ला बाँके बनकट्टी गा.वि.स. वडा नं.६ 'ग' कि.नं. २०२ ज.वि.१-२-७/२ को घरसारमा राजिनामा लेखि मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट रोक्का मोठ समेत भिडाई सकिएको थियो । सो जग्गा पारित हुन नसकि ६ महिना व्यतित भई लिखत कपालीमा परिणत भएको र निज रामवली तिवारीको मृत्यु समेत भएकोले निज रामवली तिवारीको अपुताली खाने हकवाला प्रतिवादीहरू श्रीमती, छोराहरूसंग सो रुपैया माग्दा दिन इन्कार गरेकोले लेनदेन व्यवहारको २ नं. हद म्यादभित्र लेनदेन व्यवहारको २२ नं. बमोजिम अपुताली खाने हकवाला विपक्षीहरूका उपर नालेश गरेको छु । प्रतिवादीहरूबाट साँवा रु.१,२०,०००।- र सो को भरी भराउका मितिसम्मको व्याज समेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने व्यहोराको फिराद पत्र ।

वादी फुलचन्द्र तिवारी प्रतिवादी रामवली तिवारी भएको २०४९ सालको दे.नं.१५११ को अंश मुद्दामा कि.नं.२०२ को ज.वि.१-२-७/२ प्रतिवादी रामवली तिवारीले अंशको फाँटवारी दिंदा सो जग्गा उल्लेख गर्नु भएको थियो । बाबुको नाउँमा प्रशस्त सम्पत्ति भएकोले यी वादीसंग ऋण लिनु पर्ने आवश्यकता नै थिएन र कर्जा लिनु भएको थिएन । वादीको दाजु ओम प्रकाश त्रिपाठी कानून व्यवसायी भएकोले सो अंश मुद्दाको जिम्मा फुलचन्द्र तिवारीले निज ओम प्रकाश त्रिपाठीलाई दिएका थिए । सोही सन्दर्भमा आफ्नो भाई यी वादीका नाउँमा गफलत तरिकाले जालसाजी गरी तमसुक खडा गरेका हुन् वा मेरो बाबुको नाउँ लेखि उनाउ व्यक्तिको दस्तखत सही छाप गराई प्रस्तुत मुद्दामा प्रमाणमा लगाई मुद्दा दायर गरेका हुन् । वादीबाटै सक्कल लिखत पेश दाखिल गराई हेर्ने पाएका वखत अ.वं. ७८ नं.बमोजिम बयान गर्नेछु । साथै जग्गा खरिद विक्रीको कागज खडा गर्दा हकवालालाई साक्षी नराखी गरेको व्यवहार सदर नहुने हो । लिदै नलिएको ऋणको हकमा हाम्रो सम्पत्ति खान सकिन्छकी भनी हाल बाबुको मृत्यु पश्चात बेइमानी चिताई गरेको फिराद दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराका प्रातिवादी गोविन्द प्रसाद तिवारीको प्रतिउत्तर-पत्र भै सोही मिलानको प्रतिवादीहरू मुन्गा तिवारी, गोकर्ण प्रसाद तिवारी र ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारीको प्रतिउत्तर-पत्र ।

स्व.रामवली तिवारीले यी फिरादीबाट रु.१,२०,०००।-बुझेको वा निजलाई मिति २०५४।३।१९ मा घरसारको राजिनामा गरी दिएको सम्बन्धमा प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारीलाई केही थाहा छैन । मिति २०५४।३।१९ को कथित घरसारको राजिनामाको सक्कल अदालतबाट अ.वं. ७८ नं.बमोजिम देखाउने सुनाउने समयमा हेरी देखि मात्र केही भन्न सकिने हुँदा सो सम्बन्धमा सोही समयमा प्रतिवाद गर्ने छु भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारीको प्रतिउत्तर-पत्र ।

सक्कल लिखत वादीबाट दाखिल गर्न लगाई सो लिखत प्रतिवादीहरूलाई देखाई सुनाई अ.वं. ७८ नं.बमोजिम बयान गराई सकेपछि पेश गर्नु भन्ने बाँके जिल्ला अदालतबाट भएका आदेशानुसार वादी दावीको सक्कल लिखत मिसिल संलग्न रहेको ।

वादी दावीको सक्कल लिखत देखाई पढी बाँची सुनाउँदा सुने । सो लिखतमा लागेको सही छाप विशेषज्ञबाट जाँच गराई पाउँ । सो लिखत भएका अवस्थामा रामवली तिवारी समेतको साथमा म थिएन । सो लिखतको विषयमा मलाई थाहा छैन । रामवली तिवारी, दिनेश कुमार तिवारी र लिखतका साक्षीहरू समेत मिली जालसाजी कागज खडा गरेका हुन् । घिराउ काँदु, गुडई कोरी, ओम प्रकाश मिश्र समेत मिली जालसाजी गरेका हुन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारीले गरेको बयान ।

सक्कल लिखत देखाउँदा देखे । सो लिखतमा लागेको सहिछाप रामवली तिवारीको हो होइन भन्न सक्तिन किनकी लिखत हुँदा मैले देखिन । साथै लिखतमा म साक्षी समेत नरहेको हुँदा सो व्यवहारको सम्बन्धमा मलाई थाहा छैन । सहिछाप सम्बन्धमा विशेषज्ञबाट जाँच भएमा प्रष्ट हुने नै छ । वादी फुलचन्द्र तिवारी, प्रतिवादी रामवली तिवारी समेत भएको देनं. १५११ को अंश मुद्दामा रामवली तिवारीले फाँटवारी दिँदा कृषि विकास बैंकको मात्र ऋण देखाएको हुँदा सो राजिनामा जालसाजी हो । सो लिखतमा म लगायतका अन्य हकवालालाई साक्षी समेत नराखेको हुँदा लिखतका लेखक बसत साक्षी र वादी समेत मिली जालसाजी गरी लिखत खडा गरेका हुन् भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी गोविन्द प्रसाद तिवारी, मुन्गा तिवारी, ज्ञानेन्द्र तिवारी र गोकर्ण तिवारीको वारेस फल बहादुर गौतमले गरेको बयान ।

प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारी र प्र.वा.फल बहादुर गौतमले अ.वं. ७८ नं.बमोजिम सक्कल लिखत हेरी गरेको बयान व्यहोरा पठि बाची सुनाउँदा सुने, लिखत जालसाजी होइन सद्दे साँचो हो । मेरो रकम पचाउनका लागि लिखत जालसाजी भनी बयान गरेका हुन् भन्ने व्यहोराको वादी वा राधेश्याम त्रिपाठीले गरेको प्रति बयान ।

स्व. रामवली तिवारीले जग्गा बिक्री गर्न भनी वादीसंग कर्जा लिएको होइनन्, छैनन् । कि.नं. २०२ को रामवली तिवारीका नाउँको जग्गा सबै अंशियारको हक लाग्ने जग्गा हो लिखत लेखिएका समयमा रामवली तिवारीलाई त्यति रकम लिन पर्ने आवश्यकता नै थिएन । राजिनामा लिखत जालसाजी हो । वादीलाई प्रतिवादीहरूले रकम तिर्न पर्ने होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी मुन्गा तिवारी, गोकर्ण तिवारी र ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारीको साक्षी गोपाल कुर्मिले गरेको वकपत्र ।

वादी दावीको लिखतको समयमा स्व.रामवली तिवारीको घरमा कुनै पनि कार्य भएको थिएन । त्यसकारण निजले कुनै ऋण लिएका थिएनन् । सो कि.नं. २०२ को जग्गा रामवली तिवारीको मात्रै हक लाग्ने नभई सबै अंशियारकोहक लाग्ने जग्गा हो भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी गोविन्द तिवारीको साक्षी गंगाराम तिवारीले गरेको वकपत्र ।

प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारी आफ्नो बाबु रामवली तिवारीसंग २०४९ सालबाटै अलग बसी आएका छन् । रामवली तिवारी र फुलचन्द्र तिवारीको बीचमा अंश मुद्दा चलेको थियो । रामवली तिवारीले कसैसंग रुपैया कर्जा लिएका होइनन् र राजिनामा समेत लेखि दिएका छैनन् । लिखत जालसाजी हो, धिराउ काँदु, गुढई कोरी, वादी र ओम प्रकाश त्रिपाठी मिली लिखत जालसाजी गरी खडा गरेका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारीको साक्षी जगदिश प्रसाद तिवारी र महाराज सिंह ठाकुरले गरेको एकै मिलानको पृथक वकपत्र ।

मिति २०५४।३।१९ गतेको विगो रु. १,२०,०००।- को घरसारको राजिनामा मैले लेखेको हुँ । रकम मेरो सामुन्नेमा लेनदेन गरेको मैले देखिन । दिनेश तिवारी र रामवली तिवारीले घरसारको राजिनामा लेखि दिनुस् भनेकाले २ प्रति कागज लेखि दिएको हुँ । मैले कुनै जालसाजी गरेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको अ.वं. १३९ नं.बमोजिम बुझिएका ओम प्रकाश मिश्रले गरेको बयान ।

मिति २०५४।३।१९ गतेको विगो १,२०,०००।- को घरसारको राजिनामा भएको हो, मैले मालपोत कार्यालय, बाँके अगाडि रिक्सा रोकी राखेको अवस्थामा बोलाई राजिनामा सहिछाप गराएका हुन् । रकम रामवली तिवारीले दिनेश कुमार तिवारीबाट लिएको मैले देखिन, रुपैया लिएको होइनन् । मेरो सामुन्नेमा रकम लिनु दिनु नभएको हुँदा प्रतिवादीले वादीलाई रकम तिर्नु पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको अ.वं.१३९ नं.बमोजिम बुझिएका गुढई कोरीले गरेको बयान ।

धनी दिनेश कुमार तिवारी र ऋणी रामवली तिवारी भएको मिति २०५४।३।१९ गतेको रु. १,२०,०००।- को घरसारको राजिनामा मालपोत कार्यालय, बाँके अगाडि बसी लेखिएको सद्दे साँचो हो । लेनदेन भै सकेपछि

रामवली तिवारीले सहिछाप गरेका हुन् । उक्त राजिनामामा म पनि साक्षी बसेको छु । प्रतिवादीहरूले रकम तिर्न बुझाउन नपरोस् भनी भुटा बयान गरेका हुन् भन्ने व्यहोराको अ.व. १३९ नं.बमोजिम बुझिएका घिराउ काँदुले गरेको बयान ।

वादी दावी बमोजिम वादीले प्रतिवादी मुन्गा तिवारी, प्रतिवादी गोविन्द प्रसाद तिवारी, प्रतिवादी गोकर्ण तिवारी र प्रतिवादी ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारीबाट साँवा रु. १,२०,०००/- र सो को आजसम्म र भरी भराउ हुँदा सम्मको १०% प्रतिशतले हुने ब्याज भराई पाउने ठहर्छ । प्रतिवादी फुलचन्द्र तिवारीको हकमा वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने शुरु बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।११।१० गते भएको फैसला ।

सम्मानित श्री बाँके जिल्ला अदालत नेपालगंजको फैसला प्रत्यक्ष: मुलुकी ऐन कितें कागजको ३ नं., अ.व. ३३, १८४ क, १८५, १८९ प्रशासन ऐन, २०३१ को दफा ३, ८, २६, २७, २८, ३६, ४७ ४९, ५० र ५४ को प्रतिवन्धात्मक वाक्यांशको प्रत्यक्ष: गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण न्यायिक मनका प्रयोग नै नगरी मुद्दाको तथ्यमा प्रवेशै नगरी बुझ्नु पर्ने प्रमाण बुझ्दै नबुझि सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकुल फैसला वदर भागी छ, वदर गरी म पुनरावेदकको उल्लेखित पुनरावेदन जिकिर बमोजिम हक इन्साफ गरी पाउँ भन्ने गोविन्द प्रसाद तिवारीको पुनरावेदन-पत्र ।

सम्बत् २०५२।०५।३ सालको दे.नं. १२८२ को अंश मुद्दाबाट निज बाबुराम वली तिवारीबाट पहिल्यै मानो छिट्टिई भिन्न भै सकेको र निजको मृत्यु पश्चात हामीहरूले निजको अपुताली समेत नखाएको हुँदा मानो छिट्टिई भिन्न भै सकेको अशियारबाट मानो भिन्न भै सकेपछि लिएको मानो छिट्टिएको अशियार तथा अपुताली नखाएको व्यक्तिबाट असुल उपर गर्न नमिल्ने अंशवण्डाको १८ नं. र अपुतालीको २२ नं. मा कानूनी व्यवस्था हुँदा मानो छिट्टिएको र अपुताली नखाएको हामी पुनरावेदक प्रतिवादीबाट मानो छिट्टिएको मिति पश्चात वादीको भनाई अनुसार रामवली तिवारीले मिति २०५४।३।१९ गते गरी दिनु भएको भनिएको कथित कपालीमा परिणत घरसारको राजिनामाको लिखत अनुसारको रकम हामी पुनरावेदक प्रतिवादीबाट असुल उपर गर्न नमिल्ने हुँदा श्री बाँके जिल्ला अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूले हामीबाट समेत दावी अनुसारको रकम भराई लिन पाउने ठहराई मिति २०६१।११।१० गते भएको शुरु फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी गरी लिखत जालसाजी घोषित गरि न्याय निरोपण गरी पाऔं भन्ने ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारीको पुनरावेदन-पत्र ।

सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प. २०४२ पृष्ठ २५४ मा “लिखतका लेखक र अन्तरसाक्षीलाई अ.व. १३९ नं.बमोजिम बुझिंदा रुपैया हाम्रो सामुन्ने लिनु दिनु भएको छैन भन्ने गरेको बयानबाट पनि रुपैया लिनु दिनु गरी कागज खडा भएको रहेछ भन्न सकिने स्थिति नरहने गरी वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर भएको छ । अतः सो अनुसार अधिकांश प्रमाणले साक्षीले रुपैया लिनु दिनु नभएको भनी पुष्टी भै रहेको अवस्थामा श्री बाँके जिल्ला अदालतका माननीय न्यायाधीशज्यूले आत्मनिष्ठ आधारमा गर्नु भएको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, २६, ५४ अ.व. १८४ (क), १८५ नं.समेत विपरीत हुँदा शुरुले म समेतबाट वादी दावी अनुसारको रकम भराई लिन पाउने गरी मिति २०६१।११।१० गते फैसला उल्टी गरी म समेत उपर दावी नपुग्ने गरी लिखत जालसाजी घोषित गरि न्याय निरोपण गरी पाउँ भन्ने मुन्गा तिवारीको पुनरावेदन-पत्र ।

यसमा विवादको लिखत लेख्ने व्यक्ति ओम प्रकाश मिश्रले र लिखतका साक्षी बस्ने गुढई कोरी र घिराउ काँदु समेतले आफ्नो सामुन्ने रुपैया लिई लेनदेन गरेको होइन भनी वकपत्र गरेकोमा सो तर्फ विवेचना नभएको र प्रतिवादी मध्ये गोविन्द तिवारीले बाबु रामवली तिवारीलाई विपक्षी बनाई २०५१ सालमा दिएको १२८४ को अंश मुद्दाबाट पुनरावेदक/प्रतिवादी गोविन्द तिवारी लिखत हुनु पूर्व अर्थात मिति २०५४।३।१९ भन्दा अघि मानो छिट्टिएको अवस्थामा निज गोविन्द तिवारी समेतबाट भरी पाउने ठहर गरेको शुरु बाँके जिल्ला अदालतको २०६१।११।१० को फैसला प्रमाण मुल्यांकनको रोहमा नमिली फरक पर्ने देखिंदा अ.व. २०२ नं. तथा

पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६२।१०।१८।३ मा भएको आदेश ।

यसमा वादी दावीको मिति २०५४।३।१९ को लिखत हेरी पुनरावेदक/प्रतिवादीहरूले अ.वं. ७८ नं.अन्तर्गत बयान गर्दा सो लिखत जालसाजी हो, विशेषज्ञद्वारा जाँच गराई पाउँ भनी जालसाजी तर्फ दावी लिएको देखिँदा उक्त लिखतमा परेको कारणीको सहिछाप पुनरावेदकहरूका पति तथा पिता स्व.रामवली तिवारीको हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विशेषज्ञद्वारा परीक्षण गराउनु पर्ने देखिँदा, निज रामवली तिवारीको सहिछाप परेको समकालीन लिखत कागजात छ छैन? पुनरावेदकहरूबाट अ.वं. १३३ नं.बमोजिम कागज गराई खुलाउन लगाई समकालीन लिखत भए दाखिला गराई सो मा लागेको सहिछाप दावीको मिति २०५४।३।१९ को लिखतमा लागेको सहिछाप परस्पर भिडछ भिडदैन, विशेषज्ञद्वारा परीक्षण गराउन लाग्ने दस्तुर पुनरावेदक प्रतिवादीहरूबाटै लिई विशेषज्ञद्वारा जाँच गर्न पठाउनु । प्रकरण नं.१ मा लेखिएको वादी दावीको मिति २०५४।३।१९ को सक्कल लिखत मिसिल सामेल रहेको देखिँदा सो लिखत परीक्षणका लागि पठाउनु । यिनै पुनरावेदक प्रतिवादीहरूका बीचमा चलेको २०४९ सालको दे.नं.१५११, ०५१ को दे.नं. १२८४ र दे.नं. १२८२ को अंश मुद्दाको मिसिलहरू बाँके जिल्ला अदालतबाट भिकाउनु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६३।१२।४।१ मा भएको आदेश ।

यसमा समकालीन लिखतको सम्बन्धमा यस अदालतबाट मिति २०६३।१२।४ मा भएको आदेश अनुरूप पुनरावेदकहरूबाट कागज गराएकोमा आदेश बमोजिमको लिखत पेश गर्न सक्दिन भनी लेखाई दिएको देखिन्छ । अव निजहरूबाट स्व.रामवली तिवारीको ल्याप्चे छाप भएको लिखत कुनै अड्डा अदालतमा वा निजहरूसंग छ छैन? अ.वं. १३३ नं. बमोजिम कागज गराई खुलाई भए सो लिखत सक्कलै सम्बन्धित कार्यालय वा निजहरूबाट दाखिला गराई उक्त लिखत र प्रमाणमा आएको दे.नं. १२८१ को अंश मुद्दामा मिति २०५२।३।११ मा रामवलीबाट पेश भएको प्रतिउत्तर -पत्र सक्कलै भिकी पूर्व आदेश बमोजिम उल्लेखित लिखतहरूमा लागेको रामवली तिवारीको ल्याप्चे छाप र प्रतिउत्तरमा भएको निजको लेखात्मक सही विवादित मिति २०५४।३।१९ को लिखतमा लागेको लेखात्मक रेखात्मक सहिछापसंग परस्पर भिडछ भिडदैन जाँच गर्न पठाई सोको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६४।८।१।१९ मा भएको आदेश ।

यसमा विवादित लिखतमा तत्कालीन भेरी अञ्चलाधीश कार्यालयबाट मिति २०२३।२।३ मा नागरिकता नं. ७६० बाट प्रतिवादी रामवली तिवारीले नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र लिएको भन्ने देखिँदा निज रामवली तिवारीले भरेको आवेदन पत्र सहितको रामवली तिवारीको ल्याप्चे सहिछाप समेत परेको सक्कलै अभिलेख जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँकेबाट भिकाई प्राप्त हुन आएमा पूर्व आदेश बमोजिम सहिछाप जँचाउने कार्य सम्पन्न गरी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६४।१२।११।२ मा भएको आदेश ।

यसमा रामवली तिवारीको नागरिकताको प्रमाण-पत्र प्राप्त गर्दाका समयमा खडा भएका सक्कल कागजात जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँकेको च.नं.५०१२ मिति २०६५।१।१२ को पत्र साथ प्राप्त भई मिसिल संलग्न रहेको ।

अदालतको ठहर

यसमा पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ५२ बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचिमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत दे.पु.नं. १५२,१५३ र २९० को लेनदेन मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, लिखत विशेषज्ञबाट जाँच भएन । लिखतका साक्षीले रुपैया दिए लिएको देखिन भनेका छन् । यसबाट लिखत जालसाजीबाट खडा भएको भन्ने देखिन आएको छ । ऋणीको अपुताली कस कसले खाए नबुझि म समेतबाट

वादीले सावा ब्याज भराई दिने गरी बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।११।१० मा फैसला भयो । सो त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी गोविन्द तिवारीको नं. २९० को पुनरावेदनको जिकिर रहेछ । हाम्रो बाबुले ऋण लिनु पर्ने अवस्थै छैन । वादीले सो लिखत जालसाजी गरेर खडा गरेका हुन् । सो लिखतको साँवा ब्याज हामीबाट भराई दिने बाँके जिल्ला अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर प्रस्तुत मुद्दाका पुनरावेदक गोकर्ण तिवारी र ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारीको रहेछ । लिखतका साक्षीको भनाईबाट समेत लिखत बमोजिमको रूपैया मेरो लग्नेले नलिएको नपाएको भन्ने देखिन आएको, त्यस्तो लिखत जालसाजी ठहरिनु पर्नेमा सो लिखतको साँवा ब्याज भराई लिन पाउने गरी बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला उल्टी गरी पाउँ भन्ने प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी मुन्गा तिवारीको पुनरावेदन जिकिर भएको पाइयो । अतः उक्त पुनरावेदनहरूको जिकिर बमोजिम गर्नु पर्ने नपर्ने के हो निर्णय गर्नु परेको छ ।

लिखत लेख्ने व्यक्तिले समेत आफ्नो सामान्यमा रूपैया लिए दिएको होइन भनेका, लिखत हुनु अगावै बेगल भई सकेका पुनरावेदनक गोविन्द प्रसाद तिवारी समेतबाट साँवा ब्याज भराई लिन पाउने गरी बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला फरक पर्न सक्ने भएकाले अ.व. २०२ नं.बमोजिम अर्को पक्षलाई छलफलमा भिकाउने भनी यस अदालतबाट मिति २०६२।१०।१८ मा भएको आदेशको व्यहोरालाई ध्यानमा राखी दुवै पक्षका विद्वान वकीलहरूले गर्नु भएको वहस सुन्दा पुनरावेदकहरू गोकर्ण र ज्ञानेन्द्र कुमार तिवारी तर्फका विद्वान अधिवक्ता श्री सुशिल कुमार जोशीले आफ्नो वहसमा लिखतका साक्षीले हाम्रो रोहवरमा रूपैया लिनु दिनु भएको छैन भनेका छन् । लिखत रजिष्ट्रेशन नहुनजेल सो लिखत लेखककै जिम्मा हुन्छ । वादीले १ जना साक्षी पनि ल्याएको छैन । मेरा पक्षले अपुताली खाएकै छैन । यसकारण शुरुको फैसला उल्टी हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनु भएको छ । अर्का पुनरावेदक गोविन्द प्रसाद तिवारी तर्फबाट वहस गर्नु हुँदै विद्वान अधिवक्ता श्री भोला सिंह हमालले आफ्नो वहसमा वेदामी लिखतको साँवा ब्याज भराई लिन नपाउने भनी श्री सर्वोच्च अदालतबाट नजिर प्रतिपादन भएको छ । वादीले आफ्नो दावी प्रमाणित गराउन अरु कुनै प्रमाण पेश गर्न सकेका छैनन् । यसकारण समेतबाट शुरु फैसला उल्टी हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनु भएकोछ ।

प्रतिपक्ष तर्फबाट वहस गर्नु हुने विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री नारायण प्रसाद शास्त्री र श्री ओम प्रकाश त्रिपाठीले आफ्नो वहसमा प्रतिवादीले प्रतिउत्तरमा हाम्रो पक्षले पेश गरेको लिखत जालसाजी हो भन्न सकेका छैनन् । लिखतमा लागेको ल्याच्चे प्रतिवादीहरूका बाबु लग्ने कारणीकै हो भन्ने विशेषज्ञको रायबाट देखिन आएको छ । सो लिखतको रूपैया कारणीले घरमा नै बुझेर लिई मालको अगाडि आएर बसी तमसुक लेखाएर सही गराएका हुन् । निज कारणी मरी निजको अपुताली खानेले ऋण तिर्दिन भन्न पाउँदैन । ऋणी रामवली तिवारी जिवित छउजेल जालसाजी हो भन्ने कुरा उठेन । यसकारण शुरुको फैसला सदर हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनु भएको छ ।

पुनरावेदकको जिकिर र विद्वान वकीलहरूको वहस जिकिरलाई ध्यानमा राखेर प्रस्तुत मुद्दाको शुरु मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा २०५४-३-१९ का दिन रु. १,२०,०००।- लिई ज.वि.१-२-७ जग्गाको घरसारमा राजिनामा लेखि दिने विपक्षीहरूका बाबु लग्नेको मृत्यु भएको र सो रूपैया विपक्षीले दिएनन् । सोको साँवा ब्याज भराई पाउँ भन्ने वादी र २०४९ सालमा परेको अंश मुद्दामा तायदाती पेश गर्दा सो ऋण हाम्रो बाबु लग्नेले देखाएका छैनन् । वकील ओम प्रकाश त्रिपाठीले गफलत तरिकाले उक्त अंश मुद्दा जिम्मा लिंदा सो लिखत खडा गरेको हुनु सक्छ भन्ने समेत प्रतिवादी भएको प्रस्तुत मुद्दामा लिना दिन नभै लिखत खडा भएको भए सो लिखत कारणी रामवली तिवारी आफैले राख्नु पर्ने हो सोकाम नभएको समेत कारणबाट लिखत बमोजिमको साँवा ब्याज वादीले प्रतिवादी फुलचन्द्र बाहेकका अरु प्रतिवादीहरूबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भनी बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।११।१० मा भएको फैसला मिले नमिलेको के हो भनी हेर्नु परेको छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा वादीबाट पेश भएको १,२०,०००/- को २०५४।३।१९ मिति लेखेर रोक्का समेत मालपोत कार्यालय, बाँकेबाट भिडाउने काम भएर खडा भएको लिखत हेर्दा सो लिखत मालपोत कार्यालय, बाँके अगाडि मालपोत विभागबाट तयार भएको फाराम लेखिएको पाइयो । सो लिखत हेरी जालसाजी हो भनी प्रतिवादीहरूले अ.वं. ७८ नं.बमोजिम बयान गरेका र लिखत सद्दे हो भनी वादीले बयान गरेको प्रस्तुत मुद्दामा लिखतमा लागेको ल्याप्चे जचाई पाउँ भनी प्रतिवादीले जिकिर लिए बमोजिम सो लिखत जचाउन यस अदालतका आदेश पाउँ भनी प्रतिवादीले जिकिर लिए बमोजिम सो लिखत जचाउन यस अदालतका आदेश बमोजिम पठाउँदा कारणीको ल्याप्चेसंग भिडछ, मिल्छ भनी विशेषज्ञले राय दिएको देखिन आएको । अतः त्यसतर्फ हेर्दा प्रतिवादीहरूले शुरु देखि नै सो लिखतमा लागेको ल्याप्चेहरू आफ्नो बाबु लोग्नेको हो होइन हामीलाई थाहा छैन सम्म भन्दै आएको पाइयो । सो ल्याप्चेहरू आफ्ना बाबु लोग्नेको होइन, किर्ते हो भनी कुनै पनि प्रतिवादीले नभनी रुपैया नलिएको र लिखत जालसाजी हो भनी भनेको अवस्थामा जालसाजी भनिएका त्यस्तो लिखतमा लागेको कारणीको ल्याप्चे विशेषज्ञबाट जचाई रहनु प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ प्रतिकूल ठहर गर्नु पर्ने कुरासंग असम्बन्ध प्रमाण बुझ्नु हुन्छ । यसकारण त्यसतर्फ ध्यान दिई रहन पर्ने अवस्था आएन ।

वादीबाट पेश भएको लिखत नै जालसाजी हो भन्ने प्रतिवादी पुनरावेदकहरूको भनाई भए तर्फ हेर्दा रुपैया लिए खाएको छैन । जालसाजी लिखत खडा गरेको भन्ने प्रतिवादीहरूको भनाईलाई खण्डन गरी आफ्नो दावीलाई प्रमाणित गर्ने प्रमाण वादीले उक्त लिखत बाहेक अरु कुनै प्रमाण पेश गर्न सकेको पाइएन । सो वादीबाट पेश भएको घरसारको राजिनामाको लिखत हेर्दा माल अड्डाको अगाडि लेखेको र तत्काल रजिष्ट्रेशन गर्ने प्रयोजनका लागि खडा भएको भए त्यस्तो राजिनामा २ प्रति खडा हुनु पर्ने र सो लिखत पारित गरी पाउने कारणीहरू जग्गा बेच्ने र खरिद गर्ने दुवै थरीले संयुक्त रु. ५१- को टिकट टाँसेर दरखास्त दिई सो दरखास्तमा मालपोत कार्यालयबाट रोक्न लगाएपछि मात्र सो लिखत पारित गर्ने सन्दर्भमा हुने कारवाही अन्तरगत मोठ रोक्का भिडाउने काम हुनु पर्ने हो । प्रस्तुत मुद्दाका वादीले अर्को प्रति लिखत र त्यस्तो दरखास्त पेश गर्न सकेको पाइएन । एकै चोटी कसरी मोठ र रोक्का भिडाउन पुगियो? सो कुराको उचित जवाफ वादी पक्षबाट अहिले छलफलमा समेत प्रस्तुत हुन आएन । सो लिखत अहिले छलफलको सन्दर्भमा यस इजलाशबाट हेर्दा, लिखतको कैफियत महलमा धनीबाट २०५२।१।३, २०५२।१।०।१ र २०५२।२।१।७ मा कर्जा लिई बैकलाई तिरेको भन्ने समेत व्यहोरा लेखी सो व्यहोरा कस धर्सोले केरेर त्यसको तल ल्याप्चे लगाएको पाइयो । त्यसरी लेखि सकेको सो व्यहोरा किन केर्नु पच्यो यदी सो व्यहोरा साँचो भएको भए बैकमा ऋणीले ऋण तिरेको निस्सा बैकबाट लिन नसकिने पनि होइन त्यसतर्फको उचित जवाफ वादी पक्षका विद्वान वकीलहरूबाट पनि प्रस्तुत हुन आएको छैन ।

लिखत जालसाजी हो भनी प्रतिवादीहरूले भनेको लिखत जालसाजीको दोष लागेर अदालतमा आई बयान गर्ने लिखतका लेखक र अरु २ जनाको भनाई समेत आपसमा मिलेको पाइएन । लिखत साक्षी ओम प्रकाश मिश्र र फड्केका साक्षी गुढई कोरीले मेरो सामुन्यमा रुपैया लिनु दिनु गरेको देखेनौ भनेका र एक जना अर्का साक्षी घिराउ काँदुले बयान गर्दा १,०००/- दरको नोट रु.१,२०,०००/- दिने लिने र लिखतमा सही गर्ने काम मेरो रोहवरमा नै भएको हो भनेको देखिन आयो । यसबाट रुपैया मालपोतमा नै आएर ऋणीले लिएको भन्ने कुरा दर्साउन यी साक्षीले खाजेको पाइयो । वादीले फिराद पत्रमा घरसारमा रुपैया लिएको भनेका लिखत हेर्दा घरसारमा अड्डामा लिई सकेको भनी लेखिएको वाक्यहरू मध्ये अड्डामा भन्ने वाक्यलाई ठाडो धर्कोले तानी त्यस माथि ल्याप्चे लागेको पाइयो । सो ल्याप्चेले ढाकेको कागजको ठाउँ मध्ये ठाउँ ठाउँमा खाली रही शंख चद्रको रेखा कुनै पनि नदेखिने गरी सो लिखतको अरु ठाउँमा लागेका कारणीका ल्याप्चेको मसि भन्दा कडा बाक्लो मसिको छाप लागेको पाइयो । यसबाट समेत सो लिखत शंकास्पद स्थिति भएको, पैसा यो ठाउँमा दिएको भन्ने वादी र निजको भनाईलाई सर्माथित हुने गरी रुपैया दिएको हो भनी भन्ने व्यक्तिको भनाई नै

फरक पर्न आएको समेत कारणबाट प्रस्तुत मुद्दाको वादीबाट पेश भएको लिखत रुपैया लिनु दिनु गरी भएको भन्न मान्न सकिने अवस्था आएन । पुनरावेदक/वादी सवुर यादवनी विपक्षी केशरवती यादवनी भएको लेनदेन मुद्दा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट फैसला हुँदा सहिष्णुप कारणीको भएको देखिन आए पनि वास्तविक रुपमा लेनदेन नभएको देखिन आएबाट तमसुक बमोजिमको थैली भराई पाउँ भन्ने वादीको दावी पुग्न सक्दैन । लेनदेन नै नभएकोमा लेनदेन भएको तमसुक खडा गरेको हुँदा जालसाजी गरेको होइन भन्न नसकिने भनी भनिएको पाइयो । (नेपाल कानून पत्रिका २०४६ अंक २३५) यसबाट समेत पुनरावेदकहरूको भनाईमा शंका गरी रहन परेन जालसाजी गर्ने भनिएका लेखक साक्षी ओम प्रकाश मिश्र र अर्का साक्षी गुढई कोरीका हकमा हेर्दा यी व्यक्ति साक्षी सम्म भएका, फाराममा मालपोतको अगाडि राजीनामा लेखी करणीको सहि भए पनि अड्डामा नै रुपैया लिना दिना हुने सम्झी लिखत लेखे र सही गर्ने काम नहुन सक्ने होइन । अतः यी व्यक्तिले पनि जालसाजी गरेका भनी ठहर गर्न मिलेन । वादीबाट पेश भएको लिखत बमोजिमको थैली पुनरावेदकका बाबुले पाएका लिएका भन्ने देखिन नआएको अवस्थामा पनि सो लिखतको साँवा व्याज भराई लिन पाउने गरी बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।११।१० मा भएको फैसला मिलेको देखिन आएन । अतः सो फैसला उल्टी भई लेनदनेको विगो भराई पाउँ भन्ने फिराद दावी पुग्न सक्दैन । वेदामी लिखतको रुपैया घरसारमा दिएको थिए भनी भुठा कुरा गरी प्रतिवादीहरूको सम्पत्ति लिने खाने उद्देश्यले कर्ते कागजका ३ नं. प्रतिकुल वादी दिनेश कुमार तिवारी र घिराउ काँदु सम्मले जालसाजी गरेको ठहर्छ । कर्ते कागजको १० नं. ले उक्त व्यक्तिहरूलाई जनही रु. १५,०००/- जरिवाना हुन्छ । अरु प्रतिवादीहरूका हकमा जालसाजीको दावी पुग्न सक्दैन । लगत कसी असुल गर्नु भनी उक्त जरिवानाको लगत यस अदालतमा कसी सो लगत बाँके जिल्ला अदालतमा पठाई सो अदालतमा उक्त लगत कसेको जानकारी आएपछि यस अदालतमा सो लगत काटनु र पुनरावेदकबाट दाखिल भई धरौटीमा रहेको कोर्टफी निजहरूलाई कानून बमोजिम फिर्ता दिनु र पुनरावेदन गर्दा पुनरावेदकले राखेको कोर्टफी वादीबाट भराई पाउँ भनी कानूनका म्याद भित्र पुनरावेदकले वादीको जेथा देखाई दर्खास्त दिए सो जेथाबाट भराई दिनु प्रस्तुत फैसलामा चित्त नबुझे ऐनका म्याद ३५ दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी वादी र प्रतिवादी घिराउ काँदुलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु । प्रस्तुत मुद्दाको लगत काटी मिसिल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

फणिन्द्रदत्त शर्मा
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

जागेश्वर सुवेदी
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल पौष १३ गते रोज १ शुभम्

श्री पुनरावेदन अदालत पाटन
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री डा.आनन्दमोहन भट्टराई
बाट भएको फैसला

सम्बत् २०६४ सालको दे.पु.नं.....१०४२/२४५२

नि.नं.३२५

मुद्दा : रकम दिलाई भराई पाउा ।

काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा.वडा.नं.३ को हाल का.जि.धापासि गा.वि.स.वडा नं.३ बस्ने
उत्सव जी जंग शाह.....

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा.वडा.नं.२२ न्युरोड स्थित साविक शाही नेपाल वायु सेवा
निगमको हाल नेपाल वायु सेवा निगम

प्रत्यर्थी
वादी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको भै दायर हुन
आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :-

विपक्षी प्रतिवादी मिति ०५६११११२ को पत्रबाट निगममा सेवा प्रवेश गरी मिति ०५७२१२० को पत्रबाट स्थायी
प्रशिक्षार्थी सह चालकमा परिक्षणकालमा नियुक्ति भै मिति ०५८३११९ मा निजको सेवा स्थायी भएको तथ्यमा कुनै
विवाद छैन । यसै बीच विपक्षी प्रतिवादी २ अगस्त २००२ मा बिए छानिई बिए प्रशिक्षणका लागि गब टेक्सास
राज्यमा गई तालीम लिएकै र उपरोक्त तालीमका लागि मनोनयन भए पश्चात् तालीम लिन जानु अघि शा.न.वा.नि.का
कर्मचारीहरूको सेवा सर्त सम्बन्धी विनियमावली, २०५८ को परिच्छेद १३ को विनियम १५०(२) को खण्ड (क) (इ)
बमोजिम तालीम लिई सकेपछि ७ वर्षसम्म सेवा गर्नु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था रहेको र सो पुरा नगरेमा सोही खण्डले
रु.२०,००,०००।- (बिस लाख) र उपरोक्त विनियमावलीको विनियम १५१
(२) बमोजिम तालीम अवधिभर निजले पाएको तलब भत्ता त्यस्तो तालीमको लागि लागेको खर्च एवं यस
विनियमावलीमा उल्लेखित रकम र कबुलियतनामामा उल्लेख भएको अन्य रकमहरू समेत असुल गरिने व्यवस्था
भएकोमा निज विपक्षी प्रतिवादी उत्सव जि जंग शाहले सो व्यवस्था विपरित निगममा सेवा नगरी बिना सूचना
अनुपस्थित भई पटक पटक सम्पर्क गर्दा समेत सम्पर्कमा नआएकोले निजलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय गरी सूचना
प्रकाशित गरिएको हो । अतः निज प्रतिवादीले कर्मचारी विनियमावली तथा कबुलियतनामा विपरीतको कार्य गरेकाले
शा.ने.वा.नि कर्मचारीहरूको सेवा शर्त सम्बन्धी विनियमावली, २०५८ को विनियम १५० (२) (क) (इ) बमोजिमको
रु.२०,००,०००।- बिस लाख, ऐ.को विनियम १५१ (२) बमोजिम तालीममा ४५ दिनको भ्रमण वापत भिषा र टिकट
खर्च वापत गरी जम्मा रु.५,१८,६९१।३०, तालीम वापतको रु.६,५७,४१०।४० समेत गरी जम्मा रु.३१,७६,१०१।७०

र सो को व्याज समेत प्रतिवादीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद पत्र ।

विपक्षी निगमको मिति ०६०१२१९३ को पत्रानुसार विपक्षी निगमलाई सेवा प्रतिज्ञा पत्र अनुसार बुझाउनु पर्ने रु.११,७६,१०१।७० लिई म प्रतिवादी मिति ०६०१२१२५ मा निगम समक्ष गई रकम बुझ्नको लागि पटक पटक अनुरोध गर्दा विपक्षी निगमले उक्त रकम बुझी लिन इन्कार गरेको र हाल आएर शर्त कबुलियत कै प्रतिकूल हुदै नभएको रकम कलम देखाई दायर गरेको भुट्टा फिराद नालेस खारेज गरी इन्साफ पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिउत्तर ।

यसमा शाही नेपाल वायुसेवा निगमको कर्मचारीहरूको सेवा शर्त सम्बन्धी विनियमावली, २०५८ को परिच्छेद १३ को विनियम १५०.२.क.बमोजिमको रु.२० लाख र यी प्रतिवादीले मिति २०५९।४।२८ मा गरी दिएको कबुलियत लिखत बमोजिमको काज भत्ता एवं तालीम खर्च समेतको वास्तविक खर्च रु.११,७६,१०१।७० समेतको रकम यी वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने नै देखियो । वादी दावी बमोजिमको निगमका कर्मचारी विनियमावली, २०५८ को विनियम १५०.२.क.बमोजिमको रकम र यी प्रतिवादीले मिति ०५९।४।२८ मा गरिदिएको कबुलियतनामामा उल्लेख भएको काजभत्ता एवं तालीम खर्च समेतको रकम प्रतिवादीबाट दिलाई भराई दिने ठहर्छ भन्ने समेत काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६४।२।१० को फैसला ।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेन । विपक्षी निगमले म पुनरावेदकसँग गरेको उक्त मिति २०६१।१।२१ को पत्राचारबाट कर्मचारी विनियमावली बमोजिम एकमुष्ट रु.२०,००,०००।- मात्र बुझाउनु पर्ने भनि स्वीकार गरिरहेको म पुनरावेदकले वास्तविक तितुं पर्ने जतिमा सिमित भै रहेको अवस्था प्रति विचारै नगरी सल्लाहकारको राय बमोजिम भनि तालीम वापतको वास्तविक खर्च रु.११,७६,१०१।७० नभई विनियमावलीमा उल्लेख भए बमोजिम एकमुष्ट रु.२०,००,०००।- बुझाउनु पर्ने भनि मिति ०६१।१।२१ को पत्र मार्फत स्वीकार गरिएको अवस्थामा कबुलियत बमोजिमको रकम भन्दा बढी भराई दिने गरी भएको फैसला प्रमाण ऐन, ०३१ को दफा ३४ समेतको गम्भिर त्रुटी हुँदा उल्टी गरी फिराद दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी उत्सव जी जंग शाहको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीले प्रत्यर्थी वादीलाई बुझाउनु पर्ने रकम फरक फरक देखाई पटक पटक सूचना प्रकाशित गरेको देखिएको र मिति ०६०११।५ मा पदबाट राजिनामा दिई सकेपछि मिति ०६३।६।६ मा प्रस्तुत मुद्दाको फिराद पत्र करार ऐन २०५६ को दफा ८९(२) (घ) को हदम्याद नाघी दायर भएको भन्ने समेत प्रतिउत्तर जिकिर रहे भएकोमा त्यसतर्फ समेत केही विवेचना र निरोपण नगरी भएको सुरु का.जि.अ.को मिति ०६४।२।१० को फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा छलफलको लागि अ.व.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थीलाई भिकार्ई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति ०६५।५।८ को आदेश ।

यस अदालतको ठहर

आज निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल कागज अध्ययन पश्चात् पुनरावेदक प्रतिवादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामचन्द्र सुवेदी तथा प्रत्यर्थी वादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री पूर्णमान शाक्य, श्री योगानन्द सापकोटा र श्री गोविन्द वन्दिले गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

पुनरावेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले प्रतिवादीले मिति ०६०११।५ मा निगमको जागिर छाडेकोमा फिराद मिति २०६३।६।६ मा मात्र दायर भएकोबाट करार ऐनको दफा ८९ को हदम्याद नाघी दायर

भएको हुँदा खारेज हुनु पर्ने, इन्साफ नै हुने भएमा पनि करारको सर्त बमोजिम वास्तविक खर्च र तलब भत्ताको रकमसम्म भराउन मिल्ने, सो बाहेक अन्य रकम भराउन मिल्दैन । तसर्थ काठमाडौं जिल्ला अदालतको निर्णय उल्टी हुनु पर्छ भन्ने समेत बहस गर्नु भयो भने प्रत्यर्थी वादी तर्फका विद्वान अधिवक्ताहरूले पुनरावेदकले जागिर छाडेको मितिबाट नभै करार बमोजिमको रकम तिर्नबाट इन्कार गरेको मितिमा नै मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मान्नु पर्ने हुँदा फिराद करार ऐनको दफा ८९(२)(घ) को हदम्याद भित्रै दायर भएको छ । पुनरावेदक निगमको कर्मचारीमा नियुक्ति लिदा नै निगमको कानून मान्ने बचन बद्धता व्यक्त गरेकोबाट निगमको विनियामावली, २०५८ को विनियम १५० (२)(क)(ई) बमोजिम रु.२०,००,०००/- र १५१(२) बमोजिम तालीम गर्दा निगमले व्यहोरेको खर्च र निजले लिएको तलब भत्ता समेत भरी पाउनु पर्छ । सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको निर्णय मिलेको छ । तसर्थ सो निर्णय सदर हुनु पर्छ भन्ने समेत बहस गर्नु भयो ।

मिसिल फिराद दावी, प्रतिउत्तर र पुनरावेदन जिकिर एवं विद्वान अधिवक्ताहरूले बहसमा उठाउनु भएको तर्कहरूलाई समेत दृष्टिगत गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निम्न लिखित प्रश्नहरूको निरोपण हुनु पर्ने देखियो ।

(१) फिराद करार ऐनको हदम्याद भित्र दायर भएको छ वा छैन ?

(२) फिराद दावी बमोजिमको रकम प्रतिवादीलाई भराई दिनु पर्ने हो वा होइन ? अर्थात् त्यस बारेमा काठमाडौं जिल्ला अदालतको निर्णय मिलेको छ वा छैन ?

उपर्युक्त प्रश्नहरूको निरोपण गर्नु पूर्व मुद्दासँग सम्बन्धित केही विवाद रहित तथ्यहरू उल्लेख गर्नु यहाँ सान्दर्भिक देखिन्छ । पुनरावेदक तत्कालिन शाही नेपाल बायुसेवा निगममा कार्यरत पाइलट भएको र सेवाको क्रममा सन् २००२ को अगष्ट महिनामा बिए तालीमको लागि छानिई अमेरिकाको टेक्सस राज्यमा गएको र जानु पूर्व मिति ०५९।४।२८ मा “सेवा प्रतिज्ञापत्र” शिर्षक दिई एउटा सम्झौता निगमसँग गरेको रहेछ । सो प्रतिज्ञा पत्रमा अन्य कुराहरूको अतिरिक्त देहायका कुराहरू पनि उल्लेख भएको रहेछ :

“मैले उपरोक्त तालीम प्राप्त गरिसके पछि स्वदेश फिर्ता भै निगमको कर्मचारीको सेवा नियमावली, २०५८ को परिच्छेद १३ नियम १५० २(क) बमोजिम सात वर्ष सम्म अटूट सेवा नगरेमा उक्त तालीम वापत निगमको लागन गएको सम्पूर्ण खर्च,काज भत्ता आदि समेत निगमलाई फिर्ता बुझाउन मन्जुर गर्दछु”

यसरी प्रतिज्ञापत्रमा सहिछाप गरी बिए तालीममा सहभागी भै फर्केपछि प्रतिवादीले निगममा सेवा नगरेको र सेवा छाडी गएबाट निगमले गोरखापत्रमा मिति ०६१।७।१६ मा रु.३१,७६,१०१।७० तिर्न आउनु भनि सूचना प्रकाशित गरेको र सो सूचना प्रकाशन पश्चात पनि रकम नतिरे पछि सो रकम दिलाई पाउँ भनि काठमाडौं जिल्ला अदालतमा फिराद दायर गरेको रहेछ ।

यस पृष्ठभूमिमा अब प्रस्तुत मुद्दाको फिराद हदम्याद भित्र दायर भएको छ वा छैन भन्ने पहिलो प्रश्न तर्फ हेर्दा फिरादमा वादीले करार ऐनको दफा ८९ (२)(घ) को हदम्याद भित्र दायर गरेको कुरा उल्लेख गरेको देखियो । उक्त दफाको देहाय खण्ड घ मा “मुद्दा गर्नु पर्ने कारण उत्पन्न भएको मितिले दुई वर्ष भित्र” फिराद दायर गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेकोबाट वादीलाई यथार्थमा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण कहिले उत्पन्न भयो सो नै हेर्नु पर्ने हुन आयो । कुनै पक्षलाई करारको विषयमा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण त्यतिखेर पर्छ, जव अर्को पक्षले करार बमोजिमको दायित्व वहन गर्नमा इन्कारी गर्दछ । तसर्थ फिराद हदम्याद भित्र छ वा छैन भनि यकिन गर्न वास्तवमा प्रतिवादीले कहिले दायित्व बेहोर्न यन्कार गर्‍यो सो हेर्नु पर्ने हुन आउँछ । प्रस्तुत मुद्दामा मुख्य विवाद प्रतिवादीले निगमको सेवा गर्नु पर्छ वा जागिर छाड्नु हुदैन भन्ने नभई निजले निगमसँग गरेको सम्झौतामा अनुरूप तालीम पश्चात् ७ वर्ष अटूट सेवा नगरी जागिर छाडी सम्झौताको उल्लंघन गरेमा के दायित्व बेहोर्न पर्छ भन्ने हुँदा पुनरावेदक तर्फका विद्वान अधिवक्ताले जिकिर लिए जस्तो मिति ०६०।१।५ बाट प्रतिवादीले निगमको जागिर छाडेको हुँदा सो मितिबाट मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सृजना भएको मान्न मिलेन ।

मिति ०६०१११५ पछि पनि पुनरावेदक प्रतिवादीले मिति ०६०१२१२५ मा तालीम वापत पर्ने गरेको व्ययभार रकम रु.११,७६,१०१।७० तिर्ने बुझाउनु मन्जुर गर्दै निगमलाई पत्र लेखेको देखियो । पुनरावेदक प्रतिवादीले निगमलाई के कति रकम तिर्नु बुझाउनु पर्ने हो भन्ने विषयमा निज र निगम बीच विवाद रहेको, मिति २०६३।५।१६ (Sept1, 2006) मा निगमले तालीम अवधिमा पाएको तलब भत्ता र तालीममा लागेको खर्च र विनियमावली बमोजिम बुझाउनु पर्ने रकम समेत जोडी रु.३१,७६,१०१।७० बुझाउनु भनि सूचना प्रकाशित गरेको र सो सूचना बमोजिमको रकम नबुझाएकोबाट सोही सूचना प्रकाशित गरेको मितिलाई नै मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मिति मान्नु पर्ने हुन आयो । श्री सर्वोच्च अदालतबाट ज्यान बहादुर प्रधान विरुद्ध कोरियन डेपलपमेन्ट कर्पोरेसन (ने.का.प.२०४४ अङ्क २ पृ १५२) को मुद्दामा कमिसन तिर्नु पर्ने हुँदा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मान्नु पर्ने नभै प्रतिवादी कमिसन दिन स्पष्ट रुपमा इन्कार गरेपछि नै वादीलाई मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मान्नु पर्ने भन्ने समेत सिद्धान्त प्रतिपादन भै रहेको समेत देखिदाँ मिति ०६३।६।६ मा दायर भएको फिरोद करार ऐन, २०५६ को दफा ८९ (२) (घ) मा उल्लेख यस अनुसार मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मितिले २ वर्ष भित्र नै दायर भएको देखिदा हद म्याद नाघी दायर भएको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको जिकिर र निज तर्फका विद्वान अधिवक्ताले उठाउनु भएको तर्कसँग सहमत हुन सकिएन ।

अब दोश्रो प्रश्न तर्फ हेर्दा, वादीको दावीलाई मुख्यतः वादी र प्रतिवादी बीच भएको सम्झौता करार ऐनको व्यवस्थाको सन्दर्भमा विवेचना गरिनु आवश्यक देखिएको छ । फिरोदमा प्रतिवादीले करार ऐनको दफा ७४, ७७ र ७८ ले करारको परिपालन गर्नु पर्नेमा सो नगरी करार ऐनको दफा ८२ बमोजिम करार उल्लंघन गरेको कुरा उल्लेख गर्दै प्रतिवादीले बिए तालीममा जानु अघि शाही नेपाल वायुसेवा निगमको सेवा सर्त सम्बन्धी विनियमावली, २०५८ को परिच्छेद १३ को विनियम १५०(२) को खण्ड (क) (इ) बमोजिम ७ वर्षसम्म सेवा गर्नु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था रहेको र सो पुरा नगरेमा सोही खण्डले रु.२०,००,०००।- र विनियमावलीको विनियम १५१ को (२) अनुसार तालीम अवधिमा पाएको तलब भत्ता र तालीममा लागेको खर्च इत्यादि वापत रु.११,७६,१०१।७० समेत गरी जम्मा रु.३१,७६,१०१।७० प्रतिवादीबाट दिलाई भराई पाँउ भन्ने दावी लिएको देखियो भने यो दावीलाई लिएर प्रतिउत्तरमा टिकट खर्च वापत भनेको रु.५,१८,६९१।३० र तालीम वापत भनेको रु.६,५७,४१०।४० बाहेकको रकममा दावी गर्ने हकद्वैया करार ऐनको दफा ८३ बमोजिम निगमलाई नभएको भन्ने जिकिर लिएको पाइयो ।

उपर्युक्त फिरोद दावी र प्रतिउत्तर जिकिरको सन्दर्भमा वादी प्रतिवादी बीच भएको माथी उद्धृत सम्झौताका शर्तहरू हेर्दा प्रतिवादीले विदेशमा तालीम लिई फर्केपछि निगमको सेवा सर्त सम्बन्धी विनियमावलीको “नियम १५० (२) (क) बमोजिम ७ वर्षसम्म अट्ट सेवा नगरेमा उक्त तालीम वापत निगमको लागन गएको सम्पूर्ण खर्च काज भत्ता आदि समेत निगमलाई फिर्ता फर्काउनु मन्जुर गर्दछु” भन्ने उल्लेख भएको र फिरोदमा क्षतिपूर्तिको माग भएकोले सोही सम्झौताको परिधिमा करार ऐन, २०५६ को दफा ८२ तथा ८३ बमोजिम क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण गरिनु पर्ने हुन आयो । यदि दुई वा दुई भन्दा बढी पक्षहरूले कुनै विषयमा करार भनेका छन् र करार उल्लंघन हुँदा के दायित्व बेहोर्नु पर्ने हो भन्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् भने सो सर्त वन्देजलाई पूर्ण अर्थात् complete and exclusive statement of terms of the agreement भन्नु पर्ने र सोही करारको परिधिभित्रबाट उपचार प्रदान गर्नु पर्ने हुन्छ । करारले जुन सर्त वन्देजमा पक्षहरूलाई बाँधेको छ सो भन्दा बाहिर गएर करार गर्दाको अवस्थामा छलफल नै नभएको दायित्व भराउने कुरालाई करारले कानूनमा स्थापित मान्यताहरूले स्वीकार गर्दैनन् ।

सो सिद्धान्तलाई हाम्रो करार ऐन, २०५६ को दफा ८३ को दफा ८३ (१), (२) र (३) का व्यवस्थाहरूले पनि स्वीकार गर्दछ । सो दफामा भनिएको छ :

दफा ८३ : (१) दफा ८२ बमोजिम करार उल्लंघन भएकोमा सो बाट मर्का पर्ने पक्षले त्यस्तो उल्लंघनबाट भएको वास्तविक वा करार गर्दाको अवस्थामा त्यस्तो हानी नोक्सानी हुन सक्छ भनि करारका पक्षहरूलाई जानकारी भएको हानी नोक्सानी त्यसरी करार उल्लंघन गर्ने पक्षबाट भराई लिन पाउने छ ।

(२) करार उल्लंघन भएमा कुनै निश्चित रकम सो वापत वा क्षतिपूर्ति वापत पाउने भनि करारमा उल्लेख भएकोमा सो बमोजिमको रकममा ननाघ्ने गरी मर्का पर्ने पक्षबाट मनासिव माफिकको रकम भराई लिन पाउने छ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको क्षतिपूर्ति उल्लेख नभएकोमा त्यस्तो क्षतिपूर्ति दावी गर्ने पक्षले करारको उल्लंघनबाट प्रत्यक्ष र वास्तविक रुपमा भएको हानी नोक्सानी वापत वा करार उल्लंघन भए वापत वा क्षतिपूर्ति वापत मनासिव माफिकको रकम भराई लिन पाउने छ ।
अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक हानी नोक्सानी भराई लिन पाउने छैन ।

करार ऐनको माथि उल्लेखित व्यवस्थाले क्षतिपूर्ति भराउदा वास्तविक र प्रत्यक्ष क्षति भराउनु पर्छ काल्पनिक वा अप्रत्यक्ष क्षति होइन भन्ने कुरालाई स्पष्टसँग राखेको छ । त्यस्तैगरी क्षतिपूर्ति भराउनको लागि त्यस्तो हानी नोक्सानी हुन सक्छ भन्ने कुरा करार गर्दाकै अवस्थामा पक्षलाई जानकारी थियो भने त्यस्तो हानी नोक्सानी पनि मर्का पर्ने पक्षलाई भराउन मिल्ने कुरालाई स्वीकार गरी करारको उल्लंघन हुँदा पक्षले बेहोर्नु पर्ने दायित्वलाई सिमाङ्कन गरेको छ । हाम्रो कानूनको यो व्यवस्था कम्पन ल पद्धतिको अनुशरण गरेको सिद्धान्तसँग मेल खान्छ जहा धेरै पहिले बेलायती अदालतले ज्वमभिथ र द्यबहभवमबभि को मुद्दामा (18549 ex 341) मा न्याय मूर्ति एल्डरसन (Alderson J.) व्यक्त गरेको देहायको धारणालाई अबै पनि यस विषयमा आधिकारिक धारणा मानिन्छ । न्याय मूर्ति Alderson ले भनेका थिए :

"Where two parties have made a contract which one of them has broken, the damages which the other party ought to receive in respect of such breach of contract should be such as may fairly and reasonably be considered either arising naturally, that is, according to usual course of things from such breach of contract, or such may reasonably be supposed to have been in the contemplation of both parties at the time they made the contract as the probable result of the breach of it."

प्रत्यक्ष र वास्तविक हानी नोक्सानी भराउने अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक हानी नोक्सानी नगराउने करार ऐनको सिद्धान्तलाई दफा ८३(२) मा करार उल्लंघन भएमा कुनै निश्चित रकम सो वापत वा क्षतिपूर्ति वापत पाउने भनि करारमा उल्लेख भएको स्थितिमा पनि सो रकमलाई क्षतिपूर्तिको उपल्लो हद मानेर सो रकममा नमाघ्ने र दफा ८३ (३) मा प्रत्यक्ष र वास्तविक हानि नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ति भराउने र अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक हानी नोक्सानी नभराउने कुरा उल्लेख गरेर समर्थन गर्दछ । वास्तविक र करार गर्दाको अवस्थामा करारका पक्षहरूलाई त्यस्तो हानि नोक्सानी हुन्छ भनि थाहा भएको हानी नोक्सानी मात्र क्षतिपूर्तिको रुपमा भराउनुका पछाडि निश्चितताको सिद्धान्त (Principle of Certainty) जिम्मेदार रहेको छ, जसलाई करार कानूनको मूल आधार मानिन्छ । करार भंग हुँदा त्यसका असंख्य र अनैकौ परिणामहरू निस्कन सक्छन् तर ती सब परिणामका लागि प्रतिवादीलाई दायित्व बोकाउन मिल्दैन, त्यसको निश्चित सीमा हुन्छ । त्यो सीमा मूलरुपमा करारका शर्तहरूले नै निर्धारण गरेका हुन्छन् जहाँ सर्तहरू प्रष्ट छैनन् त्यहाँ पनि दायित्व असीमित हुँदैन त्यसलाई करार ऐनमा उल्लेखित अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक हानी नभराउने सिद्धान्त (Rule of

Remoteness) ले नियन्त्रण गरेको हुन्छ। यसरी करार भंग हुँदा भंग गर्ने पक्षले के दायित्व बेहोर्नु पर्छ र मर्का पर्ने पक्षले के उपचार पाउँछ, भन्ने कुरा निश्चित नभएको भए सम्भवतः नीजि कानून (Private Law) को रूपमा करार कानूनको यसरी विकास हुने नै थिएन।

हाम्रो करार ऐनले स्वीकार गरेको यस सैद्धान्तिक पृष्ठभूमिको विश्लेषण पछि अब प्रस्तुत: मुद्दामा वादीले प्रतिवादीबाट के कति रकम भराई लिन पाउने हो भन्ने बारेमा हेर्दा फिरादमा निगमसँग गरेको करार र निगमको कर्मचारी सेवा सर्त सम्बन्धी विनियमावलीको विनियम १५०(२) (क) र १५१ (२) अनुसार समेत गरि रु.३१,७६,१०१।७० प्रतिवादीबाट भरी पाउनु पर्ने भन्ने दावी गरेकोले सो बमोजिम भरी पाउनु पर्ने हो वा होइन भन्ने निक्यौल गर्नु पर्ने हुन आएको छ। यो कुरा स्पष्ट छ कि फिरादमा विनियम १५०(२)(क)(५) र १५१(२) का व्यवस्थाहरूको आधारमा रकम भरी पाउनु पर्ने दावी लिइएको भए पनि निगम र प्रतिवादी बीच भएको सम्झौतामा विनियम १५१(२) को उल्लेख गरिएको छैन र १५०(२)(क) उल्लेख भए पनि सो विनियमले उल्लेख भए बमोजिम ७ वर्ष अटुट सेवा गर्ने प्रतिज्ञा गर्ने सन्दर्भमा मात्र गरिएको छ, न कि फिरादमा दावी गरिए बमोजिम २० लाख तिर्ने सन्दर्भमा। प्रतिज्ञा गरिए बमोजिम ७ वर्ष अटुट सेवा नगरेमा प्रतिवादीले के दायित्व बेहोर्नु पर्ने हो भन्ने बारेमा सम्झौतामा स्पष्ट रूपमा उक्त तालीम बापत निगमको लागन गएको सम्पूर्ण खर्च, काज भत्ता प्रतिवादीले निगमलाई फिर्ता बुझाउनुपर्ने भन्ने बारे दुवै पक्ष सहमत भएको कुरा उल्लेख भएको छ। जब सम्झौतामा नै कुनै पक्षले आफ्नो दायित्व पुरा नगरेमा मर्का पर्ने पक्षले के क्षतिपूर्ति पाउने भन्ने स्पष्टसँग लेखिएको छ भने सम्झौतामा उल्लेख भएको सन्दर्भ भन्दा भिन्न अर्थ गरी विनियम १५०(२)(क)(इ) मा त्यो पनि सम्झौता गरेको मिति भन्दा धेरै पछि गरिएको संशोधनद्वारा थपिएको दायित्व बहन गर्न लगाउने र सम्झौतामा उल्लेख नै नभएको विनियम १५१(२) आकर्षित हुन्छ भन्न मिल्ने देखिदैन।

निगमका कर्मचारीहरूको सेवा सर्त सम्बन्धी विनियमवाली, २०५८ को विनियम १५०(२)(क)(इ) र १५१ (२) आकर्षित हुन्छ भन्ने तर्क गर्दै निगम तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरूले प्रतिवादी निगमको कर्मचारी हुँदा विनियमावलीका हरेक दफा आकर्षित हुन्छन्, प्रतिवादीलाई दिइएको नियुक्तिको दफा ९ मा विद्यमान र समय समयमा जारी हुने निगमका नियमहरू (Rules and regulations) मान्नु पर्ने उल्लेख भएको र निजले सो मान्न मन्जुर गरेकोले विनियम १५०(२)(क) (इ) र १५१ (२) द्वारा तोकिएको दायित्व बहन गर्न प्रतिवादी बाध्य छ भन्ने बहस गर्नु भएको छ। सो तर्कलाई स्वीकार गर्ने हो भने निगमले प्रतिवादीसँग कुनै सम्झौता नै गर्न पर्दैन। तर निगम आफै विनियमावलीको व्यवस्थाहरूमा कायम नरही प्रतिवादीसँग तालीममा पठाउनु पूर्व सम्झौता गरेको र सो सम्झौतामा प्रतिवादीले तालीम लिई फर्केपछि, के कस्तो दायित्व बेहोर्नु पर्ने हो भन्ने स्पष्टसँग उल्लेख गरी रहेको स्थितिमा सम्झौता गर्दाको अवस्थामा विनियमावलीमा नरहेको र पछि संशोधनबाट थपिएको दायित्व निगमको कर्मचारी हो भन्ने मात्र नाताले सम्झौताको सर्त तथा करार ऐनको दफा ८३(२) को व्यवस्थाको समेतको विपरीत हुने गरी करार गर्दाका समयमा छलफल नै नभएको आर्थिक दायित्व भराउन मिल्ने देखिदैन।

कुनै पनि संस्थाका कर्मचारीहरूले सो संस्थाको सेवा सर्त सम्बन्धी व्यवस्थाहरूलाई स्वीकार गरेको मान्नु पर्छ तर त्यसको अर्थ सम्झौता गर्दाको समयमा अस्तित्वमा नै नरहेको र सम्झौताले कल्पनासम्म नगरेको दायित्व भराउने कुरालाई करार सम्बन्धी कानूनमा स्थापित निश्चितताको सिद्धान्त र अप्रत्यक्ष वा काल्पनिक हानी भराउनु हुँदैन भन्ने मान्यता समेतको विपरीत समेत हुन जाने हुँदा विनियमावलीमा संशोधित व्यवस्थाले तोके बमोजिम प्रतिवादीले दायित्व बेहोर्नु पर्छ भन्ने वादी निगम तर्फका विद्वान अधिवक्ताहरूको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

अब प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले के कति दायित्व बेहोर्नु पर्ने हो भन्ने तर्फ हेर्दा फिरादको प्रकरण ७ मा विनियम १५० (क)(इ) बमोजिमको रकम रु.२०,००,०००/- भराउनु पर्ने भन्ने दावी लिइएकोमा माथी उल्लेख गरे बमोजिम सो कुरा सम्झौतामा उल्लेख नभएको र सम्झौता गर्दाका अवस्थामा त्यस्तो रकम पाउने बारे पक्षलाई स्पष्टसँग नभनिएकोले सो रकम भराउन मिलेन । सो रकमको अतिरिक्त फिरादमा तालीममा ४५ दिनको भ्रमण वापत, भिषा र टिकट खर्च वापत गरी जम्मा रु.५,८६,९९।३० र त्यस्तै गरी तालीम वापत यु.यस डलर ८३६४।- को तत्कालिन विनियम दर रु.७८।६० का दरले हुन आउने रकम रु.६,५७,४९०।४० भराउनु पर्ने भन्ने उल्लेख भएको देखियो । प्रतिवादीले निगमसँग गरेको सम्झौतामा “तालीम वापत निगमको लागन गएको सम्पूर्ण खर्च, काज भत्ता आदि” तिर्न बुझाउन मन्जुर गरेको देखिनुको अतिरिक्त र प्रतिउत्तर पत्रमा पनि सो रकम तिर्न बुझाउन अप्रत्यक्षरूपमा स्वीकार गरेको पाइएको करार ऐनको दफा ८३(१) को व्यवस्था समेतबाट त्यस्तो खर्च निगमको वास्तविक खर्च देखिई करार गर्दाका अवस्थामा नै प्रतिवादीलाई त्यस्तो हानी नोक्सानी हुन सक्छ भनि थाहा जानकारी भएको रकम देखिदाँ सो रकमसम्म प्रतिवादीबाट वादीले भराई पाउने सक्ने देखिन आयो ।

अतः उपर्युक्त कारणहरूबाट करार ऐन, २०५६ को दफा ८२,८३ (१) समेतको व्यवस्थाबाट प्रतिवादीले रु.११,६७,९०९।७० वादी संस्थानलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने देखिदा सो हदसम्म काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६४।२।१० को फैसला केही उल्टी हुने ठहर्छ । सो बाहेक अन्यमा पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरु तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम प्रतिवादीले रु.११,६७,९०९।७० वादी संस्थानलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने देखिइ सो हदसम्म काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६४।२।१० को फैसला केही उल्टी हुने ठहरेकोले सुरु फैसलाको तपसिल खण्डको देहाय दफा १ र २ मा उल्लेखित लगत अब कायम राख्न पढैन सो लगत कट्टा गर्नु भनि सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखि पठाउनु

१ वादी तत्कालिन शा.ने.वा.नी हाल नेपाल वायु सेवा निगम के माथी इन्साफ इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम प्रतिवादीले रु.११,६७,९०९।७० वादी संस्थानलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने ठहरेकोले प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम टुंगो लागेपछि, सो रु.११,६७,९०९।७० प्रतिवादीबाट भराई पाउँ भनि प्रतिवादीको यसै सरहदको जेथा देखाई ऐनको म्याद भित्र दरखास्त पर्न आए कानून बमोजिम वादीलाई प्रतिवादीबाट उक्त विगो भराई दिनु भनि शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु

२ सुरु फैसला केही उल्टी हुने ठहरेकोले प्रतिवादी उत्सव जी जंग शाहले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा मिति ०६।१।१९९ मा यस अदालतमा राखेको धरौटी रु.३५४४२।- मध्ये रु.१५४४९।- उक्त धरौटीबाट भराई पाउनेमा यसै फैसलाको तपसिल खण्डको देहाय दफा ४ मा उल्लेखित प्रतिवादीले वादीबाट भराई पाउने ठहरेको कोर्टफि रु.२९९९।८५ कट्टा गरी बाँकी हुन आउने रु.१२,४४९।९५ भराई पाउँ भनि वादीको दर्खास्त पर्न आए वादीलाई कानून बमोजिम भराई दिनु र सो धरौटी मध्येको बाँकी रु.२०,००९।- प्रतिवादीले फिर्ता पाउने हुँदा सो रु.२०,००९।- फिर्ता पाउँ भनि पुनरावेदक प्रतिवादीको दर्खास्त परे कानून बमोजिम फिर्तादिनु ...

३ प्रतिवादीले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा मिति ०६।१।१९९ मा र.नं.१०४४३ वाट कोर्टफि रु.५,३९६।३० राखेकोमा शुरु कोर्टफि रु.१५,४४९।- को १५ प्रतिशतले हुने रु.२,३९६।९५ मात्र प्रतिवादीलाई यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा कोर्टफि लाग्ने हुँदा यस अदालतमा राखेको उक्त कोर्टफि मध्ये रु.२,९९९।८५ फिर्ता पाउँ भनि

पुनरावेदक प्रतिवादीको दर्खास्त परे कानून बमोजिम वादीले भराई पाउने भनि यसै तपसिल खण्डको देहाय दफा ३ मा उल्लेख भएको धरौटी रकम रु.१५,४४९।- मध्येबाटै प्रतिवादीलाई कोर्टफि भराई दिनु ४

यस इन्साफ चित्त नबुझे ऐनका म्याद ३५ दिन भित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनि पुनरावेदक तथा प्रत्यर्थी दुवै पक्षलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु..... ५
प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु..... ६

(डा.आनन्दमोहन भट्टराई)
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(गोपाल पराजुली)
न्यायाधीश

ईति सम्बत् २०६६ साल वैशाख ७ गते रोज २ शुभम्.....।

पुनरावेदन अदालत, हेटौँडा
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गौरीबहादुर कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री पोषनाथ शर्मा
फैसला
सम्बन्ध २०६४ सालको नि.द.नं. : २७
र.नं. ०८-०६३-०२३५२
नि.नं. : ११४

मुद्दा : करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ बमोजिम आदेश जारी गरी पाउँ ।

इन्टरनेशनल सोसाइटी फर मेडिकल एजुकेशन अमेरिकामा सञ्चालित इन्टरनेशनल सोसाइटी फर मेडिकल एजुकेशन प्रा.लि. कलेज अफ मेडिकल साइन्सेस टिचिङ्ग हस्पिटल भरतपुरको अख्तियार प्राप्त व्यक्ति ऐ. कार्यालयमा कार्यरत ऋषिप्रसाद खनाल१ **निवेदक**

विरुद्ध

जिल्ला सहकारी संघ भरतपुर, चितवन१ **विपक्षी**
सहकारी संघ लि. भरतपुर साधारण सभा१

न्याय प्रशासन ऐन , २०४८ को दफा ८(३) अनुसार यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ ।

कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज चितवन जिल्ला स्थित भरतपुरमा स्थापित डाक्टर एवं स्वास्थ्य प्राविधिक निर्माण गर्ने शिक्षण संस्था एवं सर्वसाधारणको उपचारमा सेवा पुऱ्याउने शिक्षण अस्पताल हो । यस अस्पतालको लागि भरतपुर अस्पतालको जग्गा र विपक्षी जिल्ला सहकारी संघको जग्गा भाडामा लिई आइरहेको अवस्था छ । विपक्षी जिल्ला सहकारी संघ चितवनको नाउँमा रहेको चि.जि.भ.न.पा. वडा नं. १० स्थित साबिक भरतपुर गा.प. वडा नं. ५/क.कि.नं १०७० को ज.वि.४-१६-९ जग्गा मध्ये पूर्व मोहडा पर्खाल देखि उत्तर दक्षिण ३० मिटर छाडी बाँकी हाल खाली अवस्थामा रहेको अन्दाजी सञ्चालन गर्नको लागि ज.वि. ४-०-० चार विगाहा जग्गा होस्टेल, अस्पताल, ल्याब, कर्मचारी क्वाटर, मेडिकल कलेज आदि सञ्चालन गर्नको लागि २०५२ साल फाल्गुन २४ गते शुग २५ वर्ष र पछि २४ वर्षको लागि करारनामा गरी भाडामा लिने कायम गरिएको थियो । करारनामा सम्पन्न भएपछि कागज भएको ३० दिनभित्रै ६ वर्षको जग्गा भाडा रू. १८,००,०००/- अठार लाख एकमुष्ट संस्थालाई बुझाउने कार्य गरियो भने ६ कोठा भएको आधुनिक घर, स्नानघर, मिटिङ्ग हल समेत तत्कालीन अवस्थामा बीस लाख भन्दा बढी खर्च गरी बनाई जिल्ला सहकारी संघलाई हस्तान्तरण गरियो । त्यसै गरी गाडी खरीद गर्न रू. १०,००,०००/- दशलाख रूपैया समेत एकमुष्ट

भुक्तानी गरियो । त्यसैगरी जिल्ला सहकारी संघको गोदाम मर्मत बीसलाख रूपैया लगानी गरेका छौं भने उक्त जग्गा नर्सिङ अध्ययनको लागि रू. २०,००,०००/- बीस लाख रूपैया लगानी गरी नर्सिङ अध्ययन ब्लक बनाएका छौं । २०६३/११/२३ सम्मको कलेजले बुझाउनुपर्ने जग्गा एकमुष्ट रूपमा रू. ८,९०,०००/- आठलाख नब्बेहजार रूपैया २०६३/११/२५ मा बुझाएका छौं । करारको परिपाना गर्ने हाम्रो प्रतिवद्धता रहेको छ । साना तिना कुनै प्राविधिक समस्या रहेमा वा विवाद भएमा हामी बीच भएको करारको दफा २४ अनुसार मध्यस्थताको प्रक्रिया अबलम्वन गरी समस्या साधान गर्न हामी पूर्ण रूपमा तयार छौं । यस्तो अवस्थामा अकस्मात रूपमा २०६३/१२/२८ गते पत्र पठाउने कार्य गरियो । करार रद्द गर्नुपर्ने कुनै पनि वस्तुनिष्ठ कारण छैन । विपक्षीहरूको कारवाही व्यवहारबाट करारको परिपालना गर्न सम्भावना नै नहुने अवस्था हुन गएको हुँदा त्यस्तो व्यवहार रोकौं करारको यथावत् परिपालना गरी पाउनका लागि करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ अनुसार निवेदन गरेका छौं । उजुरीको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्मका लागि कुनै प्रकारको बाधा अवरोध नगरी यथास्थितिमा राख्नु भन्ने अन्तकालीन आदेश समेत जारी गरी पाउँ भन्ने उजुरी निवेदन माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? उजुरीकर्ताको दावी बमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सोको प्रमाण समेत संलग्न राखी आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ (पन्ध्र) दिनभित्र आफै वा कानून बमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीका नाउँमा म्याद सूचना तामेल गराउनु र साथै निवेदक पक्षले २०६३/११/२३ सम्मको भाडा बुझाएको रसिद लगायतका कागजात निवेदन संलग्न रहेको देखिएकोले पछि ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा हाल करार बमोजिमको काम कारवाहीलाई यथास्थितिमा रहन दिनु भनी विपक्षीलाई करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ (२) बमोजिमको सूचना समेत दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४/१/९ गतेको आदेश ।

विपक्षीको उजुरी निवेदन कानून सम्मत नभएको हुँदा खारेज भागी छ । प्रथम पक्ष जिल्ला सहकारी संघ लि. भरतपुर चितवनले इन्टरनेशनल सोसाइटी फर मेडिकल एजुकेशन अमेरिकासँग मिति २०५२/११/२४ गतेको दिन सम्झौता हुँदा संघको नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. १०७० को ज.वि.४-१६-९ मध्ये ज.वि. ४-०-० जग्गा र सोही जग्गामा संघले निर्माण गरेको ५०० मे.टन. क्षमता भएको गोदाम घर समेत दोस्रो पक्ष मेडिकललाई भाडामा दिने र उक्त जग्गामा दोस्रो पक्षले सडक लाइनमा पूर्वतर्फ रहेको ३० मिटर चौडाई भएको जग्गामा मूल गेटको उत्तर तर्फ ५ वर्ष भित्र साथै करार लागू भएको छैठौँ वर्षमा प्रथम पक्षको जग्गामा आधुनिक किसिमको मुसो, ओस नलाग्ने, पानी नचुहिने सिमेन्टको छानो भएको ३०० मे.टन क्षमताको पक्की गोदाम घर खाली समेत दोस्रो पक्षले बनाई दिने शर्तमा मञ्जुर गरी हामी दुवै पक्षको खुसी राजीसाथ करारनामा भएकोमा आफूले १० वटा सदर र ३०० मे.टनको गोदाम घर बनाउने शर्त गरिसकेपछि सो शर्त अनुसारको कार्य गरी आफ्नो दायित्व पूरा गर्नु पर्नेमा पटक पटक पत्राचार गरी ध्यानाकृष्ट गराउँदा समेत वेवास्ता गर्नु भई तोकिएको समय सीमा व्यतित भई सक्दा पनि करारको बुँदा ९ र १० नं. मा उल्लेखित सटरहरू र गोदाम घरको निर्माण कार्यतर्फ कुनै चासो नदेखाई पूर्ण रूपमा करारको उल्लंघन गर्नु भएको र संघको जग्गा र गोदाम घरको भाडा समेत भुक्तानी लिन पटक पटक पत्राचार गर्दा मात्र भाडा रकम जम्मा गरिने भएकोले करार ऐन, २०५६ को दफा ७३(ख) र (ग) नं. अनुसार करारको बुँदा नं. १९ बमोजिम जिल्ला सहकारी संघ लि. भरतपुर चितवनले साधारण सभाद्वारा विधिवत रूपमा मिति २०६३/१२/७ गते देखि नै लागू हुने गरी सम्झौता बदर गर्ने निर्णय सर्व सम्मतिबाट पारित भएको हो । सम्झौता बदर गरी सकेपछि उक्त करारनामा कानूनी रूपमा शुन्य अवस्था रहन्छ । तसर्थ विपक्षीका भुट्टा उजुरी खारेज गरी फुर्सत दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षीहरूको लिखित जवाफ ।

यस अदालतको आदेश

नियम बमोजिम पेशी सूचीमा बढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मिसिल अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णभक्त पोखरेलले विपक्षीहरूले मिति २०५२/११/२४ मा भएको करारको दफा २४ अनुसारको प्रक्रिया अवलम्बन नगरी एक पक्षीय रूपमा २०६२/१२/७ मा करार गरी सो सम्बन्धी जानकारीको पत्र मेरो पक्षलाई पठाएकाले करारको यथावत परिपालनाको लागि आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेतको बहस प्रस्तुत भयो भने विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री अमृतकुमार लामाले निवेदकले करार बमोजिम बुझाउनु पर्ने भाडा रकम पत्राचार गरेपछि मात्र आंशिक रूपमा बुझाउने गरेका र शर्त बमोजिम निर्माण कार्य नगरी आफैले करारको उल्लंघन गरेका कारण मेरा पक्षले सम्झौता (करार) को दफा १९ अनुसार करार रद्द गरिसकेको अवस्था हुँदा रद्द भएको करारको हकमा यथावत् परिपालनाको आदेश जारी गर्न मिल्ने होइन भन्ने समेतको बहस पेश गर्नु भयो ।

अब निवेदन व्यहोरा, लिखित जवाफ, दुवै पक्षका बीच भएको करारनामाका कागज तथा दुवै पक्षबाट रहनु भएका कानून व्यवसायीहरूको बहस तर्क समेत हेरी सुनी प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नको न्यायिक विवेचना गरी आदेश बोलुपर्ने देखिन्छ ।

- (१) करार यथावत् परिपालनाको सैद्धान्तिक अवधारणा तथा करार ऐन, २०५६ को कानून व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा निवेदक र विपक्षी बीच भएको करारको समीक्षा र मूल्याङ्कनबाट के निष्कर्ष आउन सक्छ ?
- (२) निवेदकको दावी अनुसार करारको यथावत् परिपालनाको आदेश जारी गर्नु उपयुक्त देखिन्छ, देखिँदैन ?

प्रथम प्रश्नमा उठाइएको करारको परिपालनाको सैद्धान्तिक अवधारणातर्फ दृष्टिगत गर्दा दुई पक्ष बीच भएको करार कुनै अवस्थामा एक पक्षबाट उल्लंघन भएमा अर्को पक्षलाई अपुरणीय क्षति पुग्ने हुन्छ, जुन क्षति र मर्काको मापन मुद्राको क्षतिपूर्तिबाट मात्र पर्याप्त र उचित हुँदैन । यस स्थितिमा करार उल्लंघन गर्ने पक्षलाई उसले पूरा नगरेको करार पूरा गर्न लगाउनुमा नै समन्याय हुने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा मर्का पर्ने पीडित पक्षलाई करार उल्लंघन गर्ने पक्षबाट उसले पूरा नगरेको करार पूरा गर्न बाध्य गराउन सक्ने अधिकार कानूनतः अदालतलाई प्रदान गरिएको हुन्छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने यथावत् परिपालनाको आदेश अदालतले त्यतिबेला मात्र दिन बाञ्छनीय हुन्छ जब नगदको रूपमा दिइने क्षतिपूर्तिको रकम अप्रयाप्त, अनुचित र अपुग मानिन्छ ।

अब करार सम्बन्धमा लागू रहेको विद्यमान करार ऐन, २०५६ ले करारको यथावत् परिपालनाको सम्बन्धमा गरेको कानूनी व्यवस्था तर्फ दृष्टि दिनुपर्ने हुन्छ । करार ऐन, २०५६ को दफा ८६ ले करार उल्लंघन भएबाट करारबाट मर्का पर्ने पक्षलाई पुग्न गएको वास्तविक हानी नोक्सानी वापत नगद क्षतिपूर्ति मनासिब र प्रयाप्त नहुने भएमा त्यसरी मर्का पर्न गएको पक्षले क्षतिपूर्तिको दावी गर्नुको सट्टा करारको यथावत् परिपालनाको दावी गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा करार यथावत् परिपालनाको दावी गर्ने निवेदक करारको दोस्रो पक्ष ISME International Society for Medical Education America भएको र निजले करारको पहिलो पक्ष भनिएको जिल्ला सहकारी संघ भरतपुरसँग भ.न.पा.वडा नं. १० स्थित कि.नं. १०७० को ज.वि. ४-१६-९ जग्गामध्ये ज.वि. ४-०-० जग्गा होस्टेल, अस्पताल, ल्याव, कर्मचारी क्वार्टर, मेडिकल कलेजको लागि आवश्यक पर्ने भवन निर्माण गर्ने प्रयोजनको लागि २५ वर्षसम्मको लागि भाडामा लिने गरी दुवै पक्षको हस्ताक्षरबाट ०५२/११/२४ मा सम्झौता भएको भन्ने कुरा दुई पक्षको बीच भएको मिसिल संलग्न करारनामाको कागजबाट देखिन्छ । सम्झौता बमोजिमको जग्गा प्राप्त गरी सो जग्गामा कार्यालय भवन लगायतका

विरामीहरूका लागि आवश्यक पर्ने शैया निर्माण तथा मेडिकल शिक्षा प्रदान गर्ने समेतको व्यवस्था चालू भई रहेको भन्ने निवेदन व्यहोराबाट खुलेको अवस्था छ। पहिलो पक्षबाट भाडामा लिएको सम्झौता बमोजिमको जग्गामा दोस्रो पक्षले शिक्षण अस्पताल सञ्चालन गरी डाक्टर एवं स्वास्थ्य प्राविधिक तयार गरिरहेको र सर्वसाधारण जनतालाई स्वास्थ्योपचार सुविधा पनि उपलब्ध गराई रहेको भन्ने देखिन्छ। विपक्षी पहिलो पक्ष सहकारी संघले दोस्रो पक्ष कलेज अफ मेडिकल साइन्सेसबाट पाउनु पर्ने रकम आंशिक रूपमा मात्र प्राप्त हुने गरेको तर पूर्णरूपमा कहिल्यै पनि प्राप्त हुन नसकेको, सम्झौता अनुसार निर्माण गर्नुपर्ने भौतिक पक्ष निर्माण नगरिएको, भाडामा कलेजले लिएको जग्गामा खेलकुद समितिले खेल मैदान गराउँदा पनि कलेजले कुनै प्रतिक्रिया नजनाएको भन्ने समेतका आधारमा करारको दफा १९ ले दिएको अख्तियारी बमोजिम करार रद्द गरिएको भन्ने लिखित जवाफ फिराएको देखिन्छ। करारको दफा १९ हेर्दा द्वितीय पक्षले करारमा उल्लेखित शर्तहरू पालना नगरी उल्लंघन गरेमा वा समयवाधि भित्र सम्झौता अनुसारको काम नगरेमा वा रकम नबुझाएमा प्रथम पक्षले एकतर्फी रूपमा करार रद्द गर्न सक्नेछ, भन्ने प्रावधान कायम रहेको भएपनि सोही सम्झौताको दफा २४ मा करारको सम्बन्धमा दुई पक्ष बीच विवाद सिर्जना भएमा दुवै पक्षलाई मान्य हुने कानूनको ज्ञान भएको नेपाली नागरिकलाई मध्यस्थ राखी विवादको अन्त गरिनेछ। मध्यस्थको निर्णयबाट पनि विवादको अन्त नभएमा नेपालको प्रचलित कानून अनुसार नेपालकै न्यायिक निकायबाट विवादको निराकरण गरिने छ, भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने दुई पक्ष बीच कुनैपनि विषयमा विवाद श्रृजना भएको अवस्था मध्यस्थ राखी विवादको अन्त गर्न पहल गर्नुपर्ने प्रथम प्राथमिकताको विषय भएको कुरा स्वयं सम्झौताको यस दफाले बोलेको छ। मध्यस्थ नराखी एकतर्फी रूपमा करार रद्द गर्न सक्ने अवस्था आउदैन। विवाद श्रृजित भएपछि दफा २४ अनुसारको मध्यस्थ राख्ने कार्यविधि पूरा नगरी दफा १९ अनुसार करार रद्द गर्न सक्ने अवस्था आउदैन। विवाद श्रृजित भएपछि दफा २४ अनुसारको मध्यस्थ राख्नेतिर पहल नगरी एक्कासी दफा १९ प्रयोग गर्दा दफा २४ को अस्तित्व विलीन हुन जाने हुन्छ। करारमा सबै दफाको आ-आफ्नो महत्व र अस्तित्व हुन्छ। कुनै पनि दफाले अर्को कुनैपनि दफालाई करारमा नै अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक निस्तेज गर्न सक्दैन। पहिलो पक्ष सहकारी संस्थाको साधारण सभाले ०६३/१२/७ देखि लागू हुने गरी सम्झौता रद्द गरेको व्यहोराले सम्झौताको दफा २४ को अपमान र अवज्ञा भएन भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिँदैन। प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक दोश्रो पक्षले सम्झौताको दफा २४ अनुरूप विवाद समाधानको बाटो अवलम्बन नगरी करार रद्द गरेको भन्ने निवेदन दावी गरेको अवस्था छ भने पहिलो पक्ष सहकारी संस्थाले सम्झौताको दफा २४ को कार्यविधि परिपालना गरिएको भनी लिखित जवाफ फिराउन सकेको सम्म अवस्था देखिँदैन। यस स्थितिबाट पहिलो पक्ष सहकारी संघले सम्झौताको दफा २४ को प्रावधानलाई अवलम्बन नगरी सो दफालाई निस्तेज गरी सम्झौताको दफा १९ टेकी करार रद्द गरेको भन्ने नै देखियो।

शुग उठाइएको दोस्रो प्रश्न तर्फ विचार गरी यथावत् परिपालनाको आदेश जारी गर्नु उपयुक्त हुने नहुने सम्बन्धमा हेर्दा करार ऐन, २०५६ को दफा ८६ ले करार उल्लंघन भएबाट मर्का पर्ने पक्षले यथावत परिपालन (specific performance) को दावी गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको र सोही ऐनको दफा ८७ (१) ले करारको प्रकृति अनुसार गर्न नहुने कुनै काम कुनै पक्षले गरेको कारणबाट करारको परिपालना सम्भव नहुने भएमा मर्का पर्ने पक्षले त्यस्तो काम कारवाही रोकी पाउन उजुरी दिन सक्ने व्यवस्था भए अनुरूप नै करारको दोश्रो पक्षबाट प्रस्तुत निवेदन परेको देखियो।

यथावत परिपालना (specific performance) को उपचार भनेको समन्यायिक रूपमा प्रदान गरिने विशिष्ट प्रकृतिको उपचार हो। यो उपचार प्रदान गर्ने आधार भनेको दुई पक्ष बीच भएको करार तथा प्रचलित कानून बमोजिम हुने गरी समन्याय, न्याय तथा सदविवेकीय सिद्धान्त अनुरूप कुनै पक्षलाई निजले गरेको कुनै

खास काम कारवाही वा व्यवहार तत्काल रोक्ने गरी उपयुक्त आदेश जारी गरी दुई पक्षबीच भएको करार यथावत रूपमा परिपालना गर्न बाध्य गराउनु नै हो जसबाट भएको करारको मर्म र भावना अनुरूप दुवै पक्ष समानरूपमा लाभान्वित हुन र करारले चाहेको प्रतिफल प्राप्त गर्न बाधा नपरोस् । सहकारी संघको साधारण सभाले करार रद्द गर्दा उठाएका प्रश्न मध्ये करार बमोजिमको निर्माण कार्य नगरिएको भन्ने प्रश्न सम्बन्धमा केही वर्ष मुद्दा परेको कारण गर्न नसकिएको र त्यसपछि दुवै पक्षको प्राविधिक टोली बनाई नक्सा डिजाइन फाइनल गरौं, वार्ता छलफल गरौं, विशेषज्ञ टोलीबाट नक्सा र लगत इष्टमेट बनाई कार्य प्रारम्भ गरौं, निर्माण कार्य गर्न तयार छौं भनी भन्दा भन्दै पहिलो पक्षले त्यसतर्फ पहलै नगरी करार नै रद्द गर्ने कार्य गरेको भन्ने निवेदन व्यहोरालाई दोस्रो पक्ष निवेदक तर्फबाट पहिलो पक्ष सहकारी संघलाई मिति ०६३/११/१५ मा लेखेको पत्रले परिपुष्टि गरेको देखिन्छ भने सो व्यहोरा विपक्षी पहिलो पक्षले लिखित जवाफबाट खण्डित गर्न सकेको देखिँदैन ।

पाउनुपर्ने रकम आंशिक रूपमा पाएको, पूर्ण रूपमा कहिल्यै नपाएको भन्ने करार रद्द गर्दा लिइएको अर्को आधार सम्बन्धमा निवेदकबाट भाडा बुझाउने क्रममा कहिले ६ वर्षको एकैचोटी बुझाइएको छ भने कहिलेकाहीं ढिलो पनि भएको हुन सक्छ । तर ०६३/११/२३ सम्मको एकमुष्ट भाडा ०६३/११/१५ मा नै रु. ८,९०,०००/- बुझाई सकिएको छ भन्ने निवेदन व्यहोरा निवेदनसाथ संलग्न पत्रले प्रमाणित गरेको देखिन्छ भने सो व्यहोरा यो कारणले यसरी गलत हो भनी विपक्षीले लिखित जवाफ मार्फत अप्रमाणित गर्न सकेको पनि देखिँदैन ।

करार बमोजिम भाडामा लिइएको जग्गाको संरक्षण दोस्रो पक्षले नगरेको भन्ने अर्को करार रद्द गर्दा लिइएको आधार सम्बन्धमा निवेदकले सम्पत्तिको लागि पालो पहरा राखेर पूरा ध्यान दिइएको भनी संरक्षणको बरबन्दोबस्त गरेको व्यहोरा निवेदनमा खुलाएको देखिन्छ भने विपक्षी पहिलो पक्षले सो व्यहोरा खण्डित हुने गरी सप्रमाण लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन । अझ महत्वपूर्ण कुरा के देखिन्छ भने करार बमोजिमको सबै कार्य गर्न तयार छौं भनी विपक्षी सहकारी संघलाई निवेदक हस्पिटलले पत्र लेखी लिखित प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गरेको देखिँदा निवेदक करार बमोजिमको कार्य पूरा गर्न प्रयत्नशील र जागरूक देखिरहेको भन्ने पनि स्पष्ट छ ।

२०५२/११/२४ मा भएको करार निवेदक र विपक्षी दुवै पक्षको पूर्ण स्वतन्त्रताबाट भएकोले दुवै पक्षको लागि समानरूपमा मान्य र बन्धनकारी हुने भन्नेमा विवाद छैन । करारको पालना र प्रयोग गर्दा करारमा लेखिएको सबै बुँदाको समानरूपमा पालना भयो भएन भन्ने कुरा सामूहिक रूपमा हेरिनु र जाँचिनु पर्ने हुन्छ । आफ्नो अनुकूलको आफूले चाहेको शर्त मात्र स्वीकार गर्ने र त्यसै अनुरूपको अर्थ गर्ने एकाधिकार करार गर्ने कुनै पनि पक्षमा निहित रहेको भन्न मिल्ने देखिँदैन । करार दुई पक्ष बीच हुने भए पनि करार बमोजिमको काम क्रियाको संचालन कार्यान्वयनबाट जनसाधारणको सामाजिक आर्थिक, शैक्षिक तथा अन्य विविध क्षेत्रमा के कस्तो प्रतिफल प्राप्त भएको छ र त्यसको कस्तो प्रभाव र असर पुगेको छ आज करार रद्द गरेकोबाट जनमानसको सुदूर भविष्यप्रति सकारात्मक वा नकारात्मक कस्तो प्रभाव पर्छ सोको पनि प्रस्तुत आदेश गर्दा हेक्का गर्नु बाञ्छनीय हुन्छ ।

यस पृष्ठभूमिबाट हेर्दा करारको यथावत परिपालना गरी पाउँ भन्ने निवेदक दोस्रो पक्षले करारमा लिएको पहिलो पक्षको जग्गामा स्वास्थ्य शिक्षण संस्था स्थापना गरी डाक्टर एवं स्वास्थ्य प्राविधिक उत्पादन गर्ने उद्देश्य राखेको भन्ने सम्झौताको अनुहार र प्रकृतिबाट नै स्पष्ट छ भने डाक्टर तथा स्वास्थ्य प्राविधिक उत्पादन गरिरहेको र विरामीको उपचारको लागि आर्कस्मिक उपचार कक्ष लगायत ७०० शैया तयार गरी सि.टी. स्क्यान, आई.सि.यू. एस.आई.सि. जस्ता नविनतम वैज्ञानिक सेवाहरू उपलब्ध गराई रहेको भन्ने कुरा पनि निवेदनमा खुलाइएकोमा विपक्षीबाट सो कुरा खण्डन हुन सकेको छैन । त्यसैले यस करारबाट प्राप्त

जगगामा तयार गरिएको पूर्वाधार तथा सञ्चालन भएका काम क्रियाबाट निवेदकलाई मात्र होइन सिङ्गे समाज र राष्ट्रलाई नै तत्कालीन राहत तथा दीर्घकालीन लाभ र सुविधा पुऱ्याइएको भन्ने देखिन्छ। यस्तो राहत सेवा, सुविधा प्रदान गरिरहेको संस्था निवेदक अस्पतालसँग भएको करार भङ्गबाट करार गर्ने निवेदकलाई मात्र हामी नोक्सानी हुने होइन राष्ट्रको दूरगामी भविष्यप्रति नै अपुरणीय क्षति नोक्सानी पुग्ने प्रष्ट छ। यस्तो प्रकृतिको करार भङ्गबाट हुने नोक्सानीलाई मौद्रिक क्षतिपूर्तिबाट सजिलै मापन गर्न सकिने अवस्था पनि नहुँदा करारको अनुशासित यथावत परिपालना गर्नु गराउनु नै श्रेयस्कर र हितकारी हुने हुन्छ।

करारको सामान्य सिद्धान्त के पनि हो भने आफूले दिएको बचन वा प्रतिवद्धता जो लिपिवद्ध गरी दुवै पक्षबाट सहमति प्रदान गरिएको हुन्छ सो आफ्नै लागि बन्धनकारी हुन्छ। करार गर्ने पक्षहरूले करारका निषेधात्मक पक्षको अधीनमा रही आफूहरूले स्थापित गरेका सम्झौताका दफाहरूबाट आफूहरू बीचै हक, सहूलियत, कर्तव्य, बन्धन र दायित्व श्रृजना गरिरहेका हुन्छन्। यसरी गरिएको करारको जुनसुकै रूपबाट भए पनि समभाव र समझादारीपूर्वक आ-आफूले पूरा गर्नुपर्ने दायित्वबाट दुवै पक्षले उन्मुक्ति प्राप्त गर्न सक्दैनन् र मिल्दैन पनि। करारमा श्रृजित दायित्व कुनै पक्षले पूरा नगरी करार उल्लंघन गरेमा पीडित पक्षले कानूनी उपचार प्राप्त गर्न सक्ने नै हुन्छ। करार विचारको मतैक्यताको सम्झौता भएकोले सो सम्झौतामा प्रतिवद्धता जनाइएका कुरामा भाँजो हाल्ने काम कुनै पनि पक्षबाट हुनु हुँदैन। प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक र विपक्षी बीच भएको ०५२/११/२४ को सम्झौता स्वतन्त्र सहमतिबाट स्वेच्छापूर्वक गरिएको होइन भनी करार गर्ने कुनै पनि पक्षलाई प्रश्न नउठेको अवस्थामा सो सम्झौता सहमति स्वेच्छापूर्वक नै भएको रहेछ भन्ने मान्नुपर्ने हुन्छ। सो सम्झौताका छुट्टा छुट्टै दफाहग छुट्टा छुट्टै कुरा उल्लेख भएका छन् तर सबै दफाको समान अस्तित्व भएकोले एक दफाको व्यहोराले अर्को दफाको व्यहोरालाई अवमूल्यन र परास्त गर्न नसक्ने हुँदा करारका सबै दफाको अध्ययनबाट दुवै पक्षको सामूहिक हित हुने गरी त्यस करारको व्याख्या गरिनु पर्छ। करारमा कायम गरिएका पृथक-पृथक दफाको स्वतन्त्र अस्तित्व हुन्छ नै तर एक दफाको अस्तित्वलाई अर्को दफाले निस्तेज गर्न खोजेको कारण कुनै पक्षलाई हानी हुने रहेछ भने दुवै पक्षको सहमतिबाट भएको सम्झौताको अन्तरवस्तु र सार हेरी दुवै पक्षको हित र सुविधामा सन्तुलन कायम गराउनुमा नै समन्याय प्रदान गर्नु हुन्छ।

यस स्थितिमा करारको पहिलो पक्ष भनिएको विपक्षीले करारको दफा २४ ले निर्धारण गरेको प्राथमिक कार्यविधि पूरा गरी मात्र दफा १९ ले दिएको अख्तियारी प्रयोग गरी करार रद्द गर्न सक्ने हुन्छ। तर यहाँ करारको दफा २४ को बाध्यात्मक व्यवस्था पूरा नगरी विपक्षीले करार रद्द गरेको अवस्था हुँदा समन्याय कायम गर्ने प्रयोजनको लागि करारको यथावत परिपालनाको आदेश बोल्नु नै उपयुक्त र मनासिब देखिन्छ।

जहाँसम्म प्रत्यर्थी विद्वान कानून व्यवसायीले बहसको क्रममा मेरो पक्षले करार रद्द नै गरिसकेको स्थिति हुँदा रद्द भइसकेको करारको हकमा यथावत परिपालनाको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था नहुँदा निवेदन दावी खारेज हुनुपर्छ भन्ने तर्क प्रस्तुत गर्नु भएको सन्दर्भ छ सो तर्क दृष्टिगत गर्दा त्यस्तोतर्फ कानून सम्मत तरिकाले करार रद्द भएको अवस्थामा मात्र लागू हुने सामान्य करारीय सिद्धान्त हो। यहाँ त करारको दफा २४ को उल्लंघन गरी प्रत्यर्थीबाट करार रद्द गरिएको भनी निवेदन आएको अवस्था छ भने प्रत्यर्थी तर्फको लिखित जवाफ तथा निज तर्फका कानून व्यवसायीबाट पनि दफा २४ को पालना गरी करार रद्द गरेको भनी लेख्न र भन्न सकेकोसम्म स्थिति छैन। जुनबेला करारको रद्द वा समाप्ति करारले तय गरेको कार्य पद्धति अवलम्बन गरी करारीय अनुशासन भित्र रही उचित पक्रिया (Due process) बाट गरिएको हुन्छ तबमात्र रद्द वा समाप्त भएको कुराको हकमा यथावत परिपालनाको आदेश जारी गर्न नमिल्ने हुन्छ। तर यहाँ करार रद्दको निर्णय रद्द वा समाप्ति भइसकेको उपचार शून्य करारको अर्थ गर्नु कानूनसम्मत र समन्यायिक नहुने हुन्छ। प्रस्तुत करार २०५२/११/२४ मा भएको छ भने करारको पहिलो अवधिनै करार भएको मितिले २५ वर्ष कायम

गरिएको छ । त्यसपछि पनि दुवै पक्षको सहमतिले पुनः २० वर्ष थप गर्न सकिने गरी निवेदकले दीर्घकालीन कार्ययोजना, कार्यक्रम र सोको कार्यान्वयन गर्ने परिदृष्य, उद्देश्य र मूल्यका साथ करार गरेको अवस्था एकातिर छ भने अर्कोतिर दुई पक्ष बीच कुनै विवाद श्रृजना भएमा मध्यस्थबाट विवादको टुङ्गो लगाउने र त्यसबाट पनि समस्या समाधान नभएको अवस्थामा मात्र अन्य वैकल्पिक कानूनी बाटोको अवलम्बन गर्ने गरी करारले नै दिशा निर्देश गरिरहेको अवस्थामा विवाद समाधान गर्न मध्यस्थताको नियुक्ति गर्ने तर्फ पहल नै नगरी प्रत्यर्थीले करारको दफा २४ प्रतिकूल करार रद्द गरेको यस अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दा कानूनतः करारीय मापदण्ड पूरा गरी करार रद्द भएको भन्न मान्न मिल्ने देखिएन । तसर्थ प्रस्तुत करारको प्रकृति, स्वरूप, अवधि र बोली समेतको पृष्ठभूमिबाट प्रत्यर्थीले रद्द गरिएको भनिएको करार कानून बमोजिम रद्द गरिएको नदेखिँदा सो करार रद्दको निर्णयलाई निवेदकले अस्वीकार गरी कानूनसम्मत बाटोबाट उपचारको दावी लिएको यस अवस्थामा करार विधिसम्मत तरिकाले रद्द वा समाप्त भएको भनी अर्थ गरी निवेदकलाई उपचार दिनबाट इन्कार गर्न मिल्ने देखिएन । प्रस्तुत मुद्दामा दुई पक्ष बीच भएको सम्झौता (करार) को बोली र व्यहोराको रोहबाट समन्यायिक दृष्टिले हेरी व्याख्या गर्दा प्रत्यर्थीले आफैले गरेको करार उल्लंघन गरी रद्द गरेको देखिँदा रद्द भईसकेको करारको हकमा यथावत परिपालनाको आदेश जारी गर्न मिल्दैन भन्ने प्रत्यर्थी तर्फबाट कानून व्यवसायीको बहसतर्कसँग सहमत हुन सकिएन ।

अतः उपर्युक्त उल्लेखित प्रकरणहग गरिएको विवेचना र विश्लेषणको आधारमा करारको दफा २४ अनुसारको समाधानको बाटो अपनाउनु बाँकी नै देखिएको र शुरू जिल्ला अदालतमा करारको परिपालना गरी पाउँ भन्ने मुद्दा समेत चलिरहेको अवस्था हुँदा निवेदन माग दावी अनुसार करार बमोजिमको काम कारवाही गर्नु, करार परिपालनामा बाधा अवरोध नगर्नु भनी करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा आदेश जारी हुने ठहर्छ । अरू तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भए बमोजिम विपक्षीहरू जिल्ला सहकारी संघ भरतपुर तथा ऐ. संघको साधारण सभाका नाउँमा आदेश जारी हुने ठहरेकोले सोको जनाउ विपक्षीहरूलाई दिनू१
उक्त आदेशमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई पुनरावेदनको म्याद दिनू २
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल निमायनुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनू ३

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(पोषनाथ शर्मा)
न्यायाधीश

(गौरीबहादुर कार्की)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६४ साल पौष १८ गते रोज ४ शुभम।
(के.एस.)

श्री पुनरावेदन अदालत पाटन
संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायाधीश डा.हरिवंश त्रिपाठी
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
बाट भएको फैसला

सम्बन्धित २०६४ सालको दे.पु.नं..... ७६६/२०४२
मुद्दा: निर्णय वदर एवं करार उल्लंघन भएकोले क्षतिपूर्ति समेत दिलाई कार्य संचालन
वापतको धरौटी फुकुवा ।
नि.नं. ३०३

दुग्ध विकास संस्थान केन्द्रिय कार्यालय, लैनचौर काठमाण्डौको तर्फबाट अख्तियार प्राप्त
ऐ.ऐ. का महाप्रबन्धक डा.बज्रकिशोर प्रसाद शाह

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

का.जि.विष्णु गा.वि.स.वडा नं. ३ बुढानिलकण्ठ स्थित मनश्री ट्रेडर्सको तर्फबाट अख्तियार
प्राप्त इश्वर बहादुर खड्का

प्रत्यर्थी
वादी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको प्रस्तुत
मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छः

विपक्षी दुग्ध विकास संस्थान र फिरादी मनश्री ट्रेडर्सका बीच मिति ०५.०१.०१९९ मा विपक्षीबाट उत्पादीत
मखन २०० मे.ट.तिव्वत निर्यात गर्ने सम्बन्धमा सम्झौता भएको थियो र सोको लागि रा.वा.बैंक टंगाल शाखामा
रु.१२,००,०००/- बैंक ग्यारेन्टी परफरमेन्स वण्ड विपक्षलाई प्रदान गरिएको थियो । सो सम्झौता बमोजिम पहिलो
महिनामा २० मे.ट.मखन उठाई तिव्वत निकासी गरिएको थियो तर पछि चिनिया भन्सारले गुणस्तर एवं रोगमुक्त
मखन भएको प्रमाण पत्र माग गरेकाले सो सम्बन्धी प्रमाण पत्र फिरादीले विपक्षीलाई माग गर्दा विपक्षी संस्थानले
आफ्नै लेटर प्याडमा आफ्नै कर्मचारीले लेखेर दिएको र सो कागज चिनिया भन्सारलाई बुझाउँदा आधिकारिक
प्रमाण पत्र नभएकाले निकासीको अनुमती दिन नसकिने भनी चिनिया भन्सारले दिएको जवाफ विपक्षीलाई
जानकारी गराएतापनि विपक्षीले सम्झौताको दफा ५ को शर्त बमोजिम मखनको गुणस्तर तथा रोगमुक्त सम्बन्धी
आधिकारिक प्रमाण पत्र उपलब्ध गराई चिनिया भन्सारलाई सन्तुष्ट गर्न नसकेको कारणबाट मखन निकासी हुन
नसकेकोले फिरादीबाट सम्झौताको उल्लंघन नभएतापनि फिरादीको विरुद्धमा विपक्षी संस्थानको संचालक
समितिको मिति २०५९।१।१९ को ८८० औं बैठकले सम्झौता बमोजिम मखन पूरा नउठाएकोले भनी धरौटी जफत
गर्ने गरी निर्णय गरेकाले उक्त निर्णयका विरुद्ध सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गरी सर्वोच्च अदालतका मिति
०६।१।१९२४ का निर्णयले विपक्षी संस्थानको संचालक समितिको उक्त मिति ०५९।१।१९ को निर्णय वदर भएकोले
सोही बमोजिम धरौटी रकम फिरादीका लागि विपक्षी संस्थान तथा रा.वा.बैंक टंगालसंग सम्पर्क गर्दा विपक्षी
संस्थानको संचालक समितिको मिति ०६।२।१९२३ मा बसेको ९९६ औं बैठकले धरौट रकम जफत गर्ने निर्णय

गरेको भन्ने जानकारी हुन आयो । अतः विपक्षीले मखन निकासीका लागि गरेको बोलपत्र प्रस्तावको सातौं शर्त तथा सम्झौताको दफा ५ अनुसार मखन निर्यात गर्न चाहिने आवश्यक कागजातहरू उपलब्ध नगराई करार उल्लंघन गरेकोमा सम्झौताको दफा ५ मा उल्लेखित प्रमाणपत्रहरू पेश नगर्दा पहिलो पटक निकासी गरेको मखनको मूल्य मध्ये चिनिया खरिदकर्ता पक्षले आधिकारिक निकायको गुणस्तरयुक्त रोगमुक्त प्रमाण कागजात दाखिला गरे पश्चात मात्रै भुक्तानी दिने गरी बाँकी राखेको रु. ५,००,०००/- र कार्टुन तथा ब्रोसियरमा भएको खर्च रु. १,६५,०००/- समेत गरी रु. ६,६५,०००/- चिनिया पक्षले दिन इन्कार गरेकाले सो रकम क्षतिपूर्ति स्वरूप विपक्षीबाट दिलाई भराई पाउँ साथै परफरमेन्स वण्ड धरौटी रकम जफत गर्ने विपक्षी संस्थानको संचालक समितिको मिति ०६२।५।१३ को निर्णय वदर गरी उक्त परफरमेन्स वण्ड धरौटी रकम रु. १२,००,०००/- विपरीत प्रतिवादीबाट फुकुवा फिर्ता दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको फिराद दावी ।

विपक्षी वादीसंग गरेको सम्झौतामा चिन (तिब्बत) मा मखन निर्यात गर्ने गरी सम्झौता नभै विदेशी मुलुकमा निर्यात गर्ने गरी सम्झौता भएकाले चिन सरकारले प्रमाण पत्र माँग गरेकोले निर्यात गर्न नसकेको भनी दावी लिनु औचित्यहिन भएतापनि वादीलाई निजले माग गरे बमोजिमको कागजातहरू संस्थानको च.न.२३४४ मिति ०५१।३।२६ को पत्रद्वारा उपलब्ध गराउँदा गराउँदै पनि सम्झौता बमोजिमको मखन नउठाएकाले सम्झौताकै दफा ४ बमोजिम धरौट जफत गरिएको हो र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट विपक्षी वादीलाई प्रतिवाद गर्ने मौका नदिई संस्थानको संचालक समितिले कार्य संचालन धरौट जफत गरेको कारणबाट संचालक समितिको निर्णय वदर गरेको र विपक्षीको माग दावी बमोजिम परमादेशको आदेश जारी नभएकोले विपक्षी वादीलाई संस्थानले सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको फैसला अनुसार कार्य संचालन धरौट जफत वापतको रकम किन जफत नगर्ने भन्ने सम्बन्धमा पर्याप्त सुनुवाईको मौका दिई निजले प्रस्तुत गरेको जवाफ तथा त्यस संग सम्बन्धित मिसिल अध्ययन गर्दा निजले प्रस्तुत गरेको जवाफ सन्तोषजनक र सम्झौता अनुकूल नभएका समेतका कारणबाट मिति ०६२।५।१३ मा बसेको संचालक समितिको ९९६ औं बैठकले विपक्षी वादीले संस्थानलाई दिएको कार्य संचालन धरौट वापतको रु.१२,००,०००/- मध्ये निजले निर्यात गरेको २० मे.ट.बराबरको मखनको रकम कट्टा गरी बाँकी रकम जफत गर्ने निर्णय गरेको हुँदा वादीको फिराद खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको जिकिर ।

वादीको सम्झौता बमोजिम राखेको परफरमेन्स वण्डको रु.१२,००,०००/- जफत गर्ने गरी दुग्ध विकास संस्थानको मिति ०६२।५।१३ को ९९६ औं बैठकको निर्णय न्याय संगत नदेखिदा उक्त निर्णय वदर भै निज वादीले राखेको परफरमेन्स वण्ड कार्य संचालन धरौटको रकम रु १२,००,०००/- वादी दावी बमोजिम वादीले प्रतिवादीबाट फुकुवा फिर्ता पाउने ठहर्छ । वादीले सम्झौता बमोजिमको मखन निकासी गर्ने सम्बन्धमा पहिलो पटक मखन निकाली गर्दाको अवस्थामा नै प्रतिवादी संस्थानबाट गुणस्तर लगायत रोगमुक्त प्रमाणपत्र माग गरी प्रमाण पत्र लिएर मात्र निकासी गर्नु पर्नेमा सो नगरेको कारणबाट चिनियाँ खरिदकर्ताले राखेको भनिएको रकम समेतको क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने दायित्व प्रतिवादीको हुनुपर्छ भन्न न्यायोचित नहुने हुँदा क्षतिपूर्ति समेतको रु. ६,६५,०००/- प्रतिवादीबाट भराई पाउँ भन्ने वादीको दावी पुन नसक्ने ठहर्छ, भन्ने काठमाण्डौ जिल्ला अदालतको मिति ०६४।४।१६ को फैसला ।

वादीले भने बमोजिमको शर्तहरू आफुले उल्लंघन गरेको र संस्थानले सम्झौताको परिपालना नगरी मर्का परेको भए सोही वखत मुद्दा गर्नुपर्ने कारण परेको मानी सोको निर्दिष्ट हदम्याद भित्र शुरु अदालतमा नालेश गर्नु पर्नेमा हदम्याद भित्र फिराद नालिस नगरी पुनरावेदन अदालत पाटनमा निषेधाज्ञा मुद्दा दायर गर्नुको साथै सर्वोच्च अदालतमा धरौट जफत गर्ने संस्थानको संचालक समितिको निर्णय उपप्रेषणको आदेशद्वारा वदर गरी कार्य संचालन धरौटी फिर्ता गर्नु भन्ने परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भनी निवेदन गरेकोमा सर्वोच्च अदालतबाट परमादेशको आदेश जारी नभएपछि मात्र करार ऐन, २०५६ को दफा ८९ को

खण्ड (ग) बमोजिम पछिल्लो मितिलाई कारण परेको भनी हदम्याद व्यतित गरी दायर भएको फिरादलाई ग्रहण गरी भएको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा वदर गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको दुग्ध विकास संस्थान केन्द्रिय कार्यालय लैनचौरको तर्फबाट पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा ठेक्का सम्झौता बमोजिम मखन नउठाएको अवस्थामा जफत गरिएको परफरमेन्स वण्ड फिर्ता दिने गरी शुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.व.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति ०६४।११।१५ को आदेश ।

यसमा पुनरावेदन पत्रको प्रकरण ३ ख मा पुनरावेदन अदालत पाटनमा विपक्षीले निषेधाज्ञा मुद्दा दायर गर्नु भएको छ भनी उल्लेख गरेकोले सो मुद्दा कहिले दायर मै कै निर्णय भएको छ । पुनरावेदन पक्षबाट अ.व.१३३ नं. बमोजिम कागज गराई खुलाई सो निषेधाज्ञा मुद्दाको मिसिल समेत साथै राखी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति ०६५।३।१८ को आदेश ।

अदालतको ठहर

नियम बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्र सहितको मिसिल संलग्न कागजहरूको अध्ययन गरी पुनरावेदक दुग्ध विकास संस्थान केन्द्रिय कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामकृष्ण निरौलाले ठेक्का सम्झौता बमोजिमको दायित्वबाट विमुख हुनको लागि मात्र विपक्षी वादीले विवाद उठाएको मात्र हो । विपक्षी वादीलाई मुद्दा गर्नु पर्ने कारण मिति ०५९।९।१ मा नै परेको हुँदा हदम्याद नघाई फिराद ग्रहण गरी गरेको शुरु काठमाण्डौ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा वदर गरी पाउँ भन्ने र प्रत्यर्थीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री उद्धव कुमार के.सी.ले शुरु काठमाण्डौ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला न्याय संगत देखिदा सदर कायम गरी पाउँ भनी गर्नु भएको वहस समेत सुनियो ।

यसमा निर्णय तर्फविचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादी दुग्ध विकास संस्थान र विपक्षी वादी मनश्री ट्रेडर्सको बीचमा प्रतिवादीबाट उत्पादीत मखन निकासी विषयमा भएको मिति ०५८।१०।१९ को सम्झौता बमोजिम दाखिल गरेको परफरमेन्स वण्ड र बैंक ग्यारेण्टीको रकम रु. १२,००,०००।- जफत गर्ने दुग्ध विकास संस्थानको निर्णय विरुद्धमा वादीको फिराद करार ऐनको दफा ८९ को हदम्याद भित्र दायर भएको छ वा छैन ? र धरौटी जफत गर्ने गरी संस्थानबाट भएको गरेको मिति ०६५।५।१३ को निर्णय वदर गरी धरौटी रकम फुकुवा गर्ने गरेको काठमाण्डौ जिल्ला अदालतको निर्णय मिलेको छ वा छैन? पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर बमोजिम हुनु पर्ने हो वा होइन ? मूलतः यी तिनवटा प्रश्नहरूको निरोपण गर्नु पर्ने हुन आयो ।

पुनरावेदक प्रतिवादी दुग्ध विकास संस्थान र मनश्री ट्रेडर्स बीच संस्थानबाट उत्पादीत मखन निकासी बारेमा सम्झौता भएको, तर तिब्बत निकासी बारे सम्झौता नभएको, वादी पक्षले नै सम्झौता बमोजिम उठाउनु पर्ने २०० मे.टन मध्ये १८० मे.टन मखन नउठाएकोबाट सम्झौता उल्लंघन गरेको हुँदा सोही मितिबाट मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मान्नु पर्ने हुँदा मिति ०६२।१०।१७ मा दायर भएको फिराद कारार ऐन, २०५६ को दफा ८९ को हदम्याद नाघी परेको, तेश्रो पक्षसंग परेको विवादबाट संस्थानसंग भएको सम्झौता कानूनतः निष्कृत नहुने हुँदा परफरमेन्स वण्डको रकम फुकुवा गर्ने गरेको काठमाण्डौ जिल्ला अदालतको निर्णय नमिलेको हुँदा उल्टी हुनुपर्छ भन्ने पुनरावेदक जिकिर एवं पुनरावेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताको वहस जिकिर समेत रहेको पाइयो ।

पुनरावेदक प्रतिवादीले हदम्यादको प्रश्न उठाएकोले सर्वप्रथम सो तर्फ हेर्दा प्रतिवादी संस्थानको मिति ०५९।९।१ को ८८० औं बैठकबाट परफरमेन्स वण्डाको रकम जफत गर्ने निर्णय गरेको भएपनि प्रत्यर्थी वादी पक्षको श्री सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन परी उक्त अदालतको मिति ०६१।७।२४ को निर्णय आदेशले संस्थानको संचालक समितिको ०५९।९।१ को निर्णय बदर भै संस्थानको निर्णय शुन्यको स्थितिमा पुगेको र संस्थान आफैले मिति ०६२।५।१३ मा पुनः परफरमेन्सको रकम जफत गर्ने निर्णय गरेको हुँदा मिति ०५९।९।१ को निर्णय कायम छ भन्ने कुरालाई प्रतिवादी संस्थानले नै मानेको देखिएन । यथार्थमा परफरमेन्स वण्डको रकम जफत गर्ने गरी दोश्रो पटक संस्थानको ९९६ बैठकबाट भएको मिति ०६२।५।१३ को निर्णयबाट नै वादीलाई करार ऐनको दफा ८९ बमोजिम मुद्दा गर्नु पर्ने कारण उत्पन्न भएको मान्नु पर्ने हुन आएको र वादीको फिराद मिति ०६२।१०।१७ मा दायर भएको देखिदा हदम्याद नाघी दायर भएको भन्न मिलेन ।

अब वादी र प्रतिवादी बीच मखन विदेश निकासी गर्न मिति ०५८।१०।१९ मा सम्झौता भएको तर तिब्बत नै निकासी गर्न सम्झौता नभएको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको दोश्रो जिकिर तर्फ हेर्दा वादी र प्रतिवादीको बीचमा उक्त मितिमा तिब्बत निकासी गर्नको लागि सम्झौता भएको भनी स्पष्टतः उल्लेख गरिएको नभएपनि सम्झौताको लक्ष्य तिब्बत निकासी नै हो भन्ने कुरा सम्झौता पूर्व प्रतिवादी संस्थानको एकटोलीले सन् २००१ को मे १५ देखि २२ तारेख सम्म बजार विस्तार सम्बन्धमा तिब्बतको अध्ययन भ्रमण गरेको र मखन निकासी गर्ने सन्दर्भमा पर्न सक्ने संभावित समस्याहरू समेत उल्लेख गरी प्रतिवेदन दिएपछि सो प्रतिवेदन समेत संलग्न राखी मिति ०५८।६।१५ मा संस्थानले कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयलाई तिब्बतको ल्हासामा मखन निर्यात प्रक्रिया अगाडी बढाउन पत्र लेखेको कुरा संस्थानबाट प्राप्त यस विषयसंग सम्बन्धित फायलबाट देखिन्छ । संस्थानबाट उत्पादीत मखन स्वदेशमा खपत हुन नसकेको र विदेशमा बजार विस्तार गर्ने सन्दर्भमा ल्हासाको अध्ययन भ्रमण गरिएको र सोही सन्दर्भमा मिति ०५८।८।१७ मा मखन घ्यू विक्रीको सिलवन्दी प्रस्ताव आव्हान गरी सूचना प्रकाशित भै मिति ०५८।१०।१९ मा सम्झौता भएको देखिएको र तिब्बत मखन निकासी गर्ने सन्दर्भमा उत्पादनको प्रक्रिया देखिने गरी वादीले फोटो सहित अंग्रेजी र तिब्बती भाषामा तयार गरेको ब्रोसरलाई प्रतिवादी संस्थानले स्वीकृति समेत दिएको संलग्न फायलबाट देखिदा तिब्बत निकासीको लागि सम्झौता भएको रहेनछ भनी मान्न मिलेन ।

वादी र प्रतिवादी बीच भएको सम्झौताको दफा ५ मा मखन निकासीको लागि चाहिने कागजातहरू जस्तै उत्पत्तिको प्रमाण पत्र, गुणस्तर प्रमाण पत्र, उत्पादन प्रक्रियाको प्रमाण पत्र ठेकेदारलाई संस्थानले उपलब्ध गराउन सक्ने छ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । यस व्यवस्थाबाट निकासीको लागि चाहिने आवश्यक कागजातहरू उपलब्ध गराउने जिम्मेवारी संस्थानले लिएको । आयातकर्तालाई स्वीकार्य हुने किसिमबाट संस्थानले कागजातहरू उपलब्ध गराउन नसकेको कारण नै मखन निकासी गर्ने कार्य रोकित गएको देखिन्छ । यो कुराको पुष्टी ल्भकिग ऋगकतफ ले सन् २००२ को अक्टोबर २२ मा Dairy development Corporation लाई लेखेको पत्रमा Manashree Trader brought butter to here custom, and that butter Milk and meat are not allowed to import in China. Because we have doubt that there is some kind of disease भन्ने उल्लेख भएकोबाट स्पष्ट देखिन्छ भने संस्थान आफैले गरेको अध्ययन भ्रमण पश्चात तयार गरेको प्रतिवेदनमा In the meantime DDC was informed from Lhasa that DDC needed to Produce a certificate that the butter being supplied, by the DDC is FREE from foot and mouth disease (FMD) cansing organism भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ ।

यसरी माथि विवेचना गरिए बमोजिम वादीसंग गरिएको सम्झौताको मूल उद्देश्य मखन तिब्बत निकासी गर्नु रहेको देखिएको र निकासीको लागि चाहिने आवश्यक कागजातहरू उपलब्ध गराउनु पर्ने

जिम्मेवारी संस्थानले नै लिएको, मखन आयातकर्ताले माग गरे बमोजिमको प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउन नसकेको, यो कुराको जानकारी स्वयं संस्थानलाई भए रहेको र आफुले उत्पादन गरेको वस्तु गुणस्तरयुक्त छ भनी देश विदेशका वास्तविक र सम्भावित सबै उपभोक्ताहरूलाई विश्वास दिलाउन पर्ने दायित्व दुग्ध विकास संस्थान जस्तो सार्वजनिक संस्थानमा यसै पनि रहने भएकोले यस विषयमा विवाद परेपछि विदेश निकासीको लागि सम्भौता भएको हो, तिब्बत निकासीको लागि होइन भन्ने जस्तो फितलो तर्क दिएर संस्थान करार बमोजिमको आफ्नो दायित्वबाट उम्कन सकेको भन्न मिल्ने देखिदैन ।

प्रस्तुत विवादमा वादीले करार ऐनको दफा १४, ७४, ७५, ७८, ७९, ८०, ८२, ८३, ८४, ८५, र ८९ समेतको आधारमा फिराद गरेको पाइयो । करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ अनुसार करार गर्ने प्रत्येक पक्षले करार बमोजिमको दायित्व पूरा गर्नु पर्ने र प्रतिवादी संस्थानले उत्पादन गरेको मखन सम्भौताको दफा ५ बमोजिम कुनै रोग नभएको गुणस्तरयुक्त छ भनी प्रमाणित गरी संस्थानले आफ्नो दायित्व पूरा नगरको अवस्थामा करार ऐनको दफा ७५ (१) बमोजिम वादी पक्षलाई आफ्नो कबुलपूरा गर्न कर लगाउन नमिल्ने देखिन्छ । करारको उल्लंघन प्रतिवादी स्वयंबाट भैरहेको यस स्थितिमा वादी पक्षले राखेको परफरमेन्स वण्ड वापतको धरौटी जफत गर्ने गरेको प्र. दुग्ध विकास संस्थानको निर्णय कानून संगत नदेखिदा सो रकम फुकुवा गर्ने गरेको काठमाण्डौ जिल्ला अदालतको निर्णयलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिएन ।

अतः उपर्युक्त कारणहरूबाट वादी दावी बमोजिम वादीले राखेको परफरमेन्स वण्डको रकम रु. १२,००,०००/- जफत गर्ने गरेको दुग्ध विकास संस्थानको मिति ०६२।५।१३ को संचालक समितिको बैठकको निर्णय वदर गरी वादी दावी बमोजिम सो परफरमेन्स वण्डको रकम प्रतिवादीबाट फुकुवा फिर्ता पाउने ठहराएको शुरु काठमाण्डौ जिल्ला अदालतको मिति ०६४।४।१६ को निर्णय मिलेकै देखिदा सदर हुने गहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम शुरु फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएकोले वादीले फिराद साथ दाखिल गरेको कोर्टफि रु. १०,५२०/- प्रतिवादीबाट वादीले भरी पाउने ठहरेको र प्रतिवादीले पुनरावेदन गर्दा र नं. २३४ मिति ०६४।६।२४ मा यस अदालतमा धरौट दाखिल गरेको देखिदा उक्त रकम भरी पाउँ भनी ऐनका म्याद भित्र वादीको दरखास्त परे कुनै दस्तुत नलिई वादीलाई भराई दिनु१ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु २

(डा.आनन्दमोहन भट्टराई)
न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(डा.हरिवंश त्रिपाठी)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल चैत्र ९ गते रोज १ शुभम्

पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्ज
संयुक्त इजलाश
माननीय न्यायधीश श्री जागेश्वर सुवेदी
माननीय न्यायाधीश श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा
आदेश

सम्मत २०६५ सालको वि.दे.पु.नं./र.नं.....४/१३-०६४-००१७४

मुद्दा:-बन्दिप्रत्यक्षीकरण ।

कुलबहादुर थापा क्षेत्रीको छोरी जिल्ला बर्दिया मनाउ गा.वि.स.वडा नं. ५ घर भई ऐ.वा नं. ४ रामनगरमा बस्ने उषा थापाको हकमा ऐ.का. बाबु गोकुलबीर थापा क्षेत्रीको छोरा ऐ.घर भई ऐ.ऐ.बस्ने कुलबहादुर थापा क्षेत्री१ **निवेदक**

विरुद्ध

प्रहरी उपनिरीक्षक, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बाँके१ **प्रत्यर्थी**
जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बाँके१
माइती नेपाल प्रमुख, नेपालगञ्ज, बाँके१
नेपालगञ्ज भन्सार कार्यालय, समीप रूपहिडिया जाने सडकको पूर्वमा
अवस्थित माइतिनेपाल, नेपालगञ्ज बाँके१

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने भई निर्णयार्थ इजलास समक्ष पेश भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ ।

विपक्षहरूले मेरो नाबालक छोरी १५ वर्षकी उषा थापालाई कब्जामा राखी गैरकानूनी थुनामा राखेको र अन्यायीहरूको सो कार्य नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२, १३ द्वारा प्रदत्त अधिकारमा अघात परेका हुँदा विपक्षीहरूको नाममा पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८ को नियम ३२ तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १६ बमोजिम बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यस प्रस्तुत वि.फौ.नं. ४ को बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने कुलबहादुर थापा क्षेत्रीको रिट निवेदन पेश भयो । निवेदकतर्फका विद्वान अधिवक्ता श्री पवन कुमार गुप्ताले गर्नुभएको बहस सुनियो । निवेदकको माग बमोजिम किन बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी नगर्ने ? सो आदेश जारी गर्नु नपर्ने उचित र मनासिब कारण भए सोको कारण खोली प्रमाण समेत राखी २०६५ पौष ३ गते ११ बजे बन्दी भनेकी निवेदककी छोरी उषा थापालाई यस अदालतमा उपस्थित गराई लिखित जवाफ आफै वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमाफत पेश गर्नु भनी प्रतिपक्ष नम्बर ३ र ४ का नाममा र पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय

नेपालगञ्जमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रतिपक्ष नम्बर १ र २ का नाममा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३५ बमोजिम सूचना म्याद जारी गरी सो दिन नियम बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा संयुक्त इजलासमा पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।०।२६ को आदेश ।

उषा थापालाई मिति २०६४।१०।७ गते राती भिमलाल रिजालले जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने जानकारीबाट गस्ती प्रहरीले उद्धार गरी कार्यालयमा दाखिल गरे पश्चात स्वास्थ्य परीक्षण पूरा भई पीडितको संरक्षक नभएकाले पत्र साथ माइती नेपाल शाखा कार्यालय, बाँकेमा पठाईदिएको । अविभावकलाई जानकारी गराई सम्पर्क राख्न सम्बन्धित गा.वि.स.लाई सञ्चारद्वारा जानकारी गराइएको । पीडितका बाबु यस कार्यालयमा सम्पर्क राख्न नआएकोले डर, धाक, धम्कीको अवस्था नै भएन, भुट्टा निवेदन खारेज गरी पाउ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय बाँके समेतको लिखित जवाफ ।

माइती नेपाल सामाजिक संस्थाको रूपमा २०४९ मा विधिवत स्थापना भई विभिन्न ठाउँमा कार्यरत छ । यसले महिला, बालबालिकामाथि हुने हिंसा विरुद्ध क्रियाशील हुँदै गएको छ । यसले आवासीय संरक्षण, आवासीय शिक्षा, सिपमूलक तालीम, एच.आइ.भी.संक्रमितलाई औषधोपचार समेतका आवधिक तथा स्नेह गृह संचालन गर्दै आएको छ । विपक्षीले निवेदनमा उल्लेख गरे जस्तो वैयक्तिक स्वतन्त्रको हरण, इच्छा विरुद्धको काम हामीबाट नभएकाले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी पवित्र उद्देश्यले बालबालिकाको शिक्षा, दिक्षाको लागि आवासीय संरक्षण काठमाडौंमा रहेको टेरिजा एकेडेमीमा प्रदान गरिएको र निवेदक लगायतका अविभावकले चाहेको बेला भेट्न र जानकारी लिन पाइराखेको तथा भविष्यमा पनि पाई राख्ने नै हुँदा भुट्टा निवेदन खारेज गरी न्याय गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको माइती नेपाल, नेपालगञ्ज, बाँके समेतको लिखित जवाफ ।

अदालतको ठहर

यस पुनरावेदन अदालत नियमावली २०४८, को नियम ५२ बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चठी पेश हुन आएकोमा प्रस्तुत वि.फौ.नं. ४ को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी पाउँ भन्ने मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, मेरी नाबालक वर्ष १५ वर्षकी छोरी उषा थापालाई विपक्षहरूले कब्जामा लिई गैर कानूनी थुनामा राखेकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी पाउँ भन्ने प्रस्तुत मुद्दाका निवेदक कुलबहादुर थापाको रिट निवेदनको जिकिर भएकाले निवेदनको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने के हो ? निर्णय गर्नुपरेको छ ।

उषा थापालाई भिमलाल रिजालले जबरजस्ती करणी गरे भन्ने जानकारी प्राप्त भई गस्ती प्रहरीले उद्धार गरेर दाखिल गरेकाले निजको स्वास्थ्य परीक्षण पश्चात तत्काल निजको संरक्षक नभएकोले मिति २०६४।१०।९ को पत्र साथ निज नाबालिकालाई माइति नेपालको जिम्मा दिएको हो र अविभावक आए जिम्मा दिनु भनी माइति नेपाललाई तत्काल पत्र लेखेको पनि छ भन्ने प्रहरी प्रमुख समेतले लिखित जवाफमा जिकिर लिएको पाइयो ।

९ वर्षकी नाबालिका उषा थापा जबरजस्ती करणी मुद्दाकी पीडित भएकी र प्रहरीले जाँचबुझ गरेपछि तत्काल अविभावक नभएकाले प्रहरीको पत्र बमोजिम यस संस्थाको उद्देश्य अनुरूप बालिकालाई संरक्षणमा लिएको हो । बाबु भारत भएकाले बालिकाको साहिला बाबु टिकाबहादुर लगायतले निज बालिकालाई संरक्षणमा राखी दिन लिखित अनुरोध गरेकाले उक्त बालिकालाई टेरिजा एकेडेमीमा भर्ना गरेर शिक्षा प्रदान गर्दै आएका छौं । निवेदकलाई सो बालिकासँग भेट गर्न नदिएको होइन । बालिकाउपर भएको घटना पछि निजलाई हुन

सक्ने जोखिम परिस्थितिबाट बचाउन र निजको मानसिक स्थिति, शिक्षा, स्वास्थ्यलाई मध्येनजरमा राखी संरक्षण प्रदान गरेको हो । मुद्दा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी माइती नेपालले आफ्नो लिखित जवाफमा जिकिर लिएको पाइयो ।

निवेदक तर्फका विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री पवन कुमार गुप्ता र श्री लोकबहादुर शाहले आफ्नो बहसमा निवेदक हाम्रो पक्ष र उषा थापा बाबु छोरी भएकोमा विवाद छैन । छोरीको संरक्षक र अविभावक निजको बाबु हो । हाम्रो पक्षले आफ्नो छोरी घरमा जान्छु भन्दा पनि विपक्षले लान दिएनन् । यसकारण हाम्रो पक्षको माग बमोजिम हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनु भएको छ । प्रहरी कार्यालय तर्फबाट बहस गर्नु हुँदै विद्वान सह न्यायाधिवक्ता श्री बन्दीप्रसाद गौतमले आफ्नो बहसमा यी निवेदक मेरा पक्ष सामु छोरी पाउँ भनी भएको छैन । निवेदककी छोरीलाई तत्काल संरक्षक नभएको कारणबाट २०६४।१०।९ मा माइती नेपालमा पठाइए पनि सो को भोलीपल्ट अविभावक आए निज बालिकालाई अविभावकको जिम्मा लगाई दिनु भनी मेरा पक्षले माइती नेपाललाई पत्र लेखेको छ । यसकारण मेरा पक्ष उपरको रिट निवेदन खारेज हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनुभएको छ । माइती नेपाल तर्फबाट बहस गर्नु हुने विद्वान अधिवक्ताहरू श्री सुशिल लाखे, श्री वसन्त गौतम, श्री केशव कोइराला, श्री प्रेम प्रसाद शर्माले आ-आफ्नो बहसमा निवेदकको आर्थिक स्थिति एकदम कमजोर भई आफ्नो छोरीलाई विमलाको घर डेरामा काम गर्न नोकरको रूपमा राखेको अवस्था घटना घटी प्रहरीले फेला पारेर उद्धार गरेको र तत्काल सो बालिकालाई जिम्मा लगाउन संरक्षक अविभावक नभएकाले हाम्रो पक्षलाई बोलाई बच्चीको हितको लागि जिम्मा दिएकाले हाम्रो पक्षले ९ वर्षकी नाबालिका उषालाई लिई संरक्षक तत्व प्रदान गर्दै बोर्डिङ्ग स्कुलमा भर्ना गरेर वा शिक्षा दिँदै आएको छ । माइती नेपालको अर्काको छोरा छोरी राख्ने कानूनी अधिकार छैन र सो अधिकार यस संस्थाले लिन पनि चाहदैन । मानवीय हितका लागि आफ्नो विधान बमोजिम बेचबिखन र जबरजस्ती करणीका पीडितहरूलाई माइती नेपालले संरक्षकत्व दिई निजहरूको भविष्य उज्यालो गराउने, आत्मा निर्भर गराउने, काम भएपछि त्यस्ता पीडितहरूलाई मात्र आफूले दिँदै आएको आफ्नो संरक्षकत्व जारी राख्ने कामबाट पछि हट्न चाहन्छ र त्यसरी नै आफूले काम गर्दैआएको छ । निवेदकले निजकी छोरीलाई भेट्न नपाएको र थुनामा राखेको भन्ने जस्ता सबै कुरा भुट्टा हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनु पर्ने हो भन्ने जिकिर लिनु भएको छ ।

निवेदक र विपक्षहरूको निवेदन तथा लिखित जवाफको जिकिर र विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरलाई ध्यानमा राखेर विपक्षी माइती नेपालले यस इजलासमा अहिले उपस्थित गराएको निवेदकको छोरीलाई हेर्दा निजको उमेर १५ वर्ष नभएर बढीमा १० वर्षसम्म भएको भन्ने निजको शरीर र मुखको आकृतिबाट देखिन आएको छ । सो बालिकालाई यस इजलासबाट निवेदक तथा विपक्षीहरू तथा निजहरूको कानूनी व्यवसायीको रोहबरमा सोधनी गर्दा निजले आवश्यकतानुसारका खानापिना बस्ने ठाउँ माइती नेपालबाट पाइरहेकी र टेरिजा एकेडेमी काठमाडौंमा के.जि.कक्षामा पढिरहेकी भन्ने कुरा निज बालिकाबाटै आएको छ । यी बालिकाले लगाएको लुगाहरू तर्फ ध्यान दिई हेर्दा यी बालिकाले राम्रो संरक्षकत्व नपाएकी भन्ने देखिन आएन । श्री बालिकाको स्वास्थ्य तर्फ हेर्दा पनि अस्वस्थ भएकी भन्ने पनि पाइएन । पढाई पनि जारी रहेको भन्ने पाइयो । अहिले शैक्षिक वर्षको मध्य भएकाले माइती नेपाल संरक्षकत्वबाट छुट्टयाई दिँदा यी बालिकाको पढाईमा पनि प्रतिकूल असर पर्ने भन्ने विपक्षी तर्फका विद्वान वकीलको बहसमा जिकिर भएको पाइएको छ । यस इजलासबाट निवेदककी छोरीलाई बाबुको साथमा लगेर घर जाने होइन त ? सोधनी गर्दा म बाबुको साथमा घरमा गएर पढ्न पाउदिन, अर्काको घरमा काम गर्न जानु पर्छ, पढेर ठूलो भएपछि मात्र घरमा जान्छु, मलाई माइती नेपालमा बस्दा नै धेरै राम्रो हुन्छ भनी बारम्बार भनेकी पाइयो । उक्त बालिकाको भनाईलाई ध्यानमा राखेर प्रस्तुत मुद्दामाको मिसिल हेर्दा निवेदकको घरको आर्थिक अवस्था साह्रै कमजोर भएकाले आय

आर्जनका लागि आफू भारत गएको र छोरीलाई काम गराउन अर्काको घरमा राखेको भन्ने रिट निवेदनबाटै देखिन आयो । यसबाट आफ्नो कमजोर आर्थिक हैसियतको कारणले छोराछोरीको पढाईको उचित व्यवस्था यी निवेदकले गर्न नसकेको भन्ने कुरा स्पष्ट हुन आएको छ । यी बाबुले आफ्नो छोरीको उमेर समेत सही रूपमा भन्न लेख्न नसकी १५ वर्षकी भनी लेखेका, यसबाट यी निवेदकको सबै स्थिति छर्लङ्ग हुन आएको छ ।

यी बालिकाको तत्काल उद्धार गरेर प्रहरीमा ल्याएपछि प्रहरीबाट जाँचबुझ भएपछि तत्काल यी बालिकालाई जिम्मा लिने संरक्षकत्व दिने व्यक्ति कोही नभएकाले प्रतिपक्ष प्रहरी कार्यालयले प्रतिपक्ष माइती नेपाललाई बोलाएर यी बालिकालाई जिम्मा लिई संरक्षकत्व प्रदान गर्न लिखित अनुरोध गरेअनुसार माइती नेपालले जिम्मा लिई एक कुशल सक्षम बाबु आमाले दिए मुताविकको संरक्षकत्व दिंदै आएको पाइयो । विसन नहुने एउटा कुरा के हो भनी माइती नेपालले निवेदकको छोरीलाई खोज्दै गई हामीलाई देउ भनी प्रहरीलाई अनुरोध गरेको नभई संरक्षकत्व देउ भनी प्रहरीले अनुरोध गरे अनुसारमात्र संरक्षकत्व दिई लालनपालन, शिक्षा, दिक्षा दिई राखेको पाइयो । यी नाबालिकाको साहिला बाबु टिकाबहादुर थापा र साहिली आमा हरिकुमारीले तत्कालका लागि पुनः यसै माइती नेपालमा संरक्षणको लागि राखी दिनु हुन अनुरोध छ भनी २०६४।१०।१५ मा नै निवेदन माइती नेपालमा दिएर माइती नेपालमा आफ्नी भतिजीलाई छाडिगएका भन्ने देखिन आएको छ ।

२०६४।१०।१५ मा प्रहरीबाट माइती नेपालले निवेदककी छोरीलाई जिम्मा दिएपछि माइती नेपालबाट निज बालिकालाई छुट्याएर लान पाउँ भनी १० महिना पछि यस अदालतमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट पर्न आएको पाइयो । तत्काल निवेदक घरमा नभएका, गत दशैमा घरमा आएका भन्ने निवेदक तर्फको भनाई भएको । दशैमा निवेदक घरमा आएको भएपनि दशैपछि पनि तीन महिना ढिलो गरेर किन निवेदन पर्न आएको हो ? खुलेन । प्रतिपक्षका विद्वान वकीलले आफ्नो बहसमा बाँके जिल्ला अदालतमा दायर रहेको जबरजस्ती करणी मुद्दामा प्रतिकूल असर पार्न तेस्रो पक्षको चाहनामा यो काम भइरहेछ भन्ने भनाई पनि राख्नु भएको छ ।

माइती नेपाल के कस्तो संस्था हो ? नाबालिकाहरूलाई यो संस्थाबाट उचित संरक्षकत्व प्रदान हुँदैनकि भन्ने तर्फ हेर्दा, प्रतिपक्षीबाट पेश हुन आएको सो संस्थाको विधान लगायतका कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा, यो संस्था जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भएर काठमाडौंमा मुख्य कार्यालय रही काठमाडौं बाहिरका धेरै जस्तो जिल्लामा शाखा रहेछ । स्वदेश तथा विदेशमा बेचिएर तेयाक्त भएका महिला तथा आर्थिक अवस्थाले वेवारिसे जस्ता भएका बालक बालिकालाई मनोबोचित जीवनयापनको व्यवस्था गर्ने गैरसरकारी संस्था भएको पाइयो । यस्तो संस्थालाई इजलासले शंकाको दृष्टिबाट हेर्नु उपयुक्त हुन आउदैन । यस संस्थालाई अविश्वास गर्नुपर्ने अवस्था नभएको ।

बालबालिका ऐन, २०४८ ले बालबालिकाको संरक्षक निजको बाबु आमालाई बनाएको र प्राकृतिक रूपमा पनि बाबु आमा नै बालकको संरक्षक हुन्छ । केही अपवाद बाहेक आफूले जन्माएको आफ्नो सन्तानमा माया ममता नदेखाउने मानव जाती हुँदैन । बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि (सन् १९८९ नोभेम्बर २० संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभामाद्वारा पारित) लाई नेपालले २०४८।१।२८ मा अनुमोदन गरेको छ । अतः सो महासन्धिलाई हाम्रो देशले पनि पूर्ण रूपमा पालन नगर्ने भन्ने कुरा आउँदैन । उक्त महासन्धिको धारा ९(१) ले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितका लागि निजलाई बाबुआमाबाट अलग राख्नु आवश्यक छ भने सो बमोजिम अलग राख्न नमिल्ने भन्ने पनि पाइदैन । अतः सर्वपक्षीय दृष्टि राखी हेर्दा निवेदककी छोरीलाई माइती नेपालले थुनामा राखेको भन्न देखिन आएन र निज बालिकालाई निजका बाबु आमाले दिने लालन पालन, शिक्षा, दिक्षा भन्दा बढी राम्रो लालनपालन शिक्षा दिक्षा माइती नेपालबाट पाएको र अहिले नै माइती नेपालबाट छुटाई निवेदकको जिम्मा सो बालिकालाई दिँदा सर्वप्रथम निजको पढाईमा नै प्रतिकूल असर पर्ने भन्ने समेत देखिन

आएको छ । बालबालिकाले इजलास समक्ष मलाई माइती नेपालमा बस्दा मेरो भविष्य राम्रो हुन्छ भनी भनेकी र निजलाई प्रतिपक्ष माइती नेपालले थुनामा राख्ने, खानपीन नदिएको भन्ने देखिन आएन र निजलाई प्रहरीको अनुरोधमा संरक्षकत्वमा राखेको देखिन आयो । अतः निवेदकको माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्नु परेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । निवेदकलाई यो आदेशमा चित्त नबुझे ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी पुनरावेदन म्याद दिई, प्रस्तुत मुद्दाको लगत काटी मिसिल नियम बमोजिम बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

(जागेश्वर सुवेदी)
न्यायाधीश

(फणिन्द्रदत्त शर्मा)
न्यायाधीश

इति सम्बत् २०६५ साल पौष ३ गते रोज ५ शुभम्.....।
मन्जु :

पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्ज

संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री जागेश्वर सुवेदी

माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

आदेश सम्वत २०६३ सालको वि.दे.नं./र.नं.५८/१३-०६३-०००९१

मुद्दा : निषेधाज्ञा र परमादेश ।

नेपाल बार एशोसिएसन पुनरावेदन अदालत बार एकाई नेपालगञ्जको तर्फबाट र आफ्नो हकमा समेत ऐ.ऐ.बार एकाईका सदस्य खिमराम गिरी

निवेदक

विरुद्ध

नेपालगञ्ज नगरपालिका बाँके १
ऐ.का कार्यालय प्रमुख (कार्यकारी अधिकृत) १
जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँके १
ऐ.का प्रमुख जिल्ला अधिकारी १

प्रत्यर्थी

वादी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

स्थानीय जनताको दैनिक आवश्यकता तथा जनजीवनलाई असर पार्ने विषयहग निर्णय गर्न सक्ने गरी स्थानीय स्वायत्त शासन पद्धतिको विकासको लागि स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को निर्माण गरी सो ऐनको दफा ७२, ८० बमोजिम विपक्षी नेपालगञ्ज नगरपालिकाको गठन भएको हो, जिल्ला भरी शान्ती सुरक्षा कायम गरी सार्वजनिक सरोकार र सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने तथा नागरिकहरूको ज्यूधनको सुरक्षा गर्ने कानूनी दायित्व स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालयको हो ।

स्वास्थ्य, सुविधा, आर्थिक हित लगातयका उपभोक्ताको हक अधिकारको संरक्षण गर्ने उद्देश्यले निर्माण भएको उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ को दफा ६ मा हरेक उपभोक्ताका हक अधिकारहरू सुनिश्चित गरिएको छ, प्रदुषण रहित स्वच्छ वातावरणको अधिकार कानूनी अधिकार मात्र नभई हरेक नागरिकको जन्मसिद्ध मौलिक र आधारभूत अधिकार समेत हो । नेपालगञ्ज नगरपालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र पर्याप्त नाली निकासको व्यवस्था गरिएको छैन । नाली निकास नभएका कारण भएका नालीहग फोहर मैला भरिएर दुर्गन्धित अवस्थामा रहेका छन् । नगर क्षेत्रमा भएका नाली र जम्मा भएको फोहर मैला नगर क्षेत्र र बजार एरियामा

समेत जथाभावी निकाल्ने, थुपार्ने र व्यवस्थित रूपमा फाल्ने गरिएको छ, जसको कारण जनस्वास्थ्य, वातावरण, पर्यावरण, व्यापार व्यवसाय लगायत हरेक क्षेत्रमा प्रतिकूल असर परिरहेको छ। नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. ५ स्थित सल्यानी बागमा समेत विहान देखि रातीसम्म पशुवध गरी माछा मासुहरू खरीद बिक्री गर्ने अव्यवस्थित मासु बजार रहेको छ। सो स्थानमा नाली निकासको र उचित पानीको व्यवस्थापन नभएकोले अव्यवस्थित पशुवध पश्चात खुला रूपमा मासु खरीद बिक्री हुने गरेको त्यहाँ जथाभावी फालिने रगत, मल, दिशा, पिसाव, निरन्तर जम्मा हुने गरेको कारण त्यहाँ नजिक रहेका विद्यालय, सरकारी कार्यालय तथा निजी घर पसल सो बाटोमा आवत जावत गर्ने विद्यार्थी, बालबालिका लगायत हरेक व्यक्तिहरूले सो दुषित र दुर्गन्धित वातावरणबाट प्रभावित भई इन्सप्लार्डिटिस, क्षय रोग, कलेरा, भाडा पखाला, रेविज, टाइफाइड, टाउको दुख्ने, रिङ्गटा लाग्ने लगायतका अनेक किसिमका गम्भीर रोगहरू संक्रमण हुने गरेको छ, त्यस्तै प्रकारका अव्यवस्थित वधशाला नगर क्षेत्रका धम्बोजी दैलेखी टिन वंगला सुर्खेत रोड लगायतका हरेक चौक गल्ली र होटलहरू अगाडि लगभग १५० जति मासु पसलहरू रहेका छन्। यसरी नाली निकासको अभाव, जथाभावी फोहोर मैला जम्मा गर्ने गरिएको कार्य र अव्यवस्थित वधशालाका कारण यस क्षेत्रको वातावरण दुर्गन्धित र दुषित भएकोले सोको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरण संरक्षण गर्न गराउनका लागि हामी निवेदक लगायत विभिन्न व्यक्ति एवं संघ संस्थाहरूले विभिन्न माध्यमबाट विपक्षीहरूसँग आग्रह गर्दा आफ्नो कानूनी र पदीय दायित्व निर्वाह नगरी विपक्षीहरूको संलग्नता र संरक्षणमा उक्त गैर कानूनी र अव्यवस्थित वधशालाहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको भन्ने कुरा जानकारी हुन आएकोले तत्काल आम नागरिकको स्वास्थ्य र वातावरण आदिको संरक्षण गर्ने अन्य वैकल्पिक र प्रभावकारी बाटो नभएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२), नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(१), पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३३ र अ.व. १० नं. बमोजिम विपक्षीहरूले उल्लेखित कानूनी र पदीय दायित्व निर्वाह नगरे नगराएको कारण सुरक्षित नाली निकासको अभावमा जथाभावी जम्मा गर्ने गरिएको फोहोर मैला, दुर्गन्धित नाली र नगर क्षेत्रका हरेक सडक बाटो कोलिया चौकमा फोहोर भएकोले उल्लेखित कार्यहरू तत्काल रोक्नु, रोक्नु लगाउनु नगर क्षेत्रमा नाली विकासको व्यवस्था गर्नु गर्न लगाउनु भएका नालीहरू दैनिक रूपमा सफाई गर्नु, अव्यवस्थित पशुवधशाला मासु बजार हटाउनु, हटाउन लगाउनु र उचित वधशाला एवं मासु पसलको व्यवस्था र प्रबन्ध गर्नु गर्न लगाउनु भनी विपक्षीहरूको निषेधाज्ञा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत अधिवक्ता खिमराज गिरीको मिति २०६३/८/२८ को निवेदन पत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको निवेदन माग बमोजिम निषेधाज्ञा लगायत परमादेशको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार प्रमाण र कानून भए सो समेत खुलाई म्याद सूचना तामेल भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँके र प्रमुख जिल्ला अधिकारीको पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय नेपालगञ्ज मार्फत र अन्य विपक्षीहरूले आफै वा कानून बमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ प्राप्त भए पछि वा अवधि नाघे पछि, नियमानुसार पेश गर्नु। निवेदनमा अन्तरिम आदेश समेत माग भएको देखिँदा नगर क्षेत्रको वातावरण प्रदुषण तथा जनस्वास्थ्य समेतलाई ध्यानमा राखी प्रस्तुत निवेदनको टुंगो नलागेसम्म फोहोर दुर्गन्धित नालीको सरसफाईको उचित व्यवस्था गरी, गराई नेपालगञ्ज नगरक्षेत्रको वातावरण र जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर गर्ने खालको पशुवधशाला, मासु पसलहरू लगायतबाट जथाभावी फोहोर मैला फाल्ने, थुपार्ने कार्य रोक्नु रोक्न लगाउनु भनी पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३३ क बमोजिम विपक्षहरूको नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट भएको आदेश।

जिल्ला प्रशासनको कानूनी दायित्व, जिम्मेवारी र यसले खेलेका विगतका भूमिका समेतका आधारमा विपक्षी दावीलाई खण्डन गर्दै वातावरण संरक्षण गर्ने क्षेत्रमा थप क्रियाशील हुँदै रचनात्मक भूमिका अभिवृद्धि गर्नुपर्ने समयको माग हो। विपक्षीले दावी लिए जस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँके वातावरण संरक्षणमा उदासीन रही आफ्नो दायित्वबाट पन्छिन खोजेको अवश्य होइन। वातावरण संरक्षण सम्बन्धी सम्बन्धित निकायहरूले सञ्चालन गर्ने विभिन्न कार्यक्रमहरू सक्रिय सहभागी हुँदै वातावरण संरक्षणको लागि अन्य निकायलाई अग्रसर गराउने, वधशाला निर्माण गर्नुपर्ने सम्बन्धमा नगरपालिका समेतका निकायलाई मौखिक आदेश, निर्देशन समेत दिने गरेको, नेपालगञ्जमा भण्डारण गरिएको विषादीका सम्बन्धमा चासो राखी के भएको हो भनी सम्बन्धित निकायमा जानकारी माग्ने समेतका यावत कार्यहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँकेबाट भएको हुँदा यसले आफ्नो कानूनी र पदीय दायित्व पूरा नगरेको भन्ने विपक्षीको दावी सम्पूर्ण रूपमा भुट्टा हुँदा विपक्षीको निषेधाज्ञा, परमादेश आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने माग दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँके समेतको मिति २०६३/९/२५ को लिखित जवाफ।

यस नगरपालिकाको विभिन्न समयमा कार्यान्वयन गरेको योजना बमोजिम पशु वधशाला, मासु मण्डी, सब्जी मण्डी आदिको व्यवस्थापन र सोको सरसफाई समेत कानूनले निर्दिष्ट गरे बमोजिम गरिरहेको छ। नगरको स्वास्थ्यता एवं वातावरणीय सन्तुलनलाई विचार गरी नगरका वार्ड नं २ स्थित दैलेखी वंगलामा मासु तथा सब्जी मण्डी, वार्ड नं. ५ स्थित सल्यानी वंगलामा मासु मण्डी, वार्ड नं १७ रामलिला मैदान नजिक मासु मण्डी तथा वा.नं. १० रानी तलाउ नजिक सब्जी मण्डी र वार्ड नं. ६ मा रागा पशु वधशालाको व्यवस्था विभिन्न समयमा गरेको र उपरोक्त मण्डी तथा वधशालाहरू व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन भई तिनको बराबर सरसफाई समेत भई आएको हुँदा नगर बासीको स्वास्थ्य र वातावरणीय सन्तुलनमा तिनले कुनै प्रतिकूल प्रभाव गरेको छैन। कार्यालयको बजेट भित्र रही नगरवासीको एवं वातावरणीय स्वच्छताको आवश्यकतालाई ध्यान दिई व्यवस्थित एवं नियमित मासु एवं सब्जी मण्डी र पशु वधशाला समेतको व्यवस्था गरी सञ्चालन भई रहेकोमा विपक्षीले दावी गरे जस्तो अव्यवस्थित रूपमा सडक कोलियामा मण्डी नचलाइएको र तत्काल गम्भीर प्रकृतिका संक्रामण रोगहरूको प्रकोप उत्पन्न हुने आशंकाको अवस्था समेत नभएको र यस कार्यालयले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले प्रदान गरेको कर्तव्य र अधिकारको निर्वाह गर्दै आइरहेको अवस्थामा विपक्षी निवेदकको नागरिक हकमा कुनै आघात नपुगेको र विपक्षीको निवेदन दावीमा कुनै कानूनी आधार एवं औचित्य समेत नभएकोले र प्रचलित कानूनले तोकेको कर्तव्य एवं दायित्व यस नगरपालिका कार्यालयले समय समयमा पुरा गर्दै आइरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी नेपालगञ्ज नगरपालिका कार्यालयको मिति २०६३/१०/१२ को लिखित जवाफ।

यसमा वातावरण सुधारको सम्बन्धमा के कस्तो कार्यक्रम र कार्यनीति निर्धारण गरिएको छ। सो सम्बन्धी स्पष्ट कार्यतालिका नेपालगञ्ज नगरपालिकाबाट भिकाई आएपछि पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट भएको आदेशानुसार नेपालगञ्ज नगरपालिका कार्यालयबाट कार्यतालिका प्राप्त भई मिसिल भई मिसिल संलग्न रहेको।

अदालतको ठहर

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मामिलामा निवेदक तर्फका विद्वान अधिवक्ता श्री लोकबहादुर शाह, तथा निवेदक स्वयं खिमराज गिरीले नेपालगञ्ज नगरपालिका क्षेत्रभित्र सर्वसुलभ प्राप्त नाली निकास नभई जम्मा भएका फोहरमैला

जथाभावि निकाल्ने, थोपार्ने र अव्यवस्थित रूपमा फाल्ने तथा नगरमा भएका पशुवधशाला समेतको उचित व्यवस्थापन नगरिएको कारण खुल्ला रूपमा मासु खरीद बिक्री हुने भई जथाभावी फाल्ने रगत, मल, दिसा, पिसाव जम्मा हुन गई सो दुषित र दुर्गन्धित वातावरणले इन्सेफ्लाइटिस लगायतका विभिन्न किसिमका संक्रमित रोगहरू लाग्न सक्ने हुँदा नगरभित्र मासु, सब्जी मण्डीको उचित व्यवस्थापन गरी सरसफाई समेतका कार्य विपक्ष जिल्ला प्रशासन कार्यालयले स्थानीय प्रशासन ऐन बमोजिम सम्पूर्ण जिल्ला भरिकै सार्वजनिक सरोकार समेतका विषयमा काम गर्ने तथा गर्न लगाउने अभिभारा भएको र नगरपालिकाले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन बमोजिम वातावरण संरक्षणमा विशेष जोड दिई नगरभित्र वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा विभिन्न किसिमका कार्य संचालन गर्ने कर्तव्य र दायित्व भएकोमा सो बमोजिमको काम नगरेबाट नगरमा अव्यवस्थित ढल, नाली तथा बजार व्यवस्थापनको कारणले दुर्गन्ध फैली विभिन्न किसिमका प्रकोप उत्पन्न हुन सक्ने हुँदा कानूनले निर्धारण तथा व्यवस्था गरेबमोजिमको कार्य भनी विपक्षहरूको नाममा निषेधाज्ञायुक्त परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत प्रस्तुत गर्नु भएको बहस सुनियो । त्यस्तै विपक्षी नेपालगञ्ज नगरपालिका कार्यालयकातर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री तेजकुमार धितालले नगरपालिकाले विभिन्न समयमा नीति निर्धारण एवं कार्यान्वयन गरेको योजना बमोजिम पशुवधशाला, मासु तथा शब्जी भण्डार आदिको व्यवस्थापन र सो को सरसफाई समेत कानूनले निर्दिष्ट गरेबमोजिम आफ्नो क्षमता अनुसार गरिआइरहेको छ । नगरको स्वस्थ वातावरणलाई ध्यानमा राखी विभिन्न ठाउँमा मण्डी बजार निर्माण गरी सरसफाईमा पनि विशेष ध्यान पुऱ्याई कानूनले तोकेको कर्तव्य एवं दायित्व पूरा गरी रहेको र नगरबासीको सुस्वस्थ र सरसफाई जस्तो अत्यावश्यकिय कुरामा सजग रही आएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने र विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँकेका तर्फबाट पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय नेपालगञ्जका विद्वान नि.सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपाल प्रसाद रिजालले वातावरण संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न निकायहरूले संचालन गरेको कार्यक्रममा सक्रिय सहभागी भई वातावरण संरक्षणमा अन्य निकायलाई पनि संलग्न गराउने, वधशाला निर्माण सम्बन्धमा नगरपालिकालाई मौखिक आदेश निर्देशन दिने गरेको, नेपालगञ्ज भण्डार भएको विषादी सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायसँग जानकारी समेत लिने काम जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट भई आफ्नो कानूनी तथा पदीय दायित्व पूरा गरेको अवस्था हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत प्रस्तुत गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस तथा मिसिल संलग्न कागजातबाट निवेदकको निवेदन माग बमोजिम निषेधाज्ञायुक्त परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने हो ? होइन ? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने भई तत्सम्बन्धमा विचार गर्दा वातावरण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहग नेपालले हस्ताक्षर गरी अनुमोदन समेत गरी सकेको स्थिति हुँदा नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ बमोजिम ती सन्धिहरू नेपाल कानून सरह पालन गर्नु गराउनु पर्ने हुन्छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ७२, ८० बमोजिम नेपालगञ्ज नगरपालिकाको गठन भएको र सोही ऐनको दफा ९३ मा वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा वडा समितिको दायित्व उल्लेख गरिएको र दफा ९६(१) नगरपालिका क्षेत्रमा अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने काम कर्तव्य सम्बन्धी व्यवस्थाहरू गरेको पाइन्छ भने वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ को निर्माण भई दफा २(क) मा वातावरणको र दफा २(ख) मा प्रदुषण सम्बन्धी व्यवस्था र व्याख्या गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै दफा ७(१) मा प्रदुषणको रोकथाम तथा नियन्त्रणको व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ को दफा ६ मा उपभोक्ताको हक अधिकारको सुनिश्चित गरिएको पाइन्छ । तसर्थ सम्पूर्ण नागरिकको स्वस्थ र स्वच्छ वातावरणको उपभोग गर्न पाउने संवैधानिक र कानूनी हक हितका साथै जन्मसिद्ध मानव अधिकारमा समेत आघात पुगिरहेकोले प्रदुषण नहुने गरी व्यवस्थित उचित वधशाला एवं मासु पसलको व्यवस्था र प्रवन्ध गर्नु, गर्न लगाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा निषेधाज्ञायुक्त परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत मुख्य निवेदन जिकिर रहेको पाइयो ।

अब विपक्षीहरूबाट प्रस्तुत लिखित जवाफ हेरिएमा नेपालगञ्ज नगरपालिकाले नगरको स्वस्थता एवं वातावरणीय सन्तुलनलाई विचार गरी नगरको वडा नं. २ स्थित दैलेखी बंगलमा मासु तथा सब्जी मण्डी, वडा नं. ५ स्थित सल्यानी बंगलमा मासु मण्डी र वडा नं. १७ रामलिला मैदान नजिक मासु मण्डी तथा वडा नं. १० रानी तलाउ नजिक सब्जी मण्डी र वडा ६ मा रंगापशुवधशालाको व्यवस्था विभिन्न समयमा गरेको र उपरोक्त मण्डी तथा वधशालाहरू व्यवस्थित रूपमा संचालन भइआइरहेका र तिनको बराबर सरसफाई तर्फ अनुगमन भइआएको हुँदा नगरवासीको स्वच्छ र वातावरणीय सन्तुलनमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव समेत पारेको छैन । यस नगरपालिका कार्यालयले आफ्नो बजेट भित्र रही नगरवासीको स्वच्छता एवं वातावरण स्वच्छताको आवश्यकतालाई ध्यान दिई व्यवस्थित एवं नियन्त्रित मासु एवं सब्जी मण्डी (बजार) पशुवधशाला समेतको व्यवस्था गरी संचालन भइरहेकोमा निवेदकले दावी गरेजस्तो गरी सडक कोलियामा मण्डी नचलाइएको र तत्काल गम्भीर प्रकृतिका संक्रामक रोगहरूको प्रकोप उत्पन्न हुने आशंकाको अवस्था समेत नहुँदा विपक्षीको निवेदन दावीमा कुनै कानूनी आधार एवं औचित्य समेत नभएकोले र प्रचलित कानूनले तोकेको कर्तव्य एवं दायित्व पूरा गर्दैआइरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी समेत नगरपालिका कार्यालयको र जिल्ला प्रशासनको कानूनी दायित्व, जिम्मेवारी र विगतका भूमिका समेतका आधारमा वातावरण संरक्षण गर्ने क्षेत्रमा थप क्रियाशील हुँदै रचनात्मक भूमिका अभिवृद्धि गर्नु पर्ने समयको माग हो । विपक्षीको दावी लिई जस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँके वातावरण संरक्षणमा उदासिन रही आफ्नो दायित्व पनि पन्छिन खोजेको अवस्था होइन । वातावरण संरक्षण सम्बन्धी सम्बन्धित निकायहरूले संचालन गर्ने विभिन्न कार्यक्रमहरू सक्रिय सहभागी हुँदै वातावरण संरक्षणका लागि अन्य निकायहरूलाई मौखिक आदेश निर्देशन समेत दिने गरेको, नेपालगञ्जमा भण्डार गरिएको विषादी सम्बन्धमा चासो राखी के भएको हो भनी सम्बन्धित निकायमा जानकारी माग्ने समेतका यावत कार्यहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँकेबाट भएको हुँदा आफ्नो कानूनी र पदीय दायित्व पूरा नगरेको भन्ने विपक्षको दावी झुट्टा हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको लिखित जवाफ रहेको देखिन आयो ।

सर्वप्रथम सार्वजनिक हित वा सरोकार निहित विषयमा जोसुकैले पनि अनुमति लिई मुद्दा गर्न सक्ने प्रावधान मुलुकी ऐन अ.व. १० नं. मा भएको र सोही अनुरूप वातावरण संरक्षण एवं सरसफाई, ढल निकास जस्तो सार्वजनिक सरोकार सन्निहित विषयमा निवेदन गर्न पाउने हक अधिकार नगरपालिकाभित्र बसोबास गर्ने जुनसुकै नागरिकहरू सुरक्षित रहने हुँदा प्रस्तुत विषयमा औल्याई निवेदन गर्न पाउने हकद्वारा यी निवेदकहरू सुरक्षित रहेको देखिन आएको छ र वातावरण संरक्षण एवं सरसफाई ढल निकास जस्तो सार्वजनिक सरोकार सन्निहित विषयमा यी निवेदकहरूले दिएको निवेदन उपर हकद्वारा सम्बन्धमा विपक्षीहरूबाट कुनै प्रतिवाद वा विमती नजनाइएको हुँदा निवेदन गर्न पाउने हकद्वारा सुरक्षित रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ ।

अब नेपालगञ्ज नगरपालिकाले नगरको स्वच्छता र वातावरणीय सन्तुलनलाई विचार गरी नगरको विभिन्न स्थानहरूमा सब्जी मण्डी तथा पशुवधशालाहरू व्यवस्थित रूपमा संचालन भई आइरहेको र बराबर सरसफाई भई आएको, नगरवासीहरूको स्वास्थ्य र वातावरणीय सन्तुलनमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव समेत परेको छैन । यस कार्यालयले आफ्नो बजेटभित्र रही नगरवासीले स्वस्थता एवं वातावरणीय स्वस्थताको आवश्यकतालाई ध्यान दिई व्यवस्थित एवं नियन्त्रित मासु एवं सब्जी पशुवधशाला समेतको व्यवस्था गरी संचालन भइरहेको, सडक कोलियामा मण्डी नचलाइएको र तत्काल गम्भीर प्रकृतिका संक्रामक रोगहरूको प्रकोप उत्पन्न हुने आशंका नै नरहेको भन्ने जिकिर लिएको र नेपालगञ्ज नगरपालिका कार्यालयबाट वातावरणीय सुधारका सम्बन्धमा भएका कार्यक्रम तथा कार्यनीतिको प्राप्त कार्यतालिका सूची हेर्दा वातावरण तथा सरसफाईको लागि अनुमानित रकम प्रस्तावित गरिएको । एकीकृत रूपले दिगो फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि स्थानीय

क्षमता सुदृढीकरण परियोजनाको निम्ती यूरोपेली आयोगको सहयोग तथा नगरपालिकाको संयुक्त साभेदारीमा रु. १२ लाख छूट्याई कार्यक्रम भइरहेको । त्यस्तै नाला सरसफाईको लागि रकम विनियोजित गरी कार्य संचालन भइरहेको । पशुवधशाला निर्माण कार्य सुरु गर्न लागेको र वधशाला संचालन गर्न सिफारिश दिएको, आवधिक योजना बनाई कार्य संचालन नगरेपनि नगरमा दैनिक सडकको सफाईको काम भइरहेको र बराबर रूपमा ढल तथा नाली सफाईको काम तथा वर्षातमा ढूवानीको समस्यालाई दृष्टिगत गरी यस आ.व.देखि नाली चौडा र सफाई गर्ने कार्य द्रुततर संचालन गरी आएको छ भन्ने देखिएकोमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँके वातावरण संरक्षणमा उदासिन रही आफ्नो दायित्वबाट पन्छिन खोजेको छैन । वातावरण सम्बन्धी सम्बन्धित निकायले संचालन गर्ने विभिन्न कार्यक्रमहग सक्रिय सहभागी हुँदै वातावरण संरक्षणका लागि अन्य निकायलाई मौखिक आदेश निर्देशन समेत दिने गरेको र नेपालगञ्जमा भण्डारण गरेको विषादी सम्बन्धमा चासो राखी जानकारी लिई आफ्नो कानूनी र पदीय दायित्व पूरा गरेको भन्ने रहेको छ । यसरी विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय बाँके तथा नेपालगञ्ज नगरपालिकाले नगरको स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरणको लागि विभिन्न किसिमका कार्यक्रम समेत संचालन गरेको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ ।

वातावरण संरक्षणको सम्बन्धमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा २६(१) र २६ (४) मा वातावरण संरक्षणको सवैधानिक व्यवस्था गरिएको छ । जसमा जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छताको चेतना बढाई भौतिक विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरूद्वारा वातावरणमा पर्न जाने प्रतिकूल असरहरू पर्न नदिन एवं वातावरणको संरक्षण गर्न राज्यले प्राथमिकता दिनेछ, भन्ने समेत उल्लेख गरिएको छ भने नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ३ मा मौलिक हक अन्तर्गत धारा १२(५) मा स्वतन्त्रताको हकमा सर्वसाधारण जनता सार्वजनिक स्वास्थ्य सम्बन्धी समेतको व्यवस्था भई धारा ३५(५) मा राज्यले वातावरण स्वच्छ राख्न आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ । जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छताको चेतना बढाई भौतिक विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरूद्वारा वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्न नदिई एवं वातावरण तथा दुर्लभ बन्जन्तुको विशेष संरक्षणमा राज्यले प्राथमिकता दिनेछ । बन र बनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो उद्योग र त्यसबाट प्राप्त लाभमा सामान्याधिक बाँडफाँडको व्यवस्था गरिने छ भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ । यसरी नेपालको अन्तरिम संविधानमा नागरिकको स्वस्थ जीवनको लागि स्वच्छ तथा अनुकूल वातावरण कायम राख्न मौलिक अधिकार अन्तर्गत नै व्यवस्था गरिएको छ । वातावरण सम्बन्धमा भएका अनेकौं अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि तथा महासन्धिहग नेपाल पक्षधर भई हस्ताक्षर गरी अनुमोदन समेत गरिसकेकोले उक्त अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, महासन्धिहग उल्लेख भएवमोजिम वातावरण सम्बन्धी व्यवस्थाहरूलाई नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ बमोजिम नेपाल कानून सरह पालन गर्नु गराउनु पर्ने हुन्छ । सो बमोजिम स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरण कायम राख्न, प्रदुषित हुन नदिन हाम्रो कानूनले विभिन्न निकायलाई कर्तव्य तथा दायित्व निर्वाह गर्न अभिभारा सुम्पेको छ । यस अनुरूप स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बनी स्थानीय जनताको दैनिक आवश्यकता तथा जनजीवनलाई असर पार्ने विषयहग निर्णय गर्न सक्ने गरी स्थानीय स्वायत्त शासन पद्धतिको विकासको लागि नगरपालिकाको गठन भई वडा समितिको दायित्व उल्लेख गरिएको र नगरपालिकाले नगरपालिका क्षेत्रमा अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने काम र कर्तव्य तोकी वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा विभिन्न कानूनी प्रावधानहग गरिएका छन् । नगरपालिकाले अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने काम, कर्तव्य स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ९६(१) मा व्यवस्था गरी सोही ऐनको दफा ९६(१)(ख)(३) मा नगरपालिका क्षेत्रमा खानेपानी र ढल निकास सम्बन्धी योजना कार्यान्वयन गर्ने तथा त्यसको संचालन र मर्मत सम्भार गर्ने गराउने, दफा ९६(१)(ग)(४) मा नगरपालिका क्षेत्रमा हुने जल, वायु तथा ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गरी वातावरण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने गराउने, दफा ९६(१)(ग)(६) मा नगरपालिका क्षेत्रमा सरसफाईको

कार्यक्रम संचालन गर्ने गराउने, दफा ९६(१)(ग)(७) मा फोहरमैला संकलन ध्वनी तथा तह लगाउने सम्बन्धी कामको संचालन र व्यवस्थापन गर्ने गराउने, दफा ९६(१)(६)(४) मा महामारी तथा संक्रामक रोगको रोकथाम व्यवस्था गर्ने गराउने, दफा ९६(१)(६)(५) मा नगरपालिका क्षेत्रमा जनस्वास्थ्यका लागि हानिकारक चिज वस्तुको सार्वजनिक प्रयोगमा रोक लगाउने तथा हटाउने, दफा ९६(१)(छ)(६) मा जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने किसिमका उपभोग्य वस्तुको बेचबिखन र उपभोगमा रोक लगाउने र दफा ९६(१)(ज)(१४) मा पशुवधशालाको प्रवन्ध गर्ने भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ। यसैगरी स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को दफा ६,९,१०(क) बमोजिम जिल्ला भित्र शान्ती सुरक्षा कायम गरी सार्वजनिक सरोकार र सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने तथा नागरिकहरूको जीउ, धनको सुरक्षा गर्ने जस्ता कानूनी कर्तव्य तथा दायित्व जिल्ला प्रशासनमा निहित रहने कानूनी प्रावधान रहेको पाइन्छ। वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ को दफा २(क), २(ख) मा वातावरण तथा प्रदुषणको व्याख्या गरी दफा ७(१) मा प्रदुषणको रोगथाम तथा नियन्त्रणको व्यवस्था गरिएको छ। त्यस्तै उपभोक्ता ऐन, २०५४ को दफा ६ मा हरेक उपभोक्ताहरूको हक अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरण बनाई राख्न अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य मान्यताको आधारमा समेत वातावरण सन्तुलन रहोस् भन्ने पुनित उद्देश्यले नेपालमा तदनुरूपका कानूनहरूको तर्जुमा भएका स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५, स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८, वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ तथा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ समेतका ऐनहरूको बनोटबाट प्रष्ट हुन्छ। जसअनुसार स्थानीय निकायले स्थानीय जनताको दैनिक जनजीवनलाई असर पार्ने विषयहग निर्णय गर्न सक्ने गरी नगर क्षेत्रभित्र खानेपानी ढल निकास, जल, वायु, ध्वनी प्रदुषण, सरसफाई, फोहरमैला संकलन तथा ढूवानी, महामारी तथा संक्रामक रोगको रोकथाम, हानिकारक चिजहरूको प्रयोगमा बन्देज तथा जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने वस्तुको बेचबिखन, उपभोगमा रोक लगाउने जस्ता कार्यहरूलाई ऐनमा नै व्यवस्था गरी सोलाई कार्यान्वयन तथा पालना अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्ने दायित्व रहेको छ। त्यस्तै जिल्ला प्रशासनलाई शान्ति सुरक्षाको अतिरिक्त सार्वजनिक सरोकार र सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने समेतका कानूनी कर्तव्य र दायित्वको व्यवस्था गरेको पाइन्छ। वातावरण संरक्षण ऐनले वातावरणको संरक्षण तथा प्रदुषणको रोकथाम नियन्त्रण तथा उपभोक्ता संरक्षण ऐनमा उपभोक्ताहरूको हक हित र अधिकारको व्यवस्था गरिएकोमा यी सबै कानूनहरू नागरिकको स्वस्थता र वातावरण प्रदुषण सन्दर्भमा तर्जुमा भएका देखिन्छन्।

प्रदुषणरहित स्वस्थ वातावरणको अधिकारको उपभोगद्वारा मानव मर्यादाको संरक्षणको अधिकार प्रत्येक व्यक्तिको आधारभूत एवं नैसर्गिक अधिकार हो भन्ने सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी मानव अस्तित्वको लागि प्रदुषण र वातावरणको विनास गम्भीर संकटको रूपमा रहेको तथ्यलाई महसूस गर्दै वातावरण संरक्षणको निम्ति प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण तथा वातावरणीय प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रणतर्फ उचित र उपयुक्त कदमहरू चाल्न विभिन्न घोषणा तथा महासन्धि मार्फत सम्बन्धित राष्ट्रहरूलाई निर्देशन गरेको छ, शान्ति, विकास र राज्यले प्रभावकारी वातावरणीय कानूनको निर्माण पर्ने वातावरणीय प्रदुषण क्षतिवापत पीडितलाई क्षतिपूर्ति एवं पीडकलाई दायित्व र जिम्मेवारी बहन गराउन राष्ट्रिय कानूनको निर्माण गराउने कुरालाई उल्लेख गर्दै वातावरण संरक्षण कानूनको आवश्यकता बोध गरेको परिणाम स्वरूप विश्वका धेरै मुलुक लगायत हाम्रो देशमा पनि वातावरण संरक्षण सम्बन्धी विशेष कानूनको तर्जुमा भएको पाइन्छ।

स्वच्छ र स्वस्थ वातावरण बिना मानिस स्वस्थतरबले जीउन सक्दैन, तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२(१) बमोजिम “वैयक्तिक स्वतन्त्रता” को अधिकार भित्र जीवनको अधिकार पर्ने र जीवनको अधिकार अन्तर्गत स्वतःस्वच्छ वातावरणको अधिकार हुने भन्ने सिद्धान्तलाई विभिन्न मुद्दामा अंगिकार गरी सर्वोच्च अदालतबाट व्याख्या समेत भई सकेको पाइन्छ। त्यस्तै धारा २६(४) जनसाधारणमा

वातावरणीय स्वच्छताको चेतना बढाई भौतिक विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरूद्वारा वातावरणमा पर्न जाने प्रतिकूल असर पर्न नदिन एवं वातावरणको संरक्षण गर्न राज्यले प्राथमिकता दिनेछ, भन्ने समेत उल्लेख गरिएको छ। त्यस्तै प्रदुषित वातावरणमा मानव जीवन खतरामा हुन्छ। प्रदुषित वातावरणको सिर्जनाबाट कुनै पनि व्यक्तिको जीउ ज्यानको अपहरण हुन्छ, त्यस्तै प्रदुषित वातावरणबाट मुक्ति पाउने व्यक्तिको हक अधिकारको कुरो हो। स्वच्छ एवं स्वस्थ वातावरण जीवनको समग्रताको अंग भएकोले जीउने अधिकारभित्र स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणको हक पनि अन्तर्भूत हुन्छ। वातावरण मानव जीवनको अभिन्न अंग हो वातावरण विग्रन गयो भने त्यसको प्रत्यक्ष असर मानव जीवनमा पर्छ। नेपाल पक्षधर भएका अन्तराष्ट्रिय घोषणा तथा महासन्धि तथा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ तथा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित भएका नजिरहग समेत स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरण मानव जीवनको अभिन्न अंग भएकाले स्वच्छ, स्वस्थ वातावरण कायम राख्नुपर्ने कुरामा श्री सर्वोच्च अदालतबाट वातावरण सम्बन्धी मुद्दाहग फैसला दिएको पाइन्छ।

नगरभित्र स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरण कायम राख्नु स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन बमोजिम मुख्य रूपमा नगरपालिका कार्यालयको कर्तव्य र दायित्व भएको र सो सम्बन्धमा के कस्तो कार्यनीति अपनाई कार्यान्वयन भएको छ, भने नगरपालिका कार्यालयबाट प्राप्त भएको मिति २०६४।१२।३३ च.नं. ४०३८ को पत्रबाट नेपालगञ्ज नगरपालिकाको कार्यालय कानून शाखाको पत्रमा उद्धृत गरिएको वातावरण सरसफाई र पशुवधशाला समेतको कुरामा अध्यावधिक योजना बनाई कार्य संचालन नभएता पनि भन्ने कुरा समेत उल्लेख गरेबाट उक्त पत्रमा कुनै योजनावद्ध कार्य संचालन गर्न प्रतिवद्धता व्यक्त गरेको भन्ने कुरा खुल्नमा आएको र तत्सम्बन्धमा नगरपालिकाको नीतिगत कार्यक्रम योजना बनाई पारित गरेको र सर्वसाधारण सबै नगरवासीलाई अनुभूति दिने गरी कार्य संचालन भए गरेको भन्ने कुरा पनि प्रतिवद्ध रूपमा देखिन र अनुभूति हुन समेत अध्यापिक नसकेका कुरा यथार्थमा देखिन आएको स्थिति हुँदा निवेदकले निवेदन जिकिरमा औल्याइएका विषयवस्तुहग आफ्नो स्रोत र साधनलाई प्राथमिकता क्रममा राखी क्रमिक रूपमा लागू गर्नु गराउनु भनी निवेदन मागबमोजिम विपक्षी मध्येका नगरपालिका कार्यालयका नाममा सम्म निषेधाज्ञायुक्त परमादेश आदेश जारी हुने ठहर्छ। यो आदेशमा चित्त नबुझे ऐनका म्याद ३५ दिनभित्र श्री सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्नु भनी विपक्षी नेपालगञ्ज नगरपालिकालाई पुनरावेदनको म्याद दिनु। दायरीबाट मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

(देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ)
न्यायाधीश

(जलेश्वर सुवेदी)
न्यायाधीश

इतिसम्बत् २०६५ साल जेठ ८ गते रोज ४ शुभम्।
रमा :

पुनरावेदन अदालत, जनकपुर
संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री राघवलाल वैद्य
माननीय न्यायाधीश श्री शारदा प्रसाद घिमिरे
आदेश
सम्बन्ध २०६२ सालको रिट नं. ३६
विषय : निधेष्ज्ञा मिश्रित परमादेश ।

जि.नवलपरासी गैडाकोट आदर्श, गा.वि.स.वडा नं. २ स्थित श्री भृकुटी पल्प एण्ड पेपर नेपाल लिमिटेडको तर्फबाट अधिकार प्राप्त ऐ.कार्यालयको कर्मचारी ध्रुपकिशोरलाल कर्ण१

निवेदक

विरुद्ध

जिल्ला विकास समिति धनुषा, ऐ.को कार्यालय, धनुषा जनकपुर१
ऐ.कार्यालयको कार्यालय प्रमुख, सुर्यकान्त पौडेल१

विपक्षी

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्राधिकारको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत विषयको तथ्य यस प्रकार रहेको छ :

जिल्ला नवलपरासीको गैडाकोटमा राष्ट्रियस्तरको उत्पादनमूलक उद्योगको रूपमा भृकुटी पल्प एण्ड पेपर नेपाल लिमिटेडको स्थापना भई राष्ट्रिय उत्पादनको खाँचो पूरा गरी आएको छ । यस उद्योगमा कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग हुने विभिन्न अन्यको र अन्य किसिमको भुस नेपाल अधिराज्यभरिबाट संकलन र खरीद गरी उद्योग संचालित छ । स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २०७ र अनुसूची २३ को २०६१ सालमा भएको संशोधनले साविकमा भुसमा जि.वि.स.ले लगाउने गरेको कर छूट गरिदिएको कारण जि.वि.स.ले भुसमा कर लगाउन र उठाउन नमिल्ने पनि निर्विवाद छ । तर सोको विपरीत विपक्षी कार्यालय र कार्यालय प्रमुखले भुस शिर्षकमा हामीबाट जबरजस्ती कर उठाइरहेको सम्बन्धमा विपक्षीलाई मिति २०६२।४।६ मा पत्रचार गर्दा सोको मिति ०६२।४।९ मा विपक्षीले दिनुभएका जवाफमा स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ र दोस्रो संशोधन ०६१ को नियम २००७ को १(च) मा कृषिजन्य वस्तु व्यवसायी प्रयोजनले उत्पादन भएका वस्तुमा राजश्व परामर्श समितिको सिफारिशमा जिल्ला परिषदमा पारित दरोटमा कर लिन सक्ने कानूनी व्यवस्था भएकोले सोही अनुरूप यस धनुषा जि.वि.स.मा मिति २०६२।१।७ मा बसेको राजश्व परामर्श समितिको निर्णयको आधारमा भुस र पीनामा १० पैसा प्रति के.जी.ठेक्का बन्दोबस्त नभएसम्म अमानतमा उठाउने भनी जवाफ पठाएको कारण वाध्य भई यो निवेदन दर्ता गराएको हुँ । स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ ले कर उठाउन पाउने सामानहरूको नाम किटान गरी दर उल्लेख गरेको छ ।

नियम १९३(क) मा जिल्ला राजश्व परामर्श समितिको व्यवस्था गरेता पनि सो समितिले गरेको दायरा फराकिलो पार्ने गरी निर्णय गर्ने व्यवस्था गरेको हो। अर्कोतर्फ नियम २०७ को १(च) ले व्यवस्था गरेको कृषिजन्य वस्तुभित्र भुस पर्ने भन्ने अनुसूची २३ मा व्यवस्था पनि छैन। तसर्थ विपक्षीहरूले भुस शीर्षकमा म निवेदकबाट गैरकानूनी रूपमा कर उठाउने आंशका विद्यमान रहेको हुँदा उक्त भुस शीर्षकमा यस उद्योगबाट कुनै पनि कर उठाउने कार्य नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा निषेधाज्ञाको आदेश तथा ऐन कानून विपरीत भुस शीर्षक कर उठाउने गरी ठेकदार नियुक्त नगर्नु नगराउनु भनी परमादेश आदेश समेत जारी गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको निवेदन पत्र।

यसमा निवेदकको माग अनुसार आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो? आफूसँग गरेको प्रमाण सहितको जिल्ला विकास समिति, धनुषाले आफै वा आफ्नो कानून व्यवसायी वा कानून बमोजिमको प्रतिनिधिमाफत र कार्यालय प्रमुखको हकमा पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, जनकपुर मार्फत बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी यो आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी कानून बमोजिमको म्याद जारी गरी सो तामेल भएपछि लिखित जवाफ पेश भए वा अवधि नाघेपछि नियमअनुसार पेश गर्नु भन्ने

व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०६२।६।१२ मा भएको आदेश।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २१५(२) अन्तर्गतको स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ (दोस्रो संशोधन २०६१) को नियम २०७ को १(च) मा जिल्ला भित्र व्यवसायिक प्रयोजनको उद्देश्यले उत्पादन भएका कृषि तथा पशुजन्य वस्तु र चौपायाको व्यापारहग नियम १६३(क) बमोजिम राजश्व परामर्श समितिको सल्लाहमा जिल्ला परिषदले निर्धारण गरेको दर र कार्यविधि अनुसार कर उठाउन पाउने कानूनी व्यवस्थाको अधीनमा रही आर्थिक वर्ष २०६२।०६३ देखि भुस र पीना कृषिजन्य उत्पादन भएको र राजश्व परामर्श समितिको मिति २०६२।९।७ मा बसेको बैठकले निर्धारण र सिफारिश गरेबमोजिम सो वस्तुमा कर लिने निर्णय जिल्ला परिषदबाट समेत स्वीकृत भई उपरोक्त ऐन नियमको परिधिभित्र रही कर लगाएको हो। गैरकानूनी कर लगाइएको होइन। अतः जिल्ला परिषदबाट पारित निर्णय कार्यान्वयन गर्ने दायित्व समितिको भएको हुँदा विपक्षीले दिएको निवेदन खारेज भागी छ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी जिल्ला विकास समितिको कार्यालयको धनुषाका स्थानीय विकास अधिकारी सूर्यकान्त पौडेलको लिखित जवाफ।

यसमा भुस र पीनामा कुनै कर नलिनु भनी अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन मागदावी र कानून बमोजिम कर उठाउन पाउने भन्ने लिखित जवाफ समेत भएकोमा स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को (संशोधित नियमावली २०६१) को अनुसूची २३ मा कर लगाउन पाउने जिल्लाभित्र उत्पादन भई निकासी हुने मालवस्तुमा भुस समावेश भएको नदेखिएकोले पछि मुद्दामा ठहरे बमोजिम हुने नै हुँदा हाललाई निकासी हुने भुसको तत्काल अभिलेख सम्म राखी निवेदकको मागबमोजिम भुसमा कर असुल नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा स्थानीय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ नियम ३३क(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०६२।४।२८ मा भएको आदेश। दृज्ञद्व

यस अदालतका आदेश

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन र लिखित जवाफ साथ संलग्न कागजात समेत अध्ययन गरी निवेदकबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री दिपकबहादुर के.सी. र श्री सुदिपकुमार कोइरालाले राष्ट्रियस्तरको उत्पादनमूलक कम्पनी

भएको निवेदकले आफूले उत्पादनका लागि प्रयोग हुने भुसमा स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २०७ अनुसूची २३ मा २०६१ सालमा भएको संशोधनले साविकमा भुसमा लगाएको कर छूट गरेको हुँदा हुँदै पनि विपक्षीले हामीबाट कर उठाइरहेको र सो सम्बन्धमा पत्रचार गर्ने विपक्षी जिल्ला विकास समिति, धनुषाले जि.वि.स.को मिति २०६२।१।७ मा बसेको राजश्व परामर्श समितिको निर्णय भन्दै भुस र पीनामा प्रति के.जी. १० पैसा कर असुल गर्नका लागि ठेक्का बन्दोबस्त नभएसम्म अमानतमा उठाउने भन्ने जवाफ समेत दिएकाले विपक्षीको उल्लेखित कार्य कानून विपरीत भएवाट एवं निवेदकबाट गैर कानूनी रूपमा निरन्तर कर उठाउने आशंका भएकोले उक्त कार्य रोकी पाउँ भनी तथा विपक्षी जिल्ला विकास समिति धनुषाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्रीमती रेखा भाले जि.वि.स.ले राजश्व परामर्श समितिको निर्णयको आधारमा कर असूली गर्न सक्ने उक्त कार्य समितिलाई स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावलीको नियम १९३(क) ले दिएवाट रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

निवेदकले दावी लिएको पीना भुसमा विपक्षी जि.वि.स.को कार्यालयले कर असुल गर्न सक्ने हो वा होइन एवं राजश्व परामर्श समितिले दिएको सिफारिश बमोजिम भनिएको कर असुल गर्न जि.वि.स.को निर्णय हेर्दा, स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावलीको दफा २०७ को (१)(च) बमोजिम कृषिजन्य वस्तुको व्यवसायिक प्रयोजनले उत्पादन भएका वस्तुमा जिल्ला परिषदले निर्धारण गरेको दर र कार्यविधि बमोजिम कर लगाउन सक्ने गरी उक्त दफाले व्यवस्था गरेको देखिन्छ । २०६२।१।७ मा बसेको राजश्व परामर्श समितिको बैठकले भुस र पीनामा १० पैसा प्रति के.जि.कर लगाउने सिफारिश गरेबमोजिम ठेक्का बन्दोबस्त नभएसम्म अमानतमा उठाउने गरी निर्णय भएबमोजिम भुसमा प्रति के.जी.१० पैसा कर उठाई आएको देखिन्छ । सो कर उठाउने साविक व्यवस्था हेर्दा, दफा २०७ मा जि.वि.स.ले लगाउन सक्ने गरेको दर अनुसूची २३ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ भन्दै अनुसूची २३ मा अवर्गीकृत र एकमुष्ट व्यवस्था गरेको देखिएकोमा उक्त नियमावलीमा भएको दोस्रो संशोधनबाट उक्त संशोधित नियममा नियमावलीमा २०७(१)(च) दफा थप गरी सो दफामा जिल्ला भित्र व्यवसायिक प्रयोजनको उद्देश्यले उत्पादन भएका कृषि तथा पशुजन्य वस्तु र चौपायाको व्यापारको हकमा नियम १९३ क बमोजिमको परामर्श समिति, वस्तुगत वाणिज्य संघ कृषक समूह, नागरिक समाज वा कृषिसँग सम्बन्धित सरकारी संस्थाको सल्लाहमा सो वस्तुको प्रचलित बजार मूल्यको एक प्रतिशतमा नबढ्ने गरी जिल्ला परिषदले निर्धारण गरेको दर र कार्यविधि बमोजिम कर उठाउन सकिने भनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । नियमावलीको दफा २०७ (१) (च) को व्यवस्था साविकको व्यवस्था भन्दा छुट्टै किसिमको र व्यवसायिक प्रयोजनले उत्पादित कृषि तथा पशुजन्य वस्तु र चौपायाको व्यापारलाई करको दायराभित्र समाविष्ट गरेको व्यवस्था विशिष्ट रहेको देखिन्छ । सो दफाले जिल्लाभित्र व्यवसायिक प्रयोजनको उद्देश्यले उत्पादन भएका कृषि तथा पशुजन्य वस्तुहग जि.वि.स.लाई स्थानीय विकासको निमित्त जिल्लाभित्र उत्पादित कृषि उद्योगबाट उत्पादन हुने चिज वस्तुमा जि.वि.स.लाई कर लगाउन सक्ने गरी स्वतन्त्र रूपले अतिरिक्त अधिकार प्रदान गरेको पाइन्छ । यसरी आफूलाई नियमले स्पष्ट गरी प्रदान गरेको अधिकार बमोजिम आफ्नो जिल्ला भित्र व्यवसायिक प्रयोजनले उत्पादित कृषि तथा पशुजन्य वस्तुहरूको व्यापारमा कर लिन सक्ने पूर्ण अधिकार जि.वि.स.ले प्राप्त गरेको देखिँदा तत्सम्बन्धी कर उठाउन सक्ने अधिकार भएको तथ्य र कानूनी व्यवस्थामा शंका उठाइरहनु पर्ने अवस्था रहेन ।

साविक दफा २०७ वर्गीकृत नरहेको र हालको सो संशोधित नियम २०७ (१)(क) देखि (ड) सम्मको व्यवस्थालाई संशोधित अनुसूचीमा २३ मा वर्गीकृत रूपमा करको छुट्टाछुट्टै दर कायम गरी स्पष्ट पारिएको छ भने नियम २०७(क) (च) को सो अनुसूची भित्र आवद्ध नरही स्वतन्त्र रूपमा सोही नियम २०७(१)(च) बमोजिम नै हुने गरी तर्जुमा गरिएको पाइएको छ । यसरी यद्यपि साविक अनुसूची २३ भित्र रहेका कुनै वस्तु

हाल रहे नहेको वा हाल भिकिएको विषयले संशोधित नियम २०७ (क)(च) को आत्म निर्भर व्यवस्थाले समेट्ने वस्तु वा विषयलाई वर्गीकृत (भ्रमगमभ) गरी हेर्न मिल्ने हुँदैन । अपितु मुख्यतः व्यापारमा सो नियमावलीमा भएको संशोधनबाट अधिकारी प्राप्त गरेको संस्थाले उल्लेखित कानूनी व्यवस्थालाई टेकेर दर भाउ निर्धारण गरी असूल गर्ने गरेको मिति २०६२।१।१२ को निर्णय बदर गराउन नसकी हालसम्म कायम रहेको देखिँदा त्यसतर्फ थप विवेचना गरिरहनु पर्ने अवस्था रहेन । अतः त्यस्तो कर उठाउने गरी गरेको मिति २०६२।१।१२ निर्णय बदर गर्ने अधिकार यस अदालतलाई न्याय प्रशासन ऐनको दफा ८(२) मातहत प्राप्त सीमित क्षेत्राधिकार भित्र रही निर्णय गर्नुपर्दा यस अदालतलाई नभएको समेतको स्थितिमा उक्त निर्णयको अन्तरवस्तु कानून बमोजिम भए नभएको वा कूल संशोधित नियम २०७ (१)(च) को निदृष्ट व्यवस्था अनुरूप भए नभएको समेतको विषयमा यस अदालतले प्रस्तुत रिटको रोहमा बोल्न नसकिने यस अवस्थामा विपक्षी जि.वि.स.ले राजश्व परामर्श समितिको परामर्शमा माथि उद्धृत निर्णय बमोजिम कर लिएको देखिँदा सो निर्णय कायम रही रहने अवस्थामा अदालतले निवेदकलाई मद्दत गर्न सक्ने अवस्था रहेन ।

अतः माथि विवेचित आधार कारणले माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नरहेकोले मिति २०६२।४।२८ को अन्तरिम आदेश समेत निष्क्रिय हुने गरी प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन्छ । अरू तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१. माथि इन्साफ खण्डमा रिट निवेदन खारेज हुने ठहरी आदेश भएकोले यस आदेशमा चित्त नबुझे ३५ दिन भित्र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी निवेदकलाई पुनरावेदनको म्याद दिनु तथा विपक्षीहरूलाई आदेशको जनाउ दिनु ।
२. सरोकारवालाले नक्कल माग्न आएमा कानून बमोजिमको रिट पुऱ्याई नक्कल दिनु ।
३. प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

(राघवलाल वैद्य)
न्यायाधीश

(शारदा प्रसाद घिमिरे)
न्यायाधीश

इतिसम्बत २०६३ वैशाख १९ गते रोज ३ शुभम्

ललन :

Mailing Address:

National Judicial Academy (NJA)

Supreme Court Annexe, Ramshah Path

P.O. Box: 24865, Kathmandu, Nepal

Tel: 977-1-4215604

Fax: 977-1-4215605

Email: info@njanepal.org.np

URL: www.njanepal.org.np